

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διδακτορική Διατριβή
**ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ:
ΠΡΙΣΤΙΝΑ, ΣΟΦΙΑ, ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ**

ΚΛΕΟΝΙΚΗ ΓΚΙΟΥΦΗ

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

ΕΛΕΝΗ Γ. ΓΑΒΡΑ, Καθηγήτρια, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών
Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας (επιβλέπουσα)
ΑΣΠΑ ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ, Καθηγήτρια, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και
Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών
και Ανατολικών Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2020

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διδακτορική Διατριβή
**ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ:
ΠΡΙΣΤΙΝΑ, ΣΟΦΙΑ, ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ**

ΚΛΕΟΝΙΚΗ ΓΚΙΟΥΦΗ

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

ΕΛΕΝΗ Γ. ΓΑΒΡΑ, Καθηγήτρια, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών
Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας (επιβλέπουσα)
ΑΣΠΑ ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ, Καθηγήτρια, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και
Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών
και Ανατολικών Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2020

Στους γονείς μου

'Cities have the capability of providing something for everybody, only because, and only when, they are created by everybody.'

(Οι πόλεις έχουν την ικανότητα να παρέχουν κάτι για όλους, μόνο επειδή, και μόνο όταν, δημιουργούνται από όλους)

Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, 1961

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ολοκλήρωση αυτού του ερευνητικού εγχειρήματος θα ήταν ανέφικτη χωρίς την παρουσία και ουσιαστική συμβολή μίας πλειάδας ανθρώπων, τους οποίους και επιθυμώ να ευχαριστήσω και να αναφέρω συνοπτικά, όπως παρακάτω.

Καταρχήν, ένα ολόψυχο ευχαριστώ στην επιβλέπουσα μου, την κα. Ελένη Γ. Γαβρά, Καθηγήτρια του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, η οποία υπήρξε πολύτιμη και αναγκαία στη καθοδήγηση, την επιτήρηση και στη συμβουλευτική υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια του ερευνητικού πονήματος, καθώς και σε μία πληθώρα άλλων ερευνητικών δράσεων ολιστικής προσέγγισης. Η υψηλού επιπέδου επιστημονική της κατάρτιση, οι εύστοχες παρατηρήσεις της, η επιμονή και η υπομονή της, όπως και η αμέριστη εμπιστοσύνη της, αποτέλεσαν και εξακολουθούν να αποτελούν σημαντικά κίνητρα για τις ερευνητικές μου αναζητήσεις, αλλά και για την προσωπική μου βελτίωση.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης θερμά και τα άλλα δύο μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, την κα. Άσπα Γοσποδίνη, Καθηγήτρια του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και τον κο. Γεώργιο Χρηστίδη, Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας για τις κατευθύνσεις και τη συμβολή τους στο ερευνητικό μου έργο.

Επιπλέον, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας & Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) για την παροχή υποτροφίας ως νέα ερευνήτρια, ενισχύοντας έτσι την πραγματοποίηση μεγάλου μέρους της διατριβής.

Δε θα μπορούσα να μην αναφερθώ σε αυτό το σημείο στους εξάίρετους επιστήμονες και ανθρώπους για τη βοήθεια και τη στήριξη κατά τη διάρκεια της επιτόπιας φάσης, αλλά και στη συλλογή δεδομένων, απαραίτητων για την έρευνα, φροντίζοντας, παράλληλα, για την απόκτηση βιωματικών εικόνων και από τις τρεις βαλκανικές πόλεις, την Πρίστινα, τη Σόφια και το Βουκουρέστι· με την υπόσχεση να επανέλθω.

Κλείνοντας, δε θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω από καρδιάς τους δικούς μου ανθρώπους που με την αγάπη τους, την υπομονή τους και τη διαρκή τους στήριξη έκαναν αυτό το ταξίδι πραγματοποιήσιμο. Ιδιαίτερα τους γονείς μου, χάρη στους οποίους έφθασα ως εδώ, συνεχίζοντας να προσπαθώ, να δημιουργώ και να αναζητώ νέες περιπέτειες...

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της έρευνας αποτελεί η εικόνα της πόλης ως καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση της αστικής ταυτότητας, σε άμεση συνάρτηση με τις αστικές πολιτικές και το σχεδιασμό. Στο πλαίσιο της γεωγραφικής περιοχής αναφοράς, το βαλκανικό χώρο, εξετάζονται ζητήματα σχεδιασμού της πόλης με σκοπό τα στοιχεία που θα προκύψουν να ληφθούν υπόψη στην ανάδειξη της αστικής ταυτότητας με άξονα τη βιώσιμη ανάπτυξη. Σχετικά με τις πόλεις αναφοράς, πρόκειται για τις βαλκανικές πρωτεύουσες Πρίστινα (Κόσοβο), Σόφια (Βουλγαρία) και Βουκουρέστι (Ρουμανία).

Η εικόνα αποτελεί σημαντικό χαρακτηριστικό ενός τόπου έτσι ώστε να υπολογίζεται στο σχεδιασμό του χώρου και τις λειτουργικές διαστάσεις του. Τα στοιχεία σύνθεσης της εικόνας της πόλης, και κατ' επέκταση η αστική ταυτότητα, διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από τις ιστορικές, τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες, τις ατομικές και κοινωνικές δραστηριότητες στο χώρο και το χρόνο. Παράμετροι που πρέπει να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό μιας πόλης γενικότερα συναρτώνται με το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές. Ιδιαίτερα για το χώρο των Βαλκανίων προκύπτουν ερευνητικά ερωτήματα σχετικά με την εικόνα των αστικών κέντρων, την εφαρμογή αστικών πολιτικών και τον σχεδιασμό γενικών στόχων χωρικής ανάπτυξης.

Σε πρώτο επίπεδο, μέσα από βιβλιογραφικές πηγές, έρευνες και διαδικτυακούς τόπους, γίνεται προσπάθεια να αποσαφηνιστούν έννοιες που αφορούν το χώρο, το σχεδιασμό, την εικόνα της πόλης και την αστική ταυτότητα. Σε δεύτερο επίπεδο, μέσα από την επιτόπια παρατήρηση, την αποτύπωση σημείων ενδιαφέροντος, σε συνδυασμό με την ανάλυση των δεδομένων συνεντεύξεων και ερωτηματολογίων σε στοχευμένες ομάδες κοινού (κατοίκους, εργαζόμενους, επαγγελματίες, επιστημονική κοινότητα, εκπροσώπους δημοσίων φορέων) στις πόλεις αναφοράς, επιχειρείται η προσέγγισή τους με βάση τα γεωγραφικά, ιστορικά, κοινωνικοοικονομικά, περιβαλλοντικά, πολιτιστικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τους ώστε να αποδοθεί, όσο το δυνατόν καλύτερα, η εικόνα των αστικών κέντρων, το σύστημα σχεδιασμού τους και τα αναπτυξιακά σενάρια.

Σκοπός είναι τα στοιχεία που θα προκύψουν μέσα από αυτή τη διερεύνηση να αποτελέσουν έναυσμα για προτάσεις συνέργειας στο πλαίσιο ενός προτύπου αειφόρου ανάπτυξης, ως στρατηγική επιλογή του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου.

Λέξεις κλειδιά: Βαλκάνια, εικόνα πόλης, αστική ταυτότητα, αστικές πολιτικές, σχεδιασμός

ABSTRACT

The aim of the proposed research is the image of the city as a determinative asset/factor in forming urban identity, directly connected to urban policies and planning. In the context of the geographical area of reference, the Balkan space, issues of urban planning are explored in an attempt to define characteristics that should be taken into account in enhancing urban identity, within the principles of sustainable development. The reference cities, are the Balkan capitals of Pristina (Kosovo), Sofia (Bulgaria) and Bucharest (Romania).

The image is an important feature of a place so as to be involved in planning of the space and its functional dimensions. The characteristics that compose the city image and consequently the urban identity, are largely shaped by historical, socio-economic and cultural conditions, individual and social activities in space and time. Parameters to be considered in urban planning generally depend on the environment, natural and man-made. Particularly for the Balkan area, research questions arise concerning the image of urban centers, the implementation of urban policies and strategic planning in the context of spatial development.

Firstly, through bibliographical review, articles and online sources, an attempt is made to clarify concepts related to space, planning, the image of the city and urban identity. Secondly, fieldwork methodology, including mapping and tracking of areas of interest, planning models identification and data registration through short questionnaires and interviews with relevant stakeholders in the reference cities (private sector, non-governmental and international organizations, administrative departments, public institutions, policy sectors, local communities, citizens) attempts to approach them based on geographical, historical, socio-economic, environmental, cultural and architectural characteristics, so as to understand better the image of urban centers, their planning system and development scenarios.

The scope is the results delivered through this research, to provoke further interest on building synergies in the context of a sustainable development model, as a strategic choice for the wider geographical area.

Key words: Balkans, city image, urban identity, urban policies, planning

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
Αντικείμενο έρευνας.....	11
Ερευνητικά ζητήματα.....	12
Μεθοδολογικό πλαίσιο.....	14
Δομή περιεχομένου.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΒΑΛΚΑΝΙΑ	
1.1 Εικόνα πόλης - αστική ταυτότητα.....	20
1.2 Αστικές πολιτικές – Σχεδιασμός – Σύγχρονα αστικά ζητήματα.....	27
1.3 Ο χώρος των Βαλκανίων.....	35
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΚΟΣΟΒΟ: ΓΕΝΙΚΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	
2.1 Σύγχρονα χαρακτηριστικά.....	48
2.2 Ιστορική και χωρική αναδρομή.....	59
2.3 Σύστημα χωρικού – αναπτυξιακού σχεδιασμού.....	67
2.4 Σύνοψη.....	73
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΡΙΣΤΙΝΑ	
3.1 Η πόλη σήμερα.....	83
3.2 Χωρο-χρονικοί μετασχηματισμοί.....	90
3.3 Σχεδιασμός σε μετάβαση.....	96
3.4 Σύγχρονα αστικά φαινόμενα.....	102
3.5 Αποτελέσματα της έρευνας ερωτηματολογίου και συνεντεύξεων.....	106
3.6 Συνοπτικό πλαίσιο.....	113
Πηγές - Βιβλιογραφία	116
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ: ΓΕΝΙΚΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	
4.1 Σύγχρονα χαρακτηριστικά της Βουλγαρίας.....	122
4.2 Ιστορική και χωρική αναδρομή.....	132
4.3 Σύστημα χωρικού – αναπτυξιακού σχεδιασμού.....	139
4.4 Σύνοψη.....	145

Πηγές – Βιβλιογραφία.....	147
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΣΟΦΙΑ	
5.1 Το προφίλ της πόλης.....	152
5.2 Ιστορικό και χωρικό πλαίσιο.....	160
5.3 Αστικές πολιτικές, φορείς και σχέδια σε ευρωπαϊκό πλαίσιο.....	170
5.4 Σύγχρονη αστική μορφή.....	178
5.5 Αποτελέσματα της έρευνας ερωτηματολογίου και συνεντεύξεων.....	182
5.6 Συνοπτική ματιά.....	191
Πηγές - Βιβλιογραφία	194
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΡΟΥΜΑΝΙΑ: ΓΕΝΙΚΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	
6.1 Σύγχρονα χαρακτηριστικά της Ρουμανίας.....	200
6.2 Ιστορική και χωρική αναδρομή.....	210
6.3 Σύστημα χωρικού – αναπτυξιακού σχεδιασμού.....	217
6.4 Σύνοψη.....	224
Πηγές - Βιβλιογραφία	226
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΤΟ ΜΕΤΑ-ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ	
7.1 Παρουσίαση της πόλης.....	233
7.2 Χωρική εξέλιξη μέσω ιστορικής αναδρομής.....	240
7.3 Σύγχρονες αστικές πολιτικές και σχεδιασμός υπό ευρωπαϊκές συνθήκες.....	253
7.4 Η αστική εικόνα σήμερα.....	261
7.5 Αποτελέσματα της έρευνας ερωτηματολογίου και συνεντεύξεων	265
7.6 Συνοπτικές παρατηρήσεις.....	276
Πηγές - Βιβλιογραφία	279
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ	
8.1 Προσέγγιση σε χωρο-χρονικούς όρους.....	286
8.2 Αποτίμηση σε επίπεδο αστικών πολιτικών, σχεδιασμού και αστικών ζητημάτων.....	289
8.3 Αντίληψη της αστικής εικόνας.....	291
8.4 Προτάσεις αστικού χαρακτήρα.....	293
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	297
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	302
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	342

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1**

Χάρτες 1.1 & 1.2. Ιστορικοί χάρτες της Βαλκανικής χερσονήσου (1881-1886) (πηγή: συλλογή Γ. Τσότσου).....	40
Χάρτης 1.3. Η Βαλκανική χερσόνησος (πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....	41
Χάρτης 1.4. Δυτικά και Ανατολικά Βαλκάνια (πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Διάγραμμα 2.1. Πληθυσμιακά, οικονομικά και περιβαλλοντικά δεδομένα (πηγή: World Bank, 2020).....	55
Διάγραμμα 2.2. Ιστορικο-χωρική αναδρομή (πηγή: ίδια επεξεργασία, 2020).....	65
Διάγραμμα 2.3. Επίπεδα σχεδιασμού (πηγή: Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo, 2020).....	73
Χάρτης 2.1. Η θέση του Κοσόβου στα Βαλκάνια (πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....	51
Χάρτης 2.2. Διοικητική διαίρεση (πηγή: Statistical Office of Kosovo, 2020).....	51
Χάρτες 2.3. & 2.4. Χαρτογραφική απεικόνιση της περιοχής του Κοσσυφοπεδίου στις αρχές και στα τέλη του 19ου αιώνα (πηγή: Magocsi, 2018· ίδια επεξεργασία, 2020).....	61
Χάρτης 2.5. Χωροταξικό Σχέδιο Κοσόβου – Δομή και δίκτυο δήμων και οικισμών (πηγή: Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo, 2020).....	73

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Διάγραμμα 3.1. Επίπεδα και φορείς σχεδιασμού για την πόλη της Πρίστινας (πηγή: Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo, ίδια επεξεργασία, 2020).....	99
Εικόνα 3.1. Ενδεικτική αρχιτεκτονική (οθωμανικής, σοσιαλιστικής και σύγχρονης εποχής) (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2020).....	97
Εικόνα 3.2. Χαρακτηριστικά τοπόσημα της πόλης (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2020).....	107
Εικόνα 3.3. Αρχιτεκτονική διαφορετικών ταχυτήτων και δημόσιος χώρος προς αναζήτηση (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2018).....	111
Εικόνα 3.4. Σύγχρονες αστικές όψεις (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2020).....	117

Πίνακας 3.1. Όραμα, στόχοι και δράσεις με ορίζοντα το 2020

(πηγή: ίδια επεξεργασία).....101

Πίνακας 3.2. Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, ευκαιρίες και απειλές

(πηγή: ίδια επεξεργασία).....114

Χάρτης 3.1. Η θέση της Πρίστινας στο Κόσοβο

(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....87

Χάρτης 3.2. Εδαφολογική-χαρτογραφική απεικόνιση της Πρίστινας

(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....87

Χάρτης 3.3. Πληθυσμιακή πυκνότητα (πηγή: Statistical Office of Kosovo, 2020).....91**Χάρτης 3.4.** Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (πηγή: Municipality of Prishtina Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).....91**Χάρτης 3.5.** Ιστορικο-χωρική εξέλιξη της περιοχής (πηγή: Municipality of Prishtina, Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).....93**Χάρτης 3.6.** Εντοπισμός διαφορετικών ιστορικών περιόδων στο σημερινό αστικό ιστό (πηγή: Municipality of Prishtina, ίδια επεξεργασία, 2020).....97**Χάρτες 3.7. & 3.8.** Σχέδια Αστικής Ανάπτυξης της Πρίστινας (πηγή: Municipality of Prishtina - Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).....100**Χάρτης 3.9.** Αστική δομή (πηγή: Municipality of Prishtina - Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).....103**Χάρτης 3.10.** Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης (πηγή: Municipality of Prishtina - Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).....103**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4****Διάγραμμα 4.1.** Πληθυσμιακά, οικονομικά και περιβαλλοντικά δεδομένα

(πηγή: World Bank, 2020).....130

Διάγραμμα 4.2. Ιστορικο-χωρική αναδρομή (πηγή: ίδια επεξεργασία, 2020).....138**Διάγραμμα 4.3.** Επίπεδα σχεδιασμού (πηγή: Bulgarian Ministry of Regional Development and Public Works, ίδια επεξεργασία, 2020).....146**Χάρτης 4.1.** Η θέση της Βουλγαρίας στα Βαλκάνια

(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....126

Χάρτης 4.2. Εδαφική διαίρεση (πηγή: Eurostat-NUTS – Bulgaria, 2020).....126**Χάρτες 4.3. & 4.4.** Χαρτογραφική απεικόνιση της περιοχής της Βουλγαρίας στις αρχές και στα τέλη του 19ου αιώνα (πηγή: Magocsi, 2018· ίδια επεξεργασία, 2020).....135

Χάρτης 4.5. Πόλοι και άξονες ανάπτυξης – NRDS 2012-2022 (πηγή: Bulgarian Ministry of Regional Development and Public Works, 2020).....	146
--	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Διάγραμμα 5.1. Επίπεδα και φορείς σχεδιασμού για την πόλη της Σόφιας(πηγή: Bulgarian Ministry of Regional Development and Public Works, ίδια επεξεργασία, 2020).....	177
---	-----

Εικόνα 5.1. Ενδεικτικά ιστορικά και αρχιτεκτονικά τοπόσημα

1. Μνημείο Τσαρ Οσφομποντίτελ, 2. Στάδιο Βασίλ Λέφσκι, 3. Σέρντικα, 4. Δικαστικό Μέγαρο, 5. Ακαδημία Επιστημών, 6. Εκκλησία Αγίου Νικολάου, 7. Συναγωγή, 8. Μπάνια Μπάσι

(πηγή: Sofia Municipality, ίδια επεξεργασία, 2020· προσωπικό αρχείο, 2018).....	171
---	-----

Εικόνα 5.2. Σύγχρονες αστικές όψεις (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2020).....	183
--	-----

Εικόνα 5.3. Παραδοσιακές και σύγχρονες όψεις αστικού χώρου

(πηγή: προσωπικό αρχείο, 2018).....	187
-------------------------------------	-----

Εικόνα 5.4. Αστικά σύμβολα και σύγχρονες λειτουργίες

(πηγή: προσωπικό αρχείο, 2020).....	194
-------------------------------------	-----

Πίνακας 5.1. Όραμα, στόχοι και δράσεις με ορίζοντα το 2050

(πηγή: ίδια επεξεργασία).....	178
-------------------------------	-----

Πίνακας 5.2. Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, ευκαιρίες και απειλές

(πηγή: ίδια επεξεργασία).....	192
-------------------------------	-----

Χάρτης 5.1. Η θέση της Σόφιας στη Βουλγαρία

(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....	156
---	-----

Χάρτης 5.2. Εδαφολογική-χαρτογραφική απεικόνιση της Σόφιας

(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....	156
---	-----

Χάρτης 5.3. Πληθυσμιακή πυκνότητα

(πηγή: Sofia City Development Strategy, 2020).....	161
--	-----

Χάρτης 5.4. Διοικητικές περιφέρειες της Σόφιας

(πηγή: Municipality of Sofia, 2020).....	161
--	-----

Χάρτες 5.5 & 5.6. Πολεοδομικοί χάρτες 19ου – 20ού αιώνα

(πηγή: Stara Sofia-Стара София, 2020).....	168
--	-----

Χάρτες 5.7. & 5.8. Σχέδια Αστικής Ανάπτυξης της Σόφιας

(πηγή: Sofia Municipality – SOFPROECT, 2020).....	174
---	-----

Χάρτης 5.9. Χωρική και λειτουργική δομή

(πηγή: Sofia Municipality – SOFPROECT, 2020).....	179
---	-----

Χάρτης 5.10. Χωρικό δίκτυο πολιτιστικής κληρονομιάς (πηγή: Sofia Municipality – SOFPROECT, 2020).....	179
---	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Διάγραμμα 6.1. Πληθυσμιακά, οικονομικά και περιβαλλοντικά δεδομένα (πηγή: World Bank, 2020).....	210
Διάγραμμα 6.2. Ιστορικο-χωρική αναδρομή (πηγή: ίδια επεξεργασία, 2020).....	216
Διάγραμμα 6.3. Επίπεδα σχεδιασμού (πηγή: Romanian Ministry of Regional Development and Public Administration, ίδια επεξεργασία, 2020).....	225
Χάρτης 6.1. Η θέση της Ρουμανίας στα Βαλκάνια (πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....	204
Χάρτης 6.2. Εδαφική διαίρεση (πηγή: Eurostat-NUTS - Romania, ίδια επεξεργασία, 2020).....	204
Χάρτες 6.3. & 6.4. Χαρτογραφική απεικόνιση της περιοχής της Ρουμανίας στις αρχές και στα τέλη του 19ου αιώνα (πηγή: Magocsi, 2018· ίδια επεξεργασία, 2020).....	213
Χάρτης 6.5. Αναπτυξιακοί πόλοι (πηγή: Ionescu-Heroiu et al., 2013).....	225

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Διάγραμμα 7.1. Επίπεδα και πλαίσιο σχεδιασμού για την πόλη του Βουκουρεστίου (πηγή: Romanian Ministry of Public Works, Development and Administration· URBAN-INCERC, ίδια επεξεργασία, 2020).....	259
Εικόνα 7.1. Χάρτης ιστορικού κέντρου (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2019).....	249
Εικόνα 7.2. Χάρτης λίμνης Βακαρέστι – Lake Văcărești (‘δυσνητικό’ έργο σοσιαλιστικής περιόδου) (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2019).....	249
Εικόνα 7.3. Ενδεικτικά ιστορικά και αρχιτεκτονικά τοπόσημα 1. Νοσοκομείο Κολτέα, 2. Μέγαρο CEC, 3. Μουσείο Ιστορίας, 4. Άγαλμα Κάρολου Α’, 5. Μέγαρο Μουσικής, 6. Πανδοχείο Μανούκ, 7. Εστιατόριο Carul cu Bere, 8. Έδρα Ένωσης Ρουμάνων Αρχιτεκτόνων, 9. Καφέ Κάπσα (πηγή: Primăria Municipiului București, ίδια επεξεργασία, 2020· προσωπικό αρχείο, 2019).....	253
Εικόνα 7.4. Ενδεικτικές περιοχές του ιστορικού κέντρου Πάνω και κάτω: Λιπσκάι και Λεωφόρος Νίκης Στο μέσο: Passaj Villacrose (πηγή: Primăria Municipiului București, ίδια επεξεργασία, 2020· προσωπικό αρχείο, 2019).....	254

Εικόνα 7.5. Περιοχή ιστορικού και αστικού κέντρου (Τομείς 3 & 5) (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2020).....	266
Εικόνα 7.6. Κτίρια, δρόμοι και αυτοκίνητα στο κέντρο του Βουκουρεστίου (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2019).....	271
Εικόνα 7.7. Αστικές γειτονιές (Τομείς 1 & 2) (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2020).....	280
Πίνακας 7.1. Όραμα, στόχοι και δράσεις με ορίζοντα το 2035 (πηγή: ίδια επεξεργασία).....	260
Πίνακας 7.2. Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, ευκαιρίες και απειλές (πηγή: ίδια επεξεργασία).....	277
Χάρτης 7.1. Η θέση του Βουκουρεστίου στη Ρουμανία (πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....	239
Χάρτης 7.2. Εδαφολογική-χαρτογραφική απεικόνιση του Βουκουρεστίου (πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).....	239
Χάρτης 7.3. Διοικητικοί τομείς (πηγή: Primaria Municipiului Bucuresti – Urbanism).....	241
Χάρτης 7.4. Στρατηγικό Σχέδιο (πηγή: Primaria Municipiului Bucuresti – Urbanism, 2020).....	241
Χάρτες 7.5 & 7.6. Χάρτες πολεοδομικής εξέλιξης 19ου, 20ού & 21ου αι. (πηγή: Idei Urbane· Conceptul Strategic București 2035, 2020).....	245
Χάρτες 7.7 & 7.8. Σχέδια Πολεοδομικών Ζωνών – PUZ (πηγή: Primaria Municipiului Bucuresti - Primăria Sector 1 & 3, 2020).....	262

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο έρευνας

Η επιθυμία εκπόνησης διδακτορικής διατριβής προέκυψε ως μια συνέχεια των ακαδημαϊκών μου σπουδών και των ερευνητικών μου αναζητήσεων περί χώρου, αρχιτεκτονικής, αστικής εικόνας και σχεδιασμού σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Κατά τη διάρκεια των σπουδών μου είχα τη δυνατότητα να έρθω σε επαφή με το αντικείμενο του σχεδιασμού και της οργάνωσης του χώρου, ιδίως του αστικού και συγκεκριμένα, να αποκτήσω βάσεις στη σύνθεση και ανάλυση, επισημαίνοντας τη σπουδαιότητα του προγραμματισμού και του σχεδιασμού τόσο για την οργάνωση της πόλης αλλά και για την κοινωνική συνοχή, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της οικονομίας και της τεχνολογίας. Ιδιαίτερα στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού ασχολήθηκα με θέματα που σχετίζονται με τη χωροταξία και την περιφερειακή πολιτική, την πολεοδομία και την ανάπτυξη των πόλεων, όπως και με ζητήματα αστικής εικόνας και ταυτότητας.

Όσον αφορά το θέμα της διδακτορικής διατριβής, αυτό έχει να κάνει με τον αστικό χώρο, τις αστικές πολιτικές και το σχεδιασμό στα Βαλκάνια και συγκεκριμένα την απόδοση της εικόνας και τη διαχείριση της ταυτότητας βαλκανικών πόλεων μέσα από παραδείγματα αναφοράς. Η έμφαση δόθηκε στην επιτόπια έρευνα πεδίου, την οργάνωση και την αξιολόγηση των δεδομένων αυτής και τη διερεύνηση δυνητικών σεναρίων ως προς την αντιμετώπιση ζητημάτων του αστικού χώρου, θέματα που με αφορούν άμεσα.

Η πόλη είναι ένας χώρος που εξαρτάται από το αστικό και κοινωνικό περιβάλλον, τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία του δομημένου ιστού. Συνεπώς, η εικόνα της παρουσιάζεται διαφορετική ανάλογα με την τοπολογική της ταυτότητα αλλά και τα χαρακτηριστικά των μεμονωμένων χρηστών της. Τα στοιχεία που απορρέουν μέσα από αυτές τις διαφοροποιήσεις μπορούν να φανούν χρήσιμα για τις διάφορες αυτές κατηγορίες, αλλά κυρίως για τους πολεοδόμους και τους σχεδιαστές, με στόχο την καλύτερη αντίληψη και το σχεδιασμό της πόλης.

Το ζήτημα της αστικής εικόνας και της ταυτότητας έχει ερευνηθεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό ώστε να υπολογίζεται στο σχεδιασμό του χώρου και τις κοινωνικοοικονομικές διαστάσεις του. Ιδιαίτερα, το κέντρο μίας πόλης παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και το σχηματισμό της, αλλά παρουσιάζει και εξαιρετικό ενδιαφέρον γιατί συγκεντρώνει τις περισσότερες λειτουργίες και υπηρεσίες. Παράμετροι που πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι η

εικόνα του κέντρου σε σχέση με τις αστικές συνθήκες, τα προβληματικά σημεία και τις λειτουργίες που επηρεάζουν το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές.

Τα Βαλκάνια, περιοχή με ιδιαίτερος μεγάλη ποικιλία πολιτισμικού αποθέματος, περιλαμβάνουν αστικά κέντρα και περιοχές ευρύτερες -όχι κατ' ανάγκην μόνο αστικές- με χαρακτηριστικά πολυπολιτισμικό. Η ενοποίηση του χώρου προσδιορίζεται από τις στρατηγικές ανάπτυξης, οι οποίες χρήζουν άμεσης αναπροσαρμογής σύμφωνα με τα νέα δεδομένα, καθότι χαρακτηρίζονται από αντιλήψεις του παρελθόντος και είναι προσαρμοσμένες σε πρακτικές αρκετά διαφορετικές από το πλαίσιο μιας διεύρυνσης.

Μέσα από την παρουσίαση παραδειγμάτων αναλύεται ο αστικός χώρος και εξετάζονται οι αστικές πολιτικές, με έμφαση στη γεωγραφική περιοχή αναφοράς (Βαλκάνια)· η εικόνα της πόλης λειτουργεί ως μέσο προβολής της ταυτότητας μίας πόλης ή περιοχής.

Η παρούσα διατριβή μπορεί να αποτελέσει εργαλείο για παρόμοιες μελέτες όπως και για τις αντίστοιχες κατηγορίες ατόμων/χρηστών/ομάδων ώστε να δημιουργηθούν περαιτέρω ερωτήματα προς επιστημονική διερεύνηση.

Ερευνητικά ζητήματα

Αντικείμενο της έρευνας στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, όπως αναφέρθηκε, αποτελούν ο αστικός χώρος και ο σχεδιασμός που συναρτώνται με την εικόνα της πόλης ως καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωσή της αστικής της ταυτότητας. Στο πλαίσιο της γεωγραφικής περιοχής αναφοράς, τα Βαλκάνια, εξετάζονται ζητήματα απόδοσης της εικόνας της πόλης, σχεδιασμού και ανάπτυξης, καθώς και αντίληψης της σύγχρονης αστικής ταυτότητας. Βασικά ερωτήματα της έρευνας είναι: α) σε ποιο βαθμό τα σύγχρονα εργαλεία σχεδιασμού και οι χωρικές συνθήκες δημιουργούν προϋποθέσεις για τη σταδιακή ένταξη των χωρών και των πόλεων στην περιοχή έρευνας προς την κατεύθυνση ανασύνταξης του βαλκανικού χώρου; β) οι πόλεις και οι περιοχές των Βαλκανίων λειτουργούν ανταγωνιστικά ή συμπληρωματικά μεταξύ τους ως προς την εξομάλυνση των χωρικών ανισοτήτων; γ) πως θα υλοποιηθεί η αφομοίωσή τους στην πολυπολιτισμική Ευρώπη;

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και μία σειρά ερωτημάτων και προβληματισμών σχετικά με το αν η αστική εικόνα αποτελεί μία συγκροτημένη αντίληψη του τόπου και συγκεκριμένα του βαλκανικού χώρου και κατ' επέκταση των σύγχρονων αστικών κέντρων αυτού. Επιπλέον, διερευνώνται οι παράγοντες που συμβάλουν στη διαμόρφωση αυτής της εικόνας, μέσα από τους ιστορικο-χωρικούς μετασχηματισμούς, την αρχιτεκτονική και το σχεδιασμό στη σύγχρονη εποχή.

Κατά πόσο είναι εφικτή η έκφραση της ιδιαίτερης βαλκανικής ταυτότητας, μέσα από τις διάφορες χωρικές διεργασίες, τις κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις και τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Ακολούθως, σε τι βαθμό τα αστικά χαρακτηριστικά μίας πόλης επηρεάζουν την κοινωνικοοικονομική δομή και τις ευκαιρίες ανάπτυξης, όπως και κατά πόσο είναι εφικτή η επίτευξη ενός υγιούς αστικού περιβάλλοντος στο πλαίσιο του σύγχρονου αστικού ανταγωνισμού. Επίσης, πόσο καθοριστική είναι η εικόνα μιας πόλης για τη διαμόρφωση της ταυτότητάς της, και ιδίως, πώς προσδιορίζεται η ανάπτυξη των βαλκανικών πόλεων, μέσω της εικόνας και των ταυτοτήτων που τις ορίζουν, σε επίπεδο σύγκρουσης ή/και σύγκλισης. Πώς γίνεται, τελικά, η εικόνα της πόλης, η αστική ταυτότητα και τα ζητήματα σχεδιασμού να αποτελέσουν πεδίο διαλόγου και συμμετοχικών διαδικασιών σε ένα περιβάλλον αντιπαραθέσεων, όπως αυτό του βαλκανικού χώρου.

Σκοπός είναι τα στοιχεία που θα προκύψουν μέσα από αυτή τη διερεύνηση να ληφθούν υπόψη στο στρατηγικό σχεδιασμό, στην ανάδειξη και προστασία της ταυτότητας της πόλης με άξονα τη βιώσιμη ανάπτυξη. Άλλωστε, η προώθηση ενός προτύπου αειφόρου ανάπτυξης αποτελεί κεντρική αναπτυξιακή επιλογή τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η εξοικείωση με το γεωγραφικό χώρο αναφοράς, η ανάλυση των βασικών εννοιολογικών εργαλείων για την αστική εικόνα και ταυτότητα της πόλης και η καταγραφή των αστικών πολιτικών σε συνάρτηση με τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους επιχειρούν να προάγουν τη γνώση για τη γεωγραφία, την ιστορία, τον πολιτισμό και την αρχιτεκτονική των Βαλκανίων.

Η πρωτοτυπία έγκειται σε μια προσπάθεια να συνδεθούν οι αστικές πολιτικές με την προβολή της αστικής εικόνας στο χώρο των Βαλκανίων και ειδικότερα σε επίπεδο εφαρμογής/σχεδιασμού γενικών στόχων χωρικής ανάπτυξης για την περιοχή.

Το περιεχόμενο της διατριβής εστιάζει στην καλύτερη κατανόηση των αστικών πολιτικών που διαμορφώνουν μία πόλη και καθορίζουν τη βιωσιμότητά της. Η παρουσίαση των σύγχρονων τάσεων και πρακτικών αστικής πολιτικής μέσα από τη συγκριτική ανάλυση και αξιολόγηση των παραδειγμάτων αναφοράς είναι απαραίτητη για τη διεξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για το βαλκανικό χώρο.

Η χρησιμότητα της έρευνας συνίσταται στην καταγραφή των αστικών πολιτικών στα Βαλκάνια, καταλήγοντας στην αξιολόγηση/αποτίμηση της εφαρμογής τους μέσα από τα παραδείγματα αναφοράς (επιλεγμένα αστικά κέντρα) ώστε τα στοιχεία που θα προκύψουν να αποτελέσουν έναυσμα για προτάσεις συνέργειας και δημιουργίας προοπτικών για δυναμική ανάπτυξη του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου.

Μεθοδολογικό πλαίσιο

Η μεθοδολογία στηρίζεται στο θεωρητικό υπόβαθρο και στην έρευνα πεδίου, βασιζόμενη στη μέθοδο των διαδοχικών προσεγγίσεων. Στο θεωρητικό τμήμα αναπτύσσονται εννοιολογικές αποσαφηνίσεις της εικόνας της πόλης, θέσεις ερευνητών και στοιχεία σύνθεσής της.

Τα κριτήρια επιλογής των πόλεων αναφοράς βασίζονται στο ότι οι πόλεις αυτές αποτελούν χαρακτηριστικά αστικά κέντρα των Ανατολικών και Δυτικών Βαλκανίων, πρωτεύουσες κρατών με κοινά σημεία αλλά και αντιθέσεις στον τρόπο οργάνωσης και εξέλιξης του αστικού τους χώρου. Τα παραδείγματα αναφοράς προσεγγίζονται με βάση τα γεωγραφικά, ιστορικά, κοινωνικοοικονομικά, πολιτιστικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τους με σκοπό να δημιουργηθεί μία βάση σύγκρισης και αξιολόγησης της βαλκανικής αστικής εικόνας και ταυτότητας, του σχεδιασμού και των προοπτικών ανάπτυξης.

Επιπλέον, το ερευνητικό ενδιαφέρον έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούν αστικούς τόπους σε κομβικά, γεωστρατηγικά σημεία στο βαλκανικό χώρο και αντιπροσωπευτικά κέντρα των Δυτικών και Ανατολικών Βαλκανίων. Παρά το ότι διαφέρουν, κυρίως, σε έκταση και πληθυσμιακά μεγέθη, αποτελούν πρωτεύουσες χωρών και αστικά κέντρα με κοινά αναπτυξιακά ζητήματα στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης αλλά και του ευρύτερου αστικού ανταγωνισμού. Η Πρίστινα, μπορεί να είναι η νεότερη βαλκανική πρωτεύουσα, δεν παύει όμως να είναι αντιμέτωπη με σοβαρά προβλήματα και προκλήσεις, ούσα πρωτεύουσα μίας χώρας σε μετάβαση. Από την άλλη, η Σόφια και το Βουκουρέστι, μολονότι είναι γείτονες χώρες με κοινή πορεία στην ευρωπαϊκή οικογένεια, ωστόσο διαφέρουν αρκετά ως προς τη δομή και τη διαχείριση του χώρου, των κοινωνικοοικονομικών και περιβαλλοντικών τους παραμέτρων.

Να αναφερθεί επίσης ότι το χρονικό πλαίσιο της έρευνας εστιάζει στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον, οπότε, υπό αυτό το πρίσμα, η Πρίστινα μετρά περίπου μία δεκαετία από τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας της χώρας, ενώ αντίστοιχα, η Σόφια και το Βουκουρέστι αποτελούν εδώ και μία δεκαετία σχεδόν πρωτεύουσες χωρών ευρωπαϊκών κρατών μελών. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι και οι τρεις πόλεις έχουν μία κοινή χρονική αφετηρία, ως προς την οποία ανασυντάχθηκαν και αναμορφώθηκαν σε κοινωνικοοικονομικό και χωρικό επίπεδο. Αποτελούν, συνεπώς, ένα είδος λευκού αστικού καμβά, παραδοχή που αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο έρευνας και αναζήτησης χωρικών σεναρίων. Επίσης, ο βαθμός στον οποίο θα μπορούσε η καθεμία από αυτές να αποτελέσει παράδειγμα προς εφαρμογή καλών πρακτικών ή προς αποφυγή σπασμωδικών κινήσεων, εισάγει νέα πεδία προς διερεύνηση σχετικά με το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του βαλκανικού χώρου.

Για λόγους διευκόλυνσης της έρευνας και καταγραφής των αποτελεσμάτων, επιλέχθηκαν να μελετηθούν τα κέντρα των βαλκανικών πρωτευουσών ως οι κύριοι εκφραστές της αστικής εικόνας και ταυτότητάς τους, αντιπροσωπευτικά τμήματα των αστικών μετασχηματισμών και της εφαρμογής πολιτικών.

Στο εμπειρικό τμήμα της έρευνας μελετώνται οι νέες αστικές πολιτικές και επιχειρείται η αξιολόγηση της εφαρμογής τους στο χώρο αναφοράς μέσα από σύγχρονες μεθόδους και εφαρμογές για την προώθηση και ανάδειξη της εικόνας του. Τα μεθοδολογικά εργαλεία στηρίζονται στη διαδικτυακή αναζήτηση και συλλογή στοιχείων σχετικά με τα αστικά συστήματα του χώρου αναφοράς και την εικόνα των πόλεων παραδειγμάτων, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη συγκριτική ανάλυση αυτών ως προς την εφαρμογή πρακτικών σχεδιασμού και στην κατάρτιση αναπτυξιακών σεναρίων.

Για την αποτελεσματική αποτίμηση του σχεδιασμού έγινε χρήση ερωτηματολογίων που αφορούν την εφαρμογή των σύγχρονων αστικών πολιτικών σε συνδυασμό με την αστική εικόνα, μέσω της διάθεσής τους σε ομάδες κοινού και φορείς, δημόσιους και ιδιωτικούς, εστιάζοντας πάντα στο γεωγραφικό χώρο των Βαλκανίων. Συγκεκριμένα, τα ερωτηματολόγια περιέλαβαν ερωτήσεις ανοικτού και κλειστού τύπου σχετικά με τα χαρακτηριστικά των εκάστοτε ατόμων/ομάδων, τις απόψεις, τις αντιθέσεις και τις προτάσεις τους ως προς την προβολή και προώθηση της εικόνας των παραδειγμάτων αναφοράς. Προκειμένου για τη διευκόλυνση της έρευνας τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν, ως επί το πλείστον, ηλεκτρονικά σε απλή μορφή και κατανοητή δομή. Παράλληλα, διεξήχθη επιτόπια έρευνα πεδίου στα επιλεγμένα παραδείγματα (αστικά κέντρα), με φωτογραφική αποτύπωση της εικόνας τους, συλλογή στοιχείων ενδιαφέροντος και περαιτέρω ανάλυση/αξιολόγηση του υλικού της επιτόπιας έρευνας, σε συνδυασμό με αυτό των ερωτηματολογίων. Σχετικά με τις φάσεις επιτόπιας έρευνας, τις συναντήσεις με αρμόδιους φορείς, τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, την αποστολή ερωτηματολογίων και τη συλλογή δεδομένων να σημειωθεί ότι πραγματοποιήθηκαν κατά τη χρονική περίοδο 2018-2019.

Συγκεκριμένα, το μεθοδολογικό πλαίσιο αναλύεται ως εξής:

Σε πρώτο επίπεδο, μέσα από βιβλιογραφικές πηγές, διαδικτυακές σελίδες, έρευνες και εργασίες έγινε προσπάθεια να αποσαφηνιστούν έννοιες που αφορούν το χώρο, το στρατηγικό σχεδιασμό, την εικόνα της πόλης, την ταυτότητά της και τα στοιχεία σύνθεσής της. Επίσης, δόθηκε έμφαση σε θέματα σχετικά με το χώρο των Βαλκανίων, τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, τον πολιτισμό και τον τουρισμό, τον αστικό σχεδιασμό κ.α. Δεδομένου του σύγχρονου χαρακτήρα της διατριβής και των ερευνητικών πεδίων που μελετώνται, οι

αναφορές στηρίζονται κυρίως σε ξενόγλωσσες πηγές και πρόσφατα άρθρα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν με σκοπό να καλύψουν το επιστημολογικό κενό που εντοπίζεται σε ανάλογα ζητήματα του βαλκανικού χώρου. Ακόμη, ο μεγαλύτερος όγκος πηγών εντοπίζεται διαδικτυακά, γεγονός που καθιστά τη χρήση σύγχρονων εργαλείων αναζήτησης, όπως ηλεκτρονικές πηγές και συλλογές, απαραίτητο σύμμαχο σε μία τέτοιου είδους έρευνα· η απόδοση των ξενόγλωσσων όρων, φράσεων και λέξεων στα ελληνικά έγινε με όσο το δυνατόν πιο προσεγγιστικό τρόπο.

Η βιβλιογραφική αναζήτηση πραγματοποιήθηκε στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, στη βιβλιοθήκη Αρχιτεκτόνων του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, τις βιβλιοθήκες της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και του Ινστιτούτου Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, όπως και σε ψηφιακές βιβλιοθήκες σχετικών τμημάτων και ιδρυμάτων. Σημαντικό είναι να αναφερθούν τα πανεπιστημιακά ιδρύματα, οι βιβλιοθήκες και οι σύλλογοι-κοινότητες των βαλκανικών πόλεων αναφοράς, όπως η Εθνική Βιβλιοθήκη στην Πρίστινα, τα τμήματα Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας του Πανεπιστημίου Αρχιτεκτονικής, Πολιτικών Μηχανικών και Γεωδαισίας (UACEG) στη Σόφια και του αντίστοιχου Πανεπιστημίου Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας 'Ion Mincu' (UAUIM) στο Βουκουρέστι. Εξίσου σημαντική υπήρξε και η επίσκεψη σε φορείς, όπως στο Σύλλογο Αρχιτεκτόνων της Βουλγαρίας (CAB) και στο Εθνικό Ινστιτούτο Έρευνας και Ανάπτυξης Πολεοδομικού και Χωρικού Σχεδιασμού της Ρουμανίας (URBAN-INCERC), για τη συλλογή συμπληρωματικού βιβλιογραφικού και εποπτικού υλικού υλικού (περισσότερα στο παράρτημα).

Στη συνέχεια, αναζητήθηκαν και εντοπίστηκαν στοιχεία για τα παραδείγματα αναφοράς, σχετικά με το ιστορικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον, τις χωρικές συνθήκες, τη δομή και τη λειτουργία τους, την αστική τους οργάνωση κ.α. Από τη βιβλιογραφική έρευνα προέκυψαν ερωτήματα ως προς τον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας πεδίου, τα οποία αποδόθηκαν αντίστοιχα με τη μορφή ενδεικτικών σχεδιαγραμμάτων (ημερολόγια κίνησης).

Σε δεύτερο επίπεδο, κατά τη μετάβαση στις πόλεις αναφοράς, πραγματοποιήθηκαν τα εξής: αναγνώριση του πεδίου αναφοράς, εντοπισμός και αποτύπωση σημείων ενδιαφέροντος, επαφές και συναντήσεις/συνεντεύξεις ανοικτού τύπου με επιλεγμένες ομάδες κοινού, διερεύνηση θεμάτων συναφών με αστικά ζητήματα και πολιτικές αντιμετώπισης. Αναλυτικά, οι ομάδες κοινού και στις τρεις περιπτώσεις αναφοράς αφορούσαν γυναίκες και άνδρες, ηλικίας 25-55 ετών, και περιελάμβαναν, ως επί το πλείστο, κατοίκους και εργαζόμενους στα αντίστοιχα αστικά κέντρα, την επιστημονική κοινότητα και συγκεκριμένα αρχιτέκτονες, πολεοδόμους, γεωγράφους, περιβαλλοντολόγους και λοιπούς εμπειρογνώμονες επί

των αστικών θεμάτων, όπως και εκπροσώπους δημοσίων φορέων, ελεύθερους επαγγελματίες, μεταπτυχιακούς φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες.

Κατόπιν, αφού διευκρινίστηκε η σύνθεση των ερωτηματολογίων, με ερωτήσεις ανοικτού και κλειστού τύπου, και διερευνήθηκαν οι φορείς και οι ομάδες στόχου έγινε η αποστολή αυτών σε επιλεγμένες ομάδες κοινού και εκπροσώπων οργανισμών.

Σχετικά με το περιεχόμενο των συνεντεύξεων, αλλά και των ερωτηματολογίων, αυτό αφορούσε τομείς όπως η εργασία, η επιχειρηματικότητα, τα δίκτυα συνεργασίας, το περιβάλλον, ο αστικός χώρος, η πολιτιστική κληρονομιά, η αστική ταυτότητα, η ποιότητα ζωής κ.α. στοιχεία σύνθεσης της εικόνας των παραδειγμάτων αναφοράς, τα οποία δύναται να χρησιμοποιηθούν για περαιτέρω έρευνα. Συγκεκριμένα, επρόκειτο για ερωτήσεις ανοικτού τύπου σχετικά με: οργάνωση και δομή της πόλης, μείζονα ζητήματα και προοπτικές ανάπτυξης, κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, εργαλεία αστικών πολιτικών, εφαρμογή και βαθμό αποτελεσματικότητάς αυτών, στρατηγικό όραμα, αστική εικόνα και ταυτότητα στο πλαίσιο συνοχής του ευρωπαϊκού χώρου. Παρόμοια και τα ερωτηματολόγια κινήθηκαν γύρω από αντίστοιχη θεματολογία. Να αναφερθεί ότι το δείγμα υπήρξε μικρό, αλλά αντιπροσωπευτικό/ικανό, δεδομένων των συνθηκών και των αναμενόμενων αποτελεσμάτων μίας εμπειρικής ποιοτικής έρευνας.

Εκτός των άλλων, θεωρήθηκε χρήσιμη και η εφαρμογή της μεθόδου SWOT Analysis (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats). Πρόκειται για ένα στρατηγικό εργαλείο ανάλυσης και έρευνας που χρησιμοποιείται για τον εντοπισμό, την καταγραφή και την απόδοση εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων του αντικειμένου έρευνας.

Εφαρμόζοντας τις παραπάνω μεθόδους και λαμβάνοντας υπόψη αναμενόμενα ζητήματα που αφορούν την πρόσβαση σε ερευνητικά υποκείμενα, επιδιώκεται η διεύρυνση του ερευνητικού αντικειμένου για την περιοχή ενδιαφέροντος και η ενίσχυση της γνώσης σε θέματα στρατηγικού σχεδιασμού και διαχείρισης της αστικής ταυτότητας. Επιπλέον, μέσω της συνδυαστικής μεθοδολογικής προσέγγισης επιχειρήθηκαν να καλυφθούν οι όποιες θεωρητικές και πρακτικές δυσκολίες που προέκυψαν από την επεξεργασία των δεδομένων της επιτόπιας έρευνας, την καταγραφή, τη συστηματοποίηση και την αξιολόγηση του παραδοτέου υλικού αναφοράς. Συγκεκριμένα, από το συνδυασμό των βιβλιογραφικών πηγών, τις επιτόπιες παρατηρήσεις, τις θέσεις των εμπειρογνομόνων και τις απόψεις λοιπών ομάδων κοινού βάσει και των ερωτηματολογίων, επιχειρήθηκε η, όσο το δυνατόν, καλύτερη απόδοση της αστικής εικόνας και ταυτότητας των πόλεων αναφοράς και του συστήματος σχεδιασμού τους, ώστε να καταστεί δυνατή η αποτίμηση χωρικών ζητημάτων του ευρύτερου χώρου· ακολούθως και η κατάρτιση δυνατικών σεναρίων ανάπτυξης.

Δομή περιεχομένου

Όσον αφορά τη δομή της, η εργασία διαρθρώνεται σε οκτώ κεφάλαια, κλείνοντας με τις συμπερασματικές παρατηρήσεις και το τμήμα του παραρτήματος. Το περιεχόμενο αναπτύχθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε κάθε κεφάλαιο (πλην του τελευταίου) να μπορεί να αναγνωσθεί και ως μία ξεχωριστή ενότητα με τις εκάστοτε παραπομπές. Επίσης, η σειρά με την οποία παρουσιάζονται τα παραδείγματα αναφοράς ακολουθεί τη διάταξη από το γενικό - επίπεδο χώρας στο ειδικό – επίπεδο πόλης (πρωτεύουσας), με σκοπό την καλύτερη απόδοση και κατανόηση του συνόλου της διατριβής. Αναλυτικά:

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται διάφορες θέσεις, ερμηνείες, τοποθετήσεις ως προς τον ορισμό της εικόνας της πόλης, τα στοιχεία που προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία της και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του αστικού περιβάλλοντος. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στις έννοιες των αστικών πολιτικών, του σχεδιασμού και των σύγχρονων αστικών ζητημάτων με την αναγωγή αυτών στο χώρο των Βαλκανίων, εστιάζοντας στα αστικά κέντρα.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην περίπτωση του Κοσόβου, τα γενικά, ιστορικο-χωρικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά του. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται δεδομένα γεωγραφικά, πληθυσμιακά, οικονομικά, περιβαλλοντικά και πολιτιστικά, ενώ μετά από μία ιστορική και χωρική ανασκόπηση, το κεφάλαιο κλείνει με την απόδοση του σημερινού χωρικού και αναπτυξιακού συστήματος της χώρας.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η πρωτεύουσα του Κοσόβου, η Πρίστινα. Ξεκινάει με την παρουσίαση της πόλης σήμερα, σχετικά με στοιχεία θέσης, πληθυσμού, οικονομικής κατάστασης, περιβαλλοντικής και πολιτιστικής πολιτικής, καθώς και με χωρο-χρονικούς μετασχηματισμούς ανά περιόδους. Ακολουθεί η αναφορά στο σχεδιαστικό της πλαίσιο, ως καθοριστικός παράγοντας των σύγχρονων αστικών φαινομένων. Το κεφάλαιο κλείνει με τα ευρήματα της επιτόπιας έρευνας, των ερωτηματολογίων, των συνεντεύξεων και των συζητήσεων με τις ομάδες στόχου, σε μία προσπάθεια απόδοσης της μεταβατικής αυτής κατάστασης της πόλης.

Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά τη Βουλγαρία, τα σύγχρονα στοιχεία της χώρας και το σύστημα σχεδιασμού στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Όπως και στο Κόσοβο, παρουσιάζονται γεωγραφικά, κοινωνικοοικονομικά, περιβαλλοντικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, όπως και η θέση της χώρας ως ευρωπαϊκό μέλος. Ακολουθεί το ιστορικο-χωρικό πλαίσιο και τέλος, το μοντέλο σχεδιασμού σήμερα, με βάση τα ευρωπαϊκά αναπτυξιακά δεδομένα.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η Σόφια, ως πρωτεύουσα, διοικητικό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο της Βουλγαρίας. Όπως και στην Πρίστινα, το κεφάλαιο αναλύει

το προφίλ της πόλης, μέσα από δημογραφικούς, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς παράγοντες, ενώ έμφαση δίνεται και στο ιστορικό και χωρικό πλαίσιο αυτής. Στη συνέχεια, αναφέρονται οι αστικές πολιτικές, οι φορείς και τα αναπτυξιακά σχέδια της πόλης στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο διαμορφώνεται η σύγχρονη αστική της μορφή. Κλείνοντας, τα ευρήματα για την εικόνα και την ταυτότητα της Σόφιας επιχειρούν να αποδώσουν το βαθμό στον οποίο η πόλη καταφέρνει και διατηρεί το διαχρονικό της χαρακτήρα.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η Ρουμανία, με τρόπο όπως και στις άλλες δύο περιπτώσεις χωρών. Η θέση της χώρας, κοινωνικοοικονομικά, περιβαλλοντικά και πολιτιστικά στοιχεία, καθώς και η ευρωπαϊκή ιδιότητα καθορίζουν το πλαίσιο σχεδιασμού της, μέσα από τις ιστορικές και τις χωρικές εξελίξεις.

Το έβδομο κεφάλαιο εστιάζει στο Βουκουρέστι, πρωτεύουσα και μεγαλύτερη πόλη της Ρουμανίας. Αντίστοιχα όπως και στις άλλες, γίνεται παρουσίαση της πόλης, των κοινωνικοοικονομικών, περιβαλλοντικών και πολιτιστικών της παραγόντων, ενώ δίνεται έμφαση στη χωρική της εξέλιξη ανά περιόδους, ιδίως της σοσιαλιστικής. Ακολουθεί η αναφορά στις σύγχρονες αστικές πολιτικές και το σχεδιασμό υπό τις ευρωπαϊκές συνθήκες, σε συνάρτηση με την απόδοση της αστικής εικόνας σήμερα. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παράθεση των ερευνητικών δεδομένων που προέκυψαν από το συνδυασμό των μεθοδολογικών εργαλείων, σε μία προσπάθεια προσέγγισης της μετα-σοσιαλιστικής φάσης της πόλης.

Στο όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο επιχειρείται η σύγκριση των ανωτέρω πόλεων-παραδειγμάτων αναφοράς, μέσα από μία χωρο-χρονική προσέγγιση, συνεχίζοντας με μία αποτίμηση σε επίπεδο αστικών πολιτικών, σχεδιασμού και αστικών ζητημάτων. Κατόπιν, γίνεται αναφορά σχετικά με την αντίληψη της αστικής εικόνας και παρατίθενται ενδεικτικές προτάσεις αστικού χαρακτήρα για τις περιοχές έρευνας.

Κλείνοντας, προκύπτουν ορισμένα γενικά συμπεράσματα για τα στοιχεία της εικόνας της πόλης και τις προεκτάσεις της στο σχεδιασμό του αστικού χώρου, ιδιαίτερα αυτού του βαλκανικού. Ερωτήματα και ζητήματα σχετικά με το βαθμό και τον τρόπο που τα αστικά χαρακτηριστικά μίας πόλης, οι λειτουργίες και οι δραστηριότητές της, συναρτώνται με τη χωρική ολοκλήρωση, τις κοινωνικοοικονομικές αντιλήψεις, τις περιβαλλοντικές και πολιτιστικές συνθήκες παραμένουν και δημιουργούν νέα πεδία προς διερεύνηση. Άλλωστε, η σχέση του ανθρώπου με το χώρο, τον τόπο και το περιβάλλον εξακολουθεί να αποτελεί μία αέναη και δυναμική κατάσταση συσχέτισης αλλά και σύγκρουσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

1.1 Εικόνα πόλης - αστική ταυτότητα

Ο χώρος αποτελεί μία αφηρημένη έννοια και κατά συνέπεια προσφέρει ένα ευρύ πεδίο αναζητήσεων ως προς το χαρακτήρα και τη φυσιognωμία του. Ο σχεδιασμός του λαμβάνει υπόψη κάποιες βασικές σταθερές, ωστόσο, οι διάφορες μορφές έκφρασης εξαρτώνται από ένα σύνολο ευμετάβλητων παραγόντων. Οι ανθρώπινες λειτουργίες που αναπτύσσονται σε ένα χώρο, τον μετατρέπουν σε τόπο, ενώ στοιχεία, όπως τα συναισθήματα, οι ιδεολογίες και οι επιθυμίες του ανθρώπου είναι αυτά που προσδίδουν χαρακτήρα και φυσιognωμία σε ένα τόπο. Το πνεύμα του τόπου, η φυσιognωμία του προσδιορίζεται ιστορικά και πολιτισμικά. Ο τόπος είναι ο καθρέπτης της ιστορίας του, των μετασχηματισμών του στο πέρασμα του χρόνου, συνδέεται άρρηκτα με τη μνήμη, αποτελώντας ταυτόχρονα την ίδια τη συλλογική μνήμη των χρηστών του. Ο χρόνος, παρότι αφηρημένος, είναι ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας που καθορίζει τη μορφή του. Ως απόρροια, η κατανόηση και εκτίμηση του παρελθόντος και του πνεύματος του τόπου αποτελούν καθοριστικά αντιληπτικά μέσα του ανθρωπογενούς τοπίου, του αρχιτεκτονικού χώρου.

Η ταυτότητα ενός χώρου καθορίζει την ταυτότητα του ανθρώπου, ο οποίος κατοικεί όπου βιώνει νοήματα σε ένα περιβάλλον, καθώς η ταύτιση και ο προσανατολισμός αποτελούν θεμελιώδεις αρχές για την ανθρώπινη ύπαρξη και για το αίσθημα του 'ανήκειν.' Οι χώροι στους οποίους διαδραματίζεται η ζωή αποτελούν τόπους, οπότε ο τόπος αποτελεί χώρο με ιδιαίτερο χαρακτήρα και ατμόσφαιρα. Αντίστοιχα, οι χώροι αποκτούν την οντότητά τους από τις τοποθεσίες και όχι από το χώρο καθαυτό, συνεπώς η έννοια του χώρου έχει μία αφαιρετική διάσταση σε σχέση με την έννοια του τόπου που έγκειται σε μία βιωματική αντίληψη (Λέφας, 2008· Norberg-Schulz, 1980).

Επιχειρώντας μία διάκριση μεταξύ του χαρακτήρα και της φυσιognωμίας ενός τόπου, προέκυψαν τα εξής: η φυσιognωμία αναφέρεται στα μοναδικά χαρακτηριστικά ενός τόπου, ενώ ο χαρακτήρας αφορά την ενιαία εικόνα που προκύπτει από το σύνολο αυτών των χαρακτηριστικών. Η διαμόρφωση μιας γνώμης ή μιας κρίσης, για την ιδεολογική, συναισθηματική και υλική φύση ενός τόπου, μπορεί να θεωρηθεί, επίσης, ως φυσιognωμία αυτού του τόπου. Ο χαρακτήρας, η συνολική αυτή εικόνα, ως απόρροια των εντυπώσεων, αισθητικών, συναισθηματικών, ιδεολογικών και χρονικών, αποτελεί το λεγόμενο τοπίο. Η διερεύνηση της έννοιας του τοπίου, τα τελευταία χρόνια, επιτρέπει και στο πολιτισμικό τοπίο της μνήμης

και της γνώσης, να θεωρείται εκφραστής αυτού του ιδιαίτερου χαρακτήρα. Ομοίως, αποδίδεται και στην περίπτωση της πόλης, στην οντότητά της, ως ένας τόπος με δική του υπόσταση, ένα σύνθετο τοπίο φυσικών και ανθρωπογενών λειτουργιών (Στεφάνου & Στεφάνου, 1989· Τερκενλή, 1996).

Ο όρος της εικόνας περιγράφει μια δομή του λόγου που αναφέρεται σε μια ομάδα αντικειμένων, και σε μια ομάδα φαινομένων σχετικά συγκεκριμένων. Η εικόνα της πόλης δεν είναι ένα άθροισμα συνειδησιακών καταστάσεων, είναι μία «διακριτική ομιλία». Και κάθε «γλώσσα» έχει τη βάση της τελικά σε μια εμπειρία και σε μια πρακτική. Οι εικόνες της πόλης, όταν είναι συλλογική πραγματικότητα παίζουν ένα ρόλο στις πρακτικές διαμέσου των οποίων η πόλη σχηματίζεται, αλλάζει, εξελίσσεται, αποκρυσταλλώνεται ή συντηρεί τον εαυτό της. Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί μια γέφυρα ανάμεσα στα σχήματα της αντίληψης του χώρου και των πολεοδομικών μοντέλων που αμφισβητούν, ή αγνοούν την ύπαρξη διαφόρων συστημάτων σημασιών (ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών, θρησκευτικών κ.α.), που επηρεάζουν και διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των χρηστών του αστικού χώρου (Κοσμόπουλος, 1994· Μωραΐτης, 2012).

Για την πόλη, η εικόνα της αποτελεί ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για τη μορφή, αφού καθορίζει τη συγκεκριμένη ύπαρξή της, την ταυτότητά της, τη φυσιογνωμία της, τις γραμμές που την εγγράφουν και την περιγράφουν στο χώρο και στο χρόνο, το τοπικό και το χρονικό περίγραμμά της, δηλαδή τον τόπο της (χώρο) και την μνήμη της (χρόνο). Η εικόνα δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως μια στενή οπτική αίσθηση, αλλά ως μια ευρύτερη οπτική. Δεν αναγνωρίζουμε την πόλη μόνο μέσα από τα μάτια μας, αλλά και μέσω των μέσων ενημέρωσης: τη χαρτογράφηση, τη φωτογραφία, τον κινηματογράφο, την εικονικότητα. Ακόμα κι αν η 'υλική' εικόνα παραπέμπει σε πολλά από αυτά που ξέρουμε ή νομίζουμε πως ξέρουμε για τις πόλεις, ανατρέχουμε πάντα στην ψυχροσύνθεσή μας για να κατανοήσουμε και να αποκωδικοποιήσουμε τα εξωτερικά ερεθίσματα (Resina & Ingenschay, 2003).

Όλες οι πόλεις έχουν μια εικόνα, όλες οι πόλεις έχουν και είχαν έναν αριθμό εικόνων. Η εικόνα ενός οποιουδήποτε τόπου είναι η απλοποιημένη, γενικευμένη και συχνά στερεότυπη εντύπωση που έχουν τα άτομα για έναν τόπο ή μία περιοχή, ή για μία πόλη. Στον κόσμο των αισθήσεων, η εικόνα είναι πιο σημαντική από την πραγματικότητα, γεγονός το οποίο μπορεί να αποδειχθεί είτε πλεονέκτημα είτε μειονέκτημα για τις πόλεις. Από τη μία πλευρά, σημαίνει ότι οι ειδικοί σε θέματα σχεδιασμού των πόλεων μπορούν να διαχειριστούν με ευελιξία την αστική εικόνα, χωρίς να χρειαστεί πραγματική και ουσιαστική αλλαγή της τοπικότητας. Από την άλλη πλευρά, σημαίνει ότι αρνητικές ή παραπλανητικές εικόνες μπορεί

να συνεχίζουν επίμονα να υφίστανται, παρά τις σημαντικές αλλαγές που ενδεχομένως να έχουν συντελεστεί (Sepe, 2013· Stevenson, 2007).

Η πόλη εκδηλώνεται ως μια ομάδα συνόλων πολλαπλών επιπέδων και διαστάσεων: κτίρια, μνημεία, πλατείες, δρόμοι, μεγάλα ή μικρά αστικά κενά. Υπάρχει η έκφραση και η γλώσσα της πόλης σύμφωνα και με τις ιδιαιτερότητες και απόψεις των κατοίκων. Ακόμη, υπάρχει και η γραφή της πόλης, ως διασύνδεση του χώρου και του χρόνου της. Επιπλέον, υπάρχουν οι διαστάσεις της πόλης: η πόλη έχει μία συμβολική διάσταση: μνημεία, αλλά και κενά, πλατείες και λεωφόρους, που συμβολίζουν τον κόσμο, την κοινωνία, ή απλά το κράτος· έχει μία παραδειγματική διάσταση: οι αντιθέσεις μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού, κέντρου και περιφέρειας· διαθέτει επίσης την συνταγματική διάσταση: η σύνδεση των στοιχείων, η άρθρωση των ομοιογενών και ετερογενών στοιχείων. Στόχος είναι να διατηρηθούν οι ποικίλες πλευρές της, ως μία διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε αυτήν και τους κατοίκους της (Lefebvre, 1996).

Προχωρώντας σε μία ανάλυση της εικόνας μίας πόλης, διακρίνονται τρεις συντελεστές, η αναγνωσιμότητα, η δομή και η σημασία. Οι όροι είναι χωρισμένοι μόνο για λόγους μελέτης. Στην πραγματικότητα είναι αδιαίρετοι. Μια εικόνα, για να μπορεί να είναι χρήσιμη, πρέπει να έχει ταυτότητα, δηλαδή να διακρίνεται από ό, τι την περιβάλλει και να είναι αναγνωρίσιμη ως μεμονωμένη ολότητα. Κατά δεύτερο λόγο, πρέπει να εμφανίζει μια σαφή χωρική σχέση του αντικειμένου με τον παρατηρητή και τα άλλα αντικείμενα. Τέλος, το αντικείμενο πρέπει να έχει για τον παρατηρητή μία σημασία πρακτική ή συναισθηματική. Η σημασία είναι επίσης μία σχέση, αλλά διαφορετική από τη χωρική ή τη φυσική θέση. Ως ένα κομμάτι της αρχιτεκτονικής, η πόλη είναι μια κατασκευή στο χώρο, αλλά σε μια μεγάλη κλίμακα. Τίποτα δε γίνεται αντιληπτό από μόνο του, αλλά πάντα σε σχέση με τον περιβάλλοντα χώρο, τις ακολουθίες των γεγονότων που οδηγούν σε αυτό, τη μνήμη και τις εμπειρίες του παρελθόντος (Lynch, 1960).

Είναι όλο και πιο προφανές ότι το πώς ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται το περιβάλλον του είναι τόσο σημαντικό για την κατανόηση αυτού, όπως είναι και το ίδιο το περιβάλλον. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε σχέση με το περιβάλλον μας ωθούν στο να το ανακατασκευάσουμε σε μία μορφή περισσότερο προσιτή στην 'ιδανική εικόνα'. Συνεπώς, το σχέδιο πόλης δεν βρίσκεται στα σχεδιαστήρια των αρχιτεκτόνων και των πολεοδόμων, αλλά στο μυαλό και το πνεύμα των κατοίκων. Μια ψυχολογική κατανόηση των πόλεων νοείται, εν μέρει, με την εικόνα που έχουν οι κάτοικοι για το περιβάλλον αυτής (Blessing, 1960).

Ο άνθρωπος σχετίζεται με το αστικό του περιβάλλον κυρίως μέσα από παράγοντες που εμπεριέχουν την τοποθεσία και το νόημα. Το στοιχείο της κλίμακας αλλά και η πραγματική περιβαλλοντική εμπειρία είναι καθοριστικά ως προς τη δημιουργία εικόνων για μια πόλη. Ακόμη περισσότερο, μια ανάλυση αυτών των στοιχείων αποκάλυψε ότι μια αυστηρά φυσική πόλη σπάνια αντιλαμβάνεται από τους κατοίκους της. Αντιθέτως, η πόλη αντιλαμβάνεται ως μία σειρά από συνθετικές σχέσεις που περιλαμβάνουν το άτομο ως έναν κάτοικο και όχι απλά ως έναν αρχιτεκτονικό κριτή. Άλλωστε, οι πόλεις μετασχηματίζονται με το πέρασμα του χρόνου, γεγονός που τις καθιστά ικανές αφενός να προσαρμόζονται στις εκάστοτε κατεστημένες κοινωνικό-χωρικές δομές και αφετέρου να δημιουργούν νέες αστικές ταυτότητες (Broadbent, Bunt & Llorens, 1980).

Θα λέγαμε ότι η πόλη αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα φυσικά πλαίσια με τα οποία έρχεται σε καθημερινή επαφή ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού σε όλες τις χώρες. Οι συμπεριφορές που παρατηρούνται στο πλαίσιο αυτό και τα αισθήματα που βιώνουν οι κάτοικοι εκεί δεν είναι κατ' ανάγκη αρνητικά, όπως συχνά αφήνεται να εννοηθεί. Αυτό σημαίνει ότι οι αντιδράσεις που προκαλούνται ως συνέπεια της ζωής στην πόλη εξαρτώνται από το πώς αντιλαμβάνεται κάθε άτομο το συγκεκριμένο περιβάλλον. Έτσι θα μπορούσε να εξηγηθεί και το γεγονός ότι το πλαίσιο της πόλης για ορισμένα άτομα θεωρείται ιδανικό προς κατοίκηση, ενώ αντίθετα για άλλα αποτελεί πηγή άγχους ή αιτία εμφάνισης ακόμη και ψυχοσωματικών προβλημάτων (Συγκολλίτου, 1997).

Υπό το πρίσμα αυτό, η έννοια της αστικής ταυτότητας αποκτά μία δυναμική και ένα ενδιαφέρον, ως προς την κατανόηση των πόλεων και την ανάγνωση του αστικού τους χώρου. Ειδικότερα, η ταυτότητα εξαρτάται και από ένα σύστημα χαρακτηριστικών, σχετικά με τη γεωμορφολογία, το φυσικό περιβάλλον, την οργάνωση του χώρου, την αρχιτεκτονική και τα κτίρια, τις εσωτερικές λειτουργίες της πόλης, τον πολιτισμό και την κοινωνικοοικονομική της σύσταση. Επιπλέον, ο βαθμός της ανθρώπινης έκφρασης και παρέμβασης, διαμέσου των χρόνων, γίνεται αντιληπτός από τις χωρικές επεμβάσεις και την εξέλιξη της δομής της πόλης (Σαπουνάκης, 2012).

Η πόλη είναι ένα μέρος του κοινωνικού συνόλου, ενσωματώνοντας στο εσωτερικό της τους θεσμούς και τις ιδεολογίες της κοινωνικής δομής. Παράλληλα, η φυσιογνωμία της γίνεται αντιληπτή μέσα από τις μορφές έκφρασης και την ερμηνεία των στοιχείων που της προσδίδουν μία οντότητα. Άλλωστε, η μορφή της πόλης δεν αποτελεί απλώς ένα άθροισμα κτιριακών και χωρικών δομών, αλλά αποτυπώνει τα συναισθήματα και τις ιδιαιτερότητες του κοινωνικού συνόλου που την κατοικεί ή/και χρησιμοποιεί το χώρο ως τόπο. Η πόλη αναπτύσσεται οικονομικά, κοινωνικά και χωρικά ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες και

εξελίξεις που ορίζουν και την ταυτότητά της· είναι ένα δυναμικό φαινόμενο που εξελίσσεται μέσα στο χώρο και το χρόνο (Lefebvre, 1996).

Η ταυτότητα ενός τόπου συγκροτείται τόσο από το σύνολο των θετικών, όσο και από το σύνολο των αρνητικών ατομικών ή συλλογικών εντυπώσεων, απόψεων και συναισθημάτων για τον τόπο αυτό. Τα στοιχεία αυτά είναι αλληλένδετα μεταξύ τους και αναγνωρίσιμα, προσδιορίζοντας τη φυσιογνωμία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, αυτά δηλαδή που τον διακρίνουν από τους άλλους. Το περιεχόμενο της ταυτότητας μπορεί να θεωρηθεί ότι απαντάει και στην ερώτηση του ποιος τελικά είναι αυτός ο τόπος. Μελετώντας το μοντέρνο αστικό τοπίο βλέπουμε ότι οι νέες μορφές του κτισμένου χώρου προσπαθούν να επιβάλουν παντού όμοια νοήματα, εξαφανίζοντας τις τοπικές ιδιαιτερότητες (Στεφάνου & Στεφάνου, 1999).

Από την άλλη, η αστική εικόνα διαμορφώνεται με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, το καθένα από τα οποία λαμβάνει και το χαρακτήρα ενός ‘ιδιαιτέρου αγαθού’ (distinctive good). Ακολούθως, η εικόνα του τόπου είναι λίγο-πολύ μία σύνθεση από ‘ιδιαιτέρως χαρακτηριστικά’ όπου το κάθε ένα από αυτά χρειάζεται διαφορετική προσέγγιση στο πλαίσιο ενός στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης. Συνεπώς, η δημιουργία ή η κατασκευή μιας θετικής εικόνας για την πόλη, αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανασυγκρότησης και ανάπτυξής της. Υπό το πρίσμα της διεθνοποιημένης οικονομίας, οι πόλεις, σήμερα, εστιάζουν στη δημιουργία μίας, όσο το δυνατόν περισσότερο, ελκυστικής και ανταγωνιστικής εικόνας, με στόχο την προσέλκυση δυνητικών αγορών και επενδυτών στόχων. Αναζητώντας τρόπους ανάπτυξης των δραστηριοτήτων τους, κυρίως του τριτογενούς τομέα, προσανατολίζονται σε νέα μοντέλα σχεδιασμού και βιώσιμης οικονομίας (Μεταξάς, 2006· Hall, 2005).

Σε κάθε περίπτωση, η ταυτότητα μιας πόλης, όπως και κάθε τόπου, προσδιορίζεται από τη σύνθεση ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών διεργασιών που λαμβάνουν χώρα στο περιβάλλον της. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στο ιστορικό της υπόβαθρο και τα πολιτιστικά στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν παραδοσιακά, ενώ σχετίζεται άμεσα με την κοινωνική και χωρική διάρθρωση του κοινωνικού της συνόλου (Δέφνερ & Καραχάλης, 2012).

Η εικόνα αποτελεί σημαντικό παράγοντα της ταυτότητας της πόλης και διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από τις ατομικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Η ανάλυση των αστικών φαινομένων απαιτεί τη χρήση όλων των μεθοδολογικών εργαλείων: τη μορφή, τη λειτουργία, τη δομή, τα επίπεδα, τις διαστάσεις, το πλαίσιο κ.α. Είναι σημαντικό, λοιπόν, ο σχεδιασμός να αναγνωρίσει και να βασιστεί στα τοπικά χαρακτηριστικά ώστε να συνεισφέρει στην αίσθηση του τόπου (Anholt, 2010· Murray, 2001).

Σε μία προσπάθεια να οριστούν τα στοιχεία που συγκροτούν την ταυτότητα μίας πόλης, προκύπτει ότι, εκτός από το φυσικό περιβάλλον και τη μορφολογία της, είναι και αυτά που προκύπτουν ως απόρροια της ανθρώπινης παρέμβασης στο χώρο αυτής.

Ακολουθώντας τις σύγχρονες οικονομικές τάσεις, οι πόλεις λειτουργούν πλέον ως επίκεντρα προσέλκυσης κεφαλαίου και επιχειρήσεων, σε μία συνεχόμενη προσπάθεια αύξησης του αστικού ανταγωνισμού. Κίνητρα όπως η μειωμένη φορολογία, η διάθεση χώρων και ακινήτων χαμηλού κόστους, οι υψηλής ποιότητας παροχές τριτογενούς τομέα και το ανεπτυγμένο δίκτυο συγκοινωνιών, αποτελούν βασικά ζητούμενα ως προς τη βελτίωση του αστικού χώρου και της αναβάθμισης της εικόνας τους. Ακολουθώντας, η ποιότητα χώρου και αστικής ζωής ευνοεί και την προσέλκυση εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού, υψηλής μόρφωσης, το οποίο επιλέγει τις πιο ανταγωνιστικές πόλεις για εργασία και εγκατάσταση. Δημιουργούνται κατ' αυτόν τον τρόπο, νέες μορφές κοινωνικο-χωρικών μοντέλων σε άμεση εξάρτηση με τις οικονομικές συνθήκες (Ιωάννου & Σερράος, 2007).

Επιπρόσθετα, η εξέλιξη του αστικού χώρου από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης έως και σήμερα, δημιούργησε και την ανάγκη παραγωγής συμβόλων (αληθινών ή ψεύτικων, σύγχρονων ή ιστορικών), ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ταυτότητας των πόλεων. Ωστόσο, στα σύγχρονα αστικά τοπία τα σύμβολα αυτά δεν νοούνται αυτόνομα στο χώρο, παρά ως τμήμα του ευρύτερου τοπίου. Έτσι η ταυτότητα αποκτά καινούριο νόημα μέσω της αρχιτεκτονικής και του πολεοδομικού σχεδιασμού. Παράλληλα, παρατηρούνται αλλαγές και στα διοικητικά σχήματα, τα οποία ξεφεύγουν από τις παραδοσιακές μορφές, υιοθετώντας τα νέα πρότυπα αστικής διακυβέρνησης: πλέον η ποιότητα του χώρου ανάγεται σε κύριο παράγοντα για την ανάπτυξη των πόλεων (Γοσποδίνη & Μπεριάτος, 2006).

Δημιουργείται, επομένως, η ανάγκη αναβάθμισης της εικόνας της πόλης και της ενίσχυσης της ταυτότητάς της, δίνοντας προσοχή στα τοπικά χαρακτηριστικά, ώστε να αναδειχθεί η μοναδικότητα της ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στο περιβάλλον της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Προκειμένου για την προστασία αυτής της ιδιαίτερης ταυτότητας, μεγάλη σημασία θα πρέπει να δοθεί και στην πολιτιστική κληρονομιά, ως μοχλό εξέλιξης. Άλλωστε, είναι γνωστό ότι η αρχιτεκτονική χρησιμοποιείται ως μέσο ανάδειξης της ανάπτυξης ενός τόπου. Σύμφωνα και με τις νέες προσεγγίσεις στο σχεδιασμό, ο συνδυασμός παλαιών και σύγχρονων αρχιτεκτονικών μορφών ευνοεί και την ανάπτυξη του μοντέλου του αστικού και πολιτιστικού τουρισμού (Γαβρά, 2004).

Ομοίως, η έννοια της ταυτότητας παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του χώρου και στην εικόνα της πόλης. Για τον καθένα που θέλει να είναι κάποιος, χρειάζεται μια ταυτότητα, οπότε και η αστική ταυτότητα θα πρέπει να προσεγγίζεται από διαφορετικές οπτικές

γωνίες. Αποτελεί ένα πολύπλοκο φαινόμενο, το οποίο αποκτάται μέσω δράσεων, παρεμβάσεων, μα πάνω από όλα, μέσω της συμμετοχής. Όπως οι άνθρωποι, έτσι και οι πόλεις έχουν χαρακτήρα και προσωπικότητα, η οποία αποτελείται από διάφορα χαρακτηριστικά ή αναγνωρίσιμες ποιότητες. Ο κοινωνικός σχηματισμός των τόπων, η διατήρηση των συμβόλων αναγνώρισης και η έκφραση της συλλογικής μνήμης μέσω ρεαλιστικών πρακτικών επικοινωνίας συνιστούν θεμελιώδη δεδομένα, προκειμένου για τον καθορισμό της ταυτότητας και τη δημιουργία στρατηγικών αστικών δικτύων (Crosby, 1965).

Συνοψίζοντας, μία μερίδα ερευνητών υποστηρίζει, πως η ταυτότητα επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από το ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο ενός τόπου και τις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτόν. Από την άλλη, υπάρχουν και αυτοί που υποστηρίζουν ότι η ταυτότητα αρχίζει και αποκτά νέους προσδιορισμούς, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και των νέων κοινωνικοοικονομικών μοντέλων. Συγκεκριμένα, τα τελευταία χρόνια, η εικόνα της πόλης και η αστική ταυτότητα αποτελούν το επίκεντρο των συζητήσεων σχετικά με θέματα που διαπραγματεύονται το σχεδιασμό, την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα των σύγχρονων πόλεων.

Οι πόλεις μετασχηματίζονται σε νέα τοπία, όπου κυριαρχούν τόσο τα παραδοσιακά και τοπικά στοιχεία, όσο και οι αναφορές στα σύγχρονα διεθνή χωρικά πρότυπα. Η εικόνα μίας πόλης είναι άρρηκτα δεμένη με την ταυτότητά της, η οποία ως ένα βαθμό είναι μοναδική. Προς την κατεύθυνση αυτή, ο αστικός σχεδιασμός και οι αστικές πολιτικές μπορούν να λειτουργήσουν ως στρατηγικά εργαλεία για τον επαναπροσδιορισμό της εικόνας ενός τόπου, άρα και μίας πόλης. Επίσης, είναι σημαντικό να αναγνωριστεί η σημασία των τοπικών χαρακτηριστικών, πάνω στα οποία θα τεθούν οι βάσεις ενός στρατηγικού οράματος. Άλλωστε, σήμερα ο σχεδιασμός δεν νοείται ως μία σειρά από νόμους και αυστηρές διαδικασίες, αλλά προσανατολίζεται σε βιώσιμες πρακτικές και ρεαλιστικά σενάρια χωρικής και περιφερειακής ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής.

1.2 Αστικές πολιτικές - Σχεδιασμός - Σύγχρονα αστικά ζητήματα

Ο όρος ‘αστικός’ σχετίζεται με το σχεδιασμό και τη διαχείριση του αστικού χώρου, σε άμεση εξάρτηση με την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, τα αστικά χαρακτηριστικά και την εικόνα μίας περιοχής. Ο όρος ‘αστική ανθεκτικότητα’ χρησιμοποιείται για να περιγράψει την ικανότητα ενός αστικού συστήματος να διατηρεί τη δομή του και να προσαρμόζεται, διαμέσου ιστορικών, κοινωνικοοικονομικών, πληθυσμιακών, περιβαλλοντικών και χωρικών μεταβολών, ενδυναμώνοντας το προφίλ του απέναντι σε δυνητικούς κινδύνους και καταστροφές. Περιγράφει την πόλη ως ένα αστικό σύστημα που μεταβάλλεται, προσαρμόζεται και εξελίσσεται σε διάλογο με το περιβάλλον. Με άλλα λόγια, η αστική ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα μίας πόλης, συμπεριλαμβανομένων των δομών, των θεσμών, των επιχειρήσεων, των κοινοτήτων και των κατοίκων, να προσαρμόζεται, να επιβιώνει και να εξελίσσεται ανεξάρτητα από τις μακροχρόνιες συνθήκες πίεσης και τις καταστάσεις έκτακτης ανάγκης που ενδεχομένως αντιμετωπίζει (Meerow, Newell & Stults, 2016· Murray, 2017).

Ο όρος της βιωσιμότητας αναφέρεται στο τρίπτυχο: περιβάλλον-οικονομία-πολιτισμός, με αποτέλεσμα σήμερα να μη νοείται βιωσιμότητα ενός τόπου εάν αυτή δε συνδέεται άμεσα με στρατηγικές που αφορούν την ισόρροπη ανάπτυξη. Άλλωστε, η αλληλεπίδραση του ανθρώπου και της φύσης σχετίζεται άμεσα με τη διαμόρφωση και την εξέλιξη των τοπίων. Η σχέση φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος προβληματίζει έντονα καθώς αποτελούν δύο αντίπαλες αλλά ταυτόχρονα και συμπληρωματικές έννοιες. Επικρατέστερη άποψη είναι αυτή στην οποία το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον αποτελούν μορφές του ενιαίου περιβάλλοντος. Τα φυσικά στοιχεία και τα ανθρώπινα έργα εντάσσονται στο συνολικό περιβαλλοντικό σύστημα και βρίσκονται σε αλληλεπίδραση, επηρεάζοντας την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα ζωής, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες. Ιδίως τα τελευταία χρόνια, η γενικότερη ευαισθητοποίηση για αστικά θέματα σύμφωνα με τα πρότυπα της ολοκληρωμένης (integrated) και της βιώσιμης (sustainable) ανάπτυξης προβάλλονται έντονα όσο ποτέ άλλοτε (Κόνσολα, 1995· Μητούλα, 2006).

Ο δρόμος προς την αστική ανθεκτικότητα και τη βιωσιμότητα θέτει ως προϋπόθεση τη χρήση λειτουργικών μεθόδων και πρακτικών, εστιασμένες στο στρατηγικό σχεδιασμό και την ορθή εφαρμογή αστικών πολιτικών. Μια ανθεκτική πόλη βασίζεται σε μία ολιστική και ευέλικτη προσέγγιση, με άλλα λόγια, μια ανθεκτική πόλη προγραμματίζει, σχεδιάζει,

ενεργεί και ανταποκρίνεται στο προβλεπόμενο και στο απρόβλεπτο· πρόκειται για την ικανότητά της να αναπτύσσει αντανакλαστικούς μηχανισμούς σε ένα περιβάλλον συνεχόμενων πιέσεων και κρίσεων.¹

Προκειμένου για την αποτελεσματική ανάπτυξη ενός ανθεκτικού αστικού προφίλ, οι πόλεις θα πρέπει να στοχεύσουν στην ενεργή συμμετοχή του κοινωνικού συνόλου στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων, στην ευελιξία των κοινωνικοοικονομικών τους μοντέλων και στην ορθή περιβαλλοντική διαχείριση. Προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης δυνητικών αστικών απειλών, ο δημοκρατικός, συνεκτικός και συμμετοχικός σχεδιασμός αποτελούν το κλειδί διασφάλισης της ανθεκτικότητας και της ανάπτυξης.²

Στο πλαίσιο των ταχύτατων πολιτικών, κοινωνικοοικονομικών, περιβαλλοντικών και πολιτισμικών μετασχηματισμών που συντελούνται σε παγκόσμιο επίπεδο, η πόλη τοποθετείται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του 21ου αιώνα. Λόγω και του γεγονότος ότι σχεδόν ο μισός πληθυσμός της γης διαμένει σε αστικά κέντρα, οι πόλεις έχουν καταστεί οι κύριοι φορείς ανάπτυξης, με κοινά σημεία όσον αφορά την κοινωνικοοικονομική δομή και την περιβαλλοντική κατάσταση. Η εξέλιξη και η οργάνωση των πόλεων, εκτός από τις ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το σχεδιασμό και τις πολιτικές που εφαρμόζονται. Ως συνέπεια, αυτά τα τελευταία, καθίστανται απαραίτητοι συντελεστές της αστικής ανάπτυξης και της ανθρώπινης ευημερίας (Γοσποδίνη & Μπεριάτος, 2006).

Θέματα όπως η βελτίωση των υποδομών, η αντιμετώπιση της εγκληματικότητας και της αστικής υποβάθμισης περιοχών, καθώς και η παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών και εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού παραμένουν υψηλά στην ατζέντα των αστικών πολιτικών και των εθνικών σχεδίων. Μία ανταγωνιστική αστική οικονομία μπορεί να αποτελεί βασικό παράγοντα εξασφάλισης της ανάπτυξης, ωστόσο η βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων αναγνωρίζεται ως αναπόσπαστο στοιχείο της βιωσιμότητας και της ανθεκτικότητας μιας πόλης.

Η σημασία του χώρου έχει αρχίσει να γίνεται αντιληπτή. Η μελέτη αυτού στο συνολικό επίπεδο σημαίνει ότι ο στόχος πρέπει να είναι η ενιαία θεώρηση του χώρου δηλαδή του περιφερειακού, του αγροτικού και του αστικού. Επίσης, τα κύρια ελκτικά στοιχεία των περιφερειών, ιδιαίτερα σε σχέση με τις αστικές λειτουργίες είναι οι πόλεις, πράγμα που σημαίνει ότι η περιφερειακή διάσταση των αστικών φαινομένων στηρίζεται στον αστικό χώρο. Στη σύγχρονη εποχή έχει καθιερωθεί ότι οι αστικές πολιτικές παίζουν ένα κρίσιμο ρόλο

¹ Αναφορικά: <http://urbanresiliencehub.org/> (πρόσβαση 2/2/2020).

² Περισσότερα στο: <https://urbact.eu/resilient-europe> (πρόσβαση 2/2/2020).

στην ανασυγκρότηση των πόλεων. Ο όρος ‘αστική πολιτική,’ παρότι δεν είναι αρκετά σαφής, αναφέρεται σε μία πολύπλευρη στρατηγική ανάπτυξης με στόχο την αντιμετώπιση των αστικών ζητημάτων, σχετικά με τις χρήσεις γης, την πολεοδομική οργάνωση, την προστασία του περιβάλλοντος, την κοινωνικοοικονομική σύσταση, τη διαχείριση της κυκλοφορίας, τις περιοχές ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, τα ιστορικά κέντρα πόλεων κ.α. (Παναγιωτάτου, 1988· Bianchini & Greed, 1999).

Οι αστικές πολιτικές προέκυψαν από την ανάγκη των πόλεων να αντιμετωπίσουν τα αστικά προβλήματα που άρχισαν να εμφανίζονται ήδη από τη δεκαετία του 1970. Ως έννοια, ο όρος ‘αστικές πολιτικές’ εμφανίστηκε λίγο αργότερα, τη δεκαετία του 1980, όταν τα αστικά ζητήματα άρχισαν να προσελκύουν το ενδιαφέρον των πολιτικών και των μέσων ενημέρωσης. Συγκεκριμένα, τη δεκαετία του ’80, στο Ηνωμένο Βασίλειο και στις ΗΠΑ τα σημαντικότερα αστικά, οικονομικά ζητήματα αφορούσαν τη μαζική αύξηση της ανεργίας και τη διευρυμένη κοινωνική πόλωση. Η ανεργία ήταν πολύ πιο αισθητή στις υποβαθμισμένες περιοχές πρώην βιομηχανικών κέντρων, κυρίως μεταξύ ομάδων, όπως οι κοινότητες της εργατικής τάξης και οι εθνικές μειονότητες. Η εμφάνιση αυτής της μη προνομιούχας ομάδας πολιτών, όπως χαρακτηρίστηκε από τους ακαδημαϊκούς και τα μέσα ενημέρωσης, προκάλεσε έντονα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, οδηγώντας σε εντάσεις και ταραχές μεταξύ εσωτερικών περιοχών πόλεων. Τα ήδη υπάρχοντα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που είχαν δημιουργηθεί ως απόρροια της απότομης εκβιομηχάνισης των πόλεων, ενέτειναν την ιδέα της «άρρωστης πόλης»: υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας, ελλειψείς κοινωνικές δομές και υποβάθμιση του περιβάλλοντος, αποτελούσαν κοινά φαινόμενα για τα αστικά κέντρα (Hall, 2005· Turok, 2014).

Στην προσπάθεια αναχαίτισης αυτών των προβλημάτων, το ενδιαφέρον στράφηκε στον ιδιωτικό τομέα, ως το βασικό φορέα άμβλυνσης των αστικών ζητημάτων. Με στόχο την παραγωγή μοντέλων διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας, οι κυβερνήσεις ξεκίνησαν προγράμματα αστικών αναπλάσεων σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα, ενώ δόθηκε βάση και στη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Σύντομα όμως, η κριτική που δέχθηκαν τα προγράμματα αυτά, ως προς την αποτελεσματικότητα και τη συνοχή τους, οδήγησε σε στροφή των αστικών πολιτικών προς ένα μοντέλο περισσότερο κοινωνικό. Έτσι, τη δεκαετία του 1990, το περιεχόμενο των αστικών πολιτικών μετατοπίστηκε, από τις διμερείς συνεργασίες μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού φορέα σε ένα σύστημα συνεργασιών που περιελάμβανε, εκτός των άλλων, και την τοπική κοινότητα. Ειδικότερα, η συμμετοχή αυτών των μη προνομιούχων ομάδων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων θεωρήθηκε σημαντική

για τις υποβαθμισμένες περιοχές, αλλά και για το συνολική ανάπτυξη της πόλης (Γετίμης, 1999· Hall, 2005).

Παράλληλα, η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα, καθώς και η προσέλκυση διεθνών επενδυτικών φορέων οδήγησε στην εμφάνιση νέων αστικών ζητημάτων, όπως η αστική διάχυση και η εκτός ελέγχου δόμηση στον περιαστικό και εξωαστικό, κυρίως, χώρο, υποβαθμίζοντας τη συνολική ποιότητα ζωής των κατοίκων στην πόλη. Προκειμένου για τη διευθέτηση των νέων αστικών λειτουργιών τριτογενούς τομέα, οι παραδοσιακές χρήσεις γης μεταβλήθηκαν ή και εξαφανίστηκαν, ενώ νέες κατασκευαστικές δομές άρχισαν να κυριαρχούν στο αστικό τοπίο (Αραβαντινός 2002· Μαλούτας, 2000).

Η εκ νέου ανακάλυψη της κοινότητας κρίθηκε ως ένας επιτυχημένος παράγοντας των αστικών πολιτικών, οι οποίες πλέον στόχευαν στη δημιουργία βιώσιμων μορφών ανάπτυξης. Σήμερα, οι αστικές πολιτικές κρίνονται ως καταλύτες της αστικής ανάπτυξης και των σύγχρονων αστικών δομών, μέσω εφαρμογής μοντέλων και πρακτικών αειφορίας (Καυκαλάς, Βιτοπούλου, Γεμενετζή, Γιαννακού, Τασοπούλου, 2015).

Με την εξέλιξη των πόλεων και την εμφάνιση νέων αστικών φαινομένων, όροι όπως 'αστική πολιτική,' 'στρατηγικός σχεδιασμός,' και 'αστική ταυτότητα' είναι δύσκολο να αποδοθούν με έναν ορισμό, δεδομένου ότι αποκτούν μία ευρύτερη έννοια υπό τα νέα αναπτυξιακά δεδομένα των πόλεων. Είναι γεγονός ότι η αστική ανάπτυξη εξαρτάται άμεσα ή έμμεσα από τις εκάστοτε δημόσιες πολιτικές. Άλλωστε οι κατευθύνσεις της κεντρικής κυβέρνησης είναι αυτές που επηρεάζουν τελικά τις αστικές πολιτικές, διαμορφώνοντας τις συνθήκες αστικής ανάπτυξης μέσω μίας σειράς σχεδίων και παρεμβάσεων. Ειδικότερα, τα επιχειρησιακά προγράμματα και τα επενδυτικά κονδύλια που προορίζονται για τις περιφέρειες και τις μητροπολιτικές περιοχές είναι αυτά που ορίζουν και την ανάπτυξη των αστικών κέντρων, σύμφωνα με τις εθνικές υπουργικές αποφάσεις. Τα εργαλεία άσκησης της χωροταξικής και περιφερειακής πολιτικής προσδιορίζουν το αναπτυξιακό προφίλ, τα οικιστικά χαρακτηριστικά, τις χρήσεις γης και τα στοιχεία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, αναλόγως των χαρακτηριστικών κάθε περιοχής (Ανδρικοπούλου, Γιαννακού, Καυκαλάς & Πιτσιάβα-Λατινοπούλου, 2014).

Οι στόχοι, επομένως, των αστικών πολιτικών διαφέρουν σε επίπεδο χωρών και εξαρτώνται από τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα αστικά κέντρα. Λαμβάνοντας υπόψη και τα διαφορετικά ποσοστά αστικοποίησης γίνεται σαφές ότι ο ρυθμός αστικής ανάπτυξης ποικίλει από πόλη σε πόλη, ευνοώντας άλλες φορές τον ανταγωνισμό και άλλες προξενώντας φαινόμενα ανισοτήτων. Συνεπώς, οι αστικές πολιτικές μπορούν να θεωρηθούν ως ένα σύ-

νολο αποφάσεων, δράσεων και παρεμβάσεων που απορρέουν από μία διαδικασία συγκρότησης και συντονισμού διαφόρων φορέων και επιπέδων διακυβέρνησης με στόχο τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη: συνεκτική, ανθεκτική και συμμετοχική. Προκειμένου για την προώθηση ενός τέτοιου μοντέλου είναι απαραίτητο η κοινή βάση των πολιτικών να διαπνέεται από ένα μοναδικό όραμα, κοινό για όλους (Kamal-Chaoui & Sanchez-Reaza, 2012· Turok 2014).

Όσον αφορά τις σύγχρονες τάσεις που επικρατούν στις αστικές πολιτικές και στο σχεδιασμό, αυτές προέκυψαν ως απόρροια των ραγδαίων κοινωνικοοικονομικών μεταβολών που υπέστησαν τα αστικά κέντρα τον 21ο αιώνα. Τα ζητήματα που προκλήθηκαν από την έντονη αστικοποίηση παραμένουν απειλές, αποτελώντας το κύριο μέλημα των κυβερνητικών δομών, οι οποίες προσανατολίζονται στην υιοθέτηση ευέλικτων μορφών διακυβέρνησης και σύγχρονων χωρικών στρατηγικών, έτσι ώστε να προσαρμόζονται στο συνεχώς μεταβαλλόμενο γεωγραφικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον.

Από την άλλη, η ανάπτυξη εξαρτάται από τις οικονομικές και χωρικές αλληλεξαρτήσεις καθώς και από άλλους παράγοντες όπως είναι η κοινωνική συνοχή και το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, περιοχές οι οποίες δεν εμπίπτουν στην ακτίνα των αστικών κέντρων, να μένουν εκτός της αναπτυξιακής διαδικασίας ή να αποτελούν τροχοπέδη ενάντια στο συλλογικό αναπτυξιακό όραμα. Αυξάνεται, κατ' αυτόν τον τρόπο, ο βαθμός ανταγωνιστικότητας μεταξύ των αστικών κέντρων, ως προς την ελκυστικότητά τους, αλλά συγχρόνως προκύπτουν νέα ζητήματα. Λόγω της συγκέντρωσης πληθυσμιακών μαζών, αυξάνονται και τα προβλήματα διευθέτησης του αστικού χώρου και αναδιανομής των νέων λειτουργιών (Anholt, 2010· Hall, 2005· Roberts, 2000).

Στην προσπάθεια αντιμετώπισης των αστικών ζητημάτων, απαιτείται η λήψη νέων μέτρων αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος και η αναδιαμόρφωση των αστικών πολιτικών. Παράλληλα, οι αστικοί φορείς καλούνται να αναλάβουν ενεργό ρόλο ως προς τη διασφάλιση της αστικής ανθεκτικότητας, ταυτόχρονα με την προώθηση ενός υγιούς αστικού ανταγωνισμού. Επιπλέον, εκτός από τη συγκρότηση ενός μηχανισμού πρόληψης, οι διοικητικοί μηχανισμοί οφείλουν να εστιάσουν και στον κοινωνικό παράγοντα ως βασικό συντελεστή της αστικής ανάπτυξης. Τα μέσα άσκησης των πολιτικών χρησιμοποιούνται ως εργαλεία επίτευξης ενός ολοκληρωμένου συστήματος σχεδιασμού, με βάση τη βιωσιμότητα σε κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Σύμφωνα και με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, τα σύγχρονα εργαλεία εστιάζουν στη διαχείριση των χρήσεων γης, στις αστικές αναπλάσεις, την εφαρμογή έξυπνων τεχνολογιών και την ενίσχυση της αστικής εικόνας και ταυτότητας μέσω του αστικού μάρκετινγκ (Πολύζος, 2015· Metaxas, 2002).

Ο σχεδιασμός αφορά, μεταξύ άλλων, τη ρύθμιση των χρήσεων της αστικής γης, τις αλλαγές του φυσικού χώρου και τη διαχείριση των ακινήτων. Προκειμένου για τον έλεγχο και τον περιορισμό της αστικής διάχυσης και της ανεξέλεγκτης δόμησης, ο δήμος κάθε πόλης εφαρμόζει μία σειρά από κανονιστικές και ρυθμιστικές διατάξεις σχετικά με τις χρήσεις γης και ιδιοκτησιών, μέσω του λεπτομερούς αστικού σχεδιασμού με έμφαση στη διατήρηση και στην προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Επιπλέον, μέσα από γενικά και ειδικά σχεδιαστικά εργαλεία καθορίζεται η μορφή ανάπτυξης σε ένα δεδομένο χώρο δόμησης (Θωίδου, 2004· Θωίδου & Φουτάκης, 2016).

Επιπρόσθετα, ο ρόλος των αστικών πολιτικών έχει διευρυνθεί τελευταία προς μία ολιστική αντιμετώπιση των αστικών ζητημάτων, μέσω ορθού προγραμματισμού και υιοθέτησης προληπτικών δράσεων. Εκτός από το χαρακτήρα αναγέννησης και επανόρθωσης περιοχών αστικής υποβάθμισης, οι αστικές πολιτικές εστιάζουν στην προσέλκυση επιχειρηματικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων, ώστε οι πόλεις να καταστούν ανταγωνιστικά αστικά κέντρα (Οικονόμου, 2004).

Σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα, η περιφερειακή διάσταση παίζει σημαντικό ρόλο στην επίτευξη ισόρροπης εδαφικής ανάπτυξης. Πλέον, η συσσώρευση αστικών λειτουργιών σε μία περιοχή μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά για το σύνολο της περιφέρειας, προκαλώντας χωρικές ανισότητες. Ιδιαίτερα, στις μητροπολιτικές περιοχές, όπου η συγκέντρωση πληθυσμού και υπηρεσιών τριτογενούς τομέα υπερβαίνει του αναμενόμενου, παρουσιάζονται έντονα φαινόμενα αστικής διάχυσης, κοινωνικού αποκλεισμού και εξάντλησης οικονομικών και φυσικών πόρων. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι αστικές πολιτικές περιλαμβάνουν δράσεις που σχετίζονται με τη βελτίωση των συνθηκών του αστικού περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής του πληθυσμού, μέσω του σχεδιασμού και της κοινωνικής συμμετοχής.

Ο σχεδιασμός απαιτεί μια πολύπλευρη προσέγγιση και μπορεί να γίνει κατανοητός καλύτερα ως μία διαδικασία στρατηγικών συνεργειών ανάμεσα στην κοινωνία και την τοπική διοίκηση, με καταλυτική δράση στην οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη· είναι μία στρατηγική για τη δημιουργία ενός ενιαίου πλαισίου διαχείρισης των αστικών πόρων. Επιπλέον, οφείλει να συνδεθεί με τον προγραμματισμό του χρόνου, δεδομένου ότι ο συνδυασμός χώρου και χρόνου, αφορά στην πρόσληψη και στη δράση συγκεκριμένων ατόμων σε συγκεκριμένους τόπους, εστιάζοντας περισσότερο στις δυνατότητες αυτών παρά στα προβλήματα (Δέφνερ & Καραχάλης, 2012· Wilks -Heeg & North, 2004).

Ο κύριος στόχος του σχεδιασμού είναι η επίτευξη της βιωσιμότητας, η βελτίωση της ποιότητας ζωής και η εξισορρόπηση των σχέσεων μεταξύ πολιτικών προσανατολισμένων

στην κατανάλωση, την ανάπτυξη και την αειφορία. Αναφέρεται στη στρατηγική χρήση των διαθέσιμων πόρων για την ανάπτυξη σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, με άξονα τη χάραξη μίας κοινωνικής, περιβαλλοντικής και οικονομικής πολιτικής. Συνεπώς, ο ρόλος των αστικών πολιτικών κρίνεται βασικός για την ανασυγκρότηση των πόλεων, δημιουργώντας ταυτόχρονα μία σύνδεση του χρόνου με τον αστικό σχεδιασμό. Η αστική πολιτική αποτελεί σημαντική παράμετρο της αστικής αναγέννησης που ενσωματώνει στόχους βελτίωσης της ποιότητας της ζωής και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής (Nystrom & Fudge, 1999).

Στη σύγχρονη εποχή, ο αστικός σχεδιασμός φαίνεται να αποτελεί βασικό συστατικό ανάπτυξης των αστικών κέντρων, με βάση τις νέες καινοτόμες τάσεις για τη βελτίωση της ποιότητας του χώρου. Μια σημαντική σχέση μεταξύ του σχεδιασμού και της οικονομίας του αστικού χώρου που διατηρήθηκε για αιώνες αντιστρέφεται στη σημερινή εποχή. Ενώ στη μακρά ιστορία των πόλεων η υψηλή ποιότητα του σχεδιασμένου χώρου καθώς και οι σχεδιαστικές καινοτομίες ήταν πάντα απόρροια της οικονομικής άνθισης συγκεκριμένων πόλεων και περιοχών σε μια χρονική περίοδο, στην νέα εποχή ο αστικός σχεδιασμός, η καινοτομία και η ποιότητα του χώρου χρησιμοποιούνται συνειδητά ως μέσα οικονομικής ανάπτυξης των πόλεων (Γοσποδίνη, 2000· Gospodini, 2002).

Καθίσταται όλο και πιο σαφές ότι οι ποικίλες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι αστικές περιφέρειες -οικονομικές, κοινωνικές, δημογραφικές, περιβαλλοντικές και κλιματικές- απαιτούν μία ολοκληρωμένη προσέγγιση στο πλαίσιο της αστικής ανάπτυξης. Συνεπώς, τα μέτρα που αφορούν στην ανάπλαση του αστικού περιβάλλοντος θα πρέπει να συνδυάζονται με μέτρα που προωθούν την εκπαίδευση, την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη και την προστασία του περιβάλλοντος. Η ανάπτυξη ισχυρών συνεργασιών όπου εμπλέκονται οι τοπικοί φορείς, η κοινωνία των πολιτών, η τοπική οικονομία και τα διάφορα επίπεδα της διακυβέρνησης, αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση. Ο συνδυασμός των παραπάνω είναι βασικός για τον εντοπισμό κοινών προβλημάτων και την επίτευξη βιώσιμων αποτελεσμάτων χωρικής συνοχής.³

Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, οι κοινωνικές ανισότητες, οι προσφυγικές ροές, η περιβαλλοντική υποβάθμιση και η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των διαφόρων επιπέδων διακυβέρνησης αποτελούν ορισμένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που αφορούν τις σύγχρονες πόλεις. Μέσω ενός συνεκτικού στρατηγικού πλαισίου σχεδιασμού επιχειρείται η δικτύωση των αστικών κέντρων και η ανταλλαγή καλών πρακτικών, τεχνογνωσίας και εμπειρίας. Σκο-

³ Περισσότερα στο: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/basic/basic_2014_el.pdf (πρόσβαση 2/2/2020).

πός είναι η μεθοδική διαχείριση των ποικίλων προκλήσεων που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι πόλεις σήμερα, αλλά και η ενίσχυση του προφίλ τους μελλοντικά. Η μετατροπή μίας πόλης σε ένα σύγχρονο ανθεκτικό αστικό κέντρο προϋποθέτει την ουσιαστική κοινωνική συμμετοχή στα αστικά ζητήματα και τη συνεργασία μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων.

Η σύνθεση ενός οράματος θα πρέπει να βασίζεται στο ρεαλιστικό προγραμματισμό και σχεδιασμό, προκειμένου για τη βελτίωση της ποιότητας της αστικής διακυβέρνησης και της ευημερίας των πολιτών. Μεταξύ άλλων, η ισόρροπη κοινωνικοοικονομική και χωρική ανάπτυξη, η προσέλκυση χρηματοδοτικών πόρων και η επένδυση σε ένα δημιουργικό ανθρώπινο δυναμικό κρίνονται σημαντικοί παράγοντες. Οι σύγχρονες αστικές πολιτικές, λοιπόν, οφείλουν να κινηθούν στη κατεύθυνση ανάδειξης των νέων κοινωνικοοικονομικών μοντέλων, στη δημιουργία νέων σχημάτων διακυβέρνησης και στον ορθό σχεδιασμό, μέσω πολεοδομικών σχεδίων και πρακτικών, λαμβάνοντας υπόψη την περιφερειακή διάσταση (Γοσποδίνη & Μπεριάτος, 2006).

Κατά αυτόν τον τρόπο, οι σύγχρονες αστικές πολιτικές χρησιμοποιούνται ως εργαλεία ανασχηματισμού και ανάδειξης της αστικής εικόνας. Στόχος είναι η συγκρότηση σχεδιαστικών μηχανισμών και αναπτυξιακών φορέων προκειμένου για την ορθή χωρική διαχείριση και ενδυνάμωση της αστικής ταυτότητας. Οι στρατηγικές βιώσιμου αστικού σχεδιασμού σε άμεση συνάρτηση με τα ευρωπαϊκά πρότυπα θα συνιστούσαν έναν κινητήριο παράγοντα ιδιαίτερα για το χώρο των Βαλκανίων. Άλλωστε, η βαλκανική ταυτότητα αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ευρύτερης περιοχής, παράγοντας που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στο σχεδιασμό των βαλκανικών αστικών κέντρων (Γαβρά, 2004).

1.3 Ο χώρος των Βαλκανίων

Ο χώρος των Βαλκανίων, ως πεδίο συνάντησης διαφόρων πολιτισμών και λαών, περιλαμβάνει αστικά κέντρα και περιοχές με έντονο πολυπολιτισμικό χαρακτήρα λόγω διαφορετικών ιστορικών επιρροών, κοινωνικών συνθηκών και πολιτιστικής κληρονομιάς. Η συγκέντρωση διαφορετικών εθνοτήτων και εθνικών μειονοτήτων είχαν επιπτώσεις, εκτός από το οικονομικό σύστημα και την κοινωνική σύσταση, στο χωρικό σχεδιασμό και στον αναπτυξιακό προγραμματισμό των βαλκανικών χωρών (Γαβρά, 2004).

Τα ίχνη αυτού του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα, διάσπαρτα στις χώρες των Βαλκανίων, δεν παρουσιάζουν πάντα τον ίδιο βαθμό πυκνότητας. Η συσσώρευση ποικίλων ιστορικών, πολιτικών και πολιτισμικών στρωμάτων και η έλλειψη συνέχειας μεταξύ του ιστορικού παρελθόντος και του σύγχρονου παρόντος διαμόρφωσαν την εικόνα των αστικών κέντρων των Βαλκανίων και εν γένει την ταυτότητά τους. Είναι φανερό ότι η μεταβατική διαδικασία στις Βαλκανικές χώρες επηρέασε τον οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό χώρο με επιπτώσεις και στην εικόνα των αστικών κέντρων (Kostova-Panayotova, 2013· Todorova, 2004).

Σε μια αστική κλίμακα, μία σειρά από παράγοντες επηρέασαν το σχηματισμό των Βαλκανικών πόλεων: γεωγραφικές συνθήκες, σύνορα κρατών, εθνικές και πολιτισμικές αποκλίσεις, πολιτικοί μετασχηματισμοί κ.α. Τα Βαλκάνια αποτελούσαν ανέκαθεν μία περιφέρεια καθ' όλη τη διάρκεια των αιώνων με μοναδικά πολυπολιτισμικά χαρακτηριστικά, τα οποία επηρέασαν τον αστικό και περιφερειακό χώρο· έτσι δημιουργήθηκαν διαφορετικοί τύποι πόλεων σε διαφορετικές πολιτιστικές ζώνες των Βαλκανίων. Η ιδιαιτερότητα του φυσικού περιβάλλοντος διευκόλυνε σε ορισμένες περιπτώσεις τη δικτύωση μεταξύ των πόλεων, ενώ σε άλλες αποτέλεσε εμπόδιο (Petraikos & Economou, 2002· Rác, 2014).

Γενικότερα, η Νοτιοανατολική Ευρώπη αποτελεί μία περιοχή με ιδιαίτερος μεγάλη ποικιλία πολιτισμικού αποθέματος, η οποία περιλαμβάνει αστικά κέντρα και ευρύτερες περιοχές -όχι κατ' ανάγκην μόνο αστικές- με χαρακτήρα πολυπολιτισμικό· μία περιοχή πλούσια σε κατάλοιπα πολιτισμών διαφόρων ιστορικών περιόδων, σημαντικών θρησκευτικών ρευμάτων, διαφόρων αρχιτεκτονικών επιδράσεων και σχολών. Η επικράτηση στην ευρύτερη περιοχή και επί μακρό χρονικό διάστημα μεγάλων ιστορικών δυνασθειών - αυτοκρατοριών (Ρωμαϊκή, Βυζαντινή, Οθωμανική) δημιούργησε το φαινόμενο των 'συγγενών τόπων' ή των 'ζωνών πολιτισμικής συνέργειας'. Η έννοια των ορίων (ως φυσικών ορίων) - όπως ισχύει σήμερα- καταργείται με την έννοια των συγγενών τόπων και αναγνωρίζονται

κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά σε μεγάλες γεωγραφικές ενότητες του συγκεκριμένου χώρου αναφοράς (Γαβρά, 2004).

Η οθωμανική επιρροή από τη μία και η βυζαντινή παράδοση από την άλλη, συνθέτουν έναν τόπο ιδιαίτερης ιστορικής και πολιτιστικής σημασίας. Η οργάνωση του βαλκανικού χώρου παρουσιάζει στοιχεία ομοιογένειας, ως απόρροια της κοινής ιστορικής τους εξέλιξης. Συγκεκριμένα, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μεταξύ 14ου και 19ου αιώνα, το μεγαλύτερο τμήμα της βαλκανικής χερσονήσου υπήρξε υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στοιχεία της τότε δομής του χώρου εντοπίζονται σήμερα στα ιστορικά κέντρα και σε επιμέρους περιοχές των βαλκανικών πόλεων, δημιουργώντας ιδιαίτερες αντιθέσεις με τα νέα αστικά μοντέλα (Hartmuth, 2012).

Η αρχιτεκτονική, επίσης, αποκτά ένα ιδιαίτερο νόημα, ως εκφραστής της ιστορικής μνήμης. Είναι γεγονός ότι η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, απουσία αρχιτεκτόνων, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη της σύγχρονης καλλιτεχνικής έκφρασης στα Βαλκάνια· εξίσου σημαντική ήταν και η επιρροή των δυτικοευρωπαϊκών τάσεων. Συγκεκριμένα, η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν αρκετά παρεμβατική, καθορίζοντας τις αρχιτεκτονικές και σχεδιαστικές τάσεις του τότε νεοαποκτηθέντα βαλκανικού χώρου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την υιοθέτηση μοντέλων των Σχολών Αρχιτεκτονικής της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης, από τη στιγμή που δεν υπήρχαν αντίστοιχες σχολές στη βαλκανική περιοχή· η Βουλγαρία και η πρώην Γιουγκοσλαβία φέρουν έντονα τις αυστριακές επιρροές, ενώ στη Ρουμανία επικρατούν οι γαλλικές. Ωστόσο, αξιόλογη υπήρξε και η προσπάθεια ορισμένων βαλκάνιων αρχιτεκτόνων, οι οποίοι στόχο είχαν να καλλιεργήσουν την ανάγκη για μία σύγχρονη αρχιτεκτονική προσέγγιση, ενσωματώνοντας όμως στοιχεία παραδοσιακού τύπου (Cholevas, 2005).

Σήμερα, ο χώρος των Βαλκανίων, παρά τις διαφοροποιήσεις σε θεσμικό επίπεδο και χειρισμού αναπτυξιακών ζητημάτων, εμφανίζει την εικόνα ενός ενιαίου πολιτισμικού χώρου, χωρίς ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις αστικής ταυτότητας. Αυτό το στοιχείο ομοιογένειας προσφέρει μία σειρά ευκαιριών-δυνατοτήτων διεθνικής συνεργασίας στους τομείς της έρευνας-ανάλυσης, της προστασίας και της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ειδικότερα, η προστασία, η αποκατάσταση και η επανάχρηση του πολιτισμικού αποθέματος μπορούν να αποτελέσουν για τις χώρες της βαλκανικής σημαντική πρόσοδο. Ήδη κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η μετάβαση στην οικονομία της αγοράς καθώς επίσης και οι προενταξιακές διαδικασίες για τις περισσότερες από τις χώρες αυτές, προσφέρουν μια σειρά αντί-

στοιχων δυνατοτήτων για τη αξιοποίηση του πολιτισμικού τους αποθέματος, ιδίως του αρχιτεκτονικού, μέσω δημόσιων ή ιδιωτικών επενδύσεων και προγραμμάτων, κυρίως διεθνικής συνεργασίας (Gavra, Delivani & Nikas, 2006).

Η συνεισφορά της ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός τόπου στη διαμόρφωση παραμέτρων που συμβάλλουν στη συγκρότηση της εικόνας του αποτελεί μια προσέγγιση διερεύνησης της διαμόρφωσης της ταυτότητας ενός τόπου (πόλης ή χώρας), που απαντάται πολύ συχνά στη βιβλιογραφία. Διαπιστώνεται ότι η εφαρμογή πρακτικών μάρκετινγκ και επικοινωνίας για την ανάδειξη αυτής θα πρέπει να συνδέεται με εγγενή στοιχεία του πολιτισμού του συγκεκριμένου τόπου, και όχι απλώς με την παράθεση εικόνων αρχαιοτήτων ή μνημείων (Karavatzis & Ashworth, 2005).

Η ενοποίηση του χώρου προσδιορίζεται από τις στρατηγικές ανάπτυξης, οι οποίες χρήζουν άμεσης αναπροσαρμογής σύμφωνα με τα νέα δεδομένα, καθότι χαρακτηρίζονται από αντιλήψεις του παρελθόντος και είναι προσαρμοσμένες σε πρακτικές αρκετά διαφορετικές από τα πλαίσια μιας διεύρυνσης. Πλέον, το νέο οικονομικό περιβάλλον, το οποίο πλαισιώνεται και από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, θέτει στις τοπικές κυβερνήσεις όλο και περισσότερο ως βασικό στόχο τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών που είναι ικανοποιητικά ελκυστικές για την εγκατάσταση νέων επιχειρήσεων (Γοσποδίνη & Μπεριάτος, 2006).

Ειδικότερα για το χώρο των Βαλκανίων, κρίνεται σημαντική η εξέταση των αστικών πολιτικών υπό το πρίσμα των επιπτώσεών τους στον αστικό χώρο, ώστε να βελτιωθεί ο βαθμός αποτελεσματικότητάς τους. Λαμβάνοντας υπόψη το δυναμικό της περιοχής και των αστικών κέντρων, γίνεται κατανοητός ο ρόλος ευθύνης που κατέχει ο σχεδιασμός απέναντι στις προκλήσεις που αυτά αντιμετωπίζουν. Συνεπώς, προς την επίτευξη της αποτελεσματικότητας των αστικών πολιτικών, ο σχεδιασμός θα πρέπει να καλύψει τις ανάγκες που προκύπτουν από τις τοπικές συνθήκες και το εκάστοτε θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο. Άλλωστε, πολλά από τα ζητήματα ανάπτυξης του αστικού χώρου εξαρτώνται από τις αστικές πολιτικές και το σχεδιασμό, πόσο μάλλον σε ένα ιδιαίζον περιβάλλον, όπως αυτό του Βαλκανικού χώρου. Η προώθηση της καινοτομίας, η αποτελεσματική διαχείριση των διαθέσιμων πόρων, η ανάπτυξη του τουρισμού και οι σύγχρονες τεχνολογίες αστικής διακυβέρνησης αποτελούν τα νέα μέσα προώθησης της αστικής εικόνας. Επιπλέον, οι στρατηγικές σχεδιασμού θα πρέπει να εστιάσουν στη δημιουργία συνεργειών, εμπλέκοντας την τοπική κοινωνία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής (Kotios, Saratsis, Kallioras, & Metaxas, 2005).

Τα Βαλκάνια ανέκαθεν υπήρξαν τόπος συνάντησης ποικίλων ιστορικών, πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών στοιχείων, δημιουργώντας ένα ιδιαίτερο πεδίο αμείωτου ενδιαφέροντος. Η ταυτότητα των Βαλκανίων είναι στοιχείο κλειδί ενός ενοποιημένου χώρου, παρά το γεγονός ότι είναι μια περιοχή ανάμεσα σε διάφορους πολιτισμούς και ένα γεωπολιτικό σταυροδρόμι (Χολέβας, 1994).

Η διαμόρφωση ενός στρατηγικού οράματος, προϋποθέτει τον προσδιορισμό των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης που θέτει κάθε περιοχή ως βασικό στάδιο για τη δημιουργία ενός κατάλληλου πλαισίου στρατηγικού σχεδιασμού. Ιδιαίτερα για τα αστικά κέντρα των Βαλκανίων, είναι σημαντικό το όραμα και οι αναπτυξιακοί στόχοι να βασίζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτών, με σκοπό τη διαμόρφωση της αστικής εικόνας και ταυτότητάς τους (Deffner & Metaxas, 2005).

Να σημειωθεί ότι σχετικά με τα εργαλεία σχεδιασμού στην περιοχή των Βαλκανίων αυτά ορίζονται κυρίως από παγκόσμιους χρηματοπιστωτικούς φορείς και ευρωπαϊκά προγράμματα σε υπερεθνικό επίπεδο, ενώ σε εθνικό υπάρχουν τα στρατηγικά, περιφερειακά και γενικά πολεοδομικά σχέδια. Στην πρώτη κατηγορία οι σχεδιαστικές πολιτικές ορίζονται μέσω οικονομικών και επενδυτικών οργανισμών, όπως είναι η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (European Bank for Reconstruction and Development-EBRD), καθώς και μέσω ευρωπαϊκών επιχορηγήσεων, οι οποίες αναφέρονται στη χωρική και αστική ανάπτυξη σύμφωνα με τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη δεύτερη κατηγορία το πλαίσιο σχεδιασμού προσδιορίζεται μέσω σχεδίων σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, ρυθμιστικών διατάξεων και ειδικών μελετών. Η εμπλοκή, όμως, διαφορετικών οργάνων στο σχεδιασμό και τη χωρική ανάπτυξη επηρεάζει και το χώρο των βαλκανικών πόλεων, προκαλώντας φαινόμενα άνισης ανάπτυξης και δυσκολία διαχείρισης αυτών (Πλεύρης, 2018).

Προκύπτει, έτσι, το ερώτημα κατά πόσο τα ιδιαίτερα αυτά βαλκανικά στοιχεία των αστικών κέντρων λειτουργούν θετικά ή εναντιωματικά προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης. Επίσης, σε τι βαθμό οι σύγχρονες αστικές πολιτικές μπορούν να εξομαλύνουν τις όποιες κοινωνικο-χωρικές διαφορές και να καλλιεργήσουν ένα βιώσιμο περιβάλλον ανάπτυξης, μέσω και του στρατηγικού σχεδιασμού.

Υπό το πρίσμα ενός αναδιαμορφωμένου ευρωπαϊκού χώρου, η ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας μεταξύ των περιοχών των Βαλκανίων κρίνεται απαραίτητη για την ορθή διαχείριση του χώρου. Συγκεκριμένα, η ανάπτυξη διακρατικής συνεργασίας στην έρευνα-ανάλυση, αναμόρφωση και αποκατάσταση της αστικής ταυτότητας, καθίσταται σημαντικός παράγοντας ευημερίας όσον αφορά την οικονομική, περιβαλλοντική και κοινωνική ανάπτυξη.

Στόχος είναι ο σχεδιασμός και η υλοποίηση αστικών πρακτικών με βάση το ισχύον θεσμικό πλαίσιο κάθε περιοχής, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αλλά και τις ανάγκες της. Είναι γεγονός ότι η προώθηση ενός βιώσιμου αναπτυξιακού μοντέλου παραμένει το κλειδί εξέλιξης σε ευρωπαϊκό αλλά και σε διεθνές επίπεδο.

Στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης υπάρχουν προοπτικές διασφάλισης της βιωσιμότητας για την περιοχή, ωστόσο ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στη μοναδικότητα των τοπικών χαρακτηριστικών κάθε πόλης ή και περιφέρειας, σχετικά με τη βαλκανική παράδοση και τις αξίες. Συνεπώς, η επαρκής κατανόηση της δυναμικής αλλά και των προβλημάτων της περιοχής, θα αποτελούσε τη βάση για τη σύνθεση νέων αστικών πολιτικών και κατευθύνσεων σχεδιασμού των βαλκανικών αστικών κέντρων.

Συνοψίζοντας, τα Βαλκάνια αποτελούν χωνευτήρι/κόμβο διαφορετικών πολιτισμών, δημιουργώντας τη δική τους ιδιαίτερη εικόνα. Το γεωμορφολογικό ανάγλυφο, το οικονομικό-κοινωνικό πλαίσιο, η ιστορία τους και η αρχιτεκτονική τους τα καθιστούν σύγχρονα πολιτισμικά επίκεντρα και ανεξάντλητες πηγές έρευνας και ενδιαφέροντος. Σε αρκετές περιοχές του χώρου αναφοράς παρατηρείται συσσώρευση εθνοτήτων και εθνικών μειονοτήτων ποικίλων πολιτισμικών εκφράσεων, ενώ σε άλλες υπάρχει έλλειψη συνέχειας του σύγχρονου παρόντος με το ιστορικό παρελθόν.

Οι οικονομικοί, κοινωνικοί και περιβαλλοντικοί παράμετροι της περιοχής επηρεάζουν τις αναπτυξιακές δυνατότητές της και συναρτώνται με την προώθηση της εικόνας του τόπου. Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, η ποιότητα ζωής, η ιστορική παράδοση και οι αισθητικές αξίες επηρεάζουν άμεσα το αστικό περιβάλλον ως επέκταση του συνολικού περιβαλλοντικού συστήματος. Οι σύγχρονες πολιτικές σχεδιασμού, μέσα από καινοτόμες εφαρμογές, πληρώντας τεχνολογικές προϋποθέσεις, στοχεύουν στην ανάδειξη των δυνατών σημείων και στην πρόληψη δυνητικών απειλών, ιδιαίτερα στο βαλκανικό χώρο.

Είναι προφανές ότι κύριος στόχος είναι η ανάπτυξη ενός λειτουργικού στρατηγικού συστήματος που θα βασίζεται στην οικονομική ευημερία, την κοινωνική αποδοχή, την περιβαλλοντική προστασία και την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Από την άλλη, οι βαλκανικές πόλεις, είτε των Δυτικών είτε των Ανατολικών Βαλκανίων, έχουν ακόμη αρκετό δρόμο μέχρι τη συγκρότηση μίας ολοκληρωμένης χωρικής ταυτότητας.

Χάρτες 1.1 & 1.2.
Ιστορικοί χάρτες
της Βαλκανικής
Χερσονήσου
(1881-1886)
(πηγή: συλλογή
Γ. Τσότσου).

Χάρτης 1.3. Η Βαλκανική χερσόνησος σήμερα
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 1.4. Δυτικά και Ανατολικά Βαλκάνια
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Πηγές – Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσες

- Ανδρικοπούλου, Ε. Γιαννακού, Α. Καυκαλάς, Γ. & Πιτσιάβα-Λατινοπούλου, Μ. (2014). *Πόλη και πολεοδομικές πρακτικές για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη*. 2η έκδ. Αθήνα: Κριτική.
- Αραβαντινός Α. (2002). Δυναμικές και σχεδιασμός κέντρων στην πόλη των επόμενων δεκαετιών-προς συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα; *Αειχώρος*, 1(1), 6-29. Διαθέσιμο στο: <http://www.aeihoros.gr/article/el/dunamikes-kai-sxediasmos-kentron-stin-poli-ton-epomenon-dekaetion---pros-sugkentrotika-i-apokentrotika-sximata> (πρόσβαση 2/2/2020).
- Γαβρά, Γ. Ε. (2004). *Πολιτισμικό Απόθεμα και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά στα Βαλκάνια. Διαχείριση στο Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Γετίμης, Π. (1999). Αστικές πολιτικές και κοινωνικά κινήματα στις πόλεις. Στο Δ. Οικονόμου & Γ. Πετράκος (Επιμ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής* (σσ. 359-370). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Γοσποδίνη, Α. (2008). Μεταβιομηχανικές οικονομίες και χωρικοί μετασχηματισμοί των πόλεων: Αναλύοντας τη μετα-Ολυμπιακή Αθήνα. Στο Α. Γοσποδίνη (Επιμ.), *Διάλογοι για το σχεδιασμό του χώρου και την ανάπτυξη* (σσ. 35-102). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Γοσποδίνη, Α. (2007). Χωρικές πολιτικές για το σχεδιασμό, την ανταγωνιστικότητα και τη βιώσιμη ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων. *Αειχώρος*, 6 (1), 100-145. Διαθέσιμο στο: <http://www.aeihoros.gr/article/el/xorikes-politikes-gia-to-sxediasmo-tin-antagonistikotita-kai-ti-viosimi-anaptuksi-ton-ellinikon-poleon> (πρόσβαση 20/2/2020).
- Γοσποδίνη, Α. & Μπεριάτος Η. (2006). *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Δέφνερ, Α. & Καραχάλης, Ν. (Επιμ.). (2012). *Marketing και Branding του Τόπου: Η Διεθνής Εμπειρία και η Ελληνική Πραγματικότητα*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής 2014-2020. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/basic/basic_2014_el.pdf (πρόσβαση 2/2/2020).

- Θωίδου, Ε. (2004). Χωρική Ολοκλήρωση των Πολιτικών και Χωρική ανάπτυξη: Ευρωπαϊκές Πρακτικές και Ελληνική Εμπειρία. Στο Γ. Καυκαλάς (Επιμ.), *Ζητήματα Χωρικής Ανάπτυξης. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πολιτικές* (σσ.213-238). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Θωίδου, Ε. & Φουτάκης, Δ. (2006). Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, πολιτική συνοχής και περιφερειακή ανταγωνιστικότητα. *ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος*, 26-27, 5-36.
- Ιωάννου, Β. & Σερράος, Κ. (2007). Το παρόν και το μέλλον του ελληνικού αστικού τοπίου. *Αειχώρος*, 6(1), 86-99. Διαθέσιμο στο: <http://www.aeihoros.gr/article/el/to-paron-kai-to-mellon-tou-ellinikou-astikou-topiou> (πρόσβαση 20/2/2020).
- Καυκαλάς, Γ., Βιτοπούλου, Α., Γεμενετζή, Γ., Γιαννακού, Α. & Τασοπούλου, Α. (2015). Η μεταβαλλόμενη γεωγραφία των πόλεων. Στο Γ. Καυκαλάς, Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή, Α. Γιαννακού & Α. Τασοπούλου (Επιμ.), *Βιώσιμες πόλεις* (σσ. 114-182). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/2229> (πρόσβαση 2/2/2020).
- Λέφας, Π. (2008). *Αρχιτεκτονική και κατοίκηση. Από τον Heidegger στον Koolhaas*. Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον.
- Κόνσολα, Ν. Ν. (1995). *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κοσμόπουλος, Π. (1994). *Περιβαλλοντική αντίληψη του αστικού χώρου. Έρευνα για το κέντρο της Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Μαλούτας, Θ. (2000). *Κοινωνικός και οικονομικός Άτλας της Ελλάδας*. 1ος τ. *Οι πόλεις*. Αθήνα-Βόλος: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών - Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Μεταξάς, Θ. (2006). Το Νέο διεθνοποιημένο περιβάλλον, η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και ο ρόλος των ευρωπαϊκών πόλεων: μια ανασκόπηση στις τελευταίες 25ετίες. *ΤΟΠΟΣ*, 26-27, 37-64.
- Μητούλα, Ρ. (2007). *Βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ανασυγκρότηση του ελληνικού αστικού περιβάλλοντος*. Αθήνα: Σταμούλη Α.Ε.
- Μωραΐτης, Κ. (2012). *Το τοπίο, πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου: παρουσίαση και θεωρητικός συσχετισμός των σημαντικότερων νεότερων προσεγγίσεων της τοπιακής επεξεργασίας του τόπου* (Διδακτορική Διατριβή). Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.

- Οικονόμου, Δ. (2004). Αστική αναγέννηση και πολεοδομικές αναπλάσεις. *Τεχνικά Χρονικά*, 3. Διαθέσιμο στο: http://library.tee.gr/digital/techr/2004/techr_2004_3_oikonomou.pdf (πρόσβαση 2/2/2020).
- Παναγιωτάτου, Ε. (1988) *Συμβολή σε μια Ενιαία Θεώρηση του Χώρου και σε μια Άλλη Σχεδιαστική Πρακτική*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Πλεύρης, Κ. (2018). Υπερεθνικός Χωρικός Σχεδιασμός και Άνιση Χωρική Ανάπτυξη στα Βαλκάνια. *Διεθνές Συνέδριο: ΠΟΛΗ υπό ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ, 12-13 Οκτωβρίου 2018*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/41492793/South-eastern_Europe_in_front_of_a_common_planning 171-187 (πρόσβαση 12/11/2019).
- Πολύζος, Σ. (2015). *Αστική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Σαπουνάκης, Α. (2012). Ταυτότητα των πόλεων, πολιτισμός και σχεδιασμός. Στο Α. Δέφνερ & Ν. Καραχάλης (Επιμ.), *Marketing και Branding Τόπου: η Διεθνής Εμπειρία και η Ελληνική Πραγματικότητα*, (σσ. 41-54). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Στεφάνου, Ι. & Στεφάνου, Ι. (1999). *Η περιγραφή της εικόνας της πόλης*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.
- Στεφάνου, Ι. & Στεφάνου, Ι. (1989). *Το αστικό τοπίο*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.
- Συγκολλίτου, Έ. (1997). *Περιβαλλοντική ψυχολογία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τερκενλή, Θ. (1996). *Το πολιτιστικό τοπίο*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Χολέβας, Ν. (1994). *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Φιλιππούτης.
- Hall, T. (2005). *Αστική Γεωγραφία*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Ξενογλωσσες

- Anholt, S. (2010). *Places Identity, Image and Reputation*. London: Palgrave Macmillan Hampshire.
- Bianchini, F. & Greed, C. (1999). Cultural and time planning. In C. Greed (Ed.), *Social Town Planning: Planning and Social Policy* (pp. 195-207). London: Routledge.
- Blessing, C.A. (1960). Perception in planning. *Journal of American Institute of Planners*, 26, February, 2-4.
- Broadbent, G., Bunt, R. & Llorens, T. (1980). *Meaning and Behaviour in the Built Environment*. Chichester, New York, Brisbane, Toronto: John Wiley & Sons.

- Cholevas, N. (2005). Greetings. Στο H. Fessas-Emmanouil (Eds.), *Proceedings of the Inter-Balkan Congress: Balkan Capitals from the 19th to the 21st century-Urban Planning and the Modern Architectural Heritage, 12 December 2005* (σσ. 12-13). Athens: Academy of Athens-Bureau of Architectural Research. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/32873838/BALKAN_CAPITALS_FROM_THE_19th_TO_THE_21st_CENTURY_-_PROCEEDINGS_Urban_Planning_and_the_Modern_Architectural_Heritage (πρόσβαση 12/11/2019).
- Crosby, T. (1965). *Architecture: City Sense*. New York: Studio Vista London, Reinhold Publishing Corporation.
- Deffner, A. & Metaxas, T. (2005). Shaping the vision, the identity and the cultural image of European places. *45th Congress of the European Regional Science Association "Land Use and Water Management in a Sustainable Network Society", 23-27 August 2005* (σσ. 1-26). Amsterdam: Vrije Universiteit. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/23731816_Shaping_the_vision_the_identity_and_the_cultural_image_of_European_places (πρόσβαση 12/11/2019).
- Gavra, G. E. (2004). *Cultural reserve and architectural heritage in the Balkans. Management in the context of European integration*. Thessaloniki: Publications Kyriakidis.
- Gavra, G. E., Delivani, E. & Nikas, C. (2006). Management of cultural and architectural heritage and regional development through tourism. The case of Romania. Paper presented at the *Federator Symposium of CEDIMES Institute (Atelier 1_10), 3-4 November 2006, Targoviste, Romania*. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/3356724/Eleni_G._Gavra_Eleni_Delivani_Christos_Nikas_Management_of_Cultural_and_Architectural_Heritage_and_Regional_Development_through_tourism._The_case_of_Romania_Federator_Symposium_of_CEDIMES_Institute (πρόσβαση 2/2/2020).
- Gospodini, A. (2002). European cities in competition and the new uses of urban design. *Journal of Urban Design*, 7, 59-73. doi: 10.1080/13574800220129231 (πρόσβαση 2/2/2020).
- Hartmuth, M. (2012). The historic fabric of Balkan towns: space, power, culture and society. Στο S. Doempke, A. L. Caca & S. Petrela (Eds.), *Four historic cities in the Western Balkans: value and challenges* (σσ. 17-22). Tirana: Gjirokastra Conservation and Development Organization. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/4538943/The_historic_fabric_of_Balkan_towns_space_power_culture_and_society (πρόσβαση 12/11/2019).

- Kamal-Chaoui, L. & Sanchez-Reaza, J. (eds.) (2012), Urban Trends and Policies in OECD Countries, *OECD Regional Development Working Papers 2012/01*. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9fhn1ctjr8-en> (πρόσβαση 2/2/2020).
- Karavatzis, M. & Ashworth, G. J. (2005). City branding - an effective assertion of identity or a transitory marketing trick. *Journal of Economic and Social Geography*, 96 (5), 506-514. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/3197544/CITY_BRANDING_AN_EFFECTIVE_ASSERTION_OF_IDENTITY_OR_A_TRANSITORY_MARKETING_TRICK (πρόσβαση 10/2/2020).
- Kostova-Panayotova, M. (2013). Balkans, Slavs, Europe Images and Stereotypes. *Orbis linguarum*, 2, 155-159. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/261830393_BALKANS_SLAVS_EUROPE_IMAGES_AND_STEREOTYPES (πρόσβαση 10/2/2020).
- Kotios, A., Saratsis, Y., Kallioras, D. & Metaxas, T. (2005). Balkans and Europe: identifying spatial development dimensions. *Munich Personal RePEc Archive, No.42298*, 1-25. Διαθέσιμο στο: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/42298/1/Balkans_and_Europe1.pdf (πρόσβαση 10/2/2020).
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The MIT Press.
- Meerow, S., Newell, J.P. & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38-49. doi: 10.1016/j.landurbplan.2015.11.011 (πρόσβαση 2/2/2020).
- Murray, C. (2001), *Making Sense of Place: New Approaches to Place Marketing*, Leicester: Comedia.
- Murray, M. J. (2017). *The urbanism of exception: The dynamics of global city building in the twenty-first century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.
- Nyström, L. & Fudge, C. (Eds.) (1999). *City and Culture: Cultural Processes and Urban Sustainability*. Karlskrona: Swedish Urban Environment Council.
- Petrakos, G. & Economou, D. (2002). The Spatial Aspects of Development in South-eastern Europe. *Spatium*, 8, 1-13. Διαθέσιμο στο:

- https://www.researchgate.net/publication/47658401_The_spatial_aspects_of_development_in_South-eastern_Europe (πρόσβαση 10/2/2020).
- Rácz, S. (2014). Urban network, capital regions and spatial development in the Balkan states. In B. Kádár & E. Lázár (eds.), *Economical Environment Changes in the Carpathian Basin* (pp. 206-227). Miercurea-Ciuc: Editura Status. http://www.reg-science.hu:8080/jspui/bitstream/11155/757/1/racz_urban_2014.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Resina, J. R. & Ingenschay, D. (2003). *After - Images of the City*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Roberts, P. (2000). *The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration Urban Regeneration Handbook*. London: SAGE Publications.
- Sepe, M. (2013). *Planning and Place in the City. Mapping place identity*. Abingdon: Routledge.
- Stevenson, D. (2007). *Πόλεις και Αστικοί Πολιτισμοί*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Todorova, M. (2004). *Balkan identities, Nation and Memory*. New York: New York University Press.
- Turok, I. (2014). *The evolution of national urban policies: a global overview*. UN-Habitat. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/271441024_The_Evolution_of_National_Urban_Policies_A_Global_Overview/link/54cf74970cf298d656637358/download (πρόσβαση 2/2/2020).
- UN-Habitat. Urban Resilience Programme. <https://urbanresiliencehub.org/> (πρόσβαση 2/2/2020).
- URBACT. Resilient Europe. <https://urbact.eu/resilient-europe> (πρόσβαση 2/2/2020).
- Wilks-Heeg, S. & North, P. (2004). Cultural Policy and Urban Regeneration: a Special Edition of Local Economy, *Local Economy*, 19 (4), 305-311. <https://doi.org/10.1080/0269094042000286819> (πρόσβαση 2/2/2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΚΟΣΟΒΟ: ΓΕΝΙΚΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

2.1 Σύγχρονα χαρακτηριστικά

Γενικά στοιχεία

Το Κόσοβο ή Κοσσυφοπέδιο βρίσκεται στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, σε κεντρική θέση στη Βαλκανική Χερσόνησο. Συνορεύει με την Αλβανία στα νοτιοδυτικά, το Μαυροβούνιο στα δυτικά, τη Σερβία στα βόρεια και ανατολικά και με τη Βόρεια Μακεδονία στα νότια. Η λέξη Κοσσυφοπέδιο προέρχεται από την αρχαία ελληνική κόσσυφος (κοτσύφι) και το πεδίο (πεδιάδα, έκταση), ενώ στα σέρβικα σημαίνει το «πεδίο των μαύρων πουλιών, των κοτσύφων».⁴ Το Κόσοβο έχει έκταση περίπου 11.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων και το μεγαλύτερο τμήμα της χώρας είναι ορεινό και ημιορεινό. Νότια και νοτιοανατολικά υψώνεται το όρος Σκάρδος, στα δυτικά εντοπίζονται οι Αλβανικές Άλπεις, με ψηλότερη κορυφή το όρος Τζεράβιτσα, ενώ στα βόρεια ορθώνεται η οροσειρά Κοπαόνικ, φθάνοντας ως την κεντρική Σερβία. Επίσης ανατολικά και δυτικά της χώρας εκτείνονται οι πεδιάδες του Ντουκαγίνι και του Κοσσυφοπεδίου. Ο μεγαλύτερος ποταμός που διασχίζει το Κόσοβο είναι ο ποταμός Μοράβας, ενώ υπάρχει και μία πληθώρα άλλων παραπόταμων, όπως ο Ερενίκ, ο Ιμπάρ και η Σιτνίτσα. Γενικότερα, η χώρα είναι περικλειστή, γεωγραφικά, χωρίς άμεση πρόσβαση στη Μεσόγειο Θάλασσα αλλά τα ποτάμια της εκβάλλουν σε τρεις θάλασσες, την Αδριατική, το Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα. Επιπλέον, βρίσκεται σε γεωστρατηγική θέση, και συγκεκριμένα στη συμβολή σημαντικών οδικών αξόνων που συνδέουν τα Δυτικά Βαλκάνια με τη Μεσόγειο.⁵

Ο πληθυσμός του Κοσόβου ανέρχεται περίπου σε 1.8 εκατομμύρια κατοίκους, εκ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό αποτελείται από Αλβανούς Κοσοβάρους (92%), ενώ το υπόλοιπο αποτελείται από Σέρβους Κοσοβάρους (4%) και άλλες μειονότητες. Γενικότερα, ο συνολικός αριθμός του πληθυσμού ποικίλλει, λόγω των πολιτικών και πληθυσμιακών διακυμάνσεων που σημειώνονται κατά καιρούς. Ιδιαίτερα, μετά και το τέλος του πολέμου το

⁴ Όπως προκύπτει από την ετυμολογική απόδοση στα σέρβικα (βλ. Elsie, 2004) και σύμφωνα με το Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας, λήμμα «Κοσσυφοπέδιο» (πρόσβαση 2/12/2019).

⁵ Σχετικά με το προφίλ της χώρας: <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/countryinfo/> (πρόσβαση 2/12/2019).

1999, οι μετακινήσεις προς τα αστικά κέντρα υπήρξαν έντονες, μεταβάλλοντας τη χωρική και δημογραφική σύνθεση (Judah 2008).⁶

Η χώρα κατέχει τα υψηλότερα ποσοστά νεανικού πληθυσμού μεταξύ και των υπολοίπων χωρών των Βαλκανίων, ενώ το επικρατέστερο θρήσκευμα είναι ο μουσουλμανισμός. Το Κόσοβο χωρίζεται διοικητικά σε επτά περιφέρειες, τις Τζιακόβα, Γκίλαν, Πέγια, Πρίζρεν, Φεριζάι, Μιτρόβιτσα και Πριστίνα και ακολούθως σε 38 δήμους και 1.469 οικισμούς. Η Πριστίνα είναι η μεγαλύτερη πόλη και η πρωτεύουσα της χώρας, όπου συγκεντρώνονται όλες οι πολιτικές, διοικητικές και οικονομικές δραστηριότητες αυτής. Ως προς την πολιτική του υπόσταση, το Κόσοβο αποτελεί ένα μερικώς αναγνωρισμένο κράτος των Δυτικών Βαλκανίων, το οποίο ανακήρυξε την ανεξαρτησία του από τη Σερβία πριν από δέκα και παραπάνω χρόνια, με το όνομα Δημοκρατία του Κοσόβου. Η περιοχή βρίσκεται, από το 1999 έως και σήμερα, υπό την προσωρινή διοίκηση του ΟΗΕ και τη στρατιωτική προστασία του ΝΑΤΟ (Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου), έχει αναγνωριστεί από αρκετές χώρες-μέλη του ΟΗΕ, συμπεριλαμβανομένων και ευρωπαϊκών χωρών, ενώ παραμένει υπό αμφισβήτηση από διάφορες βαλκανικές, μεταξύ αυτών και την Ελλάδα.⁷

Παρότι δεν ανήκει στην ευρωζώνη, το Κόσοβο χρησιμοποιεί ανεπίσημα το ευρώ ως νόμισμα του, το οποίο αντικατέστησε το γερμανικό μάρκο, ενώ χρησιμοποιείται και το σερβικό δηνάριο μεταξύ των σερβικών κοινοτήτων.⁸

Οικονομία

Το Κόσοβο παραμένει από τις φτωχότερες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, λόγω πολιτικών και εθνοτικών συγκρούσεων που συνεχίζονται ακόμη και σήμερα. Μετά και το τέλος του Γιουγκοσλαβικού πολέμου, η χώρα περιήλθε σε μία κατάσταση αστάθειας και αβεβαιότητας, ενώ οι βασικοί τομείς της οικονομικής της δραστηριότητας, όπως η αγροτική και η βιομηχανική παραγωγή, επλήγησαν σε μεγάλο βαθμό (Boussauw, 2012· Sylqa & Kelmendi, 2013).

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, η οικονομία της χώρας σημείωσε ανάκαμψη, με σημαντική αύξηση του ΑΕΠ, παρά και το γενικότερο κλίμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης.

⁶ Για δημογραφικά στοιχεία: <http://ask.rks-gov.net/en/kosovo-agency-of-statistics> (πρόσβαση 2/12/2019).

⁷ Περισσότερα στην επίσημη ιστοσελίδα: <https://www.rks-gov.net/EN> (πρόσβαση 2/12/2019).

⁸ Βλέπε επίσης: <http://pubdocs.worldbank.org/en/945741571341607027/Kosovo-Snapshot-Oct2019.pdf> (πρόσβαση 2/12/2019).

Χάρτης 2.1. Η θέση του Κοσόβου στα Βαλκάνια
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 2.2. Διοικητική διαίρεση
(πηγή: Statistical Office of Kosovo, 2020).

Αυτό οφείλεται κυρίως στα προγράμματα ανασυγκρότησης που ξεκίνησαν να υλοποιούνται μετά το τέλος των συγκρούσεων, το 1999, αλλά και λόγω των εμβασμάτων από τους Κοσοβάρους της διασποράς, οι οποίοι ζουν και εργάζονται κυρίως σε χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Εξίσου σημαντικά υπήρξαν και τα κονδύλια του προενταξιακού μηχανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προγραμματική περίοδο 2007-2013 για τις υποψήφιες, προς ένταξη, χώρες των Δυτικών Βαλκανίων.⁹

Ο τριτογενής τομέας είναι αυτός που απασχολεί το μεγαλύτερο ποσοστό του εργατικού δυναμικού, ενώ το υπόλοιπο ασχολείται ακόμη με το πρωτογενή και δευτερογενή. Ωστόσο, η οικονομία του Κοσόβου, ελλείπει εγχώριας παραγωγής, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εισαγωγές, με αποτέλεσμα να προκαλείται μεγάλο εμπορικό έλλειμμα. Επιπλέον, τα ποσοστά ανεργίας είναι αρκετά υψηλά, πλήττοντας κυρίως το νεανικό, άρα και το μεγαλύτερο, τμήμα του πληθυσμού της χώρας, ενώ οι μισθοί είναι αρκετά χαμηλοί, οδηγώντας σε φυγή στο εξωτερικό. Εκτός από τα μειωμένα ποσοστά απασχόλησης, άλλα σημαντικά ζητήματα είναι το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο και ο χαμηλός πληθωρισμός, λόγω έλλειψης κατάλληλου πλαισίου δημοσιονομικής και χρηματοοικονομικής πολιτικής.¹⁰

Παρά το γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη του Κοσόβου υπήρξε σταθερή τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, μακροπρόθεσμα προκύπτει ότι το οικονομικό μοντέλο δεν είναι βιώσιμο, λόγω της ανεπαρκούς εγχώριας παραγωγής και της έλλειψης επιχειρηματικού ανταγωνισμού σε τοπικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο αγορών. Επιπρόσθετα, η έλλειψη ανθρώπινου, και δη εξειδικευμένου, δυναμικού αποτελεί σημαντικό εμπόδιο ως προς τη σύσταση νέων επιχειρήσεων, επιτείνοντας έτσι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, ιδίως μεταξύ των νέων και των γυναικών.¹¹

Οι πολιτικές που εφαρμόζει το Υπουργείο Οικονομικής Ανάπτυξης (Ministria e Zhvillimit Ekonomik/Ministry of Economic Development)¹² εστιάζουν στην οικονομική βιωσιμότητα μέσω επιμέρους δράσεων και προγραμμάτων που στοχεύουν: στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας, στην ανάπτυξη οικονομικών συνεργασιών για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων, στην καλλιέργεια κλίματος ανταγωνισμού, στην προώθηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, στην εξοικονόμηση ενέργειας και στην

⁹ Βλέπε: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Draft_Economic_Reform_Programme_2017-2019_.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

¹⁰ Σχετικά με την τοπική ανάπτυξη: <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/07/Strategy-for-Local-Economic-Development-2019-2023.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

¹¹ Επιπλέον: <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/F885C8B3-E1AD-4889-9014-DB8D03B3DAAF.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

¹² Σχετικά με το Υπουργείο Οικονομικής Ανάπτυξης: <https://mzhe-ks.net/en/> (πρόσβαση 12/12/2019).

ορθή διαχείριση των ορυκτών πόρων, στην ανάπτυξη των ΤΠΕ (Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών) και στη διασφάλιση αποτελεσματικότητας και διαφάνειας στη δημόσια διοίκηση. Στην προσπάθεια εναρμόνισης με τις ευρωπαϊκές πολιτικές, η κυβέρνηση στοχεύει στη δημιουργία ενός ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος, παράλληλα με την αναβάθμιση των υποδομών και την προώθηση της κοινωνικής συνοχής. Μεταξύ άλλων, η ανάπτυξη των τομέων της γεωργίας, της ενέργειας, της βιομηχανίας και των υπηρεσιών, της έρευνας και της καινοτομίας, καθώς και της αναβάθμισης του εργατικού δυναμικού, περιλαμβάνονται στις προτεραιότητες του τρέχοντος οικονομικού προγραμματισμού. Οι πολιτικές επικεντρώνονται, επίσης, στη μείωση των επιπέδων φτώχειας και την παροχή ίσων ευκαιριών στον τομέα της απασχόλησης.¹³

Φυσικό περιβάλλον

Όσον αφορά το περιβάλλον, η χώρα αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα ατμοσφαιρικής ρύπανσης, με τα επίπεδα εκπομπών ρύπων να σημειώνουν ανησυχητική άνοδο τα τελευταία χρόνια. Η λειτουργία μονάδων ηλεκτροπαραγωγής με άνθρακα και λιγνίτη, όπως και οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα από καύσεις ευτελών θερμοκρασιών υλικών, επιβαρύνουν τη δημόσια υγεία και υποβαθμίζουν την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι γεγονός ότι η πλειοψηφία των ρυπογόνων σταθμών ηλεκτροπαραγωγής στην Ευρώπη εντοπίζεται στις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Στην περίπτωση του Κοσόβου, προβλήματα όπως η ανεξέλεγκτη δόμηση και η αστική πυκνότητα, η έλλειψη υποδομών, η αδυναμία διαχείρισης των αποβλήτων και η κυκλοφοριακή συμφόρηση, επιδεινώνουν την κατάσταση, κυρίως για τα αστικά κέντρα της χώρας. Σύμφωνα και με τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ο πληθυσμός της χώρας εκτίθεται καθημερινά σε υψηλά ποσοστά τοξικών αέριων σωματιδίων και ιδιαίτερα αυτοί των περιοχών που βρίσκονται κοντά στους δύο μεγάλους σταθμούς παραγωγής ενέργειας της χώρας, τον 'Κόσοβο Α' που είναι και ο παλαιότερος και τον 'Κόσοβο Β.' Άλλα ζητήματα αφορούν την έλλειψη αποθεμάτων νερού και το ανεπαρκές πλαίσιο διαχείρισης ορυκτών πόρων.¹⁴

Ο αρμόδιος φορέας, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Χωροταξίας (Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Ministry of Environment and Spatial Planning),¹⁵ σε

¹³ Περισσότερα: https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_mjedisit_2016_web_format_eng_22817.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

¹⁴ Αναφορικά: <https://mzhe-ks.net/en/> (πρόσβαση 12/12/2019).

¹⁵ Σχετικά με το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Χωροταξίας: <https://mmph.rks-gov.net/en/> (πρόσβαση 12/12/2019).

συνεργασία με τα επιμέρους τμήματα, όπως και με τη Διεύθυνση Προστασίας Περιβάλλοντος (Kosova Environmental Protection Agency-KEPA/Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovë-AMMK),¹⁶ επικεντρώνεται, πρωτίστως, στην ανάπτυξη ενός μηχανισμού αποτελεσματικής παρακολούθησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Οι άξονες δράσης περιλαμβάνουν τη βελτίωση της ποιότητας του αέρα, των υδάτων και του υπεδάφους, τη διαφύλαξη της βιοποικιλότητας, τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και την ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων με στόχο την επίτευξη ενός αειφόρου μοντέλου περιβαλλοντικής προστασίας. Οι επιμέρους ενέργειες αφορούν, επίσης, τη διαχείριση των σταθμών ηλεκτροπαραγωγής (απενεργοποίηση του 'Κόσοβο Α', αναβάθμιση του 'Κόσοβο Β), καθώς και την εγκατάσταση ενός κατάλληλου συστήματος ελέγχου και μέτρησης της ποιότητας του αέρα.¹⁷

Υπό το παραπάνω πλαίσιο κινούνται και τα προγράμματα περιβαλλοντικής διαχείρισης και προστασίας, των οποίων είναι δικαιούχος η χώρα, με τη στήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ξένων εταίρων και μη κυβερνητικών οργανώσεων. Ενδεικτικά, το Kosovo Environmental Programme (KEP),¹⁸ το οποίο είναι από τα μεγαλύτερα, αφορά, μεταξύ άλλων, τη στήριξη στο κομμάτι της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές οδηγίες· τη διαχείριση των υδάτινων πόρων· την προστασία ενάντια στην κλιματική αλλαγή· την παροχή γνώσης σχετικά με τη βιοποικιλότητα και τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών ειδικού ενδιαφέροντος. Επίσης, ένα μεγάλο τμήμα περιβαλλοντικών δράσεων στηρίζονται σε επιμέρους ενέργειες του αναπτυξιακού προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών,¹⁹ καθώς και σε κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα (προγράμματα διασφάλισης ποιότητας υδάτων, διαχείρισης απορριμμάτων, παραγωγής και διαχείρισης ενέργειας και φυσικών πόρων, προστασίας αγροτικής καλλιέργειας κ.α.).²⁰

¹⁶ Αναφορικά με το KEPA: <https://www.ammk-rks.net/?page=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).

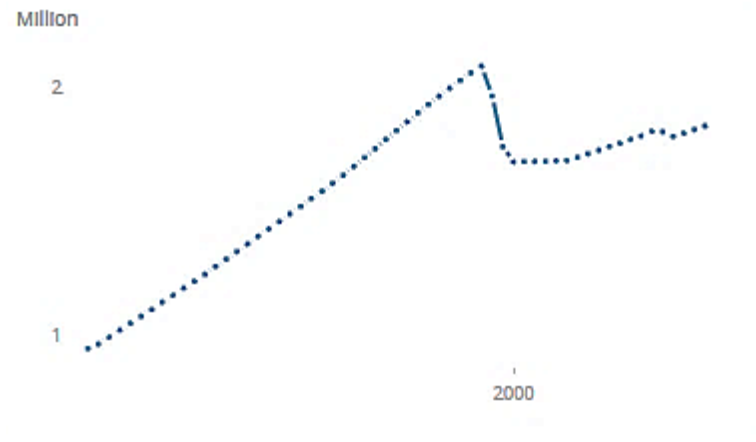
¹⁷ Σχετικά: <http://documents.worldbank.org/curated/en/282361468047686579/Kosovo-Country-Environmental-Analysis-CEA> (πρόσβαση 12/12/2019).

¹⁸ Περισσότερα: <http://kerweb.org/> (πρόσβαση 12/12/2019).

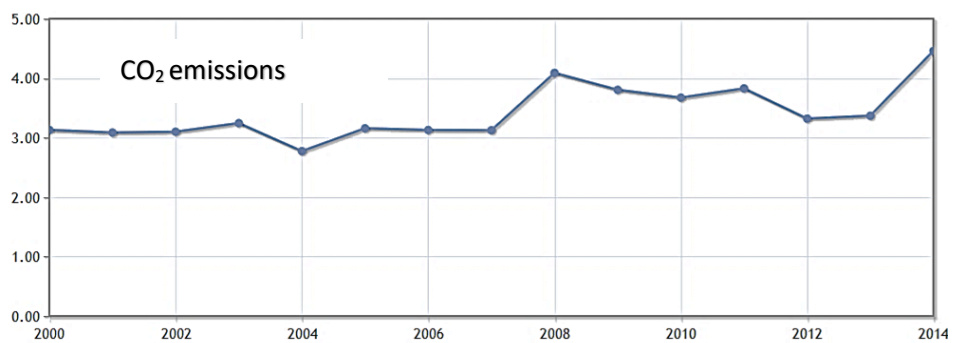
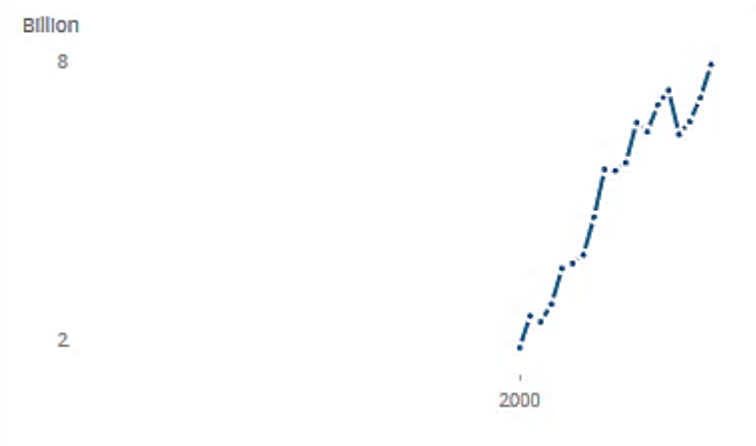
¹⁹ Σχετικά: <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/ourwork/environmentandenergy/overview.html> (πρόσβαση 12/12/2019).

²⁰ Περισσότερα: https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/projects-summary?countrycode_exact=XK (πρόσβαση 12/12/2019).

Population, total

GDP (current US\$)

Διάγραμμα 2.1. Πληθυσμικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά δεδομένα (πηγή: World Bank).

Πολιτισμός – Τουρισμός

Το Κόσοβο διαθέτει μία ποικιλία πολιτιστικού αποθέματος, διαφόρων χρονικών περιόδων και πολιτισμών ανά τους αιώνες και συγκεκριμένα, μνημεία θρησκευτικού χαρακτήρα, όπως ναοί και τζαμιά, παραδοσιακές αγορές και οθωμανικά λουτρά. Εξίσου, αξιόλογο είναι και το πολιτιστικό απόθεμα των αστικών κέντρων, το οποίο αποτελείται από αρχιτεκτονήματα διαφορετικών ιστορικών περιόδων και σχεδιαστικών τάσεων, μνημεία και κτίρια δημόσιου χαρακτήρα. Επίσης, εντοπίζονται σημαντικοί ορθόδοξοι ναοί, με έργα εντός αυτών ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας, επηρεασμένα από τη βυζαντινή τέχνη, όπως και πληθώρα σερβικών εκκλησιών και μοναστηριών, κυρίως στις περιοχές των σερβικών κοινοτήτων (Hoxha, 2012· Lekvall & Hajredini, 2014).

Κατά τη διάρκεια του πολέμου το 1999 πολλά από τα μνημεία καταστράφηκαν και βεβηλώθηκαν, αφήνοντας τη χώρα αντιμέτωπη, εκτός των άλλων, με σοβαρά ζητήματα συντήρησης και προστασίας της εναπομένουσας πολιτιστικής κληρονομιάς. Ήδη από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μεγάλο μέρος μνημείων, ναών και αρχαιολογικών χώρων είχε αφανιστεί, ενώ μεγάλο τμήμα του οικιστικού αποθέματος κατεδαφίστηκε υπό το κομμουνιστικό καθεστώς. Μετά και το τέλος του πολέμου του 1999 και κατόπιν παρέμβασης της διεθνούς κοινότητας, το θέμα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς χρησιμοποιήθηκε ως ένα εργαλείο εξομάλυνσης των πολιτικών και κοινωνικών διαφορών με αμφίβολα, ωστόσο, αποτελέσματα. Με την πάροδο των χρόνων, η κατάσταση επιδεινώθηκε λόγω και του ότι οι διαδοχικές κυβερνήσεις απέτυχαν στο να δημιουργήσουν ένα συνεκτικό σχέδιο πολιτιστικών πολιτικών, ελλείπει γνώσεων και πρακτικών. Επιπλέον, έως και σήμερα, ζητήματα νομοθεσίας και διοίκησης, καθυστερήσεις και αστοχίες στην εφαρμογή των πολιτικών, καθώς και ανεπάρκεια χρηματοδοτικών πόρων, δυσχεραίνουν το μηχανισμό λήψης αποφάσεων για τη διαχείριση και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Pasamitros, 2017).²¹

Προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης των παραπάνω, το Υπουργείο Πολιτισμού, Νεολαίας και Αθλητισμού (Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit/Ministry of Culture, Youth and Sport)²² της χώρας, προχώρησε στη σύνταξη της Εθνικής Στρατηγικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την περίοδο 2016-2026 (Strategjia Kombëtare për Trashëgiminë Kulturore 2017-2027/National Cultural Heritage Strategy 2017-2027).²³ Πρόκειται για ένα στρατηγικό

²¹ Σχετικά: http://www.forumikulturor.net/repository/docs/FG_Culture_in_state_policies_of_kosovo.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

²² Αναφορικά <https://www.mkrs-ks.org/?page=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).

²³ Βλέπε σχετικά: https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/eng_strategy_for_heritage.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

εργαλείο, το οποίο στοχεύει στη δημιουργία ενός βιώσιμου μοντέλου προστασίας και συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω μίας πλατφόρμας διαλόγου μεταξύ των φορέων σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Μεταξύ άλλων, η στρατηγική αναφέρεται στον εντοπισμό και την καταγραφή των μνημείων πολιτισμού ανά περιοχές της χώρας, στη θέσπιση ενός κατάλληλου θεσμικού πλαισίου προστασίας και διαχείρισης, στην προώθηση πολιτιστικών συνεργειών και στην ενεργή συμμετοχή του κοινωνικού συνόλου στις πολιτιστικές δράσεις. Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η ανάπτυξη ενός συστήματος καταγραφής της πολιτιστικής κληρονομιάς προκειμένου να προσδιοριστούν οι παράγοντες προστασίας και ανάδειξης αυτής.

Εξίσου σημαντικός είναι και ο ρόλος ανεξάρτητων οργανώσεων, όπως ο Πολιτιστικός Οργανισμός Χωρίς Σύνορα (Cultural Heritage without Borders-CHwB),²⁴ οι οποίες ενισχύουν το ρόλο των τοπικών κοινοτήτων σε θέματα προστασίας και προώθησης του πολιτισμού. Τα δίκτυα συνεργασίας που αναπτύσσονται μεταξύ αυτών και των κρατικών αρχών αποτελούν σημαντικές ενέργειες για την εφαρμογή πολιτιστικών πολιτικών και πρακτικών. Ομοίως, προγράμματα προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν υλοποιηθεί, κατά διαστήματα, με την υποστήριξη και τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών.²⁵

Σχετικά με την τουριστική βιομηχανία της χώρας, αυτή βρίσκεται σε ένα πρώιμο στάδιο ανάπτυξης, συγκριτικά και με τις υπόλοιπες χώρες των Βαλκανίων, λόγω ελλιπούς χρηματοδότησης, ανεπαρκών προγραμμάτων τουριστικής προβολής, έλλειψης εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού και απουσίας συντονισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων· ωστόσο, τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες για την ανάδειξη της χώρας σε τουριστικό προορισμό (Zejna, 2017). Προς αυτή την κατεύθυνση, οι αρμοδιότητες του Τμήματος Τουρισμού (Sektorit të Turizmit/Tourism Department),²⁶ το οποίο υπάγεται στο Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας (Ministria e Tregtisë dhe Industrisë/Ministry of Trade and Industry),²⁷ αφορούν το σχεδιασμό προτάσεων στρατηγικής ανάπτυξης του τουριστικού δυναμικού της χώρας, τον έλεγχο και την εφαρμογή της νομοθεσίας και την υποστήριξη συνεργασιών μεταξύ περιφερειών, δήμων και οργανισμών τουριστικής προβολής.

²⁴ Αναφορικά: <http://chwb.org/kosovo/> (πρόσβαση 12/12/2019).

²⁵ Σχετικά: https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/democratic_governance/confidence-building-through-cultural-protection-in-kosovo.html (πρόσβαση 12/12/2019).

²⁶ Σχετικά: <https://kiesa.rks-gov.net/desk/inc/media/86E95F79-EEF6-4B2B-B1CC-A0317678A3AD.pdf> (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).

²⁷ Περισσότερα στο: <https://mti.rks-gov.net/page.aspx?id=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).

Διεθνής παρουσία

Το Κόσοβο χαρακτηρίζεται από μία μεταβατική κατάσταση, καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της παρουσίας του, ιδιαίτερα μετά και το τέλος του γιουγκοσλαβικού πολέμου, το 1999, εξαιτίας και του γεγονότος ότι δεν έχει αναγνωριστεί πλήρως. Ωστόσο, μετά και τη μονομερή διακήρυξη της ανεξαρτησίας του, το Φεβρουάριο του 2008, δηλώθηκε και η πρόθεση της χώρας για την είσοδό της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έως τώρα η ανεξαρτησία του έχει αναγνωριστεί σχεδόν από όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτός από την Κύπρο, την Ελλάδα, τη Ρουμανία, τη Σλοβακία και την Ισπανία, ενώ από τα Δυτικά Βαλκάνια, δεν έχει αναγνωρισθεί από τη Σερβία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (D'hondt, 2006· Hetemi, 2017).²⁸

Το καθεστώς του Κοσόβου παραμένει ένα από τα σοβαρότερα θέματα στην πολιτική ατζέντα των Δυτικών Βαλκανίων και όχι μόνο. Οι έντονες και συνεχιζόμενες διαμάχες μεταξύ των Αλβανών και των Σέρβων προκαλούν ατέρμονες διεθνείς διαπραγματεύσεις. Συνεπώς, η ενταξιακή πορεία του Κοσόβου προς την Ευρωπαϊκή Ένωση εξακολουθεί να εξαρτάται ως ένα βαθμό από την πορεία των συνομιλιών με την Σερβία, προκειμένου η τελευταία να προχωρήσει στην αναγνώρισή του. Άλλωστε και η ονομασία χρησιμοποιείται με επιφύλαξη, συνάδοντας με την απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών 1244²⁹ και τη γνώμη του Διεθνούς Δικαστηρίου σχετικά με τη Διακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσσυφοπεδίου.

Η χώρα υπόκειται προσωρινά στη διοίκηση της Αποστολής των Ηνωμένων Εθνών στο Κόσοβο (UNMIK),³⁰ ενώ για την ασφάλεια στην περιοχή υπεύθυνη είναι η Δύναμη Κοσσυφοπεδίου (KFOR),³¹ υπό την ηγεσία του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO). Η χώρα υπόκειται, επίσης, στον Ευρωπαϊκό Νόμο περί Επιβολής του Κράτους Δικαίου (EULEX),³² ο οποίος επικουρεί τα κυβερνητικά όργανα του Κοσόβου, ως προς τη διακυβέρνηση, ενώ ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE)³³ είναι υπεύθυνος για θέματα εσωτερικής διοίκησης.³⁴

²⁸ Βλέπε επίσης: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/Kosovo-Calling-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

²⁹ Αναφορικά για τον UNSCR 1244/1999: <https://peacemaker.un.org/kosovo-resolution1244> (πρόσβαση 12/12/2019).

³⁰ Αναφορικά: <https://unmik.unmissions.org/> (πρόσβαση 12/12/2019).

³¹ Αναφορικά: <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html> (πρόσβαση 12/12/2019).

³² Αναφορικά: <https://www.eulex-kosovo.eu/> (πρόσβαση 12/12/2019).

³³ Αναφορικά: <https://www.osce.org/mission-in-kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).

³⁴ Βλέπε επίσης: <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Kosovo.aspx> (πρόσβαση 12/12/2019).

Επιπλέον, το Κόσοβο είναι δικαιούχος του μηχανισμού προενταξιακής βοήθειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως εν δυνάμει υποψήφια χώρα. Βασικό εργαλείο αυτής είναι η οικονομική ενίσχυση, η οποία για τη χρονική περίοδο 2014-2020³⁵ προβλέπει σημαντικό αριθμό επενδύσεων στις υποψήφιες ή εν δυνάμει υποψήφιες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, με τα ζητήματα της δημοκρατίας, της διακυβέρνησης, του κράτους δικαίου, της ανάπτυξης και του ανταγωνισμού να παραμένουν προτεραιότητες. Μεταξύ άλλων, για την εξασφάλιση ενός κράτους ασφαλούς, βασισμένο στη δημοκρατία και την πολυεθνικότητα, οι προενταξιακές δράσεις περιλαμβάνουν: το σεβασμό των αρχών της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων των πολιτών, την αντιμετώπιση ζητημάτων τρομοκρατίας και προστασίας των μειονοτήτων, τη δημιουργία ευνοϊκών δημοσιονομικών πολιτικών και την ενίσχυση της αγοράς και της απασχόλησης, καθώς και τη διασφάλιση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Λαμβάνοντας υπόψη και το μηχανισμό προενταξιακής βοήθειας, η οικονομική αναμόρφωση της χώρας καθίσταται δυνατή, εναρμονισμένη, σε κάθε περίπτωση, με τις ευρωπαϊκές οδηγίες (Armakolas & Maksimovic, 2013).³⁶

Να σημειωθεί, ακόμη, ότι η παρουσία διαφόρων διεθνών οργανισμών καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την πορεία του Κοσόβου προς την ευρωπαϊκή οικογένεια. Αναφορικά: η Παγκόσμια Τράπεζα,³⁷ το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών,³⁸ η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Αναδόμησης και Ανάπτυξης,³⁹ το Επενδυτικό Πλαίσιο των Δυτικών Βαλκανίων⁴⁰ κ.α. Η χώρα, έως τώρα, έχει επιτύχει ένα συγκεκριμένο βαθμό σταθερότητας σε ένα κοινωνικοοικονομικό και χωρικό επίπεδο, ωστόσο τα προβλήματα διακυβέρνησης παραμένουν ανεπίλυτα. Όπως αναφέρεται και στην ευρωπαϊκή ατζέντα, το Κόσοβο θα πρέπει να συμβαδίσει με τις υπόλοιπες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων προς την κατεύθυνση υλοποίησης της χωρικής συνοχής.⁴¹ Από την άλλη, οι σχέσεις του Κοσόβου με την Ευρωπαϊκή Ένωση υπολείπονται σε όρους επίτευξης ενός σταθερού πλαισίου διαλόγου και συνεργασίας. Η χώρα χρειάζεται να επενδύσει σε νέα κανάλια επικοινωνίας, ακόμη και με τις χώρες που δεν αναγνωρίζουν το καθεστώς της, ώστε να ξεκινήσει ένας καινούριος κύκλος διαπραγματεύσεων και διαδικασιών προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.⁴²

³⁵ Περισσότερα: https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/1388/projects-kosovo_en (πρόσβαση 12/12/2019).

³⁶ Περισσότερα στο: <http://mei-ks.net/en/> www.unhabitat-kosovo.org (πρόσβαση 12/12/2019).

³⁷ Αναφορικά: <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).

³⁸ Αναφορικά: www.unhabitat-kosovo.org (πρόσβαση 12/12/2019).

³⁹ Αναφορικά: <https://www.ebrd.com/where-we-are/kosovo/overview.html> (πρόσβαση 12/12/2019).

⁴⁰ Αναφορικά: <https://wbif.eu/beneficiaries/kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).

⁴¹ Σχετικά με τις ευρωπαϊκές προοπτικές: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/kosovo/documents/eu_kosovo/091014_kosovo_study_en.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

⁴² Αναφορικά βρίσκεται σε εξέλιξη και το Πρόγραμμα Νοτιοανατολικής Ευρώπης από το ΕΛΙΑΜΕΠ: <https://www.eliamep.gr/> (πρόσβαση 2/2/2020).

2.2 Ιστορική και χωρική αναδρομή

Ιστορική ανασκόπηση

Στην αρχαιότητα, το Κόσοβο εκτεινόταν στο ανατολικό τμήμα της Ιλλυρίας, στα σύνορα με τη Θράκη και κατοικούνταν από τις Θρακο-Ιλλυρικές φυλές, ήδη από τον 4ο αιώνα π.Χ. Η περιοχή ήταν γνωστή ως Δαρδανία, ως μέρος της ρωμαϊκής επαρχίας της Μοισίας.

Αρχικά ενσωματώθηκε στο Βουλγαρικό Βασίλειο, ενώ αργότερα, περιήλθε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Κατά το διάστημα αυτό, κατασκευάστηκαν αρκετοί ναοί και μοναστήρια βυζαντινού τύπου, πολλά από τα οποία σώζονται έως και σήμερα. Ακολούθησε η Σερβική Αυτοκρατορία, μέχρι και τα τέλη του 12ου αιώνα, οπότε και η περιοχή κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς, παραμένοντας μέχρι και το τέλος της κυριαρχίας τους. Σημαντικός σταθμός εκείνης της περιόδου υπήρξε η Μάχη του Κοσσυφοπεδίου το 1389, μία από τις κρίσιμότερες για την ιστορία της χώρας. Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, σχηματίστηκε το βιλαέτι του Κοσσυφοπεδίου, το οποίο περιλάμβανε τα σαντζάκια των Σκοπίων, του Πρίζρεν, του Πεκ, της Πρίστινας και του Νόβι Παζάρ. Οι οθωμανικές επιρροές στην οικιστική οργάνωση είναι εμφανείς έως και σήμερα, με ιδιαίτερη περίπτωση αυτή της πόλης Πρίζρεν. Η δεύτερη κρίσιμη μάχη υπήρξε αυτή που έγινε το 1448 ανάμεσα στις δυνάμεις της συμμαχίας Ουγγαρίας - Βλαχίας με επικεφαλής τον Ιωάννη Ουνιάδη (Janos Hunyadi) και τις δυνάμεις της οθωμανικής αυτοκρατορίας, με τους Οθωμανούς να πετυχαίνουν συντριπτική νίκη, ανοίγοντας το δρόμο για την Κωνσταντινούπολη (Αντωνιάδης, 2007· Βερέμης, 2010).

Οι συνέπειες της νίκης των Οθωμανών υπήρξαν καταστροφικές για την πλειοψηφία του σέρβικου πληθυσμού, ο οποίος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα. Μέχρι και τα μέσα του 15ου αιώνα αρκετοί Σέρβοι αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν από τη χώρα, ενώ οι μετακινήσεις αυτές ευνοήθηκαν και από τους Οθωμανούς, αλλάζοντας τα δημογραφικά δεδομένα. Από την άλλη, σημειώθηκαν μαζικές μετακινήσεις αγροτικού πληθυσμού, κυρίως Αλβανών, σε μία προσπάθεια των Οθωμανών να αποδυναμώσουν τους ορεινούς πληθυσμούς που αποτελούσαν εστίες αντίστασης και να ενισχύσουν το εργατικό δυναμικό κεντρικών περιοχών, όπου φαίνεται ότι υπήρχαν ήδη αλβανικές μειονότητες. Οι λεηλασίες, οι καταστροφές και οι εκτοπίσεις συνεχίστηκαν καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, ενώ οι πληθυσμιακές ανακατατάξεις είχαν ως αποτέλεσμα την εθνική διάσπαση, προκαλώντας εντάσεις μεταξύ των Τουρκαλβανών και των Σέρβων ορθόδοξων χριστιανών· αποκορύφωμα αυτών ήταν η δημιουργία του Συνδέσμου του Πρίζρεν, το 1878, ενός οργανωμένου αλβανικού σωματείου.

The Balkan peninsula, 1817-1877

26a

The Balkan peninsula, 1878-1912

26b

Χάρτες 2.3. & 2.4. Χαρτογραφική απεικόνιση της περιοχής του Κοσσυφοπεδίου στις αρχές και στα τέλη του 19ου αιώνα (πηγή: Magocsi, 2018: ίδια επεξεργασία, 2020).

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων το 1912, η πλειοψηφία των εδαφών του Κοσσυφοπεδίου περιήλθε στο Σερβικό Βασίλειο, εκτός από την περιοχή της Πέγια, η οποία καταλήφθηκε από το βασίλειο του Μαυροβουνίου. Την επόμενη χρονιά, το Κόσοβο ενσωματώθηκε στο Βασίλειο της Σερβίας, ενώ αργότερα, το 1918, δημιουργήθηκε το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, το οποίο το 1929 μετονομάστηκε σε 'Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας'. ο σερβικός πληθυσμός ενισχύθηκε, ασκώντας παράλληλα πιέσεις στην αλβανική κοινότητα (Καστελλάν, 1991· Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, 1991· Jelavich, 2006· Todorov, 1986).

Η κατάσταση άλλαξε κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν, μετά την κατάληψη της Γιουγκοσλαβίας από τις δυνάμεις του Άξονα, μεγάλο τμήμα του Κοσσυφοπεδίου εντάχθηκε στην Αλβανία. Ως απόρροια, οι μετακινήσεις αλβανικού πληθυσμού προς τα εδάφη του Κοσόβου, ενέτειναν τις πιέσεις και τις αντιδράσεις προς το σερβικό στοιχείο. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η αναλογία μεταξύ Σέρβων και Αλβανών ήταν περίπου ίση, ενώ κάποιες άλλες εθνικές ομάδες, κάλυπταν ένα πολύ μικρό ποσοστό του πληθυσμού. Τα δεδομένα άλλαξαν τα επόμενα χρόνια, λόγω των πολιτικών και εδαφικών ανακατατάξεων, με το ποσοστό του αλβανικού πληθυσμού να υπερβαίνει κατά πολύ αυτών του σέρβικου (Bideleux & Jeffries, 2007· Sghevill, 1991).

Με την ανακήρυξη της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας που ακολούθησε, το 1946, το Κόσοβο αποτέλεσε αυτόνομη περιοχή της Σερβίας. Λίγο αργότερα, υπό το καθεστώς του Γιόσιπ Μπροζ Τίτο και με το Σύνταγμα του 1974, αναγνωρίστηκε ως αυτόνομη επαρχία της Σερβίας, λαμβάνοντας πλήρη δικαιώματα συμμετοχής στην ομοσπονδιακή διακυβέρνηση του κράτους. Οι ισορροπίες κατάφεραν να διατηρηθούν μέχρι και το θάνατό του· αμέσως μετά, η κατάσταση ανατράπηκε και οι εξεγέρσεις των Αλβανών εντάθηκαν, ιδίως στην πρωτεύουσα, όπως και σε άλλα αστικά κέντρα. Το βασικό τους αίτημα ήταν η αναβάθμιση της αυτόνομης επαρχίας του Κοσόβου σε 7ης Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας. Από την άλλη, οι Σέρβοι συσπειρώθηκαν γύρω από τον Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς, αρχηγό του σερβικού κομμουνιστικού κόμματος από το 1986, ο οποίος, αργότερα, κατάφερε να ανατρέψει την τοπική κομματική ηγεσία στο Κοσσυφοπέδιο, καταργώντας την αυτονομία του και διαλύοντας το τοπικό κοινοβούλιο και την τοπική κυβέρνηση (Malcolm, 1999· Vickers, 1998).

Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, οι ένοπλες αναταραχές και εντάσεις αυξήθηκαν, ως αποτέλεσμα της διάλυσης της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας, το 1991, και της αναστολής της Συνέλευσης του Κοσόβου από τη Σερβία. Σε αντίθεση με τις σερβικές αρχές, εκείνη την περίοδο, ο Ιμπραήμ Ρουγκόβα αυτοανακηρύχθηκε από τους Αλβανούς

του Κοσσυφοπεδίου ως πρόεδρος της δημοκρατίας, ο πρώτος της σύγχρονης πολιτικής ιστορίας της χώρας. Οι εντάσεις συνεχίστηκαν και μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, με την ίδρυση της αλβανικής οργάνωσης γνωστής ως Απελευθερωτικός Στρατός του Κοσόβου (UCK), ο οποίος προχώρησε σε επιθέσεις κατά των Σέρβων. Η κλιμάκωση της βίας στο Κόσοβο την περίοδο 1997-1998, ως αποτέλεσμα των συγκρούσεων ανάμεσα στις δυνάμεις του UCK και τις γιουγκοσλαβικές δυνάμεις ασφαλείας, προκάλεσε ένα αυξανόμενο προσφυγικό ρεύμα στο εσωτερικό και εξωτερικό του Κοσόβου, δημιουργώντας φόβους για την περιφερειακή σταθερότητα και ανοίγοντας τον δρόμο για την παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας. Ακολούθησαν οι νατοϊκοί βομβαρδισμοί στη Γιουγκοσλαβία το 1999, παρακάμπτοντας το Συμβούλιο Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) και αναγκάζοντας το σερβικό στρατό σε υποχώρηση. Η περιοχή του Κοσόβου τέθηκε υπό τη διοίκηση του Ο.Η.Ε. και υπό τη νατοϊκή στρατιωτική δύναμη του Κοσόβου (KFOR), καθώς αποφασίστηκε να αποτελεί μία αυτόνομη περιοχή εντός της τότε Ομοσπονδίας της Γιουγκοσλαβίας και μετέπειτα της Σερβίας. Ο πόλεμος που ξέσπασε, εκτός από μαζικές καταστροφές και απώλειες, προκάλεσε μεγάλες πληθυσμιακές μετακινήσεις και χωρικές ανακατατάξεις, μεταβάλλοντας οριστικά το τοπίο και τις πολιτικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών (Τάρκας, 2004· Χρηστίδης, 2017).

Στις αρχές του 21ου αιώνα, ο σερβικός πληθυσμός έφθασε σχεδόν να αποτελεί μειονότητα, λόγω της συρρίκνωσης που υπέστη και των υψηλών ποσοστών φυγής προς το εξωτερικό. Από την άλλη, ο αλβανικός πληθυσμός αυξήθηκε ως αποτέλεσμα των οικονομικών διευκολύνσεων που παρείχε η τοπική κυβέρνηση και της αύξησης του δείκτη γεννητικότητας. Παράλληλα, τα έσοδα από τους ομογενείς του εξωτερικού έδωσαν τη δυνατότητα στους Αλβανούς να αποκτήσουν σταδιακά τα πρώην κτήματα Σέρβων, τα οποία κάλυπταν εκτάσεις χιλιάδων στρεμμάτων. Ακολούθησε μία μακρά περίοδος συνομιλιών, η οποία σημάδεύτηκε ωστόσο από μία σειρά εθνικών αναταραχών και εδαφικών παραβιάσεων, φθάνοντας έως το 2008, όταν η Βουλή του Κοσόβου ανακοίνωσε μονομερώς την ανεξαρτησία του από τη Σερβία. Η απόφαση, ωστόσο, δεν έγινε δεκτή από τη Σερβία, η οποία προσέφυγε στον ΟΗΕ, θεωρώντας το Κοσσυφοπέδιο αυτόνομη επαρχία της και αρνούμενη την ένταξή του στους μεγάλους διεθνείς οργανισμούς. Την ίδια χρονιά, οι Σέρβοι του βόρειου Κοσσυφοπεδίου προχώρησαν στη σύσταση εθνοσυνέλευσης, έχοντας ως έδρα τη πόλη Μιτρόβιτσα και εκπροσώπους του σερβικού πληθυσμού από ολόκληρο το Κόσοβο, με σκοπό το συντονισμό του αγώνα για την διατήρησή του στην επικράτεια της Σερβίας (Sklias & Roukanas, 2007).

Οι αντιδράσεις ήταν έντονες και από την πλευρά της Ρωσίας, η οποία καταδίκασε την απόσχιση του Κοσόβου, ονομάζοντάς το ‘ψευδοκράτος,’ όμως ένα σημαντικό μέρος των ευρωπαϊκών κρατών-μελών, συμπεριλαμβανομένης της Γαλλίας, της Βρετανίας, της Γερμανίας και της Ιταλίας, καθώς και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής είχαν εκ των προτέρων δηλώσει τη πρόθεσή τους να αναγνωρίσουν το νέο κράτος. Αντιθέτως, η Ισπανία, η Ελλάδα, η Κύπρος, η Ρουμανία και η Σλοβακία αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν το νέο κράτος, εκφράζοντας τις ανησυχίες τους για τις ενδεχόμενες συνέπειες μιας τέτοιας παράτυπης και μονομερούς απόσχισης (Judah, 2008· Ker-Lindsay, 2009).

Παρόλα αυτά, το 2009, έγινε δεκτό το αίτημα του Κοσόβου να γίνει μέλος του Δημόσιου Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), ενώ την ίδια χρονιά έγινε και μέλος της Παγκόσμιας Τράπεζας. Στη συμφωνία που υπεγράφη αργότερα, το 2013, υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποφασίστηκε ένας ορισμένος βαθμός αυτονομίας για τους Σέρβους του βορείου Κοσόβου, με τον όρο να υπάγονται στην Πρίστινα, καθώς αναιρέθηκε, και από τις δύο χώρες, το δικαίωμα άσκησης βέτο σε ενδεχομένη ένταξη μιας από τις δυο τους σε διεθνή οργανισμό, όπως το NATO και η ΕΕ (Armakolas, Demjaha, Elbasani, Schwandner-Sievers, Skendaj & Tzifakis, 2017).

Σήμερα, μία δεκαετία και παραπάνω από τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας, το θέμα του Κοσόβου εξακολουθεί να απασχολεί τη διεθνή κοινότητα, επηρεάζοντας άμεσα τις εξελίξεις στο βαλκανικό χώρο. Είναι γεγονός ότι ως το νεότερο κράτος στην Ευρώπη, αποτελεί πεδίο αντιπαραθέσεων, παρά τις όποιες προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της διεθνούς εποπτείας για εξομάλυνση των πολιτικών αντιθέσεων και χωρικών ανισοτήτων. Η περιοχή παραμένει από τις φτωχότερες των Δυτικών Βαλκανίων, ενώ τα υψηλά ποσοστά διαφθοράς και ανεργίας, αποτελούν μεταξύ άλλων, ανασταλτικούς παράγοντες προς την πορεία δημιουργίας ενός κράτους δικαίου.

Χωρική εξέλιξη

Οι διάφορες ιστορικές, πολιτικές και δημογραφικές αλλαγές επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό τη χωρική εξέλιξη και κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη της χώρας, διαμορφώνοντας τις σχεδιαστικές τάσεις ανά περιόδους. Η χώρα μεταπολεμικά βρέθηκε αντιμέτωπη, εκτός των άλλων, με ζητήματα που αφορούσαν τη χωρική και πολιτική της υπόσταση, μέχρι και τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας της. Επιπλέον, η μεταπολεμική κατάστασή της προκάλεσε μία σειρά από προβλήματα, διοικητικής, οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής φύσεως, τα οποία ήρθαν να προστεθούν στα ήδη υπάρχοντα, κατάλοιπα των πρότερων πολιτικών καθεστώτων. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η περιοχή του Κοσόβου συγκεντρώνει

διαχρονικά διαφορετικούς πολιτισμούς, παραδόσεις και εθνικές ομάδες, ενισχύοντας τη σημασία της γεωστρατηγικής της θέσης έως και σήμερα. Επιχειρώντας μία σύντομη χωρική αναδρομή ανά περιόδους, προκύπτουν τα παρακάτω:

Διάγραμμα 2.2. Ιστορικο-χωρική αναδρομή (πηγή: ίδια επεξεργασία, 2020).

Η περιοχή κατοικήθηκε ήδη από την προϊστορία, ξεκινώντας με τη δημιουργία μικρών οικισμών, αγροτικού χαρακτήρα, οι οποίοι εξελίχθηκαν μετέπειτα σε πυκνοκατοικημένα χωριά, λόγω και των έντονων πληθυσμιακών μεταβολών. Δείγματα των πρώιμων αυτών οικισμών εντοπίζονται στις περιοχές της Πρίστινας, της Μιτρόβιτσα, της Πέγια, της Τζάκοβα, του Πρίζρεν και του Φεριζάι. Κατά την περίοδο του Βυζαντίου, τα χαρακτηριστικά των οικισμών άλλαξαν με την προσθήκη συστημάτων οχύρωσης και την εμφάνιση των πρώτων εκκλησιών. Μετά και τη διάλυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική άκμασε, παράγοντας αξιόλογα δείγματα. Χαρακτηριστικά είναι το μεσαιωνικό

μοναστήρι της Γκρατσάνιτσα και ο ορθόδοξος καθεδρικός ναός της Παναγίας της Λιέβισκα στο Πρίζρεν. Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, η χωρική οργάνωση των οικισμών ενισχύθηκε με την προσθήκη δομών δημόσιας λειτουργίας. Εκτός από τους θρησκευτικούς χώρους, δημιουργήθηκαν δημόσιες εγκαταστάσεις που σκοπό είχαν να καλύψουν τις διοικητικές, οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες των κατοίκων· το παζάρι, η δημόσια αγορά, αποτελεί έως και σήμερα τόπο συνάθροισης και κοινωνικοποίησης. Πολλοί από τους οικισμούς αυτής της περιόδου αναπτύχθηκαν σε αστικά κέντρα, αποκτώντας σημαντικό διοικητικό, εμπορικό και πολιτιστικό ρόλο (Berisha, 2012· Elsie, 2004).

Η κατάσταση μεταβλήθηκε μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και με την επικράτηση του κομμουνισμού. Το νέο καθεστώς επέβαλε αυστηρή οργάνωση και ομοιομορφία με συγκεκριμένα μοντέλα δομής, σύμφωνα με τα πρότυπα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Η λογική που ακολουθήθηκε ήταν η 'καταστροφή του παλαιού και η κατασκευή του νέου,' με αποτέλεσμα να χαθεί σημαντικό μέρος των ιστορικών χαρακτηριστικών και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς των οικισμών. Οι πρακτικές που εφαρμόστηκαν μετέβαλλαν τελείως το μοντέλο της οθωμανικής πόλης, ωστόσο, οι παρεμβάσεις έγιναν τμηματικά, αφήνοντας κενά στο σχεδιασμό και την οργάνωση. Από την άλλη, η έντονη εκβιομηχάνιση και αστικοποίηση οδήγησαν σε διαφορετικούς ρυθμούς ανάπτυξης και κατ' επέκταση προκάλεσαν χωρικές ανισότητες (Gjinolli, 2012· Regjerpaj, 2016).

Το ενδιαφέρον, εκείνη την περίοδο, άρχισε να στρέφεται στην οργάνωση των πόλεων, οπότε και εμφανίστηκαν οι πρώτες σχεδιαστικές απόπειρες. Να σημειωθεί ότι, οι σχεδιαστικές κατευθύνσεις, έως και το 1999, ακολουθούσαν το πλαίσιο σχεδιασμού και τις πολιτικές της Σερβίας. Συγκεκριμένα, τα σχέδια, προέβλεπαν την κατασκευή μαζικών βιομηχανικών μονάδων, εμπορικών κέντρων και συγκροτημάτων κοινωνικής κατοικίας, υπό κρατική χορηγία, ακολουθώντας τις τάσεις της αρχιτεκτονικής του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, δηλώνοντας έτσι τη δύναμη και το μεγαλείο της κομμουνιστικής κυβέρνησης. Ειδικότερα, κατά τη δεκαετία του εβδομήντα, σημειώθηκε έξαρση της οικοδομικής δραστηριότητας στα αστικά κέντρα και τις βιομηχανικές περιοχές του Κοσόβου, με την κατασκευή ξενοδοχειακών και πολιτιστικών μονάδων, αθλητικών εγκαταστάσεων, εκπαιδευτικών κέντρων και επαγγελματικών χώρων (Hirt & Stanilov, 2009· Hoxha, 2016).

Μετά και το τέλος του Πολέμου του Κοσσυφοπεδίου, το 1999, τα προβλήματα οξύνθηκαν: η έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού και εξειδικευμένου προσωπικού για τη στελέχωση ιδρυμάτων σχεδιασμού· η ανεπαρκής χρηματοδότηση για προγράμματα αστικής ανάπλασης· η απουσία αρμόδιων φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης· η εκμετάλλευση αγροτικών περιοχών· τα ελλιπή δημογραφικά δεδομένα για τη σύνταξη κτηματογραφικών χαρτών και

λοιπών ρυθμιστικών σχεδίων· το παρωχημένο νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο· τα φαινόμενα αυθαίρετης δόμησης· το ασταθές πολιτικό περιβάλλον επηρέασαν έντονα το χωρικό σχεδιασμό (Gollopeni, 2016· Hasimja & Krasniqi, 2012).

Όπως για τις περισσότερες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ομοίως και για το Κόσοβο, η μετάβαση στο μοντέλο της ελεύθερης αγοράς, υπήρξε απότομη. Επιπρόσθετα, η μεταπολεμική περίοδος που ακολούθησε, επιβάρυνε τη χώρα με σοβαρά προβλήματα ανασυγκρότησης. Παρά το γεγονός ότι η διαδικασία ανασχηματισμού έλαβε την άμεση στήριξη διεθνών οργανισμών και χρηματοδοτικών φορέων, το συνολικό αποτέλεσμα παραμένει ουδέτερο μέχρι και σήμερα. Μεταξύ άλλων, το Κόσοβο συνεχίζει να αποτελεί από τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, σε σύγκριση με τις άλλες των Δυτικών Βαλκανίων, δυσχεραίνοντας τις διαδικασίες επίλυσης αναπτυξιακών ζητημάτων (Nushi, 2011· Westermann, 2018).

2.3 Σύστημα χωρικού – αναπτυξιακού σχεδιασμού

Οι πρώτες απόπειρες σχεδιασμού, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, εμφανίστηκαν ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '70, όταν και εγκρίθηκε το πρώτο χωροταξικό σχέδιο (1978), όσο το Κόσοβο αποτελούσε ακόμη μέρος της Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας. Ωστόσο, οι διαδικασίες σχεδιασμού, που ξεκίνησαν το 1975 και είχαν ορίζοντα το 2000, αποδείχθηκαν αρκετά δύσκολες και χρονοβόρες, λόγω και του επικείμενου πολέμου. Επιπρόσθετα, τα ζητήματα που προέκυψαν μεταπολεμικά απαιτούσαν άμεσες και δραστικές επεμβάσεις, οι οποίες δεν προβλέπονταν από τα προϋπάρχοντα σχέδια και στρατηγικές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να προκληθούν φαινόμενα ανεξέλεγκτης δόμησης, καταπάτησης περιουσίας και περιβαλλοντικής εκμετάλλευσης. Στην προσπάθεια αντιμετώπισής τους το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Χωροταξίας, σε συνεργασία με τα επιμέρους τμήματα και διευθύνσεις, προχώρησε σε σχέδια και τακτικές άμεσης επέμβασης· το σύστημα σχεδιασμού, όπως ισχύει σήμερα, παρουσιάζεται συνοπτικά παρακάτω (Gollopini, 2016· Nushi, 2011).

Αρχικά, το βασικό σχεδιαστικό και αναπτυξιακό πλαίσιο διέπεται από το Νόμο περί Χωροταξίας No. 04/L-174 2013 (Ligji për planifikimin hapësinore - Nr. 04/L-174 2013/Law on spatial planning - No. 04/L-174 2013),⁴³ σκοπός του οποίου είναι η ισόρροπη και βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής του Κοσόβου. Σύμφωνα με αυτόν, ο χώρος νοείται ως μία κοινή εθνική αξία, ο οποίος χρήζει κατάλληλης διακυβέρνησης, ορθής προστασίας του περιβάλλοντος και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μεταξύ άλλων, ορίζονται οι βασικές αρχές του σχεδιασμού, λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική του διάσταση, ενώ προσδιορίζονται τα εργαλεία, οι φορείς και τα επίπεδα σχεδιασμού, κεντρικό και τοπικό. Αναλυτικά:

-σε κεντρικό επίπεδο, ο σχεδιασμός αφορά την επικράτεια του Κοσόβου και περιλαμβάνει το Χωροταξικό Σχέδιο (Plani Hapësinor i Kosovës/Kosova Spatial Plan), το Χάρτη Ζωνών (Harta Zonale e Kosovës/Zoning Map of Kosovo) και τα Ειδικά Χωροταξικά Σχέδια (Plani Hapësinor për Zona të Veçanta/Spatial Plans for Special Zones).⁴⁴

Το Χωροταξικό Σχέδιο του Κοσόβου αποτελεί το βασικό έγγραφο σχεδιασμού, πολυτομιακού χαρακτήρα, που ορίζει τις κοινωνικοοικονομικές και χωρικές παραμέτρους, στο πλαίσιο επίτευξης βιώσιμης και ισόρροπης ανάπτυξης σε όλη την επικράτεια. Το περιεχόμενό του αναφέρεται στα δημογραφικά δεδομένα, στις υποδομές και στις κοινωνικές παροχές, στους οικονομικούς πόρους, στα ζητήματα προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού

⁴³ Αναφορικά: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=8865> (πρόσβαση 12/1/2020).

⁴⁴ Σύμφωνα με το Νόμο περί Χωρικού Σχεδιασμού - No. 04/L-174 2013.

περιβάλλοντος και στις κατηγορίες των περιοχών ειδικού ενδιαφέροντος. Επιπλέον, προσδιορίζει το όραμα, τις αρχές και τους άξονες στρατηγικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο.

Ο Χάρτης Ζωνών του Κοσόβου αποτελεί ένα επιμέρους σχεδιαστικό έγγραφο, μέσω του οποίου καθορίζονται οι χρήσεις γης σε σχέση με τους διαθέσιμους πόρους, δημόσιου και ιδιωτικού κεφαλαίου. Το περιεχόμενό του αφορά: την οικονομική ανάπτυξη· την ανάπτυξη των αστικών και αγροτικών περιοχών· τον προσδιορισμό των περιοχών εμπορικής και βιομηχανικής χρήσεως· τη βελτίωση των υποδομών και των κοινωνικών παροχών· την περιβαλλοντική προστασία· την αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών· τη διαχείριση ειδικών και προστατευόμενων περιοχών· τη διασφάλιση ελέγχου και αξιολόγησης του σχεδιασμού. Οι άξονές του εστιάζουν στη διασφάλιση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης, μέσω της δημιουργίας ενός ευνοϊκού κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος με σεβασμό στη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της χώρας.

Τα Ειδικά Χωροταξικά Σχέδια προορίζονται για τις περιοχές ειδικού ενδιαφέροντος ή/και τις προστατευόμενες περιοχές, όπως ορίζονται στα υπερκείμενα σχέδια, που απαιτούν ειδικές ρυθμίσεις, λεπτομερείς χειρισμούς και κατάλληλη διαχείριση. Τέτοιες περιοχές είναι τα εθνικά πάρκα και λοιπές περιοχές με αξιόλογο φυσικό, γεωργικό, ορυκτό και πολιτιστικό απόθεμα. Εκτός από τις κατευθύνσεις του, οι οποίες εναρμονίζονται με τις υπερκείμενες του Χάρτη Ζωνών, οι προτεραιότητές του στοχεύουν στην υιοθέτηση ευρωπαϊκών προτύπων σχεδιασμού.

Οι αρμόδιοι φορείς σχεδιασμού σε κεντρικό επίπεδο, είναι η συνέλευση του Κοσόβου που έχει τη συνολική, νομοθετική αρμοδιότητα, η κυβέρνηση που έχει εκτελεστικό χαρακτήρα και το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Χωροταξίας που έχει περισσότερο ελεγκτικό και εφαρμοστικό ρόλο. Σε τοπικό επίπεδο, υπεύθυνοι φορείς σχεδιασμού είναι το δημοτικό συμβούλιο και οι επιμέρους τοπικές αρχές. Αναφορικά με τα εργαλεία και τα επίπεδα σχεδιασμού:

-σε τοπικό επίπεδο περιλαμβάνονται τα Αναπτυξιακά Σχέδια των Δήμων (Planë Zhvillimor Komunal/Municipal Development Plan), οι Χάρτες Ζωνών των Δήμων (Harta Zonale e Komunës/Municipal Zoning Map) και τα Ειδικά Ρυθμιστικά Σχέδια (Planet Rregulluese të Hollësishme/Detailed Regulatory Plans).

Τα Αναπτυξιακά Σχέδια των Δήμων καθορίζουν τους μακροπρόθεσμους στόχους σε οικονομικό, κοινωνικό και χωρικό επίπεδο για το σύνολο της επικράτειας ενός δήμου. Το περιεχόμενό τους αναφέρεται στην υφιστάμενη κατάσταση σχετικά με τους δημογραφικούς δείκτες, τη διάθεση και τη χρήση οικονομικών πόρων, τις υποδομές, το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, τον αστικό χώρο, τον τουρισμό και τον πολιτισμό· περιλαμβάνει, επίσης,

σχέδια ανάπτυξης των αστικών και αγροτικών περιοχών, ενώ ορίζει το όραμα και τις κατευθύνσεις των υποκείμενων σχεδίων.

Οι Χάρτες Ζωνών των Δήμων αποτελούν σχεδιαστικά εργαλεία, μέσω των οποίων ορίζονται με λεπτομέρεια οι χρήσεις γης για το σύνολο της επικράτειας ενός δήμου. Ειδικότερα, ορίζουν τις περιοχές οικονομικής ανάπτυξης, τις αστικές και αγροτικές περιοχές, τις περιοχές βιομηχανικών εγκαταστάσεων και εμπορικών χρήσεων, το είδος των υποδομών, τη δημόσια ασφάλεια, τις προστατευόμενες περιοχές και τις περιοχές ειδικού ενδιαφέροντος, τις περιβαλλοντικές συνθήκες, την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα σχέδια βασίζονται στο όραμα και τους άξονες των υπερκείμενων σχεδίων και στρατηγικών με σκοπό τη βιώσιμη διαχείριση των χρήσεων γης.

Τα Ειδικά Ρυθμιστικά Σχέδια προορίζονται είτε για το σύνολο είτε για τμήματα περιοχών που ορίζονται από τα υπερκείμενα σχέδια. Τα σχέδια ρυθμίζουν την ανάπτυξη τόσο των αστικών όσο και των αγροτικών περιοχών, όπως αυτές ορίζονται από τα υπερκείμενα σχέδια, ενώ προσδιορίζουν και τους όρους δόμησης, σε συμφωνία πάντα με το υπερκείμενο πλαίσιο σχεδιασμού.

Το στρατηγικό όραμα για την περίοδο 2010-2020,⁴⁵ όπως εκφράζεται μέσα από το χωροταξικό σχέδιο που συντάχθηκε μία δεκαετία σχεδόν μετά τον πόλεμο, ορίζεται με βάση τα εξής: ενσωμάτωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση· βιώσιμη κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη· σύγχρονα δίκτυα υποδομών και τεχνολογίας· ευκαιρίες εκπαίδευσης και ικανό ανθρώπινο δυναμικό· διαφύλαξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της χώρας αλλά και των γειτονικών περιοχών· ανοικτή κοινωνία που προάγει την ποικιλομορφία και την ανταλλαγή ιδεών σεβόμενα τα δικαιώματα των διαφορετικών κοινοτήτων.

Ακολούθως, οι κατευθύνσεις εστιάζουν στην προώθηση ενός βιώσιμου συστήματος, το οποίο θα στηρίζεται σε διαφανείς και δημοκρατικές διαδικασίες διακυβέρνησης και σχεδιασμού, στην ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και στη διευκόλυνση πρόσβασης όλων των κοινωνικών ομάδων στις υπηρεσίες και τα αγαθά, με σεβασμό στο περιβάλλον και στην πολιτιστική κληρονομιά του τόπου. Οι προτεραιότητες αφορούν: την υποδιαίρεση της περιοχής σε μικρότερα τμήματα με σκοπό τη συλλογή δεδομένων και την ορθή διαχείριση του σχεδιασμού σε κάθε επίπεδο· την εναρμόνιση με τα ευρωπαϊκά δεδομένα και τις πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης· τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συστήματος σχεδιασμού με διαφανείς και συμμετοχικές διαδικασίες· τη δέσμευση των φορέων και των παραγόντων σχεδιασμού στο όραμα και τις μακροπρόθεσμες στρατηγικές του χωροταξικού σχεδιασμού·

⁴⁵ Περισσότερα: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Spatial_Plan_of_Kosova_2010-2020.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).

την αναθεώρηση των αναπτυξιακών σχεδίων και των στρατηγικών ως προς τους άξονες και τις πρακτικές τους· την έμφαση στην ποιότητα ζωής, στην ισόρροπη κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, στην προστασία και διαφύλαξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Οι επιμέρους δράσεις επικεντρώνονται στα εξής: πρόσβαση σε υποδομές· ποιοτική, δια βίου εκπαίδευση· ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και παροχές κοινωνικής πρόνοιας· αποκεντρωμένη διοίκηση· προστασία περιβάλλοντος· ενίσχυση πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα· δημιουργία θέσεων απασχόλησης.

Σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο αναφοράς, η χωρική ολοκλήρωση, η ανάπτυξη δικτύων μεταξύ των πόλεων και των οικισμών, η πρόσβαση στην πληροφορία, τις σύγχρονες τεχνολογίες και την εκπαίδευση, η ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων και του φυσικού περιβάλλοντος, όπως και η διαφύλαξη της κληρονομιάς, αποτελούν από τους βασικούς αναπτυξιακούς παράγοντες. Μεταξύ άλλων, τονίζεται ότι ο σχεδιασμός δεν αφορά μόνο τις χρήσεις γης, αλλά εξαρτάται άμεσα από το κοινωνικοοικονομικό, περιβαλλοντικό και πολιτιστικό υπόβαθρο μιας περιοχής.

Συνοψίζοντας, σήμερα, η χώρα είναι αντιμέτωπη με προκλήσεις που αφορούν το καθεστώς της, την παρουσία διεθνών και υπερεθνικών οργανισμών, το πολιτικό και κοινωνικοοικονομικό της σύστημα και τη μεταπολεμική της κατάσταση. Είναι γεγονός ότι ο σχεδιασμός δεν είναι στις άμεσες προτεραιότητες από τη στιγμή που το ενδιαφέρον είναι στραμμένο περισσότερο σε θέματα που άπτονται της πολιτικής κατάστασης της χώρας.

Σύμφωνα και με τις απόψεις ειδικών επί των θεμάτων σχεδιασμού κρίνεται επιτακτική η ανάγκη εδαφικής διαίρεσης της περιοχής σε περιφέρειες, τύπου NUTS, προκειμένου για τη συλλογή ορθών οικονομικών και δημογραφικών δεδομένων και την περαιτέρω διευκόλυνση των σχεδιαστικών μηχανισμών.

Σχετικά με το σχεδιασμό σε τοπικό επίπεδο, φαίνεται να απουσιάζει ουσιαστικά η τοπική κλίμακα που θεωρείται απαραίτητη για μία ορθή σχεδιαστική διαδικασία· καλό είναι η προσέγγιση να γίνεται από κάτω προς τα πάνω (bottom up), γεγονός που απαιτεί την ορθή σύνταξη ρυθμιστικών σχεδίων.

Αναφέρθηκε, επίσης, ο δυσνόητος και σύνθετος χαρακτήρας των σχεδίων και των πολιτικών ως ανασταλτικός παράγοντας για τη διαχείριση και την εφαρμογή τους. Το γεγονός ότι δεν ανταποκρίνονται σε εμπειριστατωμένα οικονομικά και πληθυσμιακά στοιχεία τα καθιστά μη ρεαλιστικά. Ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα, υπό το πρόσχημα του 'στρατηγικού και του δυναμικού', γίνονται αυθαίρετες αλλαγές επί των χρήσεων γης, υποβαθμίζοντας την ποιότητα του αστικού χώρου, καθιστώντας τον μη λειτουργικό.

Στα παραπάνω να προστεθούν η απουσία της κοινωνικής συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και η έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού στη στελέχωση των τμημάτων σχεδιασμού.

Η εμπλοκή των διεθνών φορέων και στο σχεδιασμό, μεταπολεμικά, από τη μία δεν άφησε πολλά περιθώρια πρωτοβουλίας και από την άλλη δεν κατάφερε να περιορίσει τα φαινόμενα έντονης αστικοποίησης· η ανεξέλεγκτη οικοδομική δραστηριότητα και η αδυναμία ελέγχου της αυθαίρετης δόμησης αποτελούν τα σημαντικότερα προβλήματα. Όπως αναφέρθηκε, άλλωστε, η αποτελεσματικότητα της δράσης της διεθνούς κοινότητας, ως ο κύριος παράγοντα μεταρρυθμίσεων και χάραξης πολιτικών για τη χώρα, έχει αρχίσει να αμφισβητείται τελευταία.

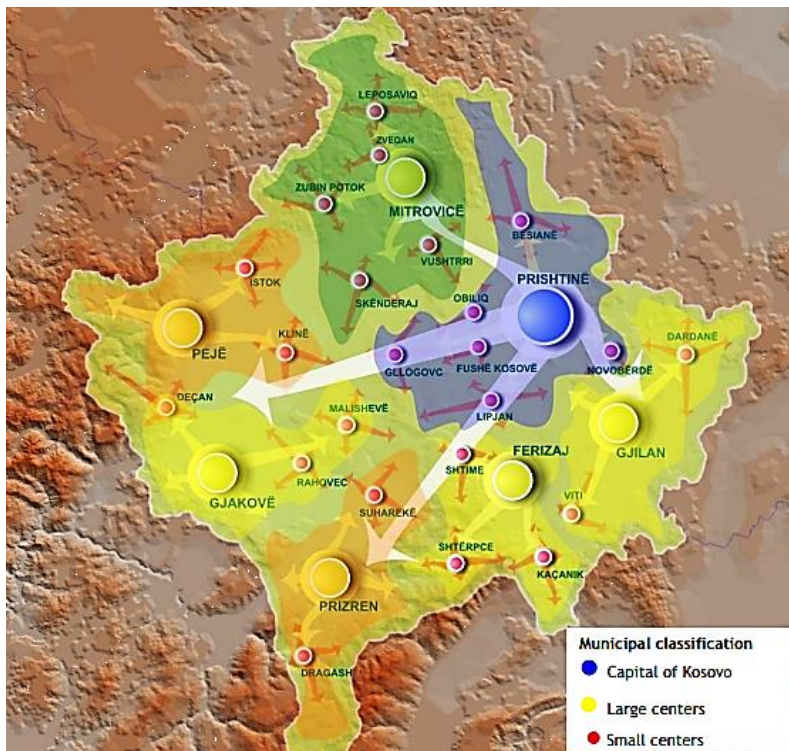
Όπως επισημάνθηκε, έμφαση θα πρέπει να δοθεί στους τομείς της κοινωνικοοικονομικής συνοχής, της προστασίας και της διαχείρισης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και της επίτευξης εδαφικής ισορροπίας.

Γενικότερα, η περίπτωση του Κοσόβου μπορεί να αποτελέσει ένα παράδειγμα αναφοράς σχετικά με το σχεδιασμό και την υλοποίηση σεναρίων ανάπτυξης. Από την άλλη, απαιτείται αρκετή προσπάθεια για την αποκατάσταση της ταυτότητας και της εικόνας της χώρας. Στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης υπάρχουν προοπτικές βιωσιμότητας για την περιοχή, σε συνδυασμό με τα τοπικά χαρακτηριστικά και τη βαλκανική παράδοση. Το ερώτημα που προκύπτει είναι ο βαθμός στον οποίο το Κόσοβο θα μπορούσε να επωφεληθεί των παραπάνω, χτίζοντας ένα ανθεκτικό προφίλ σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Διάγραμμα 2.3. Επίπεδα σχεδιασμού

(πηγή: Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 2.5.
Χωροταξικό Σχέδιο Κοσόβου – Δομή και δίκτυο δήμων και οικισμών
(πηγή: Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo, 2020).

2.4 Σύνοψη

Η κατάσταση του Κοσόβου παραμένει αβέβαιη, δέκα και πλέον χρόνια μετά και τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του, ως συνέπεια σημαντικών πολιτικών, οικονομικών, και κοινωνικών παραγόντων που συνεχίζουν και επηρεάζουν τη χώρα. Ειδικά τα ζητήματα επίλυσης πολιτικών, εθνικών και εδαφικών διαφορών με τη σερβική κοινότητα, καθώς και η αμφισβήτηση της διεθνούς κοινότητας ως προς την ικανότητα διαχείρισης θεμάτων διακυβέρνησης, απασχολούν έντονα τη χώρα. Το γεγονός ότι βρίσκεται σε μία κομβική γεωστρατηγική θέση, με σημαίνουσα αξία για τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων αλλά και της ευρύτερης βαλκανικής, αποτελεί από μόνο του σοβαρό λόγο αντιπαραθέσεων ως προς τη διεκδίκηση ελέγχου και συμφερόντων επί του εδάφους της.

Γίνεται κατανοητό ότι η ανάπτυξη της χώρας προέκυψε ως μία ανάγκη αντιμετώπισης των συνεπειών της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας και του πολέμου που ακολούθησε. Σήμερα, το πρόβλημα της διαχείρισης του χώρου παραμένει από τις κυριότερες προκλήσεις της μεταβατικής αυτής κατάστασης της χώρας, καθώς η κατανόηση της σύνθετης χωρικής της δομής απαιτεί ολοκληρωμένες δράσεις στρατηγικού χαρακτήρα.

Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια του πολέμου, μεγάλο μέρος του πληθυσμού μετανάστευσε, κυρίως σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ενώ παρατηρήθηκαν και έντονα φαινόμενα αστυφιλίας, προκαλώντας σε πολλές περιπτώσεις φαινόμενα ερημοποίησης. Ακολούθως, οι απότομες αυτές πληθυσμιακές εισροές προκάλεσαν ζητήματα ανεξέλεγκτης δόμησης και αυθαίρετου σχεδιασμού, τα οποία είτε αντιμετωπίστηκαν τμηματικά, είτε αφέθηκαν στην τύχη τους. Οι αυθαίρετοι οικισμοί αποτελούν πλέον μία συνήθη εικόνα στον περιφερειακό και εξωαστικό χώρο, υπονομεύοντας την συνολική εικόνα του περιβάλλοντος. Επιπλέον, η εμφάνιση εμπορικών κέντρων, ξενοδοχείων, σταθμών αυτοκινήτων και πρατηρίων καυσίμων, κατά μήκος μεγάλων οδικών αξόνων, ως απόρροια της αστικής διάχυσης, επηρέασε και τις αγροτικές περιοχές, μεταβάλλοντας το φυσικό τοπίο (Hoxha, 2012· Vela, 2012).

Εκτός των άλλων, η χώρα βρέθηκε αντιμέτωπη με μία σειρά από προκλήσεις και ζητήματα που προέκυψαν ως επακόλουθο της μεταβατικής κατάστασης από το σύστημα του σοσιαλισμού σε αυτό της ελεύθερης αγοράς. Το ασταθές πολιτικό περιβάλλον και η παρουσία του διεθνούς παράγοντα αποδεικνύουν ότι η χώρα βρίσκεται ακόμη 'υπό κατασκευή' (Vöckler, 2008). Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί και κωμοπόλεις, σύγχρονες κατασκευές αλλά και μεγάλο ποσοστό κατεστραμμένου κτιριακού αποθέματος, μικρομεσαίες επιχειρήσεις, θορυβώδη και ρυπογόνα οχήματα που καταλαμβάνουν όχι μόνο τους δρόμους αλλά και τα

πεζοδρόμια και δρόμοι γεμάτοι με νέους αλλά κυρίως άνεργους πολίτες, συνθέτουν την εικόνα σήμερα.

Επιπρόσθετα, η έντονη αστικοποίηση συνεχίζει και προξενεί σημαντικά προβλήματα στα αστικά κέντρα, κυρίως στο κομμάτι της κινητικότητας και των χώρων πρασίνου, οι οποίοι χρησιμοποιούνται συνήθως ως χώροι στάθμευσης. Η έλλειψη δημόσιας συγκοινωνίας και η κυκλοφοριακή συμφόρηση αποτελούν ορισμένα από τα πιο κρίσιμα προβλήματα, επιτείνοντας και το θέμα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, μείζον πρόβλημα στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η κατάσταση είναι ακόμη πιο σοβαρή στην πρωτεύουσα, την Πρίστινα, λόγω της υπερσυγκέντρωσης δραστηριοτήτων τριτογενούς τομέα και της πληθυσμιακής πυκνότητας, γεγονός που οφείλεται και στη διεθνή παρουσία (Zhuri, 2012· Pallaska, 2012).

Τα περισσότερα αναπτυξιακά ζητήματα προκύπτουν ως ένας συνδυασμός, κυρίως τριών παραγόντων: απουσία λειτουργικών διοικητικών δομών· κοινωνικοοικονομικές και χωρικές ανισότητες· κατάλοιπα ενός άκαμπτου, πρώην σοσιαλιστικού, καθεστώτος.

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι μεταρρυθμίσεις τομειακού χαρακτήρα, παραμένουν βασικό ζητούμενο για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των αστικών και αγροτικών περιοχών. Επιπλέον, ο σχεδιασμός με επίκεντρο την οικονομική ανάπτυξη και τις υποδομές αποτελεί προτεραιότητα. Ακολούθως και τα παρακάτω: στρατηγικές συνεργασίες σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό, επίπεδο· συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού· στοχευμένες δράσεις και διαφανείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων· προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων· πολιτικές κοινωνικής στέγασης και διαφύλαξης της ιδιωτικής περιουσίας· ορθή διαχείριση ενέργειας και φυσικών πόρων· προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος· αναβάθμιση των μηχανισμών κεντρικής και τοπικής διοίκησης. Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η δημιουργία μίας πλατφόρμας διαλόγου μεταξύ των πολιτών και των αρχών σε τοπικό επίπεδο για τον προσδιορισμό των αναγκών και των συνθηκών δημιουργίας ενός υγιούς περιβάλλοντος διαβίωσης και κοινωνικοοικονομικής ευημερίας.

Μεταξύ άλλων, η χώρα στοχεύει στην αναμόρφωση των πολιτικών διακυβέρνησης, την ενίσχυση του οικονομικού τομέα και την εξισορρόπηση των σχέσεων με τη Σερβία. Κλείνοντας, το ενδιαφέρον της χώρας εστιάζει στη δημιουργία καναλιών επικοινωνίας και την εύρεση εργαλείων συνεργασίας, καλλιεργώντας έτσι προοπτικές ένταξης και ανάπτυξης για την περιοχή του Κοσσυφοπεδίου.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσες

- Αντωνιάδης, Χ. (2007). *Βαλκάνια 1989-2004: Ανασκόπηση γεγονότων (Αλβανία, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, Ρουμανία)*. Καβάλα: Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο.
- Βερέμης, Θ. (2010). *Βαλκάνια, από τον 19ο ως τον 21ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση Κρατών*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). 2020. <https://www.eliamer.gr/> (πρόσβαση 2/2/2020).
- Καστελλάν, Ζ. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Β. Αλιφέρη). Αθήνα: Γκοβόστη.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2019). Κοσσυφοπέδιο. Στο Ν. Δήμου Τσιβεριώτη (Επίμ.), *Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (σ. 938). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ. (1991). *Οι Βαλκανικοί Λαοί. Από την Τουρκική Κατάκτηση στην Εθνική Αποκατάσταση (14ος- 19ος αι.)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Τάρκας, Α. Γ. (2004). *Κόσοβο: ανάφλεξη διαρκείας: η ιστορία της αιματηρής σύγκρουσης στη Γιουγκοσλαβία*. Αθήνα: Λαβύρινθος.
- Χρηστίδης, Γ. (2017). *Η Σερβική πολιτική στο Κόσοβο: Ιούνιος 1999-2016*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Jelavich, Β. (2006). *Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Χ. Δεληστάθη, επιμ. Β. Τσοκόπουλος). Αθήνα: Πολύτροπον.
- Todorov, Ν. (1986). *Η βαλκανική πόλη. 15ος-19ος αιώνας: Κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη* (μτφ. Ε. Αβδελά & Γ. Παπαγεωργίου). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ξενόγλωσσες

- Anastasakis, Ο. (2005). The Europeanization of the Balkans, *Brown Journal of World Affairs*, XII (1), 77-80. Διαθέσιμο στο: http://commonweb.unifr.ch/artsdean/pub/gestens/f/as/files/4760/25735_092701.pdf (πρόσβαση 21/1/2020).
- Armakolas, I., Demjaha, A., Elbasani, A., Schwandner-Sievers, S., Skendaj E. & Tzifakis, N. (Ed.), *State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations*. Pristina: Kosovo Foundation for Open Society. Διαθέσιμο στο: <http://eprints.bournemouth.ac.uk/29637/1/2017%20State-building%20in%20post-independence%20Kosovo.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

- Armakolas, I. & Maksimovic, M. (2013). The Beginning of the End for the Kosovo Problem? The Agreement on Normalisation of Relations between Belgrade and Pristina and its Aftermath. *South-East Europe Programme, Hellenic Foundation for European & Foreign Policy/ELIAMEP Briefing Notes*, 15. Διαθέσιμο στο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2013/05/BN1.pdf> (πρόσβαση 21/1/2020).
- Bartlett, W. (2008). Europe's troubled region: Economic development, Institutional reform and social welfare in the Western Balkans. *Financial Theory and Practice*, 32 (3), 409-416. Διαθέσιμο στο: <http://www.fintp.hr/upload/files/ftp/2008/3/vuckovic.pdf> (πρόσβαση 21/1/2020).
- Berisha, M. (2012). *Archaeological Guide of Kosovo*. Pristina: Ministry of Culture, Youth and Sport Archaeological Institute of Kosovo. Διαθέσιμο στο: https://www.mkrsks.org/repository/docs/drafti_i_guides_-anglisht_final.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Boussauw, K., (2012). Challenges, threats and opportunities in post-conflict urban development in Kosovo, *Habitat International*, 36 (1), 143-151. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/232388313_Challenges_threats_and_opportunities_in_post-conflict_urban_development_in_Kosovo (πρόσβαση 12/12/2019).
- Bideleux R. & Jeffries, I. (2007). *The Balkans: A post-Communist history*. Abingdon; Oxon: Routledge.
- Commission of the European Communities. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. 2009. Kosovo* - Fulfilling its European Perspective. http://eeas.europa.eu/archives/delegations/kosovo/documents/eu_kosovo/091014_kosovo_study_en.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Cultural Heritage without Borders. Kosovo Office. <http://chwb.org/kosovo/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Cultural Forum of Kosovo. 2014. Culture in the State Policies of Kosovo. http://www.forumikulturor.net/repository/docs/FG_Culture_in_state_policies_of_kosovo.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Demetropolou, L. (2002). Europe and the Balkans: Membership Aspirations, EU Involvement and Europeanization Capacity in South East Europe. *Southeast European Politics*, 3/2-3, 87-106. Διαθέσιμο στο: <http://www.seep.ceu.hu/archives/issue33/demetropolou.pdf> (πρόσβαση 21/1/2020).
- D'hondt, F. (2006). Re-Creating Kosovo Cities. In *42nd ISoCaRP Congress Cities between Integration and Disintegration, 14-18 September 2006*. Istanbul: Yildiz Technical

- University. Διαθέσιμο στο: http://www.isocarp.net/data/case_studies/912.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Elsie, R. (2004). *Historical dictionary of Kosova*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Kosovo overview. <https://www.ebrd.com/where-we-are/kosovo/overview.html> (πρόσβαση 12/12/2019).
- European Committee of the Regions. Division of Powers. Kosovo. <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Kosovo.aspx> (πρόσβαση 12/12/2019).
- European Union Office in Kosovo. European Union Special Representative in Kosovo. https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/1388/projects-kosovo_en (πρόσβαση 12/12/2019).
- European Union Rule of Law Mission in Kosovo. <https://www.eulex-kosovo.eu/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Gollopeni, B. (2016). Socio-urban developments in Kosovo. Study case Prishtina. *Micro Macro & Mezzo Geo Information* 6, 81-93. Διαθέσιμο στο: http://mmm-gi.geosee.org/wp-content/uploads/MMM-GI_6/Gollopeni_B.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Grabbe, H. (2002). *Europeanisation Goes East*. In K. Featherstone & C. Radaelli (ed.), *The Politics of Europeanisation*. Oxford: Oxford University Press. Διαθέσιμο στο: http://www.ceses.cuni.cz/CESES-141-version1-3_1__Grabbe_2002_Europeanisation_goes_east.pdf (πρόσβαση 21/1/2020).
- Hasimja, D. & Krasniqi, K. (2012). Problems during the Implementation of the Urban Regulatory Plans in Kosovo. Στο *Proceedings of the 1st International Conference on Architecture & Urban Design (ICAUD), 19-21 April 2012* (σσ. 57-68). Tirana: EPOKA University. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/14101484/Problems_during_the_Implementation_of_the_Urban_Regulatory_Plans_in_Kosovo (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hetemi, A. (2017). Dealing with the Past and the Process of Reconciliation in Kosovo. Στο I. Armakolas, A. Demjaha, A. Elbasani, S. Schwandner-Sievers, E. Skendaj & N. Tzifakis (Eds.), *State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations* (σσ. 269-291). Pristina: Kosovo Foundation for Open Society. Διαθέσιμο στο: <http://eprints.bournemouth.ac.uk/29637/1/2017%20State-building%20in%20post-independence%20Kosovo.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

- Hirt, S. & Stanilov, K. (2009). Revisiting Urban Planning in the Transitional Countries. Regional study prepared for *Planning Sustainable Cities: Global Report on Human Settlements*. Διαθέσιμο στο: <https://staging.unhabitat.org/downloads/docs/GRHS2009RegionalTransitionalCountries.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hoxha, E. (2016). Planned development in Kosovo – Case of Prishtina. Στο H. Tulum (Eds.), *Proceedings of the CPUD '16 International City Planning and Urban Design Conference - DAKAM, 8-9 April*, (σσ. 20-33). Istanbul: Metin Copy Plus. https://www.academia.edu/28527751/Planned_development_in_Prishtina_Kosovo (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hoxha, G. (2012). Legal Protection of Cultural Heritage in Kosova Past, Present and Future. *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 217-237. Διαθέσιμο στο: <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1783/Hoxha.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Hoxha, V. (2012). Urban Development versus Real Estate Management in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 47-49. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Judah, T. (2008). *Kosovo. What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- Ker-Lindsay, J. (2009). *Kosovo: the path to contested statehood in the Balkans*. London: I.B. Tauris.
- Kosovo Agency of Statistics. 2020. <https://ask.rks-gov.net/en/> (πρόσβαση 2/12/2019).
- Kosovo Environmental Programme (KEP). <http://kepweb.org/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Kosovo Foundation for Open Society and British Council. Kosovo Calling. International Conference to Launch Position Papers on Kosovo's Relation with EU and Regional Non-recognising Countries. 2011. <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/Kosovo-Calling-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Kosovo Investment and Enterprise Support Agency (KIESA). <http://kiesa.rks-gov.net/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Law No. 04/L-174 on Spatial Planning. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=8865> (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/1/2020).
- Lekvall, E. & Hajredini, S. (2014). Towards a Cultural Policy in Kosovo. Pristina: Cultural Forum of Kosovo. Διαθέσιμο στο: http://www.forumikulturor.net/repository/docs/Towards_a_cultural_policy.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

- Magocsi, P. (2018). *Historical Atlas of Central Europe: Third Revised and Expanded Edition*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press. Διαθέσιμο στο: www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctv9hvr64 (πρόσβαση 2/2/2020).
- Malcolm, N. (1999). *Kosovo: A Short History*. New York: Harper Perennial.
- Mehmeti, F. (2014). Culture in Kosovo. A Species that Needs to be Saved. Pristina: Cultural Forum of Kosovo. Διαθέσιμο στο: http://www.forumikulturor.net/repository/docs/Culture_in_Kosovo___a_special_that.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Narang, S. & Reutersward, L. (2006). Improved governance and sustainable urban development. Strategic planning holds the key. *European Journal of Spatial Development*. Διαθέσιμο στο: [http://archive.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202017/Debate_Narang\(2006\).pdf](http://archive.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202017/Debate_Narang(2006).pdf) (πρόσβαση 21/1/2020).
- North Atlantic Treaty Organization (NATO). NATO's Role in Kosovo. <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Nushi, L. (2011). Improvements for Kosovo's spatial planning system (Master Thesis). Rochester: Institute of Technology. Διαθέσιμο στο: <https://scholarworks.rit.edu/theses/7014/> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Organization for Security and Co-operation in Europe. OSCE Mission in Kosovo. <https://www.osce.org/mission-in-kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Pallaska, E. (2012). Planned Spatial Development – An Indicator of Collective Awareness – Social Progress. *European Magazine: Urban Development*, 6, 12-15. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Pallaska, E., Navakazi, V. & Meka, B. (2018). New Urban Agenda – How far -by the spatial planning legislation in Kosovo and Albania? *Journal of Science, Humanities and Arts*, 5, 1-8. doi: 10.17160/josha.5.5.435 (πρόσβαση 12/1/2020).
- Pasamitros, N. (2017). Cultural Heritage: Contested Perspectives and Strategies in Kosovo. In I. Armakolas, A. Demjaha, A. Elbasani, S. Schwandner-Sievers, E. Skendaj & N. Tzifakis (ed.), *State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations* (pp. 291-310). Pristina: Kosovo Foundation for Open Society. Διαθέσιμο στο: <http://eprints.bournemouth.ac.uk/29637/1/2017%20State-building%20in%20post-independence%20Kosovo.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Regjepaj, F. (2016). *Urbanization and land management issues in Kosovo - A description of the land management system and identification of consequences in the urban planning*, (Master Thesis). Sweden: Lund University. Διαθέσιμο στο:

<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=8901803&file-OId=8901840> (πρόσβαση 12/1/2020).

Republic of Kosovo. Kosovo Economic Reform Program (Erp) 2017-2019.

http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Draft_Economic_Reform_Programme_2017-2019_.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Culture, Youth & Sport. <https://www.mkrs-ks.org/?page=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Culture, Youth & Sport. National Strategy for Cultural Heritage 2017-2027. https://mkrs-ks.org/repository/docs/eng_strategy_for_heritage.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Economic Development. <https://mzhe-ks.net/en/> (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo. <https://mmph.rks-gov.net/en/> (πρόσβαση 12/1/2020).

Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning. Annual Report State of the Environment in Kosovo. https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_mjedisit_2016_web_format_eng_22817.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning. Kosovo Environmental Protection Agency. <http://www.ammk-rks.net/?page=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo. Spatial Plan of Kosova 2010-2020+. http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Spatial_Plan_of_Kosova_2010-2020.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).

Republic of Kosovo. Ministry of European Integration. <http://mei-ks.net/en/> www.unhabitat-kosovo.org (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Finance. Budget of the Republic of Kosovo 2018. <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/F885C8B3-E1AD-4889-9014-DB8D03B3DAAF.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Local Government Administration. Strategy for Local Economic Development 2019-2023. <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/07/Strategy-for-Local-Economic-Development-2019-2023.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

Republic of Kosovo. Ministry of Trade and Industry. <https://mti.rks-gov.net/page.aspx?id=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).

- Republic of Kosovo. Ministry of Trade and Industry. Profili i Sektorit të Turizmit. <https://kiesa.rks-gov.net/desk/inc/media/86E95F79-EEF6-4B2B-B1CC-A0317678A3AD.pdf> (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Sklias, P. & Roukanas, S. (2007). Development in post-conflict Kosovo. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 2, 267-287. Διαθέσιμο στο: <http://www.asecu.gr/Seeje/issue09/sklias.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Sghevill, F. (1991). *History of the Balkans: From the Earliest Times to the Present Day*. New York: Dorset Press.
- State Portal of the Republic of Kosovo. <https://www.rks-gov.net/EN> (πρόσβαση 2/12/2019).
- Sylqa, D. & Kelmendi, V. (2013). The economic policy trends in Kosovo, challenges and growth. Στο *Proceedings of International Conference Effects of Global Risk in Transition Countries, 30 May 2013* (σσ. 537-544. Peja: European College Dukagjini. Διαθέσιμο στο: http://dukagjinicollege.eu/libri3/537-544_Sylqa_Driton_&Kelmendi_Venera.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- UN-Habitat United Nations Human Settlements Programme. Kosovo Programme. www.un-habitat-kosovo.org (πρόσβαση 12/12/2019).
- United Nations Development Programme. About Kosovo. <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/countryinfo/> (πρόσβαση 2/12/2019).
- United Nations Development Programme. Kosovo. Confidence Building through Cultural Protection in Kosovo. https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/democratic_governance/confidence-building-through-cultural-protection-in-kosovo.html (πρόσβαση 12/12/2019).
- United Nations Development Programme. Kosovo. Environment, climate and disaster resilience. https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/environment_and_energy.html (πρόσβαση 12/12/2019).
- United Nations Mission in Kosovo (UNMIK). <https://unmik.unmissions.org/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- UNMIK Regulation 2003/30 Law on Spatial Planning in Kosovo. http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2003_14_en.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- UNSCR 1244/1999: <https://peacemaker.un.org/kosovo-resolution1244> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Vela, V. (2012). Legislation in Urban Developments in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 49-50. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).

- Vesnic-Alujevic, L. (2012). *European Integration of Western Balkans: From Reconciliation to European Future*. Brussels: Centre for European Studies. Διαθέσιμο στο: <https://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/european-integration-western-balkans.pdf> (πρόσβαση 21/1/2020).
- Vickers, M. (1998). *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. London: Hurst & Co.
- Vöckler, K. (2008). *Prishtina is Everywhere - Turbo Urbanism: the Aftermath of a Crisis*. Amsterdam: Archis.
- Westermann, F. (2018). Clearing up the Fog. How international and local politics influenced spatial planning in Kosovo (1999-2017) (Master Thesis). Leiden: Leiden University Faculty of Humanities. Διαθέσιμο στο: <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/61398/Ferre%20Westermann%20MA%20Thesis.pdf?sequence=1> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Western Balkan Investment Framework. The WBIF in Kosovo. <https://wbif.eu/beneficiaries/kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).
- World Bank. Kosovo. Country Context. <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).
- World Bank. Kosovo Country Environmental Analysis. (CEA) <http://documents.worldbank.org/curated/en/282361468047686579/Kosovo-Country-Environmental-Analysis-CEA> (πρόσβαση 12/12/2019).
- World Bank. Kosovo Country Snapshot. <http://pubdocs.worldbank.org/en/945741571341607027/Kosovo-Snapshot-Oct2019.pdf> (πρόσβαση 2/12/2019).
- World Bank. Projects in Kosovo. https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/projects-summary?countrycode_exact=XK (πρόσβαση 12/12/2019).
- Zejna, I. (2017). Development of Tourism through Effective Policies and Legislations Identification of potential steps of tourism policy and legislation reform. *Public Interest, 10*. Prishtina: Democracy for Development Institute. Διαθέσιμο στο: http://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/07/D4D_PI_10_ENG_WEB.pdf (πρόσβαση 21/1/2020).
- Zhuri, H. (2012). Importance or Neglect of Spatial and Urban Planning in Kosovo. *European Magazine: Urban Development, 6*, 21-22. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΡΙΣΤΙΝΑ

3.1 Η πόλη σήμερα

Γενικά στοιχεία

Η Πρίστινα, είναι η πρωτεύουσα και μεγαλύτερη πόλη του Κοσόβου, αποτελώντας το πολιτικό, διοικητικό, εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο της χώρας. Βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα αυτής, καλύπτοντας μία μεγάλη έκταση, σχεδόν 600 τετραγωνικών χιλιομέτρων, μεταξύ του Κοσσυφοπεδίου στα δυτικά και των συνόρων με τη Σερβία στα ανατολικά. Η πόλη περιβάλλεται από χαμηλούς λόφους, ενώ ένα τμήμα της εκτείνεται στους πρόποδες του όρους Κοπάονικ. Λόγω της γεωμορφολογίας του εδάφους, η διάταξή της είναι αμφιθεατρική, με πεδινά και ορεινά εδάφη. Η πόλη αποτελεί σημαντικό συγκοινωνιακό κόμβο του Κοσόβου, με αεροπορική, σιδηροδρομική και οδική σύνδεση, ενώ οι κοντινές αποστάσεις από τις γειτονικές βαλκανικές πρωτεύουσες και μητροπόλεις, όπως το Βελιγράδι, τα Τίρανα, τα Σκόπια, τη Σόφια και τη Θεσσαλονίκη, διευκολύνουν την ανάπτυξη οικονομικών και εμπορικών συναλλαγών.⁴⁶

Η περιφερειακή ενότητα της Πρίστινας περιλαμβάνει την πόλη της Πρίστινας και 48 οικισμούς, ενώ ακολούθως η πόλη διαιρείται σε επιμέρους διοικητικά τμήματα. Ο πληθυσμός της πόλης ανέρχεται περίπου σε 200.000 κατοίκους και είναι κυρίως αλβανόφωνος. Μετά την πρωτεύουσα της Αλβανίας, τα Τίρανα, η Πρίστινα είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη στον κόσμο με αλβανόφωνο πληθυσμό. Ωστόσο, η πληθυσμιακή της σύνθεση είναι δύσκολο να προσδιοριστεί επακριβώς, ελλείψει αξιόπιστων δημογραφικών δεδομένων, ως απόρροια των έντονων μεταναστευτικών ροών που παρατηρούνται τα τελευταία χρόνια· σε αυτό να προστεθεί και το μεγάλο ποσοστό πληθυσμού της διεθνούς κοινότητας που εγκαταστάθηκε στην πόλη μεταπολεμικά.⁴⁷

Τα φαινόμενα έντονης αστικοποίησης που παρατηρήθηκαν μετά τον πόλεμο διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τη σημερινή εικόνα της πόλης. Η γεωστρατηγική της θέση, σε άμεση γειτνίαση με αντίστοιχα αστικά κέντρα της βαλκανικής, ενισχύεται μέσω ενός οργανωμένου συστήματος μεταφορών και δικτύων. Επιπλέον, η παρουσία των διεθνών οργανισμών δημιουργεί ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον, δημιουργώντας προοπτικές ανάπτυξης και επιχειρηματικότητας για την πόλη.

⁴⁶ Περισσότερα στο: <https://www.osce.org/kosovo/13127?download=true> (πρόσβαση 2/12/2019).

⁴⁷ Για δημογραφικά στοιχεία: <http://ask.rks-gov.net/en/kosovo-agency-of-statistics> (πρόσβαση 2/12/2019).

Οικονομία

Η Πρίστινα αποτελεί το οικονομικό κέντρο του Κοσόβου, συμβάλλοντας στο συνολικό ΑΕΠ της χώρας. Ο πιο σημαντικός τομέας για την οικονομία της πόλης είναι ο τριτογενής, ο οποίος απασχολεί πάνω από το 50% του εργατικού δυναμικού της, ενώ το υπόλοιπο απασχολείται στο δευτερογενή τομέα και ακολουθεί ο πρωτογενής τομέας με ένα πολύ μικρότερο ποσοστό. Όπως προκύπτει και από τα δημογραφικά δεδομένα, οι αστικές οικονομικές δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από ένα συντριπτικό μερίδιο μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι περισσότερες από τις οποίες αποτελούν μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις με ελάχιστο κεφάλαιο και χωρίς κάποια συγκεκριμένη εξειδίκευση προϊόντων ή υπηρεσιών. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πλειοψηφία των καταγεγραμμένων επιχειρήσεων που ασχολούνται με το εμπόριο και τις υπηρεσίες, εντοπίζονται κυρίως στο κέντρο της πόλης, όπως και σε παρακείμενες περιοχές και βασικούς οδικούς άξονες. Συνήθως πρόκειται για ισόγεια καταστήματα και χώρους γραφείων, ενώ υπάρχουν και αγορές μικρής κλίμακας που συνδυάζουν και δραστηριότητες εστίασης και αναψυχής.⁴⁸

Παράλληλα, στον περιαστικό και εξωαστικό χώρο άρχισαν να εμφανίζονται, μεταπολεμικά, μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις τριτογενούς τομέα, ως απόρροια της αστικής διάχυσης. Συγκεκριμένα, αλυσίδες υπεραγορών, εμπορικά κέντρα, πολυκαταστήματα λιανικής, κτίρια γραφείων πολυεθνικών εταιρειών έχουν μεταβάλλει το οικονομικό τοπίο της πόλης, απειλώντας, όμως, τη βιωσιμότητα των μικρομεσαίων· ωστόσο, ο τομέας των κατασκευών, της ξυλείας και της αγροτικής βιομηχανίας φαίνεται να κερδίζει έδαφος τελευταία.⁴⁹

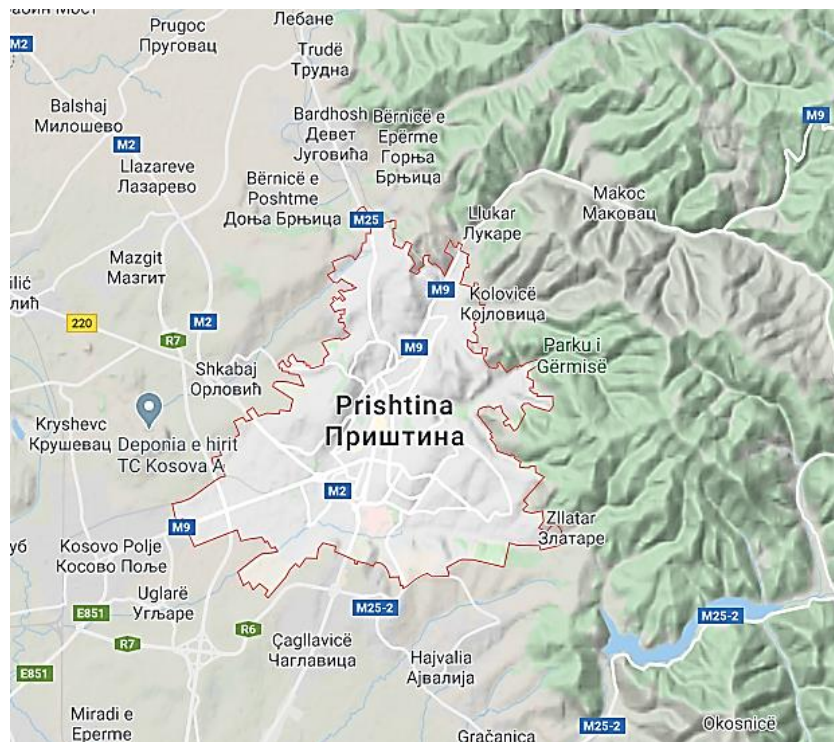
Από την άλλη, η αβεβαιότητα και η στασιμότητα που χαρακτηρίζει τη γενικότερη κατάσταση της χώρας μπορεί να θεωρηθεί ως μία σοβαρή απειλή ως προς την υλοποίηση μακροπρόθεσμων στόχων ανάπτυξης.

⁴⁸ Περισσότερα στο: <https://mzhe-ks.net/en/strategic-sectors#.XblGBegzbIU> (accessed August 12, 2019).

⁴⁹ Σχετικά με την τοπική ανάπτυξη: <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/07/Strategy-for-Local-Economic-Development-2019-2023.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

Χάρτης 3.1. Η θέση της Πρίστινας στο Κόσοβο
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 3.2. Εδαφολογική-χαρτογραφική απεικόνιση της Πρίστινας
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Παρά το γεγονός ότι το οικονομικό μοντέλο της χώρας παρουσιάζει μία σταθερότητα, μακροπρόθεσμα κρίνεται μη βιώσιμο, λόγω ανεπαρκούς εγχώριας παραγωγής και έλλειψης οικονομικού ανταγωνισμού. Επιπρόσθετα, η απουσία εργατικού δυναμικού και εξειδικευμένου προσωπικού αποτελεί, μεταξύ άλλων, σοβαρό λόγο οικονομικής στασιμότητας, ενώ οι υπάρχουσες οικονομικές συνθήκες δεν ευνοούν την ανάπτυξη επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας (Sylqa & Kelmendi, 2013).

Προς την κατεύθυνση της οικονομικής αναμόρφωσης και της δημιουργίας ενός βιώσιμου οικονομικού μοντέλου ο δήμος της Πρίστινας έχει ορίσει μία σειρά από στόχους, όπως: η ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων μέσω της τεχνολογίας της εξειδίκευσης· η παροχή τεχνικής βοήθειας και συμβουλευτικών υπηρεσιών για την ανάπτυξη νεοφυών επιχειρήσεων· η διαφοροποίηση της οικονομίας εκτός από το εμπόριο και τις υπηρεσίες· η ενίσχυση του παραγωγικού τομέα, μέσω της αναζωογόνησης του κατασκευαστικού τομέα, της ξυλείας και της αγροτικής βιομηχανίας· η προώθηση των τοπικών χαρακτηριστικών και συνεργειών οικονομικής ενίσχυσης κ.α.⁵⁰

Φυσικό περιβάλλον

Τα ζητήματα προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος στην Πρίστινα είναι μείζονος σημασίας για την πόλη και ιδιαίτερα η ποιότητα του αέρα, καθώς τα επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης είναι από τα υψηλότερα μεταξύ και άλλων αστικών κέντρων των Δυτικών Βαλκανίων. Οι σταθμοί ηλεκτροπαραγωγής ‘Κόσοβο Α’ και ‘Κόσοβο Β’ βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από την πρωτεύουσα, ενώ η γεωμορφολογία της περιοχής δε διευκολύνει το φυσικό αερισμό και κλιματισμό της πόλης· μεγάλο ποσοστό του αστικού πληθυσμού αντιμετωπίζει αναπνευστικά προβλήματα. Η περιβαλλοντική κατάσταση επιδεινώνεται λόγω της εκπομπής διοξειδίου του άνθρακα από τις καύσεις ευτελών υλικών και τις εξατμίσεις αυτοκινήτων και ως αποτέλεσμα της πυκνής δόμησης. Επιπλέον, η Πρίστινα αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα λειψυδρίας λόγω μείωσης των αποθεμάτων νερού και περιορισμένων βροχοπτώσεων και χιονοπτώσεων στην περιοχή (Bajçinonci, 2017).⁵¹

Ο δήμος της πόλης, ακολουθώντας τις οδηγίες του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Χωροταξίας,⁵² σε συνεργασία και με τους τοπικούς φορείς και διευθύνσεις, προσπαθεί να

⁵⁰ Αναφορικά: <https://mzhe-ks.net/en/> (πρόσβαση 12/12/2019).

⁵¹ Σχετικά: <http://documents.worldbank.org/curated/en/282361468047686579/Kosovo-Country-Environmental-Analysis-CEA> (πρόσβαση 12/12/2019).

⁵² Αναφορικά με το ΚΕΡΑ: <https://www.ammk-rks.net/?page=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).

ευαισθητοποιήσει την κοινή γνώμη, μέσω στοχευμένων δράσεων όπως: προώθηση της βιώσιμης αστικής κινητικότητας, μέσω αναβάθμισης των δημόσιων συγκοινωνιών· έλεγχο και καταγραφή των αερίων μαζών, μέσω κατάλληλων εργαλείων και προγραμμάτων τεχνολογίας· προστασία των χώρων πρασίνου, μέσω προγραμμάτων πράσινης ανάπλασης· προστασία των υδάτινων πόρων, μέσω ορθής εξοικονόμησης και διαχείρισης.

Όπως αναφέρεται και στις σχετικές εκθέσεις, προκειμένου η Πρίστινα να γίνει μία πράσινη πόλη απαιτείται η ανασύνταξη των σχεδιαστικών πολιτικών, ώστε να συμπεριλάβουν δράσεις για: τη διατήρηση και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος· τη βιώσιμη αστική κινητικότητα· τον περιορισμό της ατμοσφαιρικής ρύπανσης· την εξοικονόμηση ενέργειας και την ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων· τη διαχείριση των στερεών και υγρών αποβλήτων και τον ορθό σχεδιασμό με σεβασμό στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της πόλης και της ευρύτερης περιοχής.

Όπως προέκυψε και από την επιτόπια έρευνα, οι κάτοικοι της πόλης θεωρούν το φυσικό περιβάλλον της Πρίστινας αρκετά μολυσμένο, σε σύγκριση και με άλλα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Ιδιαίτερα τα επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης, εξαιτίας της γειτνίασης με τους σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής, κρίνονται ανησυχητικά δυσχεραίνοντας την καθημερινότητα στην πόλη. Αρνητική είναι και η στάση των περισσότερων απέναντι στις τοπικές αρχές ως προς τη διαχείριση του προβλήματος αυτού, όπως και άλλων ζητημάτων προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, ενώ ορισμένοι διατηρούν παθητική στάση. Από την άλλη, γίνονται προσπάθειες κοινωνικής ευαισθητοποίησης, μέσω πλατφόρμας διαλόγου και συμμετοχής σε προγράμματα και δράσεις περιβαλλοντικής προστασίας και, ιδίως, βελτίωσης της ποιότητας του αέρα.

Πολιτισμός - Τουρισμός

Όσον αφορά το πολιτιστικό απόθεμα της πόλης, η Πρίστινα διαθέτει έναν αξιόλογο αριθμό μνημείων και αρχαιολογικών χώρων. Στην περιοχή της εντοπίζονται τα ίχνη ενός οικισμού της αρχαιότητας, της Ουλπιάνα, ο οποίος ιδρύθηκε από τη φυλή των Ιλλυριών και αναπτύχθηκε αργότερα κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, ως επαρχία της Δαρδανίας. Σε κοντινή απόσταση βρίσκεται και το Μοναστήρι της Γκρατσάνιτσα που ανήκει στον κατάλογο των Μνημείων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Εντός του ιστού της πόλης απαντώνται οθωμανικά τεμένη, τα οποία χρονολογούνται από το 14ο-15ο αιώνα· ωστόσο, λίγα από αυτά κατάφεραν να διασωθούν. Ειδικότερα, κατά τη σοσιαλιστική περίοδο, μεγάλο μέρος του ιστορικού κέντρου, στο σημείο που υπήρχε η παλαιά οθωμανική αγορά, κατεδαφίστηκε και

γειτονιές ολόκληρες αφανίστηκαν, ως συνέπεια του προγράμματος σοσιαλιστικού σχεδιασμού εκείνης της εποχής. Επιπρόσθετα, μία σειρά από κτίρια σοσιαλιστικής αρχιτεκτονικής συνθέτουν το πολιτιστικό τοπίο της πόλης, όπως η Εθνική Βιβλιοθήκη (Biblioteka Kombëtare e Kosovës/National Library of Kosovo) και το Κέντρο Νεότητας και Αθλητισμού (Pallati i Rinise dhe Sporteve/Palace of Youth and Sports), τα οποία αποτελούν χαρακτηριστικά τοπόσημα.⁵³

Το πλαίσιο προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε τοπικό επίπεδο εναρμονίζεται με τις κατευθύνσεις του εθνικού στρατηγικού σχεδίου, θέτοντας τις εξής προτεραιότητες: ορθή καταγραφή και αξιολόγηση των μνημείων· αναπροσαρμογή των εργαλείων προστασίας και συντήρησης· ανασχεδιασμό του περιβάλλοντος χώρου των μνημείων· επαναξιολόγηση του αρχιτεκτονικού αποθέματος της πόλης· ενίσχυση του ιστορικού χαρακτήρα της πόλης· σύνταξη σχεδίου αποκατάστασης του ιστορικού κέντρου και των περιοχών ενδιαφέροντος. Η ανάγκη σχεδιασμού ενός κατάλληλου συστήματος προστασίας και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί και κοινωνικοοικονομικό κριτήριο, στο πλαίσιο ενίσχυσης της τοπικής οικονομίας, μέσω προγραμμάτων και δράσεων πολιτιστικού χαρακτήρα.⁵⁴

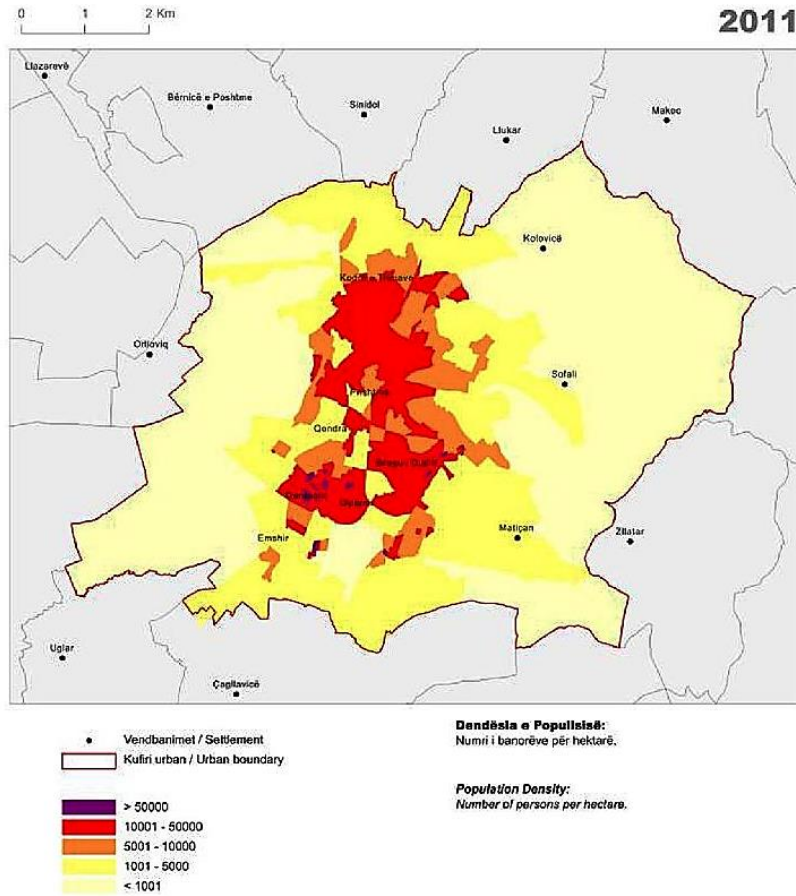
Σχετικά με την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα, ο δήμος της Πρίστινας με βάση τη στρατηγική που έχει διαμορφώσει επιχειρεί:⁵⁵ να αυξήσει τον αριθμό των εγχώριων αλλά και διεθνών επισκεπτών εστιάζοντας στις δράσεις πολιτισμού και στις υπηρεσίες ψυχαγωγίας· να διαμορφώσει κατάλληλες υποδομές επενδύοντας σε ανθρώπινο δυναμικό και σε τουριστικές υπηρεσίες· να αναπτύξει το κομμάτι του πολιτιστικού τουρισμού.

Στην ίδια κατεύθυνση οδηγήθηκαν και τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας, σύμφωνα με τα οποία η ανάγκη καταγραφής του ιστορικού και πολιτιστικού αποθέματος της πόλης είναι επιτακτική, προκειμένου για τη σύνταξη ενός κατάλληλου πλαισίου προστασίας και διαχείρισης. Εξίσου σημαντική θεωρείται και η οργάνωση πολιτιστικών συλλόγων και φορέων με στόχο τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής και άυλης, μετά και τις καταστροφικές συνέπειες του πολέμου· ωστόσο, αναγνωρίζεται το γεγονός ότι γίνονται προσπάθειες σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

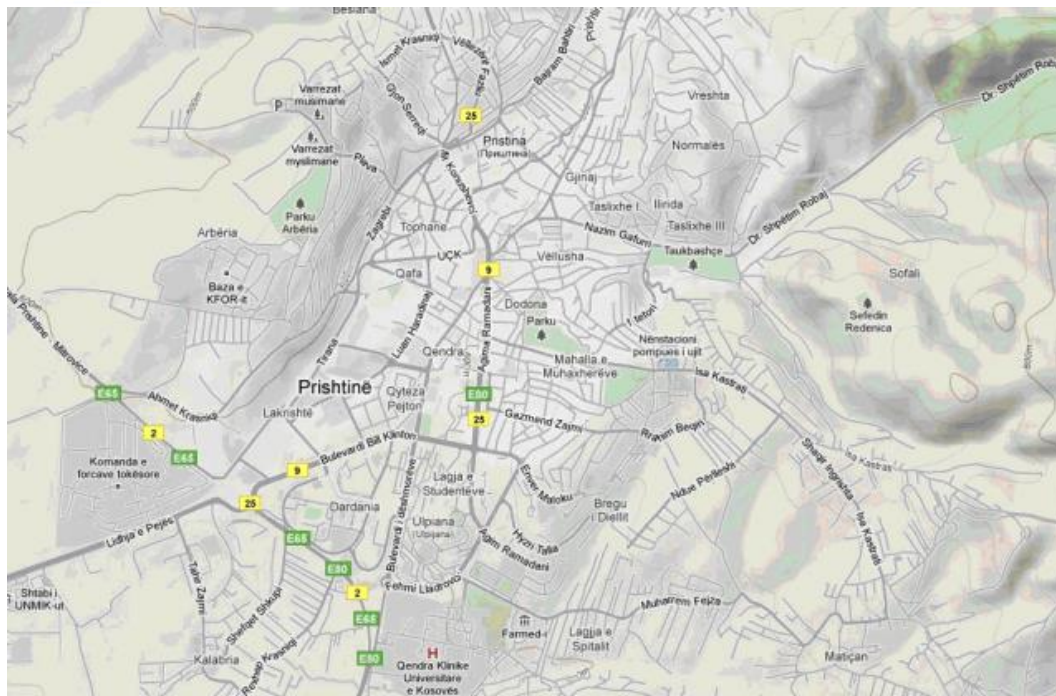
⁵³ Σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά της πόλης: <https://prishtinaonline.com/en/drejtore/culture> (πρόσβαση 12/12/2019).

⁵⁴ Βλέπε επίσης: https://mkrs.ks.org/repository/docs/eng_strategy_for_heritage.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

⁵⁵ Περισσότερα: https://www.prishtinaonline.com/uploads/strategjia_e_turizmit_dkr_komuna_e_prishtines.pdf (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).

Χάρτης 3.3.
 Πληθυσμιακή
 πυκνότητα
 (πηγή: Statistical
 Office of Kosovo, 2020)

Χάρτης 3.4. Χάρτης πόλης
 (πηγή: Municipality of Prishtina,
 Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).

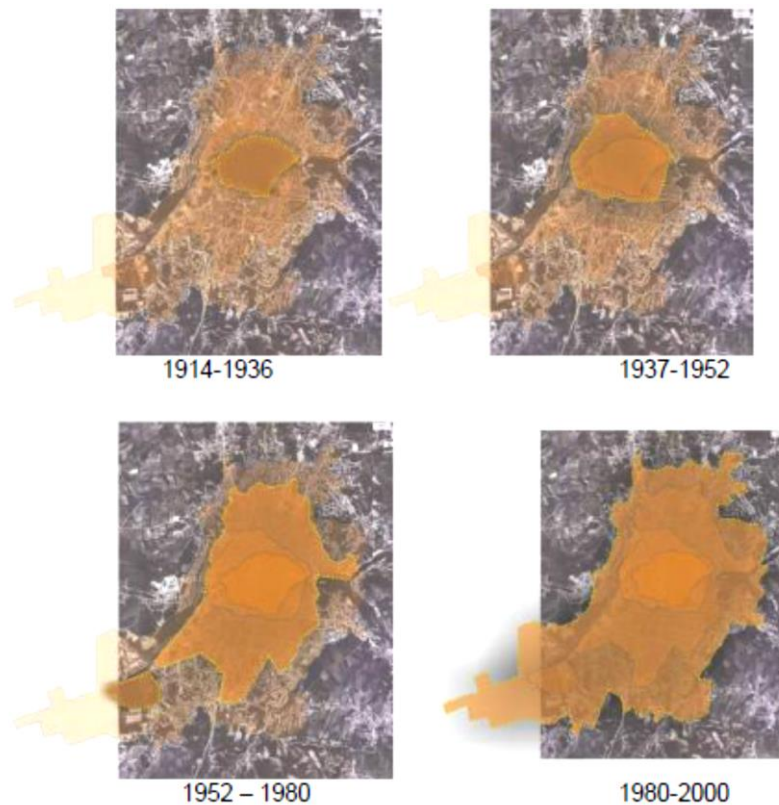
3.2 Χωρο-χρονικοί μετασχηματισμοί

Η περιοχή της Πρίστινας κατοικήθηκε ήδη από την περίοδο της αρχαιότητας από τη φυλή των Ιλλυρίων, ως μέρος του Βασιλείου των Δαρδανών. Αργότερα, ιδρύθηκε η ρωμαϊκή πόλη Ουλιάνα, ίχνη της οποίας βρέθηκαν σε κοντινή απόσταση από τη σημερινή πόλη της Πρίστινας. Κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας η πόλη αναπτύχθηκε σε σημαντικό πολιτικό, διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο, ενώ μετά και το σεισμό του 518 μ.Χ. ανοικοδομήθηκε από τον Αυτοκράτορα Ιουστινιανό, ο οποίος την ονόμασε Ιουστινιανή Σεκούντα· με την άφιξη όμως των σλαβικών φυλών, τον 6ο αιώνα, η πόλη εγκαταλείπεται και πάλι. Η ονομασία ‘Πρίστινα’ αναφέρεται για πρώτη φορά, πολύ αργότερα, τον 11ο αιώνα, την περίοδο όπου οι περισσότεροι οικισμοί εντοπίζονται περιμετρικά της περιοχής της Γκρατσάνιτσα, ενώ η τοποθεσία της στο σταυροδρόμι σημαντικών οδικών αξόνων την καθιστούν σημαντικό εμπορικό και διαμετακομιστικό κέντρο της εποχής (Berisha, 2012· Elsie, 2004).

Μετά τον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου, το 1389, η Πρίστινα περιήλθε στην κυριαρχία των Οθωμανών, αποκτώντας σημαντικές διοικητικές λειτουργίες ως έδρα σαντζακίου. Κατά τον 14ο και 15ο αιώνα η πόλη αναπτύχθηκε σε μεταλλευτικό και εμπορικό κέντρο του βιλαετίου του Κοσόβου. Είναι γεγονός ότι μεγάλο τμήμα του οθωμανικού οικιστικού και πολιτιστικού αποθέματος, όπως τζαμιά, πύργοι ρολογιών και κατοικίες, εντοπίζεται έως και σήμερα στην παλαιά πόλη. Επιπλέον, η χαρακτηριστική δομή της οθωμανικής γειτονιάς (μαχαλάς), αποτελούμενη από θύλακες μικρής κλίμακας, με στενούς δρόμους και αδιέξοδα, παρατηρείται σε διάσπαρτα σημεία του σημερινού αστικού ιστού, με τη διαφορά ότι οι περισσότερες από τις παλαιές κατοικίες έχουν αντικατασταθεί από νέου τύπου κατασκευές (Gjinolli, 2012· Regjeraj, 2016).

Κατά τον Αυστροτουρκικό Πόλεμο, στα τέλη του 17ου αιώνα, ο πληθυσμός της πόλης, υπό την καθοδήγηση του Καθολικού Αλβανού ιερέα Πιέτρ Μπογδάνι, τάχθηκε υπέρ των Αυστριακών, ωστόσο μετά την ήττα τους, η Πρίστινα αφέθηκε στο έλεος των Οθωμανικών και των Ταταρικών στρατευμάτων· μετά και από μία σειρά πυρκαγιών, η πόλη καταστράφηκε σχεδόν ολοσχερώς. Η κατάσταση άρχισε να αλλάζει αργότερα, προς τα τέλη του 19ου αιώνα, οπότε ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε σημαντικά και η έδρα του Βιλαετίου του Πρίζρεν μεταφέρθηκε στην Πρίστινα. Σύντομα, όμως, η Πρίστινα κατελήφθη από τις σερβικές δυνάμεις, οι οποίες προχώρησαν σε μαζικούς διωγμούς και ολικές καταστροφές. Πολύ αργότερα, προς τα μέσα του 20ού αιώνα, η Πρίστινα κατέστη πρωτεύουσα της αυτόνομης επαρχίας του Κοσόβου, μετρώντας εκείνη την περίοδο σχεδόν 20.000 κατοίκους. Η παλαιά εικόνα της Πρίστινας, ως διοικητικό και εμπορικό κέντρο, διατηρήθηκε μέχρι και τα

μέσα του περασμένου αιώνα. Η μετέπειτα ανάπτυξη της, όμως, σύμφωνα με τα σοσιαλιστικά γιουγκοσλαβικά πρότυπα, άλλαξε τελείως την εικόνα της. Οι μαζικές επενδύσεις σε κρατικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα, η κατασκευή συγκροτημάτων πολυκατοικιών και η έντονη εκβιομηχάνιση είναι χαρακτηριστικά εκείνης της περιόδου (Allcock, 2001).⁵⁶

Χάρτες 3.5. Ιστορικο-χωρική εξέλιξη της περιοχής
(πηγή: Municipality of Prishtina,
Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).

Μετά και το 1945, υπό το κομμουνιστικό καθεστώς της πρώην Γιουγκοσλαβίας, μία νέα πόλη κτίστηκε ουσιαστικά πάνω στην παλαιά. Ο σχεδιασμός εκείνης της περιόδου χρησιμοποιούταν από την κεντρική εξουσία ως ένα εργαλείο άσκησης ελέγχου. Ωστόσο, το κίνημα ‘Καταστρέψτε το Παλαιό, Οικοδομήστε το Νέο’ είχε ως αποτέλεσμα η πόλη να χάσει σημαντικό μέρος της οθωμανικής της κληρονομιάς, με την καταστροφή του παζαριού και μεγάλου τμήματος του ιστορικού κέντρου, συμπεριλαμβανομένων τζαμιών, καθολικών εκκλησιών και οθωμανικών κατοικιών. Η εμφάνιση συμπαγών όγκων πολυκατοικιών και εμβληματικών κτιρίων αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της αστικοποίησης εκείνης της περιόδου (Jerliu & Navakazi, 2018).

⁵⁶ Βλέπε επίσης: https://www.esiweb.org/pdf/esi_future_of_pristina%20booklet.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

Η πόλη αναπτύχθηκε ραγδαία αλλά, όπως και στις περισσότερες περιπτώσεις πρώην σοσιαλιστικών κέντρων, η πληθυσμιακή, κοινωνικοοικονομική και χωρική της δομή άλλαξαν ριζικά (Hirt & Stanilov, 2009).

Ωστόσο, αυτή η περίοδος ταχείας ανάπτυξης ανακόπτεται αργότερα από την κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας, την ίδια περίοδο σχεδόν με την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος σε παγκόσμιο επίπεδο, οπότε και η πόλη, και κατ' επέκταση η χώρα, εισέρχονται σε μία περίοδο κοινωνικοοικονομικών μετασχηματισμών. Μεταξύ άλλων, η ανάκληση της αυτονομίας του Κοσόβου, η έξαρση του σερβικού εθνικισμού και οι διώξεις κατά του αλβανόφωνου πληθυσμού οδηγούν σε εντάσεις και εξεγέρσεις, οι οποίες κορυφώνονται το 1999, με το ξέσπασμα του πολέμου. Οι συνέπειες αυτού υπήρξαν ιδιαίτερα καταστρεπτικές για τους αγροτικούς οικισμούς της χώρας, με αποτέλεσμα να υπάρξουν έντονες πληθυσμιακές μετακινήσεις προς τα αστικά κέντρα και κυρίως προς την πρωτεύουσα. Κατ' αρχάς, η εγκατάλειψη των αγροτικών οικισμών προκάλεσε αισθητή μείωση της αγροτικής παραγωγής και εν γένει της εγχώριας παραγωγής. Η υπερσυγκέντρωση δραστηριοτήτων τριτογενούς τομέα, κυρίως στην πρωτεύουσα, επέφερε αλλαγές στις χρήσεις γης, ξεκινώντας από το κέντρο και εκτεινόμενη στον περιαστικό και εξωαστικό χώρο (Beqaj, 2016· Norman, 2014).

Παρά το γεγονός ότι ξεκίνησαν άμεσα εργασίες ανοικοδόμησης και αποκατάστασης της πόλης, αυτές έγιναν τμηματικά, χωρίς κάποιο σχέδιο. Ως συνέπεια, εμφανίστηκαν αρκετοί αυθαίρετοι οικισμοί, κυρίως στον περιαστικό χώρο της πόλης, οι οποίοι δεν παρείχαν τις βασικές υποδομές, προκαλώντας αισθητή υποβάθμιση του αστικού τοπίου. Η αστική διάχυση, ως απόρροια της ανεξέλεγκτης δόμησης, αλλοίωσε τη δομή της πόλης, με την προσθήκη νέων τύπων κατασκευών και χρήσεων γης. Η κατεδάφιση της παλαιάς πόλης, κατά τη σοσιαλιστική περίοδο και οι μετέπειτα καταστροφές του πολέμου, είχαν ως αποτέλεσμα να χαθεί μεγάλο τμήμα του ιστορικού κτιριακού αποθέματος, το οποίο αντικαταστάθηκε από κατασκευές διαφορετικής κλίμακας ακολουθώντας το κίνημα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, κυρίαρχο εκείνης της περιόδου. Η ανάπτυξη του κέντρου, ωστόσο, όλα αυτά τα χρόνια συνεχίστηκε χωρίς κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο, οδηγώντας στη σημερινή άναρχη μορφή (Gollopeni & Kurtishaj, 2014).

Επιπλέον, ως πρωτεύουσα της νεοσύστατης Δημοκρατίας του Κοσόβου και έδρα της Αποστολής Προσωρινής Διοίκησης των Ηνωμένων Εθνών στο Κόσοβο, η πόλη μεταπολεμικά συγκέντρωσε μεγάλο αριθμό διεθνών οργανισμών και φορέων, οι εισροές των οποίων, σε συνδυασμό με τα κονδύλια ανασυγκρότησης και τα εμβάσματα της διασποράς, ευνόησαν τον οικονομικό της τομέα. Οι υπηρεσίες τριτογενούς τομέα, με έμφαση στην εστίαση και το

λιανεμπόριο, αυξήθηκαν κατακόρυφα προκειμένου η πόλη να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις της διεθνούς κοινότητας (Jakupi & Nushi, 2017).

Παράλληλα, δημιουργήθηκαν νέοι οικιστικοί θύλακες, οι οποίοι εκτείνονται πλέον και εκτός κέντρου, σε μια προσπάθεια κάλυψης των αυξημένων αναγκών για στέγαση και εργασία· ενδεικτικά αναφέρονται οι περιοχές νότια του κέντρου, Ουλπιάνια (Ulriana) και Δαρδάνια (Dardania) (Jashari-Kajtazi & Jakupi, 2017).

Από την άλλη, αυτού του είδους η ανάπτυξη υπήρξε απότομη και βραχύβια, με σοβαρές επιπτώσεις στην κοινωνικοοικονομική και χωρική σύσταση της πόλης. Σχεδόν μία δεκαετία μετά και τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου, το 2008, η πόλη παραμένει σε μία μεταβατική φάση, προσπαθώντας να βρει την ταυτότητά της. Στις επόμενες δεκαετίες, η Πρίστινα εξελίχθηκε σε ένα σύγχρονο αστικό κέντρο για τα δεδομένα του 20ού αιώνα, με την κατασκευή νέων οικιστικών συγκροτημάτων και την ανάπτυξη υπηρεσιών τριτογενούς τομέα (Gollopeni, 2016· Mejzini, 2015).

Παλαιά πόλη και σημερινό αστικό κέντρο

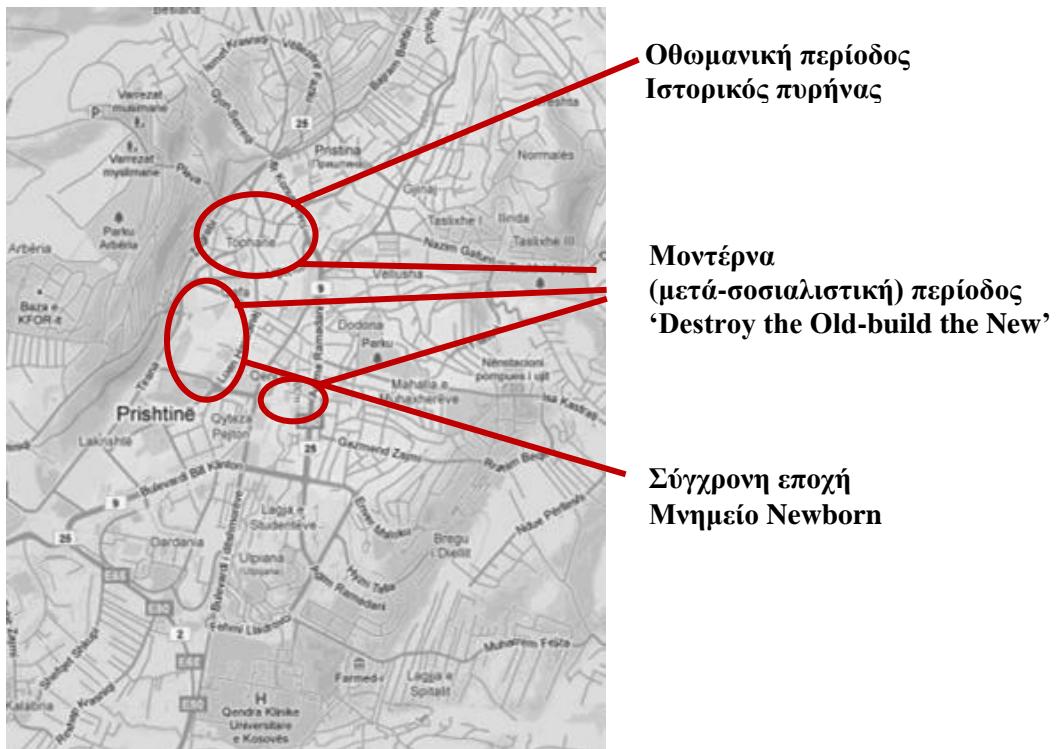
Καταφέροντας να απορροφήσει μεγάλο μέρος αναπτυξιακών κεφαλαίων, ως πρωτεύουσα και έδρα της κυβέρνησης, η Πρίστινα αναπτύχθηκε σε σημαντικό διοικητικό, βιομηχανικό και εκπαιδευτικό κέντρο, συγκεντρώνοντας μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού της χώρας. Η εικόνα του κέντρου άλλαξε δραματικά κατόπιν επεμβάσεων κατά τη διάρκεια της σοσιαλιστικής περιόδου· οι παλαιοί εμπορικοί δρόμοι, το παζάρι και πλήθος άλλων σημαντικών μνημείων και κτιρίων από την οθωμανική, και όχι μόνο περίοδο, εξαφανίστηκαν ή κατεδαφίστηκαν, δίνοντας τη θέση τους σε ένα νέο κέντρο, μοντέρνας δομής και αρχιτεκτονικής.

Χαρακτηριστικά δείγματα της αρχιτεκτονικής εκείνης της περιόδου αποτελούν η Εθνική Βιβλιοθήκη (Biblioteka Kombëtare e Kosovës/National Library of Kosovo), το Πανεπιστήμιο της Πρίστινας (Universiteti i Prishtinës/University of Pristina), το Κέντρο Νεότητας και Άθλησης (Pallati i Rinise dhe Sporteve/Palace of Youth and Sports), ο Πύργος 'Rilindja' (Rilindja Tower), το ξενοδοχείο 'Grand Pristina,' (Grand Hotel Pristina), και το Μνημείο Ενότητας και Αδελφότητας (Permendorja Vllaznim-Bashkim/Monument of Unity and Brotherhood).

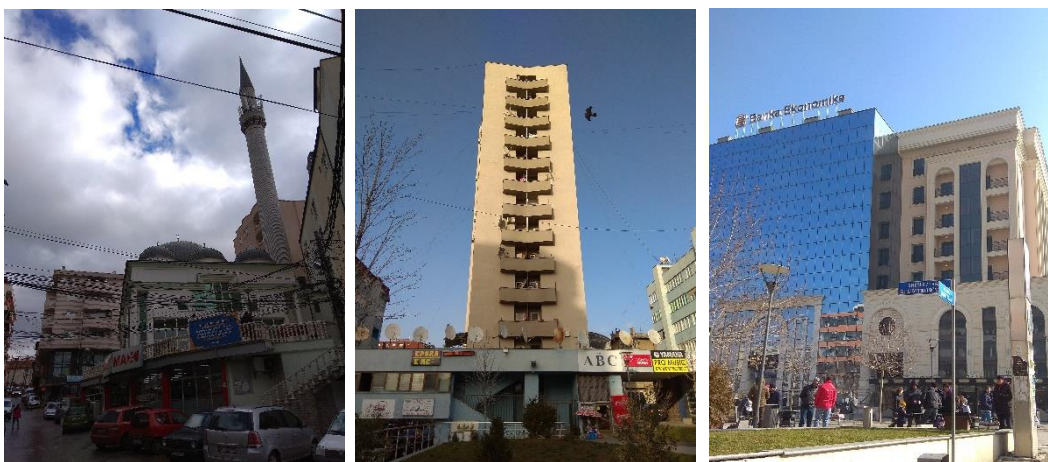
Η σημερινή χωρική κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων ακολουθεί το εξής μοτίβο: εμπόριο, υπηρεσίες εστίασης και αναψυχής συγκεντρώνονται κυρίως στο κέντρο της πόλης και γύρω από μεγάλες οδικές αρτηρίες (Agim Ramadani, UÇK Street). Στην ευρύτερη ακτίνα του κέντρου και των παρακείμενων περιοχών (Dardani, Ulriana, Lakrishte,

Arberia, Dodona) σημειώνονται αντίστοιχα δραστηριότητες τριτογενούς τομέα, όπως δημόσιες υπηρεσίες, διοικητικοί φορείς, πρεσβείες και διεθνή σωματεία, τράπεζες, εστιατόρια, ξενοδοχεία, γραφεία, εκπαιδευτικοί και πολιτιστικοί χώροι και χώροι άθλησης (Oda Theater, University of Pristina, Sports Center Complex).

Ιδιαίτερα, στο κέντρο και στο τμήμα της παλαιάς πόλης υπάρχει αξιόλογος πλούτος κτιριακού αποθέματος. Παρόλο που η αποκατάσταση πολλών από αυτά έγινε στο πλαίσιο διατήρησης της πρότερης μορφής τους, ωστόσο, το μέγεθος και ο όγκος των νέων προσθηκών πολλές φορές παρεκκλίνει των βασικών λειτουργιών, όπως ο φυσικός αερισμός και φωτισμός. Σήμερα, μόνο ορισμένα έχουν καταφέρει να επιβιώσουν χωρίς ιδιαίτερες φθορές και αλλαγές στην αρχική τους δομή. Όσον αφορά τον περιαστικό χώρο, αυτός αποτελεί τόπο συγκέντρωσης μεγάλων εμπορικών κέντρων, εκπαιδευτικών χωριών και πολυκαταστημάτων, αποθηκών και χώρων πρώην βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Εκτός κέντρου, παρατηρείται αντίστοιχη συγκέντρωση λειτουργιών σε μικρότερες περιοχές, οι οποίες όμως στερούνται βασικών υποδομών.

Χάρτης 3.6. Εντοπισμός διαφορετικών ιστορικών περιόδων στο σημερινό αστικό ιστό (πηγή: Municipality of Pristina, ίδια επεξεργασία, 2020).

Εικόνα 3.1. Ενδεικτική αρχιτεκτονική (οθωμανικής, σοσιαλιστικής και σύγχρονης εποχής) (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2018).

3.3 Σχεδιασμός σε μετάβαση

Η Πρίστινα, μεταπολεμικά, βρέθηκε αντιμέτωπη με πληθώρα προβλημάτων, πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και χωρικής φύσεως. Ιδιαίτερα, οι αυξημένες ανάγκες σε στέγαση, ως απόρροια της απότομης πληθυσμιακής συγκέντρωσης, προξένησαν μία σειρά από ζητήματα χωρικής και κοινωνικής φύσεως, τα οποία παραμένουν άλυτα. Αναφορικά, η αυθαίρετη δόμηση, η αστική διάχυση σε περιοχές πρασίνου και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος και η έλλειψη υποδομών στους νεοσύστατους οικισμούς αποτελούν ορισμένα από τα κυριότερα (Gollopenni, 2016· Pallaska, 2012).⁵⁷

Προκειμένου για την αντιμετώπιση των χωρικών προκλήσεων και την αξιοποίηση αναπτυξιακών ευκαιριών, οι τρέχουσες στρατηγικές για το δήμο της Πρίστινας εστιάζουν περισσότερο σε ένα αποκεντρωμένο, συμμετοχικό και βιώσιμο σύστημα σχεδιασμού (Hoxha, 2012· Nushi, 2011).

Συγκεκριμένα, τα έγγραφα και τα εργαλεία σχεδιασμού για την πόλη, όπως ορίζονται από το ισχύον θεσμικό πλαίσιο χωρικού σχεδιασμού και ανάπτυξης (No. 04/L-174 2013),⁵⁸ είναι το Σχέδιο Δημοτικής Ανάπτυξης (Plani Zhvillimor Komunal i Prishtinës 2012-2022/Municipal Development Plan of Prishtina 2012-2022)⁵⁹ και το Σχέδιο Αστικής Ανάπτυξης (Plani Zhvillimor Urban - Prishtina 2012-2022/Urban Development Plan - Prishtina 2012-2022),⁶⁰ με χρονικό ορίζοντα το 2022 και τα δύο. Το περιεχόμενο του πρώτου καθορίζει τους μακροπρόθεσμους στόχους της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης για την επικράτεια του δήμου, ενώ το πλαίσιο του δευτέρου παρέχει τις κατευθύνσεις για την υλοποίηση αυτών· πρόκειται στην ουσία για το γενικό πολεοδομικό σχέδιο της πόλης, οι κατευθύνσεις του οποίου απορρέουν από το υπερκείμενο. Αναλυτικά:

-οι άξονες του αναπτυξιακού σχεδίου του δήμου εστιάζουν στην ενίσχυση του αστικού χαρακτήρα της πρωτεύουσας· στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων· στην ανάπτυξη ενός πολυκεντρικού αστικού δικτύου· στην επένδυση σε ένα βιώσιμο σύστημα αστικής κινητικότητας· στην προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περι-

⁵⁷ Βλέπε επίσης: https://www.academia.edu/23220607/PRISTINA_IN-BETWEEN_SPONTANEITY_AND_PLANNING_OF_THE_CONTEMPORARY_CITY_AUTHOR_ARINIT_BYTY%C3%87I_ARCHITECT_PRISTINA_REPUBLIC_OF_KOSOVO (πρόσβαση 12/12/2019).

⁵⁸ Αναφορικά: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=8865> (πρόσβαση 12/1/2020).

⁵⁹ Αναφορικά: [https://prishtinaonline.com/uploads/prishtina_pzhk_2012-2022_shqip%20\(1\).pdf](https://prishtinaonline.com/uploads/prishtina_pzhk_2012-2022_shqip%20(1).pdf) (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).

⁶⁰ Σχετικά: https://kk.rks-gov.net/prishtine/wp-content/uploads/sites/45/2018/02/PZHU-_Prishtina.pdf (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).

βάλλοντος· στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, της εξωστρέφειας και του ανταγωνισμού, ως βασικοί παράγοντες για τη δημιουργία ενός στρατηγικού σεναρίου ανάπτυξης για την πόλη.

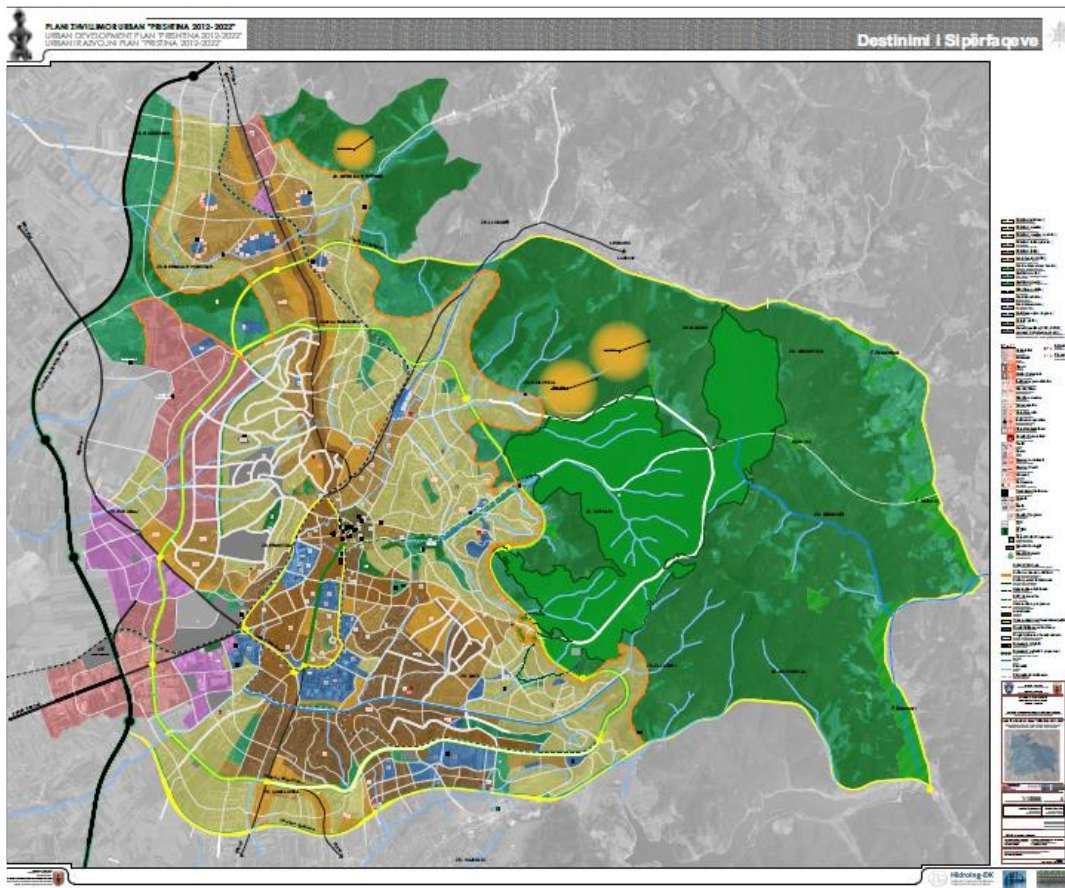
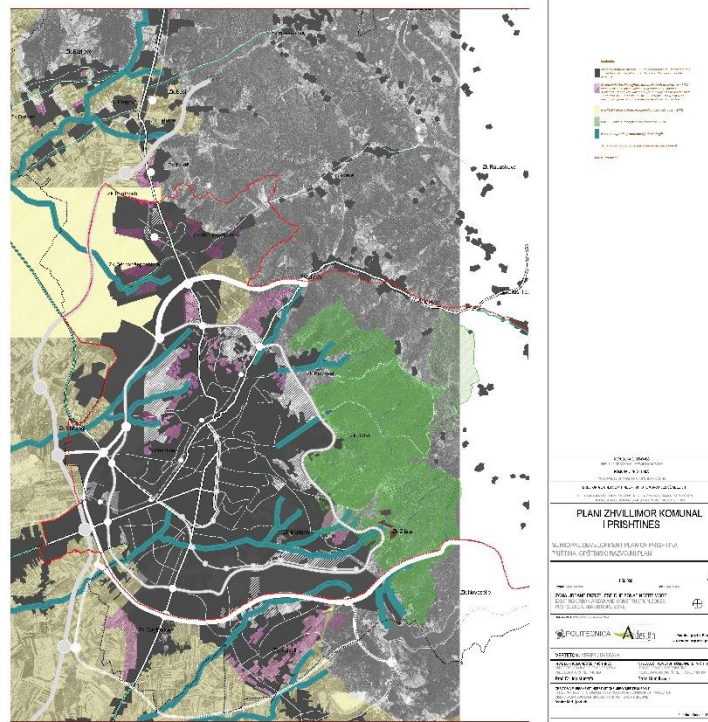
-οι κατευθύνσεις του γενικού πολεοδομικού σχεδίου αφορούν τη δημιουργία ενός ελκυστικού και ανταγωνιστικού περιβάλλοντος εργασίας και διαβίωσης με έμφαση στην τοπική οικονομία και την κοινωνική συμμετοχή· τον προσεκτικό σχεδιασμό λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό και πολιτιστικό της απόθεμα αλλά δίνοντας βάση και στην αναζωογόνηση του κέντρου, ως χώρος συγκέντρωσης του εμπορίου, των επιχειρήσεων και των υπηρεσιών τριτογενούς τομέα· τον επαναπροσδιορισμό του δημόσιου χώρου και των χρήσεων γης· την ενίσχυση του τομέα της εκπαίδευσης, της έρευνας και της τεχνολογίας με την αναβάθμιση των εκπαιδευτικών και ερευνητικών ιδρυμάτων· την παροχή υποδομών και τεχνογνωσίας για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και την απορρόφηση των διεθνών κεφαλαίων.

Επιπλέον, τα Κανονιστικά Αστικά Σχέδια (Plani Rregullues Urban/Urban Regulatory Plans),⁶¹ ρυθμιστικού χαρακτήρα, προσδιορίζουν τους όρους δόμησης και τις κατηγορίες των χρήσεων γης σε τμήματα και αστικές περιοχές της πόλης, λαμβάνοντας υπόψη τα δημογραφικά δεδομένα και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και το δίκτυο κυκλοφορίας.

Διάγραμμα 3.1. Επίπεδα και φορείς σχεδιασμού για την πόλη της Πρίστινας (πηγή: Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo, ίδια επεξεργασία, 2020).

⁶¹ Βλέπε για παράδειγμα: [https://prishtinaonline.com/uploads/pjesa_tekstuale%20\(1\).pdf](https://prishtinaonline.com/uploads/pjesa_tekstuale%20(1).pdf) (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).

Χάρτες 3.7. & 3.8. Σχέδια Αστικής Ανάπτυξης της Πρίστινας
(πηγή: Municipality of Prishtina - Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).

Ακολουθώντας, το Στρατηγικό Σχέδιο της Πρίστινας (Plani Strategjik i Prishtinës/Strategic Plan of Pristina - VISION 2020+)⁶² συμπληρώνει και επιβεβαιώνει τα παραπάνω, ενισχύοντας το όραμα για τη δημιουργία μίας πόλης λειτουργικής με ποιοτικά και αποτελεσματικά συστήματα υπηρεσιών, μίας πόλης πρότυπο με διαφανείς διαδικασίες διακυβέρνησης, μίας πόλης ελκυστικής με ευέλικτα εργαλεία αστικού σχεδιασμού και ανάπτυξης. Το περιεχόμενό του περιλαμβάνει μία σειρά από αναπτυξιακά σενάρια, δεδομένων των ενδεχόμενων πληθυσμιακών και χωρικών μεταβολών μέσα στα επόμενα δέκα χρόνια. Οι στόχοι αφορούν κυρίως την υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου αστικής κινητικότητας με έμφαση στις δημόσιες συγκοινωνίες, τον ορθό προγραμματισμό των χρήσεων γης, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, τη στέγαση και λοιπές κοινωνικές παροχές, τον αστικό σχεδιασμό και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής (Πίνακας 3.1).⁶³

OPAMA 2020+ Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη	
ΣΤΟΧΟΙ	ΔΡΑΣΕΙΣ
<ul style="list-style-type: none"> • ζωντανή και ελκυστική πόλη <ul style="list-style-type: none"> • βιώσιμη αστική οικονομία • βιώσιμο αστικό περιβάλλον • βιώσιμο σύστημα κινητικότητας 	<ul style="list-style-type: none"> • προσδιορισμός χρήσεων γης • συστήματα ελέγχου ατμοσφαιρικής ρύπανσης και διαχείρισης αποβλήτων • ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων μέσω συμβουλευτικής και οικονομικής υποστήριξης • καταγραφή και ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς • κατάρτιση ρυθμιστικού πλαισίου ελέγχου αυθαίρετης δόμησης και προστασίας φυσικού περιβάλλοντος • ανάπτυξη δικτύου δημόσιας συγκοινωνίας

Πίνακας 3.1. Όραμα, στόχοι και δράσεις με ορίζοντα το 2020 (πηγή: ίδια επεξεργασία).

Οι δράσεις, μεταξύ άλλων, στοχεύουν: στην ενδελεχή ανάλυση των δημογραφικών, οικονομικών και κοινωνικών δεδομένων· στην ανάπτυξη συνεργειών σε τοπικό επίπεδο· στη βελτίωση των αστικών υποδομών και την πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές· στην ανάδειξη του ιστορικού χαρακτήρα της πόλης· στην αστική αναβάθμιση του κέντρου· στον περιορισμό της ανεξέλεγκτης και εκτός σχεδίου δόμησης· στη χωρική ενσωμάτωση των περιφερειακών οικισμών στη δομή της πόλης.

Αρμόδιος φορέας είναι η Διεύθυνση Στρατηγικού Σχεδιασμού και Βιώσιμης Ανάπτυξης του δήμου της πόλης (Planifikim Strategjik dhe Zhvillimit Të Qëndrueshëm/Directorate

⁶² Strategic Plan of Prishtina 2004-2020.

⁶³ Αναφορικά: <https://prishtinaonline.com/drejtorite/ekonomi-dhe-zhvillim-lokal/sektori-i-planifikimit-hapesinor/pzhu> (πρόσβαση 12/12/2019).

of Strategic Planning and Sustainable Development),⁶⁴ ενώ επιμέρους διευθύνσεις και φορείς δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα παρέχουν οικονομική και συμβουλευτική υποστήριξη.

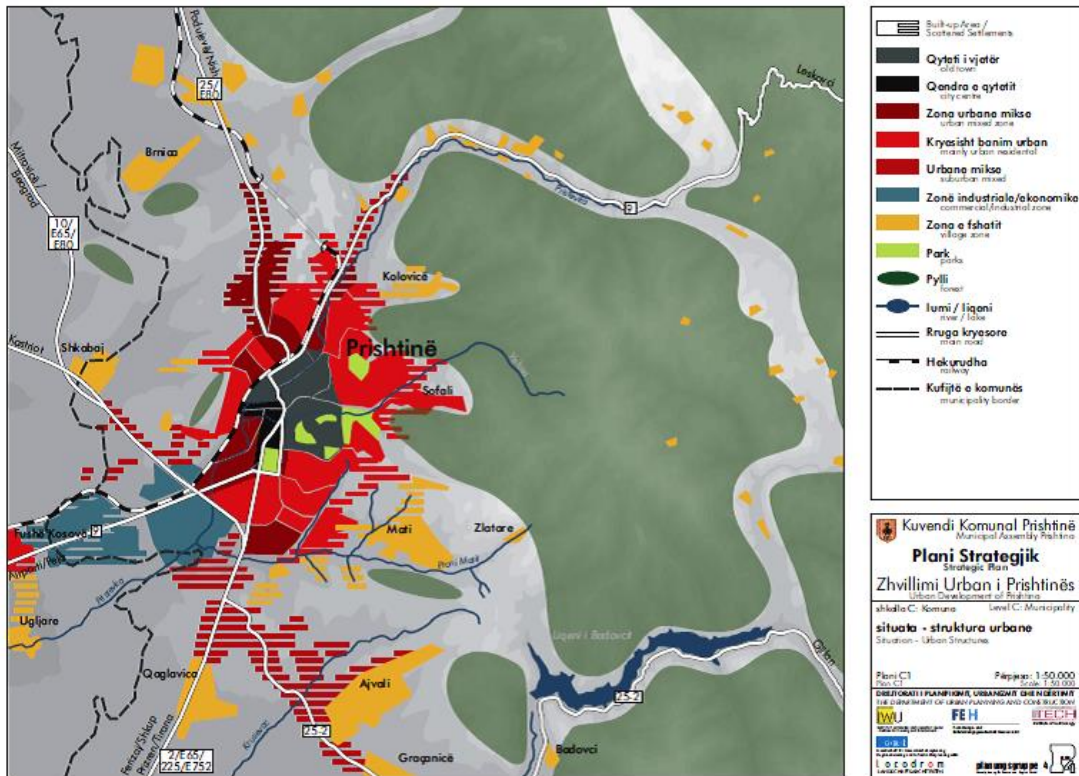
Σε γενικές γραμμές, το όραμα για την Πρίστινα ορίζει την πόλη ως ένα σύγχρονο αστικό κέντρο των Βαλκανίων: με διαφανείς διαδικασίες διακυβέρνησης· με αποτελεσματικά συστήματα υπηρεσιών δημόσιας διοίκησης· με έμφαση στην τοπική οικονομία, την εκπαίδευση και τον πολιτισμό· με κατάλληλα εργαλεία σχεδιασμού και χωρικής ανάπτυξης προκειμένου για τη δημιουργία ενός ασφαλούς και υγιούς περιβάλλοντος, φυσικού και πολιτιστικού, για την ευημερία των κατοίκων του.

Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε από τους συμμετέχοντες, στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου, εμπειρογνώμονες σχετικά με το σχεδιασμό της πόλης, η δομή της φαίνεται ότι στερείται κάποιου σχεδίου υποβαθμίζοντας την ποιότητα του αστικού χώρου· αχανείς δημόσιοι χώροι, στενοί δρόμοι και πυκνοδομημένοι αστικοί θύλακες χαρακτηρίζουν την εικόνα της πόλης. Επιπλέον, οι όποιες αναπτυξιακές προσπάθειες συνεχίζουν και γίνονται σπασμωδικά, προκαλώντας φαινόμενα αυθαίρετης δόμησης, χαρακτηριστικό της έντονης αστικοποίησης που σημειώθηκε μεταπολεμικά. Η εκτός σχεδίου δόμηση οδηγεί, μεταξύ άλλων, σε καταπάτηση της αγροτικής γης, σε υποβάθμιση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, σε κοινωνικές και χωρικές ανισότητες και εν γένει σε ανεξέλεγκτες συνέπειες, οι οποίες δε μπορούν να προβλεφθούν σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

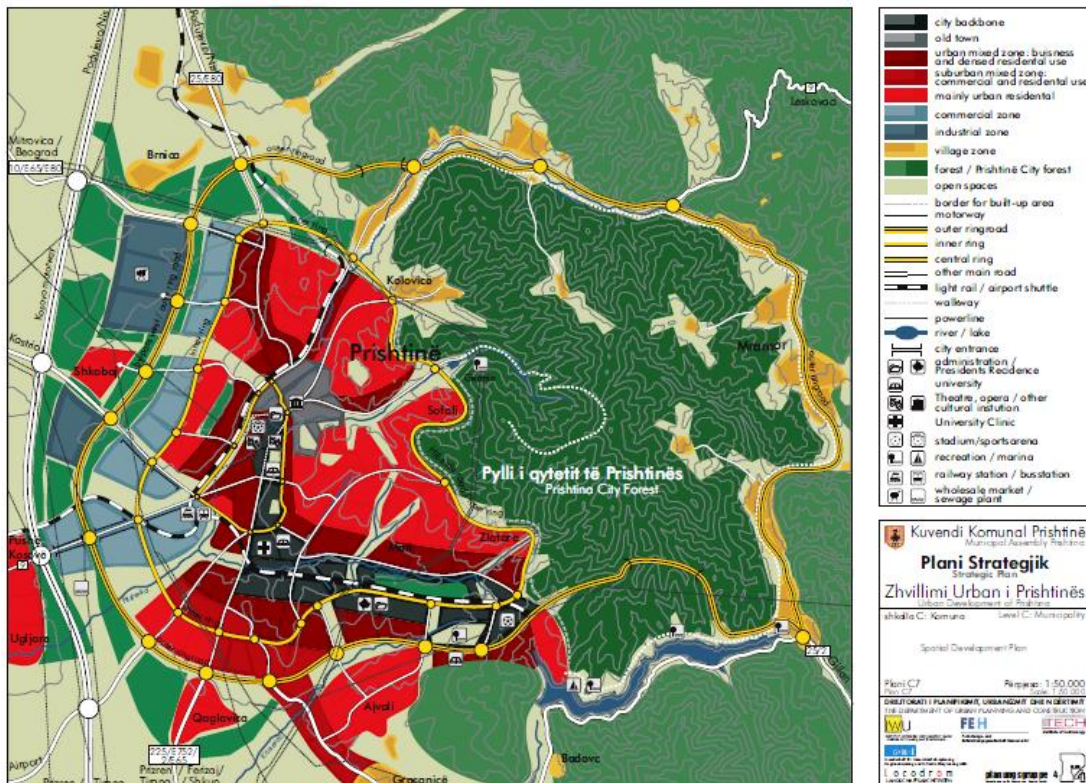
Δεδομένου των απαιτήσεων σύνταξης σχεδίων για την πόλη και εφαρμογής αστικών πολιτικών, η έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού για τη στελέχωση των τμημάτων σχεδιασμού και αστικής ανάπτυξης, η απουσία κατάλληλου μηχανισμού ελέγχου σε τοπικό επίπεδο, η ανεπάρκεια χρηματοδοτικών πόρων και η απροθυμία πολιτικής δέσμευσης είναι ορισμένα από τα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν σήμερα τα αρμόδια τμήματα σχεδιασμού της πόλης· επιτακτική είναι και η ανάγκη ύπαρξης ενός μηχανισμού διαχείρισης και ελέγχου της σχεδιαστικής διαδικασίας, ο οποίος θα βασίζεται σε ένα διαφανές και κανονιστικό πλαίσιο.

Με στόχο τη δημιουργία ενός βιώσιμου αστικού συστήματος με έμφαση στον κοινωνικοοικονομικό τομέα, στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, απαιτούνται στρατηγικές κινήσεις αναδιαμόρφωσης και προγραμματισμού των φορέων και των εργαλείων σχεδιασμού· σημασία έχει να γίνουν προσπάθειες αστικής ανασυγκρότησης ακόμη και αν αυτές φαινομενικά είναι αδύνατες.

⁶⁴ Αναφορικά: <https://prishtinaonline.com/en/drejtorite/strategic-planning-and-sustainable-development> (πρόσβαση 12/12/2019).

Χάρτης 3.9. Αστική δομή
(πηγή: Municipality of Prishtina - Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).

Χάρτης 3.10. Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης
(πηγή: Municipality of Prishtina - Directorate of Strategic Planning and Sustainable Development, 2020).

3.4 Σύγχρονα αστικά φαινόμενα

Επιχειρώντας μία ανάγνωση της σύγχρονης εικόνας της, γίνεται κατανοητό ότι η πόλη φέρει έντονα σημάδια πολιτικών και ιστορικών επιρροών, τα οποία είναι εμφανή στην κοινωνικο-οικονομική της δομή, την αστική και αρχιτεκτονική της μορφή. Η διαδικασία μετάβασης της από έναν οικισμό οθωμανικού χαρακτήρα σε ένα σοσιαλιστικό αστικό κέντρο και, αργότερα, σε πρωτεύουσα χώρας περιήλθε από διάφορα στάδια, τα οποία διαμόρφωσαν το σύγχρονο αστικό της χαρακτήρα. Η πρόθεση δημιουργίας νέων αστικών συμβόλων, εις βάρος της ιστορικής μνήμης, υπήρξε ιδιαίτερα έντονη κατά την περίοδο του σοσιαλισμού, καταλήγοντας σε ολοκληρωτικές επεμβάσεις στο χώρο, πολλές φορές με αρνητικές συνέπειες. Είναι γεγονός ότι, η καταστροφή της ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης υπήρξε καθοριστική για την αστική της ταυτότητα· απουσία ενός ισχυρού οράματος, ο μεταβατικός της χαρακτήρας είναι περισσότερο από έντονος σήμερα (Beekmans, 2006· Jerliu & Vöckler, 2012).

Μετά και τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου, η Πρίστινα κατέστη η νεότερη πρωτεύουσα της Ευρώπης, λόγω και του μεγάλου ποσοστού νεανικού πληθυσμού της πόλης. Σε δημογραφικούς όρους, η πόλη διπλασίασε σχεδόν τον πληθυσμό της τα τελευταία χρόνια, ως αποτέλεσμα της αύξησης του δείκτη γεννητικότητας, του επαναπατρισμού των προσφύγων πολέμου και των αυξημένων εισροών, διεθνούς και εγχώριου πληθυσμού. Φαινόμενα, όπως η διαχείριση των πληθυσμιακών ροών και η αστική διάχυση προκαλούν προβλήματα, τα οποία παραμένουν ανεπίλυτα έως σήμερα· ταυτοχρόνως είναι και αναπόσπαστα στοιχεία του σύγχρονου αστικού της χαρακτήρα (Krasniqi, 2011· Norman, 2014· Pusla, 2013).

Σε πολλές περιπτώσεις η ανάπτυξη έγινε αυθόρμητα, με βάση τις ανάγκες των κατοίκων της κάθε περιοχής, προσαρμόζοντας τις χρήσεις γης και τις λειτουργίες ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες. Χαρακτηριστικό είναι, ότι στο κέντρο σημειώθηκε μεγάλη άνοδος στις επιχειρήσεις εστίασης και αναψυχής, καθώς και στα καταστήματα λιανικού εμπορίου, με την εμφάνιση διεθνών αλυσίδων και πολυεθνικών, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες της διεθνούς κοινότητας. Ειδικότερα, μετά και το 1999, η οικοδομική δραστηριότητα αυξήθηκε κατακόρυφα, προκαλώντας φαινόμενα αστικής εξάπλωσης. Η αστική διάχυση, η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και η καταπάτηση του δημόσιου χώρου αποτελούν ορισμένες από τις συνέπειες της ανεξέλεγκτης και εκτός σχεδίου δόμησης (Hasimja & Krasniqi, 2012).

Επιπρόσθετα, η πόλη συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμού της χώρας, ενώ εμφανίζει υψηλά επίπεδα ανεργίας και αδήλωτης εργασίας, λόγω χαμηλών μισθών, έντονων φαινομένων διαφθοράς, όπως και απουσίας συστήματος κοινωνικής πρόνοιας (Sklias & Roukanas, 2007).

Η πόλη έχει αποκτήσει, πλέον, και ένα διεθνή χαρακτήρα, όπως αποδίδεται στην παρουσία της διεθνούς κοινότητας, η οποία έχει διαμορφώσει ένα δικό της αρχιτεκτονικό τύπο· σύγχρονα κτιριακά συγκροτήματα μεγάλης κλίμακας με υλικά νέας τεχνολογίας στεγάζουν τις οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες αυτού του τμήματος του πληθυσμού (Boussauw, 2012· D'hondt, 2006).

Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό είναι ότι ο όρος 'μεταπολεμικός' χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα για να περιγράψει το χαρακτήρα της πόλης. Από τη μία η πόλη ανοικοδομείται και από την άλλη κατεδαφίζεται, κάθε φορά ανάλογα με τις συνθήκες της εκάστοτε περιόδου, με επιπτώσεις στον αστικό χώρο. Κατακερματισμός, έλλειψη συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής μορφής, τυχαίος σχεδιασμός και συνδυασμός ετερόκλητων στοιχείων δημιουργούν μία νέου τύπου αρχιτεκτονική (turbo styled architecture), η οποία ακολουθεί τις τάσεις παγκοσμιοποίησης αγνοώντας τα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά (Mckenna, 2013· Vöckler, 2008).

Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν προγράμματα και χρηματοδοτικά πακέτα προς διάθεση, ο δήμος της πόλης στερείται ενός πλάνου διαχείρισης αυτών, καθώς και εξειδικευμένου προσωπικού. Επιπλέον, τα σχεδιαστικά σενάρια και προτάσεις που παρουσιάζονται στο στρατηγικό σχέδιο και στους επιμέρους άξονες μακροπρόθεσμα φαίνονται μη ρεαλιστικά, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες που επικρατούν στην πρωτεύουσα και εν γένει στη χώρα. Η έλλειψη αξιόπιστων δημογραφικών στοιχείων και κοινωνικοοικονομικών δεικτών, η ανεξέλεγκτη και άνευ σχεδίου δόμηση δυσχεραίνουν τις όποιες προσπάθειες σχεδιασμού. Ο κοινωνικός διαχωρισμός, η οικονομική αστάθεια και η ασταθής διοίκηση είναι εξίσου ανασταλτικοί παράγοντες, οι οποίοι θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό και την εφαρμογή σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα (Hoxha, 2012· Jerliu et al., 2009).

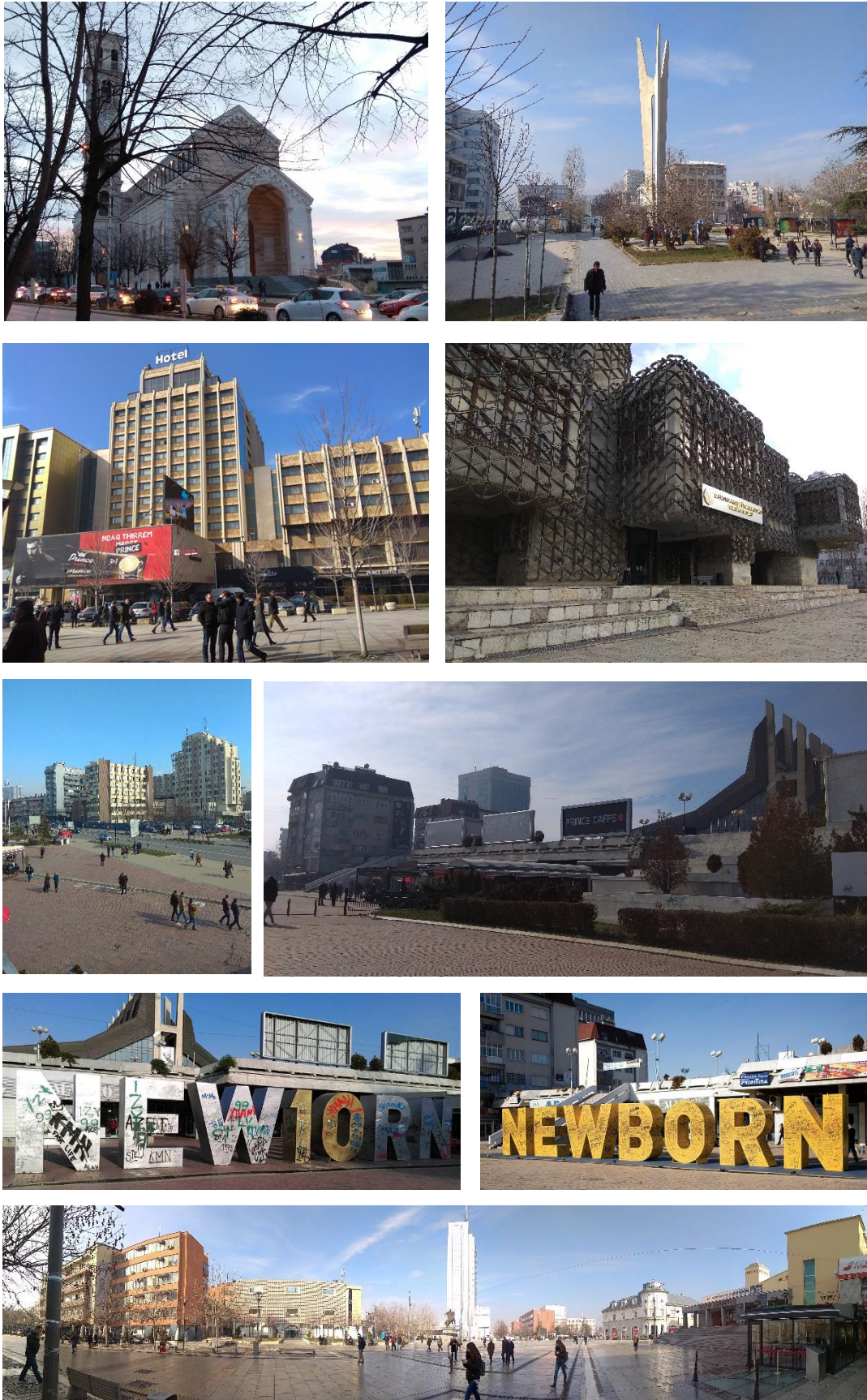
Υπό αυτές τις συνθήκες, τα σχεδιαστικά μέτρα θα πρέπει να εστιάσουν στον επαναπροσδιορισμό των χρήσεων γης και της ορθής διαχείρισης των αστικών λειτουργιών, μέσω περιβαλλοντικών πολιτικών και ενεργής κοινωνικής συμμετοχής. Εκτός των άλλων, κρίνεται σημαντική η σύνταξη και υλοποίηση ειδικών ρυθμιστικών σχεδίων και χαρτών ζωνών για τις περιοχές ειδικού ενδιαφέροντος, χώρων πρασίνου, βιομηχανικών και εμπορικών ζωνών κ.α. (Ramadani, 2013· Vela, 2012).

Όπως αναφέρεται γενικά, η πόλη είναι ένας τόπος ‘μεταβαλλόμενων εμπειριών,’ ένα πεδίο πειραματισμού σε όρους πολιτικούς, ιστορικούς, κοινωνικοοικονομικούς και χωρικούς. Η αστική δομή της συνεχώς μεταβάλλεται, συνιστώντας μία μίξη από διάσπαρτα ιστορικά τμήματα και εφήμερες κατασκευές, μία πόλη, η οποία λογίζεται ως ένας τόπος όπου κανένας δεν μένει για πολύ, παρά για να μεταβεί στον επόμενο προορισμό (König, 2016· Jakupi & Nushi, 2017).

Παραμένοντας αντιμέτωπη με τις συνέπειες του πολέμου, σε πολιτικό, κοινωνικοοικονομικό και χωρικό επίπεδο, η πόλη αγωνίζεται να βρει μία ταυτότητα, ενώ το γεγονός ότι είναι η πρωτεύουσα αποτελεί ένα πεδίο αντιπαραθέσεων και διεκδικήσεων, εθνικών και διεθνών συμφερόντων. Το ελλιπές θεσμικό πλαίσιο, οι διεθνείς επιρροές και η απουσία τομεακών πολιτικών είναι ενδεικτικά στοιχεία αυτής της μεταβατικής κατάστασης, που φαίνεται να είναι μόνιμη στην περίπτωση της Πρίστινας.

Έως και σήμερα, τα ζητήματα αστικής ανάπτυξης συνοψίζονται κυρίως σε αυτά της αυθαίρετης δόμησης και της ανεξέλεγκτης αστικής διάχυσης, υποβαθμίζοντας την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος. Είναι φανερό ότι η αστική ανάπτυξη προέκυψε ελλείψει κάποιου σχεδιαστικού πλαισίου, βασισμένη κυρίως στην ιδιωτική πρωτοβουλία, από τη στιγμή που ο κρατικός μηχανισμός απουσίαζε.

Ο κατακερματισμένος αστικός χώρος αυτής με τα ετερόκλητα χωρικά μοτίβα και τη μίξη παράταιρων αρχιτεκτονικών μορφών συνιστούν ένα ιδιότυπο υβρίδιο αστικής μορφής. Δεδομένου του γεγονότος ότι η πόλη έχει άμεση ανάγκη χωρικής αναδιαμόρφωσης, οι αστικές πολιτικές οφείλουν να επικεντρωθούν στα νέα δεδομένα της αστικής ανθεκτικότητας και της περιφερειακής ολοκλήρωσης.

Εικόνα 3.2. Χαρακτηριστικά τοπόσημα της πόλης
(πηγή: προσωπικό αρχείο, 2018).

3.5 Αποτελέσματα της έρευνας ερωτηματολογίου και συνεντεύξεων

Απόψεις αστικού χαρακτήρα

Συνοπτικά παρατίθενται χαρακτηριστικές απόψεις των συνεντευξιαζόμενων κοσοβάρων αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων σχετικά με τα αστικά φαινόμενα, τα προβλήματα και τις προοπτικές που εμφανίζει η πόλη.

Οι περισσότεροι συμφωνούν ότι η Πρίστινα είναι μία πόλη σε μετάβαση, ένας τόπος - στάση, όπου οι περισσότεροι μένουν για λίγο μέχρι να αποχωρήσουν για κάπου καλύτερα. Το αίσθημα αυτό εντείνεται και από τις συχνές πληθυσμιακές μετακινήσεις και την παρουσία της διεθνούς κοινότητας, η οποία έχει μεταβάλλει το χαρακτήρα της άλλοτε κωμόπολης.

Η έντονη οικοδομική δραστηριότητα και η αστική διάχυση, παρόλο που είναι χαρακτηριστικά φαινόμενα των μεγάλων και σύγχρονων αστικών κέντρων, στην Πρίστινα αποκτούν άλλη διάσταση, δεδομένου του πληθυσμιακού και δημογραφικού της προφίλ. Ως συνέπεια αυτών, η πόλη έχει μεταλλαχθεί σε όρους κοινωνικοοικονομικούς και χωρικούς, όπως υποστηρίζουν οι περισσότεροι.

Είναι γεγονός ότι η οικονομία της πόλης αφορά κυρίως δραστηριότητες τριτογενούς τομέα, ώστε να εξυπηρετούνται οι ανάγκες της διεθνούς κοινότητας, καθώς και το ότι στηρίζεται στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Τα αστικά προβλήματα είναι όντως αρκετά, με το κυριότερο να αποτελεί η ατμοσφαιρική ρύπανση, δυσκολεύοντας την καθημερινότητα των κατοίκων, ως απόρροια της κυκλοφοριακής συμφόρησης και των αυξημένων εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Επιπρόσθετα, η γενικότερη αδυναμία διαχείρισης περιβαλλοντικών θεμάτων, το ανεπαρκές σύστημα δημόσιων συγκοινωνιών και η ποιότητα του δημόσιου χώρου απασχολούν εξίσου τους περισσότερους.

Εκτός αυτού, το ζήτημα της προστασίας και συντήρησης της ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης παραμένει προς επίλυση, λόγω και της έλλειψης αντίστοιχων φορέων και νομοθετικού πλαισίου. Μεταξύ άλλων, ιδιωτικά συμφέροντα και ιδιοκτησιακά ζητήματα, υψηλά επίπεδα ανεργίας και διαφθοράς οξύνουν τις κοινωνικές ανισότητες.

Σύμφωνα και με τους εμπειρογνώμονες της πόλης, απαιτείται αναθεώρηση των σχεδιαστικών κατευθύνσεων, συμβαδίζοντας με τα σημερινά κοινωνικοοικονομικά δεδομένα και τις τάσεις ανάπτυξης, ώστε να προσαρμοστούν ανάλογα και τα χωρικά αναπτυξιακά σενάρια για την πόλη. Το γεγονός, επίσης, ότι ο σχεδιασμός εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από πολιτικές σκοπιμότητες και ιδιωτικά συμφέροντα αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα.

Όπως αντιλαμβάνονται και οι ίδιοι, τα θέματα που αφορούν την ακεραιότητα του θεσμικού πλαισίου, την ποιότητα του αέρα, την αυθαίρετη δόμηση και τα ιδιοκτησιακά ζητήματα απαιτούν άμεση αντιμετώπιση μέσω ενός ορθά σχεδιασμένου πλαισίου δράσης.

Μεταξύ άλλων, θεωρούν ότι, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης, η επανάκτηση του δημόσιου χώρου και η εξυγίανση της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος θα έπρεπε να αποτελούν δράσεις προτεραιότητας προς την ανάδειξη της πόλης και τον προσδιορισμό της αστικής της ταυτότητας.

Άλλωστε, παραδέχονται ότι η Πρίστινα είναι μια πόλη ιδιαίτερων κοινωνικοοικονομικών και μορφολογικών στοιχείων, με αυξημένες απαιτήσεις οργάνωσης. Η εικόνα της πόλης δεν μπορεί εύκολα να προσδιοριστεί· τμήματα της πρότερης δομής της πόλης εντοπίζονται δίπλα σε σύγχρονα συγκροτήματα. Όπως υποστηρίζουν η πόλη μοιάζει σαν ένα ‘απέρανο εργοτάξιο,’ όπου οι κατασκευαστικές δραστηριότητες δε σταματάνε ποτέ. Επιπλέον, από τη μίξη διαφορετικών αρχιτεκτονικών τεχνοτροπιών και κατασκευαστικών μορφών προκύπτουν νέα μοντέλα, τα οποία αφομοιώνονται τελικά στην εικόνα της πόλης.

Καταλήγουν στο ότι η Πρίστινα, παρά το ‘νεαρό της υπόστασής της’, παραμένει μία πόλη με πλούσιο ιστορικό και πολιτιστικό απόθεμα και προοπτικές ανάπτυξης, στο πλαίσιο της χωρικής ολοκλήρωσης όπως ορίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Αναμφισβήτητα, είναι μία πόλη των αντιθέσεων, που βρίσκεται σε μία μόνιμη μεταβατική κατάσταση, προσπαθώντας να ισορροπήσει ανάμεσα στη βαλκανική της παράδοση και στις διεθνείς επιταγές ανάπτυξης.

Ερωτηματολόγια αστικών ζητημάτων

Λαμβάνοντας υπόψη τις απαντήσεις που δόθηκαν σχετικά με θέματα που αφορούν τη δομή και την εικόνα της πόλης, όπως και τα ζητήματα οργάνωσης και λειτουργίας της Πρίστινας, προέκυψαν τα παρακάτω:

Στην ερώτηση σχετικά με πώς αξιολογούν τα διάφορα αστικά ζητήματα της πόλης ως προς τη σπουδαιότητα τους, σε μια κλίμακα από το 1 (το πιο αδύναμο) έως το 5 (το πιο δυνατό), η πλειοψηφία επιβεβαιώνει το γεγονός ότι η ποιότητα του περιβάλλοντος αποτελεί από τα πιο ανησυχητικά ζητήματα, με τα επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης να αγγίζουν επικίνδυνα όρια, για τη δημόσια υγεία. Ακολουθούν τα θέματα της καταπάτησης και υποβάθμισης του δημόσιου χώρου και του ανεπαρκούς συστήματος συγκοινωνιών. Συγκεκριμένα, ο δημόσιος χώρος στερείται συντήρησης ή χρησιμοποιείται για παράνομη στάθμευση και ρίψη απορριμμάτων, ενώ οι συγκοινωνίες στηρίζονται αποκλειστικά σε ιδιωτικούς φορείς, ελλείπει σχεδίου και δημόσιων κονδυλίων. Οι απόψεις είναι ουδέτερες σε ότι αφορά

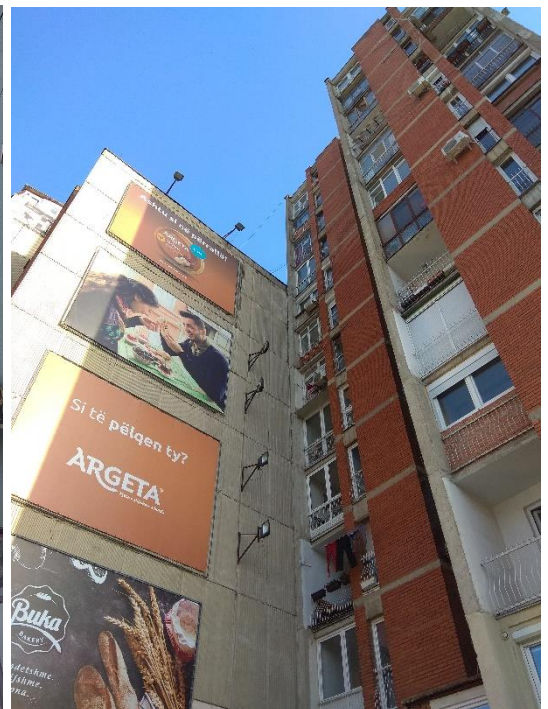
την τοπική οικονομία, τις κοινωνικές παροχές και τις αναπτυξιακές ευκαιρίες, ωστόσο η συνολική ποιότητα ζωής στην πόλη χρήζει μέτρων αναβάθμισης. Από την άλλη, θέματα προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς έρχονται σε δεύτερη μοίρα, πόσο μάλλον το κομμάτι του τουρισμού της πόλης, από τη στιγμή που δεν υπάρχει μία συγκεκριμένη εικόνα και ταυτότητα, όπως και ανεπαρκείς υποδομές.

Στην ακόλουθη ερώτηση που αφορά τη σειρά προτεραιότητας των αστικών πολιτικών, η περιβαλλοντική διαχείριση και ο προσδιορισμός της αστικής ταυτότητας κατέχουν πρωταρχική θέση. Έπονται, οι τομείς της αστικής κινητικότητας και της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη ενός δυναμικού μοντέλου πολιτιστικού τουρισμού. Η προσέλκυση επενδυτικών και επιχειρηματικών φορέων μπορεί να είναι μικρότερης σημασίας, ωστόσο δεν παύει να αποτελεί στόχο, μαζί με την αναζωογόνηση του δημόσιου χώρου και την προώθηση της ενεργής κοινωνικής συμμετοχής στα δημόσια δρώμενα.

Σχετικά με τα προβλήματα και τις αδυναμίες που διερευνά η επόμενη ερώτηση, η ατμοσφαιρική ρύπανση, η κυκλοφοριακή συμφόρηση και το ελλιπές δίκτυο συγκοινωνιών είναι τα επικρατέστερα. Επιπλέον, η ποιότητα των τεχνικών υποδομών και το επίπεδο των κοινωνικών παροχών θεωρούνται αρκετά χαμηλά, ενώ τα φαινόμενα αυθαίρετης δόμησης και εκμετάλλευσης του δημόσιου χώρου είναι εξίσου σημαντικά.

Ομοίως, η έλλειψη ενός συγκεκριμένου οράματος για την πόλη και οι εφήμερες, προσωρινού τύπου, αστικές επεμβάσεις κάθε άλλο παρά αποτελεσματικές κρίνονται. Δεδομένου και του γεγονότος ότι η πόλη στερείται ενός οργανωμένου διοικητικού και αναπτυξιακού πλαισίου, οι όποιες προσπάθειες ανάπτυξης και εξυγίανσης του αστικού περιβάλλοντος γίνονται μεμονωμένα, απουσία μηχανισμών ελέγχου.

Παρόλα αυτά, η πλειονότητα οραματίζεται μία πόλη πράσινη, λειτουργική και ελκυστική, η οποία ακολουθώντας ένα σαφές πλαίσιο σχεδιασμού, σε συνδυασμό και με επιμέρους τομεακές αναβαθμίσεις, θα μπορούσε να ξεπεράσει τη μεταβατική αυτή κατάσταση και να αποτελέσει ένα σύγχρονο βαλκανικό κέντρο.

Εικόνα 3.3.
Αρχιτεκτονική
διαφορετικών
ταχυτήτων και
δημόσιος χώρος
προς αναζήτηση
(πηγή: προσωπικό
αρχείο, 2018).

Πίνακας SWOT

Προχωρώντας σε μια αναλυτικότερη παρουσίαση του αστικού χώρου της πόλης, μέσω της SWOT Analysis,⁶⁵ επιχειρείται η απόδοση της σύγχρονης εικόνας και ταυτότητάς με βάση και τις απόψεις, γνώμες και προβληματισμούς που εκφράστηκαν από τους κοσοβάρους συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις και τα ερωτηματολόγια· πολεοδομιοί, εμπειρογνώμονες, επιχειρηματίες, αστικοί φορείς δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα και κάτοικοι της πόλης (Πίνακας 3.2). Αναλυτικά:

Η πόλη βρίσκεται σε μία προνομιακή γεωγραφική θέση μεταξύ των υπολοίπων αστικών κέντρων των Δυτικών Βαλκανίων, σε σημείο όπου διέρχονται σημαντικοί οδικοί άξονες, ανάγοντάς την σε κομβικό γεωστρατηγικό τόπο. Άλλα στοιχεία, όπως το ιστορικό και αρχιτεκτονικό της υπόβαθρο, τα στοιχεία βαλκανικής παράδοσης και το φυσικό περιβάλλον αποτελούν εξίσου δυνατά σημεία του προφίλ της. Επίσης, το γεγονός ότι αποτελεί τη νεότερη πρωτεύουσα των Βαλκανίων παρουσιάζει μία σειρά από αναπτυξιακές δυνατότητες, από την άλλη όμως, την καθιστά και ένα πεδίο αντιπαραθέσεων πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων.

Επιπλέον, η μεταβατική φάση στην οποία βρίσκεται η πόλη τα τελευταία χρόνια προκαλεί αισθήματα αστάθειας και ανασφάλειας, ενώ η παρουσία της διεθνούς κοινότητας επηρεάζει τη κοινωνικοοικονομική της σύσταση και τη χωρική της δομή. Οι τάσεις παγκοσμιοποίησης μπορεί να θεωρούνται μοχλοί ανάπτυξης, ωστόσο δεν παύουν να αλλοιώνουν τα τοπικά χαρακτηριστικά της. Ιδιαίτερα, το φαινόμενο της αυθαίρετης δόμησης και της αστικής διάχυσης χαρακτηρίζουν σε μεγάλο βαθμό, τόσο το κέντρο, όσο και τον περιαστικό και εξωαστικό χώρο, λαμβάνοντας αρνητικές διαστάσεις ελλείψει διοικητικών και ελεγκτικών μηχανισμών.

Σχετικά με την οικονομία της πόλης, αυτή έχει ενισχυθεί σημαντικά λόγω της διεθνούς παρουσίας. Ως επακόλουθο, η πρωτεύουσα προσελκύει μεγάλο αριθμό πολυεθνικών καταστημάτων και αλυσίδων λιανικού εμπορίου και τροφίμων. Οι υπηρεσίες τριτογενούς τομέα αποτελούν την κύρια οικονομική δραστηριότητα, παραμένουν ωστόσο ενεργές και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Σε κοινωνικό επίπεδο, η νεανική σύσταση του πληθυσμού ευνοεί την ανάπτυξη εκπαιδευτικών και ερευνητικών ιδρυμάτων, καθιστώντας την πόλη το εκπαιδευτικό κέντρο της χώρας, προσελκύνοντας πληθώρα φοιτητών και νέων επιστημόνων.

⁶⁵ Η SWOT Analysis είναι ένα στρατηγικό εργαλείο ανάλυσης και έρευνας που χρησιμοποιείται για τον εντοπισμό, την καταγραφή και την απόδοση εσωτερικών (δυνάμεις, αδυναμίες) και εξωτερικών (ευκαιρίες, απειλές) παραγόντων του αντικειμένου έρευνας.

Ωστόσο, ο κοινωνικοοικονομικός της τομέας επισκιάζεται από τα υψηλά ποσοστά διαφθοράς και τις ελλειπείς κοινωνικές δομές, φαινόμενα που δυσχεραίνουν την ποιότητα ζωής και την καθημερινότητα των κατοίκων. Επίσης, τα ζητήματα ιδιοκτησιακής φύσης και η εκτόξευση των τιμών ενοικίασης στα ύψη, ιδίως σε περιοχές που συγκεντρώνεται η διεθνής κοινότητα, προκαλούν φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και χωρικών ανισοτήτων.

Η πολιτιστική εικόνα της πόλης χαρακτηρίζεται από ένα πλούσιο ιστορικό μνημειακό απόθεμα διαφορετικών χρονικών περιόδων, με ιδιαίτερες μίξεις αρχιτεκτονικών στοιχείων. Πολλές από τις παραδοσιακές γειτονιές του κέντρου παραμένουν, ενώ η ανέγερση σύγχρονων κτιριακών εγκαταστάσεων προσδίδει έναν αέρα διεθνούς αρχιτεκτονικού στυλ στην πόλη. Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, υπάρχει κίνδυνος αλλοίωσης των παραδοσιακών μορφών, ενώ απουσιάζει και ένα πλαίσιο προστασίας και συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο τουρισμός, επίσης, δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος, λόγω ανεπαρκών τουριστικών υποδομών και προβολής της πόλης.

Όσον αφορά την αστική δομή και το περιβάλλον αυτής, τα πλεονεκτήματα είναι το μικρό, αλλά ικανό, ποσοστό πρασίνου εντός αστικού ιστού και το τμήμα της παλαιάς πόλης λόγω του αξιόλογου ιστορικού και πολιτιστικού του χαρακτήρα. Από την άλλη, η ατμοσφαιρική ρύπανση και η συνολική περιβαλλοντική υποβάθμιση αποτελούν σημαντικά ζητήματα προς αντιμετώπιση. Μεταξύ άλλων, η κυκλοφοριακή συμφόρηση, το ανεπαρκές δίκτυο αστικών συγκοινωνιών και η έλλειψη χώρων στάθμευσης επιδεινώνουν την ποιότητα του ήδη βεβαρημένου δημόσιου χώρου.

Σχετικά με το πλαίσιο σχεδιασμού και τις αστικές πολιτικές, ακολουθούνται οι κατευθύνσεις των αναπτυξιακών σχεδίων βάσει και του στρατηγικού οράματος με ορίζοντα το 2020+. Ως απόρροια αυτών, οι νέες σχεδιαστικές προσεγγίσεις των αναπτυξιακών σεναρίων περιλαμβάνουν την έννοια της ισόρροπης ανάπτυξης και της κοινωνικής συμμετοχής. Σύμφωνα και με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, επιχειρείται η προβολή και ανάδειξη της πόλης με στόχο τη βιωσιμότητα σε όλους τους τομείς ανάπτυξης της πόλης. Στον αντίποδα, μεγάλα θεσμικά κενά, φαινόμενα αισχροκέρδειας και διαφθοράς επισκιάζουν τις όποιες σχεδιαστικές προσπάθειες. Συγκεκριμένα, τα υπάρχοντα σχέδια και χωρικά σενάρια στηρίζονται σε αναξιόπιστα δημογραφικά δεδομένα, ενώ η απουσία ρυθμιστικών σχεδίων αφήνει εκτός περιοχές ειδικού ενδιαφέροντος. Τα φαινόμενα της αυθαίρετης δόμησης και της καταπάτησης των χρήσεων γης βρίσκονται σε έξαρση, υποβαθμίζοντας την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ
Γενικά Στοιχεία – Προφίλ Πόλης	
<ul style="list-style-type: none"> • γεωστρατηγική θέση • ιστορικό και αρχιτεκτονικό υπόβαθρο <ul style="list-style-type: none"> • βαλκανική παράδοση • νεοσύστατο αστικό κέντρο <ul style="list-style-type: none"> • φυσικό περιβάλλον 	<ul style="list-style-type: none"> • μεταβατική κατάσταση • εκτός σχεδίου δόμηση • ανύπαρκτες διοικητικές δομές • τάσεις παγκοσμιοποίησης • αλλοίωση τοπικών χαρακτηριστικών
Κοινωνικοοικονομικός Τομέας (Οικονομία και Ανθρώπινο Δυναμικό)	
<ul style="list-style-type: none"> • προσέλκυση διεθνούς κοινότητας • ανάπτυξη τριτογενούς τομέα και μικρομεσαίων επιχειρήσεων <ul style="list-style-type: none"> • εκπαιδευτικά ιδρύματα • νεανικός πληθυσμός 	<ul style="list-style-type: none"> • υψηλά ποσοστά διαφθοράς • ιδιοκτησιακά ζητήματα ακίνητης περιουσίας • υψηλές τιμές ακινήτων • ελλειπείς κοινωνικές δομές
Πολιτισμός - Τουρισμός	
<ul style="list-style-type: none"> • ιστορικό μνημειακό απόθεμα • μίξη αρχιτεκτονικών στοιχείων <ul style="list-style-type: none"> • παραδοσιακές γειτονιές • σύγχρονα κτίρια διεθνών προδιαγραφών 	<ul style="list-style-type: none"> • ζητήματα προστασίας και ανάδειξης πολιτιστικής κληρονομιάς • απουσία τουριστικών υποδομών • αλλοίωση παραδοσιακών μορφών
Αστική Δομή και Περιβάλλον (Δομημένος και Αδόμητος Χώρος)	
<ul style="list-style-type: none"> • περιοχές πρασίνου εντός αστικού ιστού <ul style="list-style-type: none"> • ιστορικό κέντρο – παλιά πόλη 	<ul style="list-style-type: none"> • ατμοσφαιρική ρύπανση • περιβαλλοντική υποβάθμιση • κυκλοφοριακή συμφόρηση • ανεπαρκές δίκτυο αστικών συγκοινωνιών • έλλειψη χώρων στάθμευσης • υποβάθμιση δημόσιου χώρου
Πλαίσιο Σχεδιασμού - Αστικές Πολιτικές	
<ul style="list-style-type: none"> • στρατηγικό σχέδιο με χρονικό ορίζοντα το 2020+ <ul style="list-style-type: none"> • νέες σχεδιαστικές προσεγγίσεις <ul style="list-style-type: none"> • αναπτυξιακά σενάρια • ενθάρρυνση συμμετοχικού σχεδιασμού • κατεύθυνση προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα 	<ul style="list-style-type: none"> • μεγάλα θεσμικά κενά • αισχροκέρδεια και διαφθορά • έλλειψη επαρκών δημογραφικών δεδομένων • ζητήματα χρήσεων γης • απουσία ρυθμιστικών σχεδίων • ζητήματα ιδιωτικής περιουσίας • μεγάλο ποσοστό αυθαίρετης δόμησης
Αστική Εικόνα και Ταυτότητα	
<ul style="list-style-type: none"> • νέο πεδίο διερεύνησης • νεανικός πληθυσμός <ul style="list-style-type: none"> • διεθνής κοινότητα • σύγχρονες δομές 	<ul style="list-style-type: none"> • έντονες αντιθέσεις • αυθαίρετη δόμηση • σύγχυση κοινωνικών ταυτοτήτων • αστική διάχυση
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	
<ul style="list-style-type: none"> • διεθνής παρουσία <ul style="list-style-type: none"> • γεωστρατηγική τοποθεσία • δημιουργία ακαδημαϊκού, ερευνητικού και τεχνολογικού κέντρου <ul style="list-style-type: none"> • νεότερη βαλκανική πρωτεύουσα <ul style="list-style-type: none"> • υποψήφια προς ένταξη • αστική ανθεκτικότητα 	ΑΠΕΙΛΕΣ <ul style="list-style-type: none"> • 'μόνιμη' μεταβατική φάση • ασταθές πολιτικό-οικονομικό περιβάλλον • υπερπληθυσμός – μεταναστευτικά ρεύματα <ul style="list-style-type: none"> • χωρικές ανισότητες • έλλειψη διοικητικών δομών και πολιτικών σχεδιασμού • κλιματική αλλαγή - φυσικές καταστροφές

Πίνακας 3.2. Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, ευκαιρίες και απειλές (πηγή: ίδια επεξεργασία).

3.6 Συνοπτικό πλαίσιο

Η Πρίστινα αποτελεί παράδειγμα πόλης σε μετάβαση, καθ' όσον ο εφήμερος και 'πολυπαθής' χαρακτήρας είναι εμφανής στην κοινωνικοοικονομική και χωρική δομή του αστικού περιβάλλοντος. Τα σύγχρονα καταναλωτικά πρότυπα, οι μεταναστευτικές ροές και η διεθνής παρουσία καθορίζουν την ταυτότητά της.

Η μεταβατική κατάσταση της χώρας, η οποία αποδίδεται σε θεσμικά και διοικητικά ζητήματα, στην οικονομική στασιμότητα, στον κοινωνικό αποκλεισμό και στις χωρικές ανισότητες, αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα προς την κατεύθυνση δημιουργίας ενός βιώσιμου αναπτυξιακού μοντέλου.

Τα κύματα εσωτερικής μετανάστευσης, από τις επαρχιακές περιοχές προς τα αστικά κέντρα, που σημειώθηκαν μεταπολεμικά ήταν ιδιαίτερα υψηλά στην περίπτωση της Πρίστινας ως πρωτεύουσας. Οι μεταβολές στη χωρική δομή και την κοινωνικοοικονομική σύσταση από την μία αποτέλεσαν μοχλό ανάπτυξης για την πόλη, από την άλλη προξένησαν μία σειρά από προβλήματα, τα οποία εντάθηκαν αργότερα και με την έλευση της διεθνούς κοινότητας. Η Πρίστινα από μία μικρή πόλη ξαφνικά μετατράπηκε σε ένα αστικό κέντρο 'διεθνούς' χαρακτήρα, αποτελώντας πόλο έλξης για υψηλά εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό. Επιπρόσθετα, η μεταπολεμική κατάσταση απαιτούσε άμεσες λύσεις στέγασης, όμως ελλείπει σχεδίων και διοικητικής οργάνωσης τα φαινόμενα αυθαίρετης δόμησης αυξήθηκαν. Το γεγονός, επίσης, ότι η πόλη μετατράπηκε σε έδρα της διεθνούς κοινότητας που κατέκλυσε τη χώρα επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη χωρική της δομή και την κοινωνικοοικονομική της σύνθεση.

Συμπερασματικά, η Πρίστινα, θα έλεγε κανείς, αποτελεί ένα πεδίο πειραματισμού και δοκιμών χωρικών τάσεων και σχεδιαστικών πρακτικών, μία ιδιαίζουσα περίπτωση με στοιχεία είτε προς υιοθέτηση είτε προς αποφυγή, κατά περίπτωση. Από την άλλη, θα μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα, και για άλλα βαλκανικά κέντρα, ως προς το βαθμό που μία ανάλογη μεταβατική φάση αποτελεί ευκαιρία ή απειλή.

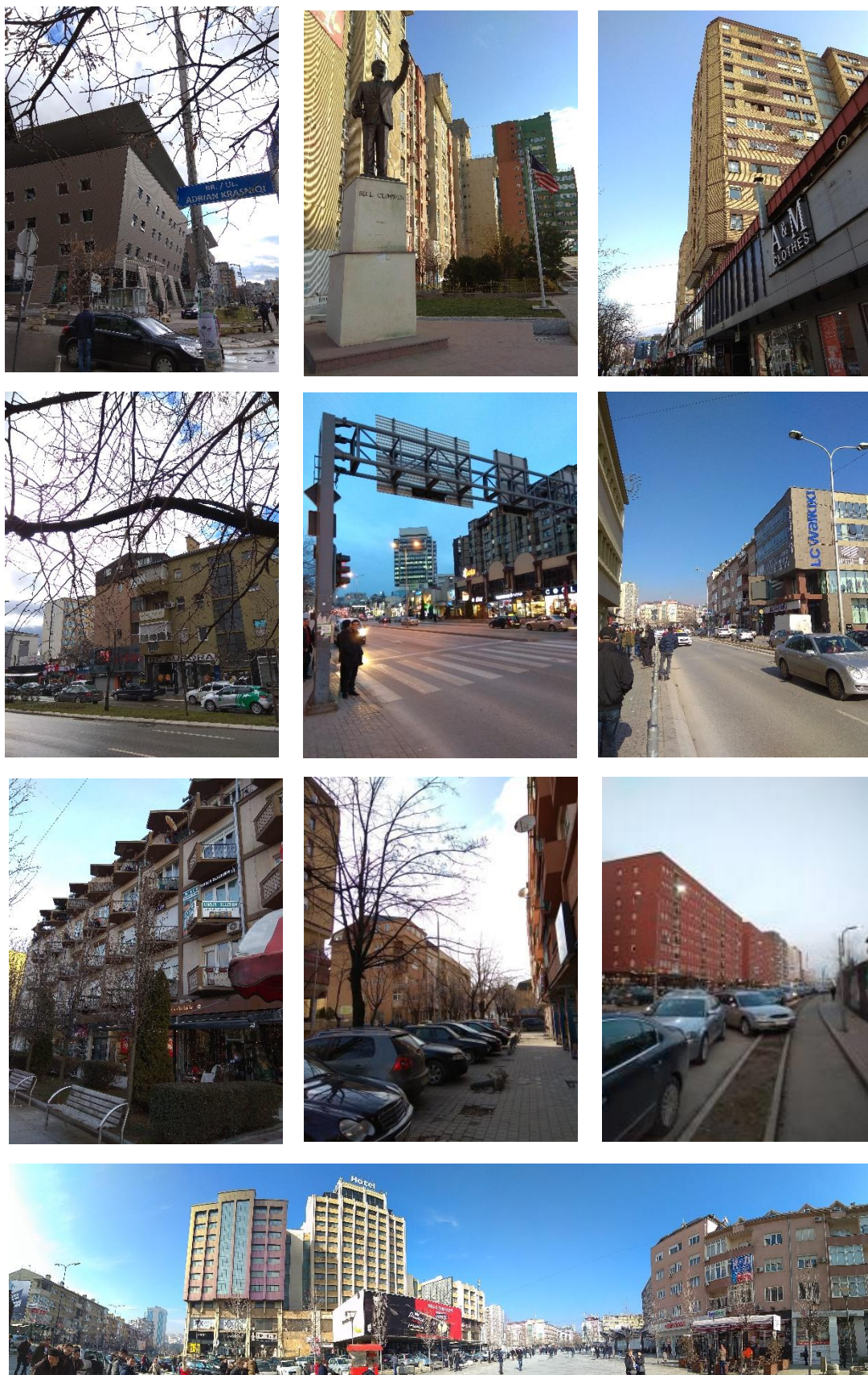
Έχοντας υποστεί φυσικές αλλαγές και κοινωνικοοικονομικούς μετασχηματισμούς ανά περιόδους, η μικρή αλλά πυκνοκατοικημένη πόλη της Πρίστινας είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτή και να περιγραφεί σε όρους αστικής ανάγνωσης. Σήμερα η πόλη αποτελεί ένα 'υβρίδιο' αστικής δομής, όπου κτίρια βιομηχανικής και εμπορικής χρήσης παρεμβάλλονται σε οικιστικές περιοχές, ενώ δίπλα σε μνημεία οθωμανικού χαρακτήρα συναντάει κανείς συ-

γκροτήματα σοσιαλιστικής περιόδου μαζί με νεότερα κτίρια, δημόσιων υπηρεσιών και διεθνών οργανισμών· μία, φαινομενικά ασύμβατη, μίξη από ετερόκλητα αρχιτεκτονικά στοιχεία, σύγχρονα και παραδοσιακά, όπως και διαφορετικά μεγέθη κλίμακας κατασκευών.

Ο δρόμος προς τη χωρική ολοκλήρωση είναι αρκετά μακρύς και το γεγονός ότι η Πρίστινα βρίσκεται ακόμη σε διαδικασία αναζήτησης της ταυτότητάς της τον κάνει δυσκολότερο. Σε αυτό να προστεθούν οι πολιτικές και οι οικονομικές δυσχέρειες, οι διοικητικές ελλείψεις και οι χωρικές ανισότητες που αποτελούν ταυτόχρονα και εξωτερικές απειλές.

Οι απειλές, εκτός από την κλιματική αλλαγή και τις φυσικές καταστροφές, συνίστανται στο ασταθές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον της περιοχής και στα μεταναστευτικά ρεύματα που μεταβάλλουν τη δομή και τη σύνθεση της πόλης, εντείνοντας τις χωρικές και κοινωνικές ανισότητες. Παρόμοια, η έλλειψη διοικητικών δομών και πολιτικών σχεδιασμού, η διαστρέβλωση του τοπικού χαρακτήρα και η αλλοίωση του αστικού περιβάλλοντος αποτελούν εξίσου σοβαρά ζητήματα.

Στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης υπάρχουν ευκαιρίες ανάπτυξης, ωστόσο βαρύτητα θα πρέπει να δοθεί στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πόλης, τη βαλκανική της παράδοση και τον ιστορικό της πλούτο. Επιπρόσθετα, η πόλη έχει διαμορφώσει, ως ένα βαθμό, ένα ανθεκτικό αστικό χαρακτήρα, καταφέροντας να επιβιώσει διαμέσου ποικίλων ιστορικών περιόδων και συνθηκών. Εκτός αυτού, ως η νεότερη βαλκανική πρωτεύουσα και υποψήφια προς ένταξη, δίνεται η δυνατότητα για εφαρμογή ορθών πρακτικών σχεδιασμού και ανάπτυξης.

Εικόνα 3.4. Σύγχρονες αστικές όψεις (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2018).

Πηγές - Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσσες

- Allcock, J. (2000). *Explaining Yugoslavia*. London: Hurst & Company.
- Bajčinovci, B. (2017). Environment Quality: Impact from Traffic, Power Plant and Land Morphology, a Case Study of Prishtina. *Environmental and Climate Technologies*, 19(1), 65-74. doi: 10.1515/rtuct-2017-0006 (πρόσβαση 12/12/2019).
- Beekmans, J. (2006). Unbuilt Prishtina. *Archis Interventions - RSVP Events* 10b. Διαθέσιμο στο: <http://archis.org/interventions/2006/11/rsvp10b-unbuilt-prishtina/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Beqaj, B. (2016). Public Space, Public Interest and Challenges of Urban Transformation. *IFAC-Papers on Line*, 49 (29), 320-324. <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2016.11.087> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Berisha, M. (2012). *Archaeological Guide of Kosovo*. Pristina: Ministry of Culture, Youth and Sport Archaeological Institute of Kosovo. Διαθέσιμο στο: https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/drafti_i_guides_-anglisht_final.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Boussauw, K. (2012). Challenges, threats and opportunities in post-conflict urban development in Kosovo. *Habitat International*, 36 (1), 143-151. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/232388313_Challenges_threats_and_opportunities_in_post-conflict_urban_development_in_Kosovo (πρόσβαση 12/12/2019).
- Bytyçi, A. Prishtina – in-Between Spontaneity and Planning of the Contemporary City. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/23220607/PRISTINA_IN-BETWEEN_SPONTANEITY_AND_PLANNING_OF_THE_CONTEMPORARY_CITY_AUTHOR_ARIANIT_BYTY%C3%87I_ARCHITECT_PRISTINA_REPUBLIC_OF_KOSOVO (πρόσβαση 12/12/2019). Department of Urban Planning and Construction. 2019.
- Strategic Plan of Prishtina 2004-2020.
- D'hondt, F. (2006). Re-Creating Kosovo Cities. Στο *42nd ISoCaRP Congress Cities between Integration and Disintegration, 14-18 September 2006*. Istanbul: Yildiz Technical University. Διαθέσιμο στο: http://www.isocarp.net/data/case_studies/912.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Elsie, R. (2004). *Historical dictionary of Kosova*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.

- European Stability Initiative. A future for Pristina's past. https://www.esi-web.org/pdf/esi_future_of_pristina%20booklet.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Gjinolli, I. (2012). Development of Public Space in Kosovo through History. *European Magazine: Urban Development*, 6, 23-26. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Gollopeni, B. & Kurtishaj, A. (2014). Challenges of Spatial Planning in Kosovo in Transition Time. In E. Hajrizi (ed.), *Proceedings of the University for Business and Technology International Conference (UBT), 7-8 November* (pp. 49-58). Pristina: University of Business and Technology. doi: 10.33107/ubt-ic.2014.5 (πρόσβαση 12/12/2019).
- Gollopeni, B. (2016). Socio-Urban developments in Kosovo: Study case Pristina. *Micro Macro & Mezzo Geo Information*, 6: 81-93 Διαθέσιμο στο: http://mmm-gi.geosee.org/wp-content/uploads/MMM-GI_6/Gollopeni_B.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Gollopeni, B. (2012). Urbanization and Challenges of Urban Planning in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 6-7. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hasimja, D. & Krasniqi, K. (2012). Problems during the Implementation of the Urban Regulatory Plans in Kosovo. Στο *Proceedings of the 1st International Conference on Architecture & Urban Design (ICAUD), 19-21 April 2012* (σσ. 57-68). Tirana: EPOKA University. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/14101484/Problems_during_the_Implementation_of_the_Urban_Regulatory_Plans_in_Kosovo (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hirt, S. & Stanilov, K. (2009). Revisiting Urban Planning in the Transitional Countries. Regional study prepared for *Planning Sustainable Cities: Global Report on Human Settlements*. Διαθέσιμο στο: <https://staging.unhabitat.org/downloads/docs/GRHS2009RegionalTransitionalCountries.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hoxha, V. (2012). Urban Development versus Real Estate Management in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 47-49. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jakupi, A. & Nushi, V. (2017). International aid community, its presence in the post-conflict reconstruction and impact on urban legacy - Case study of Prishtina. *Sociologija i Prostor*, 55, 315-332. doi: 10.5673/sip.55.3.4 (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jashari-Kajtazi, T. & Jakupi, A. (2017). Interpretation of architectural identity through landmark architecture: The case of Prishtina, Kosovo from the 1970s to the 1980s. *Fron-*

- tiers of Architectural Research*, 6, 480-486. https://www.academia.edu/36651041/Interpretation_of_architectural_identity_through_landmark_architecture_The_case_of_Prishtina_Kosovo_from_the_1970s_to_the_1980s. doi: 10.1016/j.foar.2017.09.002 (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jerliu, F., Geci, V., Navakazi, V., Hackenbroich, W., Vöckler, K. & Fuchs, T. (2009). Prishtina Dynamic City. *Archis Interventions Prishtina*. Διαθέσιμο στο: https://issuu.com/florinajerliu/docs/prishtina_dynamic_city (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jerliu, F. & Navakazi, V. (2018). The Socialist Modernization of Prishtina: Interrogating Types of Urban and Architectural Contributions to the City.”*Mesto a Dejiny*, 7, 55-74. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/330245151_The_Socialist_Modernization_of_Prishtina_Interrogating_Types_of_Urban_and_Architectural_Contributions_to_the_City (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jerliu, F. & Vöckler, K. (2012). The City in Transition: ARCHIS Interventions in Prishtina. *European Magazine: Urban Development*, 6, 32-34. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Judah, T. (2008). *Kosovo. What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- König, K. (2016). Pristina: Departure city?. *Dérive*, 62, 4-8. Διαθέσιμο στο: <https://www.eurozine.com/pristina-departure-city/> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Kosovo Agency of Statistics. <https://ask.rks-gov.net/en/> (πρόσβαση 2/12/2019).
- Krasniqi, K. (2011). Prishtina. Under Construction. (Master Thesis). Polytechnic University of Milan. Διαθέσιμο στο: https://commongroundlaboratory.files.wordpress.com/2013/12/2011_12_krasniqi.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Law No. 04/L-174 on Spatial Planning. [https://mmp.h.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Legjislacioni/pdf_test%20\(56\).pdf](https://mmp.h.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Legjislacioni/pdf_test%20(56).pdf) (πρόσβαση 12/1/2020).
- Mckenna, M. (2013). Let it be chaotic: The best plan for Prishtina is one of a city's city: seemingly unplanned. *Kosovo 2.0: Public Space*, 5. Διαθέσιμο στο: <https://kosovotwo-pointzero.com/en/let-it-be-chaotic> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Mejzini, I. (2015). The phenomena of Urban Sprawl - study case of city of Prishtina. In E. Hajrizi (ed.), *Proceedings of the University for Business and Technology International Conference (UBT), 7-8 November* (pp. 34-40). Pristina: University of Business and Technology. doi: 10.33107/ubt-ic.2014.5 (πρόσβαση 12/12/2019).

- Norman, K. (2014). Shifting experiences of places in Prishtina. *Dérive* 54, 37-43. Διαθέσιμο στο: <https://www.eurozine.com/shifting-experiences-of-places-in-prishtina/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). Pristina. Municipal Profile 2018. <https://www.osce.org/kosovo/13127?download=true> (πρόσβαση 2/12/2019).
- Pallaska, E. (2012). Planned Spatial Development - an Indicator of Collective Awareness - Social Progress. *European Magazine: Urban Development*, 6, 12-14. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Prishtina Online. 2014. <https://prishtinaonline.com/en> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Directorate of Culture. <https://prishtinaonline.com/en/drejtore/culture> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Directorate of Culture. Strategjia e Turizmit. https://www.prishtinaonline.com/uploads/strategjia_e_turizmit_dkr_komuna_e_prishtines.pdf (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Municipal Development Plan of Prishtina 2012-2022. [https://prishtinaonline.com/uploads/prishtina_pzhk_2012-2022_shqip%20\(1\).pdf](https://prishtinaonline.com/uploads/prishtina_pzhk_2012-2022_shqip%20(1).pdf) (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Strategic Planning and Sustainable Development. <https://prishtinaonline.com/en/drejtore/strategic-planning-and-sustainable-development> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Strategic Planning and Sustainable Development. Plani Zhvillimor Urban - Prishtina 2012-2022 (στα αλβανικά) <https://prishtinaonline.com/drejtore/ekonomi-dhe-zhvillim-lokal/sektori-i-planifikimit-hapesinor/pzhu> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Urban Development Plan - Prishtina 2012-2022. https://kk.rks-gov.net/prishtine/wp-content/uploads/sites/45/2018/02/PZHU-_Prishtina.pdf (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Urban Regulatory Plans. [https://prishtinaonline.com/uploads/pjesa_tekstuale%20\(1\).pdf](https://prishtinaonline.com/uploads/pjesa_tekstuale%20(1).pdf) (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Pula, B. (2013). Dissecting Prishtina: The capital is a city by name but a zombie in spirit. *Kosovo 2.0: Public Space*, 5. Διαθέσιμο στο: <https://kosovotwopointzero.com/en/dissecting-prishtina/> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Ramadani, I. (2013). Territorial - Spatial Organization of the Municipality of Prishtina with its Suburbs and Metropolitan Development Opportunities. *Micro Macro & Mezzo Geo*

- Information 1*, 1-10. Διαθέσιμο στο: http://mmm-gi.geo-see.org/wp-content/uploads/MMM-GI_1/Ramadani_I.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Regjepaj, F. (2016). *Urbanization and land management issues in Kosovo - A description of the land management system and identification of consequences in the urban planning*, (Master Thesis). Sweden: Lund University. Διαθέσιμο στο: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=8901803&fileOId=8901840> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Republic of Kosovo. Ministry of Culture, Youth & Sport. National Strategy for Cultural Heritage 2017-2027. https://mkrs-ks.org/repository/docs/eng_strategy_for_heritage.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Economic Development. <https://mzhe-ks.net/en/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning. Annual Report State of the Environment in Kosovo. 2017. https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_mjedisit_2016_web_format_eng_22817.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning. Kosovo Environmental Protection Agency. <http://www.ammk-rks.net/?page=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Local Government Administration. Strategy for Local Economic Development 2019-2023. <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/07/Strategy-for-Local-Economic-Development-2019-2023.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Sklias, P. & Roukanas, S. (2007). Development in post-conflict Kosovo. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 2, 267-287. Διαθέσιμο στο: <http://www.asecu.gr/Seeje/issue09/sklias.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Sylqa, D. & Kelmendi, V. (2013). The economic policy trends in Kosovo, challenges and growth. In *Proceedings of International Conference Effects of Global Risk in Transition Countries, 30 May 2013* (pp. 537-544. Peja: European College Dukagjini. Διαθέσιμο στο: http://dukagjinicollege.eu/libri3/537-544_Sylqa_Driton_&Kelmendi_Venera.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- UN-Habitat. *The State of European Cities in Transition: Taking stock after 20 years of reform*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme. https://new.unhabitat.org/sites/default/files/download-manager/files/State_of_European_Cities_English_Version.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).

- Vela, V. (2012). Legislation in Urban Developments in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 49-50. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Vöckler, K. (2008). *Prishtina is Everywhere - Turbo Urbanism: the Aftermath of a Crisis*. Amsterdam: Archis.
- World Bank. Kosovo Country Environmental Analysis. (CEA) <http://documents.worldbank.org/curated/en/282361468047686579/Kosovo-Country-Environmental-Analysis-CEA> (πρόσβαση 12/12/2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ: ΓΕΝΙΚΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

4.1 Σύγχρονα χαρακτηριστικά της Βουλγαρίας

Γενικά στοιχεία

Η Βουλγαρία είναι χώρα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της Βαλκανικής Χερσονήσου. Η χώρα συνορεύει με τη Ρουμανία στα βόρεια και τη Σερβία στα δυτικά, με την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Τουρκία στα νότια, τη Βόρεια Μακεδονία στα δυτικά και στα ανατολικά βρέχεται από τη Μαύρη Θάλασσα. Η Βουλγαρία έχει έκταση περίπου 111.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων και είναι η 16η σε μέγεθος χώρα της Ευρώπης. Το ανάγλυφό της ποικίλει με ορεινά και πεδινά εδάφη που εκτείνονται από τα ανατολικά προς τα δυτικά σε ολόκληρη τη χώρα. Αχανείς πεδιάδες στο βόρειο τμήμα, υψίπεδα και οροπέδια στο νότιο τμήμα, περιβάλλονται από τις οροσειρές της Ροδόπης και τα βουνά των Βαλκανίων. Ο ποταμός Δούναβης αποτελεί το φυσικό όριο μεταξύ αυτής και της Ρουμανίας και εκτείνεται κατά μήκος των συνόρων, σχηματίζοντας την πεδιάδα του Δούναβη, ενώ η Θρακική πεδιάδα εκτείνεται από τα δυτικά, κοντά στη Σόφια, έως τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Εκτός από το Δούναβη, υπάρχει και ένα πυκνό δίκτυο ποταμών και υδάτινων ρεμάτων, ενώ οι οροσειρές Πιρίν και Ρίλα διαμορφώνουν την τοπογραφία και το κλίμα της χώρας.⁶⁶

Το γεγονός ότι η χώρα βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι μεταξύ της Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής, της Ρωσίας και των πρώην ανατολικών χωρών, όπως και η εγγύτητα της με την Αδριατική, το Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα, μέσω και των λιμανιών της, της Βάρνας και του Μπουργκάς, την καθιστούν σημαντικό διαμετακομιστικό και εμπορικό κόμβο στη βαλκανική και την ευρύτερη περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η θέση της ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι μισοί σχεδόν από τους πανευρωπαϊκούς διαδρόμους μεταφορών διασχίζουν τη χώρα, σε συνδυασμό και με το πλωτό δίκτυο μεταξύ του Δούναβη και του Ρήνου, καθώς και των παραποτάμων αυτών, το οποίο διατρέχει τη Δυτική Ευρώπη.⁶⁷

Ο πληθυσμός της χώρας ανέρχεται περίπου σε 7 εκατομμύρια κατοίκους, σύμφωνα με την πρόσφατη απογραφή του 2011, είναι κυρίως αστικός και συγκεντρωμένος στα μεγάλα

⁶⁶ Σχετικά με Βουλγαρία: <https://www.gov.bg/index.php/en> και στο: (πρόσβαση 20/12/2019).

⁶⁷ Περισσότερα στο: <https://bulgariatravel.org/en#map=6/42.750/25.380> (πρόσβαση 20/12/2019).

αστικά κέντρα, με το μεγαλύτερο ποσοστό, περίπου το ένα έκτο, να διαμένει στην πρωτεύουσα, τη Σόφια. Η πληθυσμιακή σύνθεση είναι κατά 80% Βούλγαροι και το υπόλοιπο αποτελείται από μειονότητες Τούρκων, Ρομά και άλλες μικρότερες. Η επίσημη γλώσσα είναι η βουλγαρική και επικρατέστερη θρησκεία η ορθοδοξία, ενώ υπάρχει και ένα ποσοστό μουσουλμάνων και άλλων θρησκευτικών ομάδων.⁶⁸

Η Βουλγαρία αποτελεί κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 2007, αλλά ακόμη παραμένει εκτός ευρωζώνης. Σύμφωνα με την εδαφική στατιστική διαίρεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (NUTS),⁶⁹ η χώρα διαιρείται σε δύο μακροπεριφέρειες (επίπεδο NUTS I), σε έξι περιφέρειες (επίπεδο NUTS II) και ακολούθως σε 28 νομούς (επίπεδο NUTS III), 265 δήμους και 5.259 οικισμούς, από τους οποίους οι 257 είναι πόλεις και οι 5 002 είναι οικισμοί. Η πρωτεύουσά της, η Σόφια, αποτελεί το διοικητικό, εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο της χώρας, ενώ άλλες μεγάλες πόλεις είναι η Φιλιπούπολη, η Βάρνα και το Μπουργκάς.⁷⁰

Οι ισχυρότεροι οικονομικοί τομείς της είναι η βιομηχανία, το εμπόριο και οι υπηρεσίες τριτογενούς τομέα, ενώ και ο τουρισμός συμβάλλει ουσιαστικά στην οικονομία της χώρας, προσφέροντας μία πληθώρα επιλογών μέσω κατάλληλων υποδομών. Επιπλέον, στο ιστορικό και πολιτιστικό της απόθεμα συμπεριλαμβάνονται αρκετά μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς, καθιστώντας το πολιτιστικό της περιβάλλον ιδιαίτερα αξιόλογο. Γενικότερα, η γεωστρατηγική της θέση σε συνδυασμό και με τα φυσικά χαρακτηριστικά της συνιστούν τη Βουλγαρία ως κομβική περιοχή μεταξύ των Βαλκανίων και της ευρύτερης ενδοχώρας.⁷¹

Οικονομία

Η οικονομία του βουλγαρικού κράτους διήλθε από διάφορα στάδια, ακολουθώντας τις ιστορικές και πολιτικές συνθήκες της χώρας. Όπως στις περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες, η μετάβαση από ένα κρατικοκεντρικό οικονομικό μοντέλο σε αυτό της ελεύθερης αγοράς επηρέασε έντονα τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα. Η χώρα κατέρρευσε οικονομικά στα τέλη της δεκαετίας του '90, λόγω ισχυρών οικονομικών πιέσεων, κατάφερε, ωστόσο, να επανέλθει με τη χρηματοοικονομική στήριξη διεθνών οργανισμών.

⁶⁸ Για δημογραφικά στοιχεία: <https://www.nsi.bg/en> (πρόσβαση 20/12/2019).

⁶⁹ Περισσότερα για τα NUTS: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> (πρόσβαση 20/12/2019).

⁷⁰ Περισσότερα στο: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/bulgaria_en (πρόσβαση 20/12/2019).

⁷¹ Περισσότερα στο: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-bulgaria_en.pdf (πρόσβαση 20/12/2019).

Χάρτης 4.1. Η θέση της Βουλγαρίας στα Βαλκάνια
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 4.2. Εδαφική διαίρεση
(πηγή: Eurostat-NUTS – Bulgaria, 2020).

Με τη νέα χιλιετία, κατά τη διάρκεια των προενταξιακών διαδικασιών για την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οικονομία ανέκαμψε σε μεγάλο βαθμό, μέσω των φορολογικών και χρηματοοικονομικών μεταρρυθμίσεων, των επενδύσεων και της ανάπτυξης του τριτογενούς τομέα. Μετά και την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, η χώρα κατάφερε να αυξήσει το ΑΕΠ της, εγκαινιάζοντας μία νέα περίοδο οικονομικής ανάπτυξης. Εκτός από τη βιομηχανία και το εμπόριο, σημαντικοί τομείς της οικονομίας είναι οι μεταφορές και οι τηλεπικοινωνίες, η ενέργεια, οι κτηματομεσιτικές υπηρεσίες, καθώς και η δημόσια διοίκηση, η άμυνα, η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική πρόνοια. Το εμπόριο της χώρας είναι σε μεγάλο ποσοστό εξαγωγικό, ενώ οι εισαγωγές προέρχονται κυρίως από κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁷²

Από την άλλη, η βουλγαρική οικονομία είναι αντιμέτωπη, σήμερα, με μία σειρά από προβλήματα, τα οποία έχουν να κάνουν με το έλλειμα εργατικού δυναμικού, τους χαμηλούς μισθούς και κατ' επέκταση τη μικρή αγοραστική δύναμη και την ανεργία. Επιπρόσθετα, η έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού αφήνει εκτός αγοράς εργασίας μεγάλο μέρος του πληθυσμού, κυρίως νεότερων ηλικιακών ομάδων, ενώ μεγάλο είναι και το ποσοστό που μεταναστεύει σε άλλες χώρες· η Βουλγαρία είναι ανάμεσα στις χώρες που εμφανίζουν έντονα το φαινόμενο 'διαρροής εγκεφάλων' (brain drain). Ως επακόλουθο των παραπάνω, ο ρυθμός ανάπτυξης είναι σχετικά χαμηλός έναντι άλλων χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, παραμένοντας από τις φτωχότερες χώρες της περιοχής (Kytkilis, 2010· Todorov & Durova, 2016).

Προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, το Υπουργείο Οικονομικών (Министерство на Икономиката/Ministry of Economy)⁷³ της χώρας και οι αρμόδιοι φορείς επιδιώκουν τη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για επενδύσεις και επιχειρήσεις, με απλές και διαφανείς διαδικασίες, φορολογικές ελαφρύνσεις και γραφειοκρατικές διευκολύνσεις. Επιπλέον, ο ανοιχτός διάλογος μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων είναι καθοριστικός παράγοντας, καθώς και η συμμετοχή σε ευρωπαϊκά προγράμματα και δράσεις, προκειμένου για την επίτευξη ενός βιώσιμου οικονομικού συστήματος. Οι στόχοι, μεταξύ άλλων, αφορούν την αύξηση των μισθών, τόσο σε δημόσιο όσο και σε ιδιωτικό τομέα, τις επενδύσεις σε υποδομές, την προώθηση της καινοτομίας και των ψηφιακών υπηρεσιών, τη βελτίωση της υγειονομικής περίθαλψης και της εκπαίδευσης. Εξίσου

⁷² Περισσότερα στο: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-bulgaria_en.pdf (πρόσβαση 20/12/2019).

⁷³ Σχετικά: <https://www.mi.government.bg/en> (πρόσβαση 20/12/2019).

σημαντική κρίνεται και η παροχή επιχειρηματικών κινήτρων για τον περιορισμό του φαινομένου ‘εκροής εγκεφάλων’ στο εξωτερικό, όπως και η αναδιάρθρωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης.⁷⁴

Σύμφωνα και με τους πρόσφατους οικονομικούς δείκτες και εκθέσεις χρηματοοικονομικών οργανισμών, η οικονομία της χώρας εξελίσσεται θετικά, με την αύξηση των εξαγωγών, των επενδύσεων και της κατανάλωσης. Παρά τα όποια ζητήματα, η πορεία ανάπτυξης εξαρτάται και από την ενδεχόμενη ένταξη της χώρας στην ευρωζώνη, όπως και από τη δέσμη μέτρων που προτίθεται να ακολουθήσει για τη δημιουργία ενός δυνατού και ανταγωνιστικού οικονομικού περιβάλλοντος.⁷⁵

Φυσικό περιβάλλον

Το φυσικό περιβάλλον της χώρας περιλαμβάνει ορεινά και πεδινά εδάφη, υδάτινους ορίζοντες και ιαματικές πηγές, οικοσυστήματα με ποικιλία χλωρίδας και πανίδας. Ως πρώην σοσιαλιστική χώρα, οι επιπτώσεις από την έντονη εκβιομηχάνιση και την υπερεκμετάλλευση του πρωτογενούς τομέα, επηρέασαν το φυσικό περιβάλλον αυτής. Η έλλειψη ενός πλαισίου περιβαλλοντικής προστασίας και γενικότερα η ασταθής κοινωνικοοικονομική κατάσταση ενέτειναν τα περιβαλλοντικά προβλήματα, με κυριότερο αυτό της ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Η κατάσταση συνεχίζει μέχρι και σήμερα να επιβαρύνει, ιδιαίτερα, τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, λόγω της αυξημένης χρήσης του αυτοκινήτου και της υπερσυγκέντρωσης πληθυσμού.⁷⁶

Αρμόδιος φορέας είναι το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Υδάτινων Πόρων (Министерството на Околната Среда и Водите/Ministry of Environment and Water),⁷⁷ το οποίο είναι υπεύθυνο για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και το συντονισμό των περιβαλλοντικών πολιτικών, όπως και για τη διαχείριση περιβαλλοντικών προγραμμάτων και δράσεων, χρηματοδοτούμενων από την Ευρωπαϊκή Ένωση και άλλους διεθνείς οργανισμούς· απαρτίζεται, επίσης, από επιμέρους τμήματα και διευθύνσεις, καθένα από τα οποία εξειδικεύεται σε αντίστοιχα θέματα. Σκοπός του είναι η υιοθέτηση ενός βιώσιμου προτύπου ανάπτυξης, μέσω των κατάλληλων δράσεων. Αναφορικά, οι πολιτικές σχετίζονται με: τη βελτίωση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος και των υδάτινων πόρων· τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας· την ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων· την προστασία της

⁷⁴ Αναφορικά: <https://mi.government.bg/en> (πρόσβαση 10/12/2019).

⁷⁵ Σχετικά: <http://pubdocs.worldbank.org/en/357411571384195634/Bulgaria-Snapshot-Oct2019.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).

⁷⁶ Αναφορικά: <https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=284> (πρόσβαση 10/12/2019).

⁷⁷ Σχετικά: <https://www.moew.government.bg/en/ministry/> (πρόσβαση 20/12/2019).

βιοποικιλότητας· την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής· το βιώσιμο χωροταξικό σχεδιασμό και τη χάραξη στρατηγικών περιβαλλοντικής προστασίας.⁷⁸

Μεταξύ των σοβαρότερων προβλημάτων είναι η ποιότητα του αέρα, η προστασία των φυσικών πόρων, η ανακύκλωση και η διαχείριση στερεών και υγρών απόβλητων. Στο πλαίσιο ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα κριτήρια διάθεσης και αξιοποίησης των κονδυλίων απαιτούν ορθό σχεδιασμό και συντονισμένες ενέργειες. Ωστόσο, τελευταία γίνονται προσπάθειες για την υιοθέτηση και την εφαρμογή των κατευθυντήριων γραμμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τα ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος και την κοινωνική ευαισθητοποίηση.⁷⁹

Αυτό επιτυγχάνεται μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων και διακρατικών συνεργασιών, τα οποία, εκτός από χρηματοδοτικό και συμβουλευτικό χαρακτήρα, στόχο έχουν τη δημιουργία μίας πλατφόρμας διαλόγου και την ενθάρρυνση των συμμετοχικών διαδικασιών. Συγκεκριμένα, αναφέρονται στην κλιματική αλλαγή και την οικολογία, την ποιότητα του αέρα, των υδάτων και του εδάφους, ενώ τα προγράμματα εδαφικής συνεργασίας εστιάζουν στην ανταλλαγή καλών πρακτικών και παροχή τεχνογνωσίας σε θέματα περιβαλλοντικής διαχείρισης.⁸⁰

Πολιτισμός - Τουρισμός

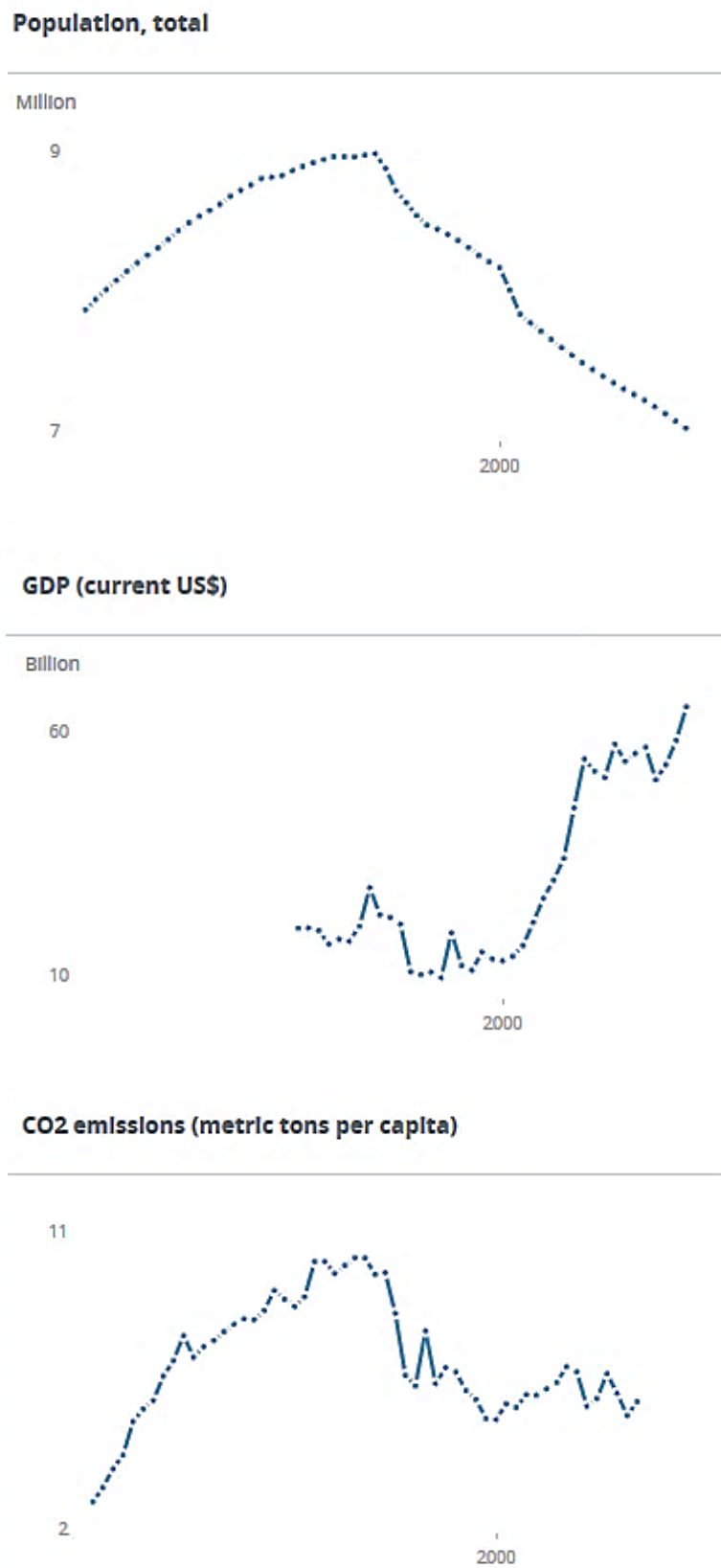
Η Βουλγαρία διαθέτει ένα πλούτο πολιτιστικού αποθέματος διαφόρων ιστορικών περιόδων, το οποίο περιλαμβάνει αρχαιολογικούς χώρους, αρχιτεκτονικά κτίρια και μνημεία, όπως και πολιτιστικά αγαθά, υλικής και άυλης κληρονομιάς. Επίσης, εννέα, συγκεκριμένα, από τα μνημεία της χώρας συγκαταλέγονται στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της ΟΥΝΕΣΚΟ, ενώ πάνω από 40.000 πολιτιστικά μνημεία βρίσκονται υπό την επίβλεψη και την προστασία του Νόμου περί Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Закон за Културното Наследство/Cultural Heritage Act)⁸¹ της χώρας. Επιπρόσθετα, η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση έθεσε συγκεκριμένους στόχους σχετικά με τις πολιτικές περί πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οποίοι συνοψίζονται στους εξής: διαφύλαξη της πολιτιστικής μνήμης και ανάδειξη του ιστορικού χαρακτήρα· ορθό πολιτιστικό σχεδιασμό και αναθεώρηση θεσμικού πλαισίου· ψηφιοποίηση αρχείων πολιτιστικού περιεχομένου· κοινωνική ευαισθητοποίηση.

⁷⁸ Σχετικά: <https://www.moew.government.bg/en/> (πρόσβαση 10/12/2019).

⁷⁹ Περισσότερα στο: Report - Bulgaria. https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_bg_en.pdf (πρόσβαση 20/12/2019).

⁸⁰ Περισσότερα στο: <https://www.moew.government.bg/bg/ministerstvo/programi-i-proekti/> (στα βουλγάρικά) (πρόσβαση 20/12/2019).

⁸¹ Αναφορικά: https://en.unesco.org/sites/default/files/bulgaria_culturalheritageact_2009_entof.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).

Διάγραμμα 4.1. Πληθυσμιακά, οικονομικά και περιβαλλοντικά δεδομένα (πηγή: World Bank, 2020).

Το Υπουργείο Πολιτισμού (Министерство на Културата/Ministry Of Culture)⁸² της χώρας είναι αρμόδιο για την καταγραφή, προστασία και συντήρηση του πολιτιστικού αποθέματος, ενώ η σχετική νομοθεσία διασφαλίζει τις απαραίτητες κατευθύνσεις πολιτιστικής προστασίας σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές οδηγίες. Σύμφωνα και με το νόμο, δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς καθίστανται υπεύθυνοι για την παροχή κατάλληλου υποστηρικτικού πλαισίου για την καταγραφή, την έρευνα, την προστασία, τη συντήρηση και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας. Οι επιμέρους διευθύνσεις είναι υπεύθυνες για τον έλεγχο και την εφαρμογή των πολιτιστικών πολιτικών, όπως και για την ανάπτυξη των στρατηγικών και των προγραμμάτων πολιτιστικού περιεχομένου.

Σε διεθνές επίπεδο οι συνεργασίες πραγματοποιούνται σύμφωνα με την πολιτική της χώρας για τις διεθνείς σχέσεις και τους άξονες του Υπουργείου Πολιτισμού. Οι δραστηριότητες διεθνούς συνεργασίας σχετίζονται με την αναγνώριση του βουλγαρικού πολιτισμού, την ανάπτυξη και προώθηση πολιτιστικών πολιτικών της χώρας, το σχεδιασμό, το συντονισμό και την επίβλεψη του έργου των βουλγαρικών πολιτιστικών ιδρυμάτων στο εξωτερικό και εν γένει την ενίσχυση της πολιτιστικής εικόνας της χώρας στο διεθνές πολιτιστικό περιβάλλον.⁸³

Εξίσου σημαντικά είναι και τα ευρωπαϊκά προγράμματα και οι επιχορηγήσεις, τα οποία κινούνται στην κατεύθυνση ενίσχυσης της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης μέσω των πολιτιστικών συνεργασιών, της πολιτιστικής επιχειρηματικότητας και της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁸⁴

Σχετικά με το τουριστικό προφίλ της χώρας, το Υπουργείο Τουρισμού (Министерство на Туризма/Ministry of Tourism)⁸⁵, ως ο αρμόδιος φορέας, είναι υπεύθυνο για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Αποστολή του είναι η χάραξη και η υλοποίηση μιας εθνικής τουριστικής πολιτικής στο πλαίσιο της κυβερνητικής πολιτικής και του δημόσιου συμφέροντος, σύμφωνα πάντα με τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Προτεραιότητα αποτελεί η εφαρμογή σαφών και διαφανών διαδικασιών για την ανάδειξη της χώρας σε δημοφιλή τουριστικό προορισμό μεταξύ των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, λαμβά-

⁸² Σχετικά: <http://mc.government.bg/index.php?l=2> (πρόσβαση 20/12/2019).

⁸³ Περισσότερα: <http://mc.government.bg/page.php?p=46&s=27&sp=0&t=0&z=0> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 10/12/2019).

⁸⁴ Αναφορικά: <http://mc.government.bg/page.php?p=46&s=48&sp=0&t=0&z=0> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 10/12/2019).

⁸⁵ Σχετικά: <http://www.tourism.government.bg/en> (πρόσβαση 20/12/2019).

νοντας, παράλληλα, μέτρα για την προστασία του ιστορικού, πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος αυτής. Οι δράσεις επικεντρώνονται στην παροχή εξειδικευμένων μορφών τουρισμού, στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος, στη στήριξη των επενδύσεων και στην προβολή της εικόνας της Βουλγαρίας στο εξωτερικό.

Μέσω της κατάρτισης προγραμμάτων επιχειρείται: ο συντονισμός και η εφαρμογή των τουριστικών πολιτικών· η διαφοροποίηση του εθνικού τουριστικού προϊόντος· η προώθηση ποιοτικών τουριστικών υπηρεσιών· η προστασία των δικαιωμάτων και της ασφάλειας των καταναλωτών· η παρακολούθηση της διεθνούς τουριστικής αγοράς· ο σχεδιασμός προγράμματος τουριστικής προβολής της χώρας στο εσωτερικό και το εξωτερικό· η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος· η συμμετοχή σε ευρωπαϊκά προγράμματα και διακρατικές συνεργασίες κ.α.⁸⁶

Έμφαση δίνεται, επίσης, στην έρευνα και στη μελέτη των επιπτώσεων του τουρισμού στον κοινωνικοοικονομικό τομέα καθώς και στις συνθήκες ανταγωνισμού στη διεθνή τουριστική αγορά. Άλλωστε, η συνολική ανάπτυξη της χώρας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό, οπότε και ο σχεδιασμός στοχευμένων πολιτικών κρίνεται απαραίτητος. Η αποτελεσματικότητα, η διαφάνεια και τα οφέλη για τις επιχειρήσεις και την κοινωνία είναι οι βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται ο κρατικός μηχανισμός για την λειτουργία του τουριστικού τομέα.⁸⁷

Σχετικά με τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις διεθνείς συμφωνίες, η πλειοψηφία αυτών αποσκοπεί στην ανάπτυξη δικτύων τουριστικής συνεργασίας με στόχο την ανάδειξη ενός αειφόρου τουριστικού μοντέλου. Ενδεικτικά αναφέρονται: το πρόγραμμα EDEN για την ανάδειξη νέων τουριστικών προορισμών σύμφωνα με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης· τα προγράμματα INTERREG για την ανταλλαγή τεχνογνωσίας σε θέματα τουριστικής προβολής και προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος σε διασυνοριακό επίπεδο (Βουλγαρία – Ρουμανία, Βουλγαρία – Ελλάδα).⁸⁸

⁸⁶ Σχετικά: <http://www.tourism.government.bg/en> (πρόσβαση 10/12/2019).

⁸⁷ Περισσότερα στο: <https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=6> (πρόσβαση 10/12/2019).

⁸⁸ Περισσότερα: <http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/opik-2014-2020> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 10/12/2019).

Ευρωπαϊκό πλαίσιο

Η Βουλγαρία αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για παραπάνω από δέκα χρόνια, διαγράφοντας μία σχετικά σταθερή πορεία προς τη χωρική ολοκλήρωση. πριν από την προσχώρηση της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ζητήματα όπως η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι χωρικές ανισότητες απασχολούσαν έντονα τις κυβερνητικές αρχές. Παρά τις καθυστερήσεις που εμφανίστηκαν σε πολλούς τομείς, η χώρα κατάφερε να διασφαλίσει για τους πολίτες της πλήρη δικαιώματα ελεύθερης μετακίνησης, μόνιμης διαμονής, σπουδών και εργασίας στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σχεδόν από το πρώτο διάστημα, οι χρηματοδοτήσεις και οι πολιτικές συνοχής έδωσαν τη δυνατότητα στη Βουλγαρία να βελτιώσει το επίπεδο ζωής των κατοίκων, εκσυγχρονίζοντας τις υποδομές της.⁸⁹

Η οικονομική ανταγωνιστικότητα και το επιχειρηματικό περιβάλλον βελτιώθηκε, ιδίως για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, χάρη στους ευρωπαϊκούς πόρους, ενώ συστάθηκαν καινοτόμες επιχειρήσεις, κυρίως στην πρωτεύουσα, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας σε τομείς προτεραιότητας όπως ο τομέας των ΤΠΕ (Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών), οι ηλεκτρονικές υπηρεσίες, η μηχανική, η έρευνα, η μεταποιητική βιομηχανία και η υγεία. Ειδικότερα, με τη στήριξη του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και το Ταμείο Συνοχής, οι επενδύσεις, αλλά και τα ξένα κεφάλαια, αυξήθηκαν σημαντικά, μετατρέποντας τη Βουλγαρία σε έναν ανταγωνιστικό επενδυτικό προορισμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η χώρα κατάφερε να ανταπεξέλθει των συνεπειών της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, καθιστώντας δυνατή την ανάκαμψη επιμέρους τομέων της.⁹⁰

Η Βουλγαρία επωφελήθηκε σε μεγάλο βαθμό από το έργο και τις δράσεις της πρώτης περιόδου 2007-2013,⁹¹ λαμβάνοντας οικονομική και διοικητική υποστήριξη για την αναδιάρθρωση της εθνικής της δομής, ενώ κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2014-2020, τα προγράμματα εστιάζουν στους τομείς του περιβάλλοντος, της περιφερειακής ανάπτυξης, των υποδομών και των μεταφορών, της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας, καθώς και της κοινωνικής συνοχής και ισόρροπης πρόσβασης.⁹²

⁸⁹ Βλέπε επίσης: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/bulgaria_en (πρόσβαση 20/12/2019).

⁹⁰ Σχετικά: <https://www.mfa.bg/en/> και https://ec.europa.eu/regional_policy/el/atlas/bulgaria/ (πρόσβαση 10/11/2019).

⁹¹ Αναφορικά: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag60/mag60_en.pdf (πρόσβαση 10/11/2019).

⁹² Περισσότερα σχετικά με ευρωπαϊκά κονδύλια στο: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/BG> (πρόσβαση 10/11/2019).

4.2 Ιστορική και χωρική αναδρομή

Ιστορική ανασκόπηση

Η περιοχή της Βουλγαρίας κατοικήθηκε ήδη από την αρχαιότητα, όπως αποδεικνύεται και από τον πλούτο του πολιτιστικού, οικιστικού και μνημειακού αποθέματος της χώρας. Η σημερινή Βουλγαρία υπήρξε τόπος για μερικούς από τους αρχαιότερους πολιτισμούς, με σημαντικότερο αυτόν των αρχαίων Θρακών, όπως μαρτυρούν οι τάφοι, τα μνημεία, οι ναοί και τα ιερά που βρέθηκαν εκεί. Οι πρώτοι οικισμοί δημιουργήθηκαν, ήδη από την 6η χιλιετία π.Χ., με χαρακτηριστική την περιοχή Μοισία, που εκτεινόταν στα εδάφη της σημερινής Βουλγαρίας. Αργότερα, στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, όλες οι εδαφικές περιοχές υποτάχθηκαν και οι οικισμοί μετατράπηκαν σε ρωμαϊκά κέντρα. Δείγματα αυτής της περιόδου εντοπίζονται ακόμη και σήμερα στην πρωτεύουσα της χώρας, καθώς και σε άλλες μεγάλες πόλεις. Χαρακτηριστικό είναι το αρχαίο θέατρο και το ρωμαϊκό στάδιο στη Φιλιπούπολη, όπως και τα κατάλοιπα ρωμαϊκών πόλεων σε διάφορες περιοχές της χώρας (Forbes, 1915· Mazower, 1980).

Μετά τη διάλυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τα εδάφη βρέθηκαν σταδιακά υπό την κατοχή της Αυτοκρατορίας του Βυζαντίου. Οι πρωτο-Βούλγαροι που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή στο δεύτερο μισό του 7ου αιώνα μ.Χ. συνενώθηκαν με τους Σλάβους, εγκαθιδρύοντας το Βουλγαρικό κράτος, το οποίο, το 681, αναγνωρίστηκε από το Βυζάντιο. Αρχηγός του κράτους ορίστηκε ο Χαν Ασπαρούχ και η πόλη Πλίσκα ανακηρύχθηκε η πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους. Η χρονιά αυτή υπήρξε σταθμός στην ιστορία της χώρας με την ίδρυση της Πρώτης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας (681-1018). Κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας του Χαν Ασπαρούχ (803-814), η Βουλγαρία συνόρευε στα δυτικά με την Αυτοκρατορία του Κάρολου του Μέγα και στα ανατολικά έφθανε σχεδόν μέχρι τις πύλες της Κωνσταντινούπολης, της πρωτεύουσας του Βυζαντίου. Οι Βούλγαροι ασπάστηκαν το χριστιανισμό κατά την περίοδο βασιλείας του Βόρις Α' (852-889), γεγονός που κατέστησε τη χώρα ως ένα από τα παλαιότερα χριστιανικά κράτη στην Ευρώπη. Σημαντική υπήρξε η συμβολή των αδερφών Κύριλλου και Μεθόδιου, οι οποίοι, προς το τέλος του 9ου αιώνα, δημιούργησαν και διέδωσαν το κυριλλικό αλφάβητο, που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη του σλαβικού πολιτισμού. Η περίοδος αυτή, υπό την κυριαρχία του τσάρου Συμεών Α' (893-927), είναι γνωστή και ως η χρυσή εποχή του Βουλγαρικού πολιτισμού.

The Balkan peninsula, 1817-1877

26a

The Balkan peninsula, 1878-1912

26b

Χάρτες 4.3. & 4.4. Χαρτογραφική απεικόνιση της περιοχής της Βουλγαρίας στις αρχές και στα τέλη του 19ου αιώνα (πηγή: Magocsi, 2018· ίδια επεξεργασία, 2020).

Η μάχη που ακολούθησε το 1018 κατέληξε με την κατάλυση της Πρώτης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας από τους Βυζαντινούς, μέχρι και το 1186, όταν και επανιδρύθηκε μετά την εξέγερση, το 1185, των αδελφών Ασέν, Ιβάν Ασέν Α΄ και Πέτρου Δ΄· στην ουσία ήταν αυτοί που έθεσαν τα θεμέλια για τη Δεύτερη Βουλγαρική Αυτοκρατορία (1185-1396) με πρωτεύουσα το Βελίκο Τάρνοβο. Η αυτοκρατορία επανήλθε κατά τη διάρκεια του τρίτου μονάρχη των Ασέν, Καλογιάν (1197-1207), ενώ αργότερα κατά την κυριαρχία του τσάρου Ιβάν Ασέν Β΄ (1218-1241), έφθασε στην ακμή της, αποκτώντας σημαντική πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ισχύ στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ορισμένα από τα αξιόλογα ευρήματα εκείνης της περιόδου αποτελούν οι τοιχογραφίες της εκκλησίας της Μπογιάννα, οι εκκλησίες στο Βελίκο Τάρνοβο, το μοναστήρι Ζέμεν και οι μονολιθικές εκκλησίες του Ιβάνοβο. Στο τέλος του 14ου αιώνα, η χώρα κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς και παρά τις προσπάθειες απελευθέρωσης, το μεγαλύτερο ποσοστό των βουλγαρικών εδαφών καταλήφθηκε και οι Βούλγαροι εξισλαμίστηκαν (Forbes, 1915· Todorov, 1983).

Στις αρχές του 18ου αιώνα, άρχισαν να εμφανίζονται τα πρώτα οργανωμένα κινήματα κατά του οθωμανικού ζυγού, όταν και επανιδρύθηκαν τα εκκλησιαστικά, πολιτιστικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας. Κατά την περίοδο αυτή, ιδιαίτερη υπήρξε η επαναστατική δράση των Γκεόργκι Ρακόβσκι, Βασίλ Λέφσκι, Χρίστο Μπότεβ και Λιούμπεν Καραβέλοφ. Η μεγαλύτερη και πιο οργανωμένη προσπάθεια απελευθέρωσης ήταν η εξέγερση του Απριλίου του 1876, η οποία, παρότι απέτυχε, έφερε στο προσκήνιο της εξωτερικής πολιτικής τον αγώνα για τη βουλγαρική ανεξαρτησία. Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος που ακολούθησε, λίγο αργότερα το 1878, έφερε την πολυπόθητη ελευθερία. Με βάση τη Συνθήκη του Βερολίνου της ίδιας χρονιάς, η χώρα χωρίστηκε σε τρία μέρη, το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας, υπό την ηγεσία πρίγκιπα, την Ανατολική Ρωμυλία, με χριστιανό κυβερνήτη ορισμένο από το σουλτάνο και με τη Θράκη και τη Μακεδονία να παραμένουν υπό τον οθωμανικό έλεγχο. Ο Αλέξανδρος Βάτενμπεργκ ορίστηκε ως ο πρώτος πρίγκιπας του Βουλγαρικού Πριγκιπάτου. Το πρώτο σύνταγμα της χώρας εγκρίθηκε το 1879 και υπήρξε ένα από τα δημοκρατικότερα συντάγματα της εποχής του. Το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας και η Ανατολική Ρωμυλία ενώθηκαν το 1885, ενώ πολύ αργότερα, το 1908, συστάθηκε το Τρίτο Βουλγαρικό Κράτος (Crampton, 2007· Detrez, 1997).

Μετά και τη νίκη της στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο (1912), η Βουλγαρία κατέκτησε τα ελληνικά εδάφη της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης, όμως στο Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο (1913), ηττήθηκε, χάνοντας μεγάλο μέρος αυτών. Η συμμετοχή της, λίγο αργότερα, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) στο πλευρό των Συμμαχικών Δυνάμεων κατέληξε, επίσης, σε εθνική καταστροφή με σημαντικές εδαφικές απώλειες, ενώ με τη Συνθήκη του

Νεϊγύ επιβλήθηκαν αυστηροί περιορισμοί, επιβαρύνοντας την κατάσταση της χώρας. Οι πολιτικές αναταραχές που ακολούθησαν, στην διάρκεια του μεσοπολέμου, οδήγησαν στην εγκαθίδρυση μιας βασιλικής αυταρχικής δικτατορίας υπό τον τσάρο Βόρις Γ΄ (1918-1943). Κατόπιν, στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το 1941, εισήλθε ως μέλος του Άξονα, όμως αρνήθηκε να συμμετάσχει στην επιχείρηση απέλασης του εβραϊκού πληθυσμού, σώζοντας έτσι μεγάλο μέρος αυτού. Ωστόσο το ίδιο δεν ίσχυσε για τις κατεχόμενες από τη Βουλγαρία περιοχές της βοραιο-νατολικής Ελλάδας και νότιας Γιουγκοσλαβίας, όπου οι βουλγαρικές δυνάμεις προχώρησαν στη σύλληψη και μαζική απέλαση των εβραϊκών κοινοτήτων στα γερμανικά στρατόπεδα θανάτου. Λίγο πριν το τέλος του πολέμου, η Βουλγαρία ενώθηκε με τις Συμμαχικές Δυνάμεις συμβάλλοντας στην εκδίωξη των γερμανικών δυνάμεων από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη (Μπακάλοφ, Ματάνοφ, Μίτεφ, Ίλτσεφ & Μαρίνοβα-Χρηστίδη, 2015· Hall, 2000).

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η χώρα περιήλθε υπό την πολιτική και οικονομική επιρροή της ΕΣΣΔ (Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών) και το 1946 δηλώθηκε ως Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας, εκπροσωπούμενη από το Βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα με επικεφαλής τον Τόντορ Ζίβκοβ (1954-1989). Η κρατικοποίηση της οικονομίας και η κολεκτιβοποίηση της γεωργίας άλλαξαν ριζικά το κοινωνικό και χωρικό μοντέλο της χώρας (Dimitrov, 2001· Giatzidis, 2002).

Με την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος το 1989, ξεκίνησαν οι αλλαγές και για τη χώρα της Βουλγαρίας, με τη διενέργεια των πρώτων ελεύθερων εκλογών και την υιοθέτηση νέου συντάγματος. Η μεταβατική περίοδος που ακολούθησε, παρά τις δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και την οικονομία της αγοράς, χαρακτηρίστηκε από καταστάσεις αστάθειας και αμφιβολίας σχετικά με την εξέλιξη της χώρας. Ωστόσο, οι προοπτικές ένταξης στην ευρωπαϊκή κοινότητα, έδωσαν μία ώθηση προς την κατεύθυνση αυτή, με τη χώρα να μπαίνει σε τροχιά αλλαγών εσωτερικής και εξωτερικής αναδιάρθρωσης. Η χώρα έγινε μέλος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου το 1991 και αργότερα, το 1995, ξεκίνησε τις προενταξιακές διαδικασίες. Μετά και από μία μακρά περίοδο αναμονής, κατάφερε να γίνει μέλος του ΝΑΤΟ το 2004 και ένα χρόνο αργότερα, το 2005, υπέγραψε τη Συνθήκη Ένταξης. Η διαδικασία ολοκληρώθηκε το 2007, οπότε και η χώρα, έχοντας εκπληρώσει τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις, έγινε επίσημο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Δουδούμης, 1999· Baeva, & Kalinova, 2011).

Χωρική εξέλιξη

Ο χωρικός σχεδιασμός είναι άμεσα συνυφασμένος με τα πολιτικά καθεστώτα και τους κοινωνικοοικονομικούς μετασχηματισμούς που συντελέστηκαν στη χώρα διαμέσου των αιώνων. Επιπλέον, η προενταξιακή διαδικασία άλλαξε σε μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα του σχεδιασμού, εισάγοντας τις έννοιες της βιωσιμότητας και της στρατηγικής ανάπτυξης.

Διάγραμμα 2.2. Ιστορικο-χωρική αναδρομή (πηγή: ίδια επεξεργασία, 2020).

Οι πρώτες σχεδιαστικές απόπειρες έγιναν στις αρχές του 19ου αιώνα, με τη μορφή κτηματογραφικών σχεδίων, κυρίως από Ρώσους μηχανικούς του στρατού, ενώ αργότερα, προς το τέλος του ίδιου αιώνα, εισάχθηκε η έννοια της αστικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, η περίοδος μετά και από την απελευθέρωση του βουλγαρικού κράτους, το 1878, χαρακτη-

ρίστηκε από έντονες δυτικοευρωπαϊκές επιρροές στο σχεδιασμό, λόγω της εισροής μηχανικών και πολεοδόμων από χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης· το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στον αστικό σχεδιασμό και το σχεδιασμό υπαίθριων χώρων. Την ίδια περίοδο συστάθηκε και το Υπουργείο Δημόσιων Κτιρίων, Μεταφορών και Επικοινωνιών και συντάχθηκε ο Νόμος περί Αστικοποίησης (Χολέβας, 1994· Gavrilova, 1999· Troeva, 2017· Yerolympos, 1996).

Μετά τις καταστροφικές συνέπειες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δημιουργήθηκαν νέα σχέδια από Ρώσους, Αυστριακούς και Γερμανούς μηχανικούς, με στόχο την ανασυγκρότηση της χώρας. Το διάστημα του μεσοπολέμου, ο σχεδιασμός έφθασε στο απόγειό του, ενώ εισήχθη ο Νόμος περί Αστικής Ανάπτυξης των Οικισμών. Ο σχεδιασμός άλλαξε ριζικά μετά και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ακολουθώντας τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις του κομμουνιστικού καθεστώτος. Τα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου, ήταν η απαλλοτρίωση της γης και των δασών, η κατάργηση της ιδιωτικής περιουσίας, η εκβιομηχάνιση και η κρατικοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων. Ως απόρροια, παρουσιάστηκαν φαινόμενα έντονης αστικοποίησης, ερημοποίησης των αγροτικών περιοχών και υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος, τα οποία με τη σειρά τους προξένησαν μία σειρά από προβλήματα κοινωνικοοικονομικής και χωρικής φύσεως, λόγω των διαφορετικών ρυθμών ανάπτυξης μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας της χώρας. Ο σχεδιασμός πέρασε στο κεντρικό επίπεδο εξουσίας και ιδρύθηκαν κρατικοί φορείς σχεδιασμού με επιμέρους διευθύνσεις τοπικής ανάπτυξης, οι οποίοι ωστόσο δεν κατάφεραν να εξαλείψουν τα όποια ζητήματα της κυβερνητικής πολιτικής (Stoilova, Kotsev, Varbanova, Mirkov, Lindareva & Petrova, 2016).

Η μεταβατική περίοδος που ακολούθησε, μετά το 1989, προξένησε ένα κλίμα αστάθειας και αβεβαιότητας, λόγω των αλλαγών σε πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Το νέο μοντέλο οικονομίας της αγοράς συνεπήγαγε την ιδιωτικοποίηση της περιουσίας και την αύξηση του ιδιωτικού κεφαλαίου. Τα παραπάνω οδήγησαν, από την άλλη, σε φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και χωρικών ανισοτήτων, ενώ άμεσα επηρεάστηκε και ο τομέας του σχεδιασμού. Οι κατευθύνσεις του αναπροσαρμόστηκαν σύμφωνα με τα νέα καταναλωτικά πρότυπα, τα οποία διαμόρφωσαν τις χρήσεις γης και ευνόησαν την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα, ιδίως στα μεγάλα αστικά κέντρα. Παρά το γεγονός ότι έγιναν προσπάθειες από τους φορείς σχεδιασμού για ανακατεύθυνση πολιτικών, η ανεπάρκεια σε χρηματοδοτικούς πόρους, ανθρώπινο δυναμικό και μηχανισμούς διοικητικής και θεσμικής στήριξης δημιούργησαν κενά και ελλείψεις, τα οποία είναι φανερά έως και σήμερα (Lecarte, 2017· Yanchev, 2012).

Η κατάσταση άρχισε να αλλάζει κατά την περίοδο των προενταξιακών διαδικασιών για την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οπότε και θεσπίστηκε το σύστημα στατιστικής ιεραρχίας των εδαφικών μονάδων (NUTS). Ως απόρροια, τα επίπεδα και τα εργαλεία σχεδιασμού αναδιαρθρώνονται, ενώ οι πολιτικές επικεντρώνονται στη βιώσιμη διάσταση και την περιφερειακή κλίμακα του σχεδιασμού· μία νέα περίοδος εγκαινιάζεται και για τη χώρα της Βουλγαρίας.

Μέσω των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων, επιχειρείται η παροχή μίας σταθερής αναπτυξιακής βάσης, έχοντας ως μοχλό την πολιτική συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αρχικά, ευνοήθηκε η οικονομία με την αύξηση του ΑΕΠ, την άνοδο των εισοδημάτων και τη βελτίωση των εργασιακών συνθηκών, με άμεσες επιπτώσεις στη συνολική ποιότητα ζωής. Επιπλέον, δόθηκε έμφαση στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, στοχεύοντας στην κοινωνική ένταξη και την ευκολία πρόσβασης σε δομές και παροχές. Ειδικότερα, στον τομέα των μεταφορών, η επέκταση του εθνικού οδικού δικτύου, των σιδηροδρομικών γραμμών, των αεροπορικών συνδέσεων και η αναβάθμιση των συγκοινωνιών στα μεγάλα αστικά κέντρα, έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία σχεδίων κινητικότητας με βιώσιμα, οικολογικά και ασφαλή κριτήρια. Ομοίως και ο περιβαλλοντικός τομέας επωφελήθηκε από τα διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα και κονδύλια, σχετικά με την επεξεργασία αποβλήτων, τη προμήθεια νερού και τον έλεγχο της ατμοσφαιρικής ρύπανσης.

Πρόσφατα, το 2018, η χώρα ανέλαβε και επίσημα την Προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θέτοντας τις πολιτικές χωρικής σύγκλισης στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής ατζέντας, μέσω της γνώσης της για τα τοπικά θέματα.

4.3 Σύστημα χωρικού – αναπτυξιακού σχεδιασμού

Το σύστημα χωρικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού της χώρας, όπως παρουσιάζεται συνοπτικά παρακάτω, διέπεται από το Νόμο περί Περιφερειακής Ανάπτυξης (Закон за Регионалното Развитие/Regional Development Act)⁹³ και το Νόμο περί Χωρικού Σχεδιασμού (Закон за Устройството на Територията/Spatial Development Act).⁹⁴ Η πρώτη πράξη ρυθμίζει το σχεδιασμό σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο σχετικά με τον προγραμματισμό, τη διαχείριση και την αξιολόγηση των στρατηγικών και των σχεδίων περιφερειακής ανάπτυξης. Η δεύτερη πράξη ορίζει τις κοινωνικές παραμέτρους που σχετίζονται με τη χωρική ανάπτυξη, την τοπική κλίμακα σχεδιασμού, την κατασκευαστική δραστηριότητα και το καθεστώς ιδιοκτησίας, με σκοπό την επίτευξη ενός βιώσιμου χωρικού περιβάλλοντος με υψηλό βιοτικό επίπεδο. Σύμφωνα με αυτούς, ο σχεδιασμός διακρίνεται σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό (δήμου και κοινότητας) επίπεδο. Αναλυτικά:

-σε εθνικό επίπεδο ο σχεδιασμός βασίζεται στα εξής εργαλεία: στο Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2030 (Национална Програма за Развитие/National Development Programme - NDP 2030)· στην Εθνική Στρατηγική Περιφερειακής Ανάπτυξης 2012-2022 (Националната Стратегия за Регионално Развитие/National Regional Development Strategy - NRDS 2012-2022)· στο Εθνικό Πλαίσιο Χωρικής Ανάπτυξης 2013-2025 (Националната Концепция за Пространствено Развитие/National Concept for Spatial Development - NCSD 2013-2025).⁹⁵ Αναφορικά:

- το Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης ⁹⁶ με ορίζοντα το 2030, αποτελεί τη βάση του αναπτυξιακού σχεδιασμού της χώρας, μέσω του οποίου διατυπώνονται οι στόχοι και οι προτεραιότητες για την ανάπτυξη της Βουλγαρίας σε όλους τους τομείς, αναφορικά και με τους άξονες της ευρωπαϊκής στρατηγικής. Το σχέδιο εστιάζει στα εξής: βελτίωση της ποιότητας των κοινωνικών παροχών· μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού· επίτευξη βιώσιμης περιφερειακής ανάπτυξης μέσω αξιοποίησης του τοπικού δυναμικού· αναβάθμιση των δικτύων μεταφορών· ορθή διαχείριση της ενέργειας και των φυσικών πόρων· ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου· αναδιάρθρωση των διοικητικών μηχανισμών και των δημόσιων υπηρεσιών· σύμπραξη συνεργασιών ιδιωτικού και ιδιωτικού τομέα· τόνωση της οικονομίας και του ανταγωνισμού· ανάπτυξη του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα· προώθηση

⁹³ Σχετικά: <https://www.mrrb.bg/en/regional-development-act/> (πρόσβαση 20/11/2019).

⁹⁴ Αναφορικά: <https://www.mrrb.bg/en/spatial-development-act-82421/> (πρόσβαση 20/11/2019).

⁹⁵ Σχετικά με τα χωροταξικά εργαλεία: <http://www.ncrdhp.bg/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).

⁹⁶ Περισσότερα στο: <https://www.minfin.bg/en/1394> (πρόσβαση 20/11/2019).

της καινοτομίας, της έρευνας και των τεχνολογιών· καλλιέργεια ενός μοντέλου αειφόρου ανάπτυξης.

- η Εθνική Στρατηγική Περιφερειακής Ανάπτυξης⁹⁷ ορίζει το πλαίσιο εφαρμογής των στρατηγικών στόχων του εθνικού προγράμματος ανάπτυξης και συγκεκριμένα αναφέρεται: στη βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη με βάση το τοπικό δυναμικό και τους διαθέσιμους πόρους· την οικονομική συνοχή στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης· την κοινωνική συμμετοχή· τον περιορισμό των περιφερειακών ανισοτήτων· την εδαφική συνοχή μέσω της ανάπτυξης διασυνοριακών, διακρατικών και διαπεριφερειακών συνεργασιών. Ομοίως, οι προτεραιότητες εστιάζουν: στην αύξηση του οικονομικού ανταγωνισμού σε περιφερειακό επίπεδο· στην προστασία και τη συντήρηση του περιβάλλοντος· στην αναβάθμιση των δικτύων μεταφοράς και των υποδομών· στην προώθηση βιώσιμων μορφών τουρισμού· στην κοινωνική ευαισθητοποίηση σε ζητήματα προστασίας των φυσικών και πολιτιστικών πόρων· στην ενίσχυση της τεχνογνωσίας σε θέματα στρατηγικού σχεδιασμού και περιφερειακής διακυβέρνησης. Εκτός των άλλων, έμφαση δίνεται στη συμμετοχή σε προγράμματα εδαφικής συνεργασίας, με στόχο την ανάδειξη του χωρικού δυναμικού της χώρας, την αντιμετώπιση χωρικών προκλήσεων, την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και την ενίσχυση του ρόλου των περιφερειών μέσω και των τοπικών φορέων και επιμέρους διευθύνσεων.

- το Εθνικό Πλαίσιο Χωρικής Ανάπτυξης⁹⁸ είναι ένα στρατηγικό έγγραφο συντονισμού των τομεακών πολιτικών, βάσει σχεδιαστικού πλαισίου. Σκοπός του είναι η εφαρμογή μίας ενιαίας στρατηγικής σχεδιασμού σε εθνικό επίπεδο, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού στρατηγικού σχεδιασμού και της ανάπτυξης ενός πολυκεντρικού μοντέλου περιφερειακών δικτύων. Μέσω αυτού, καθορίζονται οι μητροπολιτικές περιοχές και οι χωρικές συγκεντρώσεις, διαμορφώνονται οι αστικές πολιτικές, προσδιορίζονται οι περιοχές ειδικού ενδιαφέροντος, όπως και τα δίκτυα μεταφορών και υποδομών. Το σχέδιο βασίζεται στις αρχές μιας ολιστικής σχεδιαστικής προσέγγισης μέσω της συμμετοχής όλων των εμπλεκόμενων φορέων, ώστε να διασφαλιστεί η διαφάνεια στο σχεδιασμό, με έμφαση στην επιστημονικότητα και το δημόσιο συμφέρον. Επίσης, ορίζονται οι βάσεις για την ανάπτυξη συνεργειών και τη διαχείριση των κατάλληλων πόρων και κονδυλίων για τη συνέχιση και το συντονισμό της συνολικής σχεδιαστικής διαδικασίας. Οι στόχοι του εθνικού πλαισίου συνοψίζονται στους

⁹⁷ Βλέπε επίσης: <https://www.mrrb.bg/bg/national-regional-development-strategy-of-the-republic-of-bulgaria-2012-2022/> (πρόσβαση 20/11/2019).

⁹⁸ Αναφορικά: http://www.bgregio.eu/media/Programirane/NKPR_28012013_Last_en.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).

εξής: ανάπτυξη δικτύων χωρικής συνεργασίας· σχεδιασμός ενός πολυκεντρικού μοντέλου περιφερειακής ανάπτυξης· προσδιορισμός προστατευόμενων περιοχών φυσικού και πολιτιστικού πλούτου· προστασία περιοχών ειδικού ενδιαφέροντος· καλλιέργεια ανταγωνιστικότητας.

-σε περιφερειακό επίπεδο ο σχεδιασμός ορίζεται από τα Περιφερειακά Αναπτυξιακά Σχέδια (Регионален План за Развитие/Regional Development Plans),⁹⁹ το περιεχόμενο των οποίων περιλαμβάνει το σχεδιασμό των περιφερειών επιπέδου NUTS II, την προετοιμασία των περιοχών επιπέδου NUTS III και την παροχή σχεδιαστικών κατευθύνσεων για το επίπεδο LAU I, μέσω επενδυτικών αλλά και ανθρωπίνων πόρων. Για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2014-2020, οι κατευθύνσεις τους εστιάζουν κυρίως στη λειτουργική και ιεραρχική δομή του δικτύου οικισμών, στους αναπτυξιακούς άξονες, στο δίκτυο μεταφορών και υποδομών, στις χρήσεις γης και στις ζώνες πολεοδόμησης. Επιπλέον, επιμέρους έγγραφα και στρατηγικές καθορίζουν το σχεδιασμό σε επίπεδο περιφέρειας και δήμου (Regional Schemes for Spatial Development NUTS II & III, District Development Strategies NUTS III, Municipality Concept for Spatial Development LAU I) σε εναρμονισμό με τις διατάξεις των υπερκείμενων πλαισίων σχεδιασμού εθνικής και περιφερειακής ανάπτυξης.¹⁰⁰

-σε τοπικό επίπεδο (δήμου και κοινότητας) τα εργαλεία σχεδιασμού περιλαμβάνουν τα Αναπτυξιακά Σχέδια των Δήμων (Общински План за Развитие/Municipal Development Plans), τα Σχέδια Ολοκληρωμένης Αστικής Ανάπτυξης (Интегрирани Планове за Градско Възстановяване и Развитие/Integrated Plans for Urban Regeneration and Development), τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (Общ Устройствен План/General Development Plans-Master Plans) και τα Λεπτομερή Σχέδια (Подробни Устройствени Планове/Detailed Plans).¹⁰¹ Αναφορικά:

- τα Αναπτυξιακά Σχέδια των Δήμων είναι στρατηγικά έγγραφα που προσδιορίζουν τους στόχους και του άξονες προτεραιότητας για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τα ειδικά χαρακτηριστικά, τις ευκαιρίες, τους πόρους και τις δυνατότητες του δήμου. Το περιεχόμενό τους περιλαμβάνει: την ανάλυση των κοινωνικοοικονομικών παραμέτρων και των περιβαλλοντικών συνθηκών· την παρουσίαση του

⁹⁹ Περισσότερα: <https://www.mrrb.bg/bg/regionalni-planove-za-razvitie-na-rajonite-ot-nivo-2-za-perioda-2014-2020-g-prieti-s-reshenie-na-ms/> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 20/11/2019).

¹⁰⁰ Περισσότερα: <https://www.mrrb.bg/en/> και στο: http://www.breiling.org/lect/euamende/quellen/141007/troeva_141006.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).

¹⁰¹ Ο. π. και στο: <https://www.sofia.bg/department-architecture-urbanization> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 20/11/2019).

στρατηγικού οράματος, των επιμέρους στόχων και των προτεραιοτήτων· το πλαίσιο συντονισμού των τομεακών πολιτικών· τη διαχείριση των επενδυτικών πόρων· την αξιολόγηση δυνατικών δράσεων.

- τα Σχέδια Ολοκληρωμένης Αστικής Ανάπτυξης παρέχουν κατευθύνσεις για το σχεδιασμό σε πόλεις ή τμήματά τους καθώς και σε ευρύτερες αστικές περιοχές που χρήζουν ιδιαίτερης διαχείρισης. Το περιεχόμενό τους αναφέρεται σε προγράμματα και δράσεις για την τοπική οικονομική ανάπτυξη, την ενίσχυση της κοινωνική συνοχής, τη βελτίωση των υποδομών και του περιβάλλοντος, τη διαχείριση των επενδυτικών πόρων και την επίτευξη συνεργειών, ενσωματώνοντας τις κατευθύνσεις των υπερκείμενων αναπτυξιακών σχεδίων των δήμων.

- τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια καθορίζουν τη γενική δομή της επικράτειας του δήμου, τις χρήσεις γης, τις περιοχές ανάπτυξης και τις περιοχές ειδικού ενδιαφέροντος μέσω κανονιστικού πλαισίου και μηχανισμών εφαρμογής αυτού.

- τα Λεπτομερή Σχέδια καθορίζουν τις κατηγορίες χρήσεων γης, τη ρυμοτομία και τους οικοδομικούς κανονισμούς και μπορεί να περιλαμβάνουν γεωλογικές μελέτες, ρυθμιστικά σχέδια, σχέδια δικτύων υποδομής, σχέδια αστικών αναπλάσεων και αποκατάστασης τοπίου κ.α.

Αρμόδιος φορέας είναι το Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και Δημοσίων Έργων (Министерство на Регионалното Развитие и Благоустройството/Ministry of Regional Development and Public Works).¹⁰² Επιπλέον, επιμέρους διευθύνσεις και κατά τόπους φορείς είναι υπεύθυνοι για το συντονισμό, τον έλεγχο, την αξιολόγηση και την έγκρισή των πολιτικών σχεδιασμού, όπως και των προγραμμάτων περιφερειακής και τοπικής κλίμακας. Οι στόχοι και οι κατευθύνσεις του υπουργείου και των επιμέρους φορέων γενικότερα, επιδιώκουν τον εναρμονισμό με τις ευρωπαϊκές οδηγίες και συγκεκριμένα μέσω: συντονισμού και αξιολόγησης του τοπικού, υπερτοπικού και περιφερειακού χαρακτήρα των σχεδιαστικών εργαλείων· εισήγησης μηχανισμών επιτάχυνσης των σχεδιαστικών διαδικασιών· υποστήριξης της διαδικασίας αξιολόγησης και λήψης αποφάσεων· παροχής τεχνογνωσίας και συμβουλευτικής στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και τους εκπροσώπους αυτών σχετικά με τις διαδικασίες χωρικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού.

Προχωρώντας σε μία αποτίμηση των παραπάνω, βάσει και της έρευνας πεδίου, είναι γεγονός ότι η Βουλγαρία, μετά και την κατάρρευση του σοσιαλιστικού καθεστώτος, δεν κατάφερε να αναπτύξει ένα δικό της σύστημα σχεδιασμού σύμφωνα με τα νέα οικονομικά

¹⁰² Περισσότερα στο: <https://www.mrrb.bg/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).

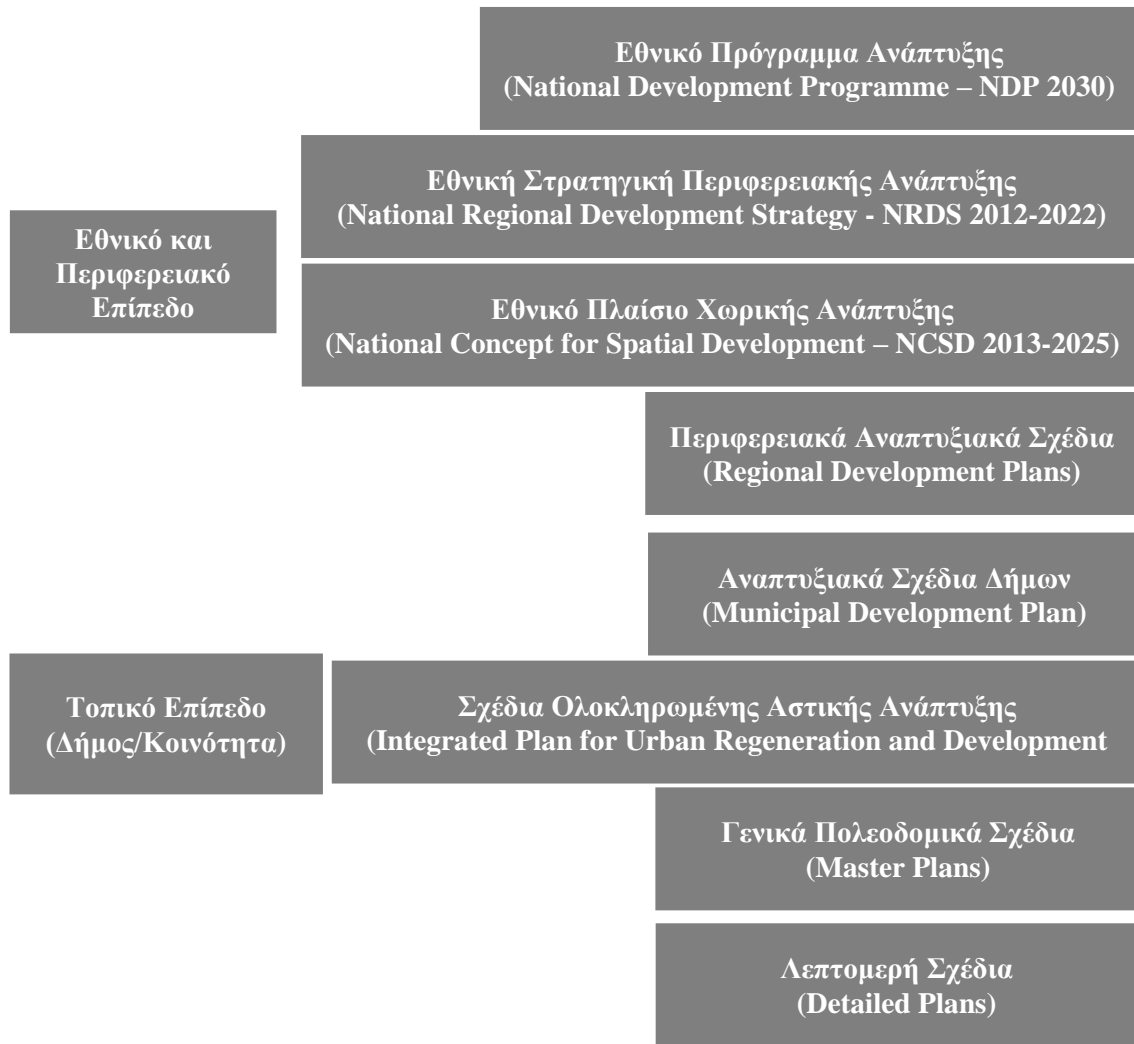
και κοινωνικά δεδομένα της ελεύθερης αγοράς. Λαμβάνοντας υπόψη και τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως προϋποθέσεις για την ένταξη της χώρας, αυτό είχε ως αποτέλεσμα το σύστημα σχεδιασμού της να γίνει ακόμη πιο περίπλοκο.

Όπως επιβεβαίωσε και η πλειοψηφία των ερωτηθέντων εμπειρογνομόνων, το πλαίσιο σχεδιασμού και τα επιμέρους εργαλεία που εμπριέχει δεν είναι σαφή και κατανοητά σε επίπεδο εφαρμογής, ενώ η έλλειψη τεχνογνωσίας σε ζητήματα χωρικής ανάπτυξης δυσχεραίνει την κατάσταση. Επιπλέον, επεσήμαναν την απουσία ενός μηχανισμού ελέγχου και αξιολόγησης των πολιτικών σχεδιασμού, όπως και την αδυναμία συντονισμού των φορέων μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων σχεδιασμού σε συνδυασμό με την κατασπατάληση των χρηματοδοτικών πόρων. Επίσης, ανέφεραν ότι ενώ υπάρχουν στρατηγικές και πλαίσια περιφερειακής ανάπτυξης, αυτά υπολείπονται της έννοιας της περιφερειακής διάστασης, επηρεάζοντας και την τοπική κλίμακα σχεδιασμού.

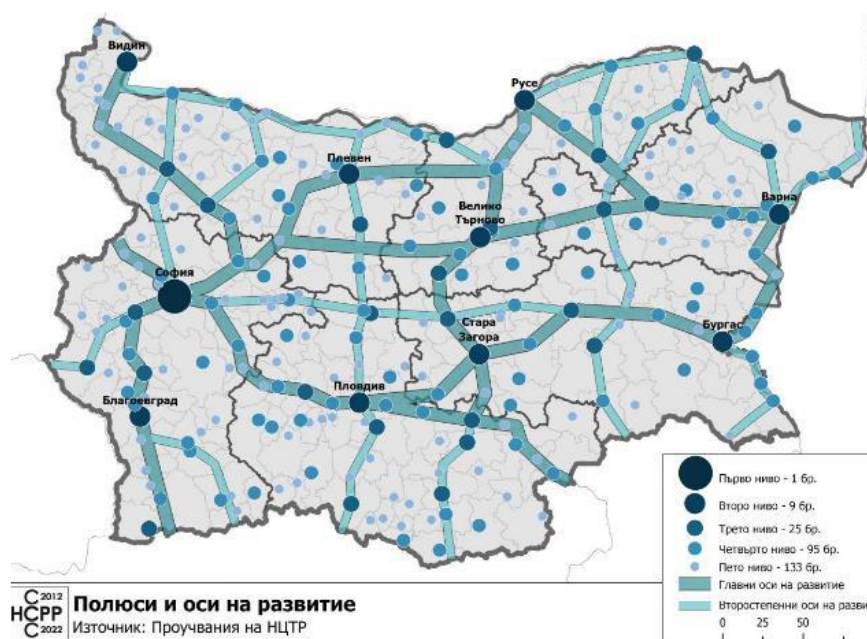
Παρά το γεγονός ότι τα υπερκείμενα στρατηγικά σχέδια καθορίζουν τους άξονες και τις πολιτικές ανάπτυξης, οι κατευθύνσεις των επιμέρους σχεδιαστικών πλαισίων δεν εναρμονίζονται μεταξύ τους, λόγω κοινωνικοοικονομικών και χωρικών παραμέτρων που δεν έχουν ληφθεί υπόψη εξ αρχής στο σχεδιασμό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται κενά λειτουργικής και διαχειριστικής φύσεως. Ωστόσο, γίνονται προσπάθειες, μέσω των επιμέρους διευθύνσεων και μονάδων χωρικής ανάπτυξης, προς την κατεύθυνση αποκέντρωσης του κεντρικού διοικητικού συστήματος με ανάθεση αρμοδιοτήτων στους τοπικούς φορείς και στις επιμέρους διευθύνσεις.

Σε κάθε περίπτωση, ο εναρμονισμός των στόχων και των πολιτικών σχεδιασμού κρίνεται απαραίτητος παράγοντας για τη διεύρυνση διασυνοριακών συνεργασιών και την επίτευξη χωρικής ολοκλήρωσης.

Λαμβάνοντας υπόψη και τις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η χώρα, όπως είναι το δημογραφικό ζήτημα, το μεταβαλλόμενο γεωπολιτικό περιβάλλον των Βαλκανίων, η παγκοσμιοποίηση και οι φυσικές καταστροφές, απαιτείται μία ολιστική στρατηγική προσέγγιση του χωρικού της σχεδιασμού με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ανάδειξη της ταυτότητας της χώρας.

Διάγραμμα 4.3. Επίπεδα σχεδιασμού
(πηγή: Bulgarian Ministry of Regional Development and Public Works, *ιδία επεξεργασία, 2020*).

4.4 Σύνοψη

Η Βουλγαρία, ως μία πρώην σοσιαλιστική χώρα της Ανατολικής Ευρώπης, πέρασε από διάφορα στάδια χωρικών και κοινωνικοοικονομικών αλλαγών με εμφανείς επιρροές στη δομή της έως και σήμερα. Άλλωστε, η μεταβατική περίοδος υπήρξε αρκετά απαιτητική ως προς τις ανάγκες που δημιουργήθηκαν με την επικράτηση της ελεύθερης αγοράς και της ιδιωτικοποίησης του κεφαλαίου. Χωρίς, όμως, να διαθέτει τα απαραίτητα μέσα και μηχανισμούς, ο δρόμος προς την ανασύνταξη υπήρξε δύσκολος και χρονοβόρος (Genkova, 2014).

Ωστόσο, με την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εκτός από τις κοινωνικοοικονομικές μεταρρυθμίσεις, άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο και στο σχεδιασμό, με αλλαγές στο χωροταξικό της σύστημα (Bianco, 2011).

Μετά από μία δεκαετία και παραπάνω, η Βουλγαρία προσπαθεί ακόμη να ισορροπήσει ανάμεσα στα βαλκανικά παραδοσιακά χαρακτηριστικά της και τα πρότυπα που επιτάσσουν οι ευρωπαϊκοί κανονισμοί. Οι ελλείψεις σε υποδομές, τεχνογνωσία και ανθρώπινο δυναμικό αποτελούν τροχοπέδη ενάντια στις προκλήσεις που επιφέρει το μοντέλο της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης. Επιπρόσθετα, μία σειρά από προβλήματα δυσχεραίνουν το αναπτυξιακό προφίλ της χώρας. Αναφορικά: έλλειψη συντονισμού μεταξύ διαφορετικών επιπέδων σχεδιασμού· ανεπάρκεια θεσμικού πλαισίου σε εθνικό και τοπικό επίπεδο· αδυναμία ελέγχου, εφαρμογής και αξιολόγησης σχεδιαστικών πολιτικών λόγω οικονομικών δυσχερειών και κοινωνικών ανισοτήτων· μείωση χρηματοδοτικών και ανθρωπίνων πόρων.

Η σύνοψη των παραπάνω οδηγεί ακολούθως και στην εμφάνιση περιφερειακών ανισοτήτων, ένα από τα βασικότερα αναπτυξιακά προβλήματα. Οι χωρικές και κοινωνικοοικονομικές διαφορές που προκύπτουν μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών και ιδίως οι διαφορές μεταξύ της πρωτεύουσας και της περιφέρειας είναι αρκετά έντονες (Slaev & Nikiforov, 2013).

Λόγω και των συχνών πληθυσμιακών μεταβολών και του ασταθούς μακροοικονομικού περιβάλλοντος, οι περιφερειακές ανισότητες οξύνονται, επιτάσσοντας άμεσες στρατηγικές επεμβάσεις.

Προς την κατεύθυνση εξομάλυνσης των διαφορών και επίλυσης των ζητημάτων κρίνεται καθοριστική η έμφαση στον περιφερειακό και τοπικό χαρακτήρα του σχεδιασμού, μέσω στοχευμένων ενεργειών όπως: διοικητικές και νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, αποκέντρωση, εξέλιξη τεχνογνωσίας και πληροφοριακής πρόσβασης μέσω συστημάτων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, προώθηση διασυνοριακών, διακρατικών και διαπεριφερειακών συ-

νεργειών, εξασφάλιση συνέχειας και συνοχής του σχεδιασμού μέσω οικονομικής ανάπτυξης, κοινωνικής συμμετοχής και περιβαλλοντικής συνείδησης (Slaev, Kovachev, Lyubenov, Torchiev, 2015).

Το εθνικό όραμα ορίζει τη Βουλγαρία ως μία χώρα ανοικτή, προσβάσιμη και ενσωματωμένη στον ευρωπαϊκό χώρο, με ένα ανεπτυγμένο δίκτυο κέντρων και οικισμών που βασίζεται στους άξονες ανάπτυξης, πολιτισμού, έρευνας και καινοτομίας· οι διαθέσιμοι πόροι, όπως το ανθρώπινο δυναμικό, το φυσικό και πολιτιστικό απόθεμα, αποτελούν βασικούς μοχλούς ανάπτυξης.

Η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου σχεδίου με έμφαση στις διαφανείς διαδικασίες και την προώθηση ενός πολυκεντρικού μοντέλου αποτελεί σημαντικό κίνητρο. Η περιφερειακή και η τοπική διάσταση κρίνεται απαραίτητο να συμπεριληφθούν σε αυτή τη φάση, όπως και στο σύνολο της διαδικασίας, προκειμένου για την εκπλήρωση του εθνικού αναπτυξιακού οράματος.

Ωστόσο, ο σχεδιασμός έχει ακόμη να διανύσει μία μακρά πορεία προς την επίτευξη των ευρωπαϊκών στόχων χωρικής ολοκλήρωσης. Το γεγονός ότι η χώρα παραμένει ακόμη αντιμέτωπη με τα ζητήματα του παρελθόντος καθιστά επιτακτική την ανάπτυξη μίας ορθής διαδικασίας στρατηγικού σχεδιασμού.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσες

- Δουδούμης, Γ. (1999). *Η σύγχρονη Βουλγαρία: προβλήματα και προοπτικές*. Αθήνα: Βαλκανικές Εκδόσεις.
- Καστελλάν, Ζ. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Β. Αλιφέρη). Αθήνα: Γκοβόστη.
- Μπακάλοφ, Γ., Ματάνοφ, Χ., Μίτεφ, Π., Ίλτσεφ, Ι. & Μαρίνοβα-Χρηστίδη, Ρ. (2015). *Ιστορία της Βουλγαρίας* (μτφ. Γ. Χρηστίδης). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ. (1991). *Οι Βαλκανικοί Λαοί. Από την Τουρκική Κατάκτηση στην Εθνική Αποκατάσταση (14ος- 19ος αι.)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Χολέβας, Ν. (1994). *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Baeva, I. & Kalinova, E. (2011). *Σύγχρονη Βουλγαρία: από το Ανατολικό Μπλοκ στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (μτφ. Γ. Χρηστίδης). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Jelavich, B. (2006). *Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Χ. Δεληστάθη· επιμ. Β. Τσοκόπουλος). Αθήνα: Πολύτροπον.
- Mazower, M. (2002). *Τα Βαλκάνια* (μτφ. Ν. Κουρεμένος). Αθήνα: Πατάκης.
- Todorov, N. (1986). *Η βαλκανική πόλη. 15ος-19ος αιώνας: Κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη* (μτφ. Ε. Αβδελά & Γ. Παπαγεωργίου). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ξενόγλωσσες

- Bianco, L. (2011). The Contemporary Urban Planning Framework in Bulgaria. *Id-Dritt, 21*, 303–28. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/590024/The_Contemporary_Urban_Planning_Framework_in_Bulgaria (πρόσβαση 20/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Culture. <http://mc.government.bg/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Economy. <https://mi.government.bg/en> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Environment and Water. <https://www.moew.government.bg/en/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Environment and Water. European and International Projects. <https://www.moew.government.bg/bg/ministerstvo/programi-i-proekti/> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 20/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Foreign Affairs. <https://www.mfa.bg/en/> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. <https://www.mrrb.bg/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).

- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Regional Development Act. <https://www.mrrb.bg/en/regional-development-act/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Spatial Development Act. <https://cpcp.mrrb.government.bg/cms/assets/Laws/SPATIAL%20DEVELOPMENT%20ACT.pdf> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Regional Development Plans. <https://www.mrrb.bg/bg/regionalni-planove-za-razvitie-na-rajonite-ot-nivo-2-za-perioda-2014-2020-g-prieti-s-reshenie-na-ms/> (στα βουλγάρικά) (πρόσβαση 20/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Tourism. <http://www.tourism.government.bg/en> (πρόσβαση 20/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Tourism. Official Tourism Portal of Bulgaria. <https://bulgariatravel.org/en#map=6/42.750/25.380> (πρόσβαση 20/12/2019).
- Bulgarian Cultural Heritage Act. 2009. https://en.unesco.org/sites/default/files/bulgaria_culturalheritageact_2009_entof.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Bulgaria Country Profile. <https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Council of Ministers of the Republic of Bulgaria. <https://www.gov.bg/index.php/en> (πρόσβαση 20/12/2019).
- Crampton, R. J. (2007). *Bulgaria*. Oxford: Oxford University Press.
- Detrez, R. (1997). *Historical dictionary of Bulgaria*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.
- Dimitrov, V. (2001). *Bulgaria: the uneven transition*. London: Routledge.
- European Commission. Bulgaria. Cohesion Policy eligibility 2014-2020. https://ec.europa.eu/regional_policy/el/atlas/romania/ (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Commission. Country Report Bulgaria. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-bulgaria_en.pdf (πρόσβαση 20/12/2019).
- European Commission. NUTS. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> (πρόσβαση 20/12/2019).
- European Commission. The EU Environmental Implementation Review. Country Report - Bulgaria. https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_bg_en.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).

- European Commission. Panorama 60: Bulgaria and Romania celebrate 10 years in the EU. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag60/mag60_en.pdf (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Stability Initiative. Environment. <https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=284> (πρόσβαση 10/12/2019).
- European Structural and Investment Funds. Country Data for: Bulgaria. 2014-2020. <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/BG> (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Union. Bulgaria. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/bulgaria_en (πρόσβαση 20/12/2019).
- European Union. Structural Funds. National Communication Strategy 2014-2020 - The European Funds in Bulgaria. https://www.eufunds.bg/archive2018/images/eu_funds/files/%D0%9D%D0%9A%D0%A1/The_European_funds_in_Bulgaria.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Union. Structural Funds. National Development Programme: Bulgaria 2020. <https://www.eufunds.bg/archive/documents/1357828564.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Union. Urban Data Platform. Country Fact-Sheet - Bulgaria. <https://urban.jrc.ec.europa.eu/strat-board/#/factsheetcountry?id=BG&name=Bulgaria&full-screen=yes> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Forbes, N. (1915). *Balkans: A history of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*. Oxford: Clarendon Press. Διαθέσιμο στο: <https://ia902503.us.archive.org/26/items/balkanshistoryof00forbuoft/balkanshistoryof00forbuoft.pdf> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Gavrilova, R. (1999). *Bulgarian urban culture in the eighteenth and nineteenth centuries*. Susquehanna University Press.
- Genkova, D. (2014). The National Strategic Planning -between Social-Economic Needs and Political Realities in Bulgaria. *Economic Alternatives*, 2, 114-125. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/315528351_The_National_Strategic_Planning_-_between_Social-Economics_Needs_and_Political_Realities_in_Bulgaria (πρόσβαση 20/11/2019).
- Giatzidis, E. (2002). *An introduction to post-communist Bulgaria: political, economic, and social transformations*. Manchester: Manchester University Press.
- Hall, R.C. (2000). *The Balkan Wars, 1912-1913: prelude to the First World War*. London: Routledge.

- Kyrkilis, D. (2010). Bulgaria: From Transition to the European Union Membership. Στο *Proceedings of the VIII Greek-German Symposium; South-Eastern Europe Today: Problems and Perspectives: The Greek and the German Aspect, 8-9 May 2008* (σσ. 5-17). Thessaloniki: Institute for Balkan Studies. Διαθέσιμο στο: <https://www.imxa.gr/files/bsfiles/47/Kyrkilis.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Lecarte, J. (2017). *The economic, social and territorial situation in Bulgaria*. European Parliament: DG IPOL Policy Department for Structural and Cohesion Policies. Διαθέσιμο στο: <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/131188/BRIEFING%20BULGARIA-EN.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Magocsi, P. (2018). *Historical Atlas of Central Europe: Third Revised and Expanded Edition*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press. Διαθέσιμο στο: www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctv9hvr64 (πρόσβαση 2/2/2020).
- National Centre for Regional Development - NCRD. <http://www.ncrdhp.bg/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- National Commission of Bulgaria for UNESCO. <http://unesco-bg.org/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- National Concept for Spatial Development - NCSD 2013-2025. http://www.bgregio.eu/media/Programirane/NKPR_28012013_Last_en.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- National Regional Development Strategy - NRDS 2012-2022. <https://www.mrrb.bg/bg/national-regional-development-strategy-of-the-republic-of-bulgaria-2012-2022/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Slaev, A., Kovachev, A., Lyubenov, Y. & Topchiev, H. (2015). Bulgaria. Στο J. Fyser & T. Franchini (Eds.), *International Manual of Planning Practice*. ISOCARP: Hague. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/271585853_Chapter_on_Bulgaria_of_the_International_Manual_of_Planning_Practice (πρόσβαση 20/11/2019).
- Slaev, A.D. & Nikiforov, I. (2013). Factors of Urban Sprawl in Bulgaria. *SPATIUM International Review*, 29, 22-29. Διαθέσιμο στο: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-569x/2013/1450-569x1329022s.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sofia Municipality. Department of Architecture and Urbanization. <https://www.sofia.bg/department-architecture-urbanization> (στα βουλγάρικά) (πρόσβαση 20/11/2019).
- Stavrianos, L.S. (2000). *The Balkans since 1453*. New York: New York University Press.
- Stoilova, L., Kotsev, G., Varbanova, V., Mirkov, A., Lindareva M. & Petrova, T. (2016). *The urban planning of Sofia - the pulse of the city in time*. Sofia: Regional Historical Museum.

- Stoychev, K. (2009). Regional Development and Spatial Planning in Bulgaria: Geographical Perspectives. Διαθέσιμο στο: https://pdfs.semanticscholar.org/5cd4/2a637ae3619c9ddeaf2b8c9f7b14ed19f0bb.pdf?_ga=2.16618898.8.341460865.1574964828-1307238898.1574964828 (πρόσβαση 20/11/2019).
- The ESTIA Partnership. 2000. Spatial Planning Systems and Agencies in Se Europe. <http://gkafkala.webpages.auth.gr/site/wp-content/uploads/2018/05/ESTIA-SPATIAL-PLANNING-SYSTEMS-AND-AGENCIES-IN-SEE-1.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Todorov, I. & Durova, K. (2016). Economic Growth of Bulgaria and Its Determinants. *Ikonicheski Izsledvania*, 4, 3-35. Διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/306379978_Economic_Growth_of_Bulgaria_and_Its_Determinants (πρόσβαση 10/12/2019).
- Troeva, V. (2017). *Bulgarian planning system*. Sofia: National Centre for Regional Development. Διαθέσιμο στο: http://www.breiling.org/lect/eu-amende/quellen/141007/troeva_141006.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- World Bank. 2019. Bulgaria Country Snapshot. <http://pubdocs.worldbank.org/en/357411571384195634/Bulgaria-Snapshot-Oct2019.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Yanchev, P. (2012). *Europeanization of the Spatial Planning System in Bulgaria* (Thesis research paper). Faculty of Engineering ASRO, KU Leuven. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/5892470/Europeanization_of_the_Spatial_Planning_System_in_Bulgaria (πρόσβαση 20/11/2019).
- Yerolympos, A. (1996). *Urban Transformations in the Balkans 1820-1920. Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki*. Thessaloniki: University Studio Press.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΣΟΦΙΑ

5.1 Το προφίλ της πόλης

Γενικά στοιχεία

Η Σόφια είναι η πρωτεύουσα και η μεγαλύτερη πόλη της Βουλγαρίας, καθώς και του ομώνυμου διοικητικού της διαμερίσματος, καλύπτοντας μια έκταση σχεδόν 1300 τετραγωνικών χιλιομέτρων, συμπεριλαμβανομένης και της περιφέρειάς της. Η πόλη βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της χώρας, στους πρόποδες του όρους Βίτοσα, στην κοιλάδα της Σόφιας, σε υψόμετρο περίπου 500 μέτρων, και διατρέχεται από τους ποταμούς Περλόβσκα και τους παραποτάμους του, Μπογιάνσκα και Βλαντάισκα, ενώ ο μεγαλύτερος είναι ο Ίσκαρ στο ανατολικό τμήμα της πόλης που αποτελεί και παραπόταμο του Δούναβη. Επιπλέον, η πόλη περιβάλλεται από ορεινούς όγκους και έχει πληθώρα υδάτινων και ιαματικών πηγών, ενώ έχουν κατασκευαστεί τεχνητές λίμνες και φράγματα. Η κεντρική της θέση στα Βαλκάνια την καθιστά συγκοινωνιακό κόμβο μεταξύ της ευρύτερης βαλκανικής και της ευρωπαϊκής ενδοχώρας, συνδέοντας την Αδριατική με τη Μαύρη θάλασσα και το Αιγαίο πέλαγος. Η απόσταση από τις γειτονικές βαλκανικές πρωτεύουσες, αλλά και τα ευρωπαϊκά αστικά κέντρα, δεν είναι μεγάλη, καθώς η πόλη διαθέτει ένα ανεπτυγμένο δίκτυο οδικών μεταφορών, σιδηροδρόμων και αερογραμμών.¹⁰³

Ο Δήμος της Σόφιας είναι η μεγαλύτερη διοικητική-εδαφική μονάδα, η οποία έχει το καθεστώς μίας περιφέρειας και περιλαμβάνει 38 τμήματα, συμπεριλαμβανομένων 4 πόλεων (Σόφια, Μπάνκια, Μπούχοβο και Νόβι Ίσκαρ) και 34 οικισμών. Η πόλη της Σόφιας, ακολούθως, διαιρείται σε 24 διοικητικές περιοχές, καθεμία από τις οποίες έχει το δικό της δήμαρχο και δημοτικό συμβούλιο. Οι δημοτικές αρχές είναι υπεύθυνες για: τη χάραξη και την εφαρμογή πολιτικών ανάπτυξης· την επίλυση ζητημάτων κοινωνικοοικονομικής φύσεως και περιβαλλοντικής προστασίας· την παροχή υγειονομικής περίθαλψης· τις κοινωνικές, εκπαιδευτικές, πολιτιστικές, κοινοτικές και κοινωφελείς δραστηριότητες· τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης και της κυκλοφορίας· πολεοδομικά θέματα και ζητήματα διοικητικής φύσεως, στέγασης, ανάπτυξης, περιβάλλοντος, αστικής ποιότητας ζωής κ.α.¹⁰⁴ Ο πληθυσμός

¹⁰³ Περισσότερα στην επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου της Σόφιας: <https://www.sofia.bg/bg/web/sofia-municipality/start> και στο: <https://www.visitsofia.bg/en/> (πρόσβαση 29/9/2019).

¹⁰⁴ Σχετικά με τη διοικητική διαίρεση: <https://www.sofia.bg/en/web/tourism-in-sofia/administrative-territorial-unit> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 29/9/2019).

της πόλης φθάνει σχεδόν τους 1,3 εκατομμύρια κατοίκους, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011, με το μεγαλύτερο ποσοστό να αποτελείται από Βούλγαρους και ένα πολύ μικρότερο από άλλες εθνότητες.¹⁰⁵

Η πόλη είναι το μεγαλύτερο πολιτικοοικονομικό κέντρο της Βουλγαρίας, με ανεπτυγμένα βιομηχανία και υπηρεσίες τριτογενούς τομέα, ενώ η εξέλιξή της σε σημαντικό πολιτιστικό, εκπαιδευτικό, ακαδημαϊκό και τεχνολογικό κέντρο οφείλεται και στη γεωστρατηγική της θέση. Ένας μεγάλος αριθμός πανεπιστημίων, πολιτιστικών ιδρυμάτων και εμπορικών επιχειρήσεων της χώρας έχουν την έδρα τους στη Σόφια.

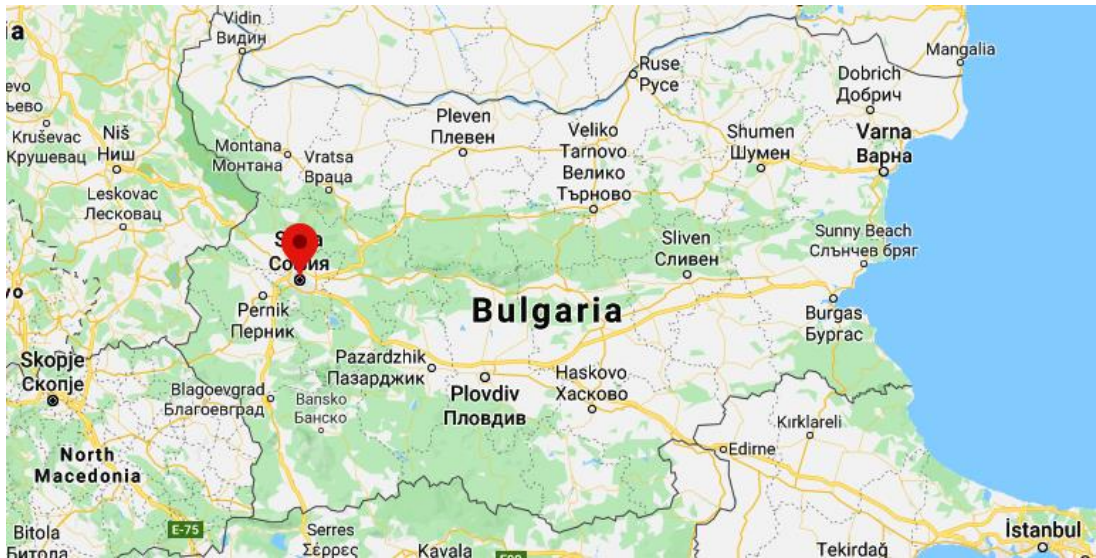
Οικονομία

Ως προς την οικονομία, η πόλη παράγει περίπου το 40% του ΑΕΠ και έχει τις υψηλότερες συνθήκες διαβίωσης συγκριτικά με άλλες περιοχές της χώρας, ενώ οι οικονομικές της δραστηριότητες αυξήθηκαν τελευταία λόγω των επενδυτικών ευκαιριών, της εισροής ξένου κεφαλαίου, των φορολογικών ελαφρύνσεων, των χαμηλών ποσοστών ανεργίας και της ευκολίας διεκπεραίωσης γραφειοκρατικών διαδικασιών. Συγκεκριμένα, η εξωτερική ανάθεση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, όπως η διαφήμιση, το μάρκετινγκ, οι ανθρώπινοι πόροι, οι υπηρεσίες εξυπηρέτησης πελατών και οι βιομηχανίες των ΤΠΕ (Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών) έχουν αλλάξει σημαντικά το επενδυτικό περιβάλλον της πόλης τα τελευταία χρόνια. Άλλοι εξελισσόμενοι τομείς περιλαμβάνουν τη μεταποίηση, τη μίσθωση ακινήτων και τις κατασκευές, το χονδρικό και λιανικό εμπόριο, τα φαρμακευτικά και καλλυντικά προϊόντα, τον τουριστικό κλάδο και τις υπηρεσίες αναψυχής, τις μεταφορές και τις υπηρεσίες λογιστικής και εφοδιασμού.¹⁰⁶

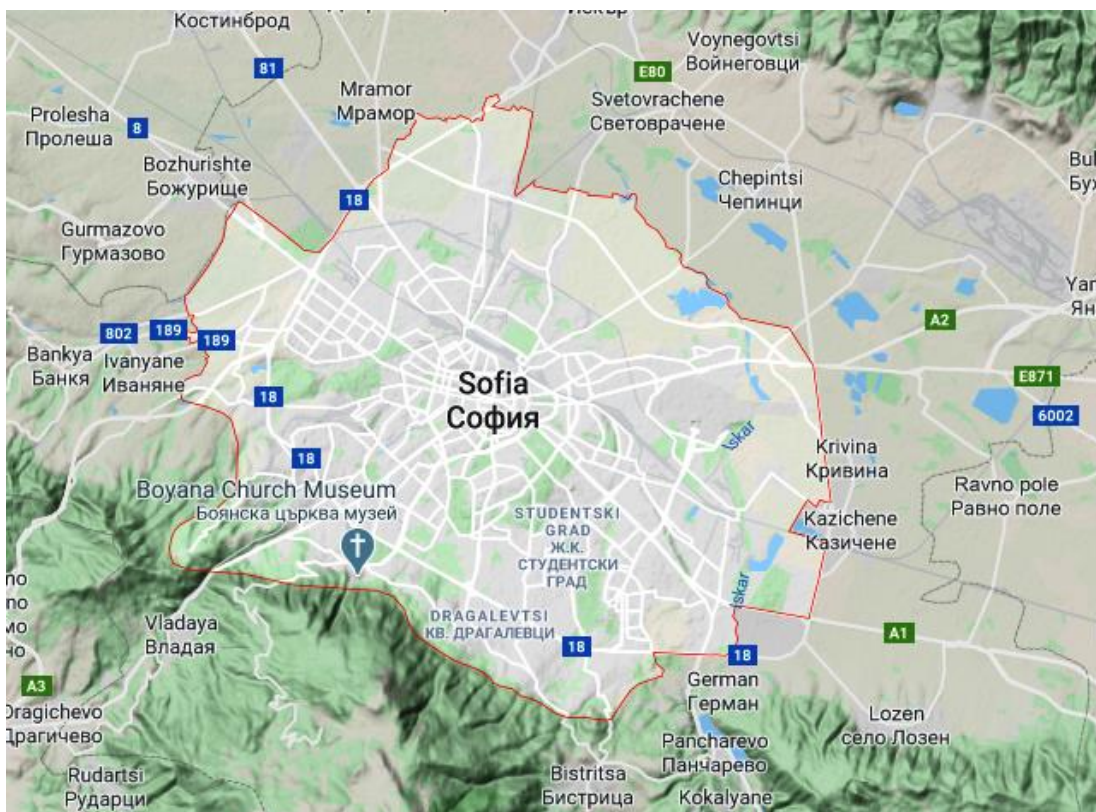
Σε μια προσπάθεια υιοθέτησης νέων οικονομικών μοντέλων, σύμφωνα και με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, οι στρατηγικές του δήμου της πόλης εστιάζουν: στην προσέλκυση πόρων για επενδύσεις σε έργα αστικής ανάπλασης και κοινωνικής συνοχής· στη συμμετοχή των χρηματοπιστωτικών φορέων στις δημόσιες πολιτικές· στην υποστήριξη της επιχειρηματικότητας και των καινοτόμων οικονομικών δραστηριοτήτων· στην ενεργή συμμετοχή των οι-

¹⁰⁵ Σχετικά με δημογραφικά δεδομένα στο: <https://www.nsi.bg/en> (πρόσβαση 29/9/2019).

¹⁰⁶ Σχετικά με το οικονομικό προφίλ της πόλης: <https://www.regionalprofiles.bg/en/regions/sofia-grad/> (πρόσβαση 29/9/2019).

Χάρτης 5.1. Η θέση της Σόφιας στη Βουλγαρία
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 5.2. Εδαφολογική-χαρτογραφική απεικόνιση της Σόφιας
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

οικονομικών φορέων στην αστική ανάπτυξη και το σχεδιασμό· στη διασφάλιση της βιωσιμότητας των έργων αστικής ανάπτυξης και των επενδύσεων· στην ενίσχυση των προγραμμάτων κυκλικής οικονομίας.

Σημαντική είναι η παρουσία του επενδυτικού οργανισμού του Δήμου της Σόφιας (Sofia Investment Agency),¹⁰⁷ ο ρόλος του οποίου είναι συμβουλευτικός και διεκπεραιωτικός ως προς την παροχή πληροφοριών και υπηρεσιών για νεοσύστατες επιχειρήσεις που επιθυμούν να εγκατασταθούν στη Σόφια. Με σκοπό τη δημιουργία ενός ελκυστικού και φιλικού επενδυτικού περιβάλλοντος, με επιχειρηματικές ευκαιρίες σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο, ο οργανισμός στηρίζει τις προσπάθειες του Δήμου της Σόφιας για την ανάδειξή της σε μία μοντέρνα, καινοτόμα και πράσινη πόλη. Παρόμοια, η δράση του δημοσίου ταμείου αστικής ανάπτυξης (Sustainable Cities Fund)¹⁰⁸ εστιάζει στη διαχείριση και κατανομή των ευρωπαϊκών κονδυλίων με σκοπό τη βιώσιμη ανάπτυξη της πόλης, μέσω, κυρίως, έργων κυκλικής οικονομίας.

Γενικότερα, προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της οικονομικής ευημερίας, το Υπουργείο Οικονομίας της χώρας επιδιώκει τη προσέλκυση ξένων κεφαλαίων και τη δημιουργία ενός υγιούς επενδυτικού περιβάλλοντος με διαφανείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων, περιορισμό της γραφειοκρατίας και ορθές δημοσιονομικές πολιτικές.¹⁰⁹ Μετά και την ένταξή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η Σόφια έχει επωφεληθεί από σημαντικό αριθμό επιχειρηγήσεων με στόχο την αστική ανάπτυξη, την αναβάθμιση των υποδομών, την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, την εξασφάλιση των κοινωνικών παροχών και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Φυσικό περιβάλλον

Το ποσοστό πρασίνου της Σόφιας είναι αρκετά υψηλό, λόγω αρκετών χώρων πρασίνου και του φυσικού πάρκου Βίτοσα, καθιστώντας την ως μία από τις πιο πράσινες πόλεις της Ευρώπης και των Βαλκανίων. Σχετικά με τα περιβαλλοντικά προβλήματα, η ατμοσφαιρική ρύπανση αποτελεί από τα πιο ανησυχητικά, με τα επίπεδα να αυξάνονται συνεχώς, δεδομένου της καθημερινής κυκλοφοριακής συμφόρησης και των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα από διάφορες πηγές θερμότητας. Λόγω και της γεωμορφολογίας της πόλης, δεν τηρούνται οι συνθήκες αερισμού, επιβαρύνοντας ακόμη περισσότερο την κατάσταση. Άλλα

¹⁰⁷ Αναφορικά: <https://investsofia.com/en/> (πρόσβαση 29/9/2019).

¹⁰⁸ Περισσότερα για τα αναπτυξιακά κονδύλια: <https://www.citiesfund.bg/en/> (πρόσβαση 29/9/2019).

¹⁰⁹ Αναφορικά: <https://mi.government.bg/en> (πρόσβαση 10/12/2019).

προβλήματα αφορούν τη διαχείριση υδάτων, υγρών και στερεών αποβλήτων, την κατανάλωση ενεργειακών πόρων και την μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα.¹¹⁰

Ωστόσο, οι δημοτικές αρχές επιδιώκουν τη συμμετοχή σε περιβαλλοντικά προγράμματα και συνέργειες περιβαλλοντικής ευθύνης που αφορούν την προστασία του αστικού περιβάλλοντος, μέσω μίας συστηματικής καταγραφής των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Μεταξύ άλλων, αξίζει να αναφερθεί το πρόγραμμα προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή για την πόλη της Σόφιας, το οποίο εκπονήθηκε στο πλαίσιο του συγχρηματοδοτούμενου έργου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ‘TURAS - Transitioning towards Urban Resilience and Sustainability’¹¹¹ για την αστική ανθεκτικότητα και αειφορία των αστικών κέντρων.

Μέσω και της πρωτοβουλίας URBACT,¹¹² ενισχύονται περαιτέρω οι προσπάθειες για την προστασία του αστικού περιβάλλοντος και της βελτίωσης της ποιότητας του αέρα. Επιπρόσθετα, ένας αριθμός περιφερειακών και τοπικών δικτύων και οργανισμών ευρωπαϊκής χρηματοδότησης (CoNet, Creative Spirits, Cities in Transition, e.t.c.) κινούνται στην κατεύθυνση ενδυνάμωσης της κοινωνικής συνοχής, της πράσινης επιχειρηματικότητας και της ανάπλασης του φυσικού και δομημένου χώρου των πόλεων, μέσω διατμηματικών προγραμμάτων και έξυπνων τεχνολογιών. Τα παραπάνω προγράμματα και ενέργειες συνδράμουν στις δράσεις του Δήμου της Σόφιας οι οποίες αφορούν: τη χρηματοδότηση, μέσω και ευρωπαϊκών κονδυλίων, τομέων όπως η διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων, η ανακύκλωση και επαναχρησιμοποίηση υλικών και πόρων, ο έλεγχος της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, η προστασία της βιοποικιλότητας και οι πράσινες υποδομές· τη διασφάλιση ενός ορθού θεσμικού πλαισίου προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος της πόλης· την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού και των αρμόδιων φορέων σχετικά με θέματα οικολογικής συνείδησης· τη δομή μηχανισμού ελέγχου, συντονισμού και εφαρμογής των περιβαλλοντικών πολιτικών· τη διασφάλιση διαφάνειας στις διοικητικές υπηρεσίες και την εξασφάλιση της συμμετοχής των πολιτών στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό της πόλης.¹¹³

Με στόχο τη μετατροπή της πρωτεύουσας σε μια πιο πράσινη πόλη, ο δήμος κινείται στην κατεύθυνση ολιστικής αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προκλήσεων, θέτοντας τα θεμέλια για ένα πράσινο και βιώσιμο αστικό κέντρο.¹¹⁴

¹¹⁰ Περισσότερα στατιστικά δεδομένα: <https://www.nsi.bg/en> (πρόσβαση 10/12/2019).

¹¹¹ Περισσότερα στο <https://cordis.europa.eu/project/id/282834> (πρόσβαση 10/10/2019).

¹¹² Σχετικά με το πρόγραμμα URBACT: <http://urbact.eu/> (πρόσβαση 10/10/2019).

¹¹³ Βλέπε επίσης: <http://www.sofia.bg> (πρόσβαση 10/10/2019).

¹¹⁴ Σχετικά με τις στρατηγικές: <https://www.mrrb.bg/en/> (πρόσβαση 10/10/2019).

Πολιτισμός - Τουρισμός

Ο πολιτιστικός τομέας θεωρείται σημαντικό συστατικό για την επίτευξη ενός ισόρροπου μοντέλου αστικής ανάπτυξης. Η χώρα έχει μια πλούσια πολιτιστική κληρονομιά ως μέρος της μακραίωνης ιστορίας της, του οικιστικού και μνημειακού της αποθέματος και των ποικίλων βαλκανικών παραδοσιακών στοιχείων της. Οι προσπάθειες του Υπουργείου Πολιτισμού της Βουλγαρίας επικεντρώνονται στην προστασία και προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, σύμφωνα με τις πολιτιστικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹¹⁵ Εκτός από τα ιστορικά μνημεία, τα κτίρια αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος και τους ναούς, οι πολιτιστικές δομές που παρέχει η πόλη ποικίλουν από θέατρα και μουσεία έως και σύγχρονους πολυώρους πολιτισμού και ψυχαγωγίας, ενώ η πολιτιστική της βιομηχανία προσελκύει πληθώρα διεθνών πολιτιστικών φορέων και ομάδων.

Προς αυτή την κατεύθυνση, σημαντική είναι η στρατηγική ανάπτυξης για τον πολιτισμό της πόλης, για τη χρονική περίοδο 2013-2023 (Strategy for the Development of Culture 2013-2023: Sofia – Creative Capital), σε συνεργασία με το μη κυβερνητικό σύνδεσμο αστικής ανάπτυξης της πόλης με την ονομασία Sofia Development Association.¹¹⁶

Οι στόχοι αυτής εστιάζουν στην ανάδειξη της Σόφιας ως μία δημιουργική πρωτεύουσα και αφορούν: στην αναγνώριση της πρωτεύουσας ως μίας ιστορικής αλλά και σύγχρονης μητρόπολης· στην εξασφάλιση ισόρροπης πρόσβασης των πολιτών στα πολιτιστικά αγαθά και στις δραστηριότητες πολιτισμού· στην εδραίωση της Σόφιας ως ενός ελκυστικού πολιτιστικού προορισμού στον παγκόσμιο πολιτιστικό χάρτη· στη βελτίωση της ποιότητας ζωής για τους πολίτες αλλά και τους επισκέπτες της πόλης.

Επιπλέον, οι άξονες προτεραιότητας αναφέρονται: στην πρόσβαση στον πολιτισμό· στο πολιτιστικό και ανθρώπινο κεφάλαιο· στην πολιτιστική κληρονομιά της πόλης· στην ισόρροπη πρόσβαση στα παγκόσμια πολιτιστικά δρώμενα και την ενίσχυση των πολιτιστικών βιομηχανιών της πόλης μέσα από τη βελτίωση των πολιτιστικών υποδομών· στην εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών· στον πολιτιστικό σχεδιασμό· στην εκπαίδευση και στην ενεργή κοινωνική συμμετοχή.

Η προώθηση του τουρισμού αποτελεί, επίσης, προτεραιότητα για το δήμο της πόλης μέσω της δημιουργίας μίας κοινής στρατηγικής και σχεδίου δράσης με τον πολιτισμό. Σύμφωνα και με τους άξονες της στρατηγικής ανάπτυξης για την περιφέρεια της Σόφιας

¹¹⁵ Περισσότερα: <http://mc.government.bg/> (πρόσβαση 10/12/2019).

¹¹⁶ Αναφορικά: <https://www.sofia-da.eu/en/strategic-documents/strategy-for-the-development-of-culture-2013-2023-sofia%E2%80%93creative-capital/505-strategy-for-the-development-of-culture-2013-2023-sofia%E2%80%93creative-capital.html> (πρόσβαση 10/10/2019).

(Областна стратегия за развитие на Област София-град 2014-2020 г./Sofia City District Development Strategy 2014-2020),¹¹⁷ η πόλη θα πρέπει να επικεντρωθεί στην ανάπτυξη ενός βιώσιμου τουριστικού μοντέλου, προσαρμοσμένο στις σύγχρονες απαιτήσεις της τουριστικής αγοράς για καινοτόμα και εναλλακτικά προϊόντα και υπηρεσίες τουρισμού. Οι επιμέρους στόχοι εστιάζουν στο ανθρώπινο κεφάλαιο και στη σύνδεση του τουριστικού τομέα με άλλους καίριους τομείς, όπως ο πολιτισμός, η εκπαίδευση, η επιχειρηματικότητα, η αστική ανάπτυξη και η καινοτομία.¹¹⁸

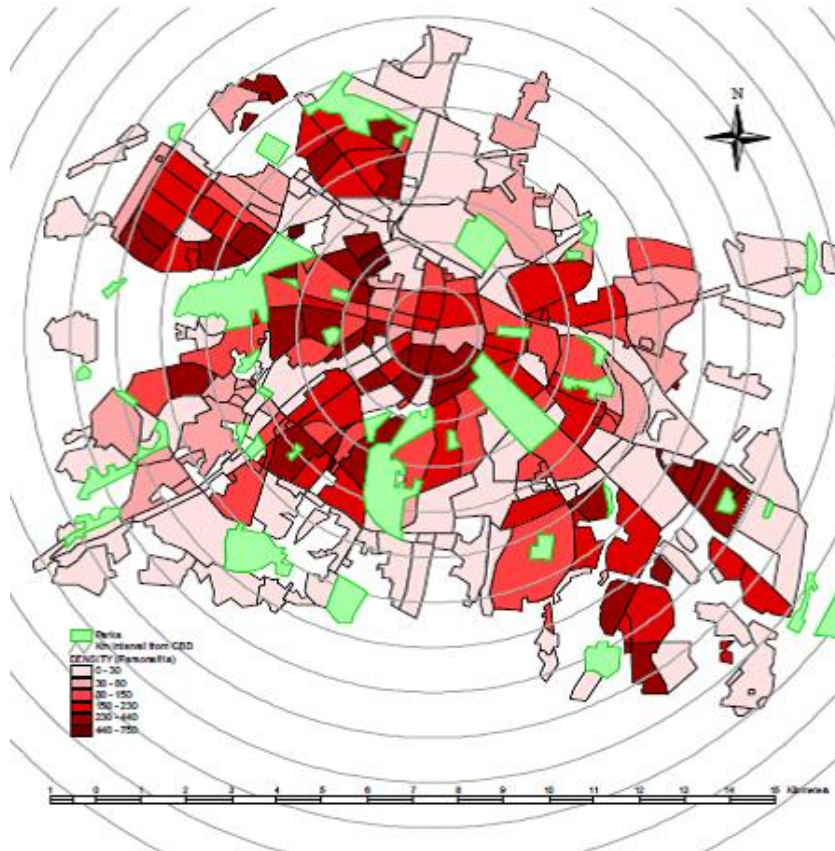
Συνολικά, η Σόφια διαθέτει τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός ισχυρού αστικού προφίλ, εστιασμένο στους εξελισσόμενους οικονομικούς τομείς και στη δυνατότητα πρόσβασης στις κοινωνικές παροχές και διοικητικές υπηρεσίες. Η πόλη εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς, συγκρινόμενη με τα υπόλοιπα αστικά κέντρα και περιφέρειες, καταφέροντας να παραμείνει ο πυρήνας της κοινωνικοοικονομικής δραστηριότητας της χώρας. Εκτός από την οικονομία και το περιβάλλον, ο πολιτισμός και ο τουρισμός αποτελούν βασικούς παράγοντες για την ανάπτυξη της πόλης, ενώ οι υποδομές που διαθέτει την καθιστούν ανερχόμενο προορισμό πολιτιστικού τουρισμού.

Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα πάντα και με τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Σόφια επιχειρεί να επενδύσει σε ένα ισόρροπο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον, δίνοντας βαρύτητα στους τομείς του ανθρώπινου δυναμικού, του φυσικού περιβάλλοντος, της αστικής ποιότητας ζωής, των ψηφιακών ευκολιών, του ανταγωνιστικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της χαμηλής φορολογίας.¹¹⁹

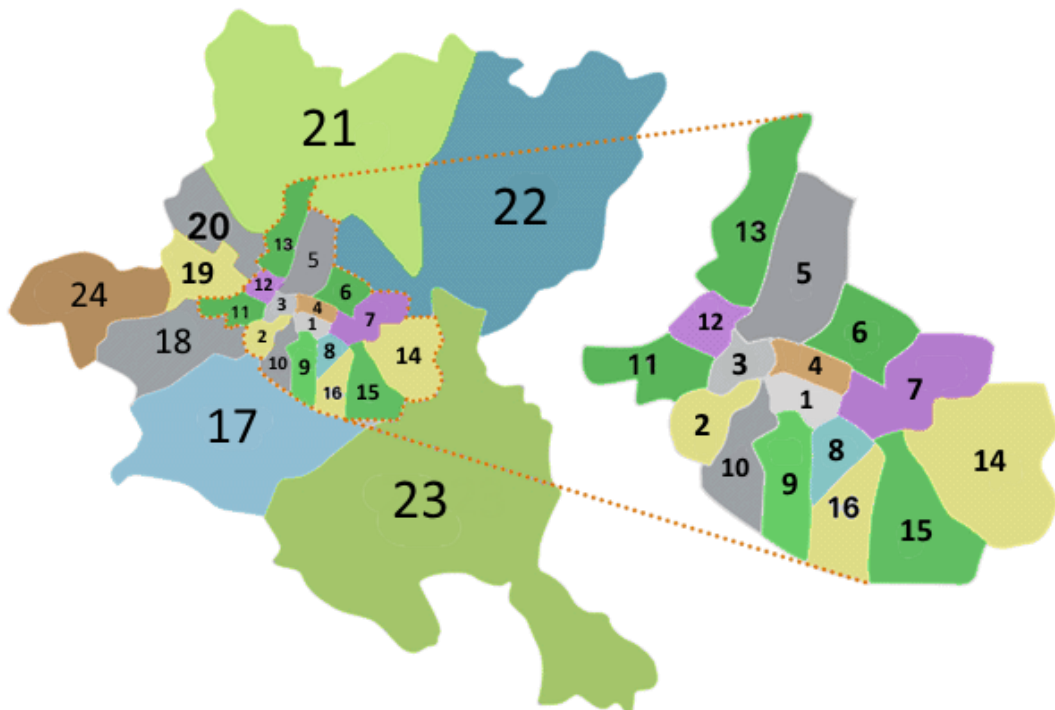
¹¹⁷ Σχετικά: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1018> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 10/10/2019).

¹¹⁸ Σχετικά: <http://www.tourism.government.bg/en> (πρόσβαση 10/12/2019).

¹¹⁹ Αναφορικά με το ευρωπαϊκό πλαίσιο: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/policy-document/sofia-city-district-development-strategy-2014-2020> (πρόσβαση 10/12/2019).

Χάρτης 5.3.
 Πληθυσμιακή πυκνότητα
 (πηγή: Sofia City Development Strategy, 2020).

Χάρτης 5.4. Διοικητικές περιφέρειες της Σόφιας
 (πηγή: Municipality of Sofia, 2020).

5.2 Ιστορικό και χωρικό πλαίσιο

Η χωρική δομή της Σόφιας αποτελεί μια σύνθεση διαφορετικών ιστορικών, κοινωνικοοικονομικών και πολιτιστικών περιόδων που καθορίζουν το σύγχρονο αστικό της τοπίο και διαμορφώνουν την ταυτότητά της. Επιχειρώντας μια χωρική αναδρομή μέσω του ιστορικού της υπόβαθρου, αυτή θα μπορούσε να χωριστεί στις ακόλουθες φάσεις δεδομένων και των συνθηκών κάθε περιόδου: η πρώτη καλύπτει το διάστημα από την αναγνώρισή της ως πρωτεύουσα έως και τους Βαλκανικούς Πολέμους, η δεύτερη αφορά την περίοδο του Μεσοπολέμου και η τρίτη αναφέρεται στα τέλη του 20ού αιώνα (Grigova, 2011· Stoilova, 2006).

Η Σόφια αποτελεί μία από τις αρχαιότερες πόλεις της Ευρώπης με ιστορία 7.000 ετών σχεδόν, συνδυάζοντας περιόδους από την αρχαιότητα, το μεσαίωνα και την οθωμανική εποχή έως και τη νεότερη και σύγχρονη ιστορία. Η γεωστρατηγική της θέση, στη συμβολή σημαντικών οδικών αξόνων που συνδέουν την κεντρική Ευρώπη με τη Μικρά Ασία και τη Μέση Ανατολή, και τη Βαλτική Θάλασσα με το Αιγαίο, συνέβαλε στην εξέλιξή της σε ένα αξιόλογο, βαλκανικό αλλά και ευρωπαϊκό, αστικό κέντρο (Crampton, 2007· Detrez, 1997).

Η περιοχή κατοικήθηκε ήδη από την αρχαιότητα από τη θρακική φυλή, η οποία δημιούργησε οικισμούς σε διάφορα σημεία της πεδιάδας της Σόφιας, με σημαντικότερο αυτόν της Σλάτινας στην ανατολική πλευρά της πόλης. Οι οικισμοί αναπτύχθηκαν γύρω από τις θερμές μεταλλικές πηγές, ίχνη των οποίων εντοπίζονται έως και σήμερα στον αστικό πυρήνα, στη σημερινή πλατεία του Πρίγκιπα Αλέξανδρου Βάτενμπεργκ, τη μεγαλύτερη της πόλης, όπου βρίσκονται η Εθνική Πινακοθήκη και το Εθνογραφικό Μουσείο. Αργότερα η πόλη ονομάστηκε Σέρντικα από τους Ρωμαίους, δηλαδή η πόλη των Σερδών, όπως είχε ονομαστεί από τη φυλή των Θρακών. Η Σέρντικα αποτελεί το αρχικό τμήμα του ιστορικού κέντρου της πόλης, η θέση του οποίου δεν άλλαξε μέχρι και σήμερα και εντοπίζεται στην περιοχή μεταξύ του πολυκαταστήματος ΤΖΟΥΜ και του ξενοδοχείου Σέρατον (Sheraton), σημαίνοντα κτίρια της πόλης (Forbes, 1915· Mazower, 1980· Hristova, 2010).

Από τους πρώτους αιώνες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η περιοχή περιήλθε στη ρωμαϊκή επαρχία της Θράκης, ενώ σταδιακά εξελίχθηκε από διοικητικό κέντρο της περιοχής, σε πρωτεύουσα της νεοσυσταθείσας περιφέρειας, λόγω και της στρατηγικής της τοποθεσίας. Μετέπειτα, υπό τον αυτοκράτορα Μάρκο Ούλπιο Τραϊανό, η πόλη αναγνωρίστηκε ως ένα αυτόνομο αστικό κέντρο, λαμβάνοντας τα δικαιώματα ενός δήμου (*municipium*) και μετονομάστηκε σε Ουλπία Σέρντικα (*Ulpia Serdica*) προς τιμήν του αυτοκράτορα· συχνά, και ειδικά στα επίσημα έγγραφα, αναφερόταν και ως ‘η πιο λαμπρή πόλη των Σερδών’. Σχετικά με τη μορφή της, η πόλη ήταν βασισμένη στο πολεοδομικό σύστημα των βασικών οδών

cardo και του decumanous, στη διασταύρωση των οποίων βρισκόταν η αγορά, το κέντρο των αστικών λειτουργιών, ενώ οι περιοχές κατοικίας ορίζονταν από τη διάταξη του οδικού δικτύου. Επιπλέον, η πόλη απέκτησε και ένα ισχυρό οχυρωματικό σύστημα, αποτελούμενο από πύργους - φρούρια και τείχη, ίχνη του οποίου σώζονται έως και σήμερα, κυρίως στο ιστορικό κομμάτι του κέντρου της πόλης. Κατά τη διάρκεια των επόμενων αιώνων, η πόλη δέχθηκε εισβολές διαφόρων φυλών, όμως η κατάστασή της άλλαξε σημαντικά υπό τον αυτοκράτορα Αυρήλιο, όταν σχηματίστηκαν δύο νέες ρωμαϊκές επαρχίες, η μία έχοντας ως κέντρο τη Σέρντικα. Σημαντικό γεγονός υπήρξε αργότερα και η έκδοση του Διατάγματος της Ανεξιθρησκείας, το 313 μ.Χ., με αποτέλεσμα η πόλη να αποτελέσει μια από τις πρώτες χριστιανικές πρωτεύουσες του ρωμαϊκού κράτους πριν τη Κωνσταντινούπολη (Staddon & Molloy, 2000).¹²⁰

Δεδομένης και της θέσης της, η Σόφια λέγεται ότι υπήρξε υποψήφια για τη μεταφορά της πρωτεύουσας από τον αυτοκράτορα Μέγα Κωνσταντίνο, ο οποίος αναφερόταν συχνά σε αυτήν, ως 'η Σέρντικα είναι η Ρώμη μου' (Vachkova, 2013). Ιδιαίτερο μνημείο εκείνης της περιόδου υπήρξε η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου, η παλαιότερη εκκλησία της πόλης που λειτουργεί έως και σήμερα. Η ακόλουθη περίοδος του αυτοκράτορα Ιουστινιανού του Μεγάλου ήταν και η τελευταία περίοδος ακμής για την πόλη πριν την εγκατάσταση των Σλάβων, οι οποίοι την ονόμασαν Σρέντετς, που μεταφράζεται ως 'κέντρο' στα σλαβικά, λόγω και της κεντρικής γεωγραφικής της θέσης, στη συμβολή κύριων οδικών αξόνων. Κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους, η Σόφια αρχικά περιήλθε υπό τον έλεγχο του βασιλιά Χαν Κρούμ, το 809 μ.Χ. μετά από μια μακρά πολιορκία, αλλά έγινε τμήμα της Πρώτης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας αργότερα, επί της βασιλείας του Χαν Ομουρτάγ (814-831). Η εθνοτική σύνθεση του πληθυσμού άλλαξε σε βουλγαρική και η πόλη αναπτύχθηκε σε ένα σημαντικό πολιτικό, στρατιωτικό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο, διατηρώντας την ονομασία Σρέντετς (Stavrianos, 2000).

Μετά και τη βυζαντινή κατάκτηση των νοτιοανατολικών εδαφών της χώρας, το 972 μ.Χ., το Σρέντετς έγινε η προσωρινή πρωτεύουσα του κράτους, ενώ σταδιακά μετατράπηκε και σε διοικητικό κέντρο του Βυζαντινού κράτους, γνωστό πλέον με το όνομα Τριάντιτσα. Κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας (1194-1382), η κατάσταση της πόλης άλλαξε με την προσθήκη οχυρωματικών έργων προκειμένου για την ενίσχυση της ασφάλειάς της. Οι δρόμοι στένεψαν, αυξήθηκαν τα κτίρια και κτίστηκαν εκκλησίες και μι-

¹²⁰ Σχετικά: <http://www.sofiahistorymuseum.bg/en/> (πρόσβαση 29/9/2019).

κρά μοναστήρια στο κέντρο της πόλης αλλά και στον περιαστικό χώρο, κοντά στους πρόποδες του όρους Βίτοσα. Η ονομασία ‘Σόφια’ εμφανίστηκε τις τελευταίες δεκαετίες του 14ου αιώνα, ονομασία προερχόμενη από την βασιλική της Αγίας Σοφίας, και εδραιώθηκε ως η επίσημη τον επόμενο αιώνα. Το νέο όνομα πρωτοαναφέρθηκε σε ένα έγγραφο από το Ντουμπρόβνικ, το 1376 και αργότερα το 1382, στον καταστατικό χάρτη της Βίτοσα του Βούλγαρου τσάρου Ιβάν Σισμάν. Μετά και από μια πολύμηνη πολιορκία, η πόλη καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς και έγινε η έδρα του νεοϊδρυθέντος Σαντζακίου της Σόφιας (Forbes, 1915· Todorov, 1983).¹²¹

Μέχρι και το 18ο αιώνα η Σόφια υπήρξε διοικητικό κέντρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, με σημαντικό μουσουλμανικό πληθυσμό, ρωμαϊκά λουτρά και χριστιανικούς ναούς, μεγάλο μέρος των οποίων μετατράπηκε σε τζαμιά. Όπως τα περισσότερα οθωμανικά κέντρα εκείνης της περιόδου, η πόλη αναπτύχθηκε αυτόνομα ακολουθώντας μια οργανική διάταξη, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο, καταλαμβάνοντας μια μικρή έκταση. Μετά και το Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1877-78, η Βουλγαρία κέρδισε την ανεξαρτησία της και η Σόφια, μια μικρή πόλη των 18.000 κατοίκων, ανακηρύχθηκε ως η πρωτεύουσά της. Ένα χρόνο μετά και το τέλος του Ρωσοτουρκικού πολέμου, το 1879, η Σόφια αναγνωρίστηκε ομόφωνα ως η πρωτεύουσα του αυτόνομου ανασυσταθέντος βουλγαρικού βασιλείου, κατόπιν προτροπής και του Μαρίν Ντρινόφ, ενός διακεκριμένου Βούλγαρου ακαδημαϊκού και πολιτικού της πόλης. Σύμφωνα με το Ντρινόφ, η καταλληλότητα της πόλης για πρωτεύουσα αποδίδονταν κυρίως στη γεωστρατηγική της θέση, στις δυνατότητες εδαφικής επέκτασης και στα αποθέματα άνθρακα με σκοπό την ενεργειακή και βιομηχανική εκμετάλλευση (Καστελλάν, 1991· Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, 1991· Jelavich, 2006· Stoilova, 2006).

Ουσιαστικά, η δομή της διαμορφώθηκε μετά και την αναγόρευσή της σε πρωτεύουσα, το 1879, οπότε άρχισε να αλλάζει η εικόνα της, επηρεασμένη από τα κεντροευρωπαϊκά πρότυπα ανάπτυξης και εμφανίστηκαν οι πρώτες απόπειρες σχεδιασμού. Συγκεκριμένα, μετά και το 1880, ξεκίνησαν να εκπονούνται και να εγκρίνονται τα πρώτα πολεοδομικά σχέδια της Σόφιας, σύμφωνα με τα οποία, η πόλη διαιρούταν σε περιοχές, ακολουθώντας συγκεκριμένους κανόνες δόμησης, ενώ προβλέπονταν η κατασκευή νέων δρόμων, όπως και δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων. Επίσης, το διάστημα εκείνο κατασκευάστηκαν πολλές από τις σημερινές κεντρικές πλατείες, λεωφόρους και δρόμους, καθώς άρχισαν να αναπτύσσονται και νέες συνοικίες (Χολέβας, 1994· Iokimov, 2006· Yerolympos, 1996).

¹²¹ Σχετικά: <http://www.sofiahistorymuseum.bg/en/> (πρόσβαση 29/9/2019).

Σχετικά με την εκπόνηση των πρώτων σχεδίων, σημαντική ήταν και η συμβολή του Ιταλού πολεοδόμου - μηχανικού Λυκούργου Αμαντιέ, ο οποίος μεταμόρφωσε την εικόνα της και διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τη σημερινή μορφή του κέντρου της. Οι δρόμοι χαραχτήκαν με βάση ένα ορθοκανονικό σύστημα, προσαρμοσμένο στην πρότερη ακτινωτή διάταξη, με πρόβλεψη για δημόσιους χώρους, πλατείες και πάρκα. Άλλοι αξιόλογοι αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι και μηχανικοί εκείνης της εποχής υπήρξαν: ο Βούλγαρος Κωνσταντίν Γιοβάνοβιτς, αρχιτέκτονας του κτιρίου του Κοινοβουλίου (National Assembly of the Republic of Bulgaria)· ο Τσέχος αρχιτέκτονας - πολεοδόμος Άντολφ Κολάρ που σχεδίασε το Υπουργείο Άμυνας (Ministry of War), τη Λέσχη Αξιωματικών (Military Club) και το ξενοδοχείο 'Βουλγαρία' (Hotel Bulgaria)· ο Ελβετός Χέρμαν Μάγιερ, υπεύθυνος για το σχεδιασμό της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών (Bulgarian Academy of Sciences), της Εθνικής Τράπεζας της Βουλγαρίας (Bulgarian National Bank) και του μασωλείου του Πρίγκιπα Αλέξανδρου Βάτενμπεργκ (Mausoleum of Prince Alexander Battenberg) στην ομώνυμη πλατεία (Knyaz Alexander Battenberg Square)· ο Γιορντάν Μιλάνοφ, αρχιτέκτονας του Πανεπιστημίου της Σόφιας (Sofia University) και οι Κολάρ και Προσέκ σχεδιαστές της Γέφυρας των Αετών ή Ορλόφ Μόστ (Lions' Bridge - Orlov Most), η οποία κατασκευάστηκε το 1891 και αποτέλεσε τη συμβολική είσοδο της πόλης (Stoilova et al., 2016).

Ειδικότερα μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13, η πόλη υπέστη μια σειρά από αστικούς μετασχηματισμούς που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τη σημερινή της μορφή. Η βελτίωση των αστικών συγκοινωνιών με τον ερχομό του τραμ, η εγκατάσταση συστήματος ηλεκτροδότησης και υδροδότησης και η χάραξη περιφερειακής οδού υπήρξαν από τις σημαντικότερες. Επιπλέον, αναπτύχθηκαν οι προαστιακές περιοχές, φθάνοντας μέχρι και τους πρόποδες του όρους Βίτοσα, με χρήσεις κατοίκησης και αγροτικής παραγωγής. Ακολούθως, οι μεγάλες πληθυσμιακές αυξήσεις μετά και το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου οδήγησαν σε ανάλογες μεταβολές της πολιτικής, κοινωνικοοικονομικής και αστικής κατάστασης της πόλης. Η Σόφια επεκτάθηκε, έγιναν έργα αστικής ανάπτυξης και ενισχύθηκε το οδικό της σύστημα (Gavrilova, 1999· Hall, 2000).

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η αστική εικόνα της πόλης αποτελούνταν από κτίρια διάφορων αρχιτεκτονικών περιόδων, κατοικίες, εμπορικά καταστήματα και κτίρια δημόσιων χρήσεων. Η εποχή του μεσοπολέμου υπήρξε μια περίοδος ακμής για τη Σόφια, όπου η πόλη υιοθετώντας τα δυτικοευρωπαϊκά μοντέλα σχεδιασμού εξελίχθηκε σε ένα σύγχρονο αστικό κέντρο για την εποχή του· μεγάλες λεωφόροι, κτίρια ιδιαίτερης αισθητικής, πάρκα και αστικοί κήποι συνθέταν τη μορφή της, ενώ η έκταση της αυξήθηκε με την προσθήκη και των γύρω περιοχών (Χολέβας, 1994). Ήταν αυτή η χρονική περίοδος, επίσης όταν εκπονήθηκε

και το πρώτο Στρατηγικό Σχέδιο, γνωστό ως Σχέδιο Μούσμαν (Mussmann), από τον ομώνυμο Γερμανό αρχιτέκτονα – πολεοδόμο, το οποίο έθεσε τις βάσεις για τον πολεοδομικό σχεδιασμό της πόλης. Μέχρι και την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σημειώθηκε ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση και ανάλογη εδαφική επέκταση, συγκριτικά με την υπόλοιπη χώρα. Ωστόσο, ο επερχόμενος Β' Παγκόσμιος Πόλεμος προκάλεσε μια άνευ προηγουμένου κατάσταση κοινωνικοοικονομικών αναταραχών και χωρικών μετασχηματισμών. Η εικόνα της πόλης άλλαξε δραματικά μετά και το τέλος αυτού, με την επικράτηση του κομμουνισμού, υπό το καθεστώς του Τόντορ Ζίβκοβ, γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας, ο οποίος παρέμεινε στην εξουσία για περισσότερα από 30 χρόνια (Ganchev & Doytchinov, 2015).

Οι απότομες πληθυσμιακές μεταβολές, η κολεκτιβοποίηση της γης και η έντονη εκβιομηχάνιση απαιτούσαν άμεσα μέτρα αναδιάρθρωσης, τα οποία επηρέασαν το σχεδιασμό και την ανάπτυξη της πόλης. Μεγάλο μέρος του κτιριακού αποθέματος καταστράφηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και αντικαταστάθηκε από τυποποιημένες κατασκευές μεγάλης κλίμακας. Η εσωτερική μετανάστευση και ιδίως η μετακίνηση αγροτικού πληθυσμού προς την πρωτεύουσα ενέτεινε τις ανάγκες στέγασης και παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Το αστικό τοπίο της πόλης άλλαξε με την προσθήκη συμπαγών και αυστηρών όγκων πολυκατοικιών και δημόσιων κτιρίων. Όπως και στις περισσότερες περιπτώσεις σοσιαλιστικών αστικών κέντρων, η δημιουργία επιβλητικών αρχιτεκτονικών μνημείων και τόπων συμβόλιζε τον ολοκληρωτισμό του κομμουνιστικού καθεστώτος και τη δύναμη της κρατικής κεντρικής εξουσίας (Χολέβας, 1994· Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου, 1995).

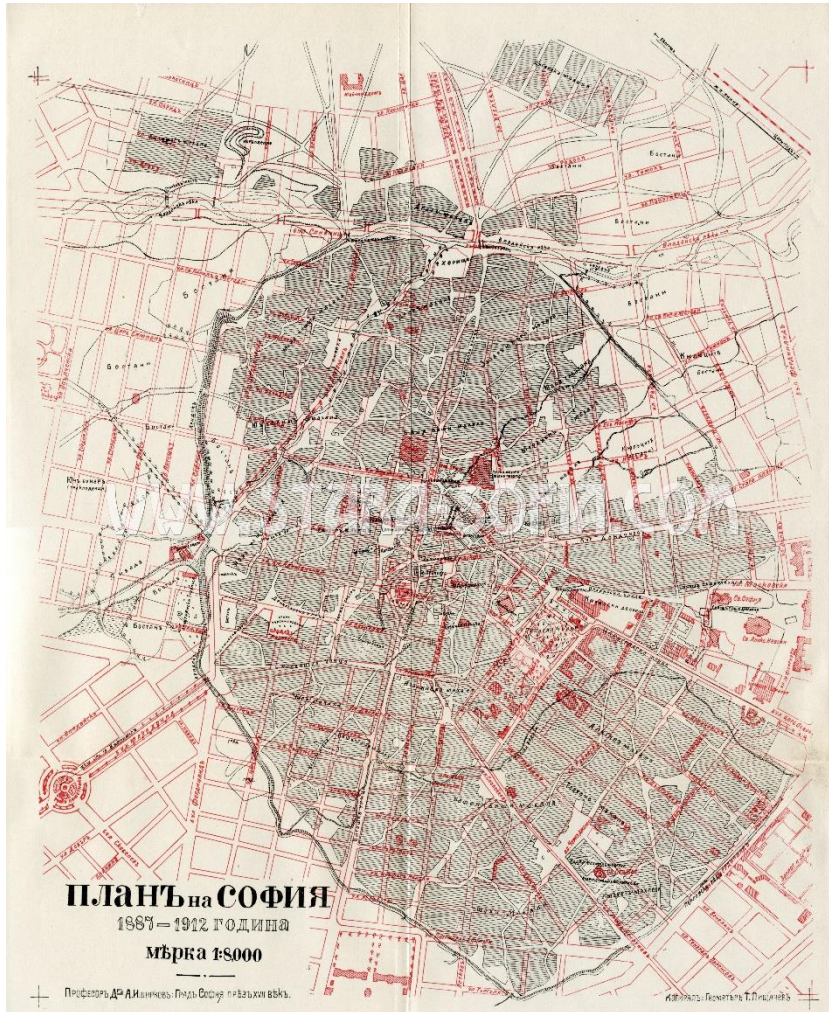
Ομοίως και στην περίπτωση της Σόφιας, ως πρωτεύουσα της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας (επίσημη ονομασία της Βουλγαρικής σοσιαλιστικής δημοκρατίας), δημόσια κτίρια σοσιαλιστικής αρχιτεκτονικής κυριάρχησαν στο κέντρο, ενώ πολλά συγκροτήματα κατοικιών, μπρουταλιστικής αισθητικής, εμφανίστηκαν στον αστικό αλλά και στον περιαστικό χώρο. Αναφορικά: το εκτενές κυβερνητικό συγκρότημα στη περιοχή Λάργκο (Ларго/Largo) που περιλαμβάνει το κτίριο που στέγαζε τα γραφεία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Βουλγαρίας· το πολυκατάστημα ΤΖΟΥΜ (ЦУМ/TZUM)· το ξενοδοχείο Σέρρατον (Хотел Шератон/Sheraton Hotel), πρώην Μπαλκάν (Хотел Балкан/Hotel Balkan)· το Στάδιο Βασίλ Λέφσκι (Национален Стадион „Васил Левски“/Stadium Vasil Levski)· το κτίριο της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου (Национална Библиотека „Свети Свети Кирил и Методий“/SS. Cyril and Methodius National Library) και το Εθνικό Μέγαρο Πολιτισμού (Национален Дворец на Културата/National Palace of

Culture – NDK) αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα εκείνης της περιόδου (Iokimov & Stoilova, 2001).

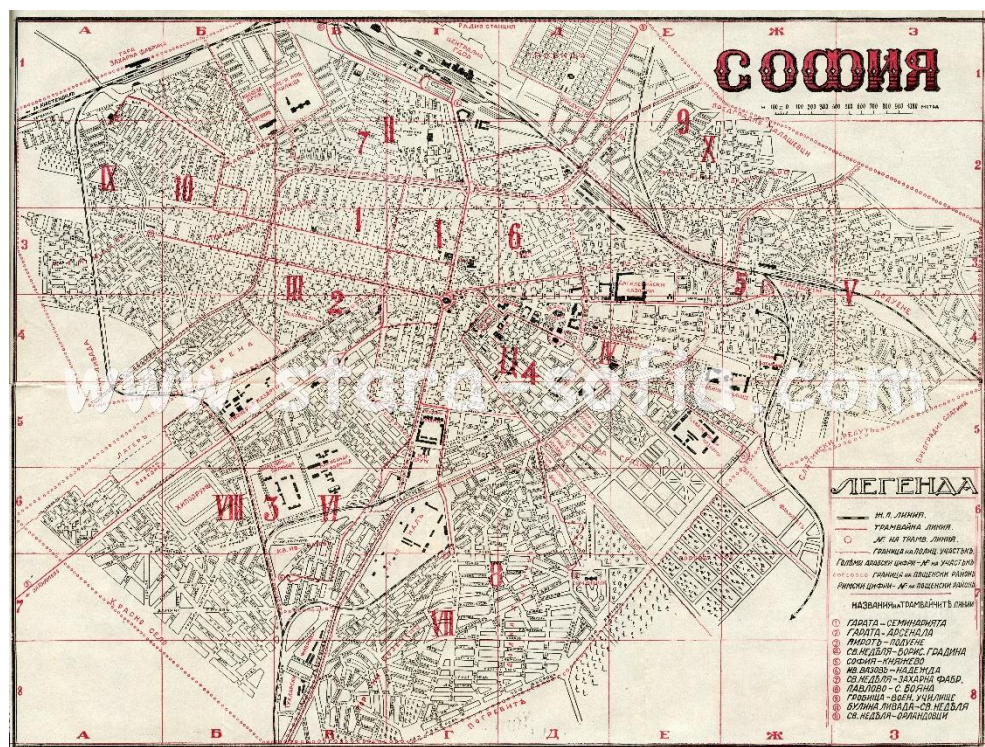
Στον τομέα του σχεδιασμού, η εκπόνηση ενός νέου Στρατηγικού Σχεδίου το 1945, εισήγαγε τις έννοιες της πολυκεντρικότητας και των λειτουργικών αστικών ζωνών, με έμφαση στην επέκταση του συστήματος μεταφορών με τη δημιουργία υπόγειου σιδηροδρόμου (μετρό) και τη βελτίωση των συγκοινωνιών. Οι αναθεωρήσεις και προσθήκες αργότερα οδήγησαν στη σύνταξη του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της πόλης το 1961, το οποίο περιλάμβανε και σχέδια ανάπτυξης του περιαστικού χώρου, κινητικότητας και συγκοινωνιών. Το σχέδιο προέβλεπε την επέκταση του κυρίου τμήματος της πόλης πέραν του παραδοσιακού κέντρου, στοχεύοντας στην αποκέντρωση με τη δημιουργία μικρότερων αστικών πυρήνων σε κοντινή απόσταση. Ακολούθως, το οδικό δίκτυο θα έπρεπε να αναπροσαρμοστεί, ακολουθώντας τη νέα χωρική δομή με βάση και την υπάρχουσα περιφερειακή οδό (Doytchinov, 2015· Hirt, 2006· Stoilova et al., 2016· Tsenkova, 2005).

Με την πτώση του κομμουνισμού το 1989 ξεκίνησε μία μακρά περίοδος αστάθειας, η οποία διήρκεσε καθ' όλη τη δεκαετία του 1990, χαρακτηριζόμενη ως περίοδος μετάβασης για το σύνολο των περισσότερων χωρών του πρώην ανατολικού μπλοκ. Ομοίως και στην περίπτωση της Βουλγαρίας, το εσωτερικό πραξικόπημα την ίδια χρονιά στους κόλπους του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος οδήγησε στην παραίτηση του ηγέτη του Τόντορ Ζίβκοβ. Η Σόφια ως πρωτεύουσα δέχθηκε ένα ισχυρό πλήγμα στη προσπάθεια να προσαρμοστεί στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον της οικονομίας της αγοράς, της ιδιωτικοποίησης και των κοινωνικών μετασχηματισμών. Οι πληθυσμιακές αυξήσεις και οι επακόλουθες συνέπειες σε κοινωνικοοικονομικό και χωρικό επίπεδο απαιτούσαν δραστικά μέτρα ανασχεδιασμού και οργάνωσης της πόλης, καθώς και τομεακές μεταρρυθμίσεις (Dimitrov, 2001· Giatzidis, 2002· Valkanov, 2015).

Μετά από πολλές προσπάθειες, η πόλη απέκτησε ένα νέο πολεοδομικό σχέδιο, το οποίο συντάχθηκε το 1998 και ολοκληρώθηκε το 2003, μετά και από μία μακρά περίοδο στασιμότητας λόγω των πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών μετασχηματισμών των τελευταίων δεκαετιών· εγκρίθηκε, τελικά, το 2007. Έκτοτε τροποποιήθηκε, με πρόσφατη αναθεώρηση αυτή του 2009, ως προς τους άξονες και τις στρατηγικές του, κυρίως για την προστασία του περιβάλλοντος και την αναβάθμιση του δικτύου μεταφορών· τέθηκε σε ισχύ το 2017, συμπεριλαμβάνοντας τα σχέδια επέκτασης του μετρό. Ουσιαστικά, μια νέα εποχή εγκαινιάστηκε για την πόλη με την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2007, περιλαμβάνοντας αλλαγές και μετασχηματισμούς σε διοικητικό, κοινωνικοοικονομικό, πολιτιστικό και χωρικό επίπεδο (Konachev et al., 2016· Simeonova, 2017).

Χάρτες 5.5 & 5.6.
 Πολεοδομικοί χάρτες
 19ου – 20ού αιώνα:
 οικοδομικών τετρα-
 γώνων (επάνω)
 κυκλοφοριακού δι-
 κτύου (κάτω)
 (πηγή: Stara Sofia-
 Стара София, 2020).

Ιστορικά και αρχιτεκτονικά τοπόσημα

Σήμερα, η πόλη της Σόφιας αποτελεί μια σύνθεση ποικίλων ιστορικών, πολιτιστικών, κοινωνικών και οικονομικών επιρροών, που αποτυπώνονται στη χωρική της δομή και την αστική της εικόνα. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούν ορισμένα ιστορικά μνημεία και αρχιτεκτονικά σύμβολα της πόλης, ενδεικτικά της διαχρονικής της ταυτότητας.¹²²

Ξεκινώντας από το ιστορικό κέντρο εκεί βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος της Σέρνικα (Serdica/Сердика), ενώ στην ευρύτερη περιοχή εντοπίζονται ακόμη: το Αρχαιολογικό Μουσείο (Национален Археологически Институт с Музей/National Archaeological Institute with Museum) το οποίο στεγάζεται σε ένα τζαμί του 1899· η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου (Църквата Ротонда - “Св. Георги”/Church of Saint George) που χρονολογείται από τις αρχές του 4ου αιώνα και είναι ένα από τα παλαιότερα σωζόμενα κτίρια της πόλης· ο ορθόδοξος ναός της Αγίας Κυριακής (Катедрален храм "Св. великомъченица Неделя"/Sveta Nedelya)· το Δικαστικό Μέγαρο (Съдебна палата/Palace of Justice)· το οθωμανικό τέμενος Μπάνια Μπάσι (Баня Баши Джамия/Banya Bashi Mosque)· η Συναγωγή της Σόφιας (Софийска Синагога/Sofia Synagogue) κοντά στη μεγάλη Κεντρική Αγορά (Централни Софийски Хали/Central Market Hall).

Ιδιαίτερο κτίριο είναι ο Καθεδρικός Ναός του Αλέξανδρου Νιέφσκι (Храм-Паметник "Свети Александър Невски"/Alexander Nevsky Cathedral), εθνικό τοπόσημο και από τους μεγαλύτερους ορθόδοξους καθεδρικούς στον κόσμο. Ο ναός, ο οποίος κτίστηκε προς τιμήν των Ρώσων απελευθερωτών και πήρε το όνομά του από τον Ρώσο πρίγκιπα Αλεξάντερ Νιέφσκι, ολοκληρώθηκε το 1912, ακόμη και σήμερα ξεχωρίζει για τον επιχρυσωμένο τρούλο του, το επιβλητικό καμπαναριό και τα πολυτελή διακοσμητικά υλικά στις όψεις του. Δίπλα βρίσκεται η βασιλική της Αγίας Σοφίας (църква „Света София“/Saint Sofia Church), από όπου πήρε και το όνομά της η πόλη, ενώ στην ευρύτερη περιοχή ξεχωρίζουν η Ρωσική εκκλησία του Αγίου Νικολάου (Руска църква/Russian Church - Church of St Nicholas) με τους ιδιαίτερους τρούλους και την εξωτερική διακόσμηση, ο μικρός ναός της Αγίας Παρασκευής του Σαμαρτζή (Църква „Света Петка Самарджийска“/Church of St Petka of the Saddlers), το μνημείο του Цар Освободител (Паметник на Цар Освободител/Monument Tsar Osvoboditel) και η ομώνυμη κεντρική λεωφόρος, η Εθνική Πινακοθήκη της Βουλγαρίας (Национална Художествена Галерия/National Art Gallery) και το Εθνογραφικό Μουσείο (Етнографският Институт с Музей/Ethnographic Institute),

¹²² Σχετικά: <http://www.sofiahistorymuseum.bg/en/> (πρόσβαση 29/9/2019).

το Εθνικό Θέατρο Ιβάν Βάζοφ (Народен Театър „Иван Вазов“/Ivan Vazov National Theater), το Πανεπιστήμιο της Σόφιας (Софийски Университет „Св. Климент Охридски“/Sofia University ‘St. Kliment Ohridski’), η Εθνική Ακαδημία Καλών Τεχνών (Национална Художествена Академия/National Academy of Arts) και ο κήπος Μπορίσοβα (Борисова Градина/Borisova Gradina).

Τα περισσότερα αξιοθέατα εντοπίζονται δεξιά και αριστερά της κεντρικής λεωφόρου της πόλης, της Τσαρ Οσφομποντίτελ (Булевард „Цар Освободител“/Tsar Osvoboditel Boulevard), ενώ εξίσου σημαντικός είναι και ο άξονας της Βίτοσα (Витоша/Vitosha), η πεζοδρομημένη λεωφόρος που ενώνει το βόρειο με το νότιο τμήμα της πόλης και φιλοξενεί εμπορικές χρήσεις και υπηρεσίες εστίασης και ψυχαγωγίας.

Άλλες περιοχές ενδιαφέροντος του κέντρου είναι η πλατεία της Αγίας Κυριακής (Площад "Света Неделя"/Sveta Nedelya Square), στην οποία βρίσκεται το άγαλμα της Σοφίας, αφιερωμένο στην αγία που είναι και προστάτιδα της πόλης, εκεί όπου άλλοτε υπήρχε ο ανδριάντας του Λένιν. Επιπλέον, στα προάστια της πόλης δεσπόζει η Εκκλησία της Μπογιάννα (Боянска Църква/Boyana Church) που αποτελεί μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς, καθώς και το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (Национален Исторически Музей/National Historical Museum).

Από τα παραπάνω καταδεικνύεται και ο χαρακτηρισμός της ως μιας πόλης που μεγαλώνει αλλά δεν γερνάει, δείγμα ανθεκτικότητας του αστικού της χαρακτήρα.¹²³

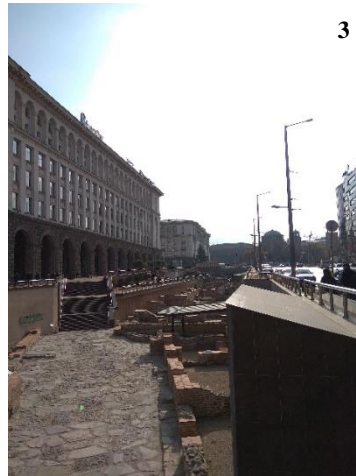
¹²³ Περισσότερα στο: <https://www.sofia.bg/bg/web/sofia-municipality/start> (πρόσβαση 29/9/2019).

1

2

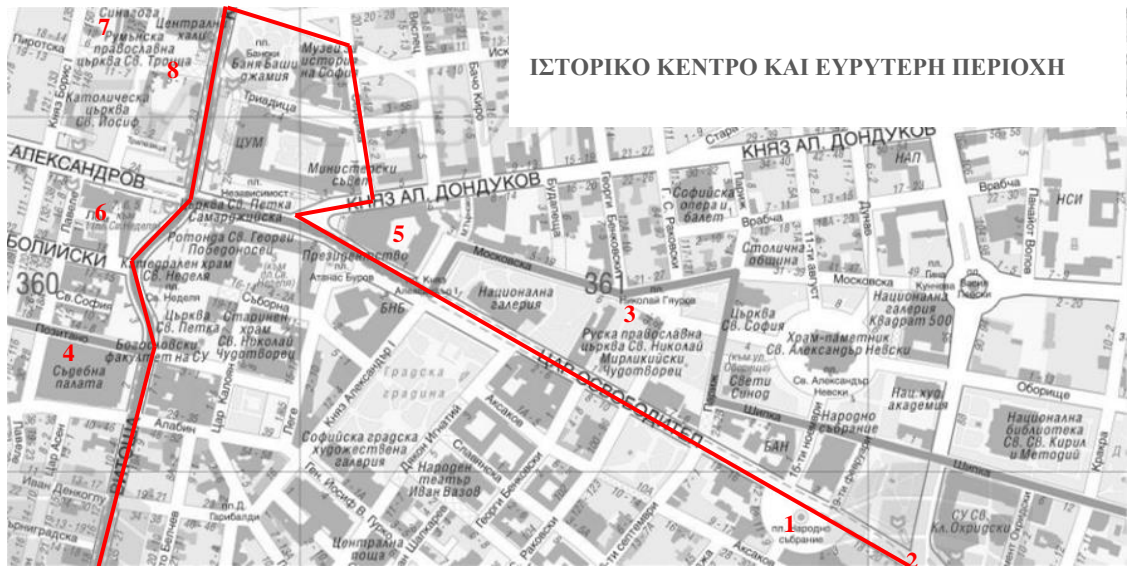
3

4

5

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΑΙ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

6

7

8

Εικόνα 5.1. Ενδεικτικά ιστορικά και αρχιτεκτονικά τοπόσημα
 1. Μνημείο Τσαρ Οσφομποντίτελ, 2. Στάδιο Βασίλ Λέφσκι, 3. Σέρντικα,
 4. Δικαστικό Μέγαρο, 5. Ακαδημία Επιστημών, 6. Εκκλησία Αγίου Νικολάου,
 7. Συναγωγή, 8. Μπάνια Μπάσι
 (πηγή: Sofia Municipality, ίδια επεξεργασία, 2020· προσωπικό αρχείο, 2018).

5.3 Αστικές πολιτικές, φορείς και σχέδια σε ευρωπαϊκό πλαίσιο

Ο όρος ‘στρατηγικός σχεδιασμός’ στη Σόφια εισήχθη μετά το 2001, όταν η πόλη βρέθηκε αντιμέτωπη με τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού και τις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που επέφερε η μετα-σοσιαλιστική περίοδος. Η μετάβαση από ένα ολοκληρωτικό καθεστώς στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς και της ιδιωτικοποίησης επηρέασε και τα συστήματα σχεδιασμού, όπως στις περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Άμεση απόρροια των παραπάνω συνθηκών υπήρξε η αστική διάχυση και η έξαρση των υπηρεσιών τριτογενούς τομέα λόγω του νέου καταναλωτικού οικονομικού μοντέλου. Πρακτικά, ο σχεδιασμός άρχισε να ανακάμπτει μετά τη δεκαετία του ’90, η οποία υπήρξε ασταθής και αβέβαιη για το σύνολο της χώρας, με την έναρξη των προενταξιακών διαδικασιών για την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο πλαίσιο αυτών, βασική προϋπόθεση υπήρξε, μεταξύ άλλων, η αναδόμηση του εθνικού σχεδιαστικού συστήματος, των φορέων και των εργαλείων αυτού· οι ενέργειες στράφηκαν σε πιο λειτουργικές πρακτικές προκειμένου για μία ολοκληρωμένη προσέγγιση της περιφερειακής και αστικής ανάπτυξης (Slaev & Nedovic-Budic, 2017).

Σύμφωνα με τον ισχύοντα Νόμο περί Χωρικού Σχεδιασμού (Закон за Устройство на Територията/Spatial Development Act),¹²⁴ το όραμα, η στρατηγική, τα σχέδια και οι υπεύθυνοι φορείς σχεδιασμού σε επίπεδο δήμου για την πόλη της Σόφιας παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω (Bianco, 2011· Simeonova, 2017· Troeva, 2017).

Καταρχήν, τα βασικά σχεδιαστικά εργαλεία είναι το Αναπτυξιακό Σχέδιο του Δήμου Σόφιας (Общински План за Развитие/Municipality Development Plan)¹²⁵ και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Общ Устройствен План на Столична Община/Urban Masterplan of Sofia Municipality).¹²⁶ Αναφορικά:

-το Αναπτυξιακό Σχέδιο του Δήμου Σόφιας είναι ένα στρατηγικό έγγραφο για τον έλεγχο της εφαρμογής των υπερκείμενων αναπτυξιακών πολιτικών για την περιφέρεια του δήμου, το συντονισμό των τομεακών πολιτικών, τη διαχείριση των χρηματοδοτικών πόρων, καθώς και τη ρύθμιση των επιμέρους σχεδιαστικών μέτρων· εστιάζει στην περιφερειακή διάσταση, ως προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη του δήμου.

¹²⁴ Αναφορικά: <https://www.mrrb.bg/en/spatial-development-act-82421/> (πρόσβαση 20/11/2019).

¹²⁵ Σχετικά: <https://sofproect.com/en/portfolio/municipal-development-plan/> (πρόσβαση 20/11/2019).

¹²⁶ Σχετικά: <https://sofproect.com/en/portfolio/urban-masterplan-of-sofia-municipality/> (πρόσβαση 20/11/2019).

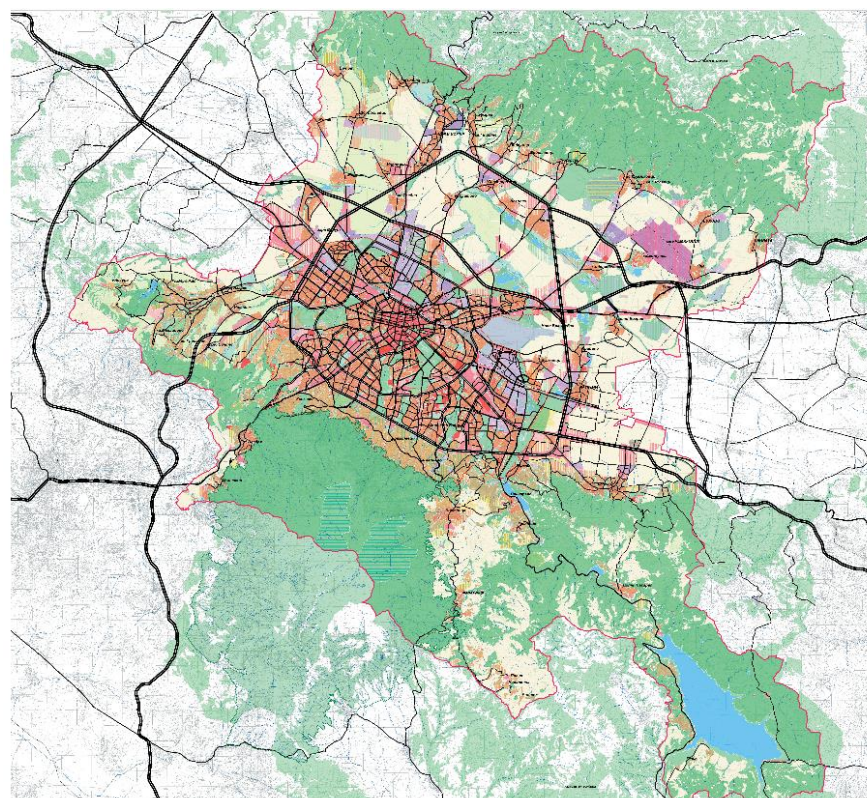
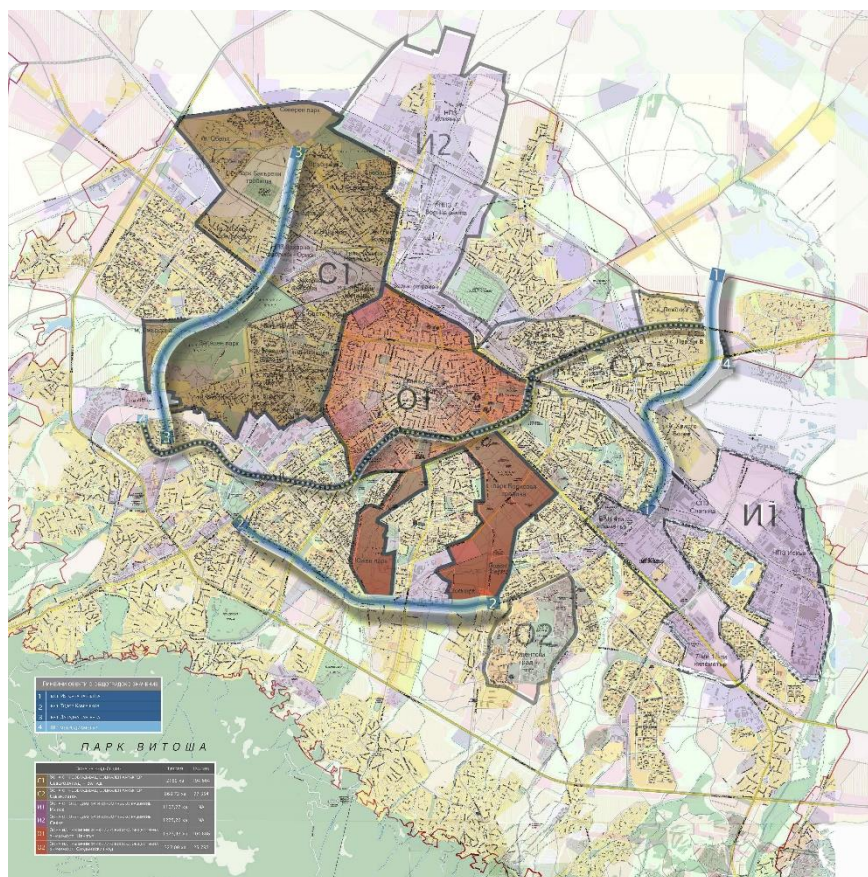
-το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο της Σόφιας αποτελεί το σημαντικότερο εργαλείο χωρικής ανάπτυξης για την πόλη και το δήμο της Σόφιας. Το σχέδιο διέπεται και από τις διατάξεις του Νόμου περί Αστικοποίησης του Δήμου Σόφιας (Закон за Устройството и Застрояването на Столичната Община/Law on the Urbanisation of Sofia Municipality).¹²⁷ Αποτελεί τη βάση του αναπτυξιακού σχεδίου του δήμου με χρονικό ορίζοντα το 2030, όπως και για επιμέρους επιχειρησιακά και αναπτυξιακά πλαίσια· περιλαμβάνει, επίσης, το Σχέδιο Πολεοδομικών Ζωνών (Планът за Устройствено Зониране/Zoning Plan), το οποίο θέτει σε εφαρμογή τις κανονιστικές διατάξεις σχετικά με την ανάπτυξη περιοχών του δήμου.

Οι στόχοι και οι άξονες του γενικού πολεοδομικού σχεδίου αφορούν, μεταξύ άλλων: τον προσδιορισμό της περιφερειακής και αστικής διάστασης· τα σενάρια κοινωνικοοικονομικής και χωρικής ανάπτυξης· την παροχή κατευθυντήριων γραμμών για την ανάπτυξη λειτουργικών αστικών συστημάτων· τους κανόνες σχεδιασμού και το ρυθμιστικό πλαίσιο· το λεπτομερή σχεδιασμό περιοχών ιδιαίτερου ενδιαφέροντος· τον εντοπισμό δυνητικών επενδυτικών φορέων· την κατάρτιση πλάνου αντιμετώπισης κινδύνων· τον προσδιορισμό των χρήσεων γης και γενικότερα τους τομείς της κατοικίας, της εργασίας, τις τηλεπικοινωνίες και τις μεταφορές, τις τεχνικές υποδομές, την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά, το φυσικό περιβάλλον και την ποιότητα ζωής.

Επιπρόσθετα, η Περιφερειακή Στρατηγική Ανάπτυξης της Σόφιας (Областна Стратегия за Развитие на Област София-град/Sofia City District Development Strategy 2014-2020)¹²⁸ ορίζει τις κατευθύνσεις για μία βιώσιμη ανάπτυξη, με έμφαση στην τοπική οικονομία και την ευημερία των κατοίκων της, σύμφωνα με τις προδιαγραφές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποτελεί το πλαίσιο εντός του οποίου εναρμονίζονται οι κατευθύνσεις του αναπτυξιακού και του γενικού πολεοδομικού σχεδίου της πόλης, ενσωματώνοντας την περιφερειακή διάσταση. Συγκεκριμένα, το περιεχόμενο της εστιάζει στη σημασία μίας ολοκληρωμένης σχεδιαστικής προσέγγισης, βασισμένης σε συγκεκριμένο αριθμό προτεραιοτήτων λόγω οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών περιορισμών, και λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη για αποτελεσματικές συνεργασίες και συντονισμό δράσεων. Οι κύριοι τομείς δράσης αφορούν την οικονομική ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα, τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την κοινωνική ανάπτυξη και την ισόρροπη πρόσβαση, τη μείωση κοινωνικοοικονομικών και χωρικών ανισοτήτων, την προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος και εν γένει τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου.

¹²⁷ Σχετικά: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135540661> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 20/11/2019).

¹²⁸ Σχετικά με τις στρατηγικές: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/policy-document/sofia-city-district-development-strategy-2014-2020> (πρόσβαση 20/11/2019).

Χάρτες 5.7. & 5.8.
 Σχέδια
 Αστικής Ανάπτυξης
 της Σόφιας
 (πηγή: Sofia
 Municipality –
 SOFPROECT, 2020).

Αρμόδιος φορέας για την οργάνωση και την εφαρμογή των κατευθύνσεων των σχεδιαστικών εργαλείων και των προγραμμάτων αστικής ανάπτυξης είναι το τμήμα Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομικού Σχεδιασμού του Δήμου Σόφιας (Столична Община Направление "Архитектура и градоустройство"/Architecture and Urban Spatial Development Service),¹²⁹ σε άμεση συνεργασία με τη δημοτική επιχείρηση ανάπτυξης Sofproekt (Софпроект),¹³⁰ υπεύθυνη για την ανάλυση και το σχεδιασμό του αστικού περιβάλλοντος, καθώς και για την πρόταση στρατηγικών και πολιτικών ανάπτυξης. Το τμήμα Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομικού Σχεδιασμού του δήμου περιλαμβάνει τις διευθύνσεις εδαφικού σχεδιασμού, ελέγχου κτιριακών έργων, οικονομικής διαχείρισης, διοίκησης και πολιτιστικής κληρονομιάς. Ακολούθως, οι διευθύνσεις αποτελούνται από επιμέρους τμήματα σχετικά με το φυσικό σχεδιασμό, το κτηματολόγιο και τις γεωδαιτικές εφαρμογές, τα δημόσια έργα και τους δημόσιους χώρους, τον έλεγχο και το συντονισμό των κατασκευών, τις επιχειρησιακές δραστηριότητες, τις νομικές και κανονιστικές διατάξεις, τις οικονομικές υπηρεσίες, την ταξινόμηση και τη ψηφιοποίηση του αρχειακού υλικού, το πλαίσιο προστασίας και αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς κ.α.

Όσον αφορά τον οργανισμό Sofproekt, οι αρμοδιότητές του αφορούν την ανάλυση των αστικών ζητημάτων, την πρόταση σχεδιαστικών λύσεων και τη διευκόλυνση της κοινωνικής συμμετοχής στο σχεδιασμό, μέσω μίας πλατφόρμας επικοινωνίας και διαλόγου με τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Συγκεκριμένα, μέσω της ανάλυσης και της καταγραφής των αστικών δεδομένων περιοχών του δήμου, σε συνεργασία και με εξωτερικούς εμπειρογνώμονες τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα, επιχειρείται η αξιολόγηση των αστικών πολιτικών βάσει του αναπτυξιακού πλαισίου της πόλης. Χαρακτηριστικό είναι, επίσης, ότι ο οργανισμός υποστηρίζει δράσεις, προγράμματα και πρωτοβουλίες ποικίλων φορέων και ομάδων σχετικά με τον αστικό σχεδιασμό, την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, το περιβάλλον, τον πολιτισμό, την αστική κινητικότητα κ.α.

Ένα άλλο σημαντικό στρατηγικό εργαλείο, υπό την εποπτεία του οργανισμού Sofproekt, είναι το Στρατηγικό Όραμα (Визия за София/Vision Sofia 2050),¹³¹ μία μακροπρόθεσμη στρατηγική για την ανάπτυξη της πόλης και του περιαστικού της χώρου, με χρονικό ορίζοντα το 2050. Το όραμα βασίζεται στο συντονισμό διαφόρων δημοτικών αρχών, διεπιστημονικών ομάδων και οργανισμών αστικής ανάπτυξης, με σκοπό την προώθηση των

¹²⁹ Περισσότερα: <https://www.sofia-agk.com/> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 20/11/2019).

¹³⁰ Αναφορικά: <https://sofproekt.com/en/home/> (πρόσβαση 20/11/2019).

¹³¹ Περισσότερα για το όραμα: <https://vizia.sofia.bg/vision-sofia-2050/> (πρόσβαση 20/11/2019).

συμμετοχικών διαδικασιών στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη πλαισίου διαλόγου και ανταλλαγής πρακτικών σχεδιασμού. Σύμφωνα και με τις κατευθυντήριες γραμμές του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου, το όραμα για την Σόφια ορίζει την πόλη ως ένα βιώσιμο και λειτουργικό αστικό σύστημα, όπου στη διαδικασία του σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων συμπεριλαμβάνονται όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς: δημοτικές αρχές, μη κυβερνητικοί οργανισμοί, επενδυτές, ερευνητές, εμπειρογνώμονες και κάτοικοι της πόλης. Επιπλέον, το όραμα αποτελεί και τη βάση των μελλοντικών σεναρίων σχεδιασμού για την ανάπτυξη της πόλης μέχρι το 2050. Αναλυτικά οι κατευθύνσεις του οράματος αφορούν τους παρακάτω τομείς:

-αστικό περιβάλλον: δημόσιος χώρος, αστικός σχεδιασμός, αστικές περιοχές και αστικά δίκτυα, κτίρια, τεχνικές υποδομές, φυσικοί πόροι.

-οικονομική διαχείριση: έρευνα και ανάλυση της αγοράς εργασίας, προοπτικές ανάπτυξης, επενδυτικό και τουριστικό προφίλ της πόλης, στρατηγικές αστικού μάρκετινγκ, εντοπισμός ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, ενίσχυση καινοτομίας και επιχειρηματικότητας, ενδυνάμωση αστικής οικονομίας.

-φυσικό περιβάλλον: συλλογή, συστηματοποίηση και ανάλυση δεδομένων και συνιστωσών περιβαλλοντικών ζητημάτων της πόλης, πολιτικές προστασίας φυσικού περιβάλλοντος και αστικού πρασίνου.

-δίκτυο μεταφορών: δίκτυα κυκλοφορίας, όπως δίκτυο πεζοδρόμων, ποδηλατοδρόμων, λεωφορειόδρομων, οδικό, σιδηροδρομικό και εναέριο δίκτυο, πρακτικές βιώσιμης αστικής κινητικότητας.

-πολιτιστική κληρονομιά και αστική ταυτότητα: ζητήματα προστασίας ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, πολιτιστικοί πόροι, στρατηγικές προώθησης πολιτιστικού χαρακτήρα.

-διοικητικές δομές: μελέτη πολεοδομικών σχεδίων και εφαρμογή αστικών πολιτικών, έρευνα και ανάλυση διοικητικών διαδικασιών, μηχανισμοί ελέγχου και διαχείρισης χρηματοδοτικών πόρων και κεφαλαίων, διαφάνεια και ευκολία πρόσβασης, έξυπνες τεχνολογίες διακυβέρνησης.

-ανθρώπινο δυναμικό: ισόρροπη πρόσβαση, κοινωνική ένταξη, πρόσβαση σε κοινωνικές δομές, βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Η κατάρτιση του οράματος βασίζεται στα διαθέσιμα σχέδια και πολιτικές σχεδιασμού που ισχύουν για το Δήμο της Σόφιας, κατόπιν συλλογής και καταγραφής δημογραφικών δεδομένων, κοινωνικοοικονομικών παραγόντων και δεικτών ανάπτυξης, προκειμένου για τον προσδιορισμό των προτεραιοτήτων αστικής ανάπτυξης (Zeijlon et al., 2003).

Μέσα και από τη συμμετοχή ενός ευρέος φάσματος ενδιαφερομένων, όπως αναφέρθηκαν παραπάνω, η χάραξη νέων στρατηγικών αξόνων συγκλίνει στον καθορισμό και στην εφαρμογή του οράματος.

Διάγραμμα 5.1. Επίπεδα και φορείς σχεδιασμού για την πόλη της Σόφιας
(πηγή: Bulgarian Ministry of Regional Development and Public Works,
ιδία επεξεργασία, 2020).

Επιχειρώντας μία προσέγγιση αποτίμησης των παραπάνω, προκύπτει ότι ο κύριος στόχος και οι αξόνες, τόσο του γενικού πολεοδομικού σχεδίου όσο και του στρατηγικού οράματος, συγκλίνουν ως προς την επίτευξη ενός αποκεντρωμένου αστικού συνόλου, το οποίο θα βασίζεται σε οργανωμένα δίκτυα υπηρεσιών, επικοινωνίας και μεταφορών. Δεδομένου ότι η αστική διάχυση είναι ενδεχομένως και μία απειλή ως προς τη βιωσιμότητα ενός αστικού συστήματος, τα μέτρα ελέγχου της ανεξέλεγκτης δόμησης θα πρέπει να αποτελούν προτεραιότητες της δημόσιας διοίκησης και των τοπικών αρχών.

Ακολουθώντας τις κατευθύνσεις του στρατηγικού οράματος, ο δήμος της πόλης επιχειρεί να θέσει τις βάσεις για τη δημιουργία ενός ανθεκτικού αστικού κέντρου, με σαφείς και καθορισμένους στόχους και αξόνες προτεραιότητας για την οικονομία, το περιβάλλον, τον πολιτισμό και την αστική ανάπτυξη της Σόφιας. Συγκεκριμένα, οι δράσεις επικεντρώνονται στην υιοθέτηση μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής ολοκληρωμένης αστικής ανάπτυξης ως βασικό παράγοντα για την ενίσχυση της αστικής εικόνας και της ταυτότητας της πόλης. Επιπρόσθετα, η εφαρμογή μίας ορθής περιφερειακής πολιτικής απαιτεί την κατάλ-

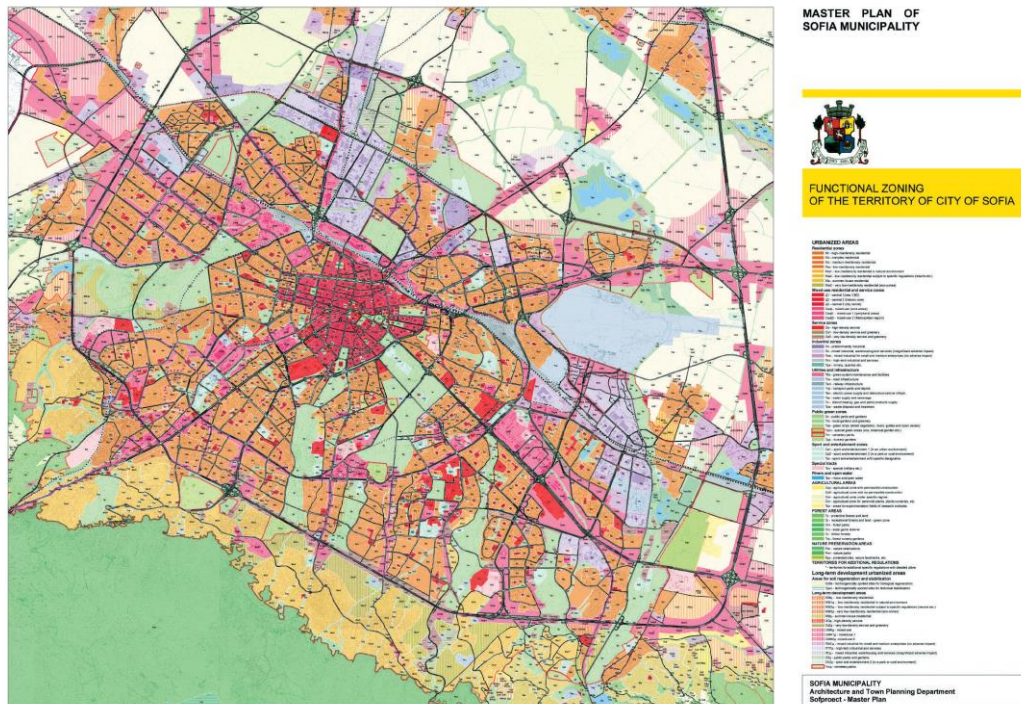
ληλη εφαρμογή σχεδίων και πρακτικών που θα βασίζονται στα πρόσφατα δημογραφικά δεδομένα, στις υπάρχοντες συνθήκες οικονομικού ανταγωνισμού και στις τρέχουσες κοινωνικές εξελίξεις. Ο προγραμματισμός, ο έλεγχος, η εφαρμογή και η αξιολόγηση των αστικών πολιτικών θεωρούνται σημαντικό κομμάτι της συνολικής σχεδιαστικής διαδικασίας σε κάθε επίπεδο σχεδιασμού (Πίνακας 5.1).

ΣΤΟΧΟΙ - ΑΞΙΟΝΕΣ	ΔΡΑΣΕΙΣ
<ul style="list-style-type: none"> • αναβάθμιση αστικού περιβάλλοντος <ul style="list-style-type: none"> • βελτίωση υποδομών • αστική βιώσιμη κινητικότητα • περιβαλλοντικός αστικός σχεδιασμός <ul style="list-style-type: none"> • ενεργειακή χρήση πόρων • εντοπισμός οικονομικών πλεονεκτημάτων • ανάπτυξη καινοτομίας και επιχειρηματικότητας <ul style="list-style-type: none"> • ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη • προστασία φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς • προώθηση υγιούς τουριστικού μοντέλου <ul style="list-style-type: none"> • βελτίωση ποιότητας ζωής • ανάπτυξη στρατηγικών αστικού μάρκετινγκ <ul style="list-style-type: none"> • ενδυνάμωση αστικής ταυτότητας • λειτουργική δημόσια διοίκηση • επένδυση στον ανθρώπινο παράγοντα <ul style="list-style-type: none"> • κοινωνική ευημερία 	<ul style="list-style-type: none"> • ενίσχυση προγραμμάτων κυκλικής οικονομίας – αστικές αναπλάσεις • αναβάθμιση οδικού δικτύου, δίκτυο πεζοδρόμων, ποδηλατοδρόμων • έμφαση στην οικολογική μετακίνηση • αναθεώρηση πλαισίου περιβαλλοντικού σχεδιασμού • ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας και επιχειρηματικότητας • προώθηση μοντέλου πολιτιστικού και αστικού τουρισμού • συμμετοχή σε ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά προγράμματα και δράσεις • βελτίωση κοινωνικών παροχών και πρόσβασης σε υπηρεσίες • μείωση επιπέδων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού μέσω κοινωνικής πρόνοιας • περιβαλλοντική ανάπλαση περιοχών πρασίνου και πράσινων ζωνών • συστήματα ελέγχου ατμοσφαιρικής ρύπανσης και διαχείρισης αποβλήτων • ανάπτυξη συμπράξεων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα • ένταξη της περιφερειακής κλίμακας στο σχεδιασμό

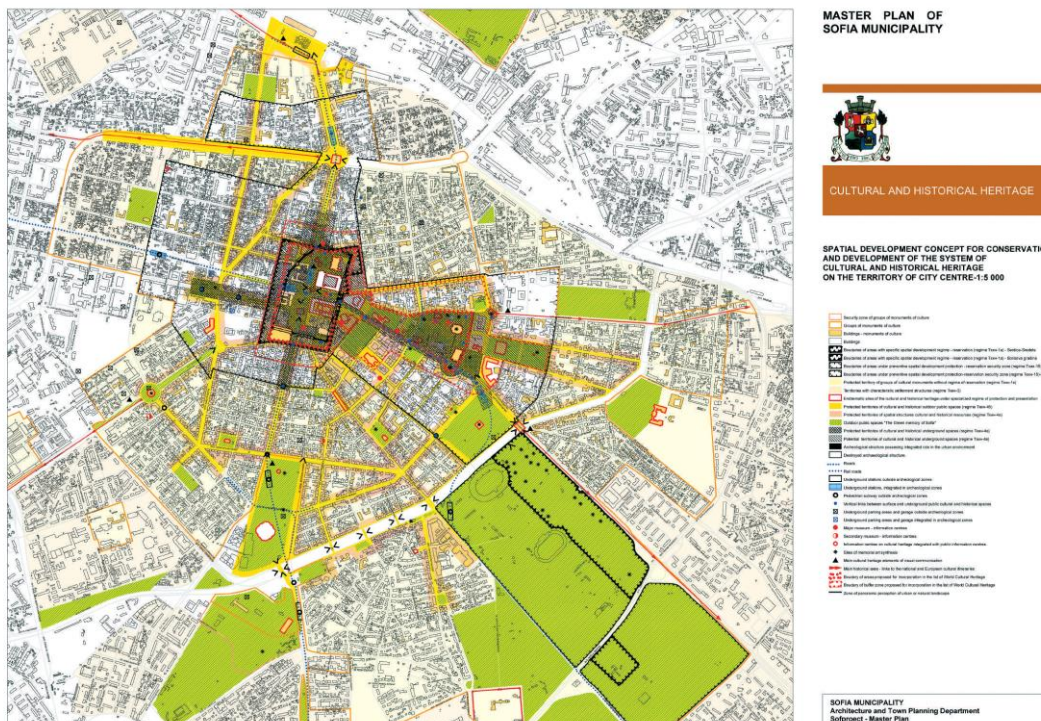
Πίνακας 5.1. Στόχοι και δράσεις με ορίζοντα το 2050 (πηγή: ίδια επεξεργασία).

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί και το πρόγραμμα URBACT,¹³² το οποίο αποτελεί μέρος της κοινοτικής πρωτοβουλίας του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) για την αειφόρο ανάπτυξη. Το πρόγραμμα εστιάζει στην ανταλλαγή και τη διάδοση της γνώσης, την ενημέρωση και την προώθηση συμμετοχικών διαδικασιών μεταξύ των ευρωπαϊκών αστικών κέντρων που συμμετέχουν σε αυτό. Γενικότερα, το πρόγραμμα στοχεύει στην προώθηση ενός πολυκεντρικού μοντέλου ανάπτυξης, μέσω της εφαρμογής μιας ορθής περιφερειακής πολιτικής με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη, την ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας και τη βελτίωση των υποδομών μέχρι και το 2025.

¹³² Περισσότερα για το πρόγραμμα URBACT για τη Σόφια: <https://urbact.eu/sofia> (πρόσβαση 20/11/2019).

Χάρτης 5.9. Χωρική και λειτουργική δομή
(πηγή: Sofia Municipality – SOFPROECT, 2020).

Χάρτης 5.10. Χωρικό δίκτυο πολιτιστικής κληρονομιάς
(πηγή: Sofia Municipality – SOFPROECT, 2020).

5.4 Σύγχρονη αστική μορφή

Ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας της πρωτεύουσας αποτυπώνεται στην εικόνα της πόλης, η οποία συνδυάζει στοιχεία παλαιών και σύγχρονων αρχιτεκτονικών μορφών· η ανάγνωση του αστικού της χώρου παρουσιάζει ενδιαφέρον, ακόμη και σε επίπεδο οικοδομικού τετραγώνου, όπου επικρατεί έντονα το ‘αίσθημα της φθοράς’ ταυτόχρονα όμως και η ‘λάμψη του καινούριου’.

Η Σόφια, όπως σχεδόν κάθε πόλη σε μετάβαση, είναι μια πόλη γεμάτη αντιθέσεις, η οποία αλλάζει, μεταμορφώνεται, ανασχηματίζεται μέσα από την ιστορία και τα μνημεία της, προσπαθώντας να διατηρήσει την ποιότητα του αστικού της χαρακτήρα. Είναι μία σύγχρονη βαλκανική πόλη που έχει υποστεί μια σειρά μετασχηματισμών, ιδίως κατά την περίοδο του σοσιαλισμού αλλά και μετέπειτα κατά την ενταξιακή της πορεία στην Ευρωπαϊκή Ένωση· μετασχηματισμοί που είναι εμφανείς στη χωρική της δομή, όπου παραδοσιακές χρήσεις γης συνυπάρχουν με νέα αστικά μοντέλα (Galabinova, 2009).

Τα ευρήματα της επιτόπιας παρατήρησης έρχονται να επιβεβαιώσουν τα παραπάνω: ότι η εικόνα και η αστική ταυτότητα της Σόφιας μπορεί να φέρουν στοιχεία μίας ευρωπαϊκής πρωτεύουσας, όμως ο χαρακτήρας της καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το ιστορικό της υπόβαθρο και τα βαλκανικά χαρακτηριστικά της. Όπως και στα περισσότερα πρώην σοσιαλιστικά αστικά κέντρα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, η πόλη εμφάνισε έντονα φαινόμενα αστικοποίησης, ως απόρροια των κοινωνικοοικονομικών μετασχηματισμών κατά τη μεταβατική περίοδο. Επιπλέον, οι απότομες πληθυσμιακές μεταβολές είχαν ως συνέπεια την αύξηση των στεγαστικών αναγκών και από την άλλη, την καταπάτηση του δημόσιου χώρου και την υποβάθμιση της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος (Geshkov, 2015· Kovachev et al., 2016).

Η πόλη, αλλάζει από άποψη χωρικής οργάνωσης, πολεοδομικής κλίμακας και αστικής αισθητικής με ιδιαίτερες αντιθέσεις μεταξύ παλαιού και νέου, ιδιαίτερα εμφανείς στο κέντρο αυτής λόγω και της πολυμορφίας στην αρχιτεκτονική των κτιρίων και των συνόλων. Τα συμπαγή συγκροτήματα πολυκατοικιών, τα μεγάλης κλίμακας κτίρια γραφείων και επιχειρήσεων εντοπίζονται σε κοντινή απόσταση από τον αστικό πυρήνα, ενώ στα προάστια εμφανίζονται μοντέρνα οικιστικά συγκροτήματα, εμπορικά κέντρα και γραφεία κοντά σε μεγάλους αυτοκινητόδρομους. Αυτά αποτελούν, πλέον, τα νέα τοπία του αστικού τοπίου, μεταλλάσσοντας τον άλλοτε αγροτικό χαρακτήρα του περιαστικού και εξωαστικού χώρου, την ίδια στιγμή που το κέντρο της πόλης αναδιαμορφώνεται σύμφωνα με τις δυτικοευρωπαϊκές τάσεις· η πυκνότητα που παρατηρείται στο κέντρο αντιπαραβάλλεται με τη διάχυση

στον περιαστικό χώρο της πόλης. Οι σύγχρονες κατασκευές έρχονται σε αντίθεση με τον ιστορικό και παραδοσιακό χαρακτήρα του πυρήνα της πόλης, ο οποίος προσπαθεί να ‘επιβιώσει’ μέσα σε αυτό το ‘υβρίδιο’ αστικής δομής.

Ειδικότερα, την τελευταία δεκαετία, οι διαφορές στη μορφή και τη δομή της Σόφιας είναι αρκετές, με την πόλη να έχει μετατραπεί σε έναν υποδοχέα επενδύσεων και επιχειρήσεων, ενώ παρατηρούνται συχνές εναλλαγές χρήσεων γης και υπηρεσιών. Από τη μία, εμπορικά κέντρα και ουρανοξύστες στις παρυφές της πόλης και από την άλλη, παλαιά συγκροτήματα πολυκατοικιών στις κεντρικές συνοικίες χαρακτηρίζουν την αστική της εικόνα σήμερα, ενώ κτίρια διαφορετικών αρχιτεκτονικών ρυθμών, από εκλεκτικιστικά μέχρι σοσιαλιστικού ρεαλισμού και μοντέρνου κινήματος, συμπληρώνουν αυτό το ιδιότυπο μωσαϊκό· μιας πόλης οικείας αλλά και ταυτοχρόνως ξένης, μιας πόλης όπου μία ταυτότητα ίσως δεν είναι αρκετή για να την περιγράψει.

Όπως αναφέρθηκε και στο πλαίσιο συζητήσεων με πολεοδόμους και αρχιτέκτονες της πόλης, η μεταβατική περίοδος υπήρξε ανασταλτική και για το σχεδιασμό αυτής λόγω και του ότι οι μεταρρυθμίσεις σε κεντρικό επίπεδο υπήρξαν απότομες και αποσπασματικές.

Ωστόσο, με την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το σύστημα σχεδιασμού επικεντρώθηκε σε μία πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση, μετά και τις συνθήκες αστάθειας και αβεβαιότητας που επικράτησαν κατά τη μεταβατική φάση. Επιπρόσθετα, οι τάσεις παγκοσμιοποίησης έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τα στοιχεία του τοπικού χαρακτήρα και της αστικής ταυτότητας με την είσοδο νέων πρακτικών σχεδιασμού.

Μεταξύ άλλων, μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις παραμένει μέχρι και σήμερα η αλλαγή στάσης απέναντι στις πρακτικές σχεδιασμού, όπως και η ανάπτυξη μηχανισμών στήριξης του δημόσιου συμφέροντος· σημαντική είναι, επίσης, η κατάρτιση ενός ορθού κτηματογραφικού υπόβαθρου, ενός συστήματος καταγραφής της περιουσίας και προστασίας των δικαιωμάτων επ’ αυτής.

Προς αυτή την κατεύθυνση, το στρατηγικό όραμα για την πόλη αποτελεί μία ικανή προσέγγιση διαχείρισης του χώρου, δεδομένου και των ιδιαίτερων συνθηκών αυτού. Μεταξύ των στόχων, ο πιο σημαντικός είναι η προώθηση μίας βιώσιμης αστικής οικονομίας και η παροχή ενός βιώσιμου περιβάλλοντος, μέσω συστημάτων ενεργειακής διαχείρισης και αστικής κινητικότητας, σε συμφωνία με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Επιπλέον, είναι σημαντικό να συμπεριληφθεί η έννοια της προστασίας και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, ως αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας, μέσω της ενσωμάτωσης των μνημείων και των περιοχών ενδιαφέροντος στο αστικό περιβάλλον.

Συνοψίζοντας, είναι φανερό ότι η Σόφια αποτελεί ένα ανερχόμενο οικονομικό και επενδυτικό κέντρο με έμφαση στις νέες τεχνολογίες και τις έξυπνες υπηρεσίες. Οι αναπτυξιακοί στόχοι εστιάζουν στην ενίσχυση της θέσης της πόλης ως ένα ισχυρό διοικητικό, οικονομικό και ακαδημαϊκό βαλκανικό κέντρο, δημιουργώντας προϋποθέσεις για βιώσιμη και ανταγωνιστική ανάπτυξη. Σχετικά με την αστική της εικόνα τα δυνατά της σημεία είναι τα ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της, ενώ η ταυτότητα της συνδυάζει στοιχεία βαλκανικής παράδοσης με σύγχρονες ευρωπαϊκές τάσεις. Μεταξύ των στόχων του στρατηγικού σχεδιασμού της πόλης, ο πιο σημαντικός είναι η ανάπτυξη ενός βιώσιμου αστικού μοντέλου με έμφαση στην καινοτομία, στην τεχνογνωσία, στις συμμετοχικές διαδικασίες και στην ενίσχυση της τοπικής κλίμακας σχεδιασμού· προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης υπάρχουν εμπόδια αλλά και ευκαιρίες ανάπτυξης του δυναμικού της πόλης.

Μεταξύ των προτεραιοτήτων, είναι η υιοθέτηση ολοκληρωμένων σχεδίων για την αναζωογόνηση και την ανάπτυξη της πόλης μέσω ορθής διαχείρισης των ευρωπαϊκών κονδυλίων και προσέλκυσης επενδύσεων.

Η χαρακτηριστική φράση για τη Σόφια, ως η πόλη που ‘μεγαλώνει αλλά δε γερνάει,’ εμπεριέχει έναν ορισμένο βαθμό ανθεκτικότητας, σχετικά με το ότι αποτελεί μία βαλκανική πόλη που κατόρθωσε να επιβιώσει μέσα από τις διάφορες πολιτικές, ιστορικές και χωρικές συνθήκες, εξελισσόμενη σε ένα σύγχρονο αστικό κέντρο.

Σε αυτή την περίπτωση, μία ολιστική σχεδιαστική προσέγγιση είναι απαραίτητη για την επίτευξη ενός βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος με έμφαση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εικόνας και της ταυτότητας της Σόφιας.

Εικόνα 5.2. Σύγχρονες αστικές όψεις (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2018).

5.5 Αποτελέσματα της έρευνας ερωτηματολογίου και συνεντεύξεων

Απόψεις αστικού χαρακτήρα

Συνοπτικά παρατίθενται χαρακτηριστικές απόψεις των συνεντευξιζόμενων βουλγάρων αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων σχετικά με τα αστικά χαρακτηριστικά, ζητήματα και προβληματισμούς που προαναφέρθηκαν.

Το γεγονός ότι η Σόφια αποτελεί έδρα εγχώριων αλλά και διεθνών επενδυτικών φορέων αποδίδεται στη γεωστρατηγική θέση της πόλης, ως μεταφορικός και διαμετακομιστικός κόμβος στα Βαλκάνια και την ευρύτερη περιοχή, με πρόσβαση και στις αγορές της Ευρώπης και της Ασίας. Οι φορολογικές διευκολύνσεις και η έλλειψη πολύπλοκων γραφειοκρατικών διαδικασιών ευνοούν τη προσέλκυση ξένων επενδυτικών κεφαλαίων, ειδικά σε τομείς όπως η πληροφορική και οι τηλεπικοινωνίες, η βιοιατρική, η αεροναυπηγική, οι φυσικές επιστήμες και οι επιστήμες της μηχανικής. Το υψηλά καταρτισμένο και εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό της πόλης αποτελεί, επίσης, κίνητρο. Ωστόσο, οι τάσεις παγκοσμιοποίησης και οι νέες μορφές καταναλωτισμού έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την τοπική αγορά και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, όπως αποδεικνύεται και από την ύπαρξη πολυάριθμων εμπορικών κέντρων και πολυεθνικών αλυσίδων στο κέντρο της πόλης, αλλά και στα προάστια.

Η κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος είναι αυτή που ανησυχεί και τους περισσότερους, με τα επίπεδα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης να αυξάνονται συνεχώς, μετατρέποντας την πόλη σε μία από τις πιο μολυσμένες των Βαλκανίων. Η κυκλοφοριακή συμφόρηση, η εκπομπή ρύπων, η διαχείριση των υγρών και στερεών αποβλήτων και η εκμετάλλευση του αστικού πρασίνου απασχολεί εξίσου, ενώ, όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν οι συμμετέχοντες, η πόλη κινδυνεύει να χάσει τα 'πρωτεία' της ως μία από τις πιο πράσινες πρωτεύουσες της βαλκανικής και της ευρύτερης περιοχής που υπήρξε έως τώρα.

Όπως υποστηρίζουν, η Σόφια είναι ένα 'κράτος εν κράτει', από τη στιγμή που συγκεντρώνει όλες τις διοικητικές δραστηριότητες και οργανισμούς, με υψηλούς δημογραφικούς δείκτες και αλματώδη οικονομική ανάπτυξη αντιστρόφως ανάλογη με την περιφέρεια.

Εκτός από το φυσικό περιβάλλον, ο δομημένος ιστός της πόλης παραμένει πυκνός με την οικοδομική δραστηριότητα να βρίσκεται σε έξαρση, ενώ τα φαινόμενα αστικής διάχυσης επηρεάζουν και το φυσικό πνεύμονα της πόλης, τους πρόποδες του όρους Βίτοσα. Η κατάσταση είναι ιδιαίτερα ανησυχητική, με μεγάλο μέρος της ευθύνης να αποδίδεται στις τοπικές αρχές και στα ιδιωτικά συμφέροντα λόγω της εκμετάλλευσης των χρήσεων γης. Επίσης, ένα άλλο θέμα που άπτεται του γενικότερου ενδιαφέροντος είναι η διαχείριση της

πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης, καθότι υπάρχουν πολιτικές προστασίας και συντήρησης, ωστόσο οι διεργασίες που επιτελούνται δεν είναι ολοκληρωμένες, λόγω και ανεπαρκούς χρηματοδότησης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, πολλά κτίρια και σύνολα ιστορικής και αρχιτεκτονικής σημασίας να αποκαθίστανται μερικώς, κυρίως η όψη τους, ενώ το εσωτερικό τους αφήνεται στη φθορά και την εγκατάλειψη.

Παρ' όλα αυτά, το κλίμα είναι αισιόδοξο ως το προς τα έργα και τις δράσεις του δήμου της Σόφιας σχετικά με την ανάδειξη του ιστορικού και πολιτιστικού αποθέματος, ιδίως στο κέντρο της πόλης. Παράδειγμα αποτελεί η πρόσφατη επέμβαση ανάδειξης τμήματος της παλαιάς πόλης, στη Σέρντικα, στον ομώνυμο σταθμό του μετρό.

Αλλα προβλήματα που εντάσσονται στην αστική ατζέντα της πόλης αφορούν την κατάχρηση του αυτοκινήτου, τα περιουσιακά ζητήματα κατάλοιπα της σοσιαλιστικής περιόδου, την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και υπηρεσιών τριτογενούς τομέα προκαλώντας φαινόμενα υδροκεφαλισμού, τη σύγκρουση δημόσιων και ιδιωτικών φορέων σχετικά με την ανάπτυξη και οργάνωση του αστικού χώρου κ.α.

Η εικόνα της πόλης όπως αποτυπώθηκε από τους περισσότερους είναι αυτή μίας πόλης δυναμικής και εξελισσόμενης, με έναν ταχύ αναπτυσσόμενο οικονομικό τομέα, με προοπτικές καινοτομίας και δυνατότητες αστικής εξέλιξης.

Από την άλλη πλευρά, η πόλη είναι 'σκληρή', μία πόλη σε κρίση, όπου η μίξη ποικίλων αρχιτεκτονικών και κατασκευαστικών μορφών, οδηγεί πολλές φορές σε σύγχυση και αλλοίωση των βασικών, ιστορικών και παραδοσιακών της στοιχείων. Επιπλέον, όπως χαρακτηριστικά ειπώθηκε, 'είναι φτιαγμένη για τα αυτοκίνητα και όχι για του ανθρώπους', 'μία πόλη σε μετάβαση, 'υπό κατασκευή', 'σε εξέλιξη, όπου αναμένεται 'η πορεία της τύχης της'.

Σχετικά με το πλαίσιο σχεδιασμού και τις αστικές πολιτικές, πολλοί είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι ο σχεδιασμός απλά προέκυψε χωρίς κάποια συγκεκριμένη στρατηγική, ως μία αυθαίρετη προσπάθεια, προκειμένου για την κάλυψη, κυρίως, των αναγκών στέγασης, λόγω της έντονης αστικής μετανάστευσης που σημειώθηκε μετα-σοσιαλιστικά. Η είσοδος, όμως στη νέα χιλιετία σήμανε και μία νέα αρχή για το σχεδιασμό και τις πολιτικές οργάνωσης της πόλης, σύμφωνα και με τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις.

Προς την κατεύθυνση δημιουργίας μίας έξυπνης και πράσινης πόλης, σύμφωνα και με τις απόψεις των ερωτηθέντων, οι δράσεις θα πρέπει να εστιάσουν στην ανάπτυξη των υπηρεσιών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, στην απόρριψη παλαιών πρακτικών και την υιοθέτηση σύγχρονων συμμετοχικών μοντέλων σχεδιασμού, όπως και στην αναδιαμόρφωση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου περί περιβαλλοντικών πολιτικών.

Οι περισσότεροι θεωρούν ότι τα προβλήματα είναι απόρροια της αστικής διάχυσης, της προαστικοποίησης, που μεταφράζεται ως το μοντέλο ‘δουλεύοντας στο κέντρο αλλά ζώντας στα προάστεια’, και των αλλαγών χρήσεων γης του αστικού περιβάλλοντος, συνθήκες που εντείνουν τα φαινόμενα χωρικών και κοινωνικών ανισοτήτων. Ιδιαίτερα, με την επέκταση των σταθμών του μετρό, παρατηρείται έντονη ανάπτυξη και οικοδομική δραστηριότητα στις περιοχές αυτές, σε σχέση με τα υπόλοιπα τμήματα του αστικού ιστού.

Σε γενικές γραμμές, καταλήγουν ότι η Σόφια παρουσιάζει προοπτικές ανάπτυξης σε οικονομικό, κοινωνικό και χωρικό επίπεδο. Όπως φαίνεται και από την υπάρχουσα κατάσταση, οι αυξημένες οικονομικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες συμβάλλουν και στην κοινωνική ευημερία.

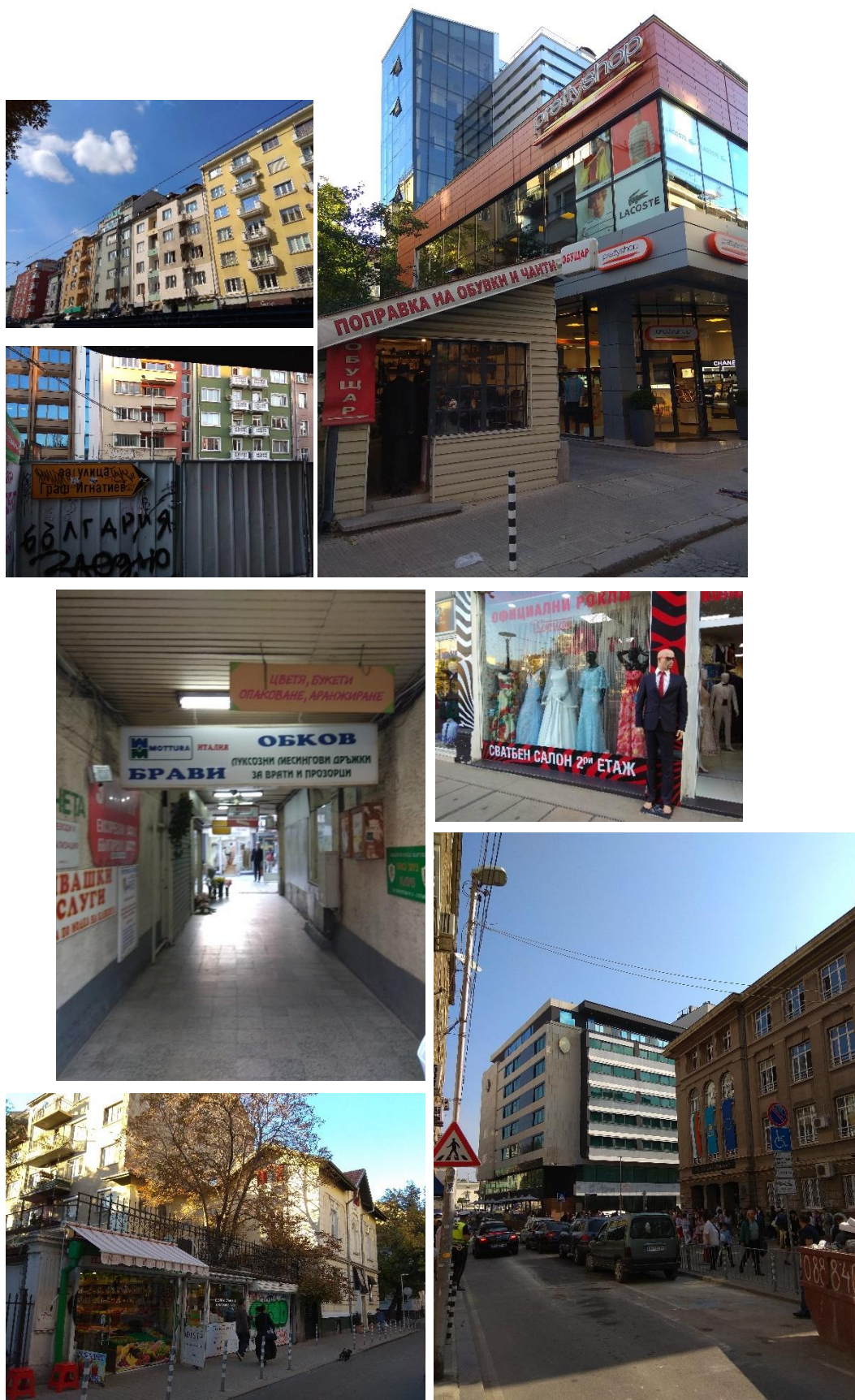
Η επένδυση στις τεχνολογίες έρευνας και ανάπτυξης, η προσέλκυση διεθνών επιχειρήσεων και τα έργα κυκλικής οικονομίας ευνοούν τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ενίσχυση του τομέα της εκπαίδευσης και της επιμόρφωσης, με έμφαση στους νέους ανθρώπους, ώστε να μειωθεί και το φαινόμενο διαρροής εγκεφάλων (brain drain).

Επιπλέον, η πόλη είναι ανοιχτή σε ιδέες και εγχειρήματα, όπως αναφέρουν, και σε συνδυασμό με το πλούσιο ιστορικό υπόβαθρο και τα ιδιαίτερα στοιχεία βαλκανικής παράδοσης ενθαρρύνεται η προώθησή της ως πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης. Παρόμοια, η γειτνίασή της με το όρος Βίτοσα και η υψηλή αναλογία αστικού πρασίνου ανά κάτοικο, συνεισφέρουν στη συνολική ποιότητα ζωής στην πόλη.

Παρά το γεγονός ότι δεν είναι σαφείς οι στόχοι και οι δράσεις του σχεδιασμού της πόλης, ωστόσο, τα νέα σχέδια έχουν μία πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση του χώρου, εστιάζοντας σε διαφορετικές πτυχές του σχεδιασμού.

Κοινά ζητήματα, όπως τα κενά στη νομοθεσία, η έλλειψη συντονισμού μεταξύ εμπλεκόμενων φορέων, πολιτικοί και οικονομικοί παράγοντες επισκιάζουν τη συνολική σχεδιαστική διαδικασία και δυσχεραίνουν την εφαρμογή και την αξιολόγηση των πολιτικών και των πρακτικών. Ακόμη περισσότερο, οι περιφερειακές ανισότητες και ο αστικός ανταγωνισμός από τα ανερχόμενα αστικά κέντρα του Πλόβντιβ και του Μπουργκάς αποτελούν σημαντικές αστικές προκλήσεις. Όμως, τα σενάρια μελλοντικής αστικής ανάπτυξης για την πόλη είναι αισιόδοξα, με την απαραίτητη δόση ρεαλισμού· έχοντας επίγνωση της κατάστασης είναι ήδη ένα βήμα προς την εξέλιξη.

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, οραματίζεται μια πόλη πράσινη, έξυπνη, καινοτόμα και δυναμική η οποία θα προσφέρει προοπτικές εξέλιξης και επενδυτικές ευκαιρίες σε ένα ελυστόμενο αστικό περιβάλλον.

Εικόνα 5.3. Παραδοσιακές και σύγχρονες όψεις αστικού χώρου (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2018).

Ερωματολογία αστικών ζητημάτων

Λαμβάνοντας υπόψη τις απαντήσεις και τις απόψεις των ερωτηθέντων σχετικά με θέματα που αφορούν τα αστικά χαρακτηριστικά, το σχεδιασμό, τα ζητήματα των αστικών πολιτικών και την ιδανική εικόνα για την πόλη της Σόφιας, προέκυψαν τα εξής:

Στην ερώτηση σχετικά με το πώς αξιολογούν τους διάφορους αστικούς τομείς της πόλης ως προς τη σπουδαιότητά τους, σε μια κλίμακα από το 1 (το πιο αδύναμο) έως το 5 (το πιο δυνατό), η πλειοψηφία επιβεβαιώνει το γεγονός ότι η τοπική οικονομία θεωρείται αρκετά δυνατή σε συνδυασμό και με τα επενδυτικά κίνητρα και τις επιχειρηματικές ευκαιρίες που προσφέρει το οικονομικό περιβάλλον της πόλης: η ποιότητα ζωής κρίνεται εξίσου ικανοποιητική. Ακολουθούν η πολιτιστική κληρονομιά και ο τουρισμός, ως σημαντικοί παράγοντες για την ανάπτυξη της πόλης, ενώ για την κατάσταση των δικτύων συγκοινωνίας και την ποιότητα του δημόσιου χώρου τηρείται μία ουδέτερη στάση. Αυτός όμως που χρήζει άμεσης αναμόρφωσης, σύμφωνα και με την κατάταξη στην κλίμακα, είναι ο τομέας του φυσικού περιβάλλοντος.

Η επόμενη ερώτηση που σχετίζεται με τις προτεραιότητες των αστικών πολιτικών αποδεικνύει και την κρισιμότητα των περιβαλλοντικών ζητημάτων για την πόλη της Σόφιας, οπότε και επείγει η διάρθρωση μίας ορθής περιβαλλοντικής πολιτικής. Άλλος σημαντικός τομέας είναι η αστική εικόνα, η ενδυνάμωση της οποίας θεωρείται αναγκαία για την αναγνώριση της πόλης στην ευρύτερη βαλκανική περιοχή. Η αστική αναβάθμιση του δημόσιου χώρου, η βιώσιμη κινητικότητα και η κοινωνική συμμετοχή αποτελούν εξίσου βασικά ζητήματα για την ανάπτυξη της πόλης.

Όσον αφορά τα προβλήματα και τα μειονεκτήματα της πόλης, που πραγματεύεται η επόμενη ερώτηση, μεταξύ άλλων, αναφέρθηκαν τα εξής: τα κωλύματα τοπικής αυτοδιοίκησης και το ελλιπές θεσμικό πλαίσιο, η ατμοσφαιρική ρύπανση και τα ζητήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης, η κυκλοφοριακή συμφόρηση και η ποιότητα των αστικών συγκοινωνιών, του οδικού δικτύου και του δημόσιου χώρου, η έλλειψη επαρκών χώρων στάθμευσης, ο υπερπληθυσμός, η έντονη και ανεξέλεγκτη οικοδομική δραστηριότητα και η πυκνότητα δόμησης, οι ανεπαρκείς υποδομές, η επικράτηση του ιδιωτικού συμφέροντος σε βάρος του κοινωνικού συνόλου.

Ωστόσο, το ζήτημα που φαίνεται να απασχολεί μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων, είναι αυτό της αστικής ταυτότητας και του σχεδιασμού. Όπως αναφέρεται, πολλές είναι οι ελλείψεις των αστικών πολιτικών, καθώς και το ότι δεν υπάρχει σύνδεση των πρότερων με τις νεότερες, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα χάσμα και να αναπαράγονται μοτίβα μη

λειτουργικά. Η αδιαφορία των πολιτών και η επικράτηση ιδιωτικών συμφερόντων δυσχεραίνουν και το έργο των τοπικών αρχών. Παρά τη σχετικά πρόσφατη εκπόνηση του στρατηγικού οράματος για την πόλη της Σόφιας, οι κατευθύνσεις είναι αόριστες και απουσιάζει ένα σαφές πλαίσιο δράσεων. Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι οι προσπάθειες του δήμου της πόλης προς την αναβάθμιση των σχεδίων αστικής ανάπτυξης κινούνται σε καλή κατεύθυνση, μέσα και από τη συμμετοχή αρμόδιων παραγόντων και φορέων σχεδιασμού.

Η πλειοψηφία, λοιπόν, οραματίζεται μία βιώσιμη πόλη, όπου οι οικονομικές δραστηριότητες, το περιβάλλον και οι κοινωνικές δομές στηρίζονται σε λειτουργικά μοντέλα ανάπτυξης και σχεδιασμού. Ένα κομμάτι θεωρεί ότι αυτή η λειτουργικότητα θα έπρεπε να αποτελεί στοιχείο του χαρακτήρα της, ενώ ένα άλλο στηρίζει ότι και το στοιχείο της δημιουργικότητας θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στη διαδικασία του σχεδιασμού.

Πίνακας SWOT

Προχωρώντας σε μια αναλυτικότερη παρουσίαση του αστικού χώρου της πόλης, μέσω της SWOT Analysis,¹³³ επιχειρείται η απόδοση της σύγχρονης εικόνας και ταυτότητάς της με βάση και τις απόψεις, γνώμες και προβληματισμούς που εκφράστηκαν από τους βούλγαρους συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις και τα ερωτηματολόγια: πολεοδόμους, εμπειρογνώμονες, επιχειρηματίες, αστικούς φορείς δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα και κάτοικους της πόλης (Πίνακας 5.2). Αναλυτικά:

Όσον αφορά τα γενικά στοιχεία της πόλης, το γεγονός ότι αποτελεί μεταφορικό και διαμετακομιστικό κέντρο, όπως και η γεωστρατηγική της θέση, δικαιολογούν τη σημασία που κατέχει στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο. Η πρόσβαση στα γειτονικά βαλκανικά αστικά κέντρα διευκολύνεται μέσω ενός ανεπτυγμένου δικτύου συγκοινωνιών και μεταφορών.

Ο οικονομικός τομέας της πόλης εμφανίζεται αρκετά ισχυρός, καθώς η πόλη συγκεντρώνει το ψηλότερο ΑΕΠ της χώρας και αποτελεί εξελισσόμενο εμπορικό και επιχειρηματικό κέντρο. Είναι γεγονός ότι η πόλη έχει καταφέρει τα τελευταία χρόνια να αποτελεί πόλο έλξης για πληθώρα διεθνών επιχειρήσεων και ξένων κεφαλαίων, κυρίως στους κλάδους της βιομηχανίας, των ΤΠΕ, της έρευνας και της εκπαίδευσης. Επιπρόσθετα, η χαμηλή φορολογία και η μειωμένη ανεργία αποτελούν ισχυρά επενδυτικά κίνητρα, ενώ μέσω των προγραμμάτων κυκλικής οικονομίας επιχειρείται η ορθή διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων με στόχο την αστική αναβάθμιση και την κοινωνική ευημερία. Ωστόσο, οι όποιες προσπάθειες

¹³³ Η SWOT Analysis είναι ένα στρατηγικό εργαλείο ανάλυσης και έρευνας που χρησιμοποιείται για τον εντοπισμό, την καταγραφή και την απόδοση εσωτερικών (δυνάμεις, αδυναμίες) και εξωτερικών (ευκαιρίες, απειλές) παραγόντων του αντικειμένου έρευνας.

για ανάπτυξη, επισκιάζονται από τη σύγκρουση δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος, τα φαινόμενα διαφθοράς, την έλλειψη κοινωνικής ευθύνης και τη χαμηλή ποιότητα κοινωνικών παροχών και δημόσιων υπηρεσιών. Άλλα ζητήματα αφορούν τις υψηλές τιμές ακινήτων, τον αφανισμό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των τοπικών αγορών ως βασικά συστατικά της οικονομικής αλυσίδας. Επιπλέον, το φαινόμενο διαρροής εγκεφάλων (brain drain) που παρατηρείται έντονα τα τελευταία χρόνια αλλοιώνει και τη σύσταση του ανθρώπινου δυναμικού.

Ο τομέας του πολιτισμού και του τουρισμού παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, με μακροπρόθεσμες προοπτικές ανάπτυξης για την πόλη της Σόφιας αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Η ποικιλία του ιστορικού και αρχιτεκτονικού της αποθέματος, καθώς και το ότι αποτελεί κέντρο πολιτιστικών βιομηχανιών, όπως η διαφήμιση, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, η παραγωγή τηλεοπτικών και κινηματογραφικών παραγωγών και η οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων αποτελούν πλεονεκτήματα για την ανάδειξή της σε σημαντικό πολιτιστικό κέντρο. Επιπλέον, το ευρύ φάσμα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων που προσφέρει η πόλη την καθιστούν δημοφιλή τουριστικό προορισμό, δεδομένου και των υποδομών που διαθέτει. Από την άλλη, το γεγονός ότι η πόλη δε διαθέτει ένα οργανωμένο σχέδιο αστικού μάρκετινγκ, λόγω έλλειψης χρηματοδοτικών πόρων και οργανωτικών μηχανισμών, επισκιάζει την εικόνα της.

Ως προς το φυσικό περιβάλλον της πόλης, η Σόφια διαθέτει μεγάλο ποσοστό αστικού πρασίνου. Πάρκα, κήποι και πράσινες ζώνες εντοπίζονται εντός και εκτός του αστικού της ιστού. Στον αντίποδα, η ατμοσφαιρική ρύπανση από τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, λόγω και της αυξημένης χρήσης του αυτοκινήτου προξενούν προβλήματα δημόσιας υγείας.

Ομοίως, η ποιότητα του δομημένου χώρου της πόλης έχει υποβαθμιστεί αρκετά, λόγω αδυναμίας συντήρησης μεγάλου τμήματος του κτιριακού αποθέματος, ενώ ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται η προστασία των διατηρητέων συνόλων· ειδικά στο τμήμα του ιστορικού κέντρου, όπου υπάρχει πληθώρα ιστορικών μνημείων και αρχιτεκτονικών συνόλων.

Επίσης, η εκμετάλλευση χώρων πρασίνου και η κατάληψη του δημόσιου χώρου, κυρίως λόγω έλλειψης χώρων στάθμευσης, αλλοιώνουν τη συνολική ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος. Προς την κατεύθυνση εξυγίανσης των παραπάνω, ο δήμος της πόλης έχει προχωρήσει στη σύνταξη σχεδίων βιώσιμης κινητικότητας και βελτίωσης των συγκοινωνιών με την επέκταση του μετρό, καθώς και στην εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων ελέγχου της ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Εξίσου, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται και στα προγράμματα αστικής ανάπλασης, καθώς και αποκατάστασης της πολιτιστικής κληρονομιάς, με σκοπό τη συνολική αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στην πόλη.

Σχετικά με το πλαίσιο σχεδιασμού και τις αστικές πολιτικές, έχουν γίνει σημαντικά βήματα ως προς την εκπόνηση των στρατηγικών· η σύνταξη του στρατηγικού οράματος 2050 αποτελεί ενδεικτικό της προσπάθειας διαμόρφωσης ενός βιώσιμου αστικού μοντέλου. Ομοίως, επιχειρείται μία ολιστική προσέγγιση διαχείρισης του αστικού χώρου της πόλης μέσω της ενεργής συμμετοχής των πολιτών και των αρμόδιων φορέων, καθώς και της αναθεώρησης των αστικών πολιτικών σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές οδηγίες. Αντιθέτως, τα κενά που εντοπίζονται στο θεσμικό πλαίσιο, οι πολύπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες και τα φαινόμενα αδιαφάνειας και διαφθοράς παραμένουν προς επίλυση. Σε αυτά να προστεθούν τα ιδιοκτησιακά ζητήματα σε συνδυασμό με τη σύγκρουση δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος επί των χρήσεων γης, όπως και το γεγονός ότι ο σχεδιασμός στερείται λεπτομέρειας και εξειδίκευσης σε περιοχές ειδικού ενδιαφέροντος και προστασίας.

Ολοκληρώνοντας με την εικόνα της πόλης, η πολυμορφία των αρχιτεκτονικών της μορφών και η ποικιλία του πολιτιστικού της αποθέματος, ιδιαίτερα στην περιοχή του κέντρου, είναι αυτά που περιγράφουν την ταυτότητά της και της αποδίδουν μοναδικότητα. Οι διαφορετικές κλίμακες σχεδιασμού, η σύγχυση των αρχιτεκτονικών μορφών, η ανεξέλεγκτη δόμηση, η εγκατάλειψη και φθορά μεγάλου μέρους του κτιριακού αποθέματος θεωρούνται, μεταξύ άλλων, ανασταλτικοί παράγοντες ως προς τη διαμόρφωση μίας υγιούς αστικής εικόνας για την πόλη της Σόφιας.

Είναι γεγονός ότι, τα ανερχόμενα αστικά κέντρα του Πλόβντιβ, του Μπουργκάς και της Βάρνας αυξάνουν τον αστικό ανταγωνισμό, τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Για αυτό το λόγο, είναι σημαντικό η Σόφια να επικεντρωθεί σε νέες αστικές πολιτικές με στόχο την ενίσχυση της εικόνας και της ταυτότητάς της και τη δημιουργία προοπτικών ανάπτυξης. Επίσης, η προώθηση ενός μοντέλου πολιτιστικού τουρισμού για την πόλη ενισχύει τις προοπτικές ανάπτυξης και εξωστρέφειας, λαμβάνοντας υπόψη και τα ιδιαίτερα ιστορικά και αρχιτεκτονικά της στοιχεία, με βάση τα οποία δύναται να δομηθεί ένα ισχυρό αστικό brand.

Εκτός από τις επικείμενες απειλές της κλιματικής αλλαγής, των φυσικών καταστροφών και ενός ασταθούς πολιτικού και κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος, ο υπερπληθυσμός και οι χωρικές ανισότητες θεωρούνται εξίσου κρίσιμες· ο τρόπος με τον οποίο κατάφερε να επιβιώσει η πόλη διαμέσου διαφορετικών ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών ανακατατάξεων επιβεβαιώνει και την ανθεκτικότητα του αστικού της χαρακτήρα.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	
Γενικά Στοιχεία – Προφίλ Πόλης		
<ul style="list-style-type: none"> • μεταφορικό - διαμετακομιστικό κέντρο <ul style="list-style-type: none"> • γεωστρατηγική θέση • ιστορικό υπόβαθρο και αρχιτεκτονική κληρονομιά • βαλκανικά και κεντροευρωπαϊκά στοιχεία <ul style="list-style-type: none"> • σύγχρονη βαλκανική πρωτεύουσα 	<ul style="list-style-type: none"> • ζητήματα προηγούμενων ιστορικών και πολιτικών περιόδων • υπερπληθυσμός και αστική πυκνότητα • άκαμπτες διοικητικές δομές • τάσεις παγκοσμιοποίησης • αλλοίωση τοπικής ταυτότητας 	
Κοινωνικοοικονομικός Τομέας (Οικονομία και Ανθρώπινο Δυναμικό)		
<ul style="list-style-type: none"> • ισχυρή οικονομία με υψηλό ΑΕΠ • προσέλκυση διεθνών επιχειρήσεων <ul style="list-style-type: none"> • ανάπτυξη βιομηχανίας και ΤΠΕ • κέντρο έρευνας και τεχνολογίας • ακαδημαϊκά, εκπαιδευτικά και πολιτιστικά ιδρύματα • υψηλά μορφωμένο ανθρώπινο δυναμικό <ul style="list-style-type: none"> • χαμηλά ποσοστά ανεργίας • φιλικό επενδυτικό περιβάλλον • προγράμματα κυκλικής οικονομίας 	<ul style="list-style-type: none"> • σύγκρουση δημόσιου-ιδιωτικού • υψηλά ποσοστά διαφθοράς • ιδιοκτησιακά ζητήματα αφανισμός τοπικών αγορών • υψηλές τιμές ακινήτων • φαινόμενο brain drain • έλλειψη κοινωνικής ευθύνης • χαμηλή ποιότητα δημόσιων υπηρεσιών και κοινωνικών παροχών • περιορισμοί διάθεσης κονδυλίων 	
Πολιτισμός - Τουρισμός		
<ul style="list-style-type: none"> • ιστορικό και αρχιτεκτονικό απόθεμα • ευρύ φάσμα πολιτιστικών εκδηλώσεων <ul style="list-style-type: none"> • κέντρο πολιτιστικών βιομηχανιών • δημοφιλής τουριστικός προορισμός 	<ul style="list-style-type: none"> • ζητήματα προστασίας κληρονομιάς • έλλειψη χρηματοδοτικών πόρων • αδύναμο αστικό brand • απουσία σχεδίου city marketing 	
Αστική Δομή και Περιβάλλον (Δομημένος και Αδόμητος Χώρος)		
<ul style="list-style-type: none"> • μεγάλο ποσοστό χώρων αστικού πρασίνου: <ul style="list-style-type: none"> • πάρκα, λίμνες, άλση, κήποι • ιστορικό κέντρο – παλιά πόλη • αναπλάσεις δημόσιου χώρου • αποκατάσταση-επανάχρηση ιστορικών και αρχιτεκτονικών συνόλων • μέτρα περιβαλλοντικής προστασίας και βιώσιμης κινητικότητας <ul style="list-style-type: none"> • βελτίωση συγκοινωνιακού δικτύου 	<ul style="list-style-type: none"> • ατμοσφαιρική ρύπανση • περιβαλλοντική υποβάθμιση • κυκλοφοριακή συμφόρηση • αυξημένη χρήση αυτοκινήτου • χαμηλή ποιότητα αστικών συγκοινωνιών • έλλειψη χώρων στάθμευσης • εγκατάλειψη κτηριακού αποθέματος • υποβάθμιση δημόσιων υπαίθριων χώρων • αλλοίωση περιοχών του κέντρου 	
Πλαίσιο Σχεδιασμού - Αστικές Πολιτικές		
<ul style="list-style-type: none"> • στρατηγικό σχέδιο/ορίζοντας 2050 • ολιστική προσέγγιση του σχεδιασμού <ul style="list-style-type: none"> • αναβάθμιση αστικών πολιτικών • ενεργή κοινωνική συμμετοχή στις σχεδιαστικές διαδικασίες 	<ul style="list-style-type: none"> • θεσμικά κενά • αδιαφάνεια και διαφθορά • πολύπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες • έλλειψη ρυθμιστικών σχεδίων • σχεδιασμός ενάντια στην εφαρμογή 	
Αστική Εικόνα και Ταυτότητα		
<ul style="list-style-type: none"> • πολυμορφία αρχιτεκτονικών μορφών • ποικιλία πολιτιστικού αποθέματος <ul style="list-style-type: none"> • ιστορικό κέντρο • πυρήνες πρασίνου εντός αστικού ιστού 	<ul style="list-style-type: none"> • διαφορετικές κλίμακες • παθολογία κτηριακού αποθέματος • σύγχυση αστικής ταυτότητας • αστική διάχυση 	
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ		
<ul style="list-style-type: none"> • ανάπτυξη διασυνοριακών συνεργασιών • προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων • αξιοποίηση Ευρωπαϊκών κονδυλίων <ul style="list-style-type: none"> • δημιουργία τεχνολογικών κέντρων • προώθηση πολιτιστικού τουρισμού • μοναδικά στοιχεία αστικής ταυτότητας <ul style="list-style-type: none"> • αστική ανθεκτικότητα 	ΑΠΕΙΛΕΣ	
<ul style="list-style-type: none"> • αστικός ανταγωνισμός σε διεθνές επίπεδο • ασταθές πολιτικο-οικονομικό περιβάλλον • χωρικές ανισότητες και υπερπληθυσμός • έλλειψη συντονισμού φορέων σχεδιασμού • αλλοίωση αστικού περιβάλλοντος • απουσία περιφερειακής πολιτικής • κλιματική αλλαγή/φυσικές καταστροφές 		

Πίνακας 5.2. Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, ευκαιρίες και απειλές (πηγή: ίδια επεξεργασία).

5.6 Συνοπτική ματιά

Σήμερα, η Σόφια θεωρείται ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό αστικό κέντρο, μία δυναμική βαλκανική πρωτεύουσα με πλούσιο ιστορικό και πολιτιστικό απόθεμα, ένας πόλος έλξης επιχειρήσεων και επενδύτων. Παράλληλα, τα σχέδια οργάνωσης και ανάπτυξης της πόλης αποβλέπουν στην ενίσχυση του αστικού της προφίλ και τη δημιουργία ενός βιώσιμου αστικού κέντρου.

Είναι προφανές ότι το αστικό περιβάλλον της πόλης γνώρισε μια σειρά πολιτικών, δημογραφικών, χωρικών και κοινωνικοοικονομικών αλλαγών που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό το σύγχρονο αστικό της χαρακτήρα. Επιπλέον, ο πολεοδομικός σχεδιασμός επηρεάστηκε από δυτικοευρωπαϊκές πρακτικές και πολιτικούς παράγοντες που καθόρισαν τη χωρική της εξέλιξη ως πρωτεύουσα του βουλγαρικού κράτους. Άλλωστε, η δομή της πόλης είναι μία μίξη στοιχείων της ρωμαϊκής, της βυζαντινής και της οθωμανικής περιόδου, των δυτικοευρωπαϊκών επιρροών, της σοσιαλιστικής και πλέον της ευρωπαϊκής εποχής.

Γενικά, σε εθνικό επίπεδο, η χώρα κατάφερε να δημιουργήσει ένα πλαίσιο σχεδιασμού σύμφωνα με τις προϋποθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για περιφερειακή ανάπτυξη και αποκεντρωμένο διοικητικό σύστημα. Η σύγχρονη εικόνα της Σόφιας είναι αυτή μιας βαλκανικής πρωτεύουσας με ίχνη διαφορετικών εποχών που καθορίζουν την παρούσα κατάσταση της. Η οικονομική μετάβαση σε ένα σύστημα ελεύθερης αγοράς και υπέρμετρου καταναλωτισμού έχει επιπτώσεις και στην κοινωνική σύνθεση της πόλης, στον τρόπο ζωής και την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος. Συνεπώς, η πόλη πρέπει να επικεντρωθεί σε ένα πολυκεντρικό μοντέλο, επενδύοντας στην αστική ανθεκτικότητα και στη βιωσιμότητα.

Το στρατηγικό όραμα με χρονικό ορίζοντα το 2050 επιχειρεί να δημιουργήσει μια κοινή μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή στρατηγική, διευκολύνοντας τη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών και δημιουργώντας ένα μοντέλο λήψης αποφάσεων βασισμένο στην ανάλυση δεδομένων της υπάρχουσας κατάστασης. Στόχος είναι η κατάρτιση ενός βιώσιμου αστικού μοντέλου που θα στηρίζεται σε δημοκρατικές και συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού. Προκειμένου για την υλοποίηση του οράματος, είναι επίσης σημαντικό να υπάρχει ένας ορθός και διαφανής μηχανισμός ελέγχου και εφαρμογής.

Στο παραπάνω πλαίσιο, ο επαναπροσδιορισμός των αστικών πολιτικών και η εφαρμογή του στρατηγικού σχεδιασμού θα μπορούσαν να αποτελέσουν πολύτιμα κίνητρα για την επίτευξη ενός πολυκεντρικού, ανθεκτικού και βιώσιμου αστικού κέντρου προσαρμοσμένου στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ευρύτερης βαλκανικής περιοχής.

Συνολικά, η Σόφια είναι μια δυναμική και εξελισσόμενη πόλη, ανοιχτή στην καινοτομία, με έναν ανερχόμενο οικονομικό τομέα, αποτελώντας ένα από τα πιο πράσινα αστικά κέντρα στην Ευρώπη με αξιόλογο ιστορικό και πολιτιστικό υπόβαθρο. Από την άλλη, ζητήματα όπως, η αστική εξάπλωση, η ατμοσφαιρική ρύπανση, ο υπερπληθυσμός, η ανεξέλεγκτη δόμηση και οι χωρικές ανισότητες θεωρούνται απειλές. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν σχέδια ανάπτυξης, αυτά είτε δεν εφαρμόζονται ορθά, είτε δεν υπάρχει ο κατάλληλος συντονισμός μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων. Το χάσμα μεταξύ του σχεδιασμού και της εφαρμογής στην πράξη διευρύνεται περισσότερο λόγω και της συσσώρευσης προβλημάτων ανά περιόδους, ιδιαίτερα κατά τη μεταβατική, όπου οι συνθήκες υπήρξαν καθοριστικές για το σύνολο της χώρας.

Δυνητικά, υπάρχουν ευκαιρίες για ανάπτυξη και εξέλιξη της πόλης· ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η αξιοποίηση ευρωπαϊκών κονδυλίων και δράσεων προκειμένου η πόλη να ανταπεξέλθει στον αυξανόμενο αστικό ανταγωνισμό, τόσο σε εγχώριο όσο και σε διεθνές επίπεδο. Ακολούθως, ο συντονισμός μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων είναι βασικός για μία ολοκληρωμένη στρατηγική σχεδιασμού που θα εμπεριέχει και την έννοια της περιφερειακής πολιτικής. Υπό αυτές τις συνθήκες, η πόλη θα πρέπει να εστιάσει σε μία πολυκεντρική δομή, προς την κατεύθυνση δημιουργίας ενός ισορροπημένου αστικού περιβάλλοντος, σύμφωνα και με τις προϋποθέσεις χωρικής ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Εικόνα 5.4. Αστικά σύμβολα και σύγχρονες λειτουργίες (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2018).

Πηγές - Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσες

- Δουδούμης, Γ. (1999). *Η σύγχρονη Βουλγαρία: προβλήματα και προοπτικές*. Αθήνα: Βαλκανικές Εκδόσεις.
- Καστελλάν, Ζ. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Β. Αλιφέρη). Αθήνα: Γκοβόστη.
- Μπακάλοφ, Γ., Ματάνοφ, Χ., Μίτεφ, Π., Ίλτσεφ, Ι. & Μαρίνοβα-Χρηστίδη, Ρ. (2015). *Ιστορία της Βουλγαρίας* (μτφ. Γ. Χρηστίδης). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ. (1991). *Οι Βαλκανικοί Λαοί. Από την Τουρκική Κατάκτηση στην Εθνική Αποκατάσταση (14ος- 19ος αι.)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου, Π. (1995). *Πόλη και πολεοδομία στην πρώην Σοβιετική Ένωση [1917-1985]*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Χολέβας, Ν. (1994). *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Baeva, I. & Kalinova, E. (2011). *Σύγχρονη Βουλγαρία: από το Ανατολικό Μπλοκ στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (μτφ. Γ. Χρηστίδης). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mazower, M. (2002). *Τα Βαλκάνια* (μτφ. Ν. Κουρεμένος). Αθήνα: Πατάκης.

Ξενόγλωσσες

- Architecture and Urban Planning Section of the Municipality. 2020. <https://www.sofia-agk.com/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Bianco, L. (2011). The Contemporary Urban Planning Framework in Bulgaria. *Id-Dritt*, 21, 305-328. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/28116> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Culture. <http://mc.government.bg/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Regional Development. <https://www.mrrb.bg/en/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Regional Development Act. <https://www.mrrb.bg/en/regional-development-act/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Spatial Development Act. <https://www.mrrb.bg/en/spatial-development-act-82421/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Tourism. <http://www.tourism.government.bg/en> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Crampton, R. J. (2007). *Bulgaria*. Oxford: Oxford University Press.
- Detrez, R. (1997). *Historical dictionary of Bulgaria*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.

- Dimitrov, V. (2001). *Bulgaria: the uneven transition*. London: Routledge.
- Doytchinov, G. (2015). Designing Sofia's city core in the context of the changing ideological paradigm 1945-1989. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 140-159). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- European Commission. Transitioning towards Urban Resilience and Sustainability (TURAS). <https://cordis.europa.eu/project/id/282834> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 29, 2019).
- European Union. Growth-Regional Innovation Monitor Plus. Sofia City District Development Strategy 2014-2020. <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/policy-document/sofia-city-district-development-strategy-2014-2020> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Union. Structural Funds. National Development Programme: Bulgaria 2020. <https://www.eufunds.bg/archive/documents/1357828564.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Forbes, N. (1915). *Balkans: A history of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*. Oxford: Clarendon Press. Διαθέσιμο στο: <https://ia902503.us.archive.org/26/items/balkanshistoryof00forbuoft/balkanshistoryof00forbuoft.pdf> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Galabinova, Y. (2009). The capital of Bulgaria - Sofia, as a city and a municipality: challenges, opportunities and policies for future development. Paper presented at the *17th NISPACEE Annual Conference: State and Administration in a Changing World, Budva, Montenegro, May 14-16*. Διαθέσιμο στο: http://eprints.nbu.bg/305/1/YGalabinova_Nispacee_paper.pdf (πρόσβαση Σεπτέμβριος 29, 2019).
- Ganchev, H. & Doytchinov, G. (2015). Sofia before World War II: urban design as a cultural implication. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 98-119). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Gavrilova, R. (1999). *Bulgarian urban culture in the eighteenth and nineteenth centuries*. Susquehanna University Press.
- Geshkov, M. (2015). Urban Sprawl in Eastern Europe. The Sofia City Example. *Economic Alternatives*, 2, 101-116. Διαθέσιμο στο: https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/08_Geshkov.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Giatzidis, E. (2002). *An introduction to post-communist Bulgaria: political, economic, and social transformations*. Manchester: Manchester University Press.

- Grigova, I. (2011). The City and the Nation: Sofia's Trajectory from Glory to Rubble in WWII. *Journal of Urban History*, 37, 155-175. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/928717/The_City_and_the_Nation_Sofias_Trajectory_from_Glory_to_Rubble_in_WWII (πρόσβαση 10/12/2019).
- Hall, R.C. (2000). *The Balkan Wars, 1912-1913: prelude to the First World War*. London: Routledge.
- Hirt, S. (2006). Post-Socialist Urban Forms: Notes From Sofia. *Urban Geography*, 28 (5), 464-488. doi: 10.2747/0272-3638.27.5.464 (πρόσβαση 10/12/2019).
- Hristova, Z. (2010). The Collective Memory of Space: The Architecture of Remembering and Forgetting. (Theses and Dissertations. Paper 1635). Ryerson University. Διαθέσιμο στο: <https://digital.library.ryerson.ca/islandora/object/RULA%3A2464> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Institute for Market Economics (IME)-Regional Profiles: Indicators of Development. 2019. Sofia. <https://www.regionalprofiles.bg/en/regions/sofia-grad/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Iokimov, P. (2006). Sofia in two centuries. Part B. Στο H. Fessas-Emmanouil (Eds.), *Proceedings of the Inter-Balkan Congress: Balkan Capitals from the 19th to the 21st century-Urban Planning and the Modern Architectural Heritage, 12 December 2005* (σσ. 44-50). Athens: Academy of Athens-Bureau of Architectural Research. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/32873838/BALKAN_CAPITALS_FROM_THE_19th_TO_THE_21st_CENTURY_-_PROCEEDINGS_Urban_Planning_and_the_Modern_Architectural_Heritage (πρόσβαση 12/11/2019).
- Iokimov, P. & Stoilova, L. (2001). "Sofia" - Urban Development from the End of 19th Century until WW I. *CENTROPA*, 1, 43-55. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/13840309/_Sofia_-_Urban_Development_From_the_End_of_19th_Century_Until_WW_I (πρόσβαση 10/12/2019).
- Kovachev, A., Slaev, A. D. & Daskalova, D. (2016). *Forms of Urban Growth in Southeast Europe: Transitioning towards Urban Resilience and Sustainability*. Varna: Varna Free University. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/311854885_Forms_of_Urban_Growth_in_Southeast_Europe_Transitioning_towards_Urban_Resilience_and_Sustainability/references (πρόσβαση 12/11/2019).
- Kovachev, A., Slaev, A. D. & Lyubenov, Y. (2016). Polycentricity as an instrument of balanced urban development in Sofia's Master Plan. *Architecture and Modern Information Technologies*, 4 (37), 179-190. Διαθέσιμο στο:

- <https://marhi.ru/eng/AMIT/2016/4kvart16/Kovachev%20Slaev%20Lyubenov%20/untitled.php> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Regional History Museum of Sofia. <http://www.sofiahistorymuseum.bg/en/> (πρόσβαση 29/9/2019).
- Republic of Bulgaria - National Statistical Institute. 2019. Statistical Data. <https://www.nsi.bg/en> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Simeonova, V. (2017). *Spatial Planning Instruments in Bulgaria: Towards the Europeanization of the Spatial Model*. (PhD Dissertation). Barcelona: University of Barcelona. doi: 10.13140/RG.2.2.18324.76168 (πρόσβαση 12/11/2019).
- Slaev, A. D. & Nedovic-Budic, Z. (2017). The Challenges of Implementing Sustainable Development: The Case of Sofia's Master Plan. *Sustainability* 9 (1), 15. <https://doi.org/10.3390/su9010015> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Sofia Development Association. Strategy for the Development of Culture 2013-2023: Sofia – Creative Capital. <http://www.sofia-da.eu/en/strategic-documents/strategy-for-the-development-of-culture-2013-2023-sofia%E2%80%93creative-capital.html> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Sofia Investment Agency. Invest Sofia. <https://investsofia.com/en/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Sofia Municipality. Sofia. <https://www.sofia.bg/bg/web/sofia-municipality/start> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Sofia Municipality. Sofproect. <https://sofproect.com/en/home/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sofia Municipality. Urban masterplan. <https://sofproect.com/en/portfolio/urban-masterplan-of-sofia-municipality/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sofia Municipality. Vision Sofia 2050. <https://vizia.sofia.bg/vision-sofia-2050/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sofia Tourism Administration. Visit Sofia. <https://www.visitsofia.bg/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Staddon, C., & Mollov, B. (2000). City profile: Sofia, Bulgaria. *Cities*, 17(5), 379-387.
- Stara Sofia (Стара София). <http://stara-sofia.com/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Stavrianos, L.S. (2000). *The Balkans since 1453*. New York: New York University Press.
- Stoilova, L. (2006). Sofia in two centuries. Part A. Στο Η. Fessas-Emmanouil (Eds.), *Proceedings of the Inter-Balkan Congress: Balkan Capitals from the 19th to the 21st century-Urban Planning and the Modern Architectural Heritage, 12 December 2005* (σσ. 38-43). Athens: Academy of Athens-Bureau of Architectural Research. Διαθέσιμο

- στο: https://www.academia.edu/32873838/BALKAN_CAPITALS_FROM_THE_19th_TO_THE_21st_CENTURY_-_PROCEEDINGS_Urban_Planning_and_the_Modern_Architectural_Heritage (πρόσβαση 12/11/2019).
- Stoilova, L., Kotsev, G., Varbanova, V., Mirkov, A., Lindareva M. & Petrova, T. (2016). *The urban planning of Sofia - the pulse of the city in time*. Sofia: Regional Historical Museum.
- Sustainable Cities Fund. 2018. Urban Development Funds. <https://www.citiesfund.bg/en/?cid=8> (πρόσβαση 20/11/2019).
- The ESTIA Partnership. 2000. Spatial Planning Systems and Agencies in SE Europe. <http://gkafkala.webpages.auth.gr/site/wp-content/uploads/2018/05/ESTIA-SPATIAL-PLANNING-SYSTEMS-AND-AGENCIES-IN-SEE-1.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Troeva, V. (2017). *Bulgarian planning system*. Sofia: National Centre for Regional Development. Διαθέσιμο στο: http://www.breiling.org/lect/eu-amende/quellen/141007/troeva_141006.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- Tsenkova, S. (2005). Reinventing Strategic Planning in Post-socialist Cities: Experiences from Sofia. *European Planning Studies*, 15, 295-317. doi: 10.1080/09654310601017133 (πρόσβαση 20/11/2019).
- UN Habitat. 2017. Urban Resilience Hub. <http://urbanresiliencehub.org/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- URBACT. 2014-2020. Resilient Europe. <https://urbact.eu/resilient-europe> (πρόσβαση 20/11/2019).
- URBACT. Sofia. <https://urbact.eu/sofia> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Vachkova, V. (2013). Why Constantine the Great Used To Say, "Serдика Is My Rome"?. *Bulgarian Historical Review*, 41(1-2), 3-16. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/297553670_Why_Constantine_the_Great_Used_To_Say_Serdica_Is_My_Rome (πρόσβαση 10/12/2019).
- Valkanov, Y. (2015). Suburbanisation in Sofia: changing the spatial structure of a post-communist city. In G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Ed.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (pp. 248-263). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Yerolympos, A. (1996). *Urban Transformations in the Balkans 1820-1920. Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki*. Thessaloniki: University Studio Press.

Zeijlon, A., Tsenkova, S., Ionkova, K., Ebinger, J. & Rizvi, N. C. (2003). *Sofia City Strategy (English)*. Washington, DC; World Bank Group. Διαθέσιμο στο: <http://documents.worldbank.org/curated/en/451121468224987239/Sophia-city-strategy> (πρόσβαση 20/11/2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΡΟΥΜΑΝΙΑ: ΓΕΝΙΚΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

6.1 Σύγχρονα χαρακτηριστικά της Ρουμανίας

Γενικά στοιχεία

Η Ρουμανία, η μεγαλύτερη από τις χώρες των Βαλκανίων, βρίσκεται στη νοτιοανατολική Ευρώπη, συνορεύει με τη Βουλγαρία στα νότια, τη Σερβία στα νοτιοδυτικά, την Ουκρανία και τη Μολδαβία στα βορειοανατολικά, την Ουγγαρία στα δυτικά και τη Μαύρη Θάλασσα στα νοτιοανατολικά. Η χώρα βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο της Βαλκανικής Χερσονήσου, έχει έκταση 237.500 τετραγωνικών χιλιομέτρων και εδαφολογικά διαιρείται ως εξής: στο οροπέδιο της Τρανσυλβανίας στα δυτικά, στις πεδιάδες του Κάτω Δούναβη και της Βλαχίας στα νότια, στις πεδινές εκτάσεις της Μολδαβίας ανατολικά. Τα εδάφη της είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος πεδινά και λιγότερο ορεινά, ενώ τα βασικά γεωμορφολογικά στοιχεία είναι η οροσειρά των Καρπαθίων και ο ποταμός Δούναβης. Ο ποταμός αποτελεί το φυσικό σύνορο της Ρουμανίας με τη Σερβία και τη Βουλγαρία, συνδέοντας τη Μαύρη Θάλασσα με την Κεντρική Ευρώπη, όπως και τα Καρπάθια που βρίσκονται στο κέντρο της χώρας, λειτουργώντας ως φυσικά όρια μεταξύ των περιοχών. Η ακτογραμμή της εκτείνεται κατά μήκος της Μαύρης Θάλασσας, συμπεριλαμβανομένου του λιμανιού της Κωνσταντζας και του Δέλτα του Δούναβη.¹³⁴

Ο πληθυσμός της ανέρχεται περίπου σε 20 εκατομμύρια κατοίκους, βάσει της απογραφής του 2011 και είναι το έβδομο πολυπληθέστερο κράτος μέλος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με χρονολογία εισόδου το 2007· ωστόσο ακόμη παραμένει εκτός Ευρωζώνης.¹³⁵ Οι Ρουμάνοι συνιστούν την πλειοψηφία των κατοίκων της χώρας, ενώ σημαντική συγγική μειονότητα εντοπίζεται κυρίως στην Τρανσυλβανία. Ο υπόλοιπος πληθυσμός αποτελείται από Τσιγγάνους, Γερμανούς, Εβραίους, καθώς και από ολιγάριθμες πληθυσμιακές ομάδες όλων σχεδόν των γειτονικών κρατών. Η επίσημη γλώσσα είναι η ρουμανική και επικρατέστερο θρήσκευμα ο ορθόδοξος χριστιανισμός. Η πρωτεύουσα του κράτους είναι το Βουκουρέστι που αποτελεί και το διοικητικό, εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο της χώρας και

¹³⁴ Σχετικά με το γεωγραφικό προφίλ της χώρας: <http://www.mmediu.ro/> (στα ρουμάνικα) και στο: <http://www.romania.travel/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).

¹³⁵ Περισσότερα: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/romania_en και στο: <https://insse.ro/cms/en> (πρόσβαση 20/11/2019).

βρίσκεται στα νοτιοανατολικά αυτής. Εκτός από την πρωτεύουσα άλλες σημαντικές πόλεις είναι η Κωνσταντζα, το Ιάσιο, η Τιμισοάρα, το Μπρασόβ, το Κλουζ, η Κραϊόβα, το Πιτέστι, το Σιμπίου κ.α. Η πληθώρα των επιχειρήσεων και των υπηρεσιών τριτογενούς τομέα συγκεντρώνεται στο Βουκουρέστι, ενώ στην περιφέρεια βρίσκονται οι βιομηχανικές μονάδες, πολλές από τις οποίες είναι αυτοκινητοβιομηχανίες.¹³⁶

Σύμφωνα με την εδαφική στατιστική διαίρεση NUTS¹³⁷, η χώρα διαιρείται σε τέσσερις μακροπεριφέρειες (επίπεδο NUTS I), σε οκτώ περιφέρειες (επίπεδο NUTS II) και ακολούθως σε 42 κομητείες (επίπεδο NUTS III), ενώ ο Δήμος του Βουκουρεστίου αποτελεί ξεχωριστή διοικητική ενότητα. Κάθε τμήμα διοικείται από το τοπικό συμβούλιο, αρμόδιο για τα τοπικά θέματα, και έναν περιφερειάρχη υπεύθυνο για τον χειρισμό των εθνικών θεμάτων σε επίπεδο κομητείας.¹³⁸

Η Ρουμανία διαθέτει έναν πλούτο φυσικού και πολιτιστικού αποθέματος, το οποίο σε συνδυασμό με την κομβική της θέση στην ευρύτερη περιοχή της βαλκανικής την καθιστούν δημοφιλή τουριστικό προορισμό. Οι φυσικές λίμνες, οι εθνικοί δρυμοί, τα Καρπάθια όρη, ο Δούναβης και οι παραπόταμοί του συνθέτουν ένα ιδιαίτερο φυσικό τοπίο με μεγάλη ποικιλία χλωρίδας και πανίδας, ενώ η πληθώρα μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα αρχιτεκτονικά σύνολα συνιστούν τη σπουδαιότητα της πολιτιστικής της κληρονομιάς.¹³⁹

Πρόκειται, γενικώς, για μια χώρα με ενδιαφέρουσες εναλλαγές φυσικού τοπίου, πλούσια πολιτιστική παράδοση και μακραίωνη ιστορία που κατέχει μια γεωστρατηγική θέση στην ευρύτερη βαλκανική αλλά και ευρωπαϊκή περιοχή. Η ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτέλεσε σημείο σταθμό στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική και χωρική της ανάπτυξη, με την προσέλκυση επενδύτων, το άνοιγμα της αγοράς, την αύξηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των υποδομών και των κοινωνικών παροχών και την ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού της περιβάλλοντος.¹⁴⁰

¹³⁶ Επιπλέον δημογραφικά στοιχεία στο: <http://www.insse.ro/cms/en> (πρόσβαση 20 Νοεμβρίου 2019).

¹³⁷ Αναφορικά με τα NUTS: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> (πρόσβαση 20/11/2019).

¹³⁸ Ακόμη: <https://gov.ro/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).

¹³⁹ Σχετικά με Ρουμανία: <http://romaniatourism.com/index.html> (πρόσβαση 20/11/2019).

¹⁴⁰ Περισσότερα: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-romania-en.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).

Χάρτης 6.1. Η θέση της Ρουμανίας στα Βαλκάνια
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 6.2. Εδαφική διαίρεση
(πηγή: Eurostat-NUTS - Romania, ίδια επεξεργασία, 2020).

Οικονομία

Η οικονομία της Ρουμανίας, όπως και στις περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες, επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό κατά τη διαδικασία της μετάβασης, από ένα σοσιαλιστικό ολοκληρωτικό μοντέλο σε αυτό της ελεύθερης αγοράς, του ιδιωτικού κεφαλαίου και του καταναλωτισμού. Η χώρα κατάφερε, μετά από μία μακράιωνη περίοδο αβεβαιότητας και αστάθειας, να σταθεροποιήσει το οικονομικό της περιβάλλον και να θεωρείται σήμερα ως μία ανερχόμενη οικονομική δύναμη στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της Κεντρικής Ευρώπης (Constantin, Goschin, & Danciu, 2011· Pintilescu, Jemna & Viorică, 2012).

Οι βασικοί τομείς οικονομικής δραστηριότητας είναι της βιομηχανίας, των μεταφορών και των υπηρεσιών τριτογενούς τομέα, του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, καθώς και της δημόσιας διοίκησης, της εκπαίδευσης και της κοινωνικής πρόνοιας. Η συνεισφορά του βιομηχανικού τομέα στην αύξηση του ΑΕΠ είναι αξιοσημείωτη, ενώ και το εμπόριο εμφανίζει άνοδο, κυρίως στον τομέα των εξαγωγών. Εκτός από τις αυτοκινητοβιομηχανίες, στη χώρα λειτουργούν βιομηχανίες χημικών, ηλεκτρονικών, μηχανοκατασκευών και ναυπηγείων. Στις εξαγωγές συγκαταλέγονται μηχανήματα και εργαλεία, βιομηχανικά και χημικά προϊόντα από πετρέλαιο, πλαστικά και ελαστικά, όπως και προϊόντα άμεσης κατανάλωσης. Το ρουμανικό υπέδαφος δεν είναι ιδιαίτερα πλούσιο σε ορυκτά αλλά υπάρχουν άφθονα αποθέματα πετρελαίου, όπως και ξυλείας, ενώ καλλιεργούνται κυρίως σιτηρά· οι ανάγκες που προκύπτουν καλύπτονται με εισαγωγές από πρώτες ύλες και τρόφιμα.¹⁴¹

Σύμφωνα με τις πρόσφατες οικονομικές αναφορές και αναπτυξιακούς δείκτες, η άνοδος των εισοδημάτων, λόγω της αύξησης των μισθών και των συντάξεων και της μείωσης της φορολογίας, έχει οδηγήσει σε αυξημένη εγχώρια ζήτηση και κατανάλωση. Επιπλέον, σημαντική άνοδο σημειώνει ο τομέας της έρευνας και της τεχνολογίας, την ίδια στιγμή που στις κατασκευές παρατηρείται μία κάμψη λόγω και της γενικότερης στασιμότητας στον κλάδο αυτό. Τα επίπεδα ανεργίας είναι σχετικά χαμηλά συγκριτικά και με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που οφείλεται στην αύξηση των μεταναστευτικών εκροών, ιδίως των νέων επιστημόνων, προς τις πιο προηγμένες χώρες· δημιουργούνται έτσι, όμως, ελλείψεις καταρτισμένου και εξειδικευμένου προσωπικού. Επιπρόσθετα ζητήματα είναι τα υψηλά ποσοστά φτώχειας και διαφθοράς, το ασταθές δημοσιονομικό σύστημα, η φοροδιαφυγή και οι πολύπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες που αποτελούν ανασταλτικούς

¹⁴¹ Αναφορικά: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-romania_en.pdf (πρόσβαση 20/1/2020).

παράγοντες για το επιχειρηματικό περιβάλλον της χώρας και για την προσέλκυση ξένων επενδυτών.¹⁴²

Δεδομένου ότι η Ρουμανία έχει εξέλθει από μια μακρόχρονη μεταβατική περίοδο, το Υπουργείο Οικονομικών (Ministerul Finanțelor Publice/Ministry of Public Finance)¹⁴³ έχει στρέψει το ενδιαφέρον του στους άξονες των ευρωπαϊκών πολιτικών. Προς αυτή την κατεύθυνση, οι δράσεις της κυβέρνησης, για την προγραμματική περίοδο 2014-2020, επικεντρώνονται στην ορθή διαχείριση των κονδυλίων και προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου για την εκπλήρωση των στόχων της νέας στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Μεταξύ αυτών, η επίτευξη μίας έξυπνης, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομίας αποτελεί προτεραιότητα και θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω ενός ολοκληρωμένου αναπτυξιακού σχεδιασμού, εστιασμένου στην κοινωνική συνοχή και στη δημιουργία συμπράξεων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο· η διαχείριση των φυσικών πόρων και η ανάδειξη του πολιτιστικού της αποθέματος αποτελούν περαιτέρω τομείς προς ανάπτυξη.¹⁴⁴

Φυσικό περιβάλλον

Η Ρουμανία είναι μια χώρα με ποικιλία φυσικού περιβάλλοντος, πλούσια χλωρίδα και πανίδα και πληθώρα οικοσυστημάτων. Ωστόσο, τα κατάλοιπα των πρώην βιομηχανικών εγκαταστάσεων της σοσιαλιστικής περιόδου, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος, ως απόρροια της βιομηχανικής ρύπανσης. Επιπλέον, η ραγδαία αύξηση της χρήσης αυτοκινήτων συνετέλεσε στην αύξηση των επιπέδων ατμοσφαιρικής ρύπανσης, κυρίως στα αστικά κέντρα. Παρά το γεγονός ότι προϋπήρχε ένα πλαίσιο περιβαλλοντικής προστασίας, αυτό δεν εφαρμόστηκε σχεδόν ποτέ, επιβαρύνοντας την κατάσταση στην οποία επήλθε η χώρα μετα-σοσιαλιστικά. Αργότερα, με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 2007, δόθηκαν νέες κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, το νομοθετικό πλαίσιο και τους μηχανισμούς περιβαλλοντικού ελέγχου για τη χώρα, με βάση την ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική για το 2020.¹⁴⁵

Εκτός από τη βιομηχανική ρύπανση, θέματα που χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές οδηγίες είναι η ποιότητα του αέρα, η διαχείριση των αποβλήτων

¹⁴² Σχετικά με οικονομικούς δείκτες: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip121_en.pdf (πρόσβαση 20/1/2020).

¹⁴³ Αναφορικά: <https://www.mfinante.gov.ro/acasa.html?method=inceptut&pagina=acasa> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 20/1/2020).

¹⁴⁴ Περισσότερα για την οικονομία της χώρας στο: <http://www.economie.gov.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 20/1/2020).

¹⁴⁵ Περισσότερα: http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_ro_en.pdf (πρόσβαση 30/1/2020).

και η επεξεργασία των υδάτων, η ανακύκλωση και η διατήρηση των φυσικών πόρων. Άλλα περιβαλλοντικά ζητήματα αφορούν την προστασία των περιοχών Natura 2000, την αποκατάσταση των εγκαταλελειμμένων πρώην βιομηχανικών χώρων και την κλιματική αλλαγή, ενώ η συγκρότηση ενός κατάλληλου διαχειριστικού πλαισίου βασισμένου σε ευρωπαϊκούς περιβαλλοντικούς κανονισμούς κρίνεται απαραίτητη. Ακολουθώντας τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Ενέργειας της Ρουμανίας (Ministerul Mediului, Apelor Si Padurilor/Ministry of Environment, Waters and Forests),¹⁴⁶ σε συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς, επιδιώκει τη συμμετοχή σε πολυμερή προγράμματα, στοχευμένα στην προστασία του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή, μέσω ενός ορθού περιβαλλοντικού σχεδιασμού. Ο συντονισμός των εμπλεκόμενων φορέων, η προσέλκυση πράσινων κονδυλίων και η αναδιαμόρφωση του πλαισίου προστασίας και διαχείρισης αποτελούν απαραίτητα συστατικά μίας ολοκληρωμένης περιβαλλοντικής πολιτικής.¹⁴⁷

Παρά το γεγονός ότι η χώρα έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο ως προς την υιοθέτηση και την εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η έλλειψη χρηματοδοτικών πόρων και η αδυναμία συντονισμού μεταξύ των φορέων περιβαλλοντικής διαχείρισης και προστασίας αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες. Επίσης, κρίνεται σημαντική η χάραξη μίας κοινής περιβαλλοντικής στρατηγικής με σαφείς άξονες και δράσεις προκειμένου για την επίτευξη ενός βιώσιμου αναπτυξιακού προτύπου για τη χώρα.¹⁴⁸

Πολιτισμός - Τουρισμός

Η σημασία, ο πλούτος και η ποικιλότητα του πολιτιστικού αποθέματος της χώρας καταδεικνύεται από το μεγάλο αριθμό κτιρίων και χώρων που έχουν χαρακτηριστεί ως μνημεία παγκοσμίου ενδιαφέροντος από την Unesco. Ο χαρακτηρισμός αυτός έχει διττή σημασία: από τη μια συμβάλλει στην καθιέρωση της προστασίας των μνημείων και, από την άλλη, έχει θετικά αποτελέσματα στην προώθηση της πολιτισμικής εικόνας της περιοχής εκτός των ορίων της χώρας καθώς και την εν δυνάμει ανάδειξη/διαχείρισή τους προς την κατεύθυνση μιας «υγιούς» τουριστικής προβολής και αξιοποίησης.

Σήμερα, προκειμένου η Ρουμανία να προσαρμοστεί στις αρχές μιας ενιαίας και μακροπρόθεσμης στρατηγικής χωρικής ανάπτυξης, προς την κατεύθυνση της επιτυχούς και

¹⁴⁶ Αναφορικά: <http://www.mmediu.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 30/1/2020).

¹⁴⁷ Περισσότερα για τις περιβαλλοντικές στρατηγικές της χώρας στο: <http://www.mmediu.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 30/1/2020).

¹⁴⁸ Βλέπε επίσης: <https://ccmesi.ro/> (πρόσβαση 30/1/2020).

ομαλής προσχώρησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, επιδιώκει -μεταξύ των άλλων- να υιοθετήσει μία προσέγγιση βιώσιμης διαχείρισης του φυσικού όσο και του πολιτιστικού/οικιστικού της περιβάλλοντος. Για το λόγο αυτό, η ανάπτυξη του εθνικού εδάφους βασίζεται σε σειρά θεμελιωδών αρχών. Σύμφωνα μ' αυτήν την προσέγγιση, μια προϋπόθεση εναρμονισμού με τις ευρωπαϊκές εδαφικές πολιτικές, είναι αφενός, η εκμετάλλευση των δυνατοτήτων της χώρας, αφετέρου η μείωση των εσωτερικών ανισορροπιών και διαφορών σε περιφερειακό και σε τοπικό επίπεδο (Gavra, Delivani & Nikas, 2006· Mazilu, 2011).

Τα κυριότερα προβλήματα που εντοπίζονται στη χώρα στον τομέα της διαχείρισης και ανάδειξης του πολιτισμικού αποθέματος μπορούν να θεωρηθούν τα ακόλουθα: η ανεπάρκεια οικονομικών δυνατοτήτων συντήρησης και, κατά συνέπεια, αξιοποίησης και προβολής της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε όλο της το εύρος και η διαφοροποίηση των προτεραιοτήτων ως προς την κατεύθυνση της διαχείρισης.

Οι κύριες δράσεις της κυβέρνησης συνοψίζονται στην ενίσχυση της πολυπολιτισμικότητας και της διαφύλαξης της υλικής και άυλης κληρονομιάς, στην προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου και των προγραμμάτων πολιτιστικής κινητικότητας, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή των τοπικών φορέων και συλλόγων, ενισχύοντας την ανάπτυξη των πολιτιστικών βιομηχανιών και τη διάδοση πολιτιστικών πρακτικών. Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση επιδιώκει και τη χρηματοδότηση μέσω προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη χρονική περίοδο 2014-2020, καθώς και τη συμμετοχή σε ποικίλες συνέργειες πολιτισμού. Επιπλέον, υπογραμμίζονται οι βασικοί άξονες δράσεις ώστε να δοθούν ευκαιρίες για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη χώρα. Αυτοί περιλαμβάνουν την αναβάθμιση των υποδομών και την προώθηση καινοτόμων μοντέλων υπηρεσιών, την κοινωνική πρόσβαση και την εξειδίκευση της αγοράς για την καθιέρωση της Ρουμανίας ως ενός τουριστικού προορισμού υψηλής ποιότητας σύμφωνα με τα πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε κάθε περίπτωση, οι προσπάθειες για τη δημιουργία ενός βιώσιμου τουριστικού μοντέλου της χώρας θα πρέπει να εναρμονίζονται με τις ευρωπαϊκές οδηγίες για την προστασία του περιβάλλοντος και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.¹⁴⁹

Αρμόδιος φορέας είναι το Υπουργείο Πολιτισμού (Ministerul Culturii/Ministry of Culture),¹⁵⁰ το οποίο έχει καθοριστικό ρόλο στην προώθηση της ελευθερίας έκφρασης της πολιτιστικής δημιουργίας και της παροχής ίσων ευκαιριών πρόσβασης και συμμετοχής σε

¹⁴⁹ Περισσότερα: <https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=32> (πρόσβαση 10/11/2020).

¹⁵⁰ Αναφορικά: <http://www.cultura.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/11/2020).

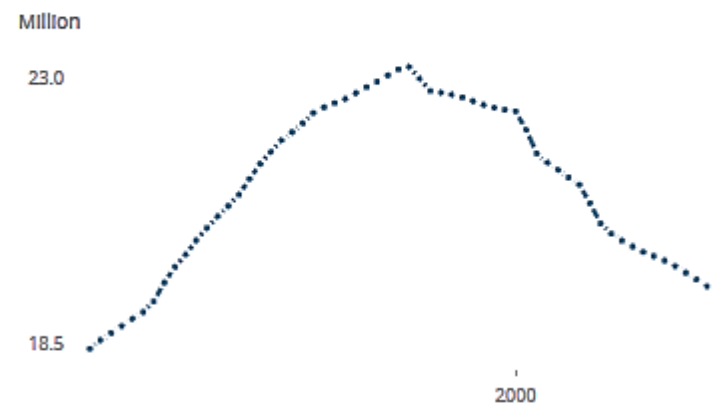
πολιτιστικές δράσεις. Επίσης, σε περιφερειακό, όπως και σε τοπικό επίπεδο υπάρχουν αντίστοιχα εταιρείες αναπτυξιακές, οι οποίες είναι μη κυβερνητικές, μη κερδοσκοπικές, ιδιωτικού νομικού καθεστώτος, δημόσιας όμως, εμβέλειας και οφέλους. Συμπληρωματικά προς τις προηγούμενες, δραστηριοποιούνται ανάλογες εταιρείες καθαρά ιδιωτικού πλαισίου, σε περιφερειακό ή και σε τοπικό επίπεδο. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στα ζητήματα διαχείρισης του αστικού αποθέματος κατέχουν και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (Γαβρά, 2006).

Όσον αφορά τις συνεργασίες και τα προγράμματα, η Ρουμανία συμμετέχει ενεργά σε διεθνές, ευρωπαϊκό και τοπικό επίπεδο προωθώντας τον πολιτισμό σε συνδυασμό με τον τομέα του τουρισμού και της εκπαίδευσης. Αξιόλογη δραστηριότητα παρουσιάζουν και φορείς διεθνικού χαρακτήρα και εποπτείας στο πλαίσιο των διαδικασιών εξομάλυνσης των ανισοτήτων εν όψει της εναρμόνισης της χώρας με το κοινοτικό κεκτημένο, τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού και διαμόρφωσης πολιτικών, όσο και υλοποίησης ανάλογων έργων υποδομής· η κυβέρνηση είναι γενικότερα υποστηρικτής των δράσεων και των μέτρων που ακολουθεί στην προσπάθεια ενίσχυσης και του τουρισμού (Curta, 2012· Postelnicu & Dabija, 2018).

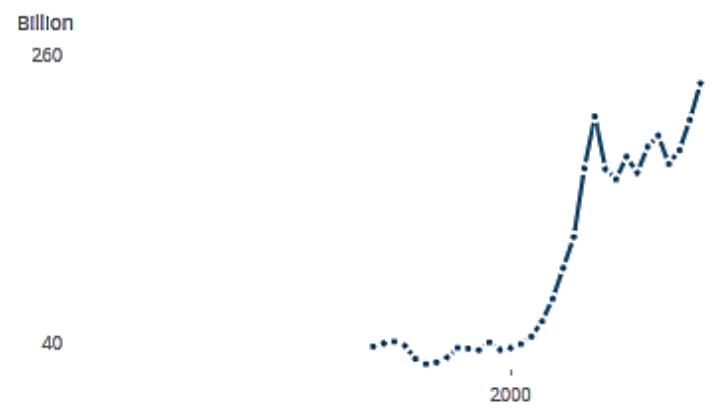
Αναφορικά, το Υπουργείο Τουρισμού (Ministerul Turismului/National Authority for Tourism) της χώρας, σε συνεργασία με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, συνέταξε το Γενικό Σχέδιο για την Τουριστική Ανάπτυξη για την χρονική περίοδο 2007-2026, σχετικά με την ανάπτυξη μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής για τον τουρισμό στη Ρουμανία.¹⁵¹ Άλλωστε, η βιώσιμη ανάπτυξη δεν νοείται χωρίς την προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

¹⁵¹ Σχετικά: <http://turism.gov.ro/web/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/11/2020).

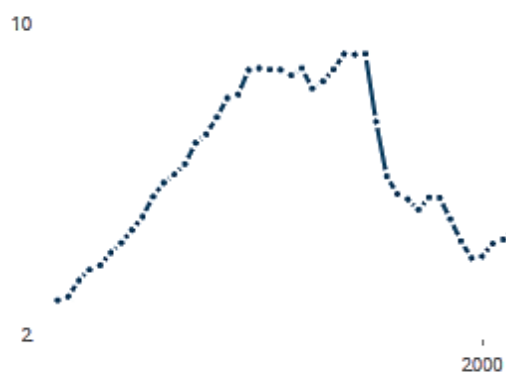
Population, total

GDP (current US\$)

CO2 emissions (metric tons per capita)

Διάγραμμα 6.1. Πληθυσμιακά, οικονομικά και περιβαλλοντικά δεδομένα (πηγή: World Bank, 2020).

Ευρωπαϊκό πλαίσιο

Η διαδικασία ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπήρξε μία μακρά περίοδος πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής αλλαγής, με ποικίλες προκλήσεις, εμπόδια αλλά και προοπτικές που διαφαίνονται σήμερα, μια δεκαετία και παραπάνω από την χρονολογία ένταξης το 2007. Εκτός από την επίτευξη ενός σταθερού οικονομικού περιβάλλοντος, τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας και την ανερχόμενη βιομηχανική δραστηριότητα, οι συνέπειες από την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αφορούσαν βασικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, στη δημόσια διοίκηση, στην εκπαίδευση και στην κοινωνική πολιτική· φαινόμενα όπως η ανεργία, η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός μειώθηκαν σημαντικά.¹⁵²

Κατά την προγραμματική περίοδο 2007-2013, η χώρα έλαβε περίπου 20 δισεκατομμύρια ευρώ, μέσω του Ταμείου Συνοχής, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης. Χάρη στα ευρωπαϊκά προγράμματα δημιουργήθηκαν νέες θέσεις εργασίας και υλοποιήθηκαν σημαντικές επενδύσεις στις υποδομές και τις κοινωνικές παροχές, ενώ ενισχύθηκε ο τομέας των μεταφορών και της ενέργειας, καθώς και της έρευνας και της τεχνολογίας. Ιδιαίτερα στο κομμάτι των μεταφορών, οι ευρωπαϊκές επενδύσεις αποδείχθηκαν ζωτικής σημασίας για τον εκσυγχρονισμό των συγκοινωνιακών συνδέσεων της χώρας με τις υπόλοιπες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης σημαντικά οφέλη σημειώθηκαν και στον περιβαλλοντικό τομέα, με τη βελτίωση του δικτύου υδροδότησης, την επεξεργασία λυμάτων και τη διαχείριση αποβλήτων. Ωστόσο, κατά το τέλος της πρώτης προγραμματικής περιόδου σημειώθηκε και ένας σημαντικός αριθμός ελλείψεων αλλά και προκλήσεων, σχετικά με τη διοικητική ικανότητα, την αποτελεσματικότητα των διαδικασιών και το γενικότερο συντονισμό των επιμέρους πολιτικών.¹⁵³

Όσον αφορά την τρέχουσα περίοδο, 2014-2020, εκτιμάται ότι η χώρα έχει να λάβει πάνω από 30 δισεκατομμύρια ευρώ, μέσω των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων, προκειμένου να τα διαθέσει σε στρατηγικούς τομείς όπως είναι η αστική ανάπτυξη και ο πολεοδομικός σχεδιασμός, τα σχέδια αστικής κινητικότητας και τα δίκτυα δημόσιων συγκοινωνιών, τα συστήματα διαχείρισης αποβλήτων και ελέγχου ενεργειακής κατανάλωσης, καθώς και οι υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας.¹⁵⁴

¹⁵² Βλέπε επίσης: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/romania_el (πρόσβαση 10/11/2019).

¹⁵³ Αναφορικά: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag60/mag60_en.pdf (πρόσβαση 10/11/2019).

¹⁵⁴ Περισσότερα: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/RO> (πρόσβαση 10/11/2019).

6.2 Ιστορική και χωρική αναδρομή

Ιστορική ανασκόπηση

Η περιοχή της Ρουμανίας κατοικήθηκε αρχικά από τους Δάκες, μια θρακική φυλή, οι οποίοι υπό την αρχηγία του βασιλιά Μπουρεμπίστα έλεγχαν μεγάλο μέρος της σύγχρονης Ρουμανίας μέχρι και την ρωμαϊκή εισβολή. Κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οι Ρωμαίοι άποικοι εισήγαγαν στοιχεία της λατινικής γλώσσας και πολιτισμού εκλατινίζοντας μεγάλο μέρος του γηγενούς πληθυσμού· η ετυμολογία της λέξης ‘Ρουμανία’, προέρχεται από το λατινικό ‘Romanus’, που σήμαινε ‘πολίτης της Ρώμης’. Στους επόμενους αιώνες, πλήθος άλλων λαών και νομαδικών φυλών, όπως ήταν οι Γότθοι, οι Βησιγότθοι, οι Ούννοι και οι Σλάβοι περιήλθε από τη χώρα, με σημαντικότερη αυτή των Ούγγρων (Giurescu, 1972· Treptow & Popa, 1996).

Η χώρα υπήρξε χωρισμένη ήδη από τους μεσαιωνικούς χρόνους σε τρία πριγκιπάτα: τη Βλαχία, τη Μολδαβία και την Τρανσυλβανία. Καθ’ όλη τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα πριγκιπάτα κατάφεραν να διατηρήσουν ως ένα βαθμό την αυτονομία τους, καταβάλλοντας φόρο υποτέλειας στο οθωμανικό κράτος, αποκτώντας έτσι ένα ειδικό καθεστώς ηγεμονίας. Η πρώτη επίσημη ενοποίηση των τριών πριγκιπάτων σημειώνεται στις αρχές του 17ου αιώνα κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του Μιχαήλ του Γενναίου, η οποία όμως δεν κράτησε πολύ, όταν αυτός ηττήθηκε από τις δυνάμεις Τούρκων και Αψβούργων, κατά τη διάρκεια πολέμων μεταξύ αυτών· τα εδάφη της Τρανσυλβανίας και ένα τμήμα της Μολδαβίας πέρασαν στην κατοχή των Αψβούργων, ενώ τα υπόλοιπα (Βλαχία και Μολδαβία) παρέμειναν υπό το καθεστώς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι και τα μέσα του 19ου αιώνα. Συγκεκριμένα, το Βανάτο και η Μπουκοβίνα (βόρεια Μολδαβία) παραχωρήθηκαν στις αυστριακές δυνάμεις, ενώ η Βεσσαραβία (ανατολική Μολδαβία) και η Βλαχία στις ρωσικές. Η Τρανσυλβανία, η τρίτη ηγεμονία, μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εντάχθηκε στην Αυστριακή Αυτοκρατορία, όπου και παρέμεινε μέχρι και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Καστελλάν, 1991· Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, 1991· Jelavich, 2006· Todorov, 1986).

Μετά το Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1828 οι Ρώσοι κατέλαβαν τη Βλαχία και τη Μολδαβία, ενώ η χώρα συνέχισε να παραμένει χωρισμένη, σε οθωμανικό έδαφος, υπό ρωσική κυριαρχία. Τα δύο πριγκιπάτα ενώθηκαν, το 1862, σε ένα ενιαίο κράτος με το όνομα Ρουμανία, κατά την περίοδο ηγεμονίας του Αλέξανδρου Ιωάννη Κούζα.

The Balkan peninsula, 1817-1877

26a

The Balkan peninsula, 1878-1912

26b

Χάρτες 6.3. & 6.4. Χαρτογραφική απεικόνιση της περιοχής της Ρουμανίας στις αρχές και στα τέλη του 19ου αιώνα (πηγή: Magocsi, 2018· ίδια επεξεργασία, 2020).

Η Ρουμανία πολέμησε στο πλευρό της Ρωσίας, κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου του 1877-1878, στην οποία παραχώρησε, ως αντάλλαγμα, τη Βεσσαραβία, προκειμένου να έχει πρόσβαση στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Το ρουμανικό πριγκιπάτο ανακηρύχθηκε επίσημα σε Βασίλειο της Ρουμανίας, το 1881, υπό την κυριαρχία του Γερμανού πρίγκηπα Κάρολου Α'. Η περίοδος που ακολούθησε υπήρξε σταθερή και ανοδική για τη χώρα, η οποία κατάφερε στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου την προσάρτηση όλων σχεδόν των εδαφών της (Μαρινέσκου, 2007· Hitchins, 1996).

Παρά το γεγονός ότι οι Παραδουνάβιες ηγεμονίες υπήρξαν διασπασμένες σε εθνικό και πολιτικό επίπεδο, σημείωσαν σημαντική κοινωνικοοικονομική και πνευματική πρόοδο το 18ο αιώνα, με την αύξηση της γεωργικής παραγωγής, την ενίσχυση της βιοτεχνίας και την άνθιση του εμπορίου. Επιπλέον, αναπτύχθηκαν τα αστικά κέντρα και αυξήθηκαν οι εμπορικές συναλλαγές με την Κεντρική Ευρώπη και την Εγγύς Ανατολή, όπως και οι σχέσεις μεταξύ των τριών κρατιδίων. Ιδιαίτερη υπήρξε η παρουσία των ελληνικών κοινοτήτων και ιδίως η συμβολή των Φαναριωτών, από την ομώνυμη αριστοκρατική ελληνική συνοικία της Κωνσταντινούπολης, στην καλλιέργεια της παιδείας, των γραμμάτων και των τεχνών. Οι Φαναριώτες διέπρεψαν σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής· μεταξύ άλλων, ανήγειραν ναούς, έκτισαν μοναστήρια και κοινοτικά σχολεία, συνέταξαν καταστατικά και εξέδωσαν βιβλία, περιοδικά και εφημερίδες. Εκτός από την πνευματική αναγέννηση, η ελληνική παροικία υπήρξε, επίσης, βασικός συντελεστής της Επανάστασης του 1821, αριθμώντας πληθώρα μελών και σημειωσών προσωπικοτήτων, μεταξύ αυτών και τους πρωτεργάτες της Φιλικής Εταιρείας (Γαβρά, 2008· Γεωργιτσογιάννη, 2006· Καραθανάσης, 1982).

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ρουμανία έχασε το μεγαλύτερο τμήμα των εδαφών της. Μετά το τέλος του πολέμου, το 1947, την εξουσία ανέλαβε το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ρουμανίας, οδηγώντας στην παραίτηση του βασιλιά και την υιοθέτηση των βασικών αρχών του σταλινικού καθεστώτος των χωρών της ΕΣΣΔ (Ενωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών)· κρατικοποίηση της οικονομίας, δέσμευση της ιδιωτικής περιουσίας, αστική εκβιομηχάνιση. Το 1965 την εξουσία ανέλαβε ο Νικολάε Τσαουσέσκου, γνωστός για την πολιτική αυστηρότητα και την επιβολή άκαμπτων οικονομικών μέτρων. Κατά την πρώτη φάση διακυβέρνησής του, ο Τσαουσέσκου άλλαξε την επίσημη ονομασία της χώρας σε Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Ρουμανίας, όπως και του κόμματος από εργατικό σε κομμουνιστικό και τροποποίησε το Σύνταγμα, φροντίζοντας με κάθε τρόπο να επιδεικνύει τη δύναμη του καθεστώτος (Boia, 2001· Light & Phinnemore, 2001).

Τα μέτρα έγιναν αυστηρότερα κατά τη δεύτερη φάση διακυβέρνησής του Τσαουσέσκου, το 1971, μετά και από ένα ταξίδι του στη Βόρειο Κορέα και την Κίνα.¹⁵⁵ Τα προβλήματα και οι αντιπαραθέσεις που δημιουργήθηκαν λόγω αυτού του κλίματος άρχισαν να διογκώνονται με αποκορύφωμα το ξέσπασμα της επανάστασης το 1989, έτος κατάρρευσης του κομμουνισμού. Ξεκινώντας από την Τιμισοάρα, το κίνημα κατά της δικτατορίας γρήγορα εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την χώρα, καταλήγοντας στην εκτέλεση του ζεύγους Τσαουσέσκου στην πρωτεύουσα, το Βουκουρέστι (Deletant, 1999· Roper, 2000).

Η περίοδος που ακολούθησε έπειτα, γνωστή ως περίοδος της μετάβασης, χαρακτηρίστηκε από αστάθεια και στασιμότητα σε πολιτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, συνθήκες που επικράτησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα, έως και την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2007) και στο NATO (2004), οπότε και ξεκίνησε για τη Ρουμανία μία περίοδος ανασυγκρότησης.

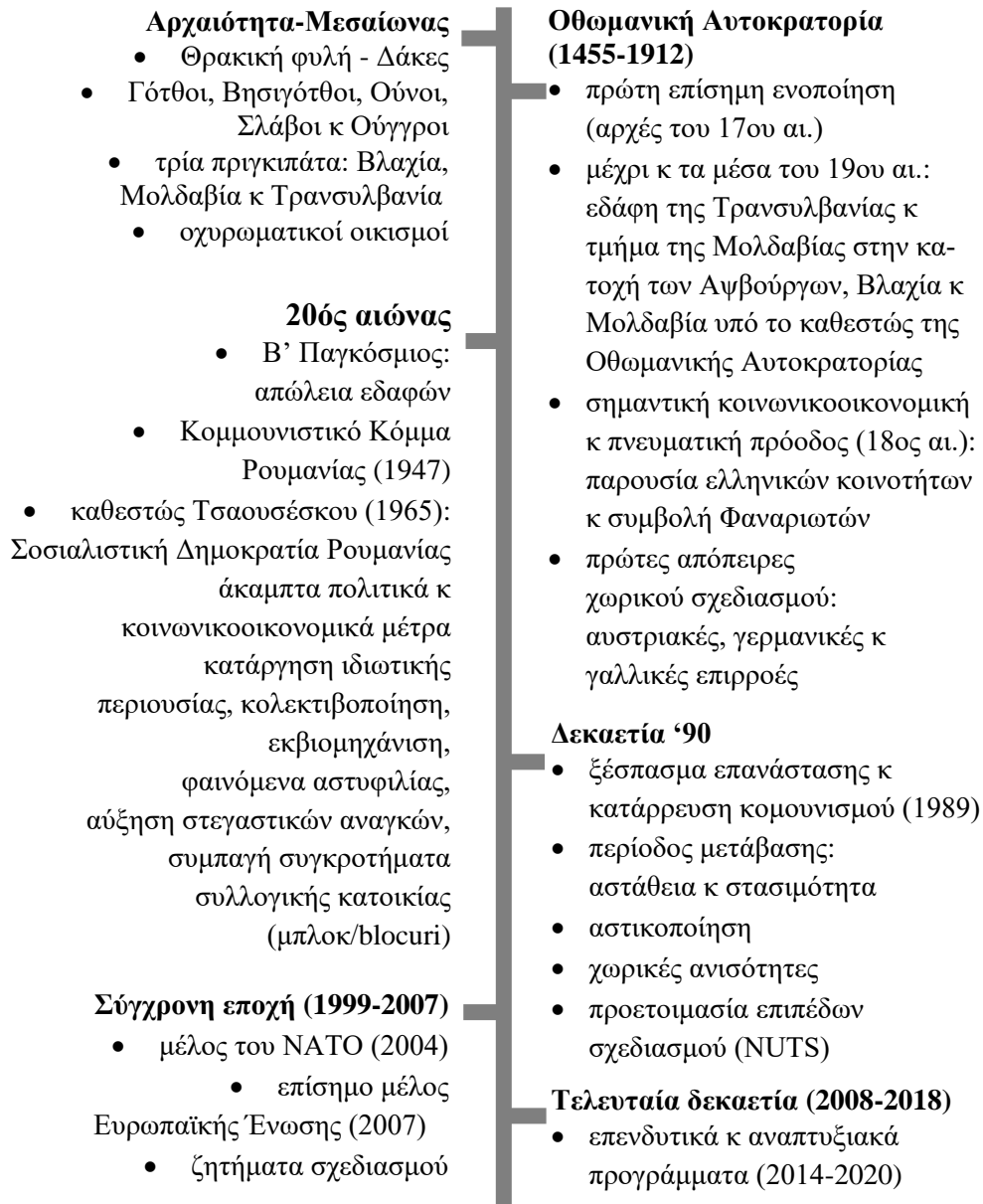
Χωρική εξέλιξη

Οι πρώτες απόπειρες σχεδιασμού του ρουμανικού χώρου παρατηρούνται ήδη πριν από το 1918 οπότε και εμφανίζονται οι πρώτες ρυθμιστικές διατάξεις που αφορούν το δίκτυο των οικισμών όπως και την πολεοδομική τους οργάνωση. Επιπλέον, σχεδιάζονται οι πρώτοι τοπογραφικοί και κτηματολογικοί χάρτες, κατασκευάζονται τα πρώτα αποχετευτικά δίκτυα και συστήματα υδροδότησης, ενώ δίνεται βαρύτητα στις αστικές υποδομές, στους δημόσιους χώρους, στα πάρκα και στις πλατείες όπως και στις κοινωνικές παροχές και στις πολιτιστικές δομές. Μετά και την ενοποίηση των ηγεμονιών, το ενδιαφέρον στρέφεται προς τα κεντροευρωπαϊκά μοντέλα χωρικής οργάνωσης, με επικρατέστερα τα αυστριακά, γερμανικά και γαλλικά πρότυπα σχεδιασμού (Benedek, 2006· Pascariu, 2012).

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, ο σχεδιασμός αποκτά ζωτική σημασία για την ανασυγκρότηση των πόλεων στο πλαίσιο των αυξανόμενων απαιτήσεων της εκβιομηχάνισης, της αστικοποίησης και του εκσυγχρονισμού του αστικού χώρου. Κατά την ίδια περίοδο τα πολεοδομικά σχέδια εμπλουτίζονται, δίνοντας έμφαση και στον περιφερειακό σχεδιασμό, ενώ αναθεωρούνται οι πολιτικές σχεδιασμού και οι πράξεις εφαρμογής. Επιπλέον, ιδρύεται

¹⁵⁵ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αλλάξει η καθημερινότητα των πολιτών με την παρακολούθηση της κοινωνικής τους ζωής και την επιβολή αυστηρών ποινών σε περίπτωση παραβίασης των αποφάσεων του δικτάτορα. Χαρακτηριστικό είναι ότι απαιτούσε να αποκαλείται 'ηγέτης', ενώ καθόριζε σε σημαντικό βαθμό και την προσωπική ζωή των Ρουμάνων, σχετικά με τις γεννήσεις, τη διάθεση τροφίμων, το είδος εργασίας και το μέρος κατοικίας. Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα της περιόδου αποτελούσαν και οι μειονότητες, οι οποίες έγιναν αποδέκτες φαινομένων εθνικιστικής έξαρσης και ξενοφοβίας· οι διωγμοί τους υπήρξαν έντονοι με σκοπό τον αφανισμό τους και τη δημιουργία μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας με χαρακτηριστικά ομοιογένειας.

το Ινστιτούτο Πολεοδομίας, από τις πρώτες προσπάθειες συγκρότησης ενός φορέα σχεδιασμού, και εισάγεται η έννοια της κοινωνικής συμμετοχής στη σχεδιαστική διαδικασία (Benedek, 2006· Pascariu, 2012· Petrisor, 2010).

Διάγραμμα 6.2. Ιστορικο-χωρική αναδρομή (πηγή: ίδια επεξεργασία, 2020).

Η κατάσταση αλλάζει, ριζικά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με την επικράτηση του κομμουνιστικού καθεστώτος, επηρεάζοντας άμεσα τον τρόπο οργάνωσης του χώρου και τις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις. Ο αστικός σχεδιασμός ακολουθεί ένα συγκεκριμένο σύστημα βασισμένο στα βασικά χαρακτηριστικά του σοσιαλιστικού μοντέλου, την κρατικοποίηση των οικονομικών πόρων, την εκβιομηχάνιση και τη συλλογικότητα των κοινωνικών αξιών. Ο αστικός χώρος και οι χρήσεις γης σχεδιάζονται με βάση τις αξίες της

κοινοκτημοσύνης και της ομοιογένειας, ενώ οι αστικές πολιτικές ακολουθούν τις αυστηρές κυβερνητικές κατευθύνσεις του καθεστώτος (Χολέβας, 1994· Benedek, 2006· Pascariu, 2012· Yerolympos, 1996).

Επιπλέον, οι μαζικές πληθυσμιακές μετακινήσεις προς τα αστικά κέντρα της χώρας, οι οποίες οφείλονται στην εκβιομηχάνιση και την εγκατάλειψη του αγροτικού χώρου, αυξάνουν τις στεγαστικές ανάγκες, απαιτώντας άμεσες και επιτακτικές λύσεις. Ο σχεδιασμός επικεντρώνεται πλέον στην εύρεση του ελάχιστου δυνατού χώρου κατοίκησης, με το ελάχιστο κόστος κατασκευής και με τις απολύτως απαραίτητες κοινόχρηστες λειτουργίες. Ως αποτέλεσμα, εμφανίζονται τα μεγάλα συγκροτήματα κατοικιών, συμπαγείς κατασκευές με τυποποιημένους χώρους, χωρίς μορφολογικά στοιχεία στις όψεις και την εξωτερική δομή. Αλλαγές σημειώνονται και στην πολεοδομία των αστικών κέντρων με την κατακόρυφη ανάπτυξη, την πυκνωση του δημόσιου χώρου και την κατασκευή μεγάλης κλίμακας δημόσιων κτιρίων. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της πρωτεύουσας, οι συνέπειες του σοσιαλιστικού κινήματος υπήρξαν εντονότερες, λόγω και του 'Νόμου περί Συστηματοποίησης', ενός προγράμματος πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής αναμόρφωσης, το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή επί ηγεσίας Τσαουσέσκου (Dumitrache, Zamfir, Nae, Simion, & Stoica, 2016· Moghiorosi, 2017).

Η κατάρρευση του κομμουνισμού στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σήμανε και το τέλος μιας μακράς περιόδου αυστηρών οικονομικών μέτρων, ολοκληρωτικού σχεδιασμού και ιδεολογικής μετάλλαξης. Η μεταβατική αυτή κατάσταση, όπως χαρακτηρίστηκε η περίοδος που ακολούθησε, προκάλεσε μια κατάσταση αστάθειας και αβεβαιότητας και στον τομέα του σχεδιασμού, των αστικών πολιτικών και της εξέλιξης του χώρου. Η εισαγωγή νέων παγκόσμιων καταναλωτικών προτύπων και η επικράτηση του ιδιωτικού συμφέροντος επηρέασε τα μοντέλα ανάπτυξης, με το ενδιαφέρον να στρέφεται στον περιαστικό και εξωαστικό χώρο, όπου υπήρχε πρόσφορο έδαφος για εκμετάλλευση: μεγάλα εμπορικά πάρκα, σύγχρονα συγκροτήματα κατοικιών και γραφείων κατέλαβαν το χώρο αυτό. Η ανακατανομή του πληθυσμού με βάση τα εισοδηματικά κριτήρια οδήγησε σε χωρικές ανισότητες, ενώ οξύνθηκαν τα ζητήματα ακίνητης περιουσίας, ως απόρροια των δικαιωμάτων της ατομικής ιδιοκτησίας (Benedek, 2006· Munteanu & Servillo, 2013).

Οι προσπάθειες για το σχεδιασμό του χώρου δεν ακολούθησαν κάποιο συγκεκριμένο όραμα, παρά βασίστηκαν στο προϋπάρχον θεσμικό πλαίσιο, αφήνοντας κενά και ελλείψεις. Το γεγονός όμως ότι επανασυστάθηκαν ορισμένοι οργανισμοί, φορείς και ινστιτούτα πολεοδομικού σχεδιασμού δηλώνει, από την άλλη, την ανάγκη για ένα αναθεωρημένο, λειτουργικό και αποκεντρωμένο σύστημα σχεδιασμού· το τοπίο άρχισε να βελτιώνεται, σταδιακά,

με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO (Paraschivoiu & Vrabie, 2015· Petrisor, 2010).

Ωστόσο, η χώρα αντιμετωπίζει μέχρι και σήμερα ζητήματα που προέκυψαν κατά την προενταξιακή περίοδο σχετικά με την εφαρμογή ενός πολυεπίπεδου συστήματος διοικητικής διαίρεσης και την εμπλοκή πολλαπλών παραγόντων στη διαδικασία σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων.

Προκειμένου για την ορθή διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων και προγραμμάτων απαιτείται στρατηγικός σχεδιασμός ώστε να υπάρξουν δυνατότητες και ευκαιρίες για μελλοντική ανάπτυξη και κοινωνικοοικονομική συνοχή. Δεδομένου και ότι οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις ανέρχονται σχεδόν στο μισό των δημόσιων επενδύσεων για τη χώρα, κρίνεται σημαντική η ενεργή συμμετοχή όλων των αρμόδιων φορέων και της κοινωνίας των πολιτών για την επίτευξη των συνθηκών της ευρωπαϊκής πολιτικής συνοχής.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Σχετικά: <https://www.mae.ro/en> και https://ec.europa.eu/regional_policy/el/atlas/romania/ (πρόσβαση 10/11/2019).

6.3 Σύστημα χωρικού – αναπτυξιακού σχεδιασμού

Το σύστημα χωρικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού της Ρουμανίας παρουσιάζεται συνοπτικά ως προς τις στρατηγικές, τα επίπεδα, τα σχέδια, τους φορείς και το θεσμικό πλαίσιο παρακάτω:¹⁵⁷

Το βασικό θεσμικό εργαλείο είναι ο Νόμος υπ' αριθ. 350/2001 (αναθεωρημένος 345/2009) (Lege nr. 350 din 6 iunie 2001),¹⁵⁸ που ισχύει μέχρι σήμερα και αφορά το χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό. Συγκεκριμένα, ο νόμος στοχεύει στην εναρμόνιση των οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πολιτικών, σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, προκειμένου για την ισόρροπη ανάπτυξη με έμφαση στην κοινωνική συνοχή και την προστασία του περιβάλλοντος. Το περιεχόμενό του εστιάζει: στην επίτευξη μίας ισόρροπης κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης για όλες τις περιφέρειες και τις περιοχές της χώρας· στην προστασία και ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε περιοχής· στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης· στην αειφόρο διαχείριση των φυσικών πόρων· στον ορθολογικό προσδιορισμό των χρήσεων γης. Εκτός αυτού, το θεσμικό πλαίσιο ενισχύεται περαιτέρω με διατάξεις και τροποποιήσεις σχετικά με θέματα που αφορούν τις σύγχρονες ευρωπαϊκές πολιτικές σχεδιασμού και αναπτυξιακής διαχείρισης για τις περιφέρειες και τα αστικά κέντρα. Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο σχεδιασμός διακρίνεται σε χωροταξικό και πολεοδομικό επίπεδο και συγκεκριμένα:

-σε χωροταξικό επίπεδο τα εργαλεία σχεδιασμού είναι το Εθνικό Χωρικό Σχέδιο (Planul de Amenajare a Teritoriului National/National Spatial Plan), τα Σχέδια Ζωνών (Planul de Amenajare a Teritoriului Zonal/Zoning Plans) και τα Σχέδια Χωρικής Οργάνωσης Κομητειών (Planul de Amenajare a Teritoriului Județean/County Spatial Plans).¹⁵⁹ Αναφορικά:

- το Εθνικό Χωρικό Σχέδιο πρόκειται για το βασικό εργαλείο διαχείρισης και ανάπτυξης του χώρου στο ρουμανικό κράτος, το οποίο αποσκοπεί στο συντονισμό διαφορετικών πολιτικών σε επίπεδο χωρικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, μέσω μιας συστηματικής προσέγγισης των χωρικών ζητημάτων, ακολουθώντας τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι αντικειμενικές επιδιώξεις του χωρικού σχεδιασμού αφορούν στην ισορροπία ανάμεσα στην ανταγωνιστικότητα, την κοινωνική συνοχή και την ποιότητα ζωής και περιβάλλοντος. Με

¹⁵⁷ Σχετικά: <https://www.mlpda.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

¹⁵⁸ Αναφορικά: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/29453> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

¹⁵⁹ Ο.π.

βάση τις ανάγκες της χώρας και των επί μέρους περιοχών της, το Εθνικό Χωρικό Σχέδιο αποτελεί το μηχανισμό λήψης αποφάσεων, σε συνάρτηση με το Διεθνές και Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Κανόνων και Οδηγιών. Το περιεχόμενό του κινείται επίσης προς την κατεύθυνση μείωσης των περιφερειακών ανισοτήτων καθώς και της αντιμετώπισης ζητημάτων χωρικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού. Είναι άλλωστε το πλαίσιο εντός του οποίου εναρμονίζονται τα υποκείμενα σχέδια με σκοπό τη σύγκλιση των διαφορετικών επιπέδων σχεδιασμού.¹⁶⁰

- τα Σχέδια Ζωνών αποτελούν σημαντικά σχεδιαστικά εργαλεία με κύριο σκοπό τη διευθέτηση χωρικών ζητημάτων ειδικών περιοχών, οι οποίες μπορούν να είναι: α) διαδημοτικές ή υπεραστικές, αποτελούμενες από βασικές διοικητικές και εδαφικές ενότητες, δήμους και πόλεις· β) μεταξύ κομητειών, συμπεριλαμβανομένων τμημάτων ή ολόκληρης επικράτειας αυτών· γ) περιφερειακές, αποτελούμενες από διάφορες κομητείες.

- τα Σχέδια Χωρικής Οργάνωσης Κομητειών είναι αναπτυξιακά σχέδια στρατηγικού χαρακτήρα, τα οποία αντιπροσωπεύουν τη χωρική διάσταση της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης μίας κομητείας. Το περιεχόμενό τους εναρμονίζεται με το πλαίσιο των υπερκείμενων στρατηγικών και σχεδίων, όπως και με επιμέρους τομεακές κυβερνητικές πολιτικές και αναπτυξιακά προγράμματα. Οι διατάξεις ορίζουν και το περιεχόμενο υποκείμενων σχεδίων πολεοδομικού επιπέδου.

-σε πολεοδομικό επίπεδο τα εργαλεία σχεδιασμού ορίζονται από το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Planul Urbanistic General – PUG/General Urban Plan),¹⁶¹ τα Σχέδια Πολεοδομικών Ζωνών (Planul Urbanistic Zonal - PUZ/Zonal Urban Plans)¹⁶² και τα Λεπτομερή Πολεοδομικά Σχέδια (Planul Urbanistic de Detaliu - PUD/Detailed Urban Plans).¹⁶³ Σχετικά:¹⁶⁴

- το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο αποτελεί το κατευθυντήριο σχεδιαστικό εργαλείο για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη πόλεων ή οικισμών, όσον αφορά τις χρήσεις γης, το δίκτυο κυκλοφορίας, τις υποδομές, τις προστατευόμενες περιοχές και τα ιστορικά μνημεία. Κάθε πόλη ή οικισμός του ρουμανικού κράτους οφείλει να έχει το δικό του γενικό πολεοδομικό σχέδιο το οποίο αποτελεί και πεδίο αναπτυξιακής πολιτικής. Συγκεκριμένα, το γενικό πολεοδομικό σχέδιο περιλαμβάνει ρυθμίσεις σχετικά με ζητήματα αστικού σχεδια-

¹⁶⁰ Βλέπε επίσης: <http://gkafkala.webpages.auth.gr/site/wp-content/uploads/2018/05/ESTIA-SPATIAL-PLANNING-SYSTEMS-AND-AGENCIES-IN-SEE-1.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).

¹⁶¹ Σχετικά: <https://lege5.ro/Gratuit/geydcojyg4zq/planul-urbanistic-general-pug-norma-metodologica?dp=hezdqmbrgm2dc> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

¹⁶² Σχετικά: <https://lege5.ro/Gratuit/geydcojyg4zq/planul-urbanistic-zonal-norma-metodologica?dp=hezdqmbrgm2dc> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

¹⁶³ Σχετικά: <https://lege5.ro/Gratuit/geydcojyg4zq/planul-urbanistic-de-detaliu-norma-metodologica?dp=hezdqmbrgm2dk> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

¹⁶⁴ Περισσότερα στο: <https://www.mlpa.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

σμού, τα οποία αφορούν βραχυπρόθεσμα: (i) την προστασία του περιαστικού και εξωαστικού χώρου από την ανεξέλεγκτη δόμηση, (ii) τον περιορισμό της αστικής διάχυσης και (iii) τον προσδιορισμό των περιοχών προστασίας και του ιστορικού κέντρου, ενώ μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα: (α) τη διαχείριση σεναρίων χωρικής ανάπτυξης, (β) τον περιορισμό της εκτός σχεδίου δόμησης (γ) την περιβαλλοντική προστασία του φυσικού τοπίου καθώς και των στοιχείων πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, (δ) την οριοθέτηση των περιοχών ελεγχόμενης δόμησης, (ε) την ιεράρχηση των περιοχών ανάπτυξης και των προτάσεων παρέμβασης στο δημόσιο χώρο και (στ) τον προσδιορισμό των χρήσεων γης ανάλογα με το χαρακτήρα των διαφόρων υποπεριοχών ή ζωνών.

- τα Σχέδια Πολεοδομικών Ζωνών αφορούν το σχεδιασμό περιοχών ή ζωνών ειδικά ρυθμιζόμενης πολεοδόμησης. Ειδικότερα, τα σχέδια πολεοδομικών ζωνών έχουν το χαρακτήρα ενός πιο λεπτομερούς και εξειδικευμένου σχεδιαστικού εργαλείου, μέσω του οποίου ελέγχονται οι κατευθύνσεις των υπερκείμενων γενικών πολεοδομικών σχεδίων σε οριοθετημένες περιοχές εντός σχεδίου πόλεως. Το περιεχόμενό τους παρέχει τεχνικές και θεσμικές λεπτομέρειες σχετικά με τις περιοχές παρεμβάσεων ανεξαρτήτου φύσεως ή/και δικαιούχου· πρόκειται για περιοχές που παρουσιάζουν ένα πιο δυναμικό και σύνθετο χαρακτήρα ως προς την ανάπτυξή τους. Τα Σχέδια Πολεοδομικών Ζωνών εκπονούνται και εγκρίνονται από τις αρμόδιες αρχές στις ακόλουθες περιπτώσεις: (α) για τις κεντρικές περιοχές των πόλεων, (β) για τις προστατευόμενες περιοχές μνημειακού χαρακτήρα, χώρους αναψυχής και ψυχαγωγίας, βιομηχανικά πάρκα και αγροτεμάχια, (γ) για τα ιστορικά κέντρα των πόλεων, (δ) όπως και για άλλες περιοχές καθορισμένες από τις τοπικές αρχές, λαμβάνοντας υπόψη σε κάθε περίπτωση τις βασικές κατευθύνσεις του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου. Τα Σχέδια Πολεοδομικών Ζωνών για τις προστατευόμενες περιοχές δε δύναται να τροποποιηθούν, παρά μόνο μέσω των Λεπτομερών Πολεοδομικών Σχεδίων. Επιπλέον, ρυθμίζουν, χωρίς να περιορίζονται μόνο σε αυτά, τα παρακάτω: (i) την οργάνωση του δικτύου κυκλοφορίας, (ii) τον πολεοδομικό και τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό σύμφωνα με τα αστικά χαρακτηριστικά της περιοχής, (iii) τις παραμέτρους χρήσεων γης, (iv) την ανάπτυξη των αστικών υποδομών, (v) το θεσμικό πλαίσιο και το ιδιοκτησιακό καθεστώς και (vi) την προστασία ιστορικών μνημείων εντός ζωνών προστασίας.

- τα Λεπτομερή Πολεοδομικά Σχέδια αναφέρονται στο λεπτομερή σχεδιασμό υποπεριοχών σχετικά με τις οικοδομικές άδειες, τη ρυμοτομία, τις παραμέτρους δόμησης και τις χρήσεις γης. Πρόκειται για σχέδια με ρυθμιστικό χαρακτήρα, σε σύγκριση με τα γενικά πολεοδομικά σχέδια και τα σχέδια πολεοδομικών ζωνών, τα οποία παρέχουν κανονιστικές διατάξεις σε κλίμακα οικοδομικού τετραγώνου ή/και γειτονιάς. Το περιεχόμενό τους αφορά τα

εξής: (α) προσβασιμότητα και σύνδεση με το δίκτυο κυκλοφορίας, (β) οικοδομικές άδειες, (γ) λειτουργικότητα και αισθητική των κατασκευών, (δ) συνοχή μεταξύ δομημένου και αδόμητου χώρου εντός του οικοδομικού τετραγώνου ή/και της γειτονιάς και (ε) θεσμικό πλαίσιο και ζητήματα ακίνητης περιουσίας.

Τα παραπάνω εργαλεία σχεδιασμού διέπονται από τις κατευθύνσεις που ορίζει η εθνική Στρατηγική Εδαφικής Ανάπτυξης της Ρουμανίας με ορίζοντα το 2035 (Strategia de Dezvoltare Teritorială a României/Territorial Development Strategy of Romania)¹⁶⁵ στο πλαίσιο μίας ολοκληρωμένης προσέγγισης στρατηγικού σχεδιασμού για την ανάπτυξη της χώρας. Σκοπός του εγγράφου είναι η διασφάλιση ενός ισόρροπου και πολυκεντρικού μοντέλου ανάπτυξης για την επικράτεια της χώρας σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο. Το περιεχόμενό του αφορά, μεταξύ άλλων, την παροχή κατευθυντήριων γραμμών και την ενίσχυση αναπτυξιακών πολιτικών σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο. Προς την κατεύθυνση αυτή, σημαντικό είναι και το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ROP) 2014-2020 (Programul Operațional Regional - POR/Regional Operational Program - ROP),¹⁶⁶ μέσω του οποίου η χώρα δύναται να έχει πρόσβαση σε ευρωπαϊκά διαρθρωτικά και επενδυτικά κεφάλαια από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), για την περίοδο 2014-2020· κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο, ο σχεδιασμός επικεντρώνεται κυρίως στις πόλεις, οι οποίες αποτελούν τους σύγχρονους πόλους αστικής ανάπτυξης.

Ο αρμόδιος φορέας είναι το Υπουργείο Δημοσίων Έργων, Ανάπτυξης και Διοίκησης Περιφερειακής Ανάπτυξης και Δημόσιας Διοίκησης (Ministerul Lucrărilor Publice, Dezvoltării Și Administrației/Ministry of Public Works, Development and Administration),¹⁶⁷ ενώ πλήθος άλλων ινστιτούτων και οργανισμών είναι υπεύθυνο για το συντονισμό των διαφορετικών επιπέδων σχεδιασμού. Ενδεικτικά, το Εθνικό Ινστιτούτο Έρευνας και Ανάπτυξης Πολεοδομικού και Χωρικού Σχεδιασμού (Institutul National de Cercetare-Dezvoltare in Constructii, Urbanism si Dezvoltare Teritoriala Durabila - URBAN-INCERC) αποτελεί ένα από τα κυριότερα.¹⁶⁸

Να σημειωθεί, επίσης, ότι τα σχεδιαστικά εργαλεία σε πολεοδομικό επίπεδο επιδέχονται αναθεωρήσεων και αλλαγών, ωστόσο η ισχύς τους διαρκεί για μεγάλο διάστημα δεδομένης και της ισχύουσας νομοθεσίας. Ιδιαίτερα, το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο αφορά και την ρύθμιση των περιοχών που δεν εμπίπτουν στο νομοθετικό και κανονιστικό πλαίσιο των

¹⁶⁵ Περισσότερα: <http://www.sdtr.ro/> (πρόσβαση 10/1/2020).

¹⁶⁶ Περισσότερα: <https://www.fonduri-ue.ro/por-2014> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

¹⁶⁷ Αναφορικά: <https://www.mlpa.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

¹⁶⁸ Σχετικά με το URBAN-INCERC: <https://www.incd.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

Σχεδίων Πολεοδομικών Ζωνών και των Λεπτομερών Πολεοδομικών Σχεδίων, ενώ αρμόδιοι για την εφαρμογή τους είναι οι τοπικοί φορείς και συγκεκριμένα τα Τμήματα Πολεοδομίας και οι διευθύνσεις αστικού σχεδιασμού και αρχιτεκτονικών μελετών του εκάστοτε δήμου ή κοινότητας.

Συνοψίζοντας, σύμφωνα και με τις απόψεις των ειδικών επί των θεμάτων σχεδιασμού που συμμετείχαν στην έρευνα, γίνεται φανερό ότι η Ρουμανία διαθέτει ένα αρκετά εκτεταμένο και εμπειριστατωμένο σύστημα σχεδιασμού και ανάπτυξης. Ωστόσο, τα επίπεδα και οι στρατηγικές δεν είναι αρκετά διακριτές, με αποτέλεσμα να επικρατεί μία σύγχυση μεταξύ φορέων και αρμοδιοτήτων.

Λόγω και του πρότερου αυστηρού κομμουνιστικού καθεστώτος, οι προσπάθειες ανασχεδιασμού του ρουμανικού χώρου έπρεπε να ξεκινήσουν από το μηδέν. Η διαδικασία μετάβασης από ένα κεντρικά ελεγχόμενο σύστημα διακυβέρνησης σε αυτό της ιδιωτικοποίησης των μέσων, υπήρξε δύσκολη και περίπλοκη· αρκετός χρόνος και ενέργεια σπαταλήθηκε προκειμένου να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές σε ένα αποκεντρωμένο και πιο φιλελεύθερο μοντέλο σχεδιασμού.

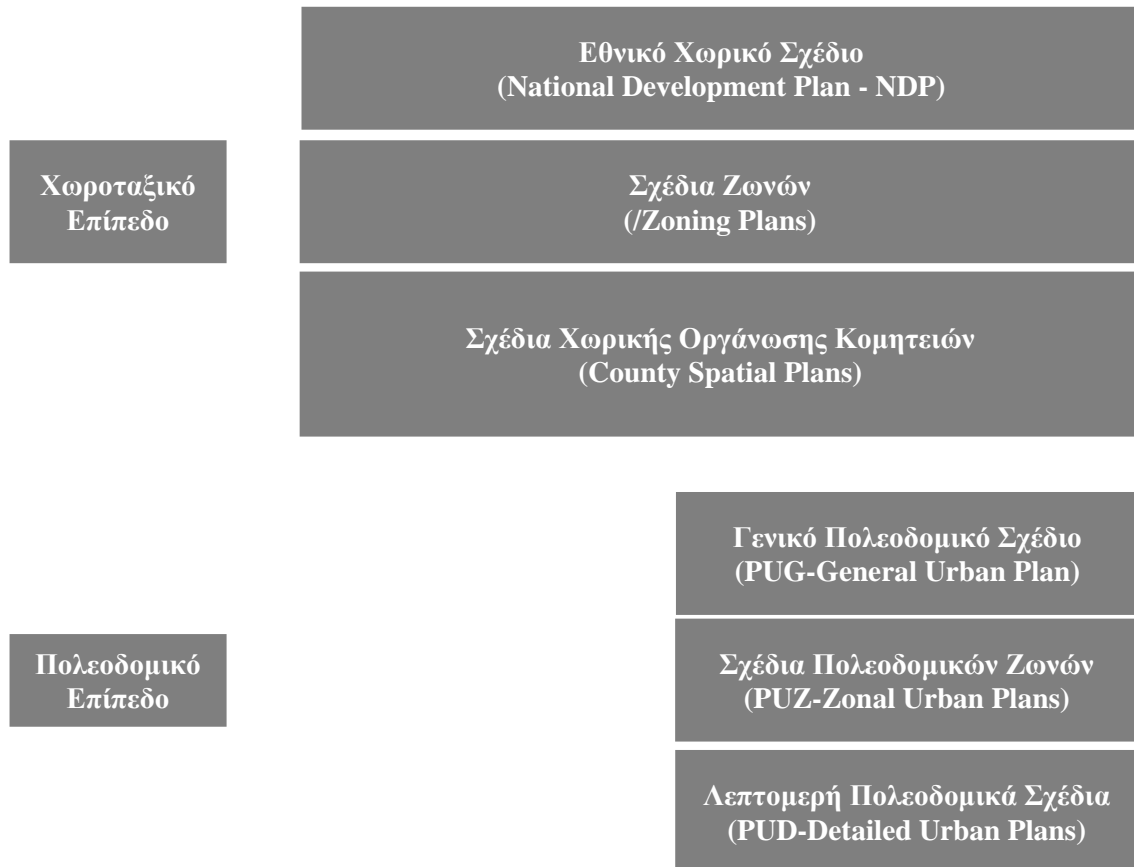
Ως απόρροια της μετέπειτα ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το νομικό, κανονιστικό και θεσμικό πλαίσιο υπόκειται σε διαρκείς μεταρρυθμίσεις για να ανταποκριθεί στις σημερινές σχεδιαστικές προκλήσεις· κατακερματισμός υπηρεσιών, ανεπαρκής χρηματοδότηση και κατασπατάληση πόρων, φαινόμενα διαφθοράς και κερδοσκοπίας αποδυναμώνουν το σύνολο του σχεδιαστικού μηχανισμού.

Επεσήμαναν, επίσης, τη σημασία χάραξης μία κοινής αναπτυξιακής πολιτικής και ενός κατάλληλου εργαλείου διαχείρισης των οικονομικών πόρων, προερχόμενων από ευρωπαϊκές, εθνικές και άλλους είδους πηγές χρηματοδότησης. Συγκεκριμένα, οι προτεραιότητες θα πρέπει να στραφούν στην προώθηση της οικονομικής ευημερίας μέσω της κοινωνικής συνοχής, καθώς και στην προσέλκυση ευρωπαϊκών προγραμμάτων και επιχορηγήσεων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

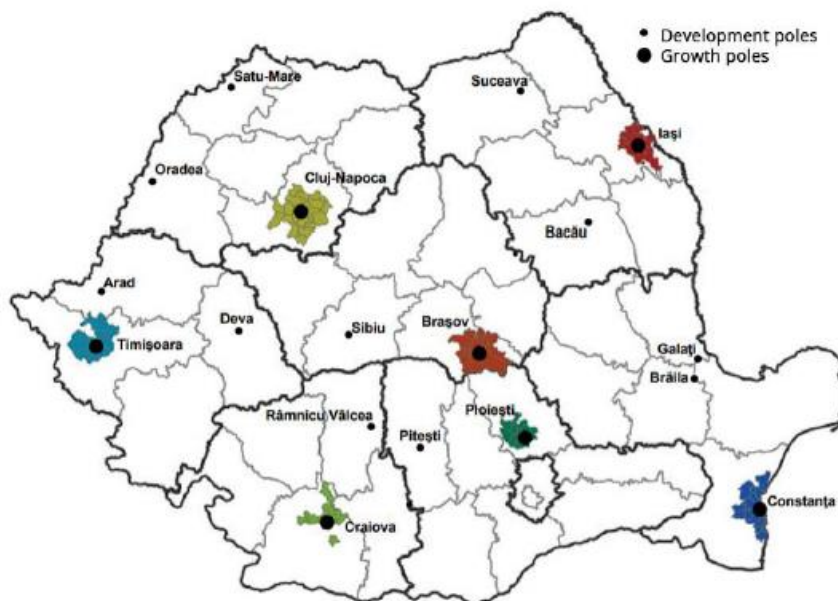
Επιπρόσθετα, τονίστηκε η ανάγκη ανάπτυξης ενός αποτελεσματικού συστήματος χωρικού σχεδιασμού και καθορισμού των χρήσεων γης, ως βασική προϋπόθεση προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής χωρικής ολοκλήρωσης. Προκειμένου για μια βιώσιμη και συνεχή ανάπτυξη, οι πολιτικές σχεδιασμού της χώρας θα πρέπει να εστιάσουν στην αξιοποίηση των πόρων της σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, στο πλαίσιο μίας ισόρροπης χωρικής ανάπτυξης, με έμφαση στην κοινωνική συμμετοχή και στην προστασία του περιβάλλοντος, φυσικού και πολιτιστικού.

Συγκεκριμένα: να διερευνηθούν τα μέτρα και οι προϋποθέσεις ενίσχυσης του χωρικού δυναμικού της χώρας, ως προς την οικονομική ανάπτυξη, τη προσέλκυση επιχειρήσεων και ανθρώπινου δυναμικού· να εντοπιστούν οι περιοχές που χρήζουν προστασίας και ιδιαίτερων παρεμβάσεων, όπως περιοχές φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος· να προσδιοριστούν οι συνθήκες εναρμονισμού των οικονομικών, περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πολιτικών προκειμένου για την ανάδειξη της ταυτότητας της χώρας.

Κοινή επιδίωξη αποτελεί η δημιουργία ενός πλέγματος πόλων ανάπτυξης (growth poles) και δικτύων υποστήριξης (support networks), μέσω του οποίου ευνοείται η αναπτυξιακή διαδικασία με τρόπο ώστε να καλυφθούν οι όποιες κοινωνικοοικονομικές και χωρικές ανισότητες σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Διάγραμμα 6.3. Επίπεδα σχεδιασμού
(πηγή: Romanian Ministry of Regional Development and Public Administration, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 6.5.
Αναπτυξιακοί πόλοι
(πηγή: Ionescu-Heroiu et al., 2013).

6.4 Σύνοψη

Η χωρική δομή της Ρουμανίας επηρεάστηκε έντονα από ιστορικούς, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες· ιδίως η σοσιαλιστική περίοδος άφησε ανεξίτηλα σημάδια, εμφανή έως και σήμερα στο προφίλ της χώρας. Ωστόσο, η μεταβατική φάση, μέχρι και την ένταξη της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τις σχεδιαστικές τάσεις και τα μοντέλα ανάπτυξης της χώρας.

Το γεγονός ότι το ρουμανικό κράτος εγκαθιδρύθηκε ουσιαστικά μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αποτελούμενο από επιμέρους περιοχές με διαφορετικό πολιτικό, οργανωτικό και διοικητικό σύστημα, επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη του σχεδιασμού του ρουμανικού χώρου. Παρά τις όποιες προσπάθειες για ομοιογενή ανάπτυξη και μείωση των χωρικών ανισοτήτων, οι επιρροές των διαφόρων ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών μοντέλων ανά τους αιώνες και ανά περιοχή είναι εμφανείς ακόμη και σήμερα στο σύστημα δομής των πόλεων και των οικισμών του ρουμανικού κράτους. Ιδιαίτερα το φαινόμενο της αστικοποίησης, ως απόρροια του καπιταλιστικού συστήματος, ενέτεινε ακόμη περισσότερο τις όποιες διαφορές μεταξύ και των επιπέδων σχεδιασμού (Bonciocat et al., 2013· Guran-Nica, Sofer & Pantelimon, 2016).

Συγκεκριμένα, η μετάβαση από ένα ολοκληρωτικό καθεστώς κρατικοποίησης της οικονομίας και των διοικητικών μηχανισμών σε ένα φιλελεύθερο κοινωνικοοικονομικό σύστημα, επικεντρωμένο στην ιδιωτικοποίηση του κεφαλαίου, άλλαξε και το μοντέλο του σχεδιασμού· από αυτό του κρατικοκεντρικού ελέγχου σε ένα άλλο αποκεντρωτικού χαρακτήρα με έμφαση στην περιφερειακή κλίμακα. Όπως οι περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες, έτσι και η Ρουμανία έπρεπε να ξεκινήσει από την αρχή, δημιουργώντας εκ νέου ένα θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο (Paraschivoiu & Vrabie, 2015).

Από εκείνη την περίοδο και έπειτα, έχουν καταβληθεί σημαντικές προσπάθειες προς την κατεύθυνση ανασύνταξης και ανασχεδιασμού του χώρου σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά κριτήρια. Ωστόσο τα προβλήματα και οι προκλήσεις παραμένουν. Συνοπτικά: αδυναμία προσδιορισμού ενός συγκεκριμένου εθνικού οράματος ανάπτυξης· έλλειψη συντονισμού μεταξύ των διαφόρων επιπέδων και φορέων σχεδιασμού· κατακερματισμός του θεσμικού συστήματος και των κανονιστικών διατάξεων· αδυναμία αποτελεσματικής διαχείρισης των κονδυλίων· ειδικά ζητήματα και στρεβλώσεις προηγούμενων πολιτικών συστημάτων, π.χ. θέματα ιδιοκτησίας μεταβατικής περιόδου· ανεπαρκής χρηματοδότηση.

Τα προαναφερθέντα, είναι μερικά μόνο από τα εμπόδια προς τη δημιουργία ενός βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης. Ιδιαίτερα, στην περίπτωση των αστικών κέντρων, όπου συγκεντρώνονται τα μεγαλύτερα ποσοστά πληθυσμού και υπηρεσιών, τα αστικά ζητήματα είναι οξυμένα. Το φαινόμενο της αστικής διάχυσης και της ανεξέλεγκτης δόμησης κυρίως στον περιαστικό και εξωαστικό χώρο αποτελεί κοινό ζήτημα, λόγω και της αυξανόμενης ζήτησης ακίνητης περιουσίας και ελεύθερων οικοπέδων (Ionescu-Heroiu, Neagu, Taralunga, Ortiz, Petrovici, Moldovan & Panescu, 2013).

Υπό τις ανωτέρω συνθήκες και μετά τον καθορισμό των κυριότερων προκλήσεων θα πρέπει να προετοιμαστεί μια κατάλληλη στρατηγική σχεδιασμού με βάση ένα βιώσιμο, πολυκεντρικό μοντέλο ανάπτυξης· τα εργαλεία σχεδιασμού θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα χρήσιμο εργαλείο εντοπισμού και επίλυσης χωρικών ζητημάτων (Dodescu & Lavinia, 2012).

Εξάλλου, η Ρουμανία είναι μια χώρα που έχει αποδείξει κατά καιρούς την ανθεκτικότητά της στις όποιες αλλαγές του ιστορικού, πολιτικού, χωρικού και κοινωνικοοικονομικού της συστήματος· οι προκλήσεις όμως παραμένουν. Απομένει να φανεί εάν υπάρχουν αναπτυξιακές δυνατότητες προς την επίτευξη εδαφικής συνοχής.

Προς αυτή την κατεύθυνση, οι σύγχρονες αστικές πολιτικές στη Ρουμανία καλό θα ήταν να επικεντρωθούν στη δημιουργία ενός μοντέλου πολυκεντρικής ανάπτυξης, εστιάζοντας στην ενίσχυση των περιφερειακών και τοπικών κέντρων με βασικά κριτήρια την ισόρροπη οργάνωση του χώρου, τον περιορισμό των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων και την εξασφάλιση της βιωσιμότητας στη διαχείριση του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος της χώρας.

Πηγές - Βιβλιογραφία**Ελληνόγλωσσες**

- Γαβρά, Ε. Γ. (2006). Η Διαχείριση του Πολιτιστικού και Οικιστικού Αποθέματος στη Ν.Α. Ευρώπη, στο πλαίσιο των Πολιτικών Χωρικής Ανάπτυξης: Η Περίπτωση της Ρουμανίας. *Στα Πρακτικά του Α' Επιστημονικού Συνεδρίου: Διαστάσεις της Μετάβασης και η ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών της Βαλκανικής, 20-22 Οκτωβρίου 2006* (σσ. 571-593). Φλώρινα: Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών.
- Γαβρά, Ε. Γ. (Επίμ.) (2008). *Εμπορικοί Σταθμοί των Ελλήνων στη Ρουμανία. Ανάδειξη και Προβολή του Πολιτισμικού Μνημειακού Αποθέματος του Μείζονος Ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Γαβρά, Ε. Γ. (2004). *Πολιτισμικό απόθεμα και αρχιτεκτονική κληρονομιά στα Βαλκάνια. Διαχείριση στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Γεωργιτσογιάννη, Ε. Ν. (2006). Ρουμανία. Στο Ο. Κατσιαρδή – Hering, I. Κ. Χασιώτης & Ε. Α. Αμπατζή, *Οι Έλληνες της Διασποράς: 15ος - 21ος αι.* Αθήνα: Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων.
- Καραθανάσης Α. (1982). *Έλληνες Λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714). Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής πνευματικής κίνησης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες κατά την προφαναριώτικη περίοδο*. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.
- Καστελλάν, Ζ. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Β. Αλιφέρη). Αθήνα: Γκοβόστη.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ. (1991). *Οι Βαλκανικοί Λαοί. Από την Τουρκική Κατάκτηση στην Εθνική Αποκατάσταση (14ος- 19ος αι.)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Μαρινέσκου, Φ. (2007). *Οι Ρουμάνοι: Ιστορία και πολιτισμός*. Αθήνα: Ιωλκός.
- Χολέβας, Ν. (1994). *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Φιλιππίτης.
- Jelavich, Β. (2006). *Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Χ. Δεληστάθη· επιμ. Β. Τσοκόπουλος). Αθήνα: Πολύτροπον.
- Тodorov, Ν. (1986). *Η βαλκανική πόλη. 15ος-19ος αιώνας: Κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη* (μτφ. Ε. Αβδελά & Γ. Παπαγεωργίου). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ξενόγλωσσες

- Benedek, J. (2006). Urban Policy and Urbanisation in the Transition Romania. *Romanian Review of Regional Studies*, II, 51-64. Διαθέσιμο στο: <http://rrrs.reviste.ubbcluj.ro/arhive/Artpdf/v2n12006/RRRS021200605.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Boia, L. (2001). *Romania: borderland of Europe* (μτφ J.C. Brown). London: Reaktion.
- Bonciocat, Ș., Derer, H. & Popa, C. (2013). București demolat. Arhive neoficiale de imagine - 1985 (Demolished Bucharest. Unofficial archive images – 1985). Bucharest: Fundatia INES.
- Centre for Environmental Research and Impact Studies (CCMESI). <https://ccmesi.ro/> (πρόσβαση 30/1/2020).
- Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Romania Country Profile. <https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=32> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Constantin, D.L., Goschin, Z., & Danciu, A.R. (2011). The Romanian Economy from Transition to Crisis. Retrospects and Prospects. *World Journal of Social Sciences*, 1 (3), 155-171. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/251573467_The_Romanian_Economy_from_Transition_to_Crisis_Retrospects_and_Prospects (πρόσβαση 20/11/2019).
- Curta, N.C. (2012). Tourism Planning and Performance: Romania's Experience. *Quaestus*, 10, 47-58. Διαθέσιμο στο: <http://www.quaestus.ro/wp-content/uploads/2012/03/Nora-Codru%C5%A3a-CURTA.pdf> (πρόσβαση 10/11/2020).
- Deletant, D. (1999). *Romania Under Communist Rule*. Bucharest: Center for Romanian Studies.
- Detailed Urban Plans - PUD. <https://lege5.ro/Gratuit/geydcojyg4zq/planul-urbanistic-de-detaliu-norma-metodologica?dp=hezdqmbrgm2dk> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Dodescu, A. & Lavinia, C. (2012). Multi-level governance and strategic planning for regional development policy. The Case of Romania in the context of European integration. In A. Beauclair & L. Reynolds (ed.), *Global Conference of Regional Studies Association, 24-27 June 2012* (pp. 3-16). Sussex: Regional Studies Association. Διαθέσιμο στο: <https://www.regionalstudies.org/presentations/global-conference-2012-papers/> (πρόσβαση 10/1/2020).

- Dumitrache, L., Zamfir, D., Nae, M., Simion, G. & Stoica, I. (2016). The Urban Nexus: Contradictions and Dilemmas of (Post)Communist (Sub)Urbanization in Romania. *Journal of Studies and Research in Human Geography*, 10, 38-50. doi: 10.5719/hgeo.2016.101.3 (πρόσβαση 10/12/2019).
- European Commission. Country Report Romania. <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-romania-en.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Commission. Country Report Romania. Including an in-Depth Review on the Prevention and Correction of Macroeconomic Imbalances. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-romania_en.pdf (πρόσβαση 20/1/2020).
- European Commission. European Economic Forecast. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip121_en.pdf (πρόσβαση 20/1/2020).
- European Commission. NUTS. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> (πρόσβαση 20/12/2019).
- European Commission. Panorama 60: Bulgaria and Romania celebrate 10 years in the EU. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag60/mag60_en.pdf (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Commission. Romania. Cohesion Policy eligibility 2014-2020. https://ec.europa.eu/regional_policy/el/atlas/romania/ (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Structural and Investment Funds. Country Data for: Romania. 2014-2020. <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/RO> (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Commission. The EU Environmental Implementation Review. Country Report – Romania. http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_ro_en.pdf (πρόσβαση 30/1/2020).
- European Union. Romania. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/romania_el (πρόσβαση 10/11/2019).
- Gavra, E., Delivani, E., Nikas, C. (2006). Management of cultural and architectural heritage and regional development through tourism. The case of Romania. *Federator Symposium of CEDIMES Institute*, Targoviste, Romania: Atelier 1.
- General Urban Plan - PUG. <https://lege5.ro/Gratuit/geydcojyg4zq/planul-urbanistic-general-pug-norma-metodologica?dp=hezdqmbgrgmydc> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

- Giurescu, C. C. (1972). *The Making of the Romanian People and Language*. Bucharest: Meridiane Publishing House.
- Guran-Nica, L., Sofer, M. & Pantelimon, C.B. (2016). From Urbanization to Metropolization; A Case Study of Romania. Στο *Proceedings of International Conference on Economic Sciences and Business Administration*, 3(1), (σσ. 106-113). Bucharest: Spiru Haret University. Διαθέσιμο στο: http://icesba.eu/RePEc/icb/wpaper/ICESBA2016_12GURAN_p106-113.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Hitchins, K. (1996). *The Romanians, 1774-1866*. Oxford: Clarendon Press.
- Ionescu-Heroiu, M., Neagu, M. Taralunga, N., Ortiz, P., Petrovici, N., Moldovan, C. & Panescu, E. (2013). *Romania - Enhanced spatial planning as a precondition for sustainable urban development: Full report (English)*. Romania regional development program. Washington DC: World Bank Group. Διαθέσιμο στο: <http://documents.worldbank.org/curated/en/782491468296462975/Full-report> (πρόσβαση 10/1/2020).
- Magocsi, P. (2018). *Historical Atlas of Central Europe: Third Revised and Expanded Edition*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press. Διαθέσιμο στο: www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctv9hvr64 (πρόσβαση 2/2/2020).
- Law no.350/2001 regarding urban and territorial planning (updated by Law no. 345/2009). <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/29453> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 20/11/2019).
- Light, D. & Phinnemore, D. (ed.) (2001). *Post-Communist Romania. Coming to Terms with Transition*. London: Palgrave Macmillan.
- Mazilu, M., (2011). Romania, Tourism and Culture - Major Drivers of Regional Attractiveness. Στο *Proceedings of the 4-th WSEAS International Conference on Cultural, Urban and Heritage Tourism, 14-16 July 2011* (σσ. 277-287). Athens: World Scientific and Engineering Academy and Society. Διαθέσιμο στο: <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2011/Corfu/CUTAFLUP/CUTAFLUP-48.pdf> (πρόσβαση 10/11/2020).
- Moghiorosi, V. (2017). *Ceaușescu's Bucharest: Power, Architecture and National Identity* (Master Thesis). Central European University, Budapest. Διαθέσιμο στο: <https://sierra.ceu.edu/record=b1243517> (πρόσβαση 10/12/2019).

- Munteanu, M. & Servillo, L. (2013). Romanian Spatial Planning System: Post-Communist Dynamics of Change and Europeanization Processes. *European Planning Studies*, 22 (11): 1-20. doi:10.1080/09654313.2013.830696 (πρόσβαση 10/12/2019).
- National Institute for Research and Development in Constructions, Urbanism and Sustainable Spatial Development. URBAN-INCERC - URBANPROIECT Branch. 2014. <https://www.incd.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- National Institute of Statistics - Romania. <http://www.insse.ro/cms/en> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Paraschivoiu, I.E. & Vrabie, A. (2015). Beyond the masterplan. A case study on widening engagement in the Romanian planning system. *Paper presented at the Annual Conference of AESOP. Differences and Connections: Beyond Universal Theories in Planning, Urban, and Heritage Studies, 23-26 March 2015 Palermo*. Διαθέσιμο στο: https://urbaninc.ro/wp-content/uploads/2017/03/beyond-the-masterplan_paper.pdf (πρόσβαση 10/1/2020).
- Pascariu, G. (2012). Overview of Romanian planning evolution. *Paper presented at AESOP 26th Annual Congress, 11-15 July 2012*. Ankara: METU. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/301731689_Overview_of_Romanian_Planning_Evolution (πρόσβαση 10/1/2020).
- Petrisor, A. I. (2010). The theory and practice of urban and spatial planning in Romania: education, laws, actors, procedures, documents, plans, and spatial organization. A multiscale analysis, *Serbian Architectural Journal*, 2, 139-154. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/284802182_The_theory_and_practice_of_urban_and_spatial_planning_in_Romania_education_laws_actors_procedures_documents_plans_and_spatial_organization_A_multiscale_analysis (πρόσβαση 10/12/2019).
- Pintilescu, C., Jemna, D. & Viorică, D. (2012). Political Changes and Economic Development in Romania. *Journal of Economics and Business*, Vol. XV (1 & 2), 89-105. Διαθέσιμο στο: <https://www.u-picardie.fr/eastwest/fichiers/art109.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Postelnicu, C. & Dabija, D.C. (2018). Romanian Tourism: Past, Present and Future In The Context Of Globalization. *Ecoforum Journal*, 7 (1), 84-89. Διαθέσιμο στο: <http://www.ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/742/464> (πρόσβαση 10/11/2020).

- Regional Operational Program. <https://www.fonduri-ue.ro/por-2014> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Romanian Government. <https://gov.ro/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Romanian Ministry of Culture. 2018. <http://www.cultura.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/11/2019).
- Romanian Ministry of Economy. <http://www.economie.gov.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 20/1/2020).
- Romanian Ministry of Environment. <http://www.mmediu.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 30/1/2020).
- Romanian Ministry of Foreign Affairs. 2010. <https://www.mae.ro/en> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Romanian Ministry of Public Works, Development and Administration. <https://www.mlpsda.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Romanian Ministry of Tourism. Travel and Tourism Information. <http://www.romania.travel/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Romania Tourism. About Romania. <http://romaniatourism.com/index.html> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Roper, S.D. (2000). *Romania: the unfinished revolution*. Amsterdam, The Netherlands: Harwood Academic.
- Territorial Development Strategy of Romania. <http://www.sdtr.ro/> (πρόσβαση 10/1/2020).
- The ESTIA Partnership. 2000. Spatial Planning Systems and Agencies in Se Europe. <http://gkafkala.webpages.auth.gr/site/wp-content/uploads/2018/05/ESTIA-SPATIAL-PLANNING-SYSTEMS-AND-AGENCIES-IN-SEE-1.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Treptow, K.W. & Popa, M. (1996). *Historical dictionary of Romania*. Lanham, Md: Scarecrow Press.
- Vrabete, M. (2008). The Romania 2030 Spatial Development Strategic Concept - A Trigger for the Reform in Spatial Planning. *Romanian Review of Regional Studies*, IV (2), 49-62. Διαθέσιμο στο: <https://core.ac.uk/download/pdf/25806133.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).
- World Bank. Romania Country Snapshot. <http://pubdocs.worldbank.org/en/491311571384630050/Romania-Snapshot-Oct12019.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).

Yerolympos, A. (1996). *Urban Transformations in the Balkans 1820-1920. Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki*. Thessaloniki: University Studio Press.

Zonal Urban Plans - PUZ. <https://lege5.ro/Gratuit/geydcojyg4zq/planul-urbanistic-zonal-norma-metodologica?dp=hezdqmbrgmzdc> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΤΟ ΜΕΤΑ-ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ

7.1 Παρουσίαση της πόλης

Γενικά στοιχεία

Το Βουκουρέστι αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα βαλκανικής πόλης, η αστική μορφή της οποίας διαμορφώθηκε από την ύπαρξη διαφόρων ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών· ειδικά η σοσιαλιστική περίοδος διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τη σημερινή του εικόνα. Η πόλη αποτελεί το διοικητικό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο της Ρουμανίας, έχει έκταση περίπου 230 τ. χλμ. και είναι από τα πιο ανεπτυγμένα βιομηχανικά κέντρα των Ανατολικών Βαλκανίων. Βρίσκεται στα νοτιοανατολικά της χώρας, είναι κτισμένο στις όχθες του ποταμού Νταμπόβιτσα (Dâmbovița) και διαθέτει ένα σημαντικό αριθμό μικρών λιμνών και μεγάλων πάρκων που βρίσκονται στα όρια του περιαστικού χώρου αλλά και εντός του αστικού ιστού. Η πρωτεύουσα του ρουμανικού κράτους είναι πυκνοκατοικημένη με πληθυσμό που ανέρχεται, σύμφωνα με την πρόσφατη απογραφή του 2011, σχεδόν σε δύο εκατομμύρια κατοίκους (συμπεριλαμβανομένης της μητροπολιτικής περιοχής), ενώ ανεπίσημα ο πραγματικός πληθυσμός αγγίζει και ξεπερνά τα τρία εκατομμύρια. Εκτός των άλλων, το Βουκουρέστι είναι η έκτη πολυπληθέστερη πόλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μία σύγχρονη ευρωπαϊκή μητρόπολη με έντονες τάσεις αστικοποίησης. Επιπλέον, βρίσκεται στη συμβολή κομβικών οδικών και μεταφορικών αξόνων, καθώς και σε εγγύτητά με την περιοχή του Δούναβη και της Μαύρης Θάλασσας.¹⁶⁹

Η πρωτεύουσα είναι μέρος της ευρύτερης περιοχής Βουκουρεστίου-Ίλφοβ, μία από τις οκτώ περιφέρειες ανάπτυξης της χώρας, η οποία αποτελείται από το Δήμο του Βουκουρεστίου και την κομητεία Ίλφοβ. Η πόλη αναφέρεται ως Δήμος Βουκουρεστίου, ενώ διοικητικά έχει ένα ιδιαίτερο καθεστώς δεδομένου ότι πρόκειται για το μόνο δήμο που δεν ανήκει σε κάποια κομητεία. Η πόλη αναπτύσσεται ακτινωτά και διαιρείται σε έξι επιμέρους διοικητικούς τομείς, καθένας από τους οποίους καταλαμβάνει ένα τμήμα του κέντρου αυτής· κάθε τομέας, επίσης, έχει το δικό του δήμαρχο, τοπικό συμβούλιο και συμβούλους.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Σχετικά με γεωγραφικά, διοικητικά και δημογραφικά στοιχεία: <http://www.pmb.ro/> (στα ρουμάνικα) και <http://www.bucuresti.insse.ro/> (πρόσβαση 12/10/2019).

¹⁷⁰ Περισσότερα: <https://www.adrbi.ro/about/bucharest-ilfov-region/> και <https://bucuresti.insse.ro/despre-bucuresti/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/10/2019).

Στην πόλη υπάρχουν σύγχρονες εγκαταστάσεις υποδομών, βιομηχανικοί και επιχειρησιακοί φορείς, εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα, πολιτιστικοί οργανισμοί, τεχνολογικά και εμπορικά κέντρα. Το συγκοινωνιακό της δίκτυο είναι από τα μεγαλύτερα της Ευρώπης και περιλαμβάνει μετρό, λεωφορεία, τραμ, τρόλεϊ και τρένα, ενώ υπάρχει ένα εκτεταμένο δίκτυο αυτοκινητοδρόμων, ένας βασικός σιδηροδρομικός σταθμός και άλλοι μικρότεροι, όπως και δύο διεθνή αεροδρόμια.¹⁷¹

Κατά την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η πρωτεύουσα επωφελήθηκε των διαρθρωτικών κεφαλαίων και επιχορηγήσεων από τα ευρωπαϊκά επενδυτικά ταμεία, ενισχύοντας το κοινωνικοοικονομικό της περιβάλλον, σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, μετά την οικονομική κρίση του 2008, η πόλη επικεντρώθηκε στην ενδυνάμωση του τοπικού της δυναμικού, επενδύοντας σε αναδυόμενους οικονομικούς τομείς. Οι κατασκευές, η βιομηχανία, η ακίνητη περιουσία, το λιανικό εμπόριο και οι υπηρεσίες αποτελούν σήμερα τους κύριους τομείς οικονομικών δραστηριοτήτων, ενώ οι ΤΠΕ (Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών) είναι ο ταχύτερος κλάδος ανάπτυξης, προσελκύοντας διάφορες διεθνείς εταιρείες και οργανισμούς εξωτερικής ανάθεσης.¹⁷²

Γενικότερα, η ένταξη της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2007 αποτέλεσε σημαντικό κίνητρο προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής χωρικής συνοχής, μέσω προγραμμάτων που αφορούσαν την απασχόληση, τις αστικές υποδομές, την υγεία, τις κοινωνικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες, την προστασία του περιβάλλοντος και τη συγχρηματοδότηση προγραμμάτων εταιρικής συνεργασίας. Η τρέχουσα προγραμματική περίοδος για τη χώρα, 2014-2020, στοχεύει στην ενίσχυση της αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης αντιμετωπίζοντας τις προκλήσεις που αφορούν την κοινωνική συνοχή, την περιφερειακή κλίμακα, την ανταγωνιστικότητα, την ανάπτυξη της έρευνας και της τεχνολογίας, τις περιβαλλοντικές πολιτικές, την αστική διακυβέρνηση και την ποιότητα ζωής.¹⁷³

Ειδικότερα, η πόλη προσβλέπει στην επίτευξη πολυκεντρικής ανάπτυξης μέσω αστικών δικτύων και περιφερειακής συνεργασίας υπό την αιγίδα προγραμμάτων και κεφαλαίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αύξηση της προσβασιμότητας και η προσέλκυση επενδύσεων συγκαταλέγονται στα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την αναβάθμιση και την αειφορία των πόλεων. Ο Οργανισμός Περιφερειακής Ανάπτυξης Βουκουρεστίου-Ίλφοβ είναι αρμόδιος για το σχεδιασμό και τη διαχείριση των έργων και των ευρωπαϊκών κονδυλίων, βάσει

¹⁷¹ Βλέπε επίσης: <http://www.stbsa.ro/eng/index.php> (πρόσβαση 12/10/2019).

¹⁷² Βλέπε επίσης: <http://investromania.gov.ro/web/why-invest/economy/> (πρόσβαση 12/11/2019).

¹⁷³ Περισσότερα: <https://www.adrbi.ro/regional-programs/rop-2014-2020/> (πρόσβαση 12/11/2019).

των εθνικών στρατηγικών και των περιφερειακών πολιτικών για την εδαφική συνοχή. Σύμφωνα, λοιπόν, με τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις, ο Δήμος του Βουκουρεστίου συμμετέχει σε σειρά έργων για την αντιμετώπιση αστικών προκλήσεων όπως οι δημογραφικές διακυμάνσεις, οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, η αστική διάχυση και η περιβαλλοντική υποβάθμιση.¹⁷⁴

Οικονομία

Σε σύγκριση με τα γειτονικά βαλκανικά κράτη και τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, το στάδιο μετάβασης της Ρουμανίας από το αυστηρό κομμουνιστικό καθεστώς στη νέα καπιταλιστική πραγματικότητα υπήρξε βραδύτερο, με περιστασιακές οικονομικές μεταρρυθμίσεις που οδήγησαν σε δημοσιονομικό χρέος, μείωση του ΑΕΠ, υψηλό πληθωρισμό και χαμηλές εισροές ξένων επενδυτικών κεφαλαίων. Η κατάσταση βελτιώθηκε μετά το 2000, όταν οι προϋποθέσεις της προενταξιακής διαδικασίας απαιτούσαν σταθεροποίηση του δημοσιονομικού περιβάλλοντος, προσαρμογή σε ένα μακροοικονομικό περιβάλλον και αναθεώρηση των οικονομικών πολιτικών. Παρά τις χρονοβόρες διαδικασίες ένταξης, η χώρα κατάφερε να αναπτυχθεί και να επιτύχει οικονομική ευημερία, μέχρι και το 2008 οπότε και περιήλθε στο γενικότερο κλίμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα και αναλυτικά στοιχεία, ο οικονομικός τομέας σημειώνει ταχεία ανάπτυξη στις δραστηριότητες κυρίως της μεταποίησης, της αυτοκινητοβιομηχανίας, των υπηρεσιών τριτογενούς τομέα, της τεχνολογίας, του λιανικού εμπορίου και της εστίασης. Η άνοδος της αγοράς εργασίας, τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας και το αναθεωρημένο φορολογικό πλαίσιο συνθέτουν το σύγχρονο οικονομικό προφίλ της χώρας (Constantin, Goschin & Danciu, 2011).¹⁷⁵

Στην περίπτωση της πρωτεύουσας, η οικονομία του Βουκουρεστίου αντιπροσωπεύει περίπου το ένα τέταρτο του συνολικού ΑΕΠ της χώρας και σχεδόν το ήμισυ του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το αστικό κέντρο έχει τα υψηλότερα επίπεδα διαβίωσης και τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας με υψηλά καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό. Εμφανώς επηρεασμένο από το πρότερο κομμουνιστικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα, το Βουκουρέστι κατόρθωσε να ξεπεράσει μια φάση στασιμότητας και να προσαρμοστεί στα νέα ευρω-

¹⁷⁴ Σχετικά με ευρωπαϊκά προγράμματα και δράσεις: <https://www.adrbi.ro/regional-programs/rop-2014-2020/> (πρόσβαση 12/11/2019).

¹⁷⁵ Περισσότερα για το οικονομικό προφίλ της χώρας: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/r/romania/ROM.pdf> (πρόσβαση 12/10/2019).

παϊκά διοικητικά και οικονομικά μοντέλα. Σήμερα, η οικονομία της πόλης είναι επικεντρωμένη στην παροχή υπηρεσιών, ενώ αποτελεί έδρα μεγάλων κρατικών εταιρειών αλλά και διεθνών επιχειρήσεων, οι οποίες δραστηριοποιούνται κυρίως στην ανάπτυξη της τεχνολογίας της πληροφορίας και των επικοινωνιών. Στον αντίποδα, τα υψηλά ποσοστά φτώχειας και διαφθοράς, η γραφειοκρατία και η φοροδιαφυγή παραμένουν σημαντικά ζητήματα, υπονομεύοντας το οικονομικό περιβάλλον της πόλης.¹⁷⁶

Φυσικό περιβάλλον

Τα περιβαλλοντικά θέματα είναι εξίσου σημαντικά για την πρωτεύουσα της Ρουμανίας, η οποία συγκαταλέγεται ανάμεσα στις βαλκανικές πόλεις με τα υψηλότερα ποσοστά ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Εκτός αυτού, η εκμετάλλευση των χώρων πρασίνου και η διαχείριση των αποβλήτων υποβαθμίζουν τη συνολική ποιότητα του φυσικού της περιβάλλοντος. Προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης των παραπάνω, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Ενέργειας στοχεύει σε πολυμερή προγράμματα και διακρατικές συνεργασίες, τα οποία εστιάζουν στην προστασία του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή. Σύμφωνα με τα πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι απαραίτητο να θεσπιστεί ένα συνολικό πλαίσιο περιβαλλοντικής προστασίας, το οποίο θα βασίζεται σε κατάλληλους μηχανισμούς περιβαλλοντικού ελέγχου και διαφάνειας στη λήψη αποφάσεων.¹⁷⁷

Ακολούθως, ο Δήμος του Βουκουρεστίου ορίζει τις εξής κατευθυντήριες γραμμές:¹⁷⁸ επαναξιολόγηση της τρέχουσας κατάστασης και αναθεώρηση των τρόπων προστασίας· δημιουργία συνεργειών μεταξύ περιβαλλοντικών ΜΚΟ και αρμόδιων δημοτικών αρχών· ενίσχυση τοπικών ομάδων και οργανισμών που σχετίζονται με περιβαλλοντικές πρακτικές· προάσπιση της συνεργασίας και της επικοινωνίας μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων· προώθηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και της κοινωνικής συμμετοχής. Άλλες δράσεις περιλαμβάνουν τη διαχείριση αποβλήτων, την προστασία των χώρων πρασίνου, τον έλεγχο του κυκλοφοριακού φόρτου και την παρακολούθηση της ποιότητας του αέρα και των υδάτων.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Περισσότερα: <https://ccib.ro/en/> και <http://www.investineu.com/content/invest-bucharest> (πρόσβαση 12/10/2019).

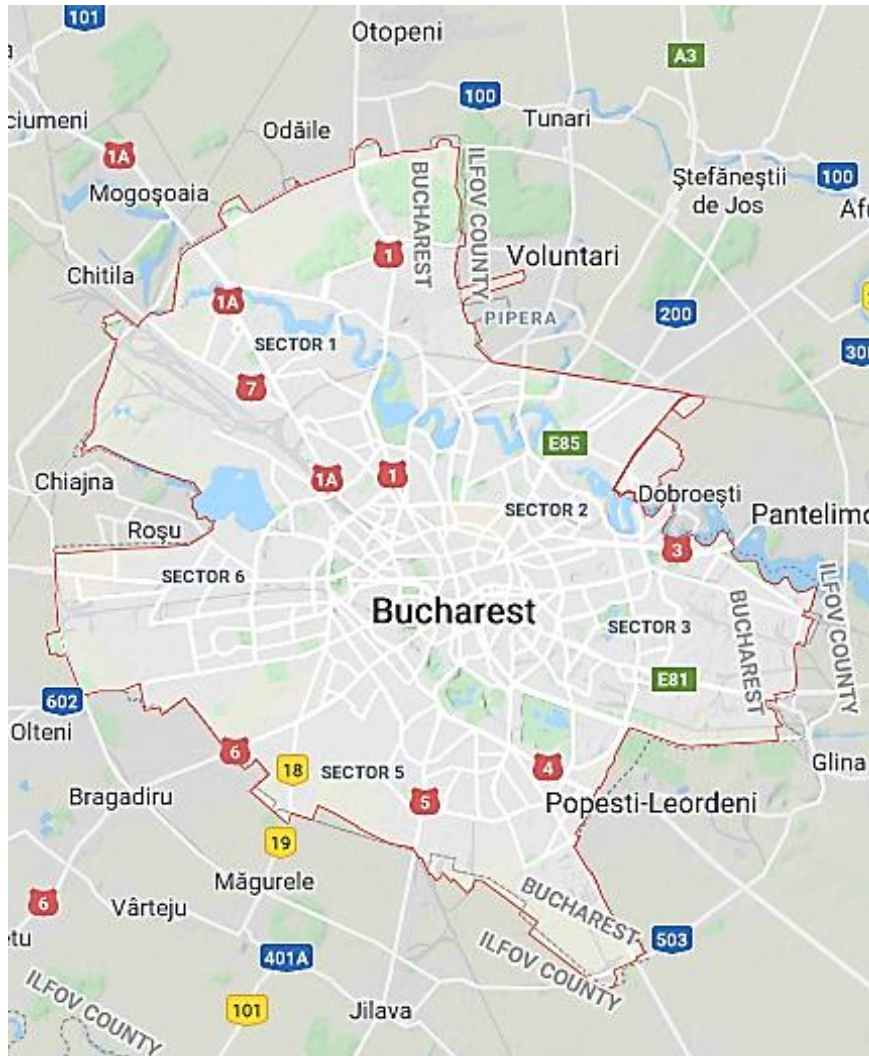
¹⁷⁷ Σχετικά: <http://www.mmediu.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/10/2019).

¹⁷⁸ Περισσότερα: https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_ro_en.pdf (πρόσβαση 12/10/2019).

¹⁷⁹ Αναφορικά: <http://www.mmediu.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).

Χάρτης 7.1. Η θέση του Βουκουρεστίου στη Ρουμανία
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Χάρτης 7.2. Εδαφολογική-χαρτογραφική απεικόνιση της περιοχής
(πηγή: Google, ίδια επεξεργασία, 2020).

Πολιτισμός - Τουρισμός

Στον τομέα του πολιτισμού, η Πολιτιστική Στρατηγική του Δήμου του Βουκουρεστίου για την περίοδο 2016-2026 *Strategia Culturală a Municipiului București 2016-2026/Cultural Strategy of Bucharest 2016-2026*),¹⁸⁰ η σύνταξη της οποίας ανατέθηκε στον πολιτιστικό φορέα ARCUB,¹⁸¹ αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στη σημασία των εξής: στην ανάδειξη της ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης· στην ανάπτυξη πολιτιστικών δικτύων μεταξύ αυτής και λοιπών ευρωπαϊκών κέντρων· στην περιφερειακή διάσταση της πολιτιστικής ανάπτυξης· στις ορθές πολιτιστικές πολιτικές. Οι άξονες στοχεύουν στην προώθηση της πολυπολιτισμικότητας και στη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας, στην προστασία της υλικής και άυλης κληρονομιάς και στην προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου και των προγραμμάτων κινητικότητας στο πλαίσιο της κοινωνικής συμμετοχής.¹⁸²

Παράλληλα, δεδομένου ότι ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους κινητήριους οικονομικούς μοχλούς, ο Δήμος του Βουκουρεστίου σκοπεύει στην οικοδόμηση μίας μακροπρόθεσμης στρατηγικής που θα ενισχύσει το πολιτιστικό τουριστικό δυναμικό. Τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τη βελτίωση των υποδομών, την προώθηση καινοτόμων υπηρεσιών, την προσβασιμότητα και την εξειδίκευση της αγοράς. Προς την κατεύθυνση ενός ολοκληρωμένου προτύπου πολιτιστικού τουρισμού, ο αστικός χώρος, οι κοινωνικοοικονομικές δομές και οι περιβαλλοντικοί παράγοντες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη, ενώ οι προσπάθειες για τη δημιουργία ενός βιώσιμου μοντέλου πολιτιστικής και τουριστικής ανάπτυξης περιλαμβάνουν την προστασία του περιβάλλοντος και την κοινωνική συνοχή (Mazilu, Dumitrescu, Marinescu & Baltălungă, 2018).¹⁸³

Επιπλέον, σε μια προσπάθεια ανάπτυξης εταιρικών σχέσεων και ανταλλαγής καλών πρακτικών και ιδεών μεταξύ άλλων ευρωπαϊκών πρωτευουσών, το Βουκουρέστι είναι ένας δυνητικός εταίρος σε ποικίλα αστικά δίκτυα και ευρωπαϊκά προγράμματα, όπως το URBACT, METREX, Eurocities, Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Ίδρυμα κ.λπ.¹⁸⁴ Από την άλλη πλευρά, η ανεπαρκής χρηματοδότηση, οι φορολογικές επιβαρύνσεις, οι ελλιπείς υποδομές και υπηρεσίες, οι πολύπλοκες διαδικασίες και ο υψηλός ανταγωνισμός στην αγορά παραμένουν ζητήματα υψηλής προτεραιότητας.

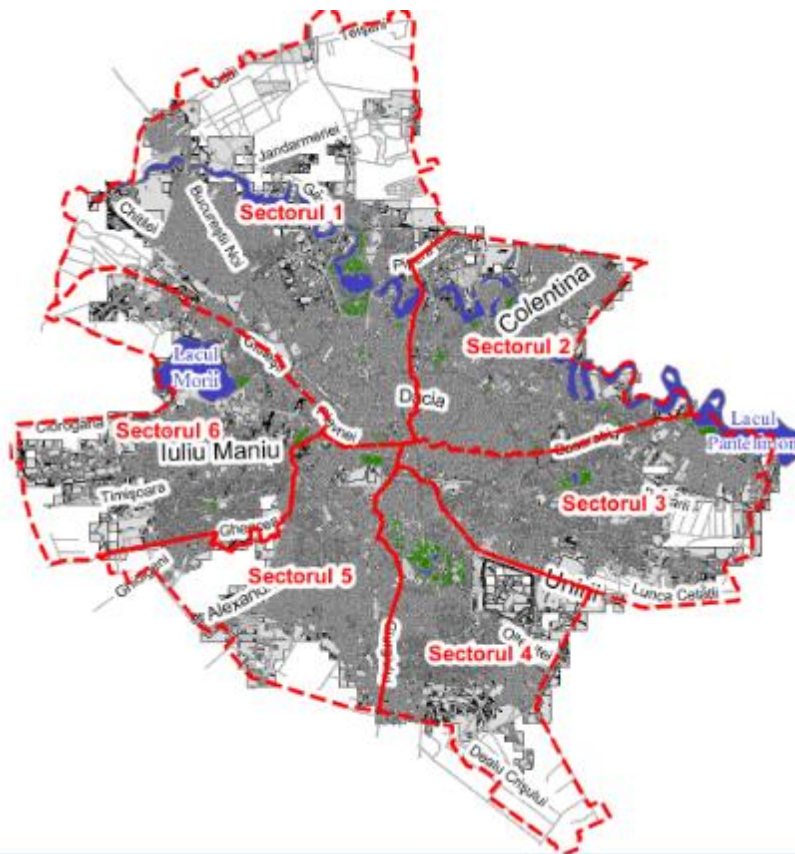
¹⁸⁰ Αναφορικά: http://strategiaculturalabucuresti.ro/wp-content/uploads/2016/08/Strategia_culturala_supusa_aprobarii_web.pdf (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).

¹⁸¹ Σχετικά με το ARCUB: <https://arcub.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).

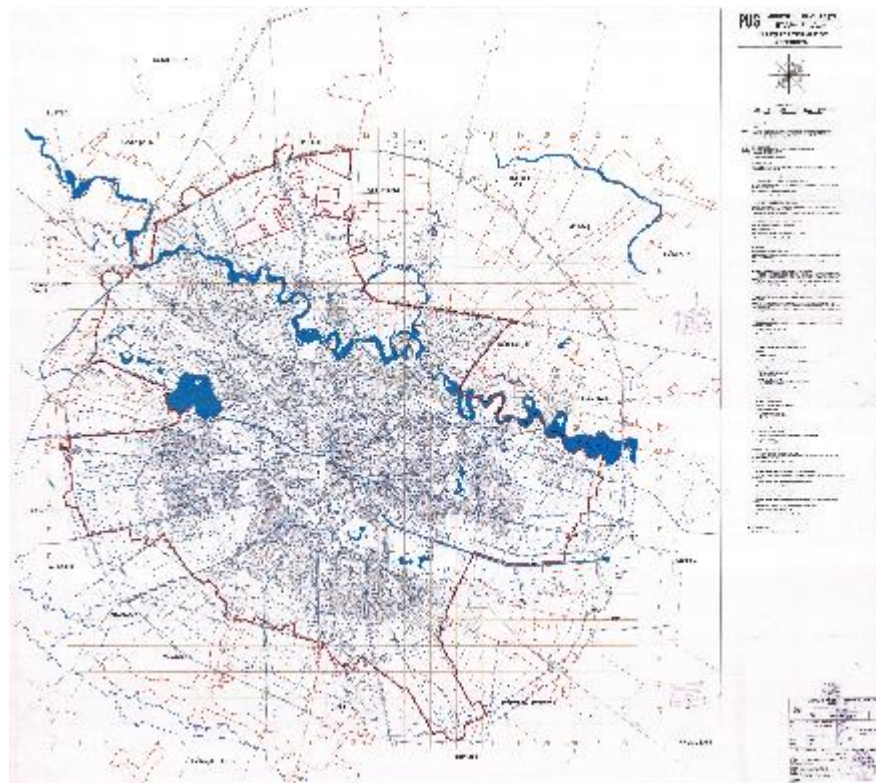
¹⁸² Περισσότερα για πολιτιστικές στρατηγικές: <http://www.cultura.ro/> (πρόσβαση 12/11/2019).

¹⁸³ Για περισσότερες πληροφορίες: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-romania_en.pdf (πρόσβαση 12/11/2019).

¹⁸⁴ Βλέπε επίσης: <https://urbact.eu/city/bucharest> (πρόσβαση 12/11/2019).

Χάρτης 7.3.
Διοικητικοί τομείς
(πηγή: Primaria
Municipiului
Bucuresti –
Urbanism, 2020).

Χάρτης 7.4.
Στρατηγικό Σχέδιο
(πηγή: Primaria
Municipiului
Bucuresti –
Urbanism, 2020).

7.2 Χωρική εξέλιξη μέσω ιστορικής αναδρομής

Το έπος του μοντερνισμού

Η ιστορική - πολεοδομική εξέλιξη του Βουκουρεστίου επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις διάφορες πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικράτησαν στη χώρα· η αρχιτεκτονική της πόλης είναι ένας συνδυασμός βαλκανικών και δυτικοευρωπαϊκών στοιχείων, ως απόρροια των ποικίλων σχεδιαστικών επιρροών που δέχθηκε ανά περιόδους. Προκειμένου για την καλύτερη ερμηνεία και ανάλυση της σημερινής αστικής εικόνας, θεωρείται απαραίτητη η παρουσίαση της χωρικής της εξέλιξης μέσα από μία σύντομη ιστορική αναδρομή, με ιδιαίτερη αναφορά στη σοσιαλιστική περίοδο και μετέπειτα.

Η πρώτη αναφορά για το Βουκουρέστι εντοπίζεται, το 1459, σε έγγραφο που εκδόθηκε από την αυλή του ηγεμόνα Βλαντ Γ', στο όνομα του οποίου αποδίδεται και η παλαιά περίμετρος της πόλης· μέχρι πρότινος οι αναφορές ήταν αόριστες κάνοντας λόγο για οικισμό. Η πόλη, έως τότε, αποτελούσε από τις καλύτερα οχυρωμένες τοποθεσίες της Βλαχίας, ενώ αργότερα, προς τα τέλη του 16ου αιώνα, με την επικράτηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εμφανίστηκαν οι πρώτες συνοικίες (μαχαλάδες). Κατά τη διάρκεια αυτής, το Βουκουρέστι γνώρισε σημαντική άνθιση, σημειώνοντας αύξηση του πληθυσμού του και των κοινωνικοοικονομικών του δραστηριοτήτων. Μετά και από μία περίοδο εξεγέρσεων και καταστροφών, η πόλη κατέστη η μοναδική πρωτεύουσα της Βλαχίας, ενώ αργότερα, στα τέλη του 17ου αιώνα και υπό την ηγεμονία του Κονσταντίν Μπρασκοβεάνου, σημείωσε μεγάλη ανάπτυξη. Μία νέα περίοδος εγκαινιάστηκε στις αρχές του 18ου αιώνα όταν αυστριακά στρατεύματα κατέλαβαν την πόλη οπότε και ξεκίνησε η φάση της φαναριώτικης διοίκησης. Η επιρροή των Ελλήνων ηγεμόνων υπήρξε καθοριστική για την πρωτεύουσα, όπως και για το σύνολο της χώρας, με την εμφάνιση και εγκατάσταση εμπόρων, επιχειρηματιών και διανοούμενων, οι οποίοι διαμόρφωσαν το κοινωνικοοικονομικό και πολιτιστικό της περιβάλλον, παραμένοντας σε αυτήν καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια του 18ου αιώνα έως και τις αρχές του επομένου (Γαβρά, 2008· Καραθανάσης, 1982· Bălțeanu, 2008· Giurescu, 1976).

Μέχρι και τις αρχές του 19ου αιώνα, η δομή της πόλης στερούνταν κάποιου συγκεκριμένου σχεδίου, ακολουθώντας τη γεωμορφολογία της περιοχής σύμφωνα και με τις κοινωνικοοικονομικές ανάγκες του πληθυσμού. Η οθωμανική επιρροή ήταν αρκετά ισχυρή διαμορφώνοντας την ανάπτυξη των οικισμών στο νότιο, κυρίως, τμήμα της χώρας· η εικόνα της πόλης μέχρι και τότε χαρακτηριζόταν από αραιή δόμηση και χαμηλά κτίρια (Χολέβας, 1994· Todorov, 1986).

Οι πρώτες σχεδιαστικές απόπειρες εμφανίζονται από τα μέσα του 19ου αιώνα και έπειτα, όταν και η χώρα περιήλθε υπό την κυριαρχία ρωσικών δυνάμεων. Συγκεκριμένα, το 1829, υπό τη ρωσική διοίκηση του Πάβελ Κισσελέφ, θεσπίστηκαν οι πρώτοι οργανικοί κανονισμοί για το σχεδιασμό της πόλης, ιδρύθηκε τμήμα αρχιτεκτονικής, ενώ αργότερα, το 1846, συντάχθηκε το πρώτο ολοκληρωμένο τοπογραφικό και κτηματολογικό σχέδιο, γνωστό ως σχέδιο Borroczyn. Ακολούθησε η καταστροφική πυρκαγιά, το 1847, και λίγο μετά, το 1862, όταν το Βουκουρέστι έγινε η επίσημη πρωτεύουσα των Ηνωμένων Πριγκιπάτων, ξεκίνησε μία περίοδος πληθυσμιακής και αστικής ανάπτυξης. Ακολουθώντας τις κεντροευρωπαϊκές τάσεις πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, η εικόνα της πόλης άλλαξε με τη διάνοιξη των πρώτων μεγάλων λεωφόρων, τη διαμόρφωση αστικών κήπων και τον εξωραϊσμό του δημόσιου χώρου· το προσωνύμιο ‘μικρό Παρίσι’ υπήρξε χαρακτηριστικό εκείνης της περιόδου (Derer, 2015· Pascariu, 2012).

Επιπλέον, εκπονήθηκαν τα πρώτα αναπτυξιακά και ρυθμιστικά σχέδια από επιτελεία κυρίως ξένων, δυτικοευρωπαίων, εμπειρογνομόνων, δίνοντας έμφαση στην ανάπτυξη δικτύων υποδομών και στα ζητήματα αστικής εξάπλωσης από τη στιγμή που δεν υπήρχαν, εκ των προτέρων, σαφή αστικά όρια και κανονισμοί δόμησης (Duda, 2015· Sebestyen, 2015· Udrea, 2015). Η πόλη ηλεκτροδοτήθηκε, εγκαταστάθηκαν οι πρώτες τηλεφωνικές γραμμές, δημιουργήθηκε υδροδοτικό και αποχετευτικό σύστημα, επεκτάθηκε το οδικό της σύστημα και κατασκευάστηκαν μεγάλα κτίρια δημόσιου χαρακτήρα. Ενδεικτικά: το Εθνικό Μουσείο Ιστορίας της Ρουμανίας (Muzeul Național de Istorie a României/National Museum of of Romanian History· το μέγαρο του κρατικού τραπεζικού ιδρύματος CEC (Casa de Economii și Consemnați-uni - Palatul CEC/CEC Palace· η Αψίδα του Θριάμβου (Arcul de Triumf/Arch of Triumph)· η Εθνική Τράπεζα της Ρουμανίας (Banca Națională a României/National Bank of Romania)· το καφέ και ξενοδοχείο Κάψα (Casa Capșa/Cafe Capșa)· η Κεντρική Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου (Biblioteca Centrală Universitară/Central University Library) και πλήθος άλλων μεγάρων και αρχιτεκτονικών συνόλων αποτελούν έως και σήμερα στοιχεία του πολιτιστικού και οικιστικού αποθέματος αυτής (Bratuleanu, 2006· Nistor, 2010).

Μέχρι και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το κέντρο της πόλης είχε διαμορφωθεί, τα πρώτα ρυθμιστικά σχέδια είχαν εκπονηθεί, ενώ είχε αρχίσει να συγκροτείται και ένα στρατηγικό αναπτυξιακό όραμα μέσα από την εκπόνηση πληθώρας αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών διαγωνισμών (Doytchinov, Dukic & Ionita, 2015).

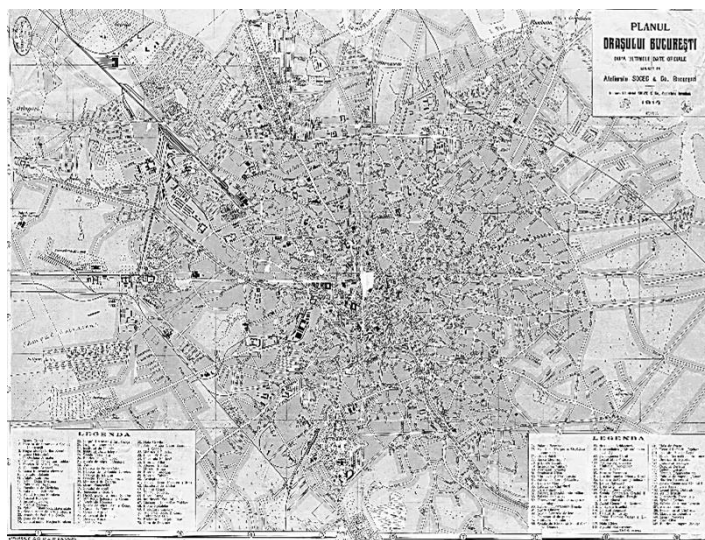
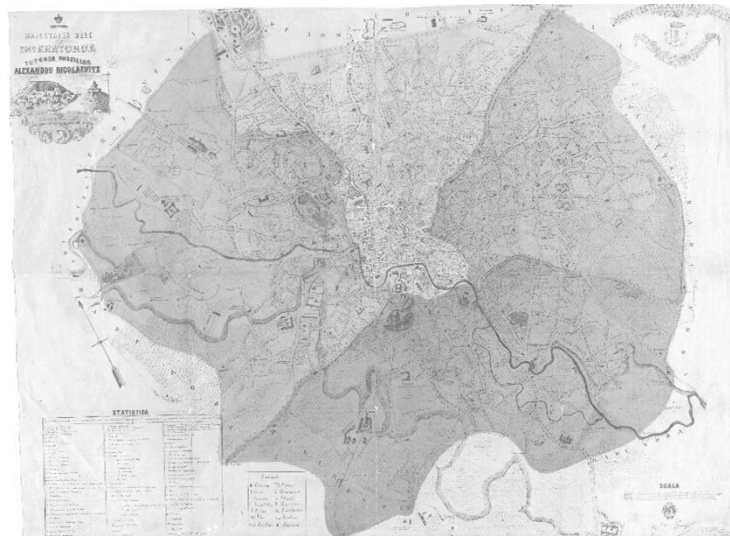
Το Βουκουρέστι έφθασε στην ακμή του μοντερνισμού του κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, όπου άλλαξε η πληθυσμιακή και κοινωνικοοικονομική σύσταση της πόλης με

τη συσσώρευση κεφαλαίου και την αύξηση της οικοδομικής δραστηριότητας. Το μοντέλο κατοίκησης άλλαξε με την εμφάνιση των πολυκατοικιών (block), των επαύλεων (villas) και των συγκροτημάτων κοινωνικής κατοικίας (social housing). Επίσης, η αρχιτεκτονική των δημόσιων κτιρίων, των γραφείων και των μεγάρων της πόλης έφερε έντονα τα στοιχεία του μοντερνισμού. Αναφορικά: το Μέγαρο Τηλεπικοινωνιών (Palatul Telefoanelor/Telephone Palace)· το Ανάκτορο Κρετουλέσκου (Palatul Crețulescu/Crețulescu Palace)· το κτίριο ARO· το κτίριο της Βουλής των Δικαστών (Casa Magistratilor/House of Magistrates)· το κτίριο κρατικού φορέα Palatul Monopolurilor de Stat (Palace of State Monopolies)· το πρώην ξενοδοχείο Union (Clădirea Union/Union Building) (Machedon, Machedon & Scoffham, 1999).

Η ανάγκη ανασυγκρότησης μετά τον πόλεμο έθεσε σε πρώτο πλάνο το ρόλο του σχεδιασμού, οπότε και εμφανίστηκαν οι πρώτες χωρικές προσεγγίσεις, μετά και από μία μακρά περίοδο αδράνειας. Μεταξύ αυτών, υπήρξε και η σύσταση ενός ολοκληρωμένου αναπτυξιακού σχεδίου για την πόλη (1934-1939), βασισμένου σε μία μακροπρόθεσμη στρατηγική στο πλαίσιο κανονιστικών διατάξεων. Ωστόσο, λόγω των γεγονότων που ακολούθησαν το σχέδιο δεν εφαρμόστηκε, επηρέασε όμως τα ευρωπαϊκά μοντέλα εκείνης της εποχής (Pascariu, 2012· Udrea, 2015).

Η φάση του κομμουνισμού

Η έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1939, σήμανε και το τέλος της φάσης του μοντερνισμού, ενώ λίγο αργότερα, το 1940, ένας ισχυρός σεισμός κατέστρεψε σημαντικό αριθμό κτιρίων. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, η πόλη υπέστη έντονους βομβαρδισμούς, ωστόσο, η περίοδος που ακολούθησε έπειτα, έμελε να καθορίσει την μετέπειτα εξέλιξή της. Το Βουκουρέστι καταλήφθηκε από το σοβιετικό στρατό, το 1946, ενώ λίγο αργότερα, το 1947, ανακηρύχθηκε η Λαϊκή Δημοκρατία, παγιώνοντας το καθεστώς του κομμουνισμού στη χώρα. Ως συνέπεια, η ατομική ιδιοκτησία καταργήθηκε, η οικονομία κρατικοποιήθηκε και οι τομείς παραγωγής και διανομής προϊόντων περιήλθαν σε ένα συλλογικό σύστημα διαχείρισης. Επιπλέον, η διαδικασία γρήγορης εκβιομηχάνισης οδήγησε σε φαινόμενα αστυφιλίας, προκαλώντας μαζικές μετακινήσεις προς τα αστικά κέντρα, μεταβάλλοντας έτσι τη σύσταση του πληθυσμού (Grama, 2019· Maxim, 2018).

Χάρτες 7.5 & 7.6.
Χάρτες πολεοδομικής
εξέλιξης 19ου,
20ού & 21ου αι.
(πηγή: Idei Urbane·
Conceptul Strategic
București 2035, 2020).

Στην πόλη του Βουκουρεστίου ξεκίνησαν εργασίες αναδόμησης σοσιαλιστικού χαρακτήρα, οι οποίες περιλάμβαναν μεταξύ άλλων την κατασκευή βασικών οδικών αρτηριών και την κατασκευή συγκροτημάτων συλλογικής κατοικίας, προκειμένου να καλυφθούν οι αυξημένες ανάγκες στέγασης· η πόλη σταδιακά επεκτάθηκε, καταλαμβάνοντας τον περιαιστικό χώρο, με επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Η ανάληψη εξουσίας από το δικτάτορα Νικολάε Τσαουσέσκου, το 1967, άλλαξε ριζικά το πολιτικό, κοινωνικοοικονομικό και αστικό τοπίο του Βουκουρεστίου, το οποίο αποτέλεσε την πρωτεύουσα της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ρουμανίας. Κατά το διάστημα της διακυβέρνησης του η κατασκευαστική δραστηριότητα κορυφώθηκε, η οποία επικεντρώθηκε ιδίως στην ανέγερση κτιρίων σοσιαλιστικού ρεαλισμού, ως σύμβολα της δύναμης του σοσιαλιστικού καθεστώτος (Moghiorosi, 2017).

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός, όπως και σε άλλες περιπτώσεις της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, έγινε ακόμα πιο επιτακτικός, επιβάλλοντας μια προσέγγιση από πάνω προς τα κάτω, σύμφωνα με το κομμουνιστικό μοντέλο ηγεσίας. Προκειμένου οι πόλεις να ανταποκριθούν στις ταχέως αναπτυσσόμενες ανάγκες εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης, το μεγαλύτερο μέρος της γης κρατικοποιήθηκε, ενώ οι αστικές πολιτικές εντάχθηκαν σε ένα ενιαίο κρατικό φορέα (Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου, 1995· Χολέβας, 1994).

Στην περίπτωση της Ρουμανίας, καταλυτικό ρόλο στο σχεδιασμό εκείνης της περιόδου διαδραμάτισε η σύσταση και η εφαρμογή του 'νόμου περί συστηματοποίησης,' ενός προγράμματος 'αστικής αναγέννησης,' όπως το χαρακτήριζε ο Τσαουσέσκου. Αρχικός σκοπός του προγράμματος υπήρξε η αγροτική μεταρρύθμιση, με τη μετατροπή αγροτικών περιοχών σε βιομηχανικές και τη μετακίνηση μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων στις πόλεις. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη σχεδόν εγκατάλειψη των μικρότερων σε μέγεθος επαρχιακών οικισμών και την υπερσυγκέντρωση στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα, οδηγώντας σε αύξηση των στεγαστικών αναγκών. Ακολούθως μεγάλα τμήματα πόλεων κατεδαφίστηκαν ώστε να κτιστούν σύγχρονα συγκροτήματα κατοικιών, τα οποία χαρακτηρίζονταν από ογκώδεις κατασκευές και τυποποιημένα διαμερίσματα. Επιπλέον, η συστηματοποίηση επέβαλε αυστηρά οικονομικά μέτρα, σχετικά με την κρατική ιδιοκτησία, περιορίζοντας κάθε ιδιωτική πρωτοβουλία. Εμφανώς επηρεασμένος από το αντίστοιχο κομμουνιστικό ιδεώδες της Ανατολικής Ασίας, οραματίστηκε μία 'πολύπλευρα αναπτυγμένη σοσιαλιστική κοινωνία' βασισμένη σε εθνικιστικές ιδεολογίες. Ανάλογες πρακτικές εφαρμόστηκαν και στο κοινωνικοοικονομικό και πολεοδομικό σύστημα της πρωτεύουσας, υπό τον πλήρη έλεγχο μιας κεντρικής εξουσίας (Light and Young, 2010· Stroe, 2015).

Προς αυτή την κατεύθυνση, ο Οργανισμός Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού του Βουκουρεστίου που ιδρύθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980 στόχο είχε τον κεντρικό έλεγχο και την αυστηρή εφαρμογή του νόμου περί συστηματοποίησης. Τα μεγάλα έργα υποδομής μετέβαλαν τόσο την εικόνα του αστικού χώρου όσο και του περιαστικού και εξωαστικού τοπίου, με επιπτώσεις στο πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον της πόλης. Το πρόγραμμα κατεδαφίσεων αφάνισε μεγάλο μέρος της πρότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αφήνοντας χώρο για μαζικές επεμβάσεις στο δημόσιο χώρο. Ιδιαίτερα, μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1977, ο Τσαουσέσκου εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία να ανοικοδομήσει εκ νέου την πόλη του Βουκουρεστίου ισοπεδώνοντας πολυάριθμα ιστορικά μνημεία και κτίρια με ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική, ναούς, δημόσια πάρκα και πλατείες (Cavalcanti, 1997· Duda, 2015).

Σε πολλές περιπτώσεις, προκειμένου για την άμεση αντιμετώπιση των αναγκών στέγασης, λόγω της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού της επακόλουθης εσωτερικής μετανάστευσης, κατεδαφίστηκαν ακόμη και ολόκληρες γειτονιές της πόλης και στη θέση τους ανεγέρθηκαν συγκροτήματα πολυκατοικιών (*blocuri*) κρατικής ιδιοκτησίας. Ο γρήγορος ρυθμός κατασκευής τους, με τη χρήση προκατασκευασμένων στοιχείων, βάσει των επιταγών του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πανομοιότυπων οικιστικών συνόλων με επαναλαμβανόμενες αστικές μορφές. Εκτός των άλλων, οι αυξημένες ανάγκες για φθηνή και μαζική παροχή στέγης οδήγησε σε πολλές περιπτώσεις, σε πρόχειρες κατασκευαστικές λύσεις με ευτελή υλικά και χωρίς τις απαραίτητες υλικοτεχνικές υποδομές. Η έλλειψη των απαραίτητων συνθηκών υγιεινής και κανόνων ασφάλειας επιβάρυνε σε μεγάλο βαθμό τόσο την ποιότητα ζωής των κατοίκων, όσο και του περιβάλλοντος χώρου· η πυκνότητα του αστικού ιστού αυξήθηκε εξαιτίας της οικοδομικής εκμετάλλευσης των ελεύθερων χώρων και των περιοχών πρασίνου (Bonciocat, Derer, & Popa, 2013· Marin & Chelcea, 2018).

Επιπλέον, οι διαφορετικές κοινωνικές ομάδες που εγκαταστάθηκαν στην πόλη, ως απόρροια των μαζικών μεταναστευτικών εισροών, διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τη δημογραφική της σύνθεση. Η συνύπαρξη ποικίλων ομάδων πληθυσμού στα κομμουνιστικά μπλοκ κατοικιών ευνόησε την ανάπτυξη ενός κοινόβιου μοντέλου διαβίωσης, βασισμένου στην αυτονομία. Ωστόσο, η αύξηση του πληθυσμού συνεχίστηκε, προξενώντας ολοένα και περισσότερες χωρικές και κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, όσο ο κρατικός έλεγχος αδυνατούσε να διαχειριστεί τα αστικά ζητήματα. Από την άλλη, αναπτύχθηκε το σύστημα των συγκοινωνιών με την προσθήκη του μετρό, για τη μετακίνηση των εργαζομένων από τις

περιοχές κατοικίας στις περιοχές εργασίας, ιδίως στις περιφερειακές βιομηχανικές ζώνες (Hirt & Stanilov, 2009).

Ο επανασχεδιασμός του αστικού κέντρου (Centrul Civic/Civic Center) υπήρξε από τις πιο μεγάλες επεμβάσεις που έγιναν εκείνη την περίοδο στην πόλη. Συγκεκριμένα, ο Τσαουσέσκου κατεδάφισε σχεδόν τα τρία τέταρτα του ιστορικού κέντρου για να κατασκευάσει το Παλάτι του Λαού (Casa Republicii/House of the Republic), σημερινό Κοινοβούλιο (Palatul Parlamentului/ Palace of the Parliament), ένα μνημειώδες κτιριακό συγκρότημα, από τα μεγαλύτερα παγκοσμίως. Το σχέδιο περιλάμβανε και τη διάνοιξη της λεωφόρου Ουνίρι (Bulevardul Unirii/Union Boulevard) που συνδέει την ομώνυμη πλατεία με το σημερινό Κοινοβούλιο, ενώ κατά μήκος αυτής ανεγέρθηκαν πολυκατοικίες σοσιαλιστικού τύπου (Light and Young, 2010· Moghiorosi, 2017).

Παράλληλα, η έμφαση που δόθηκε στα δημόσια κτίρια, διοικητικού και πολιτιστικού χαρακτήρα, στόχο είχε να αποδώσει το μεγαλείο και τον ολοκληρωτισμό του κομμουνιστικού καθεστώτος, με έμφαση στον όγκο των κατασκευών και το συμβολισμό των όψεων. Μια ιδιαίτερη κατηγορία αυτών αποτελούν και οι λεγόμενες ‘αρένες πείνας,’ δημόσια συγκροτήματα που περιλάμβαναν υπερ-αγορές γεωργικών προϊόντων και χώρους εστίασης. Τα κτίρια αυτά, με θολωτή μορφή και ογκώδη κατασκευή, αντίστοιχη των συγκροτημάτων κατοικιών, προορίζονταν να λειτουργήσουν ως χώροι συγκέντρωσης και διανομής τροφίμων ώστε να εξαλειφθεί η ανάγκη διάθεσης και πώλησης τροφής οπουδήποτε αλλού. Αρκετά από αυτά δεν ολοκληρώθηκαν, ενώ όσα απέμειναν, είτε εγκαταλείφθηκαν, είτε μετατράπηκαν σε σύγχρονα εμπορικά κέντρα, κτίρια γραφείων και χώρους ιδιωτικής χρήσης (Scoffham, 1999· Stroe, 2015).

Σήμερα, μεγάλο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς του Βουκουρεστίου αποτελείται από κτίρια που κατασκευάστηκαν κατά την περίοδο του κομμουνισμού, ενώ η πλειοψηφία των κατοίκων συνεχίζει και διαμένει στα πρώην σοσιαλιστικά συγκροτήματα πολυκατοικιών (Simion & Nistor, 2012).

Εικόνα 7.1.
Χάρτης ιστορικού κέντρου (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2019).

Εικόνα 7.2.
Χάρτης λίμνης Βακαρέστι – Lake Văcărești (‘δνητικό’ έργο σοσιαλιστικής περιόδου)
(πηγή: προσωπικό αρχείο, 2019).

Ιστορικό κέντρο¹⁸⁵

Η περιοχή του ιστορικού κέντρου της πόλης του Βουκουρεστίου βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του τομέα 3 και ορίζεται ως εξής:

-βόρεια από: τη λεωφόρο Regina Elisabeta - από τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Calea Victoriei έως τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Nicolae Bălcescu (Piața Universității)· τη λεωφόρο Carol I - από τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Nicolae Bălcescu (Piața Universității) έως τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Hristo Botev

-ανατολικά από: τη λεωφόρο Hristo Botev - από τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Carol I (C. A. Rosetti Square) έως τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Corneliu Coposu

-νότια από: τη λεωφόρο Corneliu Coposu - από τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Hristo Botev έως τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Ion C. Brătianu (Piața Unirii)· την οδό Halelor - από τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Ion C. Brătianu (Piața Unirii) έως τη διασταύρωση με την οδό Șelari· τη λεωφόρο Splaiul Independenței - από τη διασταύρωση με την οδό Șelari έως τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Calea Victoriei

-δυτικά από: τη λεωφόρο Calea Victoriei - από τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Splaiul Independenței έως τη διασταύρωση με τη λεωφόρο Regina Elisabeta.¹⁸⁶

Ένα μεγάλο τμήμα του ιστορικού κέντρου διασώθηκε και αποκαταστάθηκε στο πλαίσιο αναπτυξιακού προγράμματος, ενώ συνεχίζονται οι εργασίες αποκατάστασης. Στο πλαίσιο αυτών, αναδείχθηκαν κτίρια διαφορετικών αρχιτεκτονικών μορφών, ενώ μεγάλο τμήμα πεζοδρομήθηκε επιτρέποντας την ανάδειξη της περιοχής σε πολιτιστικό και τουριστικό πόλο έλξης, τόσο για τους κατοίκους όσο και για τους επισκέπτες.¹⁸⁷

Σημαντικά μνημεία, κτίρια, ναοί, λεωφόροι και πλατείες του ιστορικού κέντρου αποτελούν έως και σήμερα ορόσημα της διαχρονικής εικόνας της πόλης (Γαβρά, 2008· Χολέβας, 1994). Ενδεικτικά αναφέρονται τα παρακάτω:

-ο αρχαιολογικός χώρος της Παλαιάς Πριγκιπικής Αυλής (Curtea Veche/Old Princely Court) και στην ίδια περιοχή η Εκκλησία του Αγίου Αντωνίου (Biserica Sfântul Anton/St. Anthony's Church) και το Πανδοχείο του Μανούκ (Hanul lui Manuc/Manuc's Inn)

¹⁸⁵ Σχετικά: <http://www.pmb.ro/> (πρόσβαση 10/12/2019).

¹⁸⁶ Σύμφωνα με τη διάταξη ORDONANTA nr. 77 din 30 august 2001: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/30401> και <https://lege5.ro/Gratuit/gm2dknzv/ordonanta-nr-77-2001-privind-reabilitarea-si-revitalizarea-centrului-istoric-bucuresti> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/12/2019).

¹⁸⁷ Οι διαδικασίες αποκατάστασης του ιστορικού κέντρου αποτελούν κοινοπραξία του Υπουργείου Πολιτισμού της Ρουμανίας, του Δήμου του Βουκουρεστίου και λοιπών δημόσιων και ιδιωτικών φορέων (ARCUB, ARUP)· τμήμα αυτών υλοποιήθηκε στο πλαίσιο ευρωπαϊκών προγραμμάτων υπό την αιγίδα χρηματοδοτικών μηχανισμών (ΕΕΑ), όπως και του αναπτυξιακού προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (UNDP).

-η εμπορική συνοικία Λιπσκάνι (Lipscani) που πήρε το όνομα της από την ομώνυμη οδό (Stradă Lipsani), εκατέρωθεν της οποίας βρίσκεται ο Ναός Σταυροπόλεως (Biserica Mănăstirii Stavropoleos/Stavropoleos Monastery Church), το Εστιατόριο Carul cu Bere· η στοά Pasajul Macca - Vilacrosse (Macca - Vilacrosse Passage) και το ιστορικό κτίριο της αλυσίδας βιβλιοπωλείων Cărturești.¹⁸⁸

-η Πλατεία της Επανάστασης (Piața Revoluției/Revolution Square), όπου δεσπόζει το μέγαρο του Υπουργείου Εσωτερικών (Palatul Ministerului de Interne/Ministry of Internal Affairs), χαρακτηριστικό δείγμα της αρχιτεκτονικής της κομμουνιστικής περιόδου, πρώην έδρα της κεντρικής επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος. Το κτίριο έγινε ευρέως γνωστό από την τελευταία ομιλία του Τσαουσέσκου, το Δεκέμβριο του 1989, όταν και ξέσπασε η εξέγερση κατά του κομμουνιστικού καθεστώτος. Μπροστά από αυτό υψώνεται το Μνημείο της Αναγέννησης (Memorialul Renașterii/Memorial of Rebirth), αφιερωμένο στα θύματα της επανάστασης. Στην πλατεία, επίσης, εντοπίζονται: η Κεντρική Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου (Biblioteca Centrală Universitară/Central University Library) και μπροστά από αυτήν το έφιππο άγαλμα του βασιλιά Κάρολου Α' (Statuia lui Carol/Statue of King Carol I)· η έδρα της Ένωσης Ρουμάνων Αρχιτεκτόνων (Sediul Uniunii Arhitecților din România/Architects' Association Building), χαρακτηριστικό δείγμα αποκατάστασης και επανάχρησης διατηρητέου κτιρίου· το Εθνικό Μουσείο Τέχνης (Muzeul Național de Artă/National Museum of Art) που στεγάζεται στα πρώην βασιλικά ανάκτορα (Palatul Regal/Royal Palace)· η Εκκλησία Κρετσουλέσκου (Biserica Kretzulescu/Kretzulescu Church)· το ξενοδοχείο ιστορικού χαρακτήρα Athénée Palace Hilton (Athenee Palace Hilton)· το σημερινό μέγαρο μουσικής, κτίριο νεοκλασικού τύπου, πρώην Ateneul Român (Romanian Athenaeum).

-η Πλατεία του Πανεπιστημίου (Piața Universității/University Square) όπου εντοπίζονται: το πανεπιστημιακό συγκρότημα του Βουκουρεστίου (Universitatea din București/University of Bucharest) με τις παλαιές και νέες εγκαταστάσεις· το Εθνικό Θέατρο (Teatrul Național "Ion Luca Caragiale"/National Theatre), κτίριο μοντέρνας αρχιτεκτονικής· η Δημοτική Πινακοθήκη (Muzeul Municipiului București - Palatul Sufu Bucharest/Municipality Museum) και το Νοσοκομείο Κολτέα (Spitalul Clinic Colțea/Coltea Hospital), το πρώτο νοσοκομειακό συγκρότημα της πόλης. Στην ίδια περιοχή, επίσης, μπροστά από τη Νέα Εκκλησία του Αγίου Γεωργίου (Sfântul Gheorghe Nou/New St. George

¹⁸⁸ Πρώην κτήριο τραπεζής ιδιοκτησίας της οικογένειας τραπεζικών Chrissoveloni.

Church), στην ομώνυμη πλατεία (Piața Sfântul Gheorghe/New St. George Church Square), βρίσκεται το ορόσημο για το Χιλιόμετρο Μηδέν (Kilometrul Zero/ Kilometer Zero).

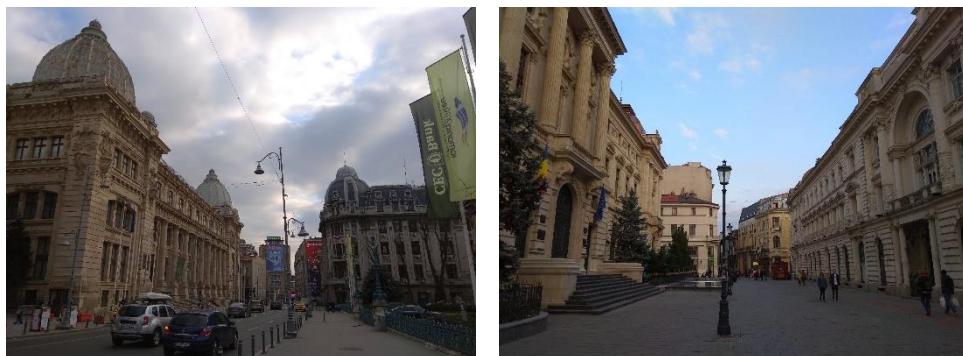
-το τμήμα της Λεωφόρου της Νίκης (Calea Victoriei/Victory Avenue) που διασχίζει το ιστορικό κέντρο και συγκεντρώνει πληθώρα μνημείων, διατηρητέων κτιρίων και μουσείων, μεταξύ άλλων (από βορρά προς νότο): το Παλάτι των Καντακουζηνών (Cantacuzino Palace) που λειτουργεί ως μουσείο· το Μουσείο Συλλογών Τέχνης (Muzeul Colectiilor de Artă/Museum of Art Collections), παράρτημα του Εθνικού Μουσείου Τέχνης· το Παλάτι Știrbei (Palatul Știrbei/Stirbei Palace)· το Μέγαρο Τηλεπικοινωνιών (Palatul Telefoanelor/Telephone Palace)· το θέατρο Odeon (Teatrul Odeon)· το καφέ και ξενοδοχείο Κάπσα (Casa Capșa/Cafe Capșa), πρώην εστιατόριο και ζαχαροπλαστείο που λειτουργεί σήμερα ως ξενοδοχείο· η Στρατιωτική Ακαδημία (Cercul Militar Național/Palace of the National Military Circle)· το Bucharest Financial Plaza, κτίριο γραφείων σύγχρονης αρχιτεκτονικής· το Εθνικό Μουσείο Ιστορίας της Ρουμανίας (Muzeul Național de Istorie a României/National Museum of of Romanian History) και το μέγαρο του κρατικού τραπεζικού ιδρύματος CEC (Casa de Economii și Consemnațiuni - Palatul CEC/CEC Palace) (Derer, 2015· Doytchinov et al., 2015· Nistor, 2010).

Εικόνα 7.3. Ενδεικτικά ιστορικά και αρχιτεκτονικά τοπία

1. Νοσοκομείο Κολτέα, 2. Μέγαρο CEC,
3. Μουσείο Ιστορίας, 4. Άγαλμα Κάρολου Α΄,
5. Μέγαρο Μουσικής, 6. Πανδοχείο Μανούκ, 7. Εστιατόριο Carul cu Bere,
8. Έδρα Ένωσης Ρουμάνων Αρχιτεκτόνων, 9. Καφέ Κάπσα

(πηγή: Primăria Municipiului București, ίδια επεξεργασία, 2020· προσωπικό αρχείο, 2019).

Εικόνα 7.4. Ενδεικτικές περιοχές του ιστορικού κέντρου
Πάνω και κάτω: Λιπσκάι και Λεωφόρος Νίκης
Στο μέσο: Passaj Villacroze
(πηγή: Primăria Municipiului București, *ιδία επεξεργασία*, 2020· προσωπικό αρχείο, 2019).

7.3 Σύγχρονες αστικές πολιτικές και σχεδιασμός υπό ευρωπαϊκές συνθήκες

Αστικά χαρακτηριστικά της μετασοσιαλιστικής περιόδου

Η πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος, το 1989, εκδηλώθηκε με τη μορφή μαζικών διαδηλώσεων, οι οποίες εξαπλώθηκαν σε όλη τη χώρα. Η περίοδος που ακολούθησε έπειτα χαρακτηρίστηκε από ένα κλίμα αστάθειας και έγινε γνωστή ως μεταβατική ή/και μετα-σοσιαλιστική για το σύνολο των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Οι πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές μεταρρυθμίσεις βασίστηκαν στην ιδιωτικοποίηση της αγοράς και την επιστροφή των ιδιοκτησιών στους πολίτες, ενώ ο σχεδιασμός αποτέλεσε αντικείμενο εκμετάλλευσης ιδιωτικού κεφαλαίου και ξένων επενδυτών· ιδίως στα αστικά κέντρα παρουσιάστηκαν έντονα φαινόμενα αστικής εξάπλωσης στον περιαστικό και εξωαστικό χώρο (Nae & Turnock, 2011· Stanilov, 2007).

Η ραγδαία εισροή ξένων κεφαλαίων και η εντατική εκμετάλλευση περιοχών ενδιαφέροντος προκάλεσε φαινόμενα κερδοσκοπίας και διαφθοράς, υποβαθμίζοντας τις συνολικές λειτουργίες των αστικών κέντρων. Οι διαφορετικοί ρυθμοί κοινωνικής και πολεοδομικής εξέλιξης ανάμεσα σε περιοχές εντός και εκτός των αστικών ορίων προξένησαν φαινόμενα κοινωνικοοικονομικών αντιθέσεων και χωρικών ανισοτήτων. Το γενικότερο κλίμα πολιτικής αστάθειας, κοινωνικού αποκλεισμού και οικονομικής ανέχειας επιβάρυναν και τον τομέα του σχεδιασμού με τους αρχιτέκτονες και τους πολεοδόμους, εκείνης της περιόδου, να έχουν να αντιμετωπίσουν μία εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση χωρικής ανασυγκρότησης (Guran-Nica, Sofer, & Pantelimon, 2016).

Η περίοδος αυτή υπήρξε ιδιαίτερα δύσκαμπτη και για την πόλη του Βουκουρεστίου· οι αλλαγές στην πολιτική και κοινωνικοοικονομική της κατάσταση υπήρξαν απότομες και καθοριστικές, ωστόσο στο κομμάτι του σχεδιασμού οι προσπάθειες συνεχίζουν, ακόμη και σήμερα, να παραμένουν ανολοκλήρωτες. Ένα μεγάλο μέρος των σχεδίων του Τσαουσέσκου έμεινε ανεφάρμοστο, ενώ η περίοδος που ακολούθησε επέφερε σημαντικές αλλαγές σε ολόκληρη την πολιτική και κοινωνικοοικονομική δομή, με αντίκτυπο και στο αστικό περιβάλλον (Munteanu & Servillo, 2013).

Τα χαρακτηριστικά της μετα-σοσιαλιστικής πόλης του Βουκουρεστίου προσομοιάζουν με εκείνα των διεθνών μορφών αστικής ανάπτυξης και εμπορευματοποίησης του χώρου, με σοβαρές επιπτώσεις στη δομή και την εικόνα της πόλης.¹⁸⁹ Η απότομη αλλαγή του

¹⁸⁹ Σε μία προσπάθεια οικονομικής ανάκαμψης των πόλεων οι κατά τόπους κυβερνητικοί μηχανισμοί προχώρησαν σε μία σειρά από επιχορηγήσεις αστικής ανάπτυξης. Τα προγράμματα αυτά είχαν ως στόχο την αντιμετώπιση των αποτελεσμάτων της αποβιομηχάνισης, μέσω της αναζωογόνησης των κοινωνικοοικονομικών

ιδιοκτησιακού καθεστώτος σε σύντομο χρονικό διάστημα, από τον κρατικό στον ιδιωτικό έλεγχο με όρους εκποίησης, επανάφερε στο προσκήνιο το στεγαστικό ζήτημα, ενώ πάγωσε και ο θεσμός της κοινωνικής κατοικίας.

Οι χρήσεις γης άλλαξαν με την επικράτηση υπηρεσιών τριτογενούς τομέα, ενώ μεγάλα κτιριακά συγκροτήματα γραφείων και εμπορικά πάρκα κατασκευάστηκαν στη θέση των πρότερων βιομηχανικών ζωνών. Η εικόνα του κέντρου άλλαξε με την ανάπλαση περιοχών ιστορικού ενδιαφέροντος και την επανάχρηση των πρότερων σοσιαλιστικών κατασκευών, ως κτίρια με λειτουργίες δημόσιου χαρακτήρα, προκειμένου για την κάλυψη των αναγκών των νέων διοικητικών δομών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η στέγαση του κοινοβουλευτικού σώματος στο πρώην Παλάτι του Λαού, ενώ σε περιοχές όπου άλλοτε βρίσκονταν εργοστασιακές μονάδες και χώροι κοινωφελούς χαρακτήρα ανεγέρθηκαν μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες και εμπορικά κέντρα με σύγχρονες χρήσεις κατανάλωσης και αναψυχής. Η αλλαγή του οικονομικού συστήματος επέφερε αλλαγές και σε χωρικό επίπεδο, καταλήγοντας σε μία ιδιαίτερη συνύπαρξη σοσιαλιστικών και μετα-σοσιαλιστικών μοντέλων σχεδιασμού με εμφανείς επιρροές στη σημερινή εικόνα της πόλης· το ενδιαφέρον είναι ότι οι νέες μορφές αρχίζουν και κατακλύζουν το χώρο, χωρίς όμως να παραγκωνίζουν τις παλαιότερες (Dumitrache, Zamfir, Nae, Simion, & Stoica, 2016).

Ιδιαίτερα στη ζώνη εκτός αστικών ορίων, στη θέση των πρώην οικιστικών και βιομηχανικών ζωνών, εμφανίστηκαν εμπορικά κέντρα, επιχειρηματικά πάρκα και νέου τύπου συγκροτήματα κατοικιών. Οι αστικοί αυτοί μετασχηματισμοί έγιναν απουσία κάποιου στρατηγικού πλάνου, βεβιασμένα, ακολουθώντας τις επιταγές του ιδιωτικού κεφαλαίου. Το ίδιο συνέβη και στο κέντρο της πόλης, όπου μεγάλο μέρος του σοσιαλιστικού κτιριακού αποθέματος καταστράφηκε ή επαναχρησιμοποιήθηκε με ένα σύγχρονο, αλλά ασύμβατο, τρόπο ως προς το περιβάλλον στο οποίο εντάσσονταν. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν ο χώρος της πόλης να μετατραπεί σε ένα πεδίο αστικών αντιπαραθέσεων, απόρροια των ασυνάρτητων διαδικασιών διαχείρισής του (Guran-Nica et al., 2016· Lakatos, 2016).

Όσον αφορά το σχεδιασμό και τα εργαλεία εφαρμογής εστιάστηκαν σε αποκεντρωμένες πολιτικές ως προς το σύστημα οργάνωσης των χρήσεων γης. Η φιλελεύθερη προσέγγιση βασίστηκε στην ένταξη του συμμετοχικού σχεδιασμού, δίνοντας έμφαση σε θέματα σχετικά με το περιβάλλον, το δημόσιο χώρο, τις κοινωνικοοικονομικές λειτουργίες και την ποιότητα ζωής. Η συμμετοχή στην όλη σχεδιαστική διαδικασία δεν αφορούσε πλέον μόνο τους ειδικούς αλλά άρχισε να απευθύνεται στους κατοίκους και στις εμπλεκόμενες ομάδες και φορείς

δομών, την ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα και την αστική ανάπλαση, ιδίως των εσωτερικών περιοχών των πόλεων που υπέφεραν από ερημοποίηση και εγκατάλειψη (Hall, 2005).

της πόλης. Ωστόσο, η αδυναμία κρατικού ελέγχου σε κεντρικό ή τοπικό επίπεδο και η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των επιπέδων και των φορέων σχεδιασμού επέτειναν τα ζητήματα οργάνωσης της πόλης μετα-σοσιαλιστικά. Κατά την περίοδο αυτή, εμφανίστηκαν και διάφορες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) ως υποστηρικτές του κρατικού μηχανισμού και των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης σε θέματα αστικής ανάπτυξης (Nicolae, 2010· Petrisor, 2010).

Εκτός από την ιδεολογική μετάβαση από το κομμουνιστικό στο καπιταλιστικό ιδεώδες, η μεταβατική περίοδος προκάλεσε μία κατάσταση αστάθειας και σύγχυσης, ως προς την αντιμετώπιση των νέων απαιτήσεων. Σε πολλές περιπτώσεις, ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη δε βασίστηκαν σε κάποιο ρυθμιστικό και νομοθετικό μηχανισμό στήριξης, δημιουργώντας περαιτέρω κενά, τα οποία εκδηλώθηκαν με τη μορφή χωρικών ανισοτήτων και αστικής εξάπλωσης. Οι φορείς σχεδιασμού του πρότερου σοσιαλιστικού κράτους υπέστησαν ανάλογες τροποποιήσεις στη δομή και στη λειτουργία τους, ωστόσο αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές, λόγω και του ανεπαρκούς διοικητικού πλαισίου. Παρά τις προσπάθειες, η ανάγκη για ένα λειτουργικό, αυτόνομο και αποκεντρωμένο σύστημα παρέμενε επιτακτική. Ωστόσο, με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το Βουκουρέστι εισήλθε σε μια νέα περίοδο κοινωνικοοικονομικής αναβάθμισης και αστικής αναδιάρθρωσης, επωφελούμενη από διεθνή προγράμματα και ευρωπαϊκά κονδύλια (Paraschivoiu & Vrabie, 2015· Stan, 2015).

Σχεδιασμός σε ευρωπαϊκούς όρους

Κατά την ενταξιακή πορεία της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, ως σημαντικοί συντελεστές ανάπτυξης σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Οι αστικές πολιτικές και τα ευρωπαϊκά προγράμματα επικεντρώθηκαν σε ζητήματα σχετικά με την ενίσχυση του ρόλου της πρωτεύουσας ως πολιτικού, εμπορικού και πολιτιστικού κέντρου. Ιδιαίτερα, τα θέματα περιβαλλοντικής προστασίας και κοινωνικοοικονομικής συνοχής αποτέλεσαν και τα βασικά ενταξιακά κριτήρια. Στο κομμάτι του σχεδιασμού, η αναθεώρηση του ρυθμιστικού πλαισίου και των πολεοδομικών εφαρμογών έγινε σύμφωνα με τις επιταγές και τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για βιώσιμη αστική ανάπτυξη. Λαμβάνοντας υπόψη και τις ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες του ρουμανικού κράτους, ο σχεδιασμός προσανατολίστηκε στην αναδιαμόρφωση του αστικού χώρου και στην εφαρμογή στρατηγικών πρακτικών.

Στην περίπτωση του Βουκουρεστίου, η πόλη παρέμενε χωρίς κάποιο στρατηγικό όραμα για σχεδόν 20 χρόνια μετά και την πτώση του σοσιαλισμού, ενώ το κράτος δεν κατά-

φερε να διαχειριστεί αποτελεσματικά την αστικοποίηση, ως απόρροια των απότομων δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών αλλαγών. Συγκεκριμένα, ο σχεδιασμός, σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, είχε αφευθεί για πολλά χρόνια στη δίνη των πολιτικών εξελίξεων, χωρίς να ακολουθεί κάποιο συγκεκριμένο πλαίσιο, οδηγώντας σε αδιέξοδο τις όποιες προσπάθειες ανασυγκρότησης (Benedek, 2013· Petrisor, 2010· Vrabete, 2008).

Οι έντονες κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, τα φαινόμενα διαφθοράς και κατασπατάλησης πόρων δυσχέραιναν σε μεγάλο βαθμό τη διαχείριση του χώρου. Ωστόσο έγιναν κάποιες προσπάθειες χωρικής διαμόρφωσης της πόλης με χαρακτηριστική τη σύνταξη του γενικού πολεοδομικού σχεδίου. Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, το οποίο ξεκίνησε ως ένα σχεδιαστικό εγχείρημα τη δεκαετία του '90, στράφηκε σε πιο λειτουργικά μοντέλα σχεδιασμού με κανονιστικές διατάξεις και αποκεντρωμένο ρόλο, σύμφωνα και με τα ευρωπαϊκά πρότυπα της συνοχής, της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας. Το περιεχόμενό του, εγκρίθηκε αργότερα το 2000, σύντομα θεωρήθηκε ξεπερασμένο καθώς δεν κατάφερε να προσαρμοστεί στις συνθήκες που προκάλεσε η παγκόσμια κρίση το 2008, αφήνοντας κενά στο σχεδιασμό. Δεδομένου ότι ο χρονικός ορίζοντας των γενικών σχεδίων ανάπτυξης δεν πρέπει να ξεπερνά τα 10-15 έτη, στην περίπτωση του Βουκουρεστίου, η αναθεώρηση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου άργησε αρκετά, καθώς μέχρι και το 2010 δεν είχε αλλάξει ουσιαστικά το πλαίσιο του (Benedek, 2013· Florescu & Mitrea, 2015· Petrisor, 2010· Vrabete, 2008).

Η τρέχουσα έκδοση του στρατηγικού σχεδίου έχει ένα χρονικό ορίζοντα 20-25 χρόνων και στοχεύει στην ισόρροπη κοινωνικοοικονομική και χωρική ανάπτυξη της πόλης με βάση τις βιώσιμες αρχές σχεδιασμού. Λαμβάνοντας υπόψη τους υπάρχοντες δημογραφικούς, κοινωνικοοικονομικούς, φυσικούς και πολιτιστικούς παράγοντες, εξετάζει τις δυνατότητες ένταξης της πόλης σε ένα ευρύτερο δίκτυο ευρωπαϊκών πρωτευουσών. Οι στρατηγικοί στόχοι προσανατολίζονται στη δημιουργία μιας νέας ταυτότητας για την πόλη, ως ενός δυναμικού και ελκυστικού αστικού κέντρου με μητροπολιτική εμβέλεια. Η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, η προστασία των διαθέσιμων πόρων και η ανάδειξη των ιδιαίτερων αστικών χαρακτηριστικών αποτελούν προτεραιότητες για την ενδυνάμωση του ρόλου της πόλης σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.¹⁹⁰

Σε επίπεδο εφαρμογής, το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Planul Urbanistic General – PUG/General Urban Plan) παρέχει κατευθυντήριες γραμμές για την αστική οργάνωση, τα οικιστικά χαρακτηριστικά και τα στοιχεία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος της

¹⁹⁰ Βλέπε επίσης: <https://www.mlpda.ro/> και <https://www.incd.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

περιοχής του Δήμου του Βουκουρεστίου, ενώ τα Σχέδια Πολεοδομικών Ζωνών (Planuri Urbane Zonale - PUZ/Zonal Urban Plans) και τα Σχέδια Ειδικών Πολεοδομικών Ρυθμίσεων (Planuri Urbane Detaliat - PUD/Detailed Urban Plans) αποτελούν την εξειδίκευση και την εφαρμογή του πρώτου· και τα δύο περιέχουν κανονιστικές διατάξεις, ωστόσο, τα Σχέδια Πολεοδομικών Ζωνών PUZ εφαρμόζονται σε συγκεκριμένες περιοχές κάθε τομέα, ενώ τα Σχέδια Ειδικών Πολεοδομικών Ρυθμίσεων προσδιορίζουν τους κανονισμούς δόμησης και ρυμοτομίας σε συγκεκριμένο οικοδομικό τετράγωνο.¹⁹¹

Διάγραμμα 7.1. Επίπεδα και πλαίσιο σχεδιασμού για την πόλη του Βουκουρεστίου (πηγή: Romanian Ministry of Public Works, Development and Administration· URBAN-INCERC, ίδια επεξεργασία, 2020).

Προς την κατεύθυνση χωρικής ολοκλήρωσης, ο Δήμος Βουκουρεστίου, προχώρησε στη σχεδίαση του Στρατηγικού Οράματος για την πόλη με χρονικό ορίζοντα το 2035 (Conceptual Strategic București/Bucharest Strategic Concept - CBS 2035).¹⁹² Πρόκειται για έναν οδηγό στρατηγικών κατευθύνσεων και δράσεων για την πόλη, βασισμένο στην ανάλυση των σύγχρονων αστικών δεδομένων, με σκοπό την παραγωγή ρεαλιστικών σεναρίων σχεδιασμού, τα οποία και παρουσιάζονται με κατανοητό τρόπο (Πίνακας 7.1).

Το όραμα προωθεί τη δημιουργία αστικών τοπικών κέντρων, την ισόρροπη αστική δομή και την προσβασιμότητα στις λειτουργίες της πόλης, ενώ στηρίζεται στη λειτουργική αντιμετώπιση των αστικών προβλημάτων, στην αναδιαμόρφωση του αστικού τοπίου και στον εκσυγχρονισμό της εικόνας της πόλης. Επιπλέον, παρέχει και τη δυνατότητα μιας πλατφόρμας διαλόγου και ανταλλαγής απόψεων και πρακτικών σχεδιασμού μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, αλλά και κοινωνικών ομάδων της πόλης. Λαμβάνοντας υπόψη

¹⁹¹ Αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/29453> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/10/2019).

¹⁹² Σχετικά με το όραμα: <https://www.csb2035.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/10/2019).

την αστική δομή, τις κοινωνικοοικονομικές τάσεις και τη σημασία του φυσικού περιβάλλοντος για την πόλη, το όραμα στοχεύει σε συμμετοχικές και διαφανείς διαδικασίες σχεδιασμού, εστιάζοντας στην περιφερειακή διάσταση και τον τοπικό χαρακτήρα, προκειμένου για μία ισόρροπη αστική ανάπτυξη με κίνητρο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής (Florescu & Mitrea, 2015).¹⁹³

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΟΡΑΜΑ 2035: Δυναμική και Δημιουργική Μητρόπολη	
ΣΤΟΧΟΙ - ΑΞΟΝΕΣ	ΔΡΑΣΕΙΣ
<ul style="list-style-type: none"> • προσβασιμότητα • ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη <ul style="list-style-type: none"> • δίκτυα κινητικότητας • περιφερειακή ολοκλήρωση • υγιές αστικό περιβάλλον διαβίωσης μέσω ορθής διαχείρισης πόρων • κοινωνικοοικονομική ευημερία μέσω κοινωνικών υποδομών • ισχυρή αστική ταυτότητα μέσω κατάλληλης διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς <ul style="list-style-type: none"> • στρατηγικός σχεδιασμός και εφαρμογή αστικών πολιτικών <ul style="list-style-type: none"> • πρόληψη αστικής διάχυσης • λειτουργική δημόσια διοίκηση • χωρική ενσωμάτωση στην ευρωπαϊκή και ευρύτερη βαλκανική περιοχή 	<ul style="list-style-type: none"> • ενίσχυση του ρόλου του κέντρου • επένδυση στις τοπικές δυνατότητες • οικονομική υποστήριξη μέσω δικτύων συνεργασίας και επιχειρηματικότητας • αστική αναβάθμιση • βελτίωση της αστικής ποιότητας ζωής • μείωση επιπέδων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού • περιβαλλοντική ανάπλαση • συστήματα διαχείρισης αποβλήτων και ύδρευσης • ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων • προστασία και ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς • εκπόνηση σχεδίου βιώσιμης αστικής κινητικότητας

Πίνακας 7.1. Όραμα, στόχοι και δράσεις με ορίζοντα το 2035 (πηγή: ίδια επεξεργασία).

Σε γενικές γραμμές, το στρατηγικό όραμα προσβλέπει στην ανάδειξη του μητροπολιτικού χαρακτήρα της πόλης μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού, ξεκινώντας από τη στοχοθέτηση κύριων αξόνων, στο πλαίσιο μίας βιώσιμης χωρικής ανάπτυξης με έμφαση στην κοινωνικοοικονομική ευημερία και στην προστασία του περιβάλλοντος, φυσικού και πολιτιστικού.

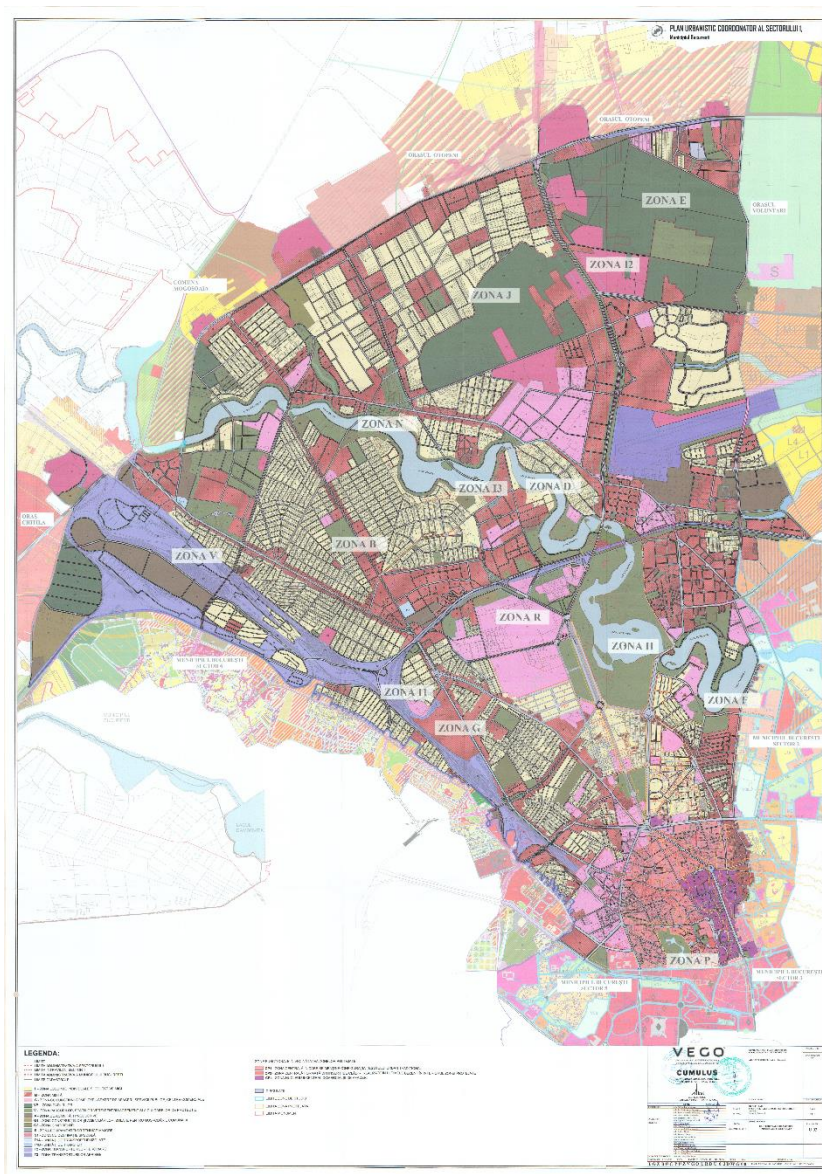
Όπως ανέφερε και η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, εμπλεκόμενων στο σχεδιασμό, σχετικά με τους στόχους και τους άξονες του οράματος: η ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη είναι δυνατό να επιτευχθεί αν δοθεί βαρύτητα στις τοπικές οικονομικές δυνατότητες και στην ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας και επιχειρηματικότητας· η κοινωνική συνοχή θα πρέπει να στηριχθεί στην παροχή προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας για τη μείωση των επιπέδων φτώχειας και στην αναβάθμιση των κοινωνικών υποδομών για τη διευκόλυνση της πρόσβασης· η ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος μπορεί να βελτιωθεί με την εφαρμογή

¹⁹³ Περισσότερα: https://media.realitatea.net/multimedia/other/201202/concept-strategic-bucuresti-2035-1_80161300.pdf (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/10/2019).

κατάλληλων μέτρων προστασίας περιοχών ενδιαφέροντος και την ορθή διαχείριση των ενεργειακών πόρων· για την αναζωογόνηση του αστικού χώρου απαιτείται αποκατάσταση των δημόσιων χώρων, ανάδειξη μνημείων και συνόλων ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας και εφαρμογή ενός οργανωμένου πλάνου βιώσιμης κινητικότητάς και δικτύου συγκοινωνιών· το θεσμικό πλαίσιο και οι μηχανισμοί δημόσιας διοίκησης χρήζουν άμεσης αναμόρφωσης, γεγονός που μπορεί να καταστεί εφικτό με τη βοήθεια εξωτερικών φορέων ελέγχου και εφαρμογής πρακτικών· ο στρατηγικός σχεδιασμός και η εφαρμογή των αστικών πολιτικών καλό θα ήταν να βασιστούν σε σύγχρονα εργαλεία διαχείρισης του χώρου· οι συνεργασίες φορέων δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος είναι δυνατό να αποτρέψουν φαινόμενα αστικής διάχυσης στον περιαστικό και εξωαστικό χώρο.

Επιπλέον, επισημάνθηκε η σημασία προσδιορισμού και σχεδιασμού της μητροπολιτικής περιοχής του Βουκουρεστίου,¹⁹⁴ με σκοπό την ανάπτυξη ενός πολυκεντρικού χωρικού δικτύου μέσω της ενσωμάτωσης των περιφερειακών οικισμών, βάσει των λειτουργικών τους αναγκών.

¹⁹⁴ Η υπό νομοθέτηση μητροπολιτική περιοχή, πυρήνας της οποίας είναι ο Δήμος Βουκουρεστίου, έχει καθορισμένα όρια, καθώς και άλλα αυτόνομα κέντρα που ορίζονται εξωτερικά αυτής για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού αστικού συστήματος.

Χάρτες 7.7 & 7.8.
 Σχέδια Πολεοδομικών Ζωνών - PUZ
 (πηγή: Primaria Municipiului Bucuresti - Primăria Sector 1 & 3, 2020).

7.4 Η αστική εικόνα σήμερα

Η πρωτεύουσα του ρουμανικού κράτους έχει διέλθει από διάφορες φάσεις χωρικού μετασχηματισμού, όπως οι περισσότερες πρώην κομμουνιστικές πρωτεύουσες στην περιοχή της βαλκανικής αλλά και της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Η χωρική της μορφή είναι μία μίξη διαφόρων πολεοδομικών τάσεων και αρχιτεκτονικών τύπων, ως αποτέλεσμα των ποικίλων ιστορικών, πολιτικών, κοινωνικοοικονομικών και πολιτιστικών παραγόντων που επηρέασαν τη χώρα ανά τους αιώνες.

Το σύγχρονο αστικό τοπίο κάθε άλλο παρά ομοιογενές είναι· η αφομοίωση αντιφατικών χωρικών στοιχείων και αστικών ταυτοτήτων διαμορφώνουν τη σημερινή εικόνα της πόλης. Τα σαφή αστικά όρια αρχίζουν να χάνονται με την εντατική αστικοποίηση του περιφερειακού και εξωαστικού χώρου, ενώ η κοινωνικοοικονομική σύσταση αλλάζει ανά περιοχές και αναδύονται νέες χρήσεις γης. Επιπλέον, από τη στιγμή που το ενδιαφέρον των επενδυτών στρέφεται στο ιστορικό κέντρο και σε περιοχές υψηλών επενδυτικών κινήτρων, μεγάλο μέρος του υπόλοιπου αστικού ιστού παραμένει ανεκμετάλλευτο, εμφανίζοντας σημάδια φθοράς και εγκατάλειψης.

Σταδιακά, η μορφή της πόλης μετασχηματίζεται από τις επιμέρους επεμβάσεις που γίνονται είτε βάση σχεδίου είτε αποσπασματικά, ως ανάγκη προσαρμογής του αστικού χώρου στις εκάστοτε συνθήκες· αλλοιώνεται, έτσι, ως ένα βαθμό και η αστική εικόνα. Οι εναλλαγές κλίμακας κατασκευών και πυκνότητας δομών μεταξύ των αστικών περιοχών δημιουργεί διαφορετικές εκφάνσεις της εικόνας της πόλης (Derer, 2015· Tiganea, 2012).

Εξάλλου, το ιδιωτικό κεφάλαιο είναι αυτό που πλέον καθορίζει τις χωρικές λειτουργίες, γεγονός που αποδίδεται έντονα στην περίπτωση του Βουκουρεστίου, όπως και στις περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές πόλεις της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Οι επιλογές στον τύπο κατοικίας, περιβάλλοντος εργασίας, καταναλωτικών αγαθών και αναψυχής διαφοροποιούνται ανάλογα με το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των κατοίκων, επηρεάζοντας την ποιότητα ζωής και του αστικού χώρου συνολικά. Γίνεται σαφές ότι, το σημερινό αστικό τοπίο αποτέλεσε τον καμβά εφαρμογής ποικίλων πρακτικών σχεδιασμού, δεδομένων των πολιτικών, κοινωνικοοικονομικών και χωρικών συνθηκών κάθε περιόδου. Επιπλέον, καταλυτικό ρόλο στην εικόνα της πόλης διαδραμάτισαν και τα διάφορα στυλ και κινήματα της αρχιτεκτονικής, ιδίως του εκλεκτικισμού, του μοντερνισμού και του σοσιαλισμού, υιοθετώντας σήμερα τις τάσεις της παγκοσμιοποίησης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μίας μετα-σοσιαλιστικής πόλης, το Βουκουρέστι ορίζεται από το κομμουνιστικό παρελθόν του, το οποίο αποτυπώνεται στη σημερινή κοινωνικο-οικονομική δομή του, διαμορφώνοντας το αστικό τοπίο, το φυσικό και δομημένο περιβάλλον του. Η εξέλιξη της πόλης, από πρωτεύουσα του Βασιλείου της Ρουμανίας σε σημαντικό κομμουνιστικό αστικό κέντρο και έπειτα σε ευρωπαϊκή πρωτεύουσα φανερώνει μία συνεχή κατάσταση εναλλαγών και μετασχηματισμών, τυπικών μίας βαλκανικής πόλης. Ωστόσο, παρά τις όποιες αλλαγές, η πόλη καταφέρνει και διατηρεί ανέπαφη, ως ένα βαθμό, την ποικιλομορφία και την ποιότητα της ιστορικής και της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Το σύνολο των αρχιτεκτονικών της στοιχείων, παλαιών και νέων, σε συνδυασμό με την πολυμορφία του πολεοδομικού της ιστού και τις επεμβάσεις του ανθρώπινου παράγοντα, αντικατοπτρίζουν το σύνολο του αστικού της χαρακτήρα (Doytchinov et al., 2015· Nicolae, 2010).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η διαδικασία μετάβασης από το σοσιαλιστικό κοινωνικοοικονομικό μοντέλο στο καπιταλιστικό σύστημα επέφερε σημαντικές αλλαγές και στις πολιτικές σχεδιασμού και οργάνωσης της πόλης. Ακολούθως, το νομοθετικό κενό που προκλήθηκε, ενέτεινε και το βαθμό δυσκολίας των κρατικών και τοπικών φορέων στην αντιμετώπιση της μεταβατικής αυτής κατάστασης, προκαλώντας φαινόμενα ανεξέλεγκτης δόμησης και αστικής διάχυσης. Ως αποτέλεσμα, η πόλη, λόγω των αυξημένων αναγκών που προέκυψαν από τις μαζικές πληθυσμιακές μετακινήσεις και τις απότομες κοινωνικές ανακατατάξεις, αναπτύχθηκε και εξαπλώθηκε χωρίς κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο και πολιτική, δυσχεραίνοντας ακόμη περισσότερο την κατάσταση· ο σύνθετος αστικός χώρος από ετερογενή στοιχεία διαφόρων περιόδων καθιστά το σχεδιασμό και την οργάνωση της πόλης μια αστική πρόκληση (Guran-Nica et al., 2016· Light and Young, 2010).

Από τη μία πλευρά, ο μεγάλος αριθμός συγκροτημάτων κατοικιών και κτιρίων σοσιαλιστικής αρχιτεκτονικής, ενώ από την άλλη, τα φαινόμενα αστικής διάχυσης και έντονης κατασκευαστικής δραστηριότητας περιγράφουν με τον καλύτερο τρόπο το μετα-σοσιαλιστικό τοπίο της πόλης (Lakatos, 2016· Simion and Constantin, 2012).

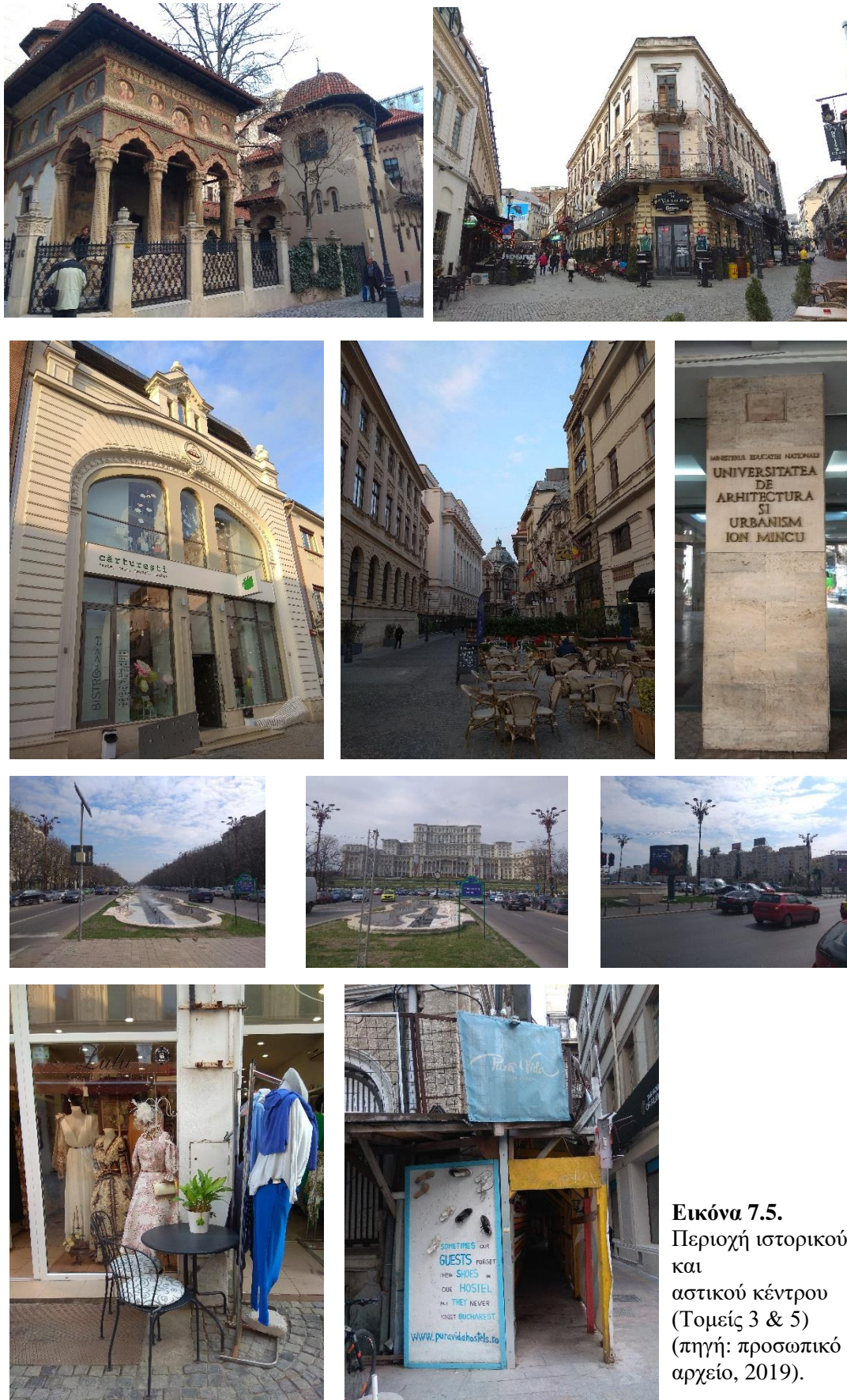
Το Βουκουρέστι εμφανίζει την εικόνα μίας πόλης κατακερματισμένης, αποτελούμενη από διαφορετικούς 'εσωτερικούς πυρήνες', με στοιχεία ποικίλων ιστορικών περιόδων και αρχιτεκτονικών στυλ· βαλκανικά παραδοσιακά χαρακτηριστικά αναμειγνύονται με ευρωπαϊκά στοιχεία ιστορισμού, κλασικισμού, νεορομαντισμού, εκλεκτικισμού και Art Νουβό, έως και μοντερνισμού ή/και σύγχρονα. Συνεπώς, η απόδοση μίας συγκεκριμένης αστικής ταυτότητας είναι μία διαδικασία δύσκολη, αλλά επιτακτική. Ακόμη και ο τρόπος με τον οποίο είναι δομημένο το σύστημα σχεδιασμού είναι κατακερματισμένος, ως απόρροια των

σοσιαλιστικών κατάλοιπων και της μεταβατικής φάσης. Προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης χωρικών αλλαγών και προσαρμογής στα νέα δεδομένα αστικοποίησης, φαίνεται ότι το κλειδί παραμένει η πολυμορφία και ο βαθμός προσαρμοστικότητας.

Σε γενικές γραμμές, η εικόνα της πόλης χαρακτηρίζεται από συμπαγείς κτιριακούς όγκους, πυκνότητα δόμησης, απουσία ελεύθερου δημόσιου χώρου, μίξη αρχιτεκτονικών τάσεων και ετερόκλητα μοτίβα όψεων. Επιπρόσθετα, στον περιαστικό χώρο συναντά κανείς διάσπαρτα συγκροτήματα κατοικιών και κέντρα εμπορικών λειτουργιών, στη θέση των άλλοτε εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών χώρων. Οι σύγχρονες οικιστικές μονάδες, τα μοντέρνα εμπορικά κέντρα και τα υπερπολυτελή κτίρια γραφείων αποτελούν πλέον τα τοπία της νέας εποχής που κυριαρχούν στο αστικό τοπίο.

Παρά το φιλόδοξο στρατηγικό όραμα για το Βουκουρέστι, ζητήματα όπως η αισθητική και λειτουργική υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, η έλλειψη κοινής πολιτικής σχεδιασμού μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και τα θεσμικά κενά χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης. Άλλα θέματα που αφορούν την προστασία και την αποκατάσταση του ιστορικού ιστού, την ανεπαρκή χρηματοδότηση, την έλλειψη στεγαστικών πολιτικών και την απουσία ενός οργανωμένου θεσμικού πλαισίου τοπικής αυτοδιοίκησης, καθιστούν την κατάσταση ακόμη πιο δύσκολη. Σε αυτά να προστεθούν τα προβλήματα ατμοσφαιρικής ρύπανσης και ανεπαρκούς συγκοινωνιακού δικτύου, ενώ μέτρα για την αστική αναβάθμιση και την περιβαλλοντική διαχείριση θα πρέπει να συμπεριληφθούν στις νέες πρακτικές σχεδιασμού.

Είναι φανερό ότι, η ποικιλομορφία του αστικού τοπίου έγκειται στη σύνθεση αστικών πτυχών της πρώιμης και της σοσιαλιστικής περιόδου, σε συνδυασμό με τις σύγχρονες τάσεις αστικοποίησης. Προκύπτει, εύλογα το ερώτημα ως προς το βαθμό που καταφέρνει η πόλη να συγκροτήσει μια ενιαία ταυτότητα μέσα από τη σύνθεση διαφορετικών εικόνων· κατά πόσο τα ετερογενή αυτά στοιχεία συγκρούονται ή αλληλοσυμπληρώνονται σε ένα ευρύτερο χωρικό πλαίσιο. Ενδεχομένως, αυτή η αντιφατικότητα της αστικής εικόνας του Βουκουρεστίου αποτελεί ταυτόχρονα και στοιχείο ανθεκτικότητας, δεδομένου ότι η πόλη συνεχίζει και επιβιώνει και εξελίσσεται διαμέσου όλων αυτών των χωροχρονικών μετασχηματισμών. Υπό τις παραπάνω συνθήκες, μία κατάλληλη στρατηγική σχεδιασμού καλό θα ήταν να λάβει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πόλης. Σε αυτή την περίπτωση, κρίνεται απαραίτητη και η κοινωνική συμμετοχή φορέων και ομάδων με στόχο την πολύπλευρη προσέγγιση της σχεδιαστικής διαδικασίας και της εφαρμογής ανάλογων πρακτικών.

Εικόνα 7.5.
Περιοχή ιστορικού
και
αστικού κέντρου
(Τομείς 3 & 5)
(πηγή: προσωπικό
αρχείο, 2019).

7.5 Αποτελέσματα της έρευνας ερωτηματολογίου και συνεντεύξεων

Απόψεις αστικού χαρακτήρα

Συνοπτικά παρατίθενται χαρακτηριστικές απόψεις των συνεντευξιζόμενων ρουμάνων αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων σχετικά με τα αστικά φαινόμενα, τα προβλήματα και τις προοπτικές που εμφανίζει η πόλη.

Το Βουκουρέστι βρίσκεται στη διαδικασία αναθεώρησης του θεσμικού του πλαισίου σχετικά με τον αστικό σχεδιασμό και τις πολιτικές, ωστόσο η πολυπλοκότητα μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων και φορέων σχεδιασμού δυσχεραίνει την όποια προσπάθεια. Η ενεργή κοινωνική συμμετοχή και η ανατροφοδότηση σχετικά με ζητήματα σχεδιασμού θεωρούνται βασικοί παράγοντες για τη διευκόλυνση και την εξυγίανση του σχεδιαστικού τομέα, γεγονός που έχει αρχίσει να απασχολεί τελευταία και τους πολίτες, ιδίως τη νεότερη γενιά.

Τα περιβαλλοντικά προβλήματα παραμένουν από τα πιο σημαντικά αστικά ζητήματα εφόσον συνδέονται άμεσα με την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Η ατμοσφαιρική μόλυνση, η αδυναμία συντήρησης του αστικού πρασίνου και η αύξηση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα λόγω εντατικής χρήσης του αυτοκινήτου αποτελούν την πλειοψηφία των προβλημάτων. Ιδιαίτερα το θέμα της χρήσης του αυτοκινήτου φαίνεται να απασχολεί κυρίως τους πολεοδόμους, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η πόλη σχεδιάστηκε και συνεχίζει να εξελίσσεται με βάση το αυτοκίνητο και όχι με βάση τον ανθρώπινο παράγοντα. Η άποψη ότι 'πηγαίνεις παντού με το αυτοκίνητο, άρα μπορείς να κτίσεις και οπουδήποτε' αποτελεί κοινή παραδοχή δεδομένου ότι το σύστημα συγκοινωνιών δεν επαρκεί για να καλύψει τις καθημερινές ανάγκες μετακίνησης εντός του αστικού χώρου αλλά και εκτός, προς την περιαστική ζώνη, ενώ παραμένει το πρόβλημα της έλλειψης χώρων στάθμευσης.

Ένα άλλο θέμα που χρήζει προσοχής είναι η προστασία της ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης βάσει ενός αναδιαμορφωμένου πλαισίου διαχείρισης και ανάδειξης. Άλλωστε το πλούσιο ιστορικό υπόβαθρο και η ποικιλία των αρχιτεκτονικών μορφών της πόλης είναι στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν και της προσδίδουν μοναδικότητα. Από την άλλη όμως, ενώ θα περίμενε κανείς ότι τα παραπάνω θα αποτελούσαν κίνητρο για την τουριστική ανάπτυξη, η έλλειψη ανάλογων υποδομών και ενός στρατηγικού πλάνου αστικού μάρκετινγκ υπονομεύουν την κατάσταση.

Άλλα προβλήματα που απασχολούν έντονα και τους κατοίκους της πόλης αφορούν την έλλειψη του δημόσιου χώρου, την αδυναμία κάλυψης των στεγαστικών αναγκών, την

πυκνότητα δόμησης ιδίως στο τμήμα του αστικού πυρήνα και την αδιαφορία ανάληψης ευθυνών από τους αρμόδιους φορείς, σε συνδυασμό με τα υψηλά ποσοστά διαφθοράς μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος.

Εκτός από τα παραπάνω, πρότερα ζητήματα ακίνητης περιουσίας και αναδιανομής της γης, φαίνεται να απασχολούν όχι μόνο τους αρχιτέκτονες και τους πολεοδόμους αλλά κυρίως τους ιδιοκτήτες που βρίσκονται αντιμέτωποι με νομικά κωλύματα και απαρχαιωμένες διατάξεις. Συγκεκριμένα, το ιδιωτικό συμφέρον και η παρουσία ξένων επενδυτών, οι οποίοι εμφανίστηκαν στην πόλη τα τελευταία χρόνια μετά την πτώση του σοσιαλισμού, άλλαξαν το αστικό τοπίο, εντείνοντας τα φαινόμενα χωρικών ανισοτήτων και κοινωνικής πόλωσης.

Η πλειοψηφία άλλωστε υποστηρίζει ότι η εικόνα της πόλης μεταλλάχθηκε, υιοθετώντας τις διεθνείς τάσεις σχεδιασμού και ανάπτυξης. Εμπορικά κέντρα, χώροι αναψυχής, κτίρια γραφείων και ξενοδοχειακές μονάδες καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος του κέντρου της πόλης τα οποία σε συνδυασμό με το προϋπάρχον κτιριακό απόθεμα διαφορετικών ιστορικών περιόδων, με επικρατέστερο αυτό της σοσιαλιστικής εποχής, συνθέτουν μία ιδιόμορφη αστική εικόνα με ετερογενή στοιχεία.

Είναι χαρακτηριστική η άποψη ότι η πόλη εκλαμβάνεται ως ένα αστικό σύνολο στο οποίο εμπλέκονται με ένα ιδιαίτερο τρόπο διαφορετικές κλίμακες σχεδιασμού και μεγέθη κατασκευών. Ακόμη και στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο συνυπάρχει η κλίμακα και η αίσθηση της παραδοσιακής γειτονιάς, ως αρχικού πυρήνα κατοίκησης, με την κλίμακα και το μέγεθος των σοσιαλιστικών μπλοκ, ως αδιάλειπτα ίχνη εκείνης της περιόδου, και των σύγχρονων κτιριακών κατασκευών, ως δείγμα οικονομικής απελευθέρωσης.

Όσον αφορά τα εργαλεία και τις πολιτικές σχεδιασμού, οι περισσότεροι συμφωνούν ότι το μοντέλο σχεδιασμού δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες του αστικού χώρου. Το άκαμπτο κανονιστικό πλαίσιο και η έλλειψη συσχετισμού μεταξύ των επιπέδων και φορέων σχεδιασμού σε εθνικό και τοπικό επίπεδο θεωρούνται ανασταλτικοί παράγοντες. Έντονο προβληματισμό προκαλεί όμως και η ανεξέλεγκτη διάχυση στον περιαστικό και εξωαστικό χώρο με τα ιδιοκτησιακά προβλήματα να παραμένουν ανεπίλυτα.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε, η πόλη του Βουκουρεστίου δεν 'επιδέχεται' τις όποιες αστικές πολιτικές, παρά 'αφήνεται' στην τύχη των εκάστοτε δημόσιων ή ιδιωτικών φορέων σχεδιασμού και εκμετάλλευσης. Η πόλη ωστόσο συνεχίζει και αναπτύσσεται, μεταβάλλεται και μορφοποιείται, ακολουθώντας επιμέρους σχεδιαστικές πρακτικές, υπό τις απαιτήσεις των τρεχουσών συνθηκών.

Ως προς τις πηγές των παραπάνω ζητημάτων, η πλειοψηφία υποστηρίζει ότι αυτά άρχισαν να εμφανίζονται ακόμη από την περίοδο του σοσιαλισμού, όπως και από τη μετέπειτα

μεταβατική φάση μέχρι και την έναρξη της ενταξιακής πορείας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της πρωτεύουσας, οι έντονες πληθυσμιακές και κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που συντελέστηκαν αποτυπώθηκαν και στο σχεδιασμό της πόλης.

Όπως επισημάνθηκε, το Βουκουρέστι βρέθηκε ξαφνικά αντιμέτωπο με μια χαοτική κατάσταση, η οποία προκάλεσε σπασμωδικές και ασυνάρτητες κινήσεις ως προς τη διαχείριση του σχεδιασμού του χώρου. Τα κατάλοιπα του σοσιαλιστικού καθεστώτος και τα μεταγενέστερα κενά που προκλήθηκαν παραμένουν και επιφορτίζουν τον ήδη πολύπλοκο χαρακτήρα του σχεδιαστικού συστήματος. Επιπλέον, η πορεία που ακολούθησε ο σχεδιασμός του ρουμανικού χώρου, όπως παρουσιάστηκε από τους ερωτηθέντες πολεοδόμους και αρχιτέκτονες, υπήρξε ανάλογη των πολιτικοοικονομικών εξελίξεων και κοινωνικών τάσεων: από τις κεντροευρωπαϊκές επιρροές του 19ου αιώνα και τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα του 20ού αιώνα, στις διεθνικές τάσεις αστικοποίησης του σήμερα.

Ωστόσο, οι περισσότεροι ευελπιστούν ότι το ανανεωμένο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο σε συνδυασμό με το Στρατηγικό Όραμα για την πόλη, θα αποτελέσουν μία διέξοδο ως προς την αντιμετώπιση της υφιστάμενης κατάστασης και την εφαρμογή σεναρίων βιώσιμης και πολυκεντρικής ανάπτυξης. Μετά και από μία μακρά περίοδο στασιμότητας στο πεδίο του σχεδιασμού και της αστικής ανάπτυξης, καθώς και χρονοβόρας διαδικασίας ως προς τη σύνταξη του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της πόλης, οι προσπάθειες επικεντρώνονται στον ανθρώπινο παράγοντα ως κύριο εκφραστή του χώρου αυτής.

Προς την κατεύθυνση επίτευξης των στόχων του Στρατηγικού Οράματος, τα ερωτήματα που προκύπτουν αφορούν την εξέλιξη των πρακτικών, την ορθή καταγραφή τους, το βαθμό αποτελεσματικότητάς τους και αν απαιτείται ο επανασχεδιασμός τους. Επιπλέον, ο βαθμός εμπλοκής του πολιτικού παράγοντα και η συνεισφορά της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας της πόλης στο κομμάτι του σχεδιασμού αποτελούν θέματα προς διερεύνηση για την πλειοψηφία των ερωτηθέντων.

Προκειμένου να επιλυθούν οι 'σχεδιαστικοί γρίφοι', όπως χαρακτηρίζονται, κρίνεται απαραίτητη η σύσταση ενός ορθολογιστικού πλαισίου σχεδιασμού, συμμορφωμένο με τις επιταγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά κυρίως λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα αστικά χαρακτηριστικά της πόλης.

Σχετικά με την εικόνα της πόλης, οι συνεντευξιαζόμενοι εξέφρασαν τις ανησυχίες τους για το βαθμό αλλοίωσης που έχει υποστεί η ταυτότητά της και κατά πόσο είναι εφικτός ο επαναπροσδιορισμός της και η προώθηση των μοναδικών ιστορικών, αρχιτεκτονικών και πολιτιστικών της στοιχείων. Είναι γεγονός ότι απαιτείται χρόνος και αρκετή προσπάθεια από όλους τους εμπλεκόμενους στη διαδικασία του σχεδιασμού και της αστικής ανάπτυξης,

όπως επίσης και από τους πολίτες, προκειμένου η πόλη να βελτιώσει την εικόνα της, τόσο ως προς την αστική ποιότητα ζωής, όσο και ως προς την προσέλκυση ευκαιριών ανάπτυξης. Άλλωστε, όπως αναφέρουν, ο ανταγωνισμός από άλλα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, όπως η Τιμισοάρα και η Κλουζ-Ναπόκα, είναι αρκετά έντονος, θέτοντας υψηλά τον πήχη του αστικού σχεδιασμού.

Αναφερόμενοι στην ποικιλομορφία της αρχιτεκτονικής της πόλης, το Βουκουρέστι έχει 'λίγο απ' όλα'. η αισθητική και 'ομορφιά' της πόλης βρίσκονται στις λεπτομέρειες: στοιχεία κομμουνισμού μπλέκονται με δυτικότροπα στυλ, καθώς και με σύγχρονες τάσεις αρχιτεκτονικής τεχνολογίας. Ειδικότερα, η περιοχή του Αστικού Κέντρου (Centru Civic) θεωρείται από τις πιο ενδεικτικές λόγω των ριζικών μετασχηματισμών που έλαβαν χώρα κατά τη περίοδο του σοσιαλισμού. Επίσης, χαρακτηριστικό είναι ότι οι διαφορετικές μορφές ανάπτυξης και πυκνότητας, οι οποίες αποτυπώνονται τόσο στο κέντρο όσο και σε παρακείμενες περιοχές, δημιουργούν ιδιαίτερες αντιθέσεις στην αστική εικόνα της πόλης.

Καταλήγουν, λοιπόν, στο ότι το Βουκουρέστι, παρά το μέγεθος και τις τάσεις αστικής ανάπτυξης, απέχει πολύ από το χαρακτηρισμό του ως μητρόπολη, από τη στιγμή που πολλά θέματα αστικής φύσεως παραμένουν ανεπίλυτα.

Ερωματολογία αστικών ζητημάτων

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα αποτελέσματα των ερωματολογίων προς τις ομάδες κοινού της πόλης σχετικά με θέματα που αφορούν τα αστικά χαρακτηριστικά, το σχεδιασμό, τα ζητήματα των αστικών πολιτικών και την ιδεατή αστική εικόνα. Αναλυτικά:

Στην ερώτηση σχετικά με πως αξιολογούν διάφορες αστικές πτυχές της πόλης ως προς τη σπουδαιότητά τους, σε μια κλίμακα από το 1 (το πιο αδύναμο) έως το 5 (το πιο δυνατό), η πλειοψηφία θεωρεί ότι τα θέματα διαχείρισης του δημόσιου χώρου όπως και της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος είναι από τα πιο αδύναμα. Ακολουθούν οι κατηγορίες του δημόσιου χώρου και των αστικών συγκοινωνιών, ενώ η τοπική ανάπτυξη και η πολιτιστική κληρονομιά της πόλης δεν απασχολούν ιδιαίτερα την τοπική κοινότητα. Αντιθέτως, το επιχειρηματικό πεδίο και οι επενδύσεις είναι από τα πιο ισχυρά σημεία, μαζί με τα δίκτυα κοινωνικής συμμετοχής και τη ζωή στην πόλη.

Εικόνα 7.6. Κτίρια, δρόμοι και αυτοκίνητα στο κέντρο του Βουκουρεστίου (πηγή: προσωπικό αρχείο, 2019).

Στην επόμενη ερώτηση ως προς το τι θα έπρεπε να έχει προτεραιότητα στην ατζέντα των αστικών πολιτικών, οι απόψεις και εδώ έρχονται να επιβεβαιώσουν τα παραπάνω αποτελέσματα ως προς την κρισιμότητα του ρόλου του δημόσιου χώρου και της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος, στο πλαίσιο προστασίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η προώθηση ενός πολιτιστικού μοντέλου τουρισμού θεωρείται εξίσου σημαντική, καθώς και η αναβάθμιση του αστικού δικτύου με την εφαρμογή μέτρων βιώσιμης κινητικότητας. Η προσέλκυση επιχειρήσεων και η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας αποτελούν, επίσης, βασικά ζητήματα.

Ως επακόλουθο της προηγούμενης ερώτησης, τέθηκε και το ζήτημα για το τι θεωρούν ως μείζον πρόβλημα για την εύρυθμη λειτουργία της πόλης. Αναφέρθηκαν τα εξής: η έλλειψη ρυθμιστικού πλαισίου για την προστασία της ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς· η έλλειψη συντονισμού μεταξύ διαφορετικών φορέων και επιπέδων σχεδιασμού· η αδυναμία της δημόσιας διοίκησης στο χειρισμό αστικών θεμάτων και η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ αρμόδιων οργανισμών· η κυκλοφοριακή συμφόρηση και τα θέματα κινητικότητας· η ατμοσφαιρική ρύπανση· η απουσία τουριστικών υποδομών· η περιβαλλοντική υποβάθμιση και η εκμετάλλευση δημόσιου χώρου και περιοχών πρασίνου· η απουσία ενός λειτουργικού αστικού μοντέλου ανάπτυξης.

Το ενδιαφέρον, και ίσως πιο δημιουργικό ερώτημα, αποτελεί και ο τρόπος με τον οποίο οραματίζονται την πόλη τους, το Βουκουρέστι. Η πλειοψηφία, λοιπόν, οραματίζεται το Βουκουρέστι ως μία δημιουργική πόλη, μία πόλη δηλαδή που θα στηρίζεται στη δημιουργικότητα ως στρατηγικό παράγοντα της αστικής ανάπτυξης, όπως και ως μίας λειτουργικής πόλης που θα βασίζεται στην ισόρροπη ανάπτυξη των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών τομέων της. Έπονται οι χαρακτηρισμοί της βιώσιμης και της πράσινης, ενώ υπάρχουν και αυτοί που έχουν μια πιο ρεαλιστική άποψη βασιζόμενοι στα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η πόλη· μία πόλη σε κίνδυνο, μία πόλη για τα αυτοκίνητα· μία πόλη όπως μια ‘σαλάτα’ είναι από τις χαρακτηριστικότερες αστικές ετικέτες.

Οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες, ωστόσο, υποστηρίζουν ότι η πόλη παρέχει ένα δυναμικό κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον για την προσέλκυση ξένων επενδυτικών φορέων και επιχειρήσεων, προσφέροντας μια ικανοποιητική ποιότητα ζωής.

Πίνακας SWOT

Προχωρώντας σε μία αναλυτικότερη παρουσίαση του αστικού χώρου της πόλης, μέσω της SWOT Analysis,¹⁹⁵ επιχειρείται η απόδοση της σύγχρονης εικόνας και ταυτότητάς της με βάση και τις απόψεις, γνώμες και προβληματισμούς που εκφράστηκαν από τους ρουμάνους συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις και τα ερωτηματολόγια: πολεοδόμους, εμπειρογνώμονες, επιχειρηματίες, αστικούς φορείς δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα και κάτοικους της πόλης (Πίνακας 7.2). Αναλυτικά:

Ξεκινώντας με τα γενικά χαρακτηριστικά της πόλης, είναι γεγονός ότι αποτελεί ένα μεταφορικό και διαμετακομιστικό κόμβο του ευρύτερου Βαλκανικού χώρου. Συνδέεται αεροπορικώς αλλά και σιδηροδρομικώς με το μεγαλύτερο τμήμα του ευρωπαϊκού χώρου, βρίσκεται σε εγγύτητα με το Δούναβη, καθώς αποτελεί και ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ της Μαύρης Θάλασσας και της ευρύτερης περιοχής της Βαλτικής. Επιπλέον, ο ιστοριογεωγραφικός περίγυρος ενισχύει τη σημασία της στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, σε συνδυασμό με τη μίξη βαλκανικών και κεντροευρωπαϊκών πολιτιστικών στοιχείων. Το Βουκουρέστι μπορεί να είναι μια σύγχρονη μητρόπολη, ωστόσο το ιστορικό της φορτίο και ειδικά τα κατάλοιπα του σοσιαλιστικού παρελθόντος της, αποτελούν τροχοπέδη ενάντια στη διαχείριση προοπτικών αστικής ανάπτυξης.

Ως προς την οικονομική κατάσταση, προκύπτει ότι είναι ένα επιχειρηματικό κέντρο με ισχυρή οικονομία και υψηλό ΑΕΠ, όπως και έδρα διεθνών επιχειρήσεων, το οποίο εστιάζει στην ανάπτυξη του βιομηχανικού κλάδου και των ΤΠΕ. Το ανταγωνιστικό οικονομικό και επιχειρηματικό περιβάλλον ενισχύεται από την ύπαρξη αναγνωρισμένων εκπαιδευτικών και ερευνητικών ιδρυμάτων καθώς και από το υψηλά μορφωμένο και καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό. Οι δείκτες ανεργίας παραμένουν χαμηλοί, ωστόσο η επικράτηση του ιδιωτικού συμφέροντος έχει οδηγήσει στον αφανισμό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και στην έξαρση φαινομένων διαφθοράς και κερδοσκοπίας. Κατ' επέκταση, οι υψηλές τιμές ακινήτων, η αύξηση του κόστους ζωής και η μείωση των αποδοχών αποτελούν σημαντικά μειονεκτήματα του κοινωνικοοικονομικού συστήματος με άμεσες επιπτώσεις στον τρόπο και την ποιότητα ζωής στην πόλη: το φαινόμενο διαρροής εγκεφάλων (brain drain) αυξάνεται σημαντικά, μεταβάλλοντας και τη σύσταση του πληθυσμού.

¹⁹⁵ Η SWOT Analysis είναι ένα στρατηγικό εργαλείο ανάλυσης και έρευνας που χρησιμοποιείται για τον εντοπισμό, την καταγραφή και την απόδοση εσωτερικών (δυνάμεις, αδυναμίες) και εξωτερικών (ευκαιρίες, απειλές) παραγόντων του αντικειμένου έρευνας.

Ο πολιτισμός και ο τουρισμός, ως βασικοί μοχλοί αστικής και οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής, έτσι και για την πόλη του Βουκουρεστίου έχουν ιδιαίτερη σημασία. Στα πλεονεκτήματα συγκαταλέγονται το εύρος προσβασιμότητας της πόλης, είτε οδικώς ή σιδηροδρομικώς, είτε αεροπορικώς, όπως και οι επιλογές πολιτιστικής αναψυχής, όχι όμως οι τουριστικές υποδομές, οι οποίες κρίνονται ανεπαρκείς. Παρά την ποικιλία ιστορικού και αρχιτεκτονικού αποθέματος απουσιάζει ένα οργανωμένο πλαίσιο θεσμικής προστασίας και ανάδειξης, ενώ η έλλειψη στρατηγικής αστικού μάρκετινγκ αποδυναμώνουν την αστική του ταυτότητα.

Περνώντας στο κομμάτι του φυσικού περιβάλλοντος, η πόλη του Βουκουρεστίου διαθέτει πληθώρα χώρων αστικού πρασίνου και συγκεκριμένα, πάρκα, λίμνες, κήπους, άλση αλλά και εθνικούς δρυμούς εντός και εκτός του αστικού χώρου. Παρατηρείται ωστόσο έντονη περιβαλλοντική υποβάθμιση, με την αύξηση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και των επιπέδων ηχορύπανσης, λόγω κυκλοφοριακής συμφόρησης, ενώ τα θέματα διαχείρισης αστικών αποβλήτων και ασφαλούς υδροδότησης παραμένουν προς επίλυση. Ιδιαίτερα, η αυξημένη χρήση ιδιωτικού μεταφορικού μέσου έχει προκαλέσει προβλήματα σχετικά την εύρεση χώρων στάθμευσης, συνεπαγόμενα την κατάληψη του δημόσιου χώρου. Σε αυτά προστίθενται το ανεπαρκές δίκτυο συγκοινωνιών και το ελλιπές δίκτυο πεζοδρόμων και ποδηλατοδρόμων, ιδίως στο κέντρο της πόλης. Ωστόσο, οι προσπάθειες υιοθέτησης περιβαλλοντικών πρακτικών και μέτρων βιώσιμης κινητικότητας συγκλίνουν προς την κατεύθυνση αναβάθμισης της πόλης.

Σχετικά με το δομημένο χώρο, το ιστορικό κέντρο της πόλης, το κτιριακό και μνημειακό απόθεμα, ιδίως της σοσιαλιστικής περιόδου, είναι χαρακτηριστικά της αστικής της δομής. Από την άλλη, η εγκατάλειψη μεγάλου μέρους αυτού και η αδυναμία συντήρησής του, η ανεξέλεγκτη δόμηση στο κέντρο της πόλης και η αστικοποίηση του περιαστικού χώρου αποτελούν μειονεκτήματα. Σε αυτά συγκαταλέγονται, εξίσου, η υποβάθμιση των υπαίθριων χώρων, η εγκατάλειψη κοινόχρηστων εγκαταστάσεων κοινωνικών λειτουργιών και η αλλοίωση περιοχών του κέντρου από την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων τριτογενούς τομέα.

Ειδικότερα, το φαινόμενο της αστικής διάχυσης στον περιαστικό χώρο προξένησε εκτεταμένη χρήση των ιδιωτικών μεταφορικών μέσων, με το αυτοκίνητο να καθορίζει την ποιότητα ζωής, ως σύμβολο της κοινωνικοοικονομικής θέσης και της ιδιωτικής περιουσίας. Ένα άλλο ζήτημα, είναι ότι ένα μεγάλο ποσοστό του κτιριακού αποθέματος των συγκροτη-

μάτων κατοικιών σοσιαλιστικού τύπου εξακολουθεί να χρησιμοποιείται, παρά τα όποια προβλήματα και τις ελλείψεις σε ότι αφορά τη συντήρηση και τις συνθήκες κατοίκησης και υποδομών.

Σε επίπεδο σχεδιασμού και αστικών πολιτικών, είναι θετικό το γεγονός ότι ο δήμος έχει προχωρήσει στη σύνταξη του Στρατηγικού Οράματος για την πόλη με χρονικό ορίζοντα το 2035, παράλληλα με τις προσπάθειες αναθεώρησης και αναβάθμισης του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου. Έμφαση δίνεται στις συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού καθώς και στην εναρμόνιση του θεσμικού πλαισίου σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Στον αντίποδα, η αδιαφάνεια στη λήψη αποφάσεων, η πολυπλοκότητα μεταξύ επιπέδων και φορέων σχεδιασμού, η διαπλοκή δημόσιων και ιδιωτικών συμφερόντων, όπως και η έλλειψη ελεγκτικών μηχανισμών αποτελούν αρνητικά σημεία στο σχεδιασμό της πόλης.

Τα προαναφερθέντα αποτελούν μόνο ορισμένα από τα βασικά ζητήματα που καλείται να αντιμετωπίσει ο Δήμος του Βουκουρεστίου στην προσπάθεια δημιουργίας ενός βιώσιμου και ανταγωνιστικού προφίλ για την πόλη. Μεταξύ άλλων να αναφερθούν και τα εξής: απουσία ενός συγκεκριμένου πλαισίου περιφερειακής ανάπτυξης σχεδιασμού και επιμέρους στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης· κατακερματισμός του νομοθετικού πλαισίου· ελλιπής χρηματοδότηση σχεδίων αστικής ανάπλασης ιδιοκτησιακά ζητήματα· έλλειψη συνεργασίας μεταξύ φορέων σχεδιασμού· έλλειψη χρηματοδοτικών πόρων και ανθρώπινου δυναμικού· περιβαλλοντική υποβάθμιση.

Τα θετικά σημεία της εικόνας της πόλης είναι η ποικιλία των αρχιτεκτονικών της μορφών, διαφόρων περιόδων, το πλούσιο κτιριακό απόθεμα της σοσιαλιστικής περιόδου και η πολυμορφία των αστικών χαρακτηριστικών της. Στον αντίποδα, η μεταβατική περίοδος όμως είχε και τις ακόλουθες συνέπειες: ανεξέλεγκτη δομή, σύγχυση αστικής ταυτότητας και κατακερματισμό του αστικού χώρου, στοιχεία που λειτουργούν ανασταλτικά για τη συνολική της εικόνα. Επιπλέον, ακολουθώντας τις τάσεις παγκοσμιοποίησης, τα νέα μοντέλα και τις σύγχρονες πρακτικές σχεδιασμού έχουν καταφέρει να αλλοιώσουν μεγάλο μέρος της ταυτότητάς της, η οποία είναι ένα κράμα από ετερογενή μορφολογικά στοιχεία και αρχιτεκτονικές ποιότητες. Ωστόσο, εκτιμάται ότι η πολυμορφία που παρουσιάζει η πόλη ως προς τη δομή της αλλά ακόμη και ως προς τη θεσμική της οργάνωση ενισχύουν την αστική της ανθεκτικότητα.

Εξετάζοντας το εξωτερικό περιβάλλον της πόλης, προκύπτει ότι οι ευκαιρίες βρίσκονται στην ανάπτυξη διασυνοριακών συνεργασιών, στις συμπράξεις δημόσιων και ιδιωτικών φορέων σχεδιασμού και αστικής ανάπτυξης και στην αξιοποίηση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων εδαφικής συνοχής. Επιπλέον, ενισχύοντας το έδαφος για επιχειρήσεις και επενδυτές,

διευρύνεται και η αγορά, η οποία στοχεύει στην προσέλκυση ξένου κεφαλαίου και επενδυτικών εταιρειών.

Δίνοντας βάση στην εικόνα της πόλης και στα στοιχεία της ταυτότητάς της, η προώθηση ενός ισόρροπου μοντέλου πολιτιστικού τουρισμού θα μπορούσε να αποτελέσει ένα ισχυρό αναπτυξιακό εργαλείο. Ο πολιτισμός, ακολούθως, ενισχύει και τον παράγοντα κοινωνικής συνοχής, με την ενεργή συμμετοχή κατοίκων, φορέων και επισκεπτών της πόλης. Προκειμένου για τη μείωση του φαινομένου της διαρροής εγκεφάλων (brain drain), η ενίσχυση των ερευνητικών κέντρων και της ακαδημαϊκής κοινότητας, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη κατάλληλων μηχανισμών διασύνδεσης με την αγορά, κρίνεται απαραίτητη.

Οι απειλές του εξωτερικού περιβάλλοντος, όπως διατυπώθηκαν, αφορούν το ασταθές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον, όπως και το μεταβαλλόμενο αστικό τοπίο, παράγοντες που δυσχεραίνουν τη συνολική αναπτυξιακή διαδικασία. Επιπρόσθετα, το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής και οι φυσικές καταστροφές επιβαρύνουν το περιβάλλον της πόλης, ως προς τη βιωσιμότητα και την ποιότητα ζωής. Σε επίπεδο αστικών πολιτικών, η απουσία ενός διαρθρωμένου προγράμματος στρατηγικού σχεδιασμού και το ελλιπές πλαίσιο πολιτικής περιφερειακής συνοχής δεν ευνοούν την εξωστρέφεια.

Αξίζει να αναφερθεί πάντως, ότι τόσο οι κάτοικοι όσο και οι εμπλεκόμενοι φορείς στο σχεδιασμό και τις αστικές πολιτικές, οραματίζονται το Βουκουρέστι ως μια λειτουργική και δημιουργική πόλη, βασισμένη σε βιώσιμες αρχές οργάνωσης και σχεδιασμού.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	
Γενικά Στοιχεία – Προφίλ Πόλης		
<ul style="list-style-type: none"> • διαμετακομιστικός κόμβος • ιστορικογεωγραφικός περίγυρος • μείξη βαλκανικών και κεντροευρωπαϊκών πολιτιστικών στοιχείων • σύγχρονη μητρόπολη 	<ul style="list-style-type: none"> • ιστορικό φορτίο • κατάλοιπα σοσιαλιστικής περιόδου • στασιμότητα και παγιωμένη αντίληψη χώρου, νοοτροπίας και αισθητικής • αδυναμία διαχείρισης προοπτικών 	
Κοινωνικοοικονομικός Τομέας (Οικονομία και Ανθρώπινο Δυναμικό)		
<ul style="list-style-type: none"> • ισχυρή οικονομία με υψηλό ΑΕΠ • επιχειρηματικό κέντρο • έδρα διεθνών επιχειρήσεων • ανάπτυξη βιομηχανίας και ΤΠΕ • εκπαιδευτικές και ερευνητικές δομές • καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό • χαμηλοί δείκτες ανεργίας 	<ul style="list-style-type: none"> • ιδιωτικό συμφέρον και εκμετάλλευση • φαινόμενα διαφθοράς και κερδοσκοπίας • ιδιοκτησιακά ζητήματα • αφανισμός μικρομεσαίων επιχειρήσεων • υψηλές τιμές ακινήτων • αύξηση κόστους ζωής • μείωση αποδοχών και brain drain 	
Πολιτισμός - Τουρισμός		
<ul style="list-style-type: none"> • εύρος προσβασιμότητας • ποικιλία ιστορικού και αρχιτεκτονικού αποθέματος • πλούσια πολιτιστική ατζέντα και οργανωμένοι χώροι εκδηλώσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • ελλειπείς τουριστικές υποδομές • αδύναμο θεσμικό πλαίσιο προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς • ανύπαρκτο αστικό brand • έλλειψη στρατηγικής city marketing 	
Αστική Δομή και Περιβάλλον (Δομημένος και Αδόμητος Χώρος)		
<ul style="list-style-type: none"> • πληθώρα χώρων αστικού πρασίνου: πάρκα, λίμνες, άλση, κήποι • ύπαρξη αστικών ρεμάτων • εθνικοί δρυμοί εντός αστικού ιστού • ιστορικό κέντρο – παλιά πόλη • αναπλάσεις δημόσιου χώρου • αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών και αρχιτεκτονικών κτιρίων • προστασία και ανάδειξη κληρονομιάς • μέτρα περιβαλλοντικής προστασίας και βιώσιμης κινητικότητας 	<ul style="list-style-type: none"> • ατμοσφαιρική ρύπανση και ηχορύπανση • περιβαλλοντική υποβάθμιση • θέματα διαχείρισης αποβλήτων • κυκλοφοριακή συμφόρηση • έλλειψη χώρων στάθμευσης • αυξημένη χρήση αυτοκινήτου • ανεπαρκές δίκτυο συγκοινωνιών • εγκατάλειψη κτιριακού αποθέματος • ανεξέλεγκτη αστική διάχυση • υποβάθμιση δημόσιων υπαίθριων χώρων • αλλοίωση περιοχών του κέντρου 	
Πλαίσιο Σχεδιασμού - Αστικές Πολιτικές		
<ul style="list-style-type: none"> • στρατηγικό σχέδιο με ορίζοντα το 2035 • έμφαση στις συμμετοχικές διαδικασίες • αναπροσαρμογή του θεσμικού πλαισίου κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα 	<ul style="list-style-type: none"> • θεσμική ανεπάρκεια • αδιαφάνεια στη λήψη αποφάσεων • πολύπλοκες διαδικασίες σχεδιασμού • έλλειψη ελεγκτικών μηχανισμών 	
Αστική Εικόνα και Ταυτότητα		
<ul style="list-style-type: none"> • ποικιλία αρχιτεκτονικών μορφών • πλούσιο απόθεμα σοσιαλιστικής περιόδου • πολυμορφία αστικών χαρακτηριστικών 	<ul style="list-style-type: none"> • κατακερματισμός αστικού χώρου • σύγχυση αστικής ταυτότητας • χαοτική δομή 	
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ		
<ul style="list-style-type: none"> • ανάπτυξη διασυνοριακών συνεργασιών • αξιοποίηση Ευρωπαϊκών προγραμμάτων • ενίσχυση ακαδημαϊκού τομέα • προώθηση πολιτιστικού τουρισμού • προσέλκυση διεθνών επιχειρήσεων • μοναδικά βαλκανικά στοιχεία • αστική πολυμορφία και ανθεκτικότητα 	ΑΠΕΙΛΕΣ	
	<ul style="list-style-type: none"> • αστικός ανταγωνισμός διεθνούς επιπέδου • ασταθές πολιτικό-οικονομικό περιβάλλον • έλλειψη πολιτικής περιφερειακής συνοχής • κλιματική αλλαγή και φυσικές καταστροφές 	

Πίνακας 7.2. Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, ευκαιρίες και απειλές (πηγή: ίδια επεξεργασία).

7.6 Συνοπτικές παρατηρήσεις

Συμπερασματικά, η χωρική ανάπτυξη και η αστική μορφή της πόλης του Βουκουρεστίου, όπως προκύπτει και από τα παραπάνω, επηρεάστηκε από ποικίλους ιστορικούς, κοινωνικο-οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, ενώ η σοσιαλιστική και η μετα-σοσιαλιστική περίοδος υπήρξαν οι πιο καθοριστικές στο σύνολο της δομής της πόλης. Η μετάβαση από ένα ολοκληρωτικό καθεστώς σοσιαλισμού σε ένα καπιταλιστικό σύστημα αξιών αποτυπώθηκε και στο πεδίο του σχεδιασμού, με την αλλαγή από ένα κεντροβαρικό μοντέλο ελέγχου σε μια πιο φιλελεύθερη και αποκεντρωμένη σχεδιαστική προσέγγιση. Όπως και οι περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές πόλεις, έτσι και το Βουκουρέστι έπρεπε να αναδομηθεί μέσα στο γενικότερο κλίμα πολιτικής αστάθειας, κοινωνικοοικονομικών μετασχηματισμών και σύγχρονων αστικών συνθηκών. Με την ένταξη του ρουμανικού κράτους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το Βουκουρέστι εισήλθε σε μια νέα πραγματικότητα θεώρησης του χώρου και του σχεδιασμού, με τα ζητήματα χωρικής συνοχής να αποτελούν προτεραιότητα στην ατζέντα των αστικών πολιτικών.

Καθώς η πρωτεύουσα προσπαθεί να επαναπροσδιορίσει την αστική της ταυτότητα, ένα λειτουργικό σύστημα σχεδιασμού κρίνεται απαραίτητο για την αντιμετώπιση των προκλήσεων και των αλλαγών στο αστικό της τοπίο και την κοινωνικοοικονομική της δομή. Η αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί επίσης σημαντικό πλεονέκτημα προς την κατεύθυνση αστικής αναβάθμισης της πόλης μέσω κατάλληλου σχεδιασμού.

Είναι γεγονός ότι το Βουκουρέστι είναι ένα σύγχρονο αστικό κέντρο που επιχειρεί να εδραιώσει τη θέση του στο βαλκανικό και ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, επενδύοντας σε προγράμματα εδαφικής συνέργειας στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των πόλεων. Η πόλη, ως ένας ζωντανός οργανισμός, επιβιώνει, προσαρμοζόμενη στις όποιες αλλαγές του οικονομικού, κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος, γεγονός που έχει αποδειχθεί άλλωστε και κατά το παρελθόν, διαμέσου διαφορετικών ιστορικών και πολιτικών συνθηκών· μία πόλη που προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στη βαλκανική κληρονομιά και στις ευρωπαϊκές επιταγές ανάπτυξης.

Λαμβάνοντας υπόψη τα σημερινά δεδομένα, φαίνεται ότι δεν υπάρχει κάποια άμεση λύση στα προβλήματα που αντιμετωπίζει η πόλη. Ωστόσο, οι προσπάθειες που γίνονται, τόσο από την πλευρά των κατοίκων όσο και από την πλευρά των αρμόδιων φορέων και των ρυθμιστικών αρχών, δείχνουν να υπάρχει η πρόθεση για βελτίωση του αστικού χώρου και αντιμετώπιση των ζητημάτων αστικοποίησης. Ο διάλογος πάνω σε θέματα προσέγγισης της

μετα-σοσιαλιστικής δομής της πόλης του Βουκουρεστίου δείχνει να κινείται προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης των ασυνάρτητων και σπασμωδικών επεμβάσεων που έλαβαν χώρα κατά καιρούς.

Ουσιαστικά, αυτή η ποικιλομορφία που χαρακτηρίζει τη δομή και τη μορφή της θα μπορούσε να λειτουργήσει και ως ένα συστατικό επιβίωσης ως προς τις επερχόμενες αλλαγές. Όμως ο κατακερματισμός σε επίπεδο θεσμών και διατάξεων, η ασυνέχεια των σχεδιαστικών διαδικασιών και η απροθυμία για ανάληψη δράσεων από τους αρμόδιους φορείς αποτελούν θέματα γενικότερου προβληματισμού. Η στάση ως προς την εξέλιξη της πόλης παραμένει ουδέτερη και ρεαλιστική, δεδομένου των συνθηκών.

Το Βουκουρέστι στοχεύει στον επαναπροσδιορισμό του αστικού του χαρακτήρα μέσα στο εξελισσόμενο και μεταβαλλόμενο περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διαμέσου μιας ολιστικής σχεδιαστικής προσέγγισης βασισμένη στις συμμετοχικές διαδικασίες.

Οι προτεινόμενες δράσεις αφορούν, μεταξύ άλλων, την ενίσχυση των τοπικών κέντρων και των περιοχών ενδιαφέροντος, την αναχαίτηση φαινομένων ανεξέλεγκτης αστικής διάχυσης, τον εκσυγχρονισμό των υποδομών και των υπηρεσιών τριτογενούς τομέα, τη δημιουργία ενός προσβάσιμου δικτύου μεταφορών και επικοινωνιών και την επίτευξη κοινωνικής ευημερίας. Επιπλέον, είναι σημαντικό να εκπονηθεί και ένα ολοκληρωμένο σχέδιο αστικού μάρκετινγκ με την ενεργή συμμετοχή των πολιτών, των φορέων και των οργανισμών που εμπλέκονται στο σχεδιασμό της πόλης.

Απομένει να προσδιοριστεί ο βαθμός στον οποίο τα κληροδοτήματα της μετα-σοσιαλιστικής περιόδου επιτρέπουν την ανάπτυξη ενός πολυκεντρικού μοντέλου ευρωπαϊκών προδιαγραφών. Σε αυτή την περίπτωση, ένα κατάλληλο στρατηγικό πλαίσιο θα πρέπει να σχεδιαστεί με βάση ένα συνεκτικό όραμα, προκειμένου για την παραγωγή εφικτών σεναρίων και βιώσιμων μεθόδων για την προώθηση του Βουκουρεστίου ως μιας ευρωπαϊκής πρωτεύουσας και βαλκανικής μητρόπολης.

Εικόνα 7.7. Αστικές γειτονιές (Τομείς 1 & 2)
(πηγή: προσωπικό αρχείο, 2019).

Πηγές - Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσες

- Καραθανάσης Α. (1982). *Έλληνες Λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714). Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής πνευματικής κίνησης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες κατά την προφαναριώτικη περίοδο*. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.
- Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου, Π. (1995). *Πόλη και πολεοδομία στην πρώην Σοβιετική Ένωση [1917-1985]*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Χολέβας, Ν. (1994). *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Φιλιππούτης.
- Bălțeanu, A. F. (2008). Βουκουρέστι. Στο Ε. Γ. Γαβρά ((Επίμ.) (2008). *Εμπορικοί Σταθμοί των Ελλήνων στη Ρουμανία. Ανάδειξη και Προβολή του Πολιτισμικού Μνημειακού Αποθέματος του Μείζονος Ελληνισμού* (σσ. 57-69). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Hall, T. (2005). *Αστική Γεωγραφία*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Todorov, N. (1986). *Η βαλκανική πόλη. 15ος-19ος αιώνας: Κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη* (μτφ. Ε. Αβδελά & Γ. Παπαγεωργίου). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ξενόγλωσσες

- ARCUB – Centrul Cultural al Municipiului București. <https://arcub.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).
- ARUP. Bucharest Historical Centre. <https://www.arup.com/projects/bucharest-historical-centre> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Benedek, J. (2013). The spatial planning system in Romania. *Romanian Review of Regional Studies*, 9, 23-30. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/306153384_The_spatial_planning_system_in_Romania (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bonciocat, Ș., Derer, H. & Popa, C. (2013). *București demolat. Arhive neoficiale de imagine - 1985 (Demolished Bucharest. Unofficial archive images – 1985)*. Bucharest: Fundația INES.
- Bratuleanu, A. (2006). Bucharest in the 19th and 20th centuries. The evolution of the urban scale. Στο Η. Fessas-Emmanouil (Eds.), *Proceedings of the Inter-Balkan Congress: Balkan Capitals from the 19th to the 21st century-Urban Planning and the Modern Architectural Heritage, 12 December 2005* (σσ. 32-37). Athens: Academy of Athens-

- Bureau of Architectural Research. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/32873838/BALKAN_CAPITALS_FROM_THE_19th_TO_THE_21st_CENTURY_-_PROCEEDINGS_Urban_Planning_and_the_Modern_Architectural_Heritage (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bucharest Chamber of Commerce and Industry <https://ccib.ro/en/despre> (πρόσβαση 12/10/2019).
- Bucharest-Ilfov RDA (Regional Development Agency).. Bucharest-Ilfov Region. <https://www.adrbi.ro/about/bucharest-ilfov-region/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bucharest-Ilfov RDA (Regional Development Agency). Regional Operational Program (ROP) 2014-2020. <https://www.adrbi.ro/regional-programs/rop-2014-2020/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bucharest Municipality. <http://www.pmb.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).
- Cavalcanti, M. B. U. (1997). Urban reconstruction and autocratic regimes: Ceausescu's Bucharest in its historic context, *Planning Perspectives*, 12:1, 71-109, DOI: 10.1080/026654397364780.
- Conceptul Strategic București 2035. <https://www.csb2035.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).
- Constantin, D.L., Goschin, Z., & Danciu, A.R. (2011). The Romanian Economy from Transition to Crisis. Retrospects and Prospects. *World Journal of Social Sciences*, 1 (3), 155-171. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/251573467_The_Romanian_Economy_from_Transition_to_Crisis_Retrospects_and_Prospects (πρόσβαση 20/11/2019).
- Derer, H. (2015). Building Urbanity in Bucharest. *sITA*, 3, 48-63. Διαθέσιμο στο: https://sita.uauim.ro/f/sita/art/04_Derer.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- Derer, H. (2015). ("Multi"?) Cultural Bucharest: on Older and Newer Residential Area Types in the Capital of Romania. Στο Ε. Γ. Γαβρά, Γ. Τσότσος & Κ. Γκιουφή (Επιμ.), *Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια (17ος-20ός αιώνας)* (σσ. 595-636). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Doing Business. 2020. Economy Profile: Romania. <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/r/romania/ROM.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Doytchinov, G., Đukić, A. & Ioniță, C. (Eds) 2015. *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia*. Graz: Graz University of Technology. Διαθέσιμο στο: <http://fm.mysql.tu->

- graz.ac.at/~karl/verlagspdf/planning_capital_cities_ebook.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Duda, M. (2015). Shifts. A brief history of public plazas in central Bucharest. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Ed.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (pp. 44-61). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Dumitrache, L., Zamfir, D., Nae, M., Simion, G. & Stoica, I. (2016). The Urban Nexus: Contradictions and Dilemmas of (Post)Communist (Sub)Urbanization in Romania. *Journal of Studies and Research in Human Geography*, 10, 38-50. doi: 10.5719/hgeo.2016.101.3 (πρόσβαση 10/12/2019).
- EEA GRANTS. <https://eeagrants.org/countries/romania> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Network of Cultural Centers.2019. ARCUB - the Cultural Centre of Bucharest Municipality. <https://arcub.ro/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Semester: Country Reports. Romania. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-romania_en.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- Florescu, T. & Mitrea, A. (2015). Romania. *disP - The Planning Review*, 51 (1), 64-65. doi: 10.1080/02513625.2015.1038070 (πρόσβαση 20/11/2019).
- Fonduri Europene Structurale si de Investiții. <https://www.fonduri-ue.ro/por-2014> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Giurescu, C.C. (1976). *History of Bucharest*. Bucharest: The Publishing House for Sports and Tourism.
- Gospodini, A. (2002). European cities in competition and the new uses of urban design. *Journal of Urban Design*, 7, 59-73. doi: 10.1080/13574800220129231 (πρόσβαση 20/11/2019).
- Grama, E. (2019). *Socialist Heritage: The Politics of Past and Place in Romania*. Bloomington, Indiana, USA: Indiana University Press.
- Guran-Nica, L., Sofer, M. & Pantelimon, C.B. (2016). From Urbanization to Metropolization; A Case Study of Romania. Στο *Proceedings of International Conference on Economic Sciences and Business Administration*, 3(1), (σσ. 106-113). Bucharest: Spiru Haret University. Διαθέσιμο στο: http://icesba.eu/RePEc/icb/wpaper/ICESBA2016_12GURAN_p106-113.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).

- Idei Urbane. <https://www.ideiurbane.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 20/11/2019).
- Invest in Bucharest. <http://www.investineu.com/content/invest-bucharest> (πρόσβαση 12/10/2019).
- Invest Romania. Economy. <http://investromania.gov.ro/web/why-invest/economy/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Lakatos, A. E. (2016). DiverCity: Bucharest, a City with Cities. Στο *Proceedings of EURAU 2016 - European Symposium on Research in Architecture and Urban Design: In Between Scales, 28-30th September 2016* (σσ. 1015-1025). Bucharest: "Ion Mincu" University of Architecture and Urban Planning. Διαθέσιμο στο: <https://eurau2016.uauim.ro/dld/EURAU2016%20Proceedings.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Light, D. & Young, C. (2010). Reconfiguring Socialist Urban Landscapes: The 'Left-Over' Spaces of State-Socialism in Bucharest. *Journal of Studies and Research in Human Geography*, 41, 5-16. Διαθέσιμο στο: http://humangeographies.org.ro/articles/41/4_1_10_Light.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- Mazilu, M., Dumitrescu, D., Marinescu, R. & Baltălungă, A. (2018). New Trends in Romanian Tourism in 2018. *Journal of Tourism & Hospitality*, 7, 372. doi: 10.4172/2167-0269.1000372 (πρόσβαση 20/11/2019).
- METREX-The network of European metropolitan regions and areas. 2019. Municipality of Bucharest. https://www.euometrex.org/member_profile/bucharest/ (πρόσβαση 20/11/2019).
- Vrabete, M. (2008). The Romania 2030 Spatial Development Strategic Concept - A Trigger for the Reform in Spatial Planning. *Romanian Review of Regional Studies*, IV (2), 49-62. Διαθέσιμο στο: <https://core.ac.uk/download/pdf/25806133.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Machedon, F. Luminita Machedon, L. & Scoffham, E. (1999). Inter-war Bucharest: city in a garden. *Planning Perspectives*, 14 (3), 249-275. DOI: 10.1080/026654399364229.
- Marin V., Chelcea L. (2018). The Many (Still) Functional Housing Estates of Bucharest, Romania: A Viable Housing Provider in Europe's Densest Capital City. Στο D. B. Hess, T. Tammaru & M. van Ham (Eds.), *Housing Estates in Europe. Poverty, Ethnic Segregation and Policy Challenges* (σσ. 167-190). The Urban Book Series. Springer: Cham.
- Maxim, J. (2018). *The Socialist Life of Modern Architecture: Bucharest, 1949-1964*. London: Routledge.

- Moghiorosi, V. (2017). *Ceaușescu's Bucharest: Power, Architecture and National Identity* (Master Thesis). Central European University, Budapest. Διαθέσιμο στο: <https://sierra.ceu.edu/record=b1243517> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Munteanu, M. & Servillo, L. (2013). Romanian Spatial Planning System: Post-Communist Dynamics of Change and Europeanization Processes. *European Planning Studies*, 22 (11): 1-20. doi:10.1080/09654313.2013.830696 (πρόσβαση 10/12/2019).
- Nae, M. & Turnock, D. (2011). The new Bucharest: Two decades of restructuring. *Cities*, 28 (2), 206-219. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2010.04.004>.
- National Institute of Statistics - Romania. Bucharest Regional Statistics Office. <http://www.bucuresti.insse.ro/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Nicolae, M. (2010). Bucharest: the city as raw material and role model. Στο G. Duijzings, S. Dumitriu & A. Király (Eds.), *Cities Methodologies - Bucharest* (σσ. 44-45). Bucharest: Editura UNARTE. Διαθέσιμο στο: https://www.ucl.ac.uk/urban-lab/sites/urban-lab/files/publicatie-cm-bucharest_medium-rez.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Nistor, S. (2010). Romania's Urban Architectural Heritage: between Neglect and Revitalization. Στο *Proceedings of ARCCHIP Workshop A03*. Διαθέσιμο στο: http://www.itam.cas.cz/ARCCHIP/w03/w03_nistor.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Ordonanta nr. 77 din 30 august 2001 privind reabilitarea și revitalizarea Centrului istoric București. <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/30401> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Ordonanța nr. 77/2001 privind reabilitarea și revitalizarea Centrului istoric București. <https://lege5.ro/Gratuit/gm2dknzv/ordonanta-nr-77-2001-privind-reabilitarea-si-revitalizarea-centrului-istoric-bucuresti> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Paraschivoiu, I.E. & Vrabie, A. (2015). Beyond the masterplan. A case study on widening engagement in the Romanian planning system. *Paper presented at the Annual Conference of AESOP. Differences and Connections: Beyond Universal Theories in Planning, Urban, and Heritage Studies, 23-26 March 2015 Palermo*. Διαθέσιμο στο: https://urbaninc.ro/wp-content/uploads/2017/03/beyong-the-masterplan_paper.pdf (πρόσβαση 10/1/2020).
- Pascariu, G. (2012). Overview of Romanian Planning Evolution. In *26th Annual Congress AESOP*, 11-15 July 2012. Ankara: Middle East Technical University. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/301731689_Overview_of_Romanian_Planning_Evolution (πρόσβαση 10/12/2019).

- Petrisor, A.I. (2010). The theory and practice of urban and spatial planning in Romania: education, laws, actors, procedures, documents, plans, and spatial organization. A multiscale analysis, *Serbian Architectural Journal*, 2, 139-154. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/284802182_The_theory_and_practice_of_urban_and_spatial_planning_in_Romania_education_laws_actors_procedures_documents_plans_and_spatial_organization_A_multiscale_analysis (πρόσβαση 10/12/2019).
- Romanian Ministry of Culture. 2018. <http://www.cultura.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/11/2019).
- Romanian Ministry of Environment. <http://www.mmediu.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 30/1/2020).
- Romanian Ministry of Public Works, Development and Administration. <https://www.mlpsda.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Romania Tourism. History and Culture. <http://www.romania.travel/en/page/history-and-culture> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Scoffham, E. (1999). Modernism sustained: Bucharest in the 1930s and 1990s. *The Journal of Architecture*, 4 (3), 319-329. DOI: 10.1080/136023699373864.
- Sebestyen, M. (2015). Urban image and national representation: Bucharest in the 19th and the beginning of the 20th century. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 44-61). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Simion, G. & Nistor, C. (2012). Spatial structure changes inside post-communist capital city of Bucharest. *Journal of Studies and Research in Human Geography*, 6, 79-89. Διαθέσιμο στο: http://humangeographies.org.ro/articles/61/6_1_12_10_simion.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Stan, A. (2015). Urban expansion in Bucharest, after 1990: errors and benefits. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 224-233). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Stanilov, K. (Eds.). (2007). *The Post-Socialist city. Urban form and space transformations in Central and Eastern Europe after socialism*. Amsterdam: Springer Netherlands.
- Stroe, M. (2015). Bucharest's urban planning instruments during the communist regime: systematization sketches, plans, projects and interventions. Στο G. Doytchinov, A.

- Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 116-139). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- The Environmental Implementation Review. 2019. Romania. https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_ro_en.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Tiganea, O. (2012). Bucharest and the Capitalist Rush. *East. Europe and Asia Strategies*, 40, 20-25. Διαθέσιμο στο: https://eastwest.eu/attachments/article/234/east40_Bucharest_and_the_Capitalist_Rush.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Udrea, A. (2015). The first urban plans of Bucharest in the rise of the 20th century. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 62-79). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- UNDP. Romania. <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/presscenter/pressreleases/2018/from-a-country-receiving-aid-to-a-partner-in-the-global-fight-ag.html> (πρόσβαση 10/12/2019).
- URBACT. Bucharest. <https://urbact.eu/city/bucharest> (πρόσβαση 10/12/2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

8.1 Προσέγγιση σε χωρο-χρονικούς όρους

Σε μία προσπάθεια σύγκρισης και αποτίμησης της αστικής εικόνας, των σύγχρονων χαρακτηριστικών και των ζητημάτων σχεδιασμού και ανάπτυξης των τριών βαλκανικών πρωτεύουσών, όπως προέκυψε και από την επεξεργασία των ερευνητικών αποτελεσμάτων, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί το περιεχόμενο αυτής. Όπως αναφέρθηκε, οι όροι ‘αστικός’, ‘εικόνα πόλης’, ‘αστική ταυτότητα’, ‘αστικές πολιτικές’, ‘στρατηγικός σχεδιασμός’, θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ποικιλοτρόπως, ανάλογα με τους μετασχηματισμούς και την εξέλιξη του χώρου.

Ιδιαίτερα για την περιοχή των Βαλκανίων, η οποία υπήρξε πεδίο διαφορετικών ιστορικών, πολιτιστικών και εθνικών συνθηκών, πολιτικών αντιπαραθέσεων και μεταναστευτικών ροών, οι όροι αυτοί φαίνεται να αποκτούν ιδιαίτερο νόημα. Η συσσώρευση όλων των παραπάνω έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την κοινωνικοοικονομική σύσταση και τη χωρική δομή, ειδικά των αστικών κέντρων, όπου παρατηρείται υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων. Σήμερα, η εικόνα των περισσότερων βαλκανικών αστικών κέντρων εμφανίζεται συγκεχυμένη και διασπασμένη.

Αναφορικά, τώρα, με τις περιπτώσεις έρευνας, διαπιστώνεται ότι έχουν κάποια κοινά σημεία ιστορικής και χωρικής εξέλιξης, ενώ οι διαφορές που εντοπίζονται στη σύγχρονη δομή τους και την αστική τους ανάπτυξη καθιστούν τη συγκριτική διαδικασία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Απομένει να φανεί αν οι σχετικές ή οι αντιφατικές πτυχές των παραδειγμάτων αναφοράς θα μπορούσαν να αποτελέσουν δεξαμενή ιδεών και πρακτικών προς μία ολοκληρωμένη προσέγγιση του αστικού βαλκανικού χώρου.

Καταρχήν, και τα τρία αστικά κέντρα και δη βαλκανικές πρωτεύουσες έχουν διέλθει, ως επί το πλείστον, από την οθωμανική κυριαρχία, την περίοδο εκδυτικισμού του 19ου αιώνα, το κομμουνιστικό καθεστώς του 20ού αιώνα, μεταβαίνοντας στο μοντέλο της παγκοσμιοποίησης και της ελεύθερης αγοράς του 21ου αιώνα.

Με τη νέα χιλιετία, οι χώρες της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας εντάχθηκαν στην ευρωπαϊκή οικογένεια, το 2007, ενώ ένα χρόνο αργότερα, το 2008, το Κόσοβο διακήρυξε την ανεξαρτησία του ως αυτόνομο κράτος, ορισμένου βαθμού. Υπό αυτήν την παραδοχή, και οι τρεις πρωτεύουσες έχουν εισέλθει, σχετικά πρόσφατα, σε μία νέα κατάσταση πολιτικών,

διοικητικών και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, με άμεσες επιπτώσεις στο αστικό περιβάλλον και τη σημερινή τους εικόνα και ταυτότητα.

Ρίχνοντας μία ματιά στο ιστορικο-χωρικό υπόβαθρο και των τριών πόλεων, ομοιότητες μπορούν να βρεθούν στον τρόπο που αυτές εξελίχθηκαν διαμέσου του χρόνου· από οικισμοί της αρχαιότητας σε περιφερειακά κέντρα μεσαίας ή μεγάλης κλίμακας και αργότερα σε πρωτεύουσες. Ένα μεγάλο μέρος της δομής τους σχηματίστηκε κατά την οθωμανική περίοδο, όπου η γειτονιά (μαχαλάς) αποτελούσε την κεντρική χωρική μονάδα και η μορφή του οικιστικού ιστού ακολουθούσε το τοπογραφικό ανάγλυφο της περιοχής· ίχνη αυτής της οργανικής διάταξης εντοπίζονται έως και σήμερα στον αστικό ιστό των περισσότερων πόλεων και περιοχών.

Παρόλα αυτά, ιστορικοί και γεωπολιτικοί παράγοντες οδήγησαν σε διαφορετικούς ρυθμούς ανάπτυξης των αστικών κέντρων κατά την περίοδο του 19ου και 20ού αιώνα. Η Πρίστινα αναδείχθηκε από μία κωμόπολη σε σημαντικό διοικητικό και βιομηχανικό κέντρο με αξιοσημείωτη αύξηση πληθυσμού· η πόλη της Σόφιας εκμοντερνίστηκε ακολουθώντας τις δυτικές τάσεις σχεδιασμού· το Βουκουρέστι έφθασε στην ακμή του, επονομαζόμενο ως ‘μικρό Παρίσι’. Ωστόσο, μετά το τέλος του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου, οι απότομες κοινωνικοοικονομικές μεταβολές και οι χωρικές ανακατατάξεις αλλοίωσαν σε σημαντικό βαθμό την εικόνα των πόλεων. Με την επικράτηση του κομμουνισμού, οι πόλεις αναδομήθηκαν ακολουθώντας τα σοσιαλιστικά πρότυπα, μεγάλο μέρος της ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς εξαφανίστηκε, και στη θέση προγενέστερων κτιρίων ή συνόλων κατασκευάστηκαν μνημειακά σύμβολα και τοπόσημα του νέου καθεστώτος.

Οι πρωτεύουσες ήρθαν αντιμέτωπες με σοβαρά ζητήματα, διοικητικής, κοινωνικοοικονομικής και χωρικής φύσεως. Οι μεταβολές που προκλήθηκαν σε όλους τους τομείς, επηρέασαν έντονα τη δομή και τον αστικό σχεδιασμό, σύμφωνα με τις σχεδιαστικές επιταγές εκείνης της περιόδου. Συγκεκριμένα, η αστική εικόνα της Πρίστινας άλλαξε δραματικά, με την καταστροφή μεγάλου τμήματος του ιστορικού κέντρου, την κατεδάφιση του παζαριού, τζαμιών και εκκλησιών, όπως και τον αφανισμό παραδοσιακών γειτονιών. Στις άλλες δύο πρωτεύουσες, οι επιρροές του σοσιαλισμού υπήρξαν εντονότερες και αποτυπώνονται στη σημερινή δομή και αρχιτεκτονική τους· συμπαγή συγκροτήματα κατοικιών και εμβληματικά κτίρια σοσιαλιστικού τύπου χαρακτηρίζουν την εικόνα τους. Ιδιαίτερα, στο Βουκουρέστι οι δραστικές και μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις μεταμόρφωσαν ολόκληρες περιοχές του αστικού ιστού, όπως αυτή του αστικού κέντρου όπου βρίσκεται το Παλάτι του Κοινοβουλίου (γνωστό ως Casa Poporului).

Σε κάθε περίπτωση, ο σχεδιασμός και οι αστικές πολιτικές εκείνης της περιόδου χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο ως μέσα ανάδειξης εξουσίας και ελέγχου, παρά ως εργαλεία αναδιάρθρωσης του αστικού χώρου. Από την άλλη, η σύνταξη και η υλοποίηση στρατηγικών σχεδίων αποτελεί και μία απόδειξη ότι το ενδιαφέρον των κυβερνητικών αρχών και της τοπικής διοίκησης άρχισε να στρέφεται προς τη διαχείριση του χώρου και τη διευθέτηση αστικών ζητημάτων. Η πτώση του κομμουνισμού το 1989 προκάλεσε με τη σειρά της μεταβολές σε πολιτικό, διοικητικό, κοινωνικοοικονομικό και χωρικό επίπεδο. Η απότομη μετάβαση στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς, η αποβιομηχανοποίηση, η ιδιωτικοποίηση της ακίνητης περιουσίας, σε συνδυασμό με τις μαζικές πληθυσμιακές μετακινήσεις προς τις πρωτεύουσες επέφεραν αλλαγές στη σύνθεση και τη δομή αυτών. Εκτός αυτού, η επικράτηση του καπιταλιστικού συστήματος και των διεθνών τάσεων ενέτειναν το φαινόμενο της αστικής διάχυσης, προκαλώντας αυξημένη συγκέντρωση λειτουργιών τριτογενούς τομέα, ιδίως στους πυρήνες των αστικών κέντρων και έξαρση της οικοδομικής δραστηριότητας στα προάστεια και τον εξωαστικό χώρο.

Η κατάσταση συνεχίστηκε και τη δεκαετία του 1990, ενώ στην περίπτωση της Πρίστινας επιδεινώθηκε, μετά και τον πόλεμο του 1998-99, οπότε και η πόλη βρέθηκε σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Οι αυξημένες στεγαστικές απαιτήσεις και οι έντονες πληθυσμιακές μετακινήσεις είχαν ως αποτέλεσμα τη λήψη βεβιασμένων μέτρων, τα οποία οδήγησαν σε ανεξέλεγκτα φαινόμενα δόμησης και καταπάτησης του δημόσιου χώρου. Η εμφάνιση και η εγκατάσταση της διεθνούς κοινότητας μετέβαλε το αστικό τοπίο, επηρεάζοντας την αστική οικονομία και τη σύσταση του πληθυσμού. Για τη Σόφια και το Βουκουρέστι, η μετα-σοσιαλιστική περίοδος χαρακτηρίστηκε από αστάθεια και ανασφάλεια ως προς την ανασύσταση των διοικητικών δομών και των σχεδιαστικών μηχανισμών, με τις πόλεις να στρέφονται στα προϋπάρχοντα διοικητικά σχήματα και σχεδιαστικά μοντέλα, σε πολλές περιπτώσεις απαρχαιωμένα και αναποτελεσματικά.

8.2 Αποτίμηση σε επίπεδο αστικών πολιτικών, σχεδιασμού και αστικών ζητημάτων

Μετά από μία μακρά περίοδο πολιτικής και οικονομικής αδράνειας μία νέα εποχή ξεκίνησε και για τις τρεις πόλεις, δεδομένης της εξής διαπίστωσης: η Πρίστινα κατέστη η νεότερη βαλκανική πρωτεύουσα το 2008, ενώ λίγο νωρίτερα το 2007, η Σόφια και το Βουκουρέστι εντάχθηκαν από κοινού στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η είσοδος σε μία νέα εποχή, ουσιαστικά και για τα τρία παραδείγματα αναφοράς, σηματοδοτεί και μία νέα περίοδο για τους φορείς και τα εργαλεία σχεδιασμού. Οι αρμόδιοι φορείς άσκησης αναπτυξιακών πολιτικών σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο είναι: στο Κόσοβο το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Χωροταξίας, στη Βουλγαρία το Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και Δημοσίων Έργων και στη Ρουμανία το Υπουργείο Δημοσίων Έργων, Ανάπτυξης και Διοίκησης Περιφερειακής Ανάπτυξης και Δημόσιας Διοίκησης. Επιπλέον, στο Κόσοβο ο σχεδιασμός βασίζεται σε ένα σύστημα δύο επιπέδων, το κεντρικό και το τοπικό, ενώ η Βουλγαρία και η Ρουμανία ακολουθούν ένα πιο πολύπλοκο και πολυεπίπεδο σύστημα (εθνικό, περιφερειακό, τοπικό, δήμου και κοινότητας) σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις.

Ακολούθως, καθεμία από τις πόλεις έχουν τις αρμόδιες διευθύνσεις, υπεύθυνες για τα θέματα αστικής ανάπτυξης και την εφαρμογή των σχεδιαστικών κατευθύνσεων που ορίζουν οι υπερκείμενοι φορείς. Τα βασικά εργαλεία σχεδιασμού: για το δήμο της Πρίστινας είναι το Σχέδιο Αστικής Ανάπτυξης, ενώ για τη Σόφια και το Βουκουρέστι το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο. Χαρακτηριστικό είναι ότι το περιεχόμενο και των τριών προσανατολίζεται στην επίτευξη ενός βιώσιμου αναπτυξιακού μοντέλου. Το όραμα, οι άξονες και οι δράσεις για ισόρροπη κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, ανάδειξη και προστασία του αστικού και φυσικού περιβάλλοντος, είναι λίγο πολύ κοινά και για τις τρεις πρωτεύουσες· η διαφοροποίηση έγκειται στις ενέργειες και διαδικασίες που απαιτούνται για την κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

Επίσης, μία άλλη σημαντική διαφορά μεταξύ των τριών πόλεων είναι ότι η Σόφια και το Βουκουρέστι είναι ήδη πόλεις κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη στιγμή που η Πρίστινα είναι σε μεταβατικό στάδιο, εφόσον η κυβέρνηση του Κοσόβου βρίσκεται σε διαρκείς διαβουλεύσεις. Σε αυτή την περίπτωση, θα μπορούσε να επωφεληθεί από την εμπειρία των άλλων, ακολουθώντας ορθές πρακτικές σχεδιασμού και αστικής ανάπτυξης, μέσω δικτύων συνεργασίας και ανταλλαγής γνώσεων. Παρά τις διαφορές σε έκταση, κλίμακα δομής και πληθυσμιακά μεγέθη, οι εν λόγω πρωτεύουσες ανήκουν εν τέλει στην ίδια γεωγραφική ζώνη, αποτελώντας αστικά κέντρα σε κομβικά σημεία στην περιοχή των Δυτικών και Ανατολικών Βαλκανίων.

Ακόμη και αν αφήσουμε την Πρίστινα εκτός της συγκριτικής διαδικασίας, λόγω του ότι βρίσκεται σε μία περίπλοκη κατάσταση, η Σόφια με το Βουκουρέστι έχουν αρκετές διαφορές αστικού χαρακτήρα. Στη Σόφια ο αστικός χώρος χαρακτηρίζεται από έντονες αντιθέσεις μεταξύ ιστορικών τμημάτων της πόλης και σύγχρονων συνοικιών που εκτείνονται στον περιαστικό χώρο. Στο Βουκουρέστι, οι διαφορές αυτές εντοπίζονται κυρίως στον αστικό πυρήνα, όπου η δομή είναι διαφορετική ακόμη και μέσα στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο. Παρά το γεγονός ότι και οι τρεις πόλεις υπήρξαν υπό το καθεστώς του κομμουνισμού, είναι φανερό ότι στην περίπτωση του Βουκουρεστίου τα κατάλοιπα είναι εντονότερα, έκδηλα σε κάθε πτυχή της πόλης.

Μία άλλη παρατήρηση που προέκυψε μέσα από τη διερευνητική διαδικασία είναι ότι πολλά από τα αστικά ζητήματα είναι κοινά και για τα τρία κέντρα, αποτελώντας ταυτόχρονα και δυνητικές προκλήσεις. Για παράδειγμα, η αστική διάχυση, η υποβάθμιση του δημόσιου χώρου και των περιοχών πρασίνου, η κυκλοφοριακή συμφόρηση, το ανεπαρκές δίκτυο συγκοινωνιών και τα προβλήματα αστικής κινητικότητας, τα υψηλά επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης και οι ελλειπείς υποδομές αποτελούν από τα σημαντικότερα. Άλλα αφορούν διοικητικές και σχεδιαστικές αστοχίες, θεσμικά κενά, σύγκρουση δημόσιων και ιδιωτικών συμφερόντων και διαχείριση χρήσεων γης.

Ειδικά, στην Πρίστινα, τα ποσοστά αυθαίρετης δόμησης και ατμοσφαιρικής ρύπανσης και η έλλειψη δημόσιων μέσων μαζικής μεταφοράς είναι τα επικρατέστερα. Στη Σόφια η περιβαλλοντική προστασία και η διαχείριση του δημόσιου χώρου αποτελούν προτεραιότητα στην ατζέντα των αστικών πολιτικών. Το ίδιο ισχύει και για το Βουκουρέστι, όπου επιπλέον, θέματα διαφθοράς και κερδοσκοπίας επιβαρύνουν τις διαδικασίες σχεδιασμού.

Επιπλέον, τα προβλήματα που εντοπίζονται ως προς τα επιμέρους σχεδιαστικά εργαλεία συνοψίζονται στα εξής: πολύπλοκο σύστημα σχεδιασμού που δεν επιτρέπει τη συστηματική παρακολούθηση των διαδικασιών και τον έλεγχο εφαρμογής τους· ασυνέχεια μεταξύ σχεδίων και στρατηγικών δράσεων· έλλειψη συντονισμού μεταξύ των αρμόδιων αρχών, υπεύθυνων για το συντονισμό των διαφορετικών επιπέδων σχεδιασμού· αυθαίρετη εφαρμογή σχεδιαστικών πρακτικών ελλείψει κατευθυντήριων γραμμών.

Ένα εξίσου σημαντικό βήμα, ως προς την αντιμετώπιση των παραπάνω, θα ήταν η ενθάρρυνση του συμμετοχικού σχεδιασμού σε συνδυασμό με τη σύμπλευση του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Ο αστικός ανταγωνισμός θα μπορούσε να ενισχυθεί μέσω χωρικών συνεργειών, κατάλληλων προγραμμάτων χρηματοδότησης και διοικητικής υποστήριξης.

8.3 Αντίληψη της αστικής εικόνας

Η Πρίστινα, ως μία πόλη σε μετάβαση, έχει ακόμη μία μακρά πορεία προς την κατεύθυνση αναδιοργάνωσης της εικόνας της και προσδιορισμού της ταυτότητάς της. Προκειμένου η πόλη να ανακάμψει, η έλλειψη υποδομών και διοικητικών μηχανισμών είναι από τα κύρια σημεία που χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης. Εκτός αυτού, θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην περιβαλλοντική προστασία και στις κοινωνικές παροχές, καθώς και στην αναβάθμιση τεχνικών και συγκοινωνιακών υποδομών. Η υλοποίηση προγραμμάτων αστικής ανάπτυξης θα πρέπει να εστιάσει σε στρατηγικές δράσεις, όχι μόνο για την πόλη, αλλά και για την ευρύτερη περιοχή του Κοσόβου.

Όσον αφορά τη Σόφια, η σημερινή εικόνα της πόλης φέρει τα χαρακτηριστικά ενός ευρωπαϊκού αστικού κέντρου, με ιδιαίτερα βαλκανικά στοιχεία, αρχιτεκτονήματα της σοσιαλιστικής περιόδου και έντονες αντιθέσεις κλίμακας. Η τοπική οικονομία και το ευέλικτο επενδυτικό περιβάλλον της πόλης αποτελούν πόλο έλξης για επιχειρήσεις και φορείς που δραστηριοποιούνται κυρίως στον τριτογενή τομέα. Επίσης, η πολιτιστική κληρονομιά και η ποιότητα της αστικής ζωής θεωρούνται ισχυρά κίνητρα οικονομικής και τουριστικής ανάπτυξης. Το γεγονός ότι η χώρα συμμετέχει σε σειρά προγραμμάτων χωρικής ανάπτυξης, δίνει και τη δυνατότητα στην πόλη της Σόφιας να καλλιεργήσει συνέργειες αστικής δικτύωσης.

Σχετικά με την τρίτη περίπτωση, οι πολιτικές για το Βουκουρέστι καλό θα ήταν να εστιάσουν στην ανάδειξη του ιστορικού και πολιτιστικού του υπόβαθρου, ως μοναδικά στοιχεία της ταυτότητας της πόλης. Η ταχεία οικονομική ανάπτυξη και το πρόσφορο επενδυτικό περιβάλλον, καθιστούν την πόλη σημαντικό κομβικό κέντρο στην ευρύτερη περιοχή. Επιπρόσθετα, η συμμετοχή, σε εθνικό επίπεδο, σε προγράμματα χωρικής δικτύωσης και ανάπτυξης προωθούν την οικονομική, κοινωνική και χωρική συνοχή, μέσα από την άσκηση τομεακών πολιτικών. Όπως και στις άλλες πρωτεύουσες, ζητήματα περιβαλλοντικής προστασίας και αστικής διαχείρισης απασχολούν έντονα το δήμο της πόλης.

Είναι σαφές ότι η εξασφάλιση ενός βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος μέσω ισόρροπης χωρικής ανάπτυξης και κοινωνικής πρόσβασης αποτελεί κοινό ζητούμενο για κάθε μία περίπτωση. Συνοπτικά, οι δράσεις αφορούν: για την Πρίστινα την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών και τον έλεγχο της ατμοσφαιρικής ρύπανσης· για τη Σόφια την ενίσχυση των καινοτόμων επιχειρήσεων και της έξυπνης επιχειρηματικότητας· για το Βουκουρέστι την αστική αναγέννηση και τον επαναπροσδιορισμό της ιστορικής και αρχιτεκτονικής ταυτότητας της πόλης.

Σύμφωνα και με τις γνώμες και τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, η πλειοψηφία οραματίζεται την πόλη της ως ένα βιώσιμο, λειτουργικό και δυναμικό αστικό κέντρο με αναβαθμισμένη ποιότητα ζωής και πράσινες υποδομές.

Μακροπρόθεσμα, και οι τρεις πρωτεύουσες, μοιράζονται το ίδιο όραμα για βιώσιμη αστική ανάπτυξη και οικονομική ευημερία, μέσω μίας ολοκληρωμένης σχεδιαστικής προσέγγισης και συμμετοχικών διαδικασιών. Εκτός από ορισμένες διαφοροποιήσεις, αναφορικά με τις ιδιαιτερότητες κάθε πρωτεύουσας, οι στόχοι και οι άξονες είναι λίγο-πολύ κοινοί.

Προτεραιότητα δίνεται στο στρατηγικό σχεδιασμό σε μία προσπάθεια ενίσχυσης της εικόνας και της ταυτότητάς της πόλης μέσω εφικτών σεναρίων αναδιαμόρφωσης του αστικού χώρου και ενίσχυσης της αστικής ανθεκτικότητας. Μεταξύ των δράσεων είναι η διαμόρφωση ενός αποτελεσματικού μοντέλου βιώσιμης κινητικότητας, η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και της καινοτομίας, η αναδιάρθρωση του συστήματος διακυβέρνησης με τη χρήση έξυπνων τεχνολογιών και η επένδυση στο νεανικό πληθυσμιακό δυναμικό. Επίσης, η προσέλκυση επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας θα μπορούσε να ενισχυθεί με τη δημιουργία κέντρων έρευνας και ανάπτυξης, δεδομένου ότι και οι τρεις βαλκανικές πρωτεύουσες αποτελούν ανερχόμενα εκπαιδευτικά και επιχειρηματικά κέντρα.

Προχωρώντας παρακάτω, ο ρεαλιστικός σχεδιασμός θα πρέπει να βασίζεται σε αξιόπιστα δημογραφικά δεδομένα και κοινωνικοοικονομικά στοιχεία, προκειμένου για την καλύτερη οργάνωση και διαχείριση των αστικών ζητημάτων, την εύρεση σχεδιαστικών λύσεων και την εφαρμογή σεναρίων αστικής εξέλιξης.

Κλείνοντας με την αστική εικόνα, είναι σχεδόν δεδομένο ότι αποτελεί ένα νέο πεδίο χωρικής διερεύνησης, όπου τα τοπικά χαρακτηριστικά εναρμονίζονται ή/και συγκρούονται με τις διεθνείς τάσεις. Συνεπώς, οι αντιθέσεις είναι έντονες σε επίπεδο αστικής δομής αλλά και κοινωνικοοικονομικής σύστασης, οδηγώντας ενδεχομένως σε σύγκυση ταυτοτήτων.

8.4 Προτάσεις αστικού χαρακτήρα

Στο παραπάνω πλαίσιο, ο επανασχεδιασμός των αστικών πολιτικών και η αναδιαμόρφωση της εικόνας θα μπορούσαν να αποτελέσουν μοχλούς ανάπτυξης και πόλους έλξης πιθανών επενδυτών, συνεισφέροντας στο κομμάτι του αστικού ανταγωνισμού και ενισχύοντας την αστική ανθεκτικότητα.

Όσον αφορά τα παραδείγματα αναφοράς, η Σόφια και το Βουκουρέστι αποτελούν ήδη πόλεις μέλη της ευρωπαϊκής κοινότητας, γεγονός που σημαίνει ότι κατέχουν την τεχνογνωσία και την εμπειρία· κάτι από το οποίο θα μπορούσε να επωφεληθεί η Πρίστινα. Κοιτώντας το από μία άλλη οπτική, η Πρίστινα προσφέρει ένα εύφορο πεδίο διερεύνησης αστικών πρακτικών, αποτελώντας, ίσως, ένα παράδειγμα εφαρμογής για τις άλλες δύο και όχι μόνο. Αναφορικά για την καθεμία πόλη προτείνονται τα εξής σε μία δυναμική βάση:

- Πρίστινα:

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η Πρίστινα έχει υποστεί μετασχηματισμούς, διαφορετικών πολιτικών περιόδων και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών. Ως απόρροια, η πόλη γίνεται αντιληπτή ως μία πόλη αναχώρησης, ένας σταθμός μετεπιβίβασης, ένα τόπος όπου οι πληθυσμιακές ροές είναι συνεχόμενες και μεταβλητές· οι ετερόκλητες κατασκευές και οι άτυπες αρχιτεκτονικές μορφές συμπληρώνουν το ιδιότυπο αυτό αστικό μοτίβο.

Η διεθνής κοινότητα, ο νεανικός πληθυσμός, τα αυθαίρετα και η αστική διάχυση είναι από τα κυριότερα αστικά χαρακτηριστικά της πρωτεύουσας, μίας πόλης με εφήμερο χαρακτήρα. Η πόλη της Πρίστινας παρουσιάζει ευκαιρίες ανάπτυξης, λόγω της γεωστρατηγικής της θέσης και του γεγονότος ότι αποτελεί πόλο έλξης διεθνών φορέων και επιχειρήσεων· ωστόσο, η μόνιμη σχεδόν μεταβατική της φάση αποτελεί και τροχοπέδη ανάπτυξης.

Το όραμα δημιουργίας μίας ζωντανής, ελκυστικής και πράσινης πόλης, με έμφαση στην περιφερειακή κλίμακα σχεδιασμού απαιτεί κατάλληλο προγραμματισμό και αποτελεσματικά δίκτυα συνεργασίας. Η ανάγκη κατάρτισης ενός δομημένου σχεδίου που θα βασίζεται στην ορθή διαχείριση οικονομικών και φυσικών πόρων είναι επιτακτική, όχι μόνο για την πόλη της Πρίστινας, αλλά και για την ευρύτερη περιοχή. Προς αυτή την κατεύθυνση, οι ενέργειες εστιάζουν στις υποδομές και στις συνεργασίες μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού φορέα, μέσω και των δικτύων κοινωνικής συμμετοχής. Άλλοι τομείς, όπως η κοινωνική πρόνοια, ο πολιτισμός και η εκπαίδευση περιλαμβάνονται στις σχεδιαστικές πολιτικές, ενώ η διασφάλιση διαφανών διαδικασιών και ισόρροπης πρόσβασης στις υπηρεσίες κρίνονται εξίσου σημαντικά.

Λαμβάνοντας υπόψη τον πολύπλοκο χαρακτήρα της πόλης, ο αστικός σχεδιασμός θα πρέπει να βασιστεί στη δυναμική της κοινωνίας των πολιτών της και τον προσδιορισμό των τοπικών χαρακτηριστικών της. Τα αναπτυξιακά σχέδια και οι επιμέρους πολιτικές για την πόλη αποτελούν μία καλή βάση, καθώς οι οδηγίες που περιέχουν στόχο έχουν τη βελτίωση της ποιότητας της αστικής ζωής, ενθαρρύνοντας την κοινωνική συμμετοχή και την τοπική οικονομία· απαιτούνται, επίσης, τομεακές μεταρρυθμίσεις, προκειμένου για την ισόρροπη κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη της πόλης.

- Σόφια:

Σύμφωνα με το στρατηγικό όραμα για την πόλη, με ορίζοντα το 2050, η Σόφια πρόκειται να είναι μία συμπαγής και πολυδιάστατη πόλη, ικανή να προσαρμόζεται σε ποικίλες συνθήκες αστικών μετασχηματισμών και αστικού ανταγωνισμού, μέσω της δυνατότητας ορθής διαχείρισης των πόρων της και αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού της· ένα λειτουργικό αστικό μοντέλο προσέλκυσης ευκαιριών για την αντιμετώπιση του αστικού ανταγωνισμού και την αναβάθμιση του επιπέδου ζωής στην πόλη.

Οι δράσεις καλό θα ήταν να εστιάσουν στα εξής: ανάκτηση του πράσινου χαρακτήρα της πόλης· ανάπτυξη συστημάτων έξυπνων τεχνολογιών· λεπτομερή σχεδιασμό των περιοχών ενδιαφέροντος· προώθηση της κοινωνικής συμμετοχής στις διαδικασίες σχεδιασμού· έμφαση στο σχεδιασμό σε τοπικό επίπεδο· ενίσχυση προγραμμάτων κυκλικής οικονομίας μέσω έργων αστικής ανάπλασης· παροχή οικονομικών διευκολύνσεων για το κοινωνικό όφελος· θέσπιση ισχυρών μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος· επένδυση στις υποδομές μέσω κατάλληλης διαχείρισης των δημόσιων, ιδιωτικών και ευρωπαϊκών κονδυλίων· υποστήριξη μικρομεσαίων και τοπικών επιχειρήσεων· επαναπροσδιορισμός του ρόλου των τοπικών αρχών στον κεντρικό σχεδιαστικό μηχανισμό· προάσπιση στρατηγικών συνεργειών σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Συγκεκριμένα, η ισορροπία συμφερόντων μεταξύ των τοπικών αρχών και των ιδιωτικών φορέων, όπως και η ενθάρρυνση των συμμετοχικών διαδικασιών στη λήψη αποφάσεων, αποτελούν βασικά στοιχεία της σχεδιαστικής διαδικασίας. Επιπρόσθετα, στο στάδιο της εφαρμογής, ο λεπτομερής σχεδιασμός, οι επενδυτικές ευκαιρίες και η ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας κρίνονται απαραίτητα εργαλεία. Η Σόφια παρουσιάζει δυνατότητες ως προς την εξέλιξή της σε ένα βιώσιμο αστικό κέντρο με υψηλά πρότυπα διαβίωσης. Προκειμένου για την μετάβαση από μία θεωρητική σε μία πιο πρακτική προσέγγιση, οι αστικές πολιτικές θα πρέπει να εστιάσουν σε προγράμματα αστικής αναζωογόνησης και προστασίας του αστικού πρασίνου, καθώς και στην αναβάθμιση των υποδομών για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στην πόλη.

- Βουκουρέστι:

Οι όποιες σχεδιαστικές προσεγγίσεις και κατευθύνσεις για την πόλη στοχεύουν στη δημιουργία μίας λειτουργικής και δυναμικής πόλης, ανάλογων προδιαγραφών με τα ευρωπαϊκά αστικά κέντρα, επενδύοντας παράλληλα στα μοναδικά βαλκανικά χαρακτηριστικά της. Παρά το γεγονός ότι η πόλη έχει υποστεί αστικούς μετασχηματισμούς και κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις κατά τη διάρκεια διαφόρων περιόδων, κατάφερε να ξεπεράσει τις όποιες δυσμενείς επιπτώσεις, θέτοντας κάθε φορά σε προτεραιότητα τις προϋποθέσεις για χωρική ανάπτυξη.

Η κατάλληλη διοικητική διάρθρωση, η ενεργός κοινωνική συμμετοχή, τα αστικά δίκτυα συνεργασίας και οι εμπλεκόμενοι φορείς σχεδιασμού αποτελούν ουσιαστικούς παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη για τη βιώσιμη και ανθεκτική αστική ανάπτυξη, σύμφωνα με τους στόχους και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιμέρους ενέργειες σχετίζονται με την εφαρμογή οικολογικών μέσων μετακίνησης, την αναδιάρθρωση του θεσμικού πλαισίου με έμφαση στις πράσινες δράσεις, την εξυγίανση των χώρων πρασίνου, και εν γένει του δημόσιου χώρου, μέσω προγραμμάτων αστικής αναβάθμισης και την εφαρμογή αποτελεσματικού συστήματος ελέγχου του ατμοσφαιρικού αέρα.

Σε γενικές γραμμές, η πόλη έχει αρκετές αστικές ποιότητες και παρουσιάζει ευκαιρίες ανάπτυξης, ωστόσο, απουσία συγκεκριμένων στρατηγικών τα προβλήματα παραμένουν και αυξάνονται.

Μια ολιστική σχεδιαστική προσέγγιση καλό θα ήταν να εστιάζει στην ανάδειξη των ιδιαίτερων στοιχείων της ταυτότητας της πόλης για μία έξυπνη, βιώσιμη και συμμετοχική ανάπτυξη. Μεταξύ άλλων, οι προτεινόμενες δράσεις αφορούν: τη διοικητική μεταρρύθμιση προκειμένου για την εξάλειψη φαινομένων διαφθοράς και κερδοσκοπίας· την εφαρμογή ενός μοντέλου αστικής κινητικότητας για την αποσυμφόρηση του κυκλοφοριακού φόρτου με πρόβλεψη για δημιουργία δικτύου πεζοδρόμων και ποδηλατοδρόμων· τη μείωση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της ισόρροπης πρόσβασης σε δομές και παροχές· την αναζωογόνηση περιοχών ειδικού ενδιαφέροντος· τη βελτίωση της ποιότητας του αέρα μέσω συστήματος ελέγχου των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα· την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς· τις συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων.

Εξίσου σημαντική είναι και η ανάπτυξη δικτύου συνεργασιών μεταξύ φορέων του δημοσίου, της επιστημονικής και εκπαιδευτικής κοινότητας, των ιδιωτικών επιχειρήσεων με σκοπό την αναβάθμιση των υποδομών και την παροχή υπηρεσιών.

Συνοψίζοντας, τα ζητήματα αστικού χαρακτήρα αλλά και οι τρόποι αντιμετώπισης αυτών και για τα τρία αστικά κέντρα είναι κοινά, ως επί το πλείστον:

- τα ζητήματα, μεταξύ άλλων, αφορούν τη στέγαση, την έλλειψη ενός νομοθετικού και διοικητικού πλαισίου, την προστασία του περιβάλλοντος και την ατμοσφαιρική ρύπανση, λόγω της γειτνίασης με τους σταθμούς παραγωγής ενέργειας, των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και των καύσεων ευτελών υλικών θέρμανσης. Η ποιότητα των υποδομών και του δικτύου συγκοινωνιών είναι αρκετά χαμηλή, καθώς δε καλύπτονται επαρκώς οι ανάγκες αστικής κινητικότητας στην πόλη. Επιπρόσθετα, ιδιοκτησιακά ζητήματα και φαινόμενα αυθαίρετης δόμησης παραμένουν σημαντικές προκλήσεις για κάθε πόλη.
- από την άλλη, αναπτύσσοντας τεχνολογίες έξυπνης πόλης· σχεδιάζοντας σε τοπικό επίπεδο και σε κλίμακα γειτονιάς· προωθώντας την κοινωνική συμμετοχή στο σχεδιασμό και στη λήψη αποφάσεων· δίνοντας έμφαση στην περιφερειακή διάσταση του σχεδιασμού· εστιάζοντας σε προγράμματα κυκλικής οικονομίας μέσω έργων αστικής ανάπλασης· εφαρμόζοντας κατάλληλα μέτρα περιβαλλοντικής προστασίας· διασφαλίζοντας υγιείς συνθήκες διαβίωσης· στηρίζοντας τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και την τοπική οικονομία· επαναπροσδιορίζοντας το ρόλο των τοπικών αρχών στο σχεδιασμό· εξομαλύνοντας τις συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα· στοχεύοντας σε ορθές και διαφανείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων· βελτιώνοντας τις υποδομές και την αστική ποιότητα ζωής· επενδύοντας σε προγράμματα αστικής κινητικότητας· κτίζοντας συνεργασίες μεταξύ φορέων αστικών πολιτικών και σχεδιασμού· ανασχεδιάζοντας το δημόσιο χώρο· αναδεικνύοντας την πολιτιστική και αρχιτεκτονική κληρονομιά· ακολουθώντας τους άξονες του στρατηγικού οράματος· υλοποιώντας τις δράσεις των σχεδίων ανάπτυξης (πολεοδομικών, ρυθμιστικών κ.α.) αποτελούν ενδεικτικές δράσεις.

Υπό αυτές τις συνθήκες, μία πλατφόρμα διεπιστημονικού διαλόγου και ανταλλαγής πρακτικών μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων στο σχεδιασμό, συμπεριλαμβανομένης της επιχειρηματικής κοινότητας, των μη κυβερνητικών εκπροσώπων και των δημοτικών αρχών, είναι απαραίτητη προκειμένου για τη δημιουργία ενός συνεκτικού πλαισίου οργάνωσης, συντονισμού, ελέγχου και αξιολόγησης του σχεδιασμού.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ταυτότητα ενός τόπου σχετίζεται άμεσα με το ιστορικό και πολιτιστικό υπόβαθρο μιας περιοχής, καθώς και με τις ιδιαιτερότητες του χαρακτήρα της. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να εντοπιστούν και να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά, ως αναπόσπαστα στοιχεία της εικόνας της. Ακολούθως, η υιοθέτηση μίας κατάλληλης στρατηγικής σχεδιασμού, η οποία θα βασίζεται σε ένα συγκεκριμένο όραμα και συμμετοχικές διαδικασίες, θα μπορούσε να παραγάγει εφικτά χωρικά σενάρια.

Είναι φανερό ότι, και στα τρία παραδείγματα αναφοράς το κύριο ζητούμενο είναι η κατάρτιση ενός στρατηγικού σχεδίου, το οποίο θα στοχεύει στην οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ευημερία και την προστασία του περιβάλλοντος. Λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του κάθε αστικού συστήματος μπορεί να γίνει αντιληπτή, ως ένα σημείο, η αποτελεσματικότητα των στρατηγικών δράσεων.

Μέσα από εννοιολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία, επιχειρείται και μία περαιτέρω διερεύνηση του βαθμού στον οποίο οι σύγχρονες αστικές πολιτικές θα μπορούσαν να δημιουργήσουν προοπτικές συνέργειας μεταξύ των βαλκανικών αστικών κέντρων. Ο ρόλος της τοπικής ταυτότητας κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικός σε ένα ευρύτερο πλαίσιο περιφερειακής ολοκλήρωσης. Στόχος είναι η απόδοση της σύγχρονης αστικής εικόνας και ταυτότητας των βαλκανικών αστικών κέντρων, μέσα από την καταγραφή, την ανάλυση και την αποτίμηση των αστικών πολιτικών και ζητημάτων, ως απόρροια των χωρικών μετασχηματισμών που έχουν υποστεί έως και σήμερα.

Η σύνθεση της εικόνας των πόλεων αναφοράς σε συνδυασμό με την εφαρμογή αστικών πολιτικών στοχεύει στο σχεδιασμό γενικών στόχων χωρικής ανάπτυξης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, προωθείται ο ορθός σχεδιασμός των εν λόγω αστικών μοντέλων για την αξιοποίηση και προβολή της εικόνας του χώρου των Βαλκανίων, σε θέματα χωρικού δυναμικού, προσέλκυσης επενδύσεων και αντιμετώπισης του αστικού ανταγωνισμού.

Η Σόφια και το Βουκουρέστι θεωρούνται σύγχρονες μητροπόλεις των Βαλκανίων, ενώ η Πρίστινα, η νεότερη βαλκανική πρωτεύουσα, αποτελεί μία ιδιαίζουσα περίπτωση αστικού κέντρου σε μετάβαση. Προκειμένου να ξεπεράσει αυτή τη μεταβατική φάση και να προσδιορίσει την αστική της ταυτότητα, η διαφύλαξη της ιστορικής και αρχιτεκτονικής της κληρονομιάς, η προστασία του φυσικού της περιβάλλοντος και η αναβάθμιση του αστικού της τοπίου κρίνονται απαραίτητα συστατικά των αστικών πολιτικών. Συνοψίζοντας και για τις τρεις περιπτώσεις αναφοράς προκύπτουν τα εξής:

Πρίστινα

Η Πρίστινα είναι μία πόλη με ιδιαίτερο καθεστώς και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, οι οποίες διαμορφώνουν τη χωρική της δομή και την αστική της εικόνα. Το γεγονός ότι βρίσκεται σε μία μεταβατική κατάσταση, λόγω και της γενικότερης πολιτικής, οικονομικής και δημογραφικής αστάθειας της περιοχής, επιτάσσει για δράσεις βιώσιμου χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση, η αστική αναγέννηση θα πρέπει να στηριχθεί σε ένα ορθώς σχεδιασμένο σύστημα διαχείρισης των κοινωνικοοικονομικών και ανθρωπίνων πόρων.

Μεταξύ άλλων απαιτείται: ολιστική προσέγγιση με έμφαση στη διάσταση της τοπικής κλίμακας· ρεαλιστικό όραμα και στόχοι ανάπτυξης με βάση εμπειριστατωμένα κοινωνικοοικονομικά και περιβαλλοντικά δεδομένα· ευέλικτες πρακτικές σχεδιασμού δεδομένου του μεταβαλλόμενου πολιτικού και κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος· εναρμονισμός των επιμέρους σχεδιαστικών εργαλείων ως προς την υιοθέτηση της κεντρικής χωρικής στρατηγικής για βιώσιμη ανάπτυξη μέσω ισόρροπης πρόσβασης και περιβαλλοντικής προστασίας· ενθάρρυνση κοινωνικής συμμετοχής σε διαδικασίες σχεδιασμού και ανάπτυξης της πόλης· βελτίωση της αστικής ποιότητας ζωής.

Η δημιουργία ενός στρατηγικού οράματος για την ευρύτερη περιοχή αποτελεί άλλωστε προτεραιότητα προς την κατεύθυνση της χωρικής ολοκλήρωσης. Ένα συνεκτικό στρατηγικό σχέδιο θα πρέπει, επίσης, να εστιάσει σε διοικητικές και τομεακές μεταρρυθμίσεις, απαραίτητες για την αναβάθμιση της πόλης.

Σόφια

Η Σόφια αποτελεί το διοικητικό, οικονομικό και ακαδημαϊκό κέντρο της χώρας, έχοντας ως στόχο τη μετατροπή του σε ένα ανταγωνιστικό και βιώσιμο κέντρο για επιχειρήσεις, κατοίκους και επισκέπτες. Η εικόνα της πόλης αποτελείται από τα ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της, τα στοιχεία βαλκανικής παράδοσης και τις σύγχρονες τάσεις.

Είναι προφανές ότι ο αστικός χώρος της πόλης έχει υποστεί μία σειρά από πολιτικές, δημογραφικές, χωρικές και κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που καθόρισαν το σχηματισμό του. Επιπρόσθετα, ο αστικός σχεδιασμός επηρεάστηκε από ξένες πρακτικές και διεθνείς παράγοντες που επηρέασαν την εξέλιξη της ως πρωτεύουσα. Ο αστικός ιστός καταστράφηκε και αναδημιουργήθηκε πολλές φορές καταλήγοντας σε μία σύνθεση πολλαπλών ιστορικών και πολιτιστικών συνθηκών.

Μεταξύ των στόχων του στρατηγικού σχεδιασμού για την πόλη είναι η ανάπτυξη έξυπνων λειτουργιών αστικής διακυβέρνησης και καινοτόμων υπηρεσιών για την ενίσχυση των επιχειρήσεων της τοπικής οικονομίας και της κοινωνικής ευημερίας. Επιπλέον, οι ενέργειες

θα πρέπει να εστιάσουν στα εξής: ορθή διαχείριση των πόρων, επενδυτικών, ανθρωπίνων, φυσικών και πολιτιστικών· ενίσχυση της ισόρροπης πρόσβασης σε κοινωνικές δομές και παροχές κοινής ωφέλειας για τον περιορισμό φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού· βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος μέσω προγραμμάτων αστικής ανάπλασης.

Η χαρακτηριστική φράση για την πόλη, ως αυτή που ‘μεγαλώνει αλλά δε γερνάει,’ επιφέρει ένα βαθμό ανθεκτικότητας, ως μία πόλη που κατάφερε να επιβιώσει διαμέσου διαφόρων ιστορικών και χωρικών αλλαγών και να αναδυθεί σε ένα σύγχρονο αστικό κέντρο. Στο παραπάνω πλαίσιο, ο επαναπροσδιορισμός των αστικών πολιτικών και η εφαρμογή στρατηγικού σχεδιασμού θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ενισχυτικά ως προς την επίτευξη ενός βιώσιμου, πολυκεντρικού και ανθεκτικού αστικού μοντέλου, με βάση τα ιδιαίτερα βαλκανικά χαρακτηριστικά.

Βουκουρέστι

Η πρωτεύουσα της Ρουμανίας έχει διέλθει από διαφορετικές ιστορικές και πολιτιστικές περιόδους που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τη μορφή της. Ως αποτέλεσμα, η δομή της προέκυψε από τη σύνθεση ποικίλων στρωμάτων και ετερόκλητων, κατά βάση, στοιχείων. Η πόλη στοχεύει στον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητάς της, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού χώρου, μέσω μίας ολιστικής σχεδιαστικής προσέγγισης, βασισμένης στο συμμετοχικό σχεδιασμό και σε διαφανείς διαδικασίες. Είναι ένα σύγχρονο αστικό κέντρο το οποίο επιχειρεί να συμμετέχει στον αστικό ανταγωνισμό μεταξύ ευρωπαϊκών πόλεων, ταυτόχρονα επαναπροσδιορίζοντας τη θέση του στο βαλκανικό χώρο.

Όπως αναφέρθηκε, η συνύπαρξη διαφορετικών ιστορικών, πολιτιστικών και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών στον ίδιο αστικό χώρο προσδίδει διαφορετικές ταυτότητες στην πόλη, η οποία προσπαθεί να ισορροπήσει μεταξύ των βαλκανικών και των ευρωπαϊκών στοιχείων του χαρακτήρα της. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά είναι που συνθέτουν και τη σύγχρονη εικόνα της πόλης, η οποία έχει καταφέρει να διατηρήσει ένα βαθμό ανθεκτικότητας διαμέσου χωροχρονικών μετασχηματισμών.

Γενικότερα, η αστική εικόνα της πόλης είναι αυτή μίας σύγχρονης βαλκανικής μητρόπολης, με ίχνη διαφορετικών περιόδων, πολιτισμών και τάσεων. Στην προσπάθεια εναρμονισμού με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, το Βουκουρέστι στοχεύει στη βιωσιμότητα και την αστική ανθεκτικότητα. Το όραμα για την πόλη, άλλωστε, προβλέπει την ενεργή συμμετοχή φορέων και του κοινωνικού συνόλου στις αναπτυξιακές διαδικασίες, μέσω της δημιουργίας μία πλατφόρμας διαλόγου και εφαρμογής διαφανών διαδικασιών λήψης αποφάσεων.

Συνεπώς, είναι σημαντικό να αναπτυχθεί μία στρατηγική, η οποία θα αναγνωρίζει τα δυνατά της σημεία, θα προσδιορίζει επικείμενα ζητήματα και θα εντοπίζει τρόπους επίλυσης αυτών μέσω κατάλληλων σχεδιαστικών εργαλείων. Αναφορικά: έμφαση στην τοπική οικονομία και την αγορά εργασίας μέσω της επιχειρηματικότητας και της εξωστρέφειας· ενσωμάτωση της περιφερειακής διάστασης και των κατευθύνσεων στρατηγικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο· προσέλκυση ευρωπαϊκών προγραμμάτων και δράσεων σχετικά με την αστική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή.

Είναι φανερό ότι η υιοθέτηση των ευρωπαϊκών κατευθύνσεων επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την επανασύσταση του σχεδιαστικού συστήματος, διαμορφώνοντας τη μετέπειτα εξέλιξή του. Παρά το γεγονός ότι κύριος στόχος παραμένει η χωρική ολοκλήρωση εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου, θα πρέπει να δοθεί εξίσου βαρύτητα στην κοινωνική συνοχή.

Επίλογος

Είναι γεγονός ότι οι πόλεις των Βαλκανίων έχουν υποστεί κατά διαστήματα πολιτικές, κοινωνικοοικονομικές και πληθυσμιακές μεταβολές, οι οποίες επηρέασαν άμεσα τη χωρική τους δομή και την αστική τους εικόνα.

Λαμβάνοντας υπόψη το μεταβαλλόμενο βαλκανικό τοπίο υπάρχουν προοπτικές διασφάλισης της βιωσιμότητας και της ανθεκτικότητας των αστικών κέντρων, δεδομένου ότι κάθε πόλη θα δώσει βαρύτητα στα μοναδικά της στοιχεία. Από την άλλη πλευρά, τα βαλκανικά αστικά κέντρα έχουν ακόμη να διανύσουν μία μακρά πορεία προς την κατεύθυνση χωρικής ολοκλήρωσης. Ως πόλεις σε μετάβαση, είναι επιφορτισμένες με ζητήματα πολιτικής, διοικητικής, οικονομικής και κοινωνικής φύσεως τα οποία διαστρεβλώνουν την εικόνα τους. Προς την κατεύθυνση διαχείρισης δυνητικών απειλών απομένει να φανεί ο βαθμός στον οποίο τα σύγχρονα βαλκανικά κέντρα μπορούν να αντιμετωπίσουν τις όποιες χωρικές προκλήσεις.

Σε μία προσπάθεια να απαντηθούν τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν: α) το βαθμό στον οποίο τα σύγχρονα εργαλεία σχεδιασμού δημιουργούν προϋποθέσεις ένταξης, β) εάν οι πόλεις και οι περιοχές του βαλκανικού χώρου λειτουργούν ανταγωνιστικά ή συμπληρωματικά μεταξύ τους και γ) πως θα αφομοιωθούν οι όποιες χωρικές ανισότητες στο ευρωπαϊκό πολυπολιτισμικό περιβάλλον προκύπτουν τα εξής:

α) τα σύγχρονα εργαλεία σχεδιασμού εμπεριέχουν πρακτικές οι οποίες, ως ένα βαθμό, θα μπορούσαν να εφαρμοστούν με επιτυχία στην αντιμετώπιση των αστικών ζητημάτων, τα οποία, ως επί το πλείστον, είναι κοινά και για τις τρεις περιπτώσεις αναφοράς. Από την άλλη, οι χωρικές συνθήκες είναι αυτές που καθορίζουν το επίπεδο δυσκολίας, το ιστορικό

πλαίσιο, οι κοινωνικοοικονομικοί και πολιτιστικοί παράγοντες, το περιβάλλον· ειδικά σε ένα μεταβαλλόμενο χώρο όπως αυτού του βαλκανικού, όπου ιστορικές, πολιτισμικές και γεωπολιτικές συνθήκες επηρεάζουν έως και σήμερα το σχεδιασμό του. Είναι φανερό ότι στην κατεύθυνση ανασύνταξης αυτού, οι μέθοδοι σχεδιασμού δεν αρκεί μόνο να ακολουθούν τις σύγχρονες τάσεις αλλά, κυρίως, να λάβουν υπόψη τους παραπάνω παράγοντες· σε κάθε περίπτωση, φαίνεται ότι υπάρχουν προϋποθέσεις για τη σταδιακή ένταξη, ωστόσο ο βαθμός αποτελεσματικότητας κρίνεται από τον τρόπο διαχείρισης των χωρικών ανισοτήτων, την ικανότητα και τις δυνατότητες σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο των βαλκανικών χωρών.

β) η απάντηση για το δεύτερο ερώτημα αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου, και συγκεκριμένα, όπως προέκυψε και από την εμπειρική διερεύνηση των παραδειγμάτων αναφοράς: οι πόλεις αντιμετωπίζουν κοινά ζητήματα ως προς την οργάνωση και το σχεδιασμό του αστικού χώρου, παρά τις όποιες διαφορές σε επίπεδο γεωγραφικό, πληθυσμιακό, ιστορικό και χωρικό. Είναι φανερό, ότι σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι περιοχές λειτουργούν ανταγωνιστικά, προκειμένου για την προσέλκυση επενδύτων και αναπτυξιακών ευκαιριών. Όπως προκύπτει, όμως, από τους άξονες και τις κατευθύνσεις των εκάστοτε στρατηγικών σχεδίων ανάπτυξης, εκτός από την επίτευξη ενός ανταγωνιστικού κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος, στόχος είναι η δημιουργία ενός υγιούς και ανθεκτικού αστικού συστήματος, το οποίο θα εστιάζει στην ποιότητα ζωής και στη βιωσιμότητα. Έχοντας, λοιπόν, ως κοινή επιδίωξη την ‘αστική ευημερία’, οι πόλεις και οι περιοχές των Βαλκανίων λειτουργούν, ως ένα βαθμό, συμπληρωματικά μεταξύ τους, ωστόσο, οι χωρικές ανισότητες οξύνονται, ως συνέπεια του εντεινόμενου αστικού ανταγωνισμού· όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο ορθός χειρισμός αυτών κρίνεται επιτακτικός τόσο σε περιφερειακό όσο και σε τοπικό επίπεδο, προκειμένου και για τη σύναψη χωρικών συνεργασιών.

γ) σχετικά με το τρίτο ερώτημα, γίνεται κατανοητό ότι ο ευρωπαϊκός χώρος χαρακτηρίζεται σήμερα από μία πολυπολιτισμικότητα ως προς τη σύσταση του, γεγονός που συνεπάγεται χωρικές ανισότητες· η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα αποτελούν λέξεις κλειδιά, προκειμένου για την επιβίωση και την εξέλιξη των αστικών συστημάτων ενός εναλλασσόμενου αλλά και δυναμικού χώρου, όπως αυτού των Βαλκανίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**Αστικός χώρος - Βαλκάνια****Ελληνόγλωσση**

- Ανδρικοπούλου, Ε. Γιαννακού, Α. Καυκαλάς, Γ. & Πιτσιάβα-Λατινοπούλου, Μ. (2014). *Πόλη και πολεοδομικές πρακτικές για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη*. 2η έκδ. Αθήνα: Κριτική.
- Αραβαντινός Α. (2002). Δυναμικές και σχεδιασμός κέντρων στην πόλη των επόμενων δεκαετιών-προς συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα; *Αειχώρος*, 1(1), 6-29. Διαθέσιμο στο: <http://www.aeihoros.gr/article/el/dunamikes-kai-sxediasmos-kentronstin-poli-ton-epomenon-dekaetion---pros-sugkentrotika-i-apokentrotika-sximata> (πρόσβαση 2/2/2020).
- Γαβρά, Γ. Ε. (2004). *Πολιτισμικό Απόθεμα και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά στα Βαλκάνια. Διαχείριση στο Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Γετίμης, Π. (1999). Αστικές πολιτικές και κοινωνικά κινήματα στις πόλεις. Στο Δ. Οικονόμου & Γ. Πετράκος (Επιμ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής* (σσ. 359-370). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Γοσποδίνη, Ά. (2008). Μεταβιομηχανικές οικονομίες και χωρικοί μετασχηματισμοί των πόλεων: Αναλύοντας τη μετα-Ολυμπιακή Αθήνα. Στο Ά. Γοσποδίνη (Επιμ.), *Διάλογοι για το σχεδιασμό του χώρου και την ανάπτυξη* (σσ. 35-102). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Γοσποδίνη, Ά. (2007). Χωρικές πολιτικές για το σχεδιασμό, την ανταγωνιστικότητα και τη βιώσιμη ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων. *Αειχώρος*, 6 (1), 100-145. Διαθέσιμο στο: <http://www.aeihoros.gr/article/el/xorikes-politikes-gia-to-sxediasmo-tin-antagonistikotita-kai-ti-viosimi-anaptuksi-ton-ellinikon-poleon> (πρόσβαση 20/2/2020).
- Γοσποδίνη, Ά. & Μπεριάτος Η. (2006). *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Δέφνερ, Α. & Καραχάλης, Ν. (Επιμ.). (2012). *Marketing και Branding του Τόπου: Η Διεθνής Εμπειρία και η Ελληνική Πραγματικότητα*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

- Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής 2014-2020.
https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/basic/basic_2014_el.pdf (πρόσβαση 2/2/2020).
- Θωίδου, Ε. (2004). Χωρική Ολοκλήρωση των Πολιτικών και Χωρική ανάπτυξη: Ευρωπαϊκές Πρακτικές και Ελληνική Εμπειρία. Στο Γ. Καυκαλάς (Επιμ.), *Ζητήματα Χωρικής Ανάπτυξης. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πολιτικές* (σσ.213-238). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Θωίδου, Ε. & Φουτάκης, Δ. (2006). Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, πολιτική συνοχής και περιφερειακή ανταγωνιστικότητα. *ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος*, 26-27, 5-36.
- Ιωάννου, Β. & Σερράος, Κ. (2007). Το παρόν και το μέλλον του ελληνικού αστικού τοπίου. *Αειχώρος*, 6(1), 86-99. Διαθέσιμο στο: <http://www.aeihoros.gr/article/el/to-paron-kai-to-mellon-tou-ellinikou-astikou-topiou> (πρόσβαση 20/2/2020).
- Καστελλάν, Ζ. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Β. Αλιφέρη). Αθήνα: Γκοβόστη.
- Καυκαλάς, Γ., Βιτοπούλου, Α., Γεμενετζή, Γ., Γιαννακού, Α. & Τασοπούλου, Α. (2015). Η μεταβαλλόμενη γεωγραφία των πόλεων. Στο Γ. Καυκαλάς, Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή, Α. Γιαννακού & Α. Τασοπούλου (Επιμ.), *Βιώσιμες πόλεις* (σσ. 114-182). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/2229> (πρόσβαση 2/2/2020).
- Κόνσολα, Ν. Ν. (1995). *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κοσμόπουλος, Π. (1994). *Περιβαλλοντική αντίληψη του αστικού χώρου. Έρευνα για το κέντρο της Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Λέφας, Π. (2008). *Αρχιτεκτονική και κατοίκηση. Από τον Heidegger στον Koolhaas*. Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον.
- Μαλούτας, Θ. (2000). *Κοινωνικός και οικονομικός Άτλας της Ελλάδας*. 1ος τ. *Οι πόλεις*. Αθήνα-Βόλος: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών - Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Μεταξάς, Θ. (2006). Το Νέο διεθνοποιημένο περιβάλλον, η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και ο ρόλος των ευρωπαϊκών πόλεων: μια ανασκόπηση στις τελευταίες 25ετίες. *ΤΟΠΟΣ*, 26-27, 37-64.
- Μητούλα, Ρ. (2007). *Βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ανασυγκρότηση του ελληνικού αστικού περιβάλλοντος*. Αθήνα: Σταμούλη Α.Ε.

- Μωραΐτης, Κ. (2012). *Το τοπίο, πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου: παρουσίαση και θεωρητικός συσχετισμός των σημαντικότερων νεότερων προσεγγίσεων της τοπιακής επεξεργασίας του τόπου* (Διδακτορική Διατριβή). Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ. (1991). *Οι Βαλκανικοί Λαοί. Από την Τουρκική Κατάκτηση στην Εθνική Αποκατάσταση (14ος- 19ος αι.)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Οικονόμου, Δ. (2004). Αστική αναγέννηση και πολεοδομικές αναπλάσεις. *Τεχνικά Χρονικά*, 3. Διαθέσιμο στο: http://library.tee.gr/digital/techr/2004/techr_2004_3_oikonomou.pdf (πρόσβαση 2/2/2020).
- Παναγιωτάτου, Ε. (1988) *Συμβολή σε μια Ενιαία Θεώρηση του Χώρου και σε μια Άλλη Σχεδιαστική Πρακτική*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Πλεύρης, Κ. (2018). Υπερεθνικός Χωρικός Σχεδιασμός και Άνιση Χωρική Ανάπτυξη στα Βαλκάνια. *Διεθνές Συνέδριο: ΠΟΛΗ υπό ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ, 12-13 Οκτωβρίου 2018*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/41492793/South-eastern_Europe_in_front_of_a_common_planning 171-187 (πρόσβαση 12/11/2019).
- Πολύζος, Σ. (2015). *Αστική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Σαπουνάκης, Α. (2012). Ταυτότητα των πόλεων, πολιτισμός και σχεδιασμός. Στο Α. Δέφνερ & Ν. Καραχάλης (Επιμ.), *Marketing και Branding Τόπου: η Διεθνής Εμπειρία και η Ελληνική Πραγματικότητα*, (σσ. 41-54). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Στεφάνου, Ι. & Στεφάνου, Ι. (1999). *Η περιγραφή της εικόνας της πόλης*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.
- Στεφάνου, Ι. & Στεφάνου, Ι. (1989). *Το αστικό τοπίο*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.
- Συγκολλίτου, Έ. (1997). *Περιβαλλοντική ψυχολογία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τερκενλή, Θ. (1996). *Το πολιτιστικό τοπίο*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Χολέβας, Ν. (1994). *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Jelavich, Β. (2006). *Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Χ. Δεληστάθη, επιμ. Β. Τσοκόπουλος). Αθήνα: Πολύτροπον.
- Todozon, Ν. (1986). *Η βαλκανική πόλη. 15ος-19ος αιώνας: Κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη* (μτφ. Ε. Αβδελά & Γ. Παπαγεωργίου). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Hall, Τ. (2005). *Αστική Γεωγραφία*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Ξενόγλωσση

- Anholt, S. (2010). *Places Identity, Image and Reputation*. London: Palgrave Macmillan .
- Bianchini, F. & Greed, C. (1999). Cultural and time planning. In C. Greed (Ed.), *Social Town Planning: Planning and Social Policy* (pp. 195-207). London: Routledge.
- Blessing, C.A. (1960). Perception in planning. *Journal of American Institute of Planners*, 26, February, 2-4.
- Broadbent, G., Bunt, R. & Llorens, T. (1980). *Meaning and Behaviour in the Built Environment*. Chichester, New York, Brisbane, Toronto: John Wiley & Sons.
- Cholevas, N. (2005). Greetings. Στο H. Fessas-Emmanouil (Eds.), *Proceedings of the Inter-Balkan Congress: Balkan Capitals from the 19th to the 21st century-Urban Planning and the Modern Architectural Heritage, 12 December 2005* (σσ. 12-13). Athens: Academy of Athens-Bureau of Architectural Research. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/32873838/BALKAN_CAPITALS_FROM_THE_19th_TO_THE_21st_CENTURY_-_PROCEEDINGS_Urban_Planning_and_the_Modern_Architectural_Heritage (πρόσβαση 12/11/2019).
- Crosby, T. (1965). *Architecture: City Sense*. New York: Studio Vista London, Reinhold Publishing Corporation.
- Deffner, A. & Metaxas, T. (2005). Shaping the vision, the identity and the cultural image of European places. *45th Congress of the European Regional Science Association "Land Use and Water Management in a Sustainable Network Society", 23-27 August 2005* (σσ. 1-26). Amsterdam: Vrije Universiteit. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/23731816_Shaping_the_vision_the_identity_and_the_cultural_image_of_European_places (πρόσβαση 12/11/2019).
- Gavra, G. E. (2004). *Cultural reserve and architectural heritage in the Balkans. Management in the context of European integration*. Thessaloniki: Publications Kyriakidis.
- Gavra, G. E., Delivani, E. & Nikas, C. (2006). Management of cultural and architectural heritage and regional development through tourism. The case of Romania. Paper presented at the *Federator Symposium of CEDIMES Institute (Atelier 1_10), 3-4 November 2006*, Targoviste, Romania. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/3356724/Eleni_G._Gavra_Eleni_Delivani_Christos_Nikas_Management_of_Cultural_and_Architectural_Heritage_and_Regional_Development_through_tourism._The_case_of_Romania_Federator_Symposium_of_CEDIMES_Institute (πρόσβαση 2/2/2020).

- Gospodini, A. (2002). European cities in competition and the new uses of urban design. *Journal of Urban Design*, 7, 59-73. doi: 10.1080/13574800220129231 (πρόσβαση 2/2/2020).
- Hartmuth, M. (2012). The historic fabric of Balkan towns: space, power, culture and society. Στο S. Doempke, A. L. Caca & S. Petrela (Eds.), *Four historic cities in the Western Balkans: value and challenges* (σσ. 17-22). Tirana: Gjirokastra Conservation and Development Organization. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/4538943/The_historic_fabric_of_Balkan_towns_space_power_culture_and_society (πρόσβαση 12/11/2019).
- Kamal-Chaoui, L. & Sanchez-Reaza, J. (eds.) (2012), Urban Trends and Policies in OECD Countries, *OECD Regional Development Working Papers 2012/01*. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9fhn1ctjr8-en> (πρόσβαση 2/2/2020).
- Karavatzis, M. & Ashworth, G. J. (2005). City branding - an effective assertion of identity or a transitory marketing trick. *Journal of Economic and Social Geography*, 96 (5), 506-514. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/3197544/CITY_BRANDING_AN_EFFECTIVE_ASSERTION_OF_IDENTITY_OR_A_TRANSITORY_MARKETING_TRICK (πρόσβαση 10/2/2020).
- Kostova-Panayotova, M. (2013). Balkans, Slavs, Europe Images and Stereotypes. *Orbis linguarum*, 2, 155-159. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/261830393_BALKANS_SLAVS_EUROPE_IMAGES_AND_STEREOTYPES (πρόσβαση 10/2/2020).
- Kotios, A., Saratsis, Y., Kallioras, D. & Metaxas, T. (2005). Balkans and Europe: identifying spatial development dimensions. *Munich Personal RePEc Archive*, No.42298, 1-25. Διαθέσιμο στο: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/42298/1/Balkans_and_Europe1.pdf (πρόσβαση 10/2/2020).
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The MIT Press.
- Magocsi, P. (2018). *Historical Atlas of Central Europe: Third Revised and Expanded Edition*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press. Διαθέσιμο στο: www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctv9hvr64 (πρόσβαση 2/2/2020).

- Meerow, S., Newell, J.P. & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38-49. doi: 10.1016/j.landurbplan.2015.11.011 (πρόσβαση 2/2/2020).
- Murray, C. (2001), *Making Sense of Place: New Approaches to Place Marketing*, Leicester: Comedia.
- Murray, M. J. (2017). *The urbanism of exception: The dynamics of global city building in the twenty-first century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.
- Nyström, L. & Fudge, C. (Eds.) (1999). *City and Culture: Cultural Processes and Urban Sustainability*. Karlskrona: Swedish Urban Environment Council.
- Pacione, M. (2009). *Urban Geography: A Global Perspective*. London: Routledge.
- Petrakos, G. & Economou, D. (2002). The Spatial Aspects of Development in South-eastern Europe. *Spatium*, 8, 1-13. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/47658401_The_spatial_aspects_of_development_in_South-eastern_Europe (πρόσβαση 10/2/2020).
- Rácz, S. (2014). Urban network, capital regions and spatial development in the Balkan states. In B. Kádár & E. Lázár (eds.), *Economical Environment Changes in the Carpathian Basin* (pp. 206-227). Miercurea-Ciuc: Editura Status. http://www.reg-science.hu:8080/jspui/bitstream/11155/757/1/racz_urban_2014.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Resina, J. R. & Ingenschay, D. (2003). *After - Images of the City*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Roberts, P. (2000). *The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration Urban Regeneration Handbook*. London: SAGE Publications.
- Sepe, M. (2013). *Planning and Place in the City. Mapping place identity*. Abingdon: Routledge.
- Stevenson, D. (2007). *Πόλεις και Αστικοί Πολιτισμοί*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Todorova, M. (2004). *Balkan identities, Nation and Memory*. New York: New York University Press.
- Turok, I. (2014). *The evolution of national urban policies: a global overview*. UN-Habitat. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/271441024_The_Evolution_of_National_Urban_Policies_A_Global_Overview/link/54cf74970cf298d656637358/download (πρόσβαση 2/2/2020).

Wilks-Heeg, S. & North, P. (2004). Cultural Policy and Urban Regeneration: a Special Edition of Local Economy, *Local Economy*, 19 (4), 305-311. <https://doi.org/10.1080/0269094042000286819> (πρόσβαση 2/2/2020).

Διαδικτυακοί σύνδεσμοι

UN-Habitat. Urban Resilience Programme. <https://urbanresiliencehub.org/> (πρόσβαση 2/2/2020).

URBACT. Resilient Europe. <https://urbact.eu/resilient-europe> (πρόσβαση 2/2/2020).

Κόσοβο-Πρίστινα

Ελληνόγλωσση

Αντωνιάδης, Χ. (2007). *Βαλκάνια 1989-2004: Ανασκόπηση γεγονότων (Αλβανία, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, Ρουμανία)*. Καβάλα: Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο.

Βερέμης, Θ. (2010). *Βαλκάνια, από τον 19ο ως τον 21ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση Κρατών*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). 2020. <https://www.eliamer.gr/> (πρόσβαση 2/2/2020).

Μπαμπινιώτης, Γ. (2019). Κοσσυφοπέδιο. Στο Ν. Δήμου Τσιβεριώτη (Επίμ.), *Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (σ. 938). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Τάρκας, Α. Γ. (2004). *Κόσοβο: ανάφλεξη διαρκείας: η ιστορία της αιματηρής σύγκρουσης στη Γιουγκοσλαβία*. Αθήνα: Λαβύρινθος.

Χρηστίδης, Γ. (2017). *Η Σερβική πολιτική στο Κόσοβο: Ιούνιος 1999-2016*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Ξενόγλωσση

Allcock, J. (2000). *Explaining Yugoslavia*. London: Hurst & Company.

Anastasakis, O. (2005). The Europeanization of the Balkans, *Brown Journal of World Affairs*, XII (1), 77-80. Διαθέσιμο στο: http://commonweb.unifr.ch/artsdean/pub/gestens/f/as/files/4760/25735_092701.pdf (πρόσβαση 21/1/2020).

Armakolas, I., Demjaha, A., Elbasani, A., Schwandner-Sievers, S., Skendaj E. & Tzifakis, N. (Ed.), *State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations*. Pristina: Kosovo Foundation for Open Society. Διαθέσιμο στο:

- <http://eprints.bournemouth.ac.uk/29637/1/2017%20State-building%20in%20post-independence%20Kosovo.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Armakolas, I. & Maksimovic, M. (2013). The Beginning of the End for the Kosovo Problem? The Agreement on Normalisation of Relations between Belgrade and Pristina and its Aftermath. *South-East Europe Programme, Hellenic Foundation for European & Foreign Policy/ELIAMEP Briefing Notes*, 15. Διαθέσιμο στο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2013/05/BN1.pdf> (πρόσβαση 21/1/2020).
- Bajčinovci, B. (2017). Environment Quality: Impact from Traffic, Power Plant and Land Morphology, a Case Study of Prishtina. *Environmental and Climate Technologies*, 19(1), 65-74. doi: 10.1515/rtuect-2017-0006 (πρόσβαση 12/12/2019).
- Bartlett, W. (2008). Europe's troubled region: Economic development, Institutional reform and social welfare in the Western Balkans. *Financial Theory and Practice*, 32 (3), 409-416. Διαθέσιμο στο: <http://www.fintp.hr/upload/files/ftp/2008/3/vuckovic.pdf> (πρόσβαση 21/1/2020).
- Beekmans, J. (2006). Unbuilt Prishtina. *Archis Interventions - RSVP Events* 10b. Διαθέσιμο στο: <http://archis.org/interventions/2006/11/rsvp10b-unbuilt-prishtina/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Beqaj, B. (2016). Public Space, Public Interest and Challenges of Urban Transformation. *IFAC-Papers on Line*, 49 (29), 320-324. <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2016.11.087> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Berisha, M. (2012). *Archaeological Guide of Kosovo*. Pristina: Ministry of Culture, Youth and Sport Archaeological Institute of Kosovo. Διαθέσιμο στο: https://www.mkrsks.org/repository/docs/drafti_i_guides_-anglisht_final.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Bideleux R. & Jeffries, I. (2007). *The Balkans: A post-Communist history*. Abingdon; Oxon: Routledge.
- Boussauw, K. (2012). Challenges, threats and opportunities in post-conflict urban development in Kosovo. *Habitat International*, 36 (1), 143-151. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/232388313_Challenges_threats_and_opportunities_in_post-conflict_urban_development_in_Kosovo (πρόσβαση 12/12/2019).
- Bytyçi, A. Pristina – in-Between Spontaneity and Planning of the Contemporary City. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/23220607/PRISTINA_IN-BETWEEN_SPONTANEITY_AND_PLANNING_OF_THE_CONTEMPO-

- RARY_CITY_AUTHOR_ARIANIT_BYTY%C3%87I_ARCHITECT_PRISTINA_REPUBLIC_OF_KOSOVO (πρόσβαση 12/12/2019). Department of Urban Planning and Construction. 2019. Strategic Plan of Prishtina 2004-2020.
- Boussauw, K., (2012). Challenges, threats and opportunities in post-conflict urban development in Kosovo, *Habitat International*, 36 (1), 143-151. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/232388313_Challenges_threats_and_opportunities_in_post-conflict_urban_development_in_Kosovo (πρόσβαση 12/12/2019).
- Demetropolou, L. (2002). Europe and the Balkans: Membership Aspirations, EU Involvement and Europeanization Capacity in South East Europe. *Southeast European Politics*, 3/2-3, 87-106. Διαθέσιμο στο: <http://www.seep.ceu.hu/archives/issue33/demetropolou.pdf> (πρόσβαση 21/1/2020).
- D'hondt, F. (2006). Re-Creating Kosovo Cities. Στο *42nd ISoCaRP Congress Cities between Integration and Disintegration, 14-18 September 2006*. Istanbul: Yildiz Technical University. Διαθέσιμο στο: http://www.isocarp.net/data/case_studies/912.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Elsie, R. (2004). *Historical dictionary of Kosova*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.
- Gjinolli, I. (2012). Development of Public Space in Kosovo through History. *European Magazine: Urban Development*, 6, 23-26. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Gollopeni, B. & Kurtishaj, A. (2014). Challenges of Spatial Planning in Kosovo in Transition Time. In E. Hajrizi (ed.), *Proceedings of the University for Business and Technology International Conference (UBT), 7-8 November* (pp. 49-58). Pristina: University of Business and Technology. doi: 10.33107/ubt-ic.2014.5 (πρόσβαση 12/12/2019).
- Gollopeni, B. (2016). Socio-urban developments in Kosovo. Study case Prishtina. *Micro Macro & Mezzo Geo Information* 6, 81-93. Διαθέσιμο στο: http://mmm-gi.geo-see.org/wp-content/uploads/MMM-GI_6/Gollopeni_B.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Gollopeni, B. (2012). Urbanization and Challenges of Urban Planning in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 6-7. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Grabbe, H. (2002). *Europeanisation Goes East*. In K. Featherstone & C. Radaelli (ed.), *The Politics of Europeanisation*. Oxford: Oxford University Press. Διαθέσιμο στο: http://www.ceses.cuni.cz/CESES-141-version1-3_1__Grabbe_2002_Europeanisation_goes_east.pdf (πρόσβαση 21/1/2020).

- Hasimja, D. & Krasniqi, K. (2012). Problems during the Implementation of the Urban Regulatory Plans in Kosovo. Στο *Proceedings of the 1st International Conference on Architecture & Urban Design (ICAUD), 19-21 April 2012* (σσ. 57-68). Tirana: EPOKA University. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/14101484/Problems_during_the_Implementation_of_the_Urban_Regulatory_Plans_in_Kosovo (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hetemi, A. (2017). Dealing with the Past and the Process of Reconciliation in Kosovo. Στο I. Armakolas, A. Demjaha, A. Elbasani, S. Schwandner-Sievers, E. Skendaj & N. Tzifakis (Eds.), *State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations* (σσ. 269-291). Pristina: Kosovo Foundation for Open Society. Διαθέσιμο στο: <http://eprints.bournemouth.ac.uk/29637/1/2017%20State-building%20in%20post-independence%20Kosovo.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Hirt, S. & Stanilov, K. (2009). Revisiting Urban Planning in the Transitional Countries. Regional study prepared for *Planning Sustainable Cities: Global Report on Human Settlements*. Διαθέσιμο στο: <https://staging.unhabitat.org/downloads/docs/GRHS2009RegionalTransitionalCountries.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hoxha, G. (2012). Legal Protection of Cultural Heritage in Kosova Past, Present and Future. *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 217-237. Διαθέσιμο στο: <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1783/Hoxha.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Hoxha, E. (2016). Planned development in Kosovo – Case of Prishtina. Στο H. Tulum (Eds.), *Proceedings of the CPUD '16 International City Planning and Urban Design Conference - DAKAM, 8-9 April*, (σσ. 20-33). Istanbul: Metin Copy Plus. https://www.academia.edu/28527751/Planned_development_in_Prishtina_Kosovo (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hoxha, V. (2012). Urban Development versus Real Estate Management in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 47-49. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jakupi, A. & Nushi, V. (2017). International aid community, its presence in the post-conflict reconstruction and impact on urban legacy - Case study of Prishtina. *Sociologija i Prostor*, 55, 315-332. doi: 10.5673/sip.55.3.4 (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jashari-Kajtazi, T. & Jakupi, A. (2017). Interpretation of architectural identity through landmark architecture: The case of Prishtina, Kosovo from the 1970s to the 1980s. *Fron-*

- tiers of Architectural Research*, 6, 480-486. https://www.academia.edu/36651041/Interpretation_of_architectural_identity_through_landmark_architecture_The_case_of_Prishtina_Kosovo_from_the_1970s_to_the_1980s. doi: 10.1016/j.foar.2017.09.002 (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jerliu, F., Geci, V., Navakazi, V., Hackenbroich, W., Vöckler, K. & Fuchs, T. (2009). Prishtina Dynamic City. *Archis Interventions Prishtina*. Διαθέσιμο στο: https://issuu.com/florinajerliu/docs/prishtina_dynamic_city (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jerliu, F. & Navakazi, V. (2018). The Socialist Modernization of Prishtina: Interrogating Types of Urban and Architectural Contributions to the City.”*Mesto a Dejiny*, 7, 55-74. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/330245151_The_Socialist_Modernization_of_Prishtina_Interrogating_Types_of_Urban_and_Architectural_Contributions_to_the_City (πρόσβαση 12/1/2020).
- Jerliu, F. & Vöckler, K. (2012). The City in Transition: ARCHIS Interventions in Prishtina. *European Magazine: Urban Development*, 6, 32-34. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Judah, T. (2008). *Kosovo. What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- Ker-Lindsay, J. (2009). *Kosovo: the path to contested statehood in the Balkans*. London: I.B. Tauris.
- König, K. (2016). Pristina: Departure city?. *Dérive*, 62, 4-8. Διαθέσιμο στο: <https://www.eurozine.com/pristina-departure-city/> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Krasniqi, K. (2011). Prishtina. Under Construction. (Master Thesis). Polytechnic University of Milan. Διαθέσιμο στο: https://commongroundlaboratory.files.wordpress.com/2013/12/2011_12_krasniqi.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Law No. 04/L-174 on Spatial Planning. [https://mmph.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Legjislacioni/pdf test%20\(56\).pdf](https://mmph.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Legjislacioni/pdf%20test%20(56).pdf) (πρόσβαση 12/1/2020).
- Lekvall, E. & Hajredini, S. (2014). Towards a Cultural Policy in Kosovo. Pristina: Cultural Forum of Kosovo. Διαθέσιμο στο: http://www.forumikulturor.net/repository/docs/Towards_a_cultural_policy.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Malcolm, N. (1999). *Kosovo: A Short History*. New York: Harper Perennial.
- Mckenna, M. (2013). Let it be chaotic: The best plan for Prishtina is one of a city's city: seemingly unplanned. *Kosovo 2.0: Public Space*, 5. Διαθέσιμο στο: <https://kosovotwo-pointzero.com/en/let-it-be-chaotic> (πρόσβαση 12/1/2020).

- Mehmeti, F. (2014). Culture in Kosovo. A Species that Needs to be Saved. Pristina: Cultural Forum of Kosovo. Διαθέσιμο στο: http://www.forumikulturor.net/repository/docs/Culture_in_Kosovo___a_special_that.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Mejzini, I. (2015). The phenomena of Urban Sprawl - study case of city of Prishtina. In E. Hajrizi (ed.), *Proceedings of the University for Business and Technology International Conference (UBT), 7-8 November* (pp. 34-40). Pristina: University of Business and Technology. doi: 10.33107/ubt-ic.2014.5 (πρόσβαση 12/12/2019).
- Narang, S. & Reutersward, L. (2006). Improved governance and sustainable urban development. Strategic planning holds the key. *European Journal of Spatial Development*. Διαθέσιμο στο: [http://archive.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202017/Debate_Narang\(2006\).pdf](http://archive.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202017/Debate_Narang(2006).pdf) (πρόσβαση 21/1/2020).
- Norman, K. (2014). Shifting experiences of places in Prishtina. *Dérive 54*, 37-43. Διαθέσιμο στο: <https://www.eurozine.com/shifting-experiences-of-places-in-prishtina/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Nushi, L. (2011). Improvements for Kosovo's spatial planning system (Master Thesis). Rochester: Institute of Technology. Διαθέσιμο στο: <https://scholarworks.rit.edu/theses/7014/> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Pallaska, E. (2012). Planned Spatial Development – An Indicator of Collective Awareness – Social Progress. *European Magazine: Urban Development*, 6, 12-15. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Pallaska, E. (2012). Planned Spatial Development - an Indicator of Collective Awareness - Social Progress. *European Magazine: Urban Development*, 6, 12-14. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Pallaska, E., Navakazi, V. & Meka, B. (2018). New Urban Agenda – How far -by the spatial planning legislation in Kosovo and Albania? *Journal of Science, Humanities and Arts*, 5, 1-8. doi: 10.17160/josha.5.5.435 (πρόσβαση 12/1/2020).
- Pasamitros, N. (2017). Cultural Heritage: Contested Perspectives and Strategies in Kosovo. In I. Armakolas, A. Demjaha, A. Elbasani, S. Schwandner-Sievers, E. Skendaj & N. Tzifakis (ed.), *State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations* (pp. 291-310). Pristina: Kosovo Foundation for Open Society. Διαθέσιμο στο: <http://eprints.bournemouth.ac.uk/29637/1/2017%20State-build-in%20in%20post-independence%20Kosovo.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

- Pula, B. (2013). Dissecting Prishtina: The capital is a city by name but a zombie in spirit. *Kosovo 2.0: Public Space*, 5. Διαθέσιμο στο: <https://kosovotwopointzero.com/en/dissecting-prishtina/> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Ramadani, I. (2013). Territorial - Spatial Organization of the Municipality of Prishtina with its Suburbs and Metropolitan Development Opportunities. *Micro Macro & Mezzo Geo Information* 6, 1-10. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/13157837/TERRITORIAL_-_SPATIAL_ORGANIZATION_OF_THE_MUNICIPALITY_OF_PRISHTINA_WITH_ITS_SUBURBS_AND_METROPOLITAN_DEVELOPMENT_OP-PORTUNITIES (πρόσβαση 12/1/2020).
- Regjepaj, F. (2016). *Urbanization and land management issues in Kosovo - A description of the land management system and identification of consequences in the urban planning*, (Master Thesis). Sweden: Lund University. Διαθέσιμο στο: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=8901803&file-OId=8901840> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Sklias, P. & Roukanas, S. (2007). Development in post-conflict Kosovo. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 2, 267-287. Διαθέσιμο στο: <http://www.asecu.gr/Seeje/issue09/sklias.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Sghevill, F. (1991). *History of the Balkans: From the Earliest Times to the Present Day*. New York: Dorset Press.
- Sylqa, D. & Kelmendi, V. (2013). The economic policy trends in Kosovo, challenges and growth. Στο *Proceedings of International Conference Effects of Global Risk in Transition Countries, 30 May 2013* (σσ. 537-544. Peja: European College Dukagjini. Διαθέσιμο στο: http://dukagjinicollege.eu/libri3/537-544_Sylqa_Driton_&Kelmendi_Venera.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Vela, V. (2012). Legislation in Urban Developments in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 49-50. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Vesnic-Alujevic, L. (2012). *European Integration of Western Balkans: From Reconciliation to European Future*. Brussels: Centre for European Studies. Διαθέσιμο στο: <https://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/european-integration-western-balkans.pdf> (πρόσβαση 21/1/2020).
- Vickers, M. (1998). *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. London: Hurst & Co.
- Vockler, K. (2008). *Prishtina is Everywhere - Turbo Urbanism: the Aftermath of a Crisis*. Amsterdam: Archis.

- Westermann, F. (2018). Clearing up the Fog. How international and local politics influenced spatial planning in Kosovo (1999-2017) (Master Thesis). Leiden: Leiden University Faculty of Humanities. Διαθέσιμο στο: <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/61398/Ferre%20Westermann%20MA%20Thesis.pdf?sequence=1> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Zejna, I. (2017). Development of Tourism through Effective Policies and Legislations Identification of potential steps of tourism policy and legislation reform. *Public Interest*, 10. Prishtina: Democracy for Development Institute. Διαθέσιμο στο: http://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/07/D4D_PI_10_ENG_WEB.pdf (πρόσβαση 21/1/2020).
- Zhuri, H. (2012). Importance or Neglect of Spatial and Urban Planning in Kosovo. *European Magazine: Urban Development*, 6, 21-22. Διαθέσιμο στο: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/eu-magazine-06-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).

Διαδικτυακές πηγές

- Commission of the European Communities. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. 2009. Kosovo* - Fulfilling its European Perspective. http://eeas.europa.eu/archives/delegations/kosovo/documents/eu_kosovo/091014_kosovo_study_en.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Cultural Heritage without Borders Kosovo Office. <http://chwb.org/kosovo/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Cultural Forum of Kosovo. 2014. Culture in the State Policies of Kosovo. http://www.forumikulturor.net/repository/docs/FG_Culture_in_state_policies_of_kosovo.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Kosovo overview. <https://www.ebrd.com/where-we-are/kosovo/overview.html> (πρόσβαση 12/12/2019).
- European Committee of the Regions. Division of Powers. Kosovo. <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Kosovo.aspx> (πρόσβαση 12/12/2019).
- European Stability Initiative (ESI). A future for Pristina's past. https://www.esi-web.org/pdf/esi_future_of_pristina%20booklet.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- European Union Office in Kosovo. European Union Special Representative in Kosovo. https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/1388/projects-kosovo_en (πρόσβαση 12/12/2019).

- European Union Rule of Law Mission in Kosovo. <https://www.eulex-kosovo.eu/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Kosovo Agency of Statistics. <https://ask.rks-gov.net/en/> (πρόσβαση 2/12/2019).
- Kosovo Environmental Programme (KEP). <http://kerweb.org/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Kosovo Foundation for Open Society and British Council. Kosovo Calling. International Conference to Launch Position Papers on Kosovo's Relation with EU and Regional Non-recognising Countries. 2011. <http://kfos.org/wp-content/uploads/2012/04/Kosovo-Calling-ENG.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Kosovo Investment and Enterprise Support Agency (KIESA). <http://kiesa.rks-gov.net/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Law No. 04/L-174 on Spatial Planning. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=8865> (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/1/2020).
- Organization for Security and Co-operation in Europe. OSCE Mission in Kosovo. <https://www.osce.org/mission-in-kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). Pristina. Municipal Profile 2018. <https://www.osce.org/kosovo/13127?download=true> (πρόσβαση 2/12/2019).
- North Atlantic Treaty Organization (NATO). NATO's Role in Kosovo. <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. <https://prishtinaonline.com/en> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Directorate of Culture. <https://prishtinaonline.com/en/drejtore/culture> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Directorate of Culture. Strategjia e Turizmit. https://www.prishtinaonline.com/uploads/strategjia_e_turizmit_dkr_komuna_e_prishtines.pdf (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Municipal Development Plan of Prishtina 2012-2022. [https://prishtinaonline.com/uploads/prishtina_pzhk_2012-2022_shqip%20\(1\).pdf](https://prishtinaonline.com/uploads/prishtina_pzhk_2012-2022_shqip%20(1).pdf) (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Strategic Planning and Sustainable Development. <https://prishtinaonline.com/en/drejtore/strategic-planning-and-sustainable-development> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Strategic Planning and Sustainable Development. Plani Zhvillimor Urban - Prishtina 2012-2022 (στα αλβανικά) <https://prishtinaonline.com/drejtore/ekonomi-dhe-zhvillim-lokal/sektori-i-planifikimit-hapesinor/pzhu> (πρόσβαση 12/12/2019).

- Prishtina Online. Urban Development Plan - Prishtina 2012-2022. https://kk.rks-gov.net/prishtine/wp-content/uploads/sites/45/2018/02/PZHU-_Prishtina.pdf (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Prishtina Online. Urban Regulatory Plans. [https://prishtinaonline.com/uploads/pjesa_tekstuale%20\(1\).pdf](https://prishtinaonline.com/uploads/pjesa_tekstuale%20(1).pdf) (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Kosovo Economic Reform Program (Erp) 2017-2019. http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Draft_Economic_Reform_Programme_2017-2019_.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Culture, Youth & Sport. <https://www.mkrs-ks.org/?page=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Culture, Youth & Sport. National Strategy for Cultural Heritage 2017-2027. https://mkrs_ks.org/repository/docs/eng_strategy_for_heritage.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Economic Development. <https://mzhe-ks.net/en/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo. <https://mmph.rks-gov.net/en/> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning. Annual Report State of the Environment in Kosovo. https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_mjedisit_2016_web_format_eng_22817.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning. Kosovo Environmental Protection Agency. <http://www.ammk-rks.net/?page=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Environment and Spatial Planning of Kosovo. Spatial Plan of Kosova 2010 – 2020+. http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Spatial_Plan_of_Kosova_2010-2020.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- Republic of Kosovo. Ministry of European Integration. <http://mei-ks.net/en/> www.unhabitat-kosovo.org (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Finance. Budget of the Republic of Kosovo 2018. <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/F885C8B3-E1AD-4889-9014-DB8D03B3DAAF.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).

- Republic of Kosovo. Ministry of Local Government Administration. Strategy for Local Economic Development 2019-2023. <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/07/Strategy-for-Local-Economic-Development-2019-2023.pdf> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Trade and Industry. <https://mti.rks-gov.net/page.aspx?id=2,1> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Republic of Kosovo. Ministry of Trade and Industry. Profili i Sektorit të Turizmit. <https://kiesa.rks-gov.net/desk/inc/media/86E95F79-EEF6-4B2B-B1CC-A0317678A3AD.pdf> (στα αλβανικά) (πρόσβαση 12/12/2019).
- State Portal of the Republic Of Kosovo. <https://www.rks-gov.net/EN> (πρόσβαση 2/12/2019).
- UN-Habitat United Nations Human Settlements Programme. Kosovo Programme. www.un-habitat-kosovo.org (πρόσβαση 12/12/2019).
- UN-Habitat. *The State of European Cities in Transition: Taking stock after 20 years of reform*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme. https://new.unhabitat.org/sites/default/files/download-manager_files/State_of_European_Cities_English_Version.pdf (πρόσβαση 12/12/2019).
- United Nations Development Programme. About Kosovo. <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/countryinfo/> (πρόσβαση 2/12/2019).
- United Nations Development Programme. Kosovo. Confidence Building through Cultural Protection in Kosovo. https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/democratic_governance/confidence-building-through-cultural-protection-in-kosovo.html (πρόσβαση 12/12/2019).
- United Nations Development Programme. Kosovo. Environment, climate and disaster resilience. https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/environment_and_energy.html (πρόσβαση 12/12/2019).
- United Nations Mission in Kosovo (UNMIK). <https://unmik.unmissions.org/> (πρόσβαση 12/12/2019).
- UNMIK Regulation 2003/30 Law on Spatial Planning in Kosovo. http://www.kuvendikovesoves.org/common/docs/ligjet/2003_14_en.pdf (πρόσβαση 12/1/2020).
- UNSCR 1244/1999: <https://peacemaker.un.org/kosovo-resolution1244> (πρόσβαση 12/12/2019).
- Western Balkan Investment Framework. The WBIF in Kosovo. <https://wbif.eu/beneficiaries/kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).

- World Bank. Kosovo Country Environmental Analysis. (CEA) <http://documents.worldbank.org/curated/en/282361468047686579/Kosovo-Country-Environmental-Analysis-CEA> (πρόσβαση 12/12/2019).
- World Bank. Kosovo. Country Context. <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo> (πρόσβαση 12/12/2019).
- World Bank. Kosovo Country Environmental Analysis. (CEA) <http://documents.worldbank.org/curated/en/282361468047686579/Kosovo-Country-Environmental-Analysis-CEA> (πρόσβαση 12/12/2019).
- World Bank. Kosovo Country Snapshot. <http://pubdocs.worldbank.org/en/945741571341607027/Kosovo-Snapshot-Oct2019.pdf> (πρόσβαση 2/12/2019).
- World Bank. Projects in Kosovo. https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/projects-summary?countrycode_exact=XK (πρόσβαση 12/12/2019).

Βουλγαρία - Σόφια

Ελληνόγλωσση

- Δουδούμης, Γ. (1999). *Η σύγχρονη Βουλγαρία: προβλήματα και προοπτικές*. Αθήνα: Βαλκανικές Εκδόσεις.
- Μπακάλοφ, Γ., Ματάνοφ, Χ., Μίτεφ, Π., Ίλτσεφ, Ι. & Μαρίνοβα-Χρηστίδη, Ρ. (2015). *Ιστορία της Βουλγαρίας* (μτφ. Γ. Χρηστίδης). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ. (1991). *Οι Βαλκανικοί Λαοί. Από την Τουρκική Κατάκτηση στην Εθνική Αποκατάσταση (14ος- 19ος αι.)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου, Π. (1995). *Πόλη και πολεοδομία στην πρώην Σοβιετική Ένωση [1917-1985]*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Χολέβας, Ν. (1994). *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Φιλιππούτης.
- Baeva, I. & Kalinova, E. (2011). *Σύγχρονη Βουλγαρία: από το Ανατολικό Μπλοκ στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (μτφ. Γ. Χρηστίδης). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Jelavich, B. (2006). *Ιστορία των Βαλκανίων* (μτφ. Χ. Δεληστάθη, επιμ. Β. Τσοκόπουλος). Αθήνα: Πολύτροπον.
- Mazower, M. (2002). *Τα Βαλκάνια* (μτφ. Ν. Κουρεμένος). Αθήνα: Πατάκης.

Ξενόγλωσση

- Bianco, L. (2011). The Contemporary Urban Planning Framework in Bulgaria. *Id-Dritt*, 21, 305-328. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/28116> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Crampton, R. J. (2007). *Bulgaria*. Oxford: Oxford University Press.
- Detrez, R. (1997). *Historical dictionary of Bulgaria*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.
- Dimitrov, V. (2001). *Bulgaria: the uneven transition*. London: Routledge.
- Doytchinov, G. (2015). Designing Sofia's city core in the context of the changing ideological paradigm 1945-1989. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 140-159). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Forbes, N. (1915). *Balkans: A history of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*. Oxford: Clarendon Press. Διαθέσιμο στο: <https://ia902503.us.archive.org/26/items/balkanshistoryof00forbuoft/balkanshistoryof00forbuoft.pdf> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Galabinova, Y. (2009). The capital of Bulgaria - Sofia, as a city and a municipality: challenges, opportunities and policies for future development. Paper presented at the *17th NISPACEE Annual Conference: State and Administration in a Changing World, Budva, Montenegro, May 14-16*. Διαθέσιμο στο: http://eprints.nbu.bg/305/1/YGalabinova_Nispacee_paper.pdf (πρόσβαση Σεπτέμβριος 29, 2019).
- Ganchev, H. & Doytchinov, G. (2015). Sofia before World War II: urban design as a cultural implication. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 98-119). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Gavrilova, R. (1999). *Bulgarian urban culture in the eighteenth and nineteenth centuries*. Susquehanna University Press.
- Genkova, D. (2014). The National Strategic Planning -between Social-Economic Needs and Political Realities in Bulgaria. *Economic Alternatives*, 2, 114-125. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/315528351_The_National_Strategic_Planning_-_between_Social-Economics_Needs_and_Political_Realities_in_Bulgaria (πρόσβαση 20/11/2019).
- Geshkov, M. (2015). Urban Sprawl in Eastern Europe. The Sofia City Example. *Economic Alternatives*, 2, 101-116. Διαθέσιμο στο: https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/08_Geshkov.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).

- Giatzidis, E. (2002). *An introduction to post-communist Bulgaria: political, economic, and social transformations*. Manchester: Manchester University Press.
- Grigova, I. (2011). The City and the Nation: Sofia's Trajectory from Glory to Rubble in WWII. *Journal of Urban History*, 37, 155-175. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/928717/The_City_and_the_Nation_Sofias_Trajectory_from_Glory_to_Rubble_in_WWII (πρόσβαση 10/12/2019).
- Hall, R.C. (2000). *The Balkan Wars, 1912-1913: prelude to the First World War*. London: Routledge.
- Hirt, S. (2006). Post-Socialist Urban Forms: Notes From Sofia. *Urban Geography*, 28 (5), 464-488. doi: 10.2747/0272-3638.27.5.464 (πρόσβαση 10/12/2019).
- Hristova, Z. (2010). The Collective Memory of Space: The Architecture of Remembering and Forgetting. (Theses and Dissertations. Paper 1635). Ryerson University. Διαθέσιμο στο: <https://digital.library.ryerson.ca/islandora/object/RULA%3A2464> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Institute for Market Economics (IME)-Regional Profiles: Indicators of Development. 2019. Sofia. <https://www.regionalprofiles.bg/en/regions/sofia-grad/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Iokimov, P. (2006). Sofia in two centuries. Part B. Στο H. Fessas-Emmanouil (Eds.), *Proceedings of the Inter-Balkan Congress: Balkan Capitals from the 19th to the 21st century-Urban Planning and the Modern Architectural Heritage, 12 December 2005* (σσ. 44-50). Athens: Academy of Athens-Bureau of Architectural Research. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/32873838/BALKAN_CAPITALS_FROM_THE_19th_TO_THE_21st_CENTURY_-_PROCEEDINGS_Urban_Planning_and_the_Modern_Architectural_Heritage (πρόσβαση 12/11/2019).
- Iokimov, P. & Stoilova, L. (2001). "Sofia" - Urban Development from the End of 19th Century until WW I. *CENTROPA*, 1, 43-55. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/13840309/_Sofia_-_Urban_Development_From_the_End_of_19th_Century_Until_WW_I (πρόσβαση 10/12/2019).
- Kovachev, A., Slaev, A. D. & Daskalova, D. (2016). *Forms of Urban Growth in Southeast Europe: Transitioning towards Urban Resilience and Sustainability*. Varna: Varna Free University. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/311854885_Forms_of_Urban_Growth_in_Southeast_Europe_Transitioning_towards_Urban_Resilience_and_Sustainability/references (πρόσβαση 12/11/2019).

- Kovachev, A., Slaev, A. D. & Lyubenov, Y. (2016). Polycentricity as an instrument of balanced urban development in Sofia's Master Plan. *Architecture and Modern Information Technologies*, 4 (37), 179-190. Διαθέσιμο στο: <https://marhi.ru/eng/AMIT/2016/4kvart16/Kovachev%20Slaev%20Lyubenov%20untitled.php> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Kyrkilis, D. (2010). Bulgaria: From Transition to the European Union Membership. Στο *Proceedings of the VIII Greek-German Symposium; South-Eastern Europe Today: Problems and Perspectives: The Greek and the German Aspect, 8-9 May 2008* (σσ. 5-17). Thessaloniki: Institute for Balkan Studies. Διαθέσιμο στο: <https://www.imxa.gr/files/bsfiles/47/Kyrkilis.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Lecarte, J. (2017). *The economic, social and territorial situation in Bulgaria*. European Parliament: DG IPOL Policy Department for Structural and Cohesion Policies. Διαθέσιμο στο: <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/131188/BRIEFING%20BULGARIA-EN.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Simeonova, V. (2017). *Spatial Planning Instruments in Bulgaria: Towards the Europeanization of the Spatial Model*. (PhD Dissertation). Barcelona: University of Barcelona. doi: 10.13140/RG.2.2.18324.76168 (πρόσβαση 12/11/2019).
- Slaev, A., Kovachev, A., Lyubenov, Y. & Topchiev, H. (2015). Bulgaria. Στο J. Fyser & T. Franchini (Eds.), *International Manual of Planning Practice*. ISOCARP: Hague. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/271585853_Chapter_on_Bulgaria_of_the_International_Manual_of_Planning_Practice (πρόσβαση 20/11/2019).
- Slaev, A. D. & Nedovic-Budic, Z. (2017). The Challenges of Implementing Sustainable Development: The Case of Sofia's Master Plan. *Sustainability* 9 (1), 15. <https://doi.org/10.3390/su9010015> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Slaev, A.D. & Nikiforov, I. (2013). Factors of Urban Sprawl in Bulgaria. *SPATIUM International Review*, 29, 22-29. Διαθέσιμο στο: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-569x/2013/1450-569x1329022s.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Staddon, C., & Mollov, B. (2000). City profile: Sofia, Bulgaria. *Cities*, 17(5), 379-387.
- Stavrianos, L.S. (2000). *The Balkans since 1453*. New York: New York University Press.
- Stoilova, L. (2006). Sofia in two centuries. Part A. Στο H. Fessas-Emmanouil (Eds.), *Proceedings of the Inter-Balkan Congress: Balkan Capitals from the 19th to the 21st century-Urban Planning and the Modern Architectural Heritage, 12 December 2005* (σσ. 38-43). Athens: Academy of Athens-Bureau of Architectural Research. Διαθέσιμο

- στο: https://www.academia.edu/32873838/BALKAN_CAPITALS_FROM_THE_19th_TO_THE_21st_CENTURY_-_PROCEEDINGS_Urban_Planning_and_the_Modern_Architectural_Heritage (πρόσβαση 12/11/2019).
- Stoilova, L., Kotsev, G., Varbanova, V., Mirkov, A., Lindareva M. & Petrova, T. (2016). *The urban planning of Sofia - the pulse of the city in time*. Sofia: Regional Historical Museum.
- Stoychev, K. (2009). Regional Development and Spatial Planning in Bulgaria: Geographical Perspectives. Διαθέσιμο στο: https://pdfs.semanticscholar.org/5cd4/2a637ae3619c9ddea2b8c9f7b14ed19f0bb.pdf?_ga=2.166188988.341460865.1574964828-1307238898.1574964828 (πρόσβαση 20/11/2019).
- The ESTIA Partnership. 2000. Spatial Planning Systems and Agencies in SE Europe. <http://gkafkala.webpages.auth.gr/site/wp-content/uploads/2018/05/ESTIA-SPATIAL-PLANNING-SYSTEMS-AND-AGENCIES-IN-SEE-1.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Todorov, I. & Durova, K. (2016). Economic Growth of Bulgaria and Its Determinants. *Ikonicheski Izsledvania*, 4, 3-35. Διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/306379978_Economic_Growth_of_Bulgaria_and_Its_Determinants (πρόσβαση 10/12/2019).
- Troeva, V. (2017). *Bulgarian planning system*. Sofia: National Centre for Regional Development. Διαθέσιμο στο: http://www.breiling.org/lect/eu-amende/quellen/141007/troeva_141006.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- Tsenkova, S. (2005). Reinventing Strategic Planning in Post-socialist Cities: Experiences from Sofia. *European Planning Studies*, 15, 295-317. doi: 10.1080/09654310601017133 (πρόσβαση 20/11/2019).
- Yanchev, P. (2012). *Europeanization of the Spatial Planning System in Bulgaria* (Thesis research paper). Faculty of Engineering ASRO, KU Leuven. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/5892470/Europeanization_of_the_Spatial_Planning_System_in_Bulgaria (πρόσβαση 20/11/2019).
- Yerolympos, A. (1996). *Urban Transformations in the Balkans 1820-1920. Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki*. Thessaloniki: University Studio Press.

- Vachkova, V. (2013). Why Constantine the Great Used To Say, "Serдика Is My Rome"?. *Bulgarian Historical Review*, 41(1-2), 3-16. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/297553670_Why_Constantine_the_Great_Used_To_Say_Serdica_Is_My_Rome (πρόσβαση 10/12/2019).
- Valkanov, Y. (2015). Suburbanisation in Sofia: changing the spatial structure of a post-communist city. In G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Ed.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (pp. 248-263). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Zeijlon, A., Tsenkova, S., Ionkova, K., Ebinger, J. & Rizvi, N. C. (2003). *Sofia City Strategy (English)*. Washington, DC; World Bank Group. Διαθέσιμο στο: <http://documents.worldbank.org/curated/en/451121468224987239/Sophia-city-strategy> (πρόσβαση 20/11/2019).

Διαδικτυακοί σύνδεσμοι

- Architecture and Urban Planning Section of the Municipality. 2020. <https://www.sofia-agk.com/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Culture. <http://mc.government.bg/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Economy. <https://mi.government.bg/en> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Environment and Water. <https://www.moew.government.bg/en/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Environment and Water. European and International Projects. <https://www.moew.government.bg/bg/ministerstvo/programi-i-proekti/> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 20/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Foreign Affairs. <https://www.mfa.bg/en/> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Regional Development. <https://www.mrrb.bg/en/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Regional Development Act. <https://www.mrrb.bg/en/regional-development-act/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Spatial Development Act. <https://cpcp.mrrb.government.bg/cms/assets/Laws/SPATIAL%20DEVELOPMENT%20ACT.pdf> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Regional Development and Public Works. Regional Development Plans. <https://www.mrrb.bg/bg/regionalni-planove-za-razvitie-na-rajonite-ot-nivo-2->

- za-perioda-2014-2020-g-prieti-s-reshenie-na-ms/ (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 20/11/2019).
- Bulgaria Ministry of Tourism. <http://www.tourism.government.bg/en> (πρόσβαση 20/12/2019).
- Bulgaria Ministry of Tourism. Official Tourism Portal of Bulgaria. <https://bulgariatravel.org/en#map=6/42.750/25.380> (πρόσβαση 20/12/2019).
- Bulgarian Cultural Heritage Act. 2009. https://en.unesco.org/sites/default/files/bulgaria_culturalheritageact_2009_entof.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Bulgaria Country Profile. <https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Council of Ministers of the Republic of Bulgaria. <https://www.gov.bg/index.php/en> (πρόσβαση 20/12/2019).
- European Commission. Transitioning towards Urban Resilience and Sustainability (TURAS). <https://cordis.europa.eu/project/id/282834> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 29, 2019).
- European Commission. Bulgaria. Cohesion Policy eligibility 2014-2020. https://ec.europa.eu/regional_policy/el/atlas/romania/ (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Commission. Country Report Bulgaria. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-bulgaria_en.pdf (πρόσβαση 20/12/2019).
- European Commission. NUTS. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> (πρόσβαση 20/12/2019).
- European Commission. The EU Environmental Implementation Review. Country Report - Bulgaria. https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_bg_en.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- European Commission. Panorama 60: Bulgaria and Romania celebrate 10 years in the EU. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag60/mag60_en.pdf (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Stability Initiative. Environment. <https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=284> (πρόσβαση 10/12/2019).
- European Structural and Investment Funds. Country Data for: Bulgaria. 2014-2020. <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/BG> (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Union. Bulgaria. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/bulgaria_en (πρόσβαση 20/12/2019).

- European Union. Growth-Regional Innovation Monitor Plus. Sofia City District Development Strategy 2014-2020. <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/policy-document/sofia-city-district-development-strategy-2014-2020> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Union. Structural Funds. National Communication Strategy 2014-2020 - The European Funds in Bulgaria. https://www.eufunds.bg/archive2018/images/eu_funds/files/%D0%9D%D0%9A%D0%A1/The_European_funds_in_Bulgaria.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Union. Structural Funds. National Development Programme: Bulgaria 2020. <https://www.eufunds.bg/archive/documents/1357828564.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Union. Urban Data Platform. Country Fact-Sheet - Bulgaria. <https://urban.jrc.ec.europa.eu/strat-board/#/factsheetcountry?id=BG&name=Bulgaria&full-screen=yes> (πρόσβαση 20/11/2019).
- National Centre for Regional Development - NCRD. <http://www.ncrdhp.bg/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- National Commission of Bulgaria for UNESCO. <http://unesco-bg.org/> (πρόσβαση 10/12/2019).
- National Concept for Spatial Development - NCSDD 2013-2025. http://www.bgregio.eu/media/Programirane/NKPR_28012013_Last_en.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- National Regional Development Strategy - NRDS 2012-2022. <https://www.mrrb.bg/bg/national-regional-development-strategy-of-the-republic-of-bulgaria-2012-2022/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Regional History Museum of Sofia. <http://www.sofiahistorymuseum.bg/en/> (πρόσβαση 29/9/2019).
- Republic of Bulgaria. National Statistical Institute. Statistical Data. <https://www.nsi.bg/en> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Sofia Development Association. Strategy for the Development of Culture 2013-2023: Sofia – Creative Capital. <http://www.sofia-da.eu/en/strategic-documents/strategy-for-the-development-of-culture-2013-2023-sofia%E2%80%93creative-capital.html> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Sofia Investment Agency. Invest Sofia. <https://investsofia.com/en/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Sofia Municipality. Sofia. <https://www.sofia.bg/bg/web/sofia-municipality/start> (πρόσβαση 12/11/2019).

- Sofia Municipality. Department of Architecture and Urbanization. <https://www.sofia.bg/department-architecture-urbanization> (στα βουλγάρικα) (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sofia Municipality. Sofproect. <https://sofproect.com/en/home/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sofia Municipality. Urban masterplan. <https://sofproect.com/en/portfolio/urban-masterplan-of-sofia-municipality/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sofia Municipality. Vision Sofia 2050. <https://vizia.sofia.bg/vision-sofia-2050/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sofia Tourism Administration. Visit Sofia. <https://www.visitsofia.bg/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Sustainable Cities Fund. 2018. Urban Development Funds. <https://www.citiesfund.bg/en/?cid=8> (πρόσβαση 20/11/2019).
- UN Habitat. 2017. Urban Resilience Hub. <http://urbanresiliencehub.org/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- URBACT. 2014-2020. Resilient Europe. <https://urbact.eu/resilient-europe> (πρόσβαση 20/11/2019).
- URBACT. Sofia. <https://urbact.eu/sofia> (πρόσβαση 20/11/2019).
- World Bank. 2019. Bulgaria Country Snapshot. <http://pubdocs.worldbank.org/en/357411571384195634/Bulgaria-Snapshot-Oct2019.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).

Ρουμανία – Βουκουρέστι

Ελληνόγλωσση

- Γαβρά, Ε. Γ. (2006). Η Διαχείριση του Πολιτιστικού και Οικιστικού Αποθέματος στη Ν.Α. Ευρώπη, στο πλαίσιο των Πολιτικών Χωρικής Ανάπτυξης: Η Περίπτωση της Ρουμανίας. *Στα Πρακτικά του Α' Επιστημονικού Συνεδρίου: Διαστάσεις της Μετάβασης και η ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών της Βαλκανικής, 20-22 Οκτωβρίου 2006* (σσ. 571-593). Φλώρινα: Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών.
- Γαβρά, Ε. Γ. (2004). *Πολιτισμικό απόθεμα και αρχιτεκτονική κληρονομιά στα Βαλκάνια. Διαχείριση στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Γαβρά, Ε. Γ. (Επίμ.) (2008). *Εμπορικοί Σταθμοί των Ελλήνων στη Ρουμανία. Ανάδειξη και Προβολή του Πολιτισμικού Μνημειακού Αποθέματος του Μείζονος Ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

- Γεωργιτσογιάννη, Ε. Ν. (2006). Ρουμανία. Στο Ο. Κατσιαρδή – Hering, I. Κ. Χασιώτης & Ε. Α. Αμπατζή, *Οι Έλληνες της Διασποράς: 15ος - 21ος αι.* Αθήνα: Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων.
- Καραθανάσης Α. (1982). *Έλληνες Λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714). Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής πνευματικής κίνησης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες κατά την προφαναριώτικη περίοδο.* Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.
- Μαρινέσκου, Φ. (2007). *Οι Ρουμάνοι: Ιστορία και πολιτισμός.* Αθήνα: Ιωλκός.
- Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου, Π. (1995). *Πόλη και πολεοδομία στην πρώην Σοβιετική Ένωση [1917-1985].* Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Χολέβας, Ν. (1994). *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια.* Αθήνα: Φιλιππότης.
- Hall, T. (2005). *Αστική Γεωγραφία.* Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Todorov, N. (1986). *Η βαλκανική πόλη. 15ος-19ος αιώνας: Κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη* (μτφ. Ε. Αβδελά & Γ. Παπαγεωργίου). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ξενόγλωσση

- Benedek, J. (2006). Urban Policy and Urbanisation in the Transition Romania. *Romanian Review of Regional Studies*, II, 51-64. Διαθέσιμο στο: <http://rrrs.reviste.ubbcluj.ro/arhive/Artpdf/v2n12006/RRRS021200605.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Benedek, J. (2013). The spatial planning system in Romania. *Romanian Review of Regional Studies*, 9, 23-30. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/306153384_The_spatial_planning_system_in_Romania (πρόσβαση 12/11/2019).
- Boia, L. (2001). *Romania: borderland of Europe* (μτφ J.C. Brown). London: Reaktion.
- Bonciocat, Ș., Derer, H. & Popa, C. (2013). *București demolat. Arhive neoficiale de imagine - 1985 (Demolished Bucharest. Unofficial archive images – 1985).* Bucharest: Fundatia INES.
- Bratuleanu, A. (2006). Bucharest in the 19th and 20th centuries. The evolution of the urban scale. Στο H. Fessas-Emmanouil (Eds.), *Proceedings of the Inter-Balkan Congress: Balkan Capitals from the 19th to the 21st century-Urban Planning and the Modern Architectural Heritage, 12 December 2005* (σσ. 32-37). Athens: Academy of Athens-Bureau of Architectural Research. Διαθέσιμο στο: <https://www.aca->

- demia.edu/32873838/BALKAN_CAPITALS_FROM_THE_19th_TO_THE_21st_CENTURY_-_PROCEEDINGS_Urban_Planning_and_the_Modern_Architectural_Heritage (πρόσβαση 12/11/2019).
- Cavalcanti, M. B. U. (1997). Urban reconstruction and autocratic regimes: Ceausescu's Bucharest in its historic context, *Planning Perspectives*, 12:1, 71-109, DOI: 10.1080/026654397364780 (πρόσβαση 10/12/2019).
- Constantin, D.L., Goschin, Z., & Danciu, A.R. (2011). The Romanian Economy from Transition to Crisis. Retrospects and Prospects. *World Journal of Social Sciences*, 1 (3), 155-171. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/251573467_The_Romanian_Economy_from_Transition_to_Crisis_Retrospects_and_Prospects (πρόσβαση 20/11/2019).
- Curta, N.C. (2012). Tourism Planning and Performance: Romania's Experience. *Quaestus*, 10, 47-58. Διαθέσιμο στο: <http://www.quaestus.ro/wp-content/uploads/2012/03/Nora-Codru%C5%A3a-CURTA.pdf> (πρόσβαση 10/11/2020).
- Derer, H. (2015). Building Urbanity in Bucharest. *sITA*, 3, 48-63. Διαθέσιμο στο: https://sita.uaum.ro/f/sita/art/04_Derer.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- Derer, H. (2015). ("Multi"?) Cultural Bucharest: on Older and Newer Residential Area Types in the Capital of Romania. Στο Ε. Γ. Γαβρά, Γ. Τσότσος & Κ. Γκιουφή (Επιμ.), *Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια (17ος-20ός αιώνες)* (σσ. 595-636). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Deletant, D. (1995). *Ceausescu and the Securitate: coercion and dissent in Romania, 1965-1989*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- Dodescu, A. & Lavinia, C. (2012). Multi-level governance and strategic planning for regional development policy. The Case of Romania in the context of European integration. In A. Beauclair & L. Reynolds (ed.), *Global Conference of Regional Studies Association, 24-27 June 2012* (pp. 3-16). Sussex: Regional Studies Association. Διαθέσιμο στο: <https://www.regionalstudies.org/presentations/global-conference-2012-papers/> (πρόσβαση 10/1/2020).
- Doytchinov, G., Đukić, A. & Ioniță, C. (Eds) 2015. *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia*. Graz: Graz University of Technology. Διαθέσιμο στο: http://fmysgl.tu-graz.ac.at/~karl/verlagspdf/planning_capital_cities_ebook.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Duda, M. (2015). Shifts. A brief history of public plazas in central Bucharest. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Ed.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia*

- (pp. 44-61). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Dumitrache, L., Zamfir, D., Nae, M., Simion, G. & Stoica, I. (2016). The Urban Nexus: Contradictions and Dilemmas of (Post)Communist (Sub)Urbanization in Romania. *Journal of Studies and Research in Human Geography*, 10, 38-50. doi: 10.5719/hgeo.2016.101.3 (πρόσβαση 10/12/2019).
- Florescu, T. & Mitrea, A. (2015). Romania. *disP - The Planning Review*, 51 (1), 64-65. doi: 10.1080/02513625.2015.1038070 (πρόσβαση 20/11/2019).
- Gavra, E., Delivani, E., Nikas, C. (2006). Management of cultural and architectural heritage and regional development through tourism. The case of Romania. *Federator Symposium of CEDIMES Institute*, Targoviste, Romania: Atelier 1.
- Giurescu, C. C. (1976). *History of Bucharest*. Bucharest: The Publishing House for Sports and Tourism.
- Giurescu, C. C. (1972). *The Making of the Romanian People and Language*. Bucharest: Meridiane Publishing House.
- Gospodini, A. (2002). European cities in competition and the new uses of urban design. *Journal of Urban Design*, 7, 59-73. doi: 10.1080/13574800220129231 (πρόσβαση 20/11/2019).
- Grama, E. (2019). *Socialist Heritage: The Politics of Past and Place in Romania*. Bloomington, Indiana, USA: Indiana University Press.
- Guran-Nica, L., Sofer, M. & Pantelimon, C.B. (2016). From Urbanization to Metropolization; A Case Study of Romania. Στο *Proceedings of International Conference on Economic Sciences and Business Administration*, 3(1), (σσ. 106-113). Bucharest: Spiru Haret University. Διαθέσιμο στο: http://icesba.eu/RePEc/icb/wpaper/ICESBA2016_12GURAN_p106-113.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Hirt, S. & Stanilov, K. (2009). Revisiting Urban Planning in the Transitional Countries. Regional study prepared for *Planning Sustainable Cities: Global Report on Human Settlements*. Διαθέσιμο στο: <https://staging.unhabitat.org/downloads/docs/GRHS2009RegionalTransitionalCountries.pdf> (πρόσβαση 12/1/2020).
- Hitchins, K. (1996). *The Romanians, 1774-1866*. Oxford: Clarendon Press.
- Ionescu-Heroiu, M., Neagu, M. Taralunga, N., Ortiz, P., Petrovici, N., Moldovan, C. & Panescu, E. (2013). *Romania - Enhanced spatial planning as a precondition for sustainable urban development: Full report (English)*. Romania regional development

- program. Washington DC: World Bank Group. Διαθέσιμο στο: <http://documents.worldbank.org/curated/en/782491468296462975/Full-report> (πρόσβαση 10/1/2020).
- Lakatos, A. E. (2016). DiverCity: Bucharest, a City with Cities. Στο *Proceedings of EURAU 2016 - European Symposium on Research in Architecture and Urban Design: In Between Scales, 28-30th September 2016* (σσ. 1015-1025). Bucharest: "Ion Mincu" University of Architecture and Urban Planning. Διαθέσιμο στο: <https://eurau2016.uauim.ro/dld/EURAU2016%20Proceedings.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Light, D. & Young, C. (2010). Reconfiguring Socialist Urban Landscapes: The 'Left-Over' Spaces of State-Socialism in Bucharest. *Journal of Studies and Research in Human Geography*, 41, 5-16. Διαθέσιμο στο: http://humangeographies.org.ro/articles/41/4_1_10_Light.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- Law no.350/2001 regarding urban and territorial planning (updated by Law no. 345/2009). <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/29453> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Light, D. & Phinnemore, D. (ed.) (2001). *Post-Communist Romania. Coming to Terms with Transition*. London: Palgrave Macmillan.
- Mazilu, M., (2011). Romania, Tourism and Culture - Major Drivers of Regional Attractiveness. Στο *Proceedings of the 4-th WSEAS International Conference on Cultural, Urban and Heritage Tourism, 14-16 July 2011* (σσ. 277-287). Athens: World Scientific and Engineering Academy and Society. Διαθέσιμο στο: <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2011/Corfu/CUTAFLUP/CUTAFLUP-48.pdf> (πρόσβαση 10/11/2020).
- Mazilu, M., Dumitrescu, D., Marinescu, R. & Baltălungă, A. (2018). New Trends in Romanian Tourism in 2018. *Journal of Tourism & Hospitality*, 7, 372. doi: 10.4172/2167-0269.1000372 (πρόσβαση 20/11/2019).
- Machedon, F. Luminita Machedon, L. & Scoffham, E. (1999). Inter-war Bucharest: city in a garden. *Planning Perspectives*, 14 (3), 249-275. DOI: 10.1080/026654399364229.
- Machedon, L. & Scoffham, E. R. (1999). *Romanian Modernism: The Architecture of Bucharest 1920-1940*. Cambridge, Massachusetts, United States: The MIT Press.
- Marin V., Chelcea L. (2018). The Many (Still) Functional Housing Estates of Bucharest, Romania: A Viable Housing Provider in Europe's Densest Capital City. Στο D. B. Hess, T. Tammaru & M. van Ham (Eds.), *Housing Estates in Europe. Poverty, Ethnic*

- Segregation and Policy Challenges* (σσ. 167-190). The Urban Book Series. Springer: Cham.
- Maxim, J. (2018). *The Socialist Life of Modern Architecture: Bucharest, 1949-1964*. London: Routledge.
- Moghiorosi, V. (2017). *Ceaușescu's Bucharest: Power, Architecture and National Identity* (Master Thesis). Central European University, Budapest. Διαθέσιμο στο: <https://sierra.ceu.edu/record=b1243517> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Munteanu, M. & Servillo, L. (2013). Romanian Spatial Planning System: Post-Communist Dynamics of Change and Europeanization Processes. *European Planning Studies*, 22 (11): 1-20. doi:10.1080/09654313.2013.830696 (πρόσβαση 10/12/2019).
- Moghiorosi, V. (2017). *Ceaușescu's Bucharest: Power, Architecture and National Identity* (Master Thesis). Central European University, Budapest. Διαθέσιμο στο: <https://sierra.ceu.edu/record=b1243517> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Munteanu, M. & Servillo, L. (2013). Romanian Spatial Planning System: Post-Communist Dynamics of Change and Europeanization Processes. *European Planning Studies*, 22 (11): 1-20. doi:10.1080/09654313.2013.830696 (πρόσβαση 10/12/2019).
- Nae, M. & Turnock, D. (2011). The new Bucharest: Two decades of restructuring. *Cities*, 28 (2), 206-219. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2010.04.004>.
- Nicolae, M. (2010). Bucharest: the city as raw material and role model. Στο G. Duijzings, S. Dumitriu & A. Király (Eds.), *Cities Methodologies - Bucharest* (σσ. 44-45). Bucharest: Editura UNARTE. Διαθέσιμο στο: https://www.ucl.ac.uk/urban-lab/sites/urban-lab/files/publicatie-cm-bucharest_medium-rez.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Nistor, S. (2010). Romania's Urban Architectural Heritage: between Neglect and Revitalization. Στο *Proceedings of ARCCHIP Workshop A03*. Διαθέσιμο στο: http://www.itam.cas.cz/ARCCHIP/w03/w03_nistor.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Pascariu, G. (2012). Overview of Romanian Planning Evolution. In *26th Annual Congress AESOP*, 11-15 July 2012. Ankara: Middle East Technical University. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/301731689_Overview_of_Romanian_Planning_Evolution (πρόσβαση 10/12/2019).
- Paraschivoiu, I.E. & Vrabie, A. (2015). Beyond the masterplan. A case study on widening engagement in the Romanian planning system. *Paper presented at the Annual Conference of AESOP. Differences and Connections: Beyond Universal Theories in Planning, Urban, and Heritage Studies, 23-26 March 2015 Palermo*. Διαθέσιμο στο:

- https://urbaninc.ro/wp-content/uploads/2017/03/beyond-the-masterplan_paper.pdf
(πρόσβαση 10/1/2020).
- Petrisor, A. I. (2010). The theory and practice of urban and spatial planning in Romania: education, laws, actors, procedures, documents, plans, and spatial organization. A multiscale analysis, *Serbian Architectural Journal*, 2, 139-154. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/284802182_The_theory_and_practice_of_urban_and_spatial_planning_in_Romania_education_laws_actors_procedures_documents_plans_and_spatial_organization_A_multiscale_analysis
(πρόσβαση 10/12/2019).
- Pintilescu, C., Jemna, D. & Viorică, D. (2012). Political Changes and Economic Development in Romania. *Journal of Economics and Business*, Vol. XV (1 & 2), 89-105. Διαθέσιμο στο: <https://www.u-picardie.fr/eastwest/fichiers/art109.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Postelnicu, C. & Dabija, D.C. (2018). Romanian Tourism: Past, Present and Future In The Context Of Globalization. *Ecoforum Journal*, 7 (1), 84-89. Διαθέσιμο στο: <http://www.ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/742/464> (πρόσβαση 10/11/2020).
- Roper, S.D. (2000). *Romania: the unfinished revolution*. Amsterdam, The Netherlands: Harwood Academic.
- Scoffham, E. (1999). Modernism sustained: Bucharest in the 1930s and 1990s. *The Journal of Architecture*, 4 (3), 319-329. DOI: 10.1080/136023699373864.
- Sebestyen, M. (2015). Urban image and national representation: Bucharest in the 19th and the beginning of the 20th century. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 44-61). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Simion, G. & Nistor, C. (2012). Spatial structure changes inside post-communist capital city of Bucharest. *Journal of Studies and Research in Human Geography*, 6, 79-89. Διαθέσιμο στο: http://humangeographies.org.ro/articles/61/6_1_12_10_simion.pdf
(πρόσβαση 10/12/2019).
- Stan, A. (2015). Urban expansion in Bucharest, after 1990: errors and benefits. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 224-233). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).

- Stanilov, K. (Eds.). (2007). *The Post-Socialist city. Urban form and space transformations in Central and Eastern Europe after socialism*. Amsterdam: Springer Netherlands.
- Stroe, M. (2015). Bucharest's urban planning instruments during the communist regime: systematization sketches, plans, projects and interventions. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 116-139). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Tiganea, O. (2012). Bucharest and the Capitalist Rush. *East. Europe and Asia Strategies*, 40, 20-25. Διαθέσιμο στο: https://eastwest.eu/attachments/article/234/east40_Bucharest_and_the_Capitalist_Rush.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- Treptow, K.W. & Popa, M. (1996). *Historical dictionary of Romania*. Lanham, Md: Scarecrow Press.
- Udrea, A. (2015). The first urban plans of Bucharest in the rise of the 20th century. Στο G. Doytchinov, A. Đukić & C. Ioniță (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia* (σσ. 62-79). Graz: Verlag der Technischen Universität Graz. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3217/978-3-85125-398-6> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Vrabete, M. (2008). The Romania 2030 Spatial Development Strategic Concept - A Trigger for the Reform in Spatial Planning. *Romanian Review of Regional Studies*, IV (2), 49-62. Διαθέσιμο στο: <https://core.ac.uk/download/pdf/25806133.pdf> (πρόσβαση 10/12/2019).

Διαδικτυακοί σύνδεσμοι

- ARCUB – Centrul Cultural al Municipiului București. <https://arcub.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).
- ARUP. Bucharest Historical Centre. <https://www.arup.com/projects/bucharest-historical-centre> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bucharest Chamber of Commerce and Industry <https://ccib.ro/en/despre> (πρόσβαση 12/10/2019).
- Bucharest-Ilfov RDA (Regional Development Agency). Bucharest-Ilfov Region. <https://www.adrbi.ro/about/bucharest-ilfov-region/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bucharest-Ilfov RDA (Regional Development Agency). Regional Operational Program (ROP) 2014-2020. <https://www.adrbi.ro/regional-programs/rop-2014-2020/> (πρόσβαση 12/11/2019).
- Bucharest Municipality. <http://www.pmb.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).

- Centre for Environmental Research and Impact Studies (CCMESI). <https://ccmesi.ro/> (πρόσβαση 30/1/2020).
- Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Romania Country Profile. <https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=32> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Conceptul Strategic București 2035. <https://www.csb2035.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 12/11/2019).
- Detailed Urban Plans - PUD. <https://lege5.ro/Gratuit/geydcjyg4zq/planul-urbanistic-de-detaliu-norma-metodologica?dp=hezdqmbrgm2dk> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Doing Business. 2020. Economy Profile: Romania. <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/r/romania/ROM.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- EEA GRANTS. <https://eeagrants.org/countries/romania> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Commission. Country Report Romania. <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-romania-en.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Commission. Country Report Romania. Including an in-Depth Review on the Prevention and Correction of Macroeconomic Imbalances. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-romania_en.pdf (πρόσβαση 20/1/2020).
- European Commission. European Economic Forecast. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip121_en.pdf (πρόσβαση 20/1/2020).
- European Commission. NUTS. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> (πρόσβαση 20/12/2019).
- European Commission. Panorama 60: Bulgaria and Romania celebrate 10 years in the EU. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag60/mag60_en.pdf (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Commission. Romania. Cohesion Policy eligibility 2014-2020. https://ec.europa.eu/regional_policy/el/atlas/romania/ (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Structural and Investment Funds. Country Data for: Romania. 2014-2020. <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/RO> (πρόσβαση 10/11/2019).
- European Commission. The EU Environmental Implementation Review. Country Report – Romania. http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_ro_en.pdf (πρόσβαση 30/1/2020).

- European Network of Cultural Centers. ARCUB - the Cultural Centre of Bucharest Municipality. <https://arcub.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Semester: Country Reports. Romania. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-romania_en.pdf (πρόσβαση 20/11/2019).
- European Union. Romania. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/romania_el (πρόσβαση 10/11/2019).
- General Urban Plan - PUG. <https://lege5.ro/Gratuit/geydcojyg4zq/planul-urbanistic-general-pug-norma-metodologica?dp=hezdqmbrgmydc> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Idei Urbane. <https://www.ideiurbane.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 20/11/2019).
- Invest in Bucharest. <http://www.investineu.com/content/invest-bucharest> (πρόσβαση 12/10/2019).
- Invest Romania. Economy. <http://investromania.gov.ro/web/why-invest/economy/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- METREX-The network of European metropolitan regions and areas. 2019. Municipality of Bucharest. https://www.eurometrex.org/member_profile/bucharest/ (πρόσβαση 20/11/2019).
- National Authority for Tourism. <http://turism.gov.ro/web/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/12/2019).
- National Institute for Research and Development in Constructions, Urbanism and Sustainable Spatial Development. URBAN-INCERC - URBANPROIECT Branch. 2014. <https://www.incd.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- National Institute of Statistics - Romania. <http://www.insse.ro/cms/en> (πρόσβαση 20/11/2019).
- National Institute of Statistics - Romania. Bucharest Regional Statistics Office. <http://www.bucuresti.insse.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/12/2019).
- Ordonanta nr. 77 din 30 august 2001 privind reabilitarea și revitalizarea Centrului istoric București. <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/30401> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/12/2019).
- Ordonanța nr. 77/2001 privind reabilitarea și revitalizarea Centrului istoric București. <https://lege5.ro/Gratuit/gm2dknzv/ordonanta-nr-77-2001-privind-reabilitarea-si-revitalizarea-centrului-istoric-bucuresti> (πρόσβαση 10/12/2019).

- Regional Operational Program. <https://www.fonduri-ue.ro/por-2014> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Romanian Government. <https://gov.ro/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Romanian Ministry of Culture. <http://www.cultura.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/11/2019).
- Romanian Ministry of Economy. <http://www.economie.gov.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 20/1/2020).
- Romanian Ministry of Environment. <http://www.mmediu.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 30/1/2020).
- Romanian Ministry of Foreign Affairs. <https://www.mae.ro/en> (πρόσβαση 10/11/2019).
- Romanian Ministry of Public Works, Development and Administration. <https://www.mlpsda.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Romanian Ministry of Regional Development and Public Administration. <https://www.mdrap.ro/> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).
- Romanian Ministry of Tourism. Travel and Tourism Information. <http://www.romania.travel/en/> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Romania Tourism. About Romania. <http://romaniatourism.com/index.html> (πρόσβαση 20/11/2019).
- Romania Tourism. History and Culture. <http://www.romania.travel/en/page/history-and-culture> (πρόσβαση 10/12/2019).
- Territorial Development Strategy of Romania. <http://www.sdtr.ro/> (πρόσβαση 10/1/2020).
- The Environmental Implementation Review. Romania. https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_ro_en.pdf (πρόσβαση 10/12/2019).
- The ESTIA Partnership. 2000. Spatial Planning Systems and Agencies in Se Europe. <http://gkafkala.webpages.auth.gr/site/wp-content/uploads/2018/05/ESTIA-SPATIAL-PLANNING-SYSTEMS-AND-AGENCIES-IN-SEE-1.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).
- UNDP. Romania. <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/presscenter/pressreleases/2018/from-a-country-receiving-aid-to-a-partner-in-the-global-fight-ag.html> (πρόσβαση 10/12/2019).
- URBACT. Bucharest. <https://urbact.eu/city/bucharest> (πρόσβαση 10/12/2019).
- World Bank. Romania Country Snapshot. <http://pubdocs.worldbank.org/en/491311571384630050/Romania-Snapshot-Oct12019.pdf> (πρόσβαση 20/11/2019).

Zonal Urban Plans - PUZ. <https://lege5.ro/Gratuit/geydcojyg4zq/planul-urbanistic-zonal-norma-metodologica?dp=hezdqmbgrgmzdc> (στα ρουμάνικα) (πρόσβαση 10/1/2020).

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Αστικός χώρος

Ελληνόγλωσση

- Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ. (1992). Αρχιτεκτονική Τοπίου. Σχεδιασμός Αστικών Χώρων: Κριτική και Θεωρία. Σύγχρονες Τάσεις Σχεδιασμού, Τόμος Α, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Δέφνερ, Α. (2002). Σχεδιασμός για τον ελεύθερο χρόνο: Τουρισμός – Πολιτισμός – Αθλητισμός, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Καυκαλάς, Γ. (Επιμ.). (2004). *Ζητήματα χωρικής ανάπτυξης. Θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές*. Αθήνα: Κριτική.
- Κοσμόπουλος, Π. (1994). Περιβαλλοντική αντίληψη του αστικού χώρου. Έρευνα για το κέντρο της Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Λάββας, Γ., Μαρμαράς, Μ., Τσιλένης, Σ. & Χαστάογλου, Β. (Επιμ.). (2001). *Η πόλη στο καλειδοσκόπιο, κείμενα για την Ιστορία της πόλης και της Πολεοδομίας*. Αθήνα: Εταιρεία Ιστορίας της πόλης και της Πολεοδομίας.
- Μαντουβάλου, Μ. (1971). Η παραγωγή του τεχνητού περιβάλλοντος και το παραγωγικό σύστημα. *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 5, 130-137.
- Νικολαΐδου, Σ. (1993). *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παπαταξιάρχης, Α. & Παραδέλλης, Θ. (Επιμ.) (1992). *Ταντότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα: Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Πασιάς, Κ. & Πασιάς, Α. (1973). Προβλήματα επικοινωνίας στον αστικό χώρο. *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 7, 120-127.
- Ροδολάκης, Ν. (1997). *Από την πολεοδομία-χωροταξία στην περιφερειακή ανάπτυξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Γ. Δεδούση.

- Τερκενλή, Θ. Σ., Ιωσηφίδης, Θ., Χωριανόπουλος, Ι. (Επιμ.). (2007). *Ανθρωπογεωγραφία. Άνθρωπος, κοινωνία και χώρος*. Αθήνα: Κριτική.
- Paolucci, G. (2001). Ο συνεχής κύκλος της κατανάλωσης στην πόλη: προς ένα νέο ορισμό της εξουσίας πάνω στο χρόνο. *Γεωγραφίες, 1*, 43-55.

Ξενόγλωσση

- Appleyard, D. (1969). Why buildings are known. *Environment and Behavior, 1*, 131-156.
- Bianchini, F. and Greed, C. (1999) *Cultural and Time Planning*, in Greed, C. (ed.), *Social Town Planning: planning and Social Policy*, London: Routledge 195-207
- Bobic, M. (1990). *The Role of Time Function in City, Spatial Structures: Past and Present*. Aldershot: Avedury.
- Brett, L. (1970). *Architecture in a Crowded World. Vision and Reality in Planning*. New York: Schocken Books.
- Burtenshaw, D. Bateman, M. & Ashworth, G.J. (1991). *The European City: A Western Perspective*. London: David Fulton.
- Buttimer, A. (1969). *Social space in interdisciplinary perspective. The Geographical Review, 59 (3)*, 417-426.
- Canter, D. & Lee, T. (1974). *Psychology and the built environment*. England: Architectural Press.
- De Jonge, D. (1962). Images of Urban Areas: Their structure and psychological foundation. *Journal of American Institute of Planners, 28*, 266-276.
- Eco, U. (1988). *La struttura assente*, Milano: Bompiani.
- Gifford, R. (1987). *Environmental Psychology*. Boston: Allyn & Baker.
- Hamilton, F. E. I., Andrews, K. D. & Pichler-Milanovic, N. (Eds.) (2005). *Transformation of cities in central and Eastern Europe: Towards globalization*. Tokyo, New York, Paris: United Nations University Press. Διαθέσιμο στο: https://chisineu.files.wordpress.com/2012/08/biblioteca_hamilton_transformation.pdf (πρόσβαση 12/11/2019).
- Herbert, J. & Rodger, R. (2007). *Testimonies of the City: Identity, Community and Change in a Contemporary Urban World*. London: Routledge.
- Leach, N. (Eds.) (1997). *Rethinking Architecture. A reader in cultural theory*. London: Routledge.

- Lovatt, A. & O'Connor, J. (1995). Cities and the night-time economy. *Planning Practice and Research*, 10, 127-134.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The MIT Press.
- Mandelbaum, S. (2000). *Open Moral Communities*. Cambridge/Massachusetts: MIT Press.
- Moccia, F.D. (2000). Planning Time: An Emergent European Practice. *European Planning Studies*, 8 (3), 367-375.
- Mumford, L. (1968). *The Urban Prospect*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Wright, F. L. (1963). *The Disappearing City*. New York: The New American Library.

Βαλκάνια

Ελληνόγλωσση

- Αρμακόλλας, Ι., Ντόκος Π. Θ., Σαλίμπα, Α. (2013). *Από τα Βαλκάνια στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Προκλήσεις και προοπτικές στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης.
- Γαβρά, Ε., Τσότσος, Γ., Γκιουφή, Κ. (Επιμ.). (2015). *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Πολιτισμός και χώρος στα Βαλκάνια, 17ος-20ός αιώνας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Λαμπριανίδης, Λ. (2012). *Οικονομική γεωγραφία. Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Παπάζογλου, Χ. (2005). *Οι οικονομίες της νοτιοανατολικής Ευρώπης*. Αθήνα: Κριτική.
- Πελαγίδης, Θ. & Χαζάκης, Κ. (Επιμ.). (2009). *Η πολιτική οικονομία της μετάβασης από τον κεντρικό σχεδιασμό στην οικονομία της αγοράς*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Πρεβελάκης, Γ. Σ. (2009). *Τα Βαλκάνια. Πολιτισμοί και γεωπολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Libro.

Ξενόγλωσση

- Armakolas, I. & Ker-Lindsay, J. (Eds.) (2020). *The Politics of Recognition and Engagement: EU Member State Relations with Kosovo*. London: Palgrave Macmillan.
- Bartlett, W. (2008). *Europe's Troubled Region*. Abingdon; Oxon: Routledge.
- Bell, J.D. (eds.) (1998). *Bulgaria in transition: politics, economics, society, and culture after communism*. Boulder, CO: Westview Press.

- Cveticanin, P. (2012). *Social and Cultural Capital in Western Balkan Societies*. Belgrade: Center for Empirical Cultural Studies of South-East Europe and Institute for Philosophy and Social Theory of the University of Belgrade.
- Džankić, J., Keil, S. & Kmezić, M. (Eds.). (2019). *The Europeanisation of the Western Balkans: A Failure of EU Conditionality? (New Perspectives on South-East Europe)*. London: Palgrave Macmillan.
- Elbasani, A. (2013). *European integration and transformation in the Western Balkans: Europeanization or business as usual?* Abingdon; Oxon: Routledge.
- Frantzeskaki, N., Hölscher, K., Bach, M. & Avelino, F. (Eds.). (2018). *Co-creating Sustainable Urban Futures: A Primer on Applying Transition Management in Cities*. Berlin: Springer.
- Getimis, P. & Kafkalas, G. (Eds.). (2007). *Overcoming Fragmentation in Southeast Europe: Spatial Development Trends and Integration Potential*. Hampshire: Ashgate.
- G. Petrakos & S. Totev (Ed.). (2001). *The Development of the Balkan Region*. Aldershot: Ashgate.
- Hatzopoulos, P. (2008). *The Balkans Beyond Nationalism and Identity: International Relations and Ideology*. London: I. B. Tauris.
- Kajnič Lange, S., Nechev, Z. & Trauner, F. (2017). *Resilience in the Western Balkans*. Paris: EU Institute for Security Studies.
- Palairt, M. R. (1997). *The Balkan economies c. 1800-1914: evolution without development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Room, A. (2006). *Placenames of the world: origins and meanings of the names for 6,600 countries, cities, territories, natural features and historic sites*. Jefferson, N.C.: McFarland & Company, Inc.
- Veremis, T. (2015). *The Modern Balkans: A Concise Guide to Nationalism, Politics, the Rise and Decline of the Nation*. London: London School of Economics and Political Science.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Δείγμα ερωτηματολογίου

30/3/2020

BALKANS_URBAN IMAGE

BALKANS_URBAN IMAGE

*Required

Project Description

This questionnaire is conducted under the framework of a PhD Research Project entitled: 'URBAN POLICIES IN SE EUROPE: MANAGEMENT OF URBAN IMAGE THROUGH REFERENCE EXAMPLES', in the Department of Balkan, Slavic and Oriental Studies, University of Macedonia, Thessaloniki, Greece. The main purpose of the survey is to explore the contemporary urban image in the Balkans within the framework of EU and Pristina is one of the case studies. The information to be gathered is confidential and will be used only for research purposes. Max. time required: 10 min. For further information contact: kleri_gkioufi@yahoo.gr, klgkioufi@gmail.com

PARTICIPANT INFO

1. Name *

2. Organization *

3. Type *

Mark only one oval.

- Academia
- Private Sector
- Non-profit Sector
- City Department
- Public Authority
- International Organisation
- Other: _____

4. Category *

Mark only one oval.

- Academic Staff
- Postgraduate
- Student
- Administrative Staff
- Policy Maker
- Entrepreneur
- Other: _____

5. City *

6. Country *

<https://docs.google.com/forms/d/18ImDzpmOQ09mxaGoxcZC4pAlhyLykTf8SsJJV5xpvA/edit>

7. E-mail *

8. Would you like to receive survey feedback? *

Mark only one oval.

- YES
- NO

30/3/2020

BALKANS_URBAN IMAGE

9. How would you rate the following urban aspects in your area (1- very weak, 2-weak, 3-neutral, 4-strong, 5-very strong)? *

Mark only one oval per row.

	1-very weak	2-weak	3-neutral	4-strong	5-very strong
Local economic activities	☐	☐	☐	☐	☐
Business and investment synergies	☐	☐	☐	☐	☐
Social networks	☐	☐	☐	☐	☐
Cultural heritage	☐	☐	☐	☐	☐
Urban tourism	☐	☐	☐	☐	☐
Transport	☐	☐	☐	☐	☐
Public space	☐	☐	☐	☐	☐
Environmental quality	☐	☐	☐	☐	☐
City life	☐	☐	☐	☐	☐

10. Which of the following should be first priority in urban policies? *

Mark only one oval.

- Business and entrepreneurship
 Social participation
 Cultural and tourism promotion
 Green mobility
 Public space regeneration
 Environmental management
 Urban identity
 Other: _____

30/3/2020

BALKANS_URBAN IMAGE

11. What would you consider as a weakness for your city? *

12. How would you envision your city? *

Mark only one oval.

- Functional
 Creative
 Green
 Sustainable
 Other: _____

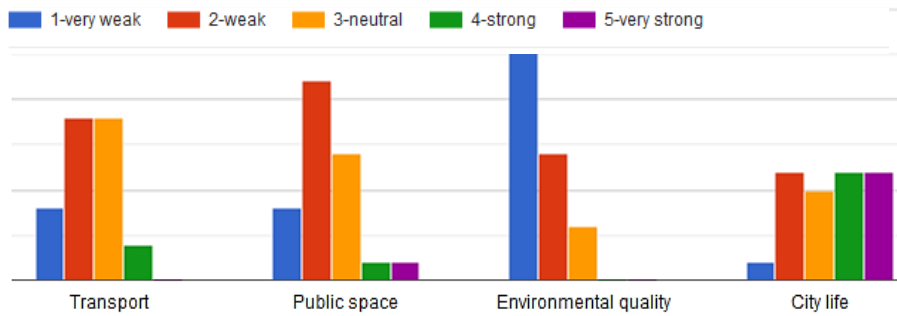
THANK YOU!

This content is neither created nor endorsed by Google.

Google Forms

Αποτελέσματα Πρίστινας

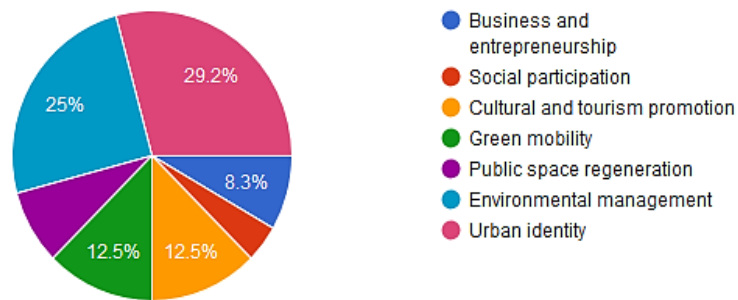
How would you rate the following urban aspects in your area (1- very weak, 2-weak, 3-neutral, 4-strong, 5-very strong)?

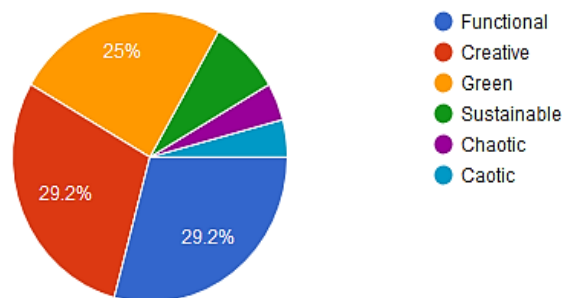
What would you consider as a weakness for your city?

- Lack of sustainable urban growth and urban planning
- Air pollution
- Infrastructure, Branding and Identity
- Lack of proper urban planning
- Transportation, traffic jam, congestion, poor air quality
- Tourism promotion
- Governance

Which of the following should be first priority in urban policies?

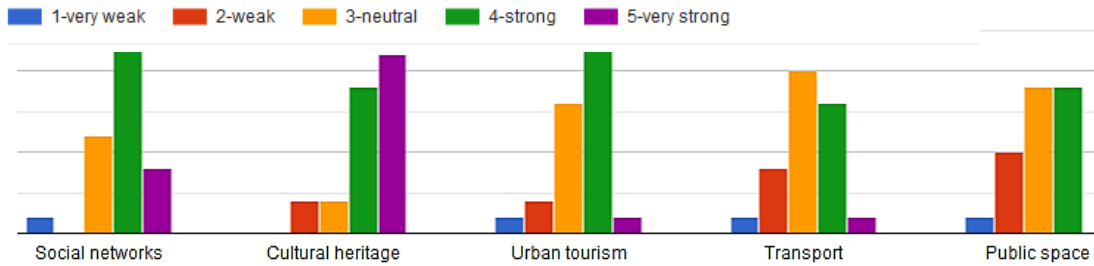

How would you envision your city?

Αποτελέσματα Σόφιας

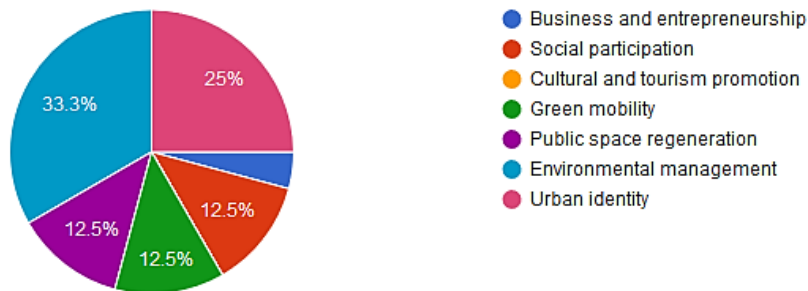
How would you rate the following urban aspects in your area (1- very weak, 2-weak, 3-neutral, 4-strong, 5-very strong)?

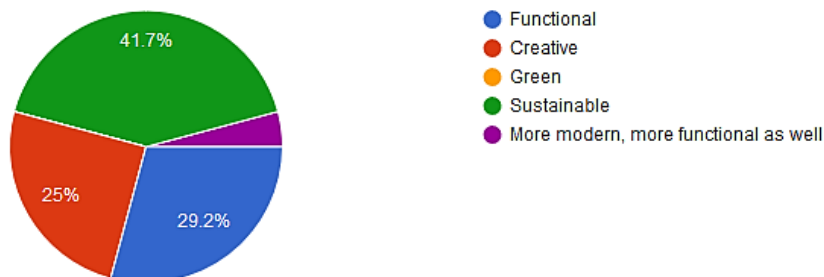
What would you consider as a weakness for your city?

- Pollution, traffic jam, poor public transportation
- Poor quality of local governance
- environmental management
- Air quality
- There must be not weak ... but .. automobile traffic
- public administration services
- sofia - updated planning policies & governance
- traffic, public transport

Which of the following should be first priority in urban policies?

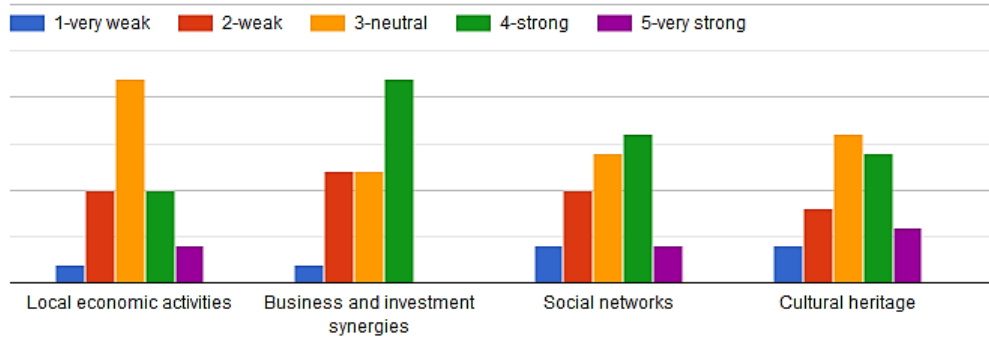

How would you envision your city?

Αποτελέσματα Βουκουρεστίου

How would you rate the following urban aspects in your area (1- very weak, 2-weak, 3-neutral, 4-strong, 5-very strong)?

What would you consider as a weakness for your city?

pollution, lack of good public transport

pollution

Congestion

Weak public institution

Pollution and congestion

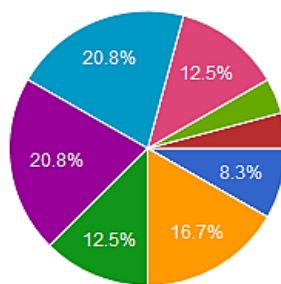
Lack of riverside green spaces continuity

Public space regeneration

Tourism

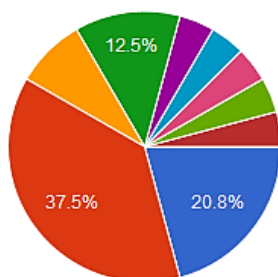
The lack of structure of the urban policies.

Which of the following should be first priority in urban policies?

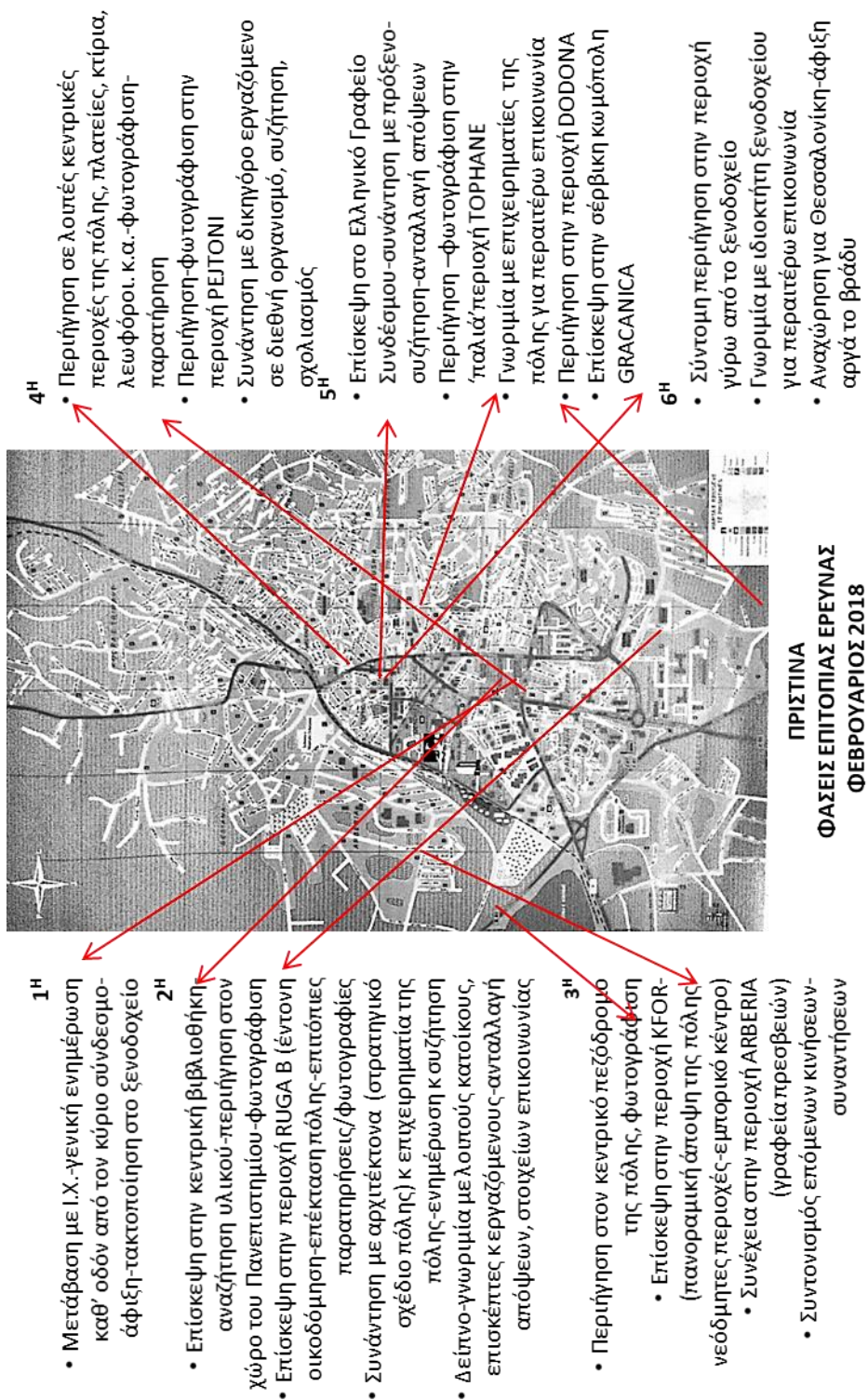

- Business and entrepreneurship
- Social participation
- Cultural and tourism promotion
- Green mobility
- Public space regeneration
- Environmental management
- Urban identity
- Environmental management including cultural heritage (as part of our enviro...)
- Quality of Life

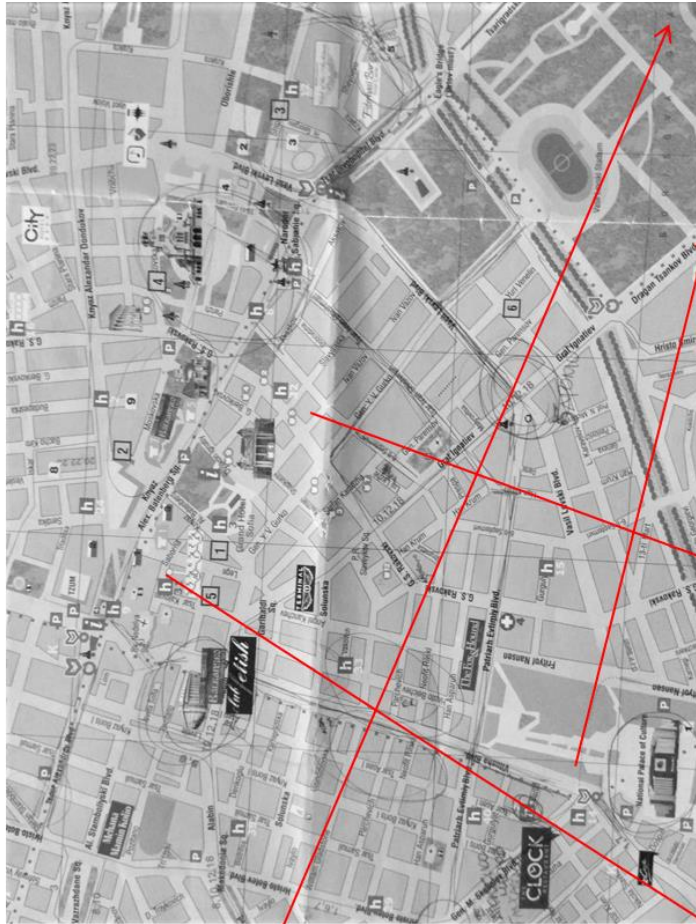
How would you envision your city?

- Functional
- Creative
- Green
- Sustainable
- Sustainable including with regard to its cultural heritage.
- Perished
- Social life
- like a salad
- Development of regional transport an...

ΣΟΦΙΑ
ΦΑΣΕΙΣ ΕΠΙΤΟΠΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ: ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2018

- 1^Η**
 - Μετάβαση με Ι.Χ.-γενική ενημέρωση καθ' οδόν από τον κύριο σύνδεσμο άφιξης-τακτοποίηση στο ξενοδοχείο
- 2^Η**
 - Bulgarian Academy of Sciences
 - Μετάβαση στη βιομηχανική περιοχή Druzhba με μετρό
 - Επίσκεψη στο παράρτημα γνωστής βιομηχανίας, γνωριμία με υπεύθυνο τμήματος κλοιτούς εργαζόμενους
 - Συλλογή στοιχείων κ πληροφοριών σημείων ενδιαφέροντος
 - Αναγνώριση κ φωτογραφική αποτύπωση κεντρικών σημείων, οδών, περιοχών και τοπόσημων όπως Osvoboditel, Patriarch Entimiy, Todor Alexandron, NDK
- 3^Η**
 - Αναζήτηση υλικού σε κεντρικές βιβλιοθήκες
 - Συναντήσεις – συνεντεύξεις με ακαδημαϊκό προσωπικό της Αρχιτεκτονικής Σχολής
 - Περιήγηση-φωτογράφιση στον κεντρικό πεζόδρομο Vitosha και στην περιοχή Sredets και στην κεντρική πλατεία Alexander Nevsky
 - Συνάντηση-επαφές με επιχειρηματίες
 - Αναζήτηση φορέων, επικοινωνία/σχεδιασμός

- 4^Η**
 - Μετάβαση στην περιοχή Oborishte
 - Επίσκεψη στο Προξενικό Γραφείο, συνάντηση με Γραμματέα Οικονομικών κ Εμπορικών Σχέσεων για αναζήτηση στοιχείων-επαφών
 - Συναντήσεις – συνεντεύξεις με εκπροσώπους δημόσιων φορέων και ιδιωτικών οργανισμών
- 5^Η**
 - Περιήγηση σε λιγότες κεντρικές περιοχές της πόλης, πλατείες, κτίρια, λεωφόροι.
 - κ.α.-φωτογράφιση-παράτηρηση
 - Αναγνωριστική επίσκεψη στο Σύλλογο Αρχιτεκτόνων
 - Επιστροφή

**ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ
ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΚΙΝΗΣΗΣ ΜΑΡΤΙΟΣ 2019**

- 1^Η**
 - Μετάβαση αεροπορικάς με τον εθνικό αερομεταφορέα
 - Αφίξη-μετάβαση στο κέντρο της πόλης με αστικό, διασχίζοντας κεντρική λεωφόρο της πόλης
 - Τακτοποίηση στο ξενοδοχείο
- 5^Η**
 - Περιήγηση σε αστικές γειτονιές γύρω από το κέντρο
 - Συνάντηση με ελευθερούς επαγγελματίες αρχιτέκτονες κ πολεοδόμους
 - Μετάβαση στην περιοχή αεροδρομίου-αστικές παρατηρήσεις
 - Επιστροφή

- 2^Η**
 - Επίσκεψη σε φορείς και οργανισμούς: URBAN-INCERC-URBANPROIECT, CCMESI, CICADIT, UAUIM
 - Συνάντηση με ακαδημαϊκούς, επιστήμονες και ερευνητές σχετικά με θέματα οργάνωσης και ανάπτυξης της πόλης
 - Παρουσίαση, ανάλυση και σχολιασμός έρευνας σε διδακτορικούς φοιτητές
- 3^Η**
 - Μετάβαση στην τεχνητή λίμνη Văcărești-το Δέλτα του Βουκουρεστίου
 - Διέλευση μέσω περιοχών εργατικής κατοικίας και περιαστικής ανάπτυξης
 - Συνάντηση με ακαδημαϊκό προσωπικό των τμημάτων Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας
 - Διενέργεια συνεντεύξεων-συλλογή υλικού
- 4^Η**
 - Αστικός περίπατος –ξενάγηση σε χαρακτηριστικά σημεία του κέντρου: παλιά πόλη, Centre Civic-τοπόσημο σοσιαλιστικής περιόδου, δημόσια κτήρια αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, πλατείες, πάρκα, εκκλησιαστικά μνημεία κ σύγχρονα συγκροτήματα
 - Φωτογραφική αποτύπωση και ανάλυση πολεοδομικού ιστού

Φορείς και ομάδες κοινού – Πρίστινα

-Archis Interventions Prishtina

<https://www.facebook.com/Archis-Interventions-Prishtina-209440579201138/>

<http://archis.org/interventions/2006/11/rsvp10b-unbuilt-prishtina/>

-Architects' Association of Kosovo

<https://www.facebook.com/architectsassociationofkosovo/>

-Kosovar Stability Initiative (IKS)

<http://iksweb.org/en/>

-CiviKos Platform

<http://www.civikos.net/en/Home>

-Cultural Heritage without Borders Kosovo Office

www.chwb.org/kosovo

-Image of Kosovo

www.imageofkosovo.com

-Innovation Centre Kosovo

<https://ickosovo.com/>

-Kosovo Foundation for Open Society (KFOS)

<https://kfos.org/>

-Municipality of Prishtina

<https://prishtinaonline.com/en>

-UBT - Higher Education Institution

<https://www.ubt-uni.net/en/home/>

University of Prishtina

<https://www.uni-pr.edu/page.aspx?id=2,1>

Ενδεικτικές απόψεις κοσοβάρων αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων και λοιπών εμπειρογνομόνων

Architects - Urban Planners
<ul style="list-style-type: none"> -aspiring master plan -preservation of cultural heritage: lack of administrative bodies and institutions -corruption -matters of implementation -overdevelopment -urban sprawl -city as a construction site -mix of architectural styles and building forms -balancing interests between public and private interest
<p>Pristina has a lot of investment potentials.</p> <ul style="list-style-type: none"> -high unemployment rates -strong young community -socio-economic segregation -old city parts left abandoned -poor condition of public spaces -fragmented legislation -strong Balkan element
Various entrepreneurs - stakeholders
<ul style="list-style-type: none"> -from a strictly governmental socialist period to a post-socialist chaotic and unregulated era -transportation, urban environment: key issues -poor urban quality -property issues -international attractor: mixed identity of local and international elements -stricter regulations regarding building and permits -realistic planning should be based on data, statistics and facts -work should be done on implementation processes -economic potentials in a regional level -young labour force: highly educated people that have studied and worked abroad -new business environment
International Working Staff
<ul style="list-style-type: none"> -strong geopolitical influences -transitional city: stay for a short period of time -poor quality of cultural services -high wages-low living cost for international working staff -strong contradictions between city areas -safe and secure city -a lot of services and market facilities adapted to international trends -low quality of urban environment
<p>Pristina is a departure city, a stopover, characterized by spontaneous planning actions</p> <ul style="list-style-type: none"> -condensed, compacted urban center -property issues and exploitation of green areas -environmental management issues -there is a historical-cultural identity -projects dependable from political factors: lack of proper planning -newborn state of identity -intense building activity -regional disparities

Φορείς και ομάδες κοινού - Σόφια

-Association of Bulgarian Planning Students

<http://asub.info/>

-Bulgarian Academy of Sciences / Institute of Balkan Studies-BAS

<http://www.bas.bg/en/>

-Embassy of Greece in Bulgaria

www.mfa.gr/bulgaria

-Fund for sustainable urban development

<http://www.jessicasofia.com/?l=2>

-Municipal enterprise or the development of Sofia Municipality

SOFPROEKT-SOFIA VISION

<http://www.sofproect.com/>

<https://vizia.sofia.bg/sofia-vision/>

-NALIS Foundation

National Academic Library and Information System

http://www.nalis.bg/about_us/mission

-Sofia Development Association

<https://www.sofia-da.eu/en/>

-Sofia Investment Agency

<https://investsofia.com/en/>

-Sofia Municipality

<https://www.sofia.bg/web/sofia-municipality>

-Spasi Sofia (Save Sofia)

<https://spasisofia.org/en>

-Sustainable Cities Fund

<https://www.citiesfund.bg/>

-Union of Architects in Bulgaria

<https://bularch.eu/bg/>

-University of Architecture, Civil Eng. and Geodesy

Faculty of Architecture, Urban Planning, UACEG

<https://uacg.bg/?l=2>

Ενδεικτικές απόψεις βουλγάρων αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων και λοιπών εμπειρογνομόνων

Associate Professor Dr. Arch. - Faculty of Architecture, Urban Planning University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy (UACEG)
<p>The year 2001 marked the beginning of strategic planning for Sofia.</p> <p>There are a lot of green spaces compared to other capital cities in the Balkans, whereas environmental protection has become a matter of NGOs. Among urban issues:</p> <ul style="list-style-type: none"> -preservation of cultural heritage: lack of administrative bodies and institutions, private property issues -regeneration of old building stock through European and co-state funding programs whereas it is only done in a surface-façade level and not in depth -good quality of the historical environment, although emphasis is mostly given on the roman background of the city, while industrialist and modernist heritage is neglected -cooperation issues among public authorities and private interests in terms of implementation of detailed planning and investment processes -overdevelopment -housing market pressures lead to building explosion, threatening the area of Vitosha -phenomena of peri-urbanisation: working in capital, living in the region: shift of services <p>In general there are a lot of urban qualities, but on the other side most common problems remain:</p> <ul style="list-style-type: none"> -urban sprawl -city in crisis -influx of different migration types: clash of identities, vanish of traditional communities, heterogeneous housing styles, cultural mixture <p>Towards a smart and green city:</p> <ul style="list-style-type: none"> -balancing interests between public and private stakeholders through cooperation networks -participation of informal planning groups in public discussions -enhancement of digital cadaster and e-governance -gaining back the green character of the city by applying eco-technologies i.e. in transportation -emphasis on community planning
Chief Assistant Professor-Faculty of Architecture, Urban Planning University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy (UACEG)
<p>Planning in Sofia followed a more integrated approach after the 90s, a period of anarchy and corruption in planning processes.</p> <p>Sofia has a lot potentials for investments especially in the area of R&D.</p> <ul style="list-style-type: none"> -shrinking population-strongest brain drain along with Romania -new plans are more spatially oriented, focusing on various dimensions -discard of the past tactics -urban discrepancies due to metro expansion: some areas are left behind while the ones where metro reaches are more developed -old tissue left abandoned -the quality of the air is one of the biggest environmental issues: low quality burning materials especially from those living in the outskirts, transportation, obsolete vehicles, scrap fields -noise levels are also to be taken into account -highest levels of car ownership in Europe: car addicted -high motorization rate -long distance commuting -fragmented legislation in environmental issues -city of wisdom: we realize the problems but in order to reach to the core point a lot of adjustments are needed, political, economic, social -legacy of the past, Balkan element -strong geopolitical influences

Urban Planner-Vision Sofia 2050 Sofproekt-Sofia Municipality
<ul style="list-style-type: none"> -master plan-general urban development plan -1999: master planning started -2007-2009; master plan revised, amended: planning in smaller scale projects, infrastructure and construction plans -2016: change in planning due to the new Chief Architect -from a strictly planning socialist period to a post-socialist chaotic and unregulated era -transportation, urban environment: key issues -steps towards planning: mapping of the situation, action analysis, multidisciplinary working teams -social participation is crucial in planning -the way of living has an impact in the city -the Sofia vision 2050 is the base for the new master plan -property issues -increase in IT sector: attracting international but also local innovation organizations and start ups and a lot of outsourcing companies -logistics and transportation -low unemployment rates -stricter regulations regarding building and permits -implementation is an issue -the city is an opportunity attractor: working and creating -strengths: huge green areas in the city: one of the greenest cities in Europe -realistic planning should be based on data, statistics and facts -work should be done on implementation processes <p>Potentials on regional level for economic development</p> <ul style="list-style-type: none"> -well educated people that have studied and worked abroad bring their European expertise and experience in the city -threats: urban competition, not able to cope and implement new policies -Plovdiv, Burgas, Varna: urban competitors -not a strongly developed identity -Sofia: a green city and friendly city in terms of public space: open to initiatives, happenings and experiences -decentralization is an issue but is being processed
Director-Fund for Sustainable Urban Development of Sofia (FSUDS) Projects Expert- Sustainable Cities Fund Public Subsidiary Company for Financial Sustainability
<p>Sofia is considered one of the greenest capitals of Europe with large parts of forests and green areas. Sustainability is defined through self-sustainable projects that generate revenue for the society benefit.</p> <p>Special attention is given to projects that promote multidimensional sustainability, such as shared mobility-electromobility.</p> <p>Sofia is a dynamic and evolving city for innovation, with several accelerating economic sectors, but without a coherent vision. The city is a tough place for living as it is not people friendly but built for cars. A city undergoing changes, a city under construction, in progress, wait to see what will happen.</p> <p>There is no proper teamwork among public and private stakeholders, as well as there is a gap in planning and implementation process.</p> <p>Structured and coherent development in other regional cities, less populated but more competitive.</p> <p>Overall, Sofia has a lot of potentials and opportunities but there is a lack of streamlined actions and of a targeted vision.</p> <ul style="list-style-type: none"> -recycled economy
Senior Expert-Sofia Investment Agency Municipality Agency for Privatization and Investment

- Sofia has a lot to offer:
- urban environment, development, aerospace, ICT and STEM industries
- business process and outsourcing prominent
- R&D of international organizations
- START UP community
- business incentives environment:
- strong and high-skilled labor force
- flat corporate tax
- easy procedures from a bureaucratic point of view
- quality of city life: life-work balance
- next to the green area of Vitosha
- greenest cities in Europe: most trees per capita
- mineral resources
- young and friendly community
- strategic location: accessibility and connectivity to European and Asian markets
- key trade location
- historical reserve of different eras
- metro expansion: investors attractor and real estate development
- brain center: gathering all the services
- Sofia: new ideas, openness, soul of the city

Various Stakeholders

- Sofia is a chaotic city where urban planning just happened without proper planning, mostly for housing reasons realistic view-not a lot opportunities
- condensed, compacted urban space
 - property issues and exploitation of green areas due to land restitution during post-socialist era
 - new metro lines, city expansion, car dependable
 - Vitosha mountain at risk due to urban sprawl
 - water management issues
 - there is a historical-cultural identity
 - competitive cities: Plovdiv, Burgas
 - there is not a clear plan and strategy
 - projects dependable from political factors
 - projects are implemented but without proper planning
 - although there is an expansion of metro lines, the city is car dependable
 - overpopulation
 - intense building activity threatening Vitosha: ‘the city is eating the mountain’
 - regional disparities among Sofia and the region
 - attractor of big international companies
 - logistics and transportation network center
 - majority of malls, absence of local markets
 - geostrategic position
 - western style of living

Φορείς και ομάδες κοινού - Βουκουρέστι

-ARCUB - The Cultural Centre of Bucharest

<https://arcub.ro/>

-A.T.U. ASOCIATIA PENTRU TRANZITIE URBANA (NGO)

<https://www.facebook.com/AsociatiapentruTranzitiaUrbana/>

-CCMESI

Center for Environmental Research and Impact Studies

-CICADIT

Interdisciplinary Center of Advanced Research on Territorial Dynamics

-Idei Urbane

<https://www.facebook.com/IdeiUrbane/>

-Ministry of Regional Development and Public Administration

<https://www.mdrap.ro/>

-Primăria Municipiului București

<http://www.pmb.ro/>

-UAUIM

Department of Urban Planning

Department of Architecture

Doctoral schools

<https://www.uauim.ro/en/>

-Uniunea Arhitecților din România (NGO)

<https://www.facebook.com/UniuneaArhitectilorDinRomania/>

URBAN-INCERC - URBANPROIECT Branch

National Institute for Research and Development in Constructions, Urbanism and Sustainable Spatial Development

<https://www.incd.ro/>

Ενδεικτικές απόψεις ρουμάνων αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων και λοιπών εμπειρογνομόνων

<p>Urban Planner - Architect Associate Professor - Faculty of Urbanism / Urbanism and Territorial Management Ion Mincu University of Architecture and Urbanism (UAUIM)</p>
<p>Romania has a big percentage of ownership and Bucharest is in the process of redefining the legal framework, regarding urban planning and building permits.</p> <ul style="list-style-type: none"> -1991: property privatization -private interest is powerful -active public participation <p>Romania: national and local level:</p> <ul style="list-style-type: none"> -local: cities and villages <p>cities-urban area: municipalities and towns villages-rural area: communes</p> <p>Bucharest municipality: 6 sectors, each has its own mayor, city hall and city council. There is also a general city hall, mayor and council responsible for general planning laws, whereas on each sector there are the building permits and specialized plans.</p> <ul style="list-style-type: none"> -optimistic: a lot of young people are being involved in planning and there is feedback regarding community actions
<p>Architect Project Manager in INTERREG - DANUrB Project Associate Professor - Faculty of Urbanism / Landscape Design and Planning Ion Mincu University of Architecture and Urbanism (UAUIM)</p>
<ul style="list-style-type: none"> -complicated planning levels -realistic planning vs unorganized actions -poor management of urban rivers flows -Vacaresti lake: an important urban ecosystem -poor transportation -fail to maintain green spaces -issues of preservation regarding historical parts
<p>Architect – Urban Planner - Researcher President-Project Coordinator in Association for Urban Transition (ATU) Associate Professor - Faculty of Urbanism / Urban Design and Planning Ion Mincu University of Architecture and Urbanism (UAUIM) –NGO ATU</p>
<ul style="list-style-type: none"> -few traces of Balkan identity mostly in the old parts of the city that have not been modernized -compact morphology: mix-up of things -diversity-balkan element -during ottoman rule not allowed to build walls around the city: organic structure -socialist era: law of retrocession -1995-2000: property issues -privatization: no land left for public use 2000: property rights resulted in density: districts outside Bucharest that act autonomously EU: spatial transformation absence -air pollution due to car congestion: everyone uses the car - the moto you can get everywhere with the car so you can build everywhere -not reliable public transport -lack of greenery -2012: recent census-not reliable data -non-continuous façade line-no buildings or plots alignment -a lot of different historic traces found in only one street -old building stock left few -big differences among sectors -EU funding: not evident in public space due to corruption

<ul style="list-style-type: none"> -EU tax for air pollution: car congestion, dust, burning materials, polluted city, lack of trees - a great amount of forestry has been destroyed -lack of green corridors -Bucharest is a little bit of everything -the city is against the inhabitants, the investors, against everything
<p>Architect-Urban Historian Professor - Faculty of Architecture / Architecture - Master's Degree Ion Mincu University of Architecture and Urbanism (UAUIM)</p>
<p>Urban resilient: the city will manage to overpass problems due to diversification. Communism wanted to turn the town into a strong industrial center, a phenomena that led to building explosion in order to provide shelter for the incoming workforce. The city has ottoman maidans rather than European squares.</p> <ul style="list-style-type: none"> -balkan feature -the most disturbing gesture of communism time was the destroy-demolition of the Civic center. -Western enthusiasm revived after the fall of iron curtain: increased interest for the west-ern planning system -housing problems during socialism period -problems solved partially <p>After 2000 and onwards :</p> <ul style="list-style-type: none"> -lack of correlation among detailed plans -Calea Victoria-oldest axis connecting south and north -huge quarters surrounding the area like a second town -lack of urban quality -Bucharestes not proud of their heritage but also not proud of their future -Otopeni highway: major project changing the city image/structure -increased car use: the car represents the status, since the car is on the streets, smth that anyone can see contrary to the condition of the house; no one has to visit your house and witness your living conditions -mobility issues deriving from car use, traffic congestion and lack of parking spaces -urban expansion: growth poles -does not have much of sightseeing, tourist attractions like i.e. Sagrada Famiglia -urban revival of the old center maintained the building heritage stock -a diversified and not homogeneous center -the city is not beautiful in the general picture but in the details -took years to get used to the city but not to the inhabitants: aggressive people -the city will take some time to regain its identity
<p>Architect - Urban Planner Associate Professor - Faculty of Urbanism / Urban Management for Competitive Cities Ion Mincu University of Architecture and Urbanism (UAUIM)</p>
<ul style="list-style-type: none"> -Bucharest is not fond of urban policies -chaotic planning: political costs and private interest -spatial disparities between north and south 1/social polarization: poor vs rich 2/spatial segregation: north vs west -scarce public land after the change of regime in 1989 and property privatization that started in the 90s 1995-1996 the plan was elaborated and approved in 2000 2000: loss of industry interest, change of regime, fall of economy and rise of western services-economic boom until 2008: economic boom, power and land being privatized, real estate increase -2010: new planning procedures but lack of planning coordination: crisis reactive planning-intervening actions

<ul style="list-style-type: none"> -urban competition: Cluj Napoca: IT urban dynamic-attractive city and the upcoming Timisoara -General Urban Plan 2000: started in 1995-1996-not updated: based on western models, no public participation -new, revised after a time span of 10yrs, master plan under elaboration mostly based on land use and urban regulations: Bucharest Strategic Concept 2035 -Bucharest strategic Concept 2035: strategic vs operational -Strategic Plan: spatial point of view in urban development -rich as a city but a metropolis only in theoretical terms -Bucharest continues to expand and to be diversified
<p>Member of the Management Board of the new Dynamic Master Plan for Bucharest Lecturer - School of Urban Planning Ion Mincu University of Architecture and Urbanism (UAUIM)</p>
<ul style="list-style-type: none"> -lack of planning policies -complex planning system -obsolete planning documents -lack of cooperation among relevant stakeholders -private vs public <p>Pre-war period: no planning laws, housing shortage due to increased population influx Interwar period: Bauhaus movement Socialist period: Systemization law, rational food intake, abortion decree, soviet style architecture and aesthetics 1960-1970: contemporary European architecture-Le Corbusier, liberal, open space, social cohesion 1980: densification of the urban area due to the impose of building perimeter, in order to protect the rural land, that led to high rise structures, planning based on public transportation 1990: planning model of compact cities 2000: sprawling process 2001:First Planning Law: Urban and Spatial Planning Law 350/2001 2016: Application Norms</p> <p>Periods: 1:Socialist planning framework 2: Computerized, digitalized planning systems 3:GIS 4: Dynamic Planning Regulations</p> <p>Property ownership Problems -a huge planning gap in planning policies regarding property issues due to socialism legacy -urban sprawl</p> <p>Planning questions: -how planning practices evolved? -how could be audited? -do they display high degree of performance? -do we need to reinvent them?</p> <p>Trying to solve past quizzes Planning documents: 1: written part 2: practical part 3: action part: urban operators, funding, stakeholders</p>
<p>Architect – Freelancer (private urban planning studio)</p>
<ul style="list-style-type: none"> -30-50 years without any planning policies -socialist years: dead end in planning

<ul style="list-style-type: none"> -planning was operational, based on two levels: general for urban scale and detailed for dwelling settlements -after the 90s planning changed: more regulatory-decentralized manner -different urban structures within the city: high vs low density within the same area -from maidans to bourgeoisie, to socialist and finally to sprawled city -lack of a protection framework for building heritage -different image in a street landscape level: urban fence Vernacular architecture -PUG: weak -insufficient urban planning department
Architect Freelancer
<ul style="list-style-type: none"> -1935: first plan for Bucharest: already late in planning processes -after 1989 liberal planning approach -not proper investment allocation -private interest vs state framework -lack of strategic plans -incoherent planning processes: lack of cooperation among different sectors and actors -brain drain -the city gives the feeling of old-habit, familiarity
Civil Engineer - Senior Researcher
National Institute for Research and Development in Constructions, Urban Planning and Sustainable Spatial Development (URBAN-INCERC)
<ul style="list-style-type: none"> -how a city can be studied regarding hazards, risks, physical disasters, i.e. earthquakes 1850: Paris style planning 1930: high rise concrete buildings-avant-garde-not earthquake proof 1930-1940: Romanian Boom- Carlton bloc-division of planning-architects incorporation 1940: modern buildings-big earthquake Carlton Bloc 1950: earthquake expertise 1970: 1977 big earthquake 1999: no reference to earthquake design -architecture prevailed over engineering
Geographer-Phd Candidate
University of Bucharest - Unibuc - Department of Regional Geography
<ul style="list-style-type: none"> -issues of urban ecology and green infrastructure -are Romanian strategies green -in what level are the researchers involved in planning
Director Senior Researcher
Interdisciplinary Center of Advanced Research on Territorial Dynamics (CICADIT)
Professor - University of Bucharest - Faculty of Geography
<ul style="list-style-type: none"> -three characteristic socialist interventions: parliament building, metro, river canalization -asymmetric development -political factors affecting the city's image -fiscal issues

Πρίστινα. Αντιπροσωπευτικά σημεία και περιοχές έρευνας

Σόφια. Αντιπροσωπευτικά σημεία και περιοχές έρευνας

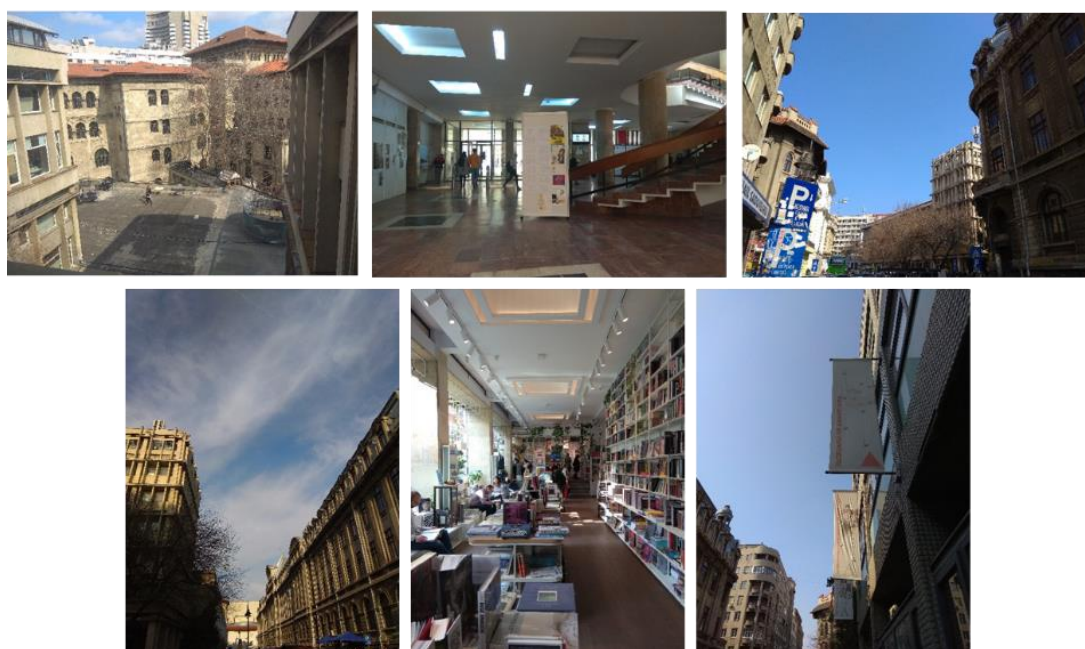

Βουκουρέστι. Αντιπροσωπευτικά σημεία και περιοχές έρευνας

**ΛΙΜΝΗ ΒΑΚΑΡΕΣΤΙ
ΤΟΜΕΑΣ 4**

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΙΟΝ ΜΙΝΣΟΥ
ΤΟΜΕΑΣ 5**

ΑΣΤΙΚΟΙ ΠΥΡΓΟΙ

